T. LIVII PATAVINI

HISTORIARUM AB URBE CONDITA

LIBRI QUI SUPERSUNT XXXV.

Recenſuit, & notis ad uſum Scholarum accommodatis illuſtravit J. B. L. CREVIER, Emeritus Rhetoricæ Profeſſor in Collegio Dormano-Bellovaco Univerſitatis Pariſ.

TOMUS TERTIUS.

PARS PRIMA.

PARISIIS,

Apud AUMONT, foro Mazarinæo, prope Collegium, ſub ſigno S. Monicæ.

M DCC LXIX.

TITI LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER TRIGESIMUS PRIMUS.

EPITOME
LIBRI XXXI LIVIANI.

Belli adversùs Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti causæ referuntur hæ. Tempore Initiorum duo juvenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerunt, & in sacrarium Cereris, 1 *cum aliis pluribus suis intraverunt. Ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnanes mortibus suorum commoti, ad vindicandos illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginiensibus datam,* 2 *quingentesimo quadragesimo anno ab urbe condita, quum Athenien-*

1 *Cum aliis pluribus suis.*] Si recidamus vocem *suis*, nulla hic erit difficultas. *Cum aliis pluribus*, id est, cum turba eorum quos videbant confluere ad templum.

2 *Quingentesimo quadragesimo anno.*] Manifestum mendum. Annus ille numerari debet ex calculo Dodwelli Liviano quingentesimus quinquagesimus secundus ab u. c.

sium, qui obsidebantur a Philippo, legati auxilium a senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quòd tot bellorum continuus labor gravis erat, dissentiente, tenuit auctoritas Patrum, ut sociæ civitati ferri opem populus juberet. Bellum id P. Sulpicio consuli mandatum est: qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus præliis cum Philippo prosperè pugnavit. Abydeni a Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum[1], suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum, bellum in ea parte molientem, acie vicit. Amilcar eo bello occisus est, & millia hominum triginta quinque. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicii consulis, expugnationesque urbium ab utroque factas, continet. Sulpicius consul, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, bellum gerebat. Triumphavit de Gallis L. Furius prætor.

LIBER XXXI.

U.c.551 a.C.201.

I. ME quoque juvat, velut ipse in parte laboris ac periculi fuerim, ad finem belli Punici pervenisse. Nam etsi profiteri ausum, perscripturum res omnes Romanas, in partibus singulis tanti operis fatigari minimè conveniat; tamen quum in mentem venit, tres & sexaginta annos (tot enim sunt a primo Punico ad secundum bellum finitum) 3 æquè multa volumina occupasse mihi, quàm occuparint

3 *Æquè multa volumina.*] Bellum Punicum primum narrare inceperat Livius, l. XVI suæ historiæ. Itaque quindecim libros occupaverant res per 487 annos gestæ ab u. c. ad primum Punicum bellum: quindecim itidem, res per tres & sexaginta annos gestæ ab initio primi Punici belli ad secundum perpetratum. Non numerat autem annum labentem Livius, quemadmodum suprà l. XXX, c. 44, ubi bellum Punicum secundum *finitum* esse ait *septimodecimo anno*.

quadringenti octoginta septem anni a condita urbe ad Appium Claudium consulem, qui primus bellum Carthaginiensibus intulit; jam provideo animo, velut qui 4 proximis littori vadis inducti mare pedibus ingrediuntur, quicquid progredior, in vastiorem me altitudinem, ac velut profundum invehi, & crescere pene opus, quod prima quæque perficiendo minui videbatur. Pacem Punicam bellum Macedonicum excepit; periculo haudquaquam comparandum, aut virtute ducis, aut militum robore: claritate regum antiquorum, 5 vetustæque famâ gentis, & magnitudine imperii, quo multam quondam Europæ, majorem partem Asiæ obtinuerant armis, prope nobilius. Ceterùm 6 cœptum bellum adversùs Philippum decem ferme antè annis, triennio priùs depositum erat, 7 quum Ætoli & belli & pa-

J.C. 551. a.C. 201.

Bellum Macedonicum.

4 *Proximis littori vadis inducti.*] Allecti ad ingrediendum, quia prope littus vada eis occurrunt, nec ea aquæ altitudo quæ possit timeri.

5 *Vetustaque famâ gentis.*] Meliùs *vetustâque famâ gentis*. Sic infrà l. XXXV, c. 12. *Vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque Oriens victoriis ejus gentis.*

6 *Cœptum bellum adversùs Philippum decem ferme antè annis.*] Hic initium ducit hujus belli Livius ab inita cum Ætolis societate, anno 541, de qua vide l. XXVI, c. 24. At tribus antè annis motum fuerat, ut constat ex l. XXIV, c. 40.

7 *Quum Ætoli.*] Initum Philippo cum Annibale fœdus, de quo egit Livius, l. XXIII, c. 33, coegit Romanos de bello Macedonibus inferendo cogitare: mox legati ab Orico nunciantes suam urbem captam esse, Apolloniam tentari, impulerunt Lævinum, ut in Græciam trajiceret. Sed segniùs bellum gestum est, donec inita est cum Ætolis societas. Iidem Ætoli & pacis causa fuerant, quia, absentibus Romanis, pacem per se ipsi cum Philippo pepigerant: unde Romanis quodammodo necesse

U.c 551 a.C.201. cis fuissent causa. Vacuos deinde pace Punicâ jam Romanos, & infensos Philippo, quum ob infidam adversùs Ætolos aliosque regionis ejusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali Pœnisque, preces Athenienfium, quos agro pervastato in urbem compulerat, excitaverunt ad renovandum bellum.

II. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege & Rhodiis legati venerunt, nunciantes, Asiæ quoque civitates sollicitari. His legationibus responsum est, curæ Asianam rem senatui fore. Consultatio de Macedonico bello integra ad consules, qui tunc 8 in prælio cum Boiis erant, rejecta est. Interim 9 ad Ptolemæum Ægypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Æmilius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus: ut & annunciarent victum Annibalem Pœnosque, & gratias agerent regi, 1 quòd in rebus dubiis, quum finitimi etiam socii Ro-

Legati in Ægyptum.

fuit ad pacem quoque animos inclinare. Vid. suprà XXIX, c. 12.

8 *In prælio cum Boiis erant.*] Hoc corruptum est. Neque enim ambo consules in Boiorum agro erant, sed alter tantùm, P. Ælius. Jam verò quid sibi vult, *in prælio erant?* Lege, *in provinciis erant.*

9 *Ad Ptolemæum Ægypti regem.*] Tunc regnabat in Ægypto Ptolemæus Epiphanes, quem pater quadriennio antè vitâ cedens, anno u. c. 548, a. c. 204, quadrimum reliquerat. Itaque hæ gratiarum actiones quæ sequuntur, non possunt referri ad officia a rege puero collata in Romanos, quæ nulla erant, sed ad ejus patrem & regnum Ægypti. Vid. notam proximè secuturam.

1 *Quod... in fide mansisset.*] Polybius docet Romanos in summa frumenti inopia, post accessum, ut videtur verisimile, Annibalis ad urbem, subsidium a Ptolêmæo Philopatore, tanquam ab socio & amico rege, petiisse.

manos deferrent, in fide mansisset; & peterent, ut si coacti injuriis bellum adversùs Philippum suscepissent, pristinum animum erga populum Romanum conservaret. Eodem ferè tempore, P. Ælius consul in Gallia, quum audisset a Boiis ante suum adventum incursiones in agros sociorum factas, duabus legionibus subitariis tumultûs ejus causâ scriptis, additísque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Oppium præfectum sociûm hac tumultuariâ manu 2 per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant) agrum Boiorum invadere jussit: ipse eôdem, aperto itinere, per medios montes duxit. Oppius ingressus hostium fines, primò populationes satis prospere, ac tutò fecit: delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco, ad demetenda frumenta (jam enim maturæ erant segetes) profectus, neque explorato circà, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes atque operi intentos tutarentur, positis, improviso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circumventus. Inde pavor fugaque etiam armatos cepit. Ad septem millia hominum palata per segetes sunt cæsa, inter quos ipse C. Oppius præfectus: ceteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proximâ nocte, relictâ magnâ parte rerum suarum, ad consulem per saltus prope invios pervenere. Qui, nisi quòd

2 *Per Umbriam (quam tribum Sappiniam vocant.)*] Per eam Umbriæ partem, quæ ab ipsis tribus Sappinia appellatur. Hæc enim verba, *quam... vocant*, quibus uti non solet Livius, ubi tribuum Romanarum nomina appellat, nobis persuadent hanc unam fuisse e tribubus, in quas Umbri ipsi dividebantur: eodem planè modo ac sensu, quo suprà l. IX, c. 41, de iisdem Umbris: *Plaga una (Materinam ipsi appellant.)*

U.c.551. a.C.201 populatus est Boiorum fines, & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit, nihil, quod esset memorabile, aliud in provincia quum gessisset, Romam rediit.

III. Quum primùm senatum habuit, universis postulantibus, ne quam priùs rem quàm de Philippo sociorumque querelis ageret; relatum extemplo est; decrevitque frequens senatus, ut P. Ælius consul, quem videretur ei, cum imperio mitteret, qui classe acceptâ, quam ex Sicilia Cn. Octavius reduceret, in Macedoniam trajiceret. M. Valerius Lævinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta navibus ab Cn. Octavio acceptis in Macedoniam transmisit. Ad quem quum M. Aurelius legatus venisset, edocuissetque eum, quantos exercitus, quantum navium numerum comparasset rex, & quemadmodum circa omnes non continentis modò urbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos, conciret homines ad arma; majore conatu Romanis id capessendum bellum esse, ne cunctantibus iis auderet Philippus, quod Pyrrhus priùs ausus ex aliquanto minore regno esset: hæc eadem scribere Aurelium consulibus & senatui placuit.

Agri militibus Scipionis divisi. IV. Exitu hujus anni 3 quum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atque auspicio P. Scipionis in Africa bellum perfe-

3 *Quum de agris veterum militum relatum esset.*] Quùm deliberandum proposuissent consules in senatu de assignando agros veteribus militibus. Hæc prima apud Livium mentio occurrit agrorum certo cuidam militum generi divisorum in præmium emeritæ militiæ. Retentum hoc exemplum est, & crebrò deinde usurpatum: ac sub Cæsaribus in consuetudinem jam legemque abiit.

essent; decreverunt Patres, ut M. Junius prætor urbis, si ei videretur, decemviros agro Samniti Appuloque, quod ejus publicum populi Romani esset, metiendo dividendoque crearet. Creati P. Servilius, Q. Cæcilius Metellus, C. & M. Servilii (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fulvius Flaccus, P. Ælius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Ælio consule comitia habente, 4 creati consules P. Sulpicius Galba, C. Aurelius Cotta. Prætores exinde facti, Q. Minucius Rufus, L. Furius Purpureo, Q. Fulvius Gillo, Cn. Sergius Plancus. Ludi Romani scenici eo anno magnificè apparatéque facti ab ædilibus curulibus, L. Valerio Flacco, & L. Quintio Flaminino: 5 biduum instauratum est: 6 frumentique vim ingentem, quod ex Africa P. Scipio miserat, quaternis æris populo cum summa fide & gratia diviserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis, L. Apustio Fullone, & Q. Minucio Rufo, qui ex ædilitate prætor creatus erat: & 7 Jovis epulum fuit ludorum causâ.

U.c. 551.
A.C. 201

V. 8 Anno quingentesimo quinquagesimo ab urbe condita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio consulibus, bellum cum rege Philippo initum est; paucis mensibus post pacem Carthaginien-

U.c. 552.
A.C. 200.
P. Sulpicio II.
C. Aurelio Coss.

4 *Creati consules, P. Sulpicius Galba.*] Iterum; jam enim Sulpicius consul fuerat, anno 541.

5 *Biduum instauratum est.*] Sic & l. XXVII, c. 36. *Et plebeiis ludis biduum instauratum.*

6 *Frumenti... vim ingentem... quaternis æris.*] Quaternis assibus, id est, quarta denarii parte in modios. Vid. not. 1. ad l. XXX, c. 26.

7 *Jovis epulum.*] Vid. not. 3, ad XXV, 2.

8 *Anno quingentesimo quinquagesimo.*] Adde *secundo.*

U.c 552. a. C. 200. *De bel. adversù Philippum ineundo consilia.*

sibus datam Omnium 9 primùm eam rem Idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur, P. Sulpicius consul retulit: senatusque decrevit, uti consules majoribus hostiis rem divinam facerent, quibus diis ipsis videretur, cum precatione ea: *Quam rem senatus populusque Romanus de republica, deque ineundo novo bello in animo haberet, ea res uti populo Romano, sociisque ac nomini Latino, bene ac feliciter eveniret:* secundùm rem divinam precationemque, ut de republica, deque provinciis senatum consulerent. Per eos dies opportunè irritandis ad bellum animis, & litteræ a M. Aurelio legato, & M. Valerio Lævino proprætore allatæ: & Atheniensium nova legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nunciaret; brevique, non agros modò, sed urbem etiam in ditione ejus futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Quum pronunciassent consules, rem divinam ritè perfectam esse, & precationem admisisse deos haruspices respondere, lætaque exta fuisse, & prolationem finium, victoriamque, & triumphum portendi, tum litteræ Valerii Aureliique lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatûs inde consultum factum est, ut sociis gratiæ agerentur, quòd diu sollicitati, ne obsidionis quidem metu fide decessissent: de auxilio mittendo tum 1 respondere placere, quum consules provincias sortiti essent; atque is consul cui Macedonia provincia evenisset, ad populum tulisset, ut Philippo regi Macedonum indiceretur bellum.

VI. P. Sulpicio provincia Macedonia forte evenit, isque rogationem promulgavit, *Vel-*

9 *Primùm eam rem.*] Fortè *primam.*

1 *Respondere placere.*] Nonne potiùs, *responderi?*

lent, *juberent, Philippo regi Macedonibusque qui sub regno ejus essent, ob injurias armaque illata sociis populi Romani, bellum indici:* alteri consuli Aurelio Italia provincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus urbanam, Q. Fulvius Gillo Siciliam, Q. Minucius Rufus Bruttios, L. Furius Purpureo Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus ferme centuriis 2 antiquata est: id quum fessi diuturnitate & gravitate belli suâ sponte homines tædio laborum periculorumque fecerant, tum Q. Bæbius tribunus plebis, viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusaverat bella ex bellis seri, ne pace unquam frui plebs posset. Ægrè eam rem passi Patres, laceratusque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari, ut de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigaretque segnitiem populi, atque doceret, quanto damno dedecorique dilatio ea belli futura esset.

U.c.552. a.C.200.

Rogationem de bello populus antiquat.

VII. Consul in campo Martio 3 comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione advocatâ, *Ignorare*, inquit, *videmini mihi, Quirites, non, utrùm bellum an pacem habeatis, vos consuli: (neque enim liberum id vobis permittit Philippus, qui terrâ marique ingens bellum molitur) sed utrùm in Macedoniam legiones transportetis, an hostem in Italiam accipiatis. Hoc quantùm intersit, si unquam antè aliàs, Punico certè proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin, si Saguntinis*

Castigat populum Consul.

2 *Antiquata est.*] Vid. not. 2, ad V, 30.

3 *Comitiis habitis.*] Vel intellige, dum habentur comitia; vel potiùs dele vocem *habitis*. Sic enim interdum Livius absolutè loqui amat, ut hoc ipso libro, c. 50. *Comitiis ædiles curules creati.*

U.c.552. a.C.200. *obsessis fidemque nostram implorantibus impigrè tulissemus opem* 4, *sicut patres nostri Mamertinis tulerant, totum in Hispaniam aversuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum, pactum jam per legatos litterasque cum Annibale in Italiam trajicere, misso cum classe Lævino, qui ultro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. Et quod tunc fecimus, quum hostem Annibalem in Italia haberemus, id nunc, pulso Italiâ Annibale, devictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem: non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die quàm ab Corintho solverit naves, in Italiam perveniet. Ne æquaveritis Annibali Philippum, ne Carthaginiensibus Macedonas;* 5 *Pyrrho certè æquabitis: dico, quantùm vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argosque ipsos, non vetere famâ magis, quàm morte Pyrrhi nobilitatos.* 6 *Nostra nunc*

4 *Sicut patres nostri Mamertinis tulerant.*] Adversùs Pœnos: unde initium primi Punici belli.

5 *Pyrrho certè æquabitis: dico, quantùm.*] Lege *Pyrrho dico*, mutatâ interpunctione vulgari in hunc modum: *Pyrrho dico, quantùm vel vir viro, vel gens genti præstat!* Dixerat primò illos certè non dubitaturos Philippum Pyrrho æquare. Mox sese ipse reprehendit, quòd Philippum æquet Pyrrho, quo longè superior est. *Pyrrho dico* eum æquatum iri. Imo verò *quantùm vel vir viro*, id est, Pyrrho Philippus; *vel gens genti*, id est, Macedonica gens Epiroticæ *præstat!* Utrumque probat in iis quæ sequuntur.

6 *Nostra nunc compara.*]

compara: quantò magis florentem Italiam, quantò magis integras res, salvis ducibus, salvis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit, aggressus Pyrrhus, tamen concussit, & victor prope ad ipsam urbem Romam venit! nec Tarentini modò, oraque illa Italiæ, quam majorem Græciam vocant, ut linguam, ut nomen secutos crederes, sed Lucanus, & Bruttius, & Samnis, a nobis defecerunt. Hæc vos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? 7 *Manserunt enim Punico postea bello. Nunquam isti populi, nisi quum deerit ad quem desciscant, a nobis non deficient. Si piguisset vos in Africam trajicere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potiùs, quàm Italia, bellum habeat: hostium urbes agrique ferro atque igni vastentur. Experti jam sumus foris nobis quàm domi feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene juvantibus diis: & quæ Patres censuerunt, vos jubete. Hujus vobis sententiæ non consul modò auctor est, sed etiam dii immortales, qui mihi sacrificanti precantique ut hoc bellum mihi, senatui, vobisque, & sociis ac nomini Latino, classibus exercitibusque nostris bene ac feliciter eveniret, læta omnia prosperaque portendêre.*

VIII. Ab hac oratione in suffragium missi, 8 uti rogarat, bellum jusserunt. Supplicatio inde a consulibus in triduum ex senatusconsulto indicta est, obsecratique circa omnia pulvinaria dii, ut quod bellum cum Philippo populus jussisset, id bene ac feliciter eveniret: 9 con-

Populus bellum jubet.

Supplicatio indicta, ob bellum decretum

Consulti feciales.

Legendum videtur, *comparate.*

7 *Manserunt enim.*] Ironicè dictum.

8 *Uti rogarat.*] Vid. not. 1, ad VI, 38.

9 *Consultique feciales... feciales decreverunt*] Odiosa repetitio. Posterius illud *feciales* libenter deleverimus.

U.c.552 A.C.200 fultique feciales ab consule Sulpicio, bellum quod indiceretur regi Philippo, utrùm ipsi utique nunciari juberent; an satis esset, in finibus regni quod proximum præsidium esset, eò nunciari: feciales decreverunt, utrùm eorum fecisset, rectè facturum. Consuli a Patribus permissum, ut, quem videretur ex iis, qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus consulum praetorumque actum: consules binas legiones scribere jussi: veteres dimittere exercitus. Sulpicio, cui novum ac magni nominis bellum decretum erat, permissum, ut de exercitu, quem P. Scipio ex Africa deportasset, voluntarios, quos posset, duceret: invitum ne quem militem veterem ducendi jus esset. Prætoribus L. Furio Purpureoni & Q. Minucio Rufo quina millia sociûm Latini nominis consul daret: quibus præsidiis alter Galliam, alter Bruttios provinciam obtineret. Q. Fulvius Gillo & ipse jussus ex eo exercitu, quem P. Ælius consul habuisset, ut quisque minimè multa stipendia haberet, legere, donec & ipse quinque millia sociûm ac nominis Latini effecisset: 1 id præsidio Siciliæ provinciæ esset. M. Valerio Faltoni, qui prætor priore anno Campaniam provinciam habuerat, prorogatum in annum imperium est; uti proprætor in Sardiniam trajiceret, atque de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociûm nominis Latini, 2 qui eorum minimè multa stipendia haberet, legeret. Et consules duas urbanas legiones scribere jussi: quæ, si quò res posceret, multis in Italia 3 contactis

Exercitus.

1 *Id præsidio ... esset.*] Elegantius videretur: *id præsidium Siciliæ provinciæ esse*: supple *jussum*.

2 *Qui eorum minimè multa stipendia haberet.*] Lege *haberent*.

3 *Contactis ... societate*

gentibus Punici belli societate, irâque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno usura respublica erat.

U. c. 552. a. C. 200. *Legiones 6.*

IX. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemæo venerunt, 4 qui nunciarunt, *Athenienses adversùs Philippum petisse ab rege auxilium: ceterùm, etsi communes socii sint, tamen, nisi ex auctoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendendi aut oppugnandi cujusquam causâ regem in Græciam missurum esse. Vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat; vel Romanos quiescere, si malint, passurum, atque ipsum auxilia, quæ facilè adversùs Philippum tueri Athenas possent, missurum.* Gratiæ regi ab senatu actæ, responsumque, *Tutari socios populo Romano in animo esse: si quâ re ad id bellum opus sit, indicaturos regi: regnique ejus opes scire subsidia firma ac fidelia suæ reipublicæ esse.* Munera deinde legatis in singulos 5 quinûm millium æris ex senatusconsulto missa. Quum delectum consules haberent, pararentque quæ ad bellum opus essent; civitas religiosa, in principiis maximè novorum bellorum, supplicationibus habitis jam, & obsecratione circa omnia pulvinaria factâ, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset, ludos Jovi donumque vovere consulem, cui provincia Macedonia evenisset, jussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit, qui

Legati Ptolemæi.

Irâque inde tumentibus.] Ita se habentibus ut ad eas contagio societatis cum Pœnis in bello pertineret, & hanc ob causam irâ tacitâ æstuantibus, quæ occasionem erumpendi quæreret.

4 *Qui nunciarunt.*] Has voces planè supervacuas libenter resecaremus.

5 *Quinûm millium æris.*] Quinque millia æris gravis sunt quingenti denarii, quos pares facimus marcis argenti nostratibus 7, cum unciis sex & semuncia.

U.c.552 negavit *ex incerta pecunia* 6 *vovere debere*,
a.C.200. 7 *si ea pecunia non posset in bellum usui esse. Reponi statim debere, nec cum alia pecunia misceri: quod nisi factum esset, votum rite solvi non posse.* Quanquam & res, & auctor movebat; tamen ad collegium pontificum 8 referre consul jussus, si posset rectè votum incertæ pecuniæ suscipi: posse, rectiusque etiam esse, pontifices decreverunt. Vovit in eadem verba consul, præeunte maximo pontifice, quibus antea 9 quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quòd tantâ pecuniâ, quantam tum, quum solveretur, senatus censuisset, ludos donaque

6 *Vovere debere.*] Magis placeret: *voveri.*

7 *Si ea pecunia.*] Fortasse hîc aliquid mendi subest. Possumus tamen utcumque exponere, accipiendo particulam *si* pro *siquidem*, hoc nempe modo. Negavit pontifex maximus voveri debere ludos ex incerta pecunia, id est, non statutâ pecuniæ summâ, quam in eorum apparatum erogari placeret, siquidem ea pecunia, id est, pecunia vota in ludos jam non poterat in bellum usui esse. Hæc fortasse erat mens pontificis: Voventur ludi ex pecunia, quæ ex ærario sumenda est. Nisi igitur statuta fuerit pecuniæ summa, eaque seposita, jam tota ærarii pecunia huic voti obligationi obnoxia videbitur. Pecunia autem, in quam votum cadit, non potest in bellum usui esse. Itaque, nisi certâ pecuniâ voveantur ludi, jam publici ærarii usus in bellum nullus erit.

8 *Referre consul jussus, si posset.*] Nota τὸ *si* pro *an* positum: quemadmodum jam factum a Livio vidimus suprà, l. IV, c. 20. Sic & infrà, l. XXXIII, c. 35. *Percunctatus, si consilium salutare admittere auribus posset*: & l. XXXVI, c. 33. *Percunctatus, si se interim, quæ defecissent ab societate Romana urbes, recipere vellet*: & l. XXXIX, c. 50. *Quæsisse, si incolumis Lycortas equitesque evasissent.*

9 *Quinquennalia vota.*] Vota quæ suscipiebantur, si in quinque annos eodem respublica stetisset statu: de quibus vide XXVII, 33. XXX, 27.

factorum vovit. Toties antè ludi Magni de certa pecunia voti erant : ii primi de incerta.

U.c.552. a.C.200.

X. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repentè nihil minùs eo tempore timentibus, Gallici tumultûs fama exorta est. Insubres, Cenomanique, & Boii, excitis 1 Salyis, Ilvatibusque, & ceteris Ligustinis populis, Amilcare Pœno duce, qui in his locis de Asdrubalis exercitu substiterat, Placentiam invaserant : & direptâ urbe, ac per iram magna ex parte incensâ, vix duobus millibus hominum inter incendia ruinasque relictis, trajecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ urbis audita clades spatium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiaque per muros disponenda, 2 ut obsiderentur tamen priusquam expugnarentur, nunciosque mitterent ad prætorem Romanum. L. Furius Purpureo, qui tum provinciæ præerat, cetero ex senatusconsulto exercitu dimisso, præter quinque millia sociûm ac Latini nominis, cum iis copiis in proxima regione provinciæ circa Ariminum substiterat. Is tum senatui scripsit, quo in tumultu provincia esset. *Duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent, alteram captam ac direptam ab hostibus, alteram oppugnari. Nec in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore, nisi quinque millia sociûm quadraginta millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda objicere velit, & tantâ*

Gallicus tumultus, auctore Amilcare.

1 *Salyis, Ilvatibusque.*] Salyi, qui inter Rhodanum & Alpes incolebant, nihil huc pertinent. Varii emendatores varia nomina reponunt. Unum constat, hìc appellatos esse a Livio non alios quàm e Liguria populos.

2 *Ut obsiderentur tamen.*] Ut non primo impetu expugnarentur, quemadmodum Placentini, sed obsideri saltem urbem necesse es-

U.c.552. a.C.200. *suâ clade, jam inflatos exscidio coloniæ Romanæ, augere hostium animos.*

XI. His litteris recitatis decreverunt, ut C. Aurelius consul exercitum, cui 3 in Etruriam ad conveniendum diem edixerat, Arimini eâdem die adesse juberet, & aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad opprimendum 4 Gallicum tumultum proficisceretur; aut L. Furio prætori scriberet, ut, quum ad eum legiones ex Etruria venissent, missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Etruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittendos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masinissam. Carthaginem, ut nunciarent, *Civem eorum Amilcarem relictum in Gallia, 5 haud satis scire ex Asdrubalis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum contra fœdus facere: exercitus Gallorum Ligurumque excivisse ad arma contra populum Romanum. Eum, si pax placeret, revocandum illis, & dedendum populo Romano esse.* Simul nunciare jussi, *perfugas sibi non omnes redditos esse: magnam partem eorum palam Carthagini obversari dici: quos comprehendi conquirique debere, ut sibi ex fœdere restituantur.* Hæc ad Carthaginienses mandata. Masinissæ gratulari jussi, *quòd non patrium modò recuperasset regnum, sed parte florentissimâ Syphacis finium adjectâ etiam auxisset.* Nunciare præterea jussi, *bellum cum rege Philippo susceptum, quòd Car-*

Legati Carthaginem missi.

Iidem ad Masinissam.

set, antequam caperetur.

3 *In Etruriam.*] Magis placeret *in Etruria.* Sequitur enim *Arimini.*

4 *Gallicum tumultum.*] Vid. not. 3, ad VII. 9.

5 *Haud satis scire.*] Qui utrùm ex Asdrubalis, an ex Magonis exercitu relictus esset, sese, nempe Romanos, parum scire.

thaginienses auxiliis juvisset, injuriasque inferendo sociis populi Romani, flagrante bello Italiâ, coëgisset classes exercitusque in Græciam mitti; & distinendo copias, causa imprimis fuisset serius in Africam trajiciendi. Petere, ut ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum. Dona ampla data, quæ ferrent regi, vasa aurea argenteaque, 6 toga purpurea, & palmata tunica cum eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella: jussique polliceri, 7 si quid ei ad firmandum augendumque regnum opus esse judicasset, enixè id populum Romanum merito ejus præstaturum. Verminæ quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem adolescentiamque, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium avertentes. *Et Masinissam Romanis ex hoste amicum factum. Verminam quoque annixurum, ne officiis in populum Romanum aut a Masinissa, aut ab ullo alio vincatur. Petere ut rex, sociusque & amicus ab senatu appellaretur.* Responsum legatis est, *Et patrem ejus Syphacem sine causa ex socio & amico hostem repentè populi Romani factum: & eum ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem Romanos posuisse. Itaque pacem illi priùs petendam a populo Romano esse, quàm ut rex, sociusque & amicus appelletur. Nominis ejus honorem pro magnis erga se regum meritis dare populum Romanum consuesse. Legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, ut Verminæ pacis dent leges,* 8 *liberum*

U.c.552. a.C.200.

Verminæ Syphacis filii legati.

6 *Toga purpurea & palmata tunica.*] Vid. not. ad l. X, c. 7. De toga prætexta & sella curuli, vid. ad l. I, c. 8.

7 *Si quid ei.*] Lege, *sibi.* Sensus enim esse debet: si quid sibi Masinissa opus esse judicasset.

8 *Liberum arbitrium eis populo Romano permittente.*] Minimè dubitari potest

U.c.552. a.C.200. *arbitrium eis populo Romano permittente. Si quid ad eas addi, demi, mutarive vellet, rursus ab senatu ei postulandum fore.* Legati cum iis mandatis in Africam missi, C. Terentius Varro, P. Lucretius, Cn. Octavius: quinqueremes singulis datæ.

Sublata pecunia e fano Proserp. XII. Litteræ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minucii prætoris, cui Bruttii provincia erat; *Pecuniam Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus, vestigia ulla exstare.* Indignè passus senatus non cessari ab sacrilegiis, & ne Pleminium quidem, tam clarum recensque noxæ simul ac poenæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli negotium datum, ut ad prætorem in Bruttios scriberet: *Senatui placere, quæstionem de expilatis thesauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor* 9 *triennio antè habuisset. Quæ inventa pecunia esset, reponi: si quò minus inventum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut antè pontifices censuissent, fieri causâ expiandæ violationis ejus templi.*

Prodigia Prodigia etiam sub idem tempus pluribus locis 1 nunciata acciderunt. In Lucanis cœlum arsisse afferebant. Priverni sereno per diem totum rubrum solem fuisse. Lanuvii templo Sospitæ Junonis nocte strepitum ingentem exortum.

quin legi debeat, *liberum arbitrium ejus . . . permittenti*, scilicet Verminæ. Si nempe Vermina pacis dandæ, ejusque legum, liberum arbitrium populo Romano permitteret. Infrà c. 19. *Is* (Vermina) . . . *legatis obviàm progressus, ut scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones, permisit.*

9 *Triennio antè.*] Hoc verum est, si non numerentur extrema. Alioquin legendum erit *quinquennio antè*. Vid. suprà l. XXIX, c. 21.

1 *Nunciata acciderunt.*] Nunciata pervenerunt ad aures Patrum & populi.

Jam animalium obscoeni foetus pluribus locis nunciabantur: in Sabinis incertus infans natus, masculus an femina esset: alter sexdecim jam annorum item ambiguo sexu inventus: Frusinone agnus cum suillo capite, Sinuessae porcus cum capite humano natus: in Lucanis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Foeda omnia & deformia, errantisque in alienos foetus naturae visa. Ante omnia abominati semimares, jussique in mare extemplo deportari: sicut proximè C. Claudio, M. Livio consulibus deportatus similis prodigii foetus erat. Nihilò minùs decemviros adire libros de portento eo jusserunt. Decemviri ex libris res divinas easdem, quae proximè secundùm id prodigium factae essent, imperarunt: carmen praeterea ab ter novenis virginibus cani per urbem jusserunt, donumque Junoni Reginae ferri. Ea uti fierent, C. Aurelius consul ex decemvirorum responso curavit. Carmen sicut 2 patrum memoriâ Livius, ita tum condidit P. Licinius Tegula.

U.c.552. a.C.200.

XIII. Expiatis omnibus religionibus, (nam etiam Locris sacrilegium pervestigatum a Q. Minucio erat, pecuniaque ex bonis noxiorum in thesauros reposita) quum consules in provincias proficisci vellent; privati frequentes, quibus ex pecunia, quam M. Valerio, M. Claudio consulibus mutuam dederant, 3 tertia

Reddita Proserpinae pecunia.

2 *Patrum memoriâ.*] Quadraginta circiter annis ante hunc de quo nunc agit noster. Itaque qui tum vivebant, eorùm patres aequales fuerant & co taneì Livii poët. Vid. suprà XXVII, 37, & ibi not. 3.

3 *Tertia pensio debebatur eo anno.*] Hoc patet ex l. XXIX, c. 16. At secunda nondum soluta fuerat, ut colligitur ex l. XXXIII, c. 42, ubi ultima pensio persolvitur.

U.c.552. a.C.200. pensio debebatur eo anno, adierunt senatum: quia consules, quum ad novum bellum, quod magnâ classe magnisque exercitibus gerendum esset, vix ærarium sufficeret, negaverant esse, unde iis in præsentia solveretur. Senatus querentes eos non sustinuit, *Si in Punicum bellum pecuniâ datâ, in Macedonicum quoque bellum uti respublica vellet, aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quàm publicatam, pro beneficio, tanquam ob noxam, suam pecuniam fore?* Quum & privati æquum postularent, 4 nec tamen solvendo ære alieno respublica esset, quod medium inter æquum & utile erat, decreverunt, *Ut, quoniam magna pars eorum agros vulgò venales esse diceret, & sibimet emptis opus esse; agri publici, 5 qui intra quinquagesimum lapidem esset, copia iis fieret. Consules agrum æstimaturos, & 6 in jugera asses vectigales, testandi causâ publicum agrum esse, imposituros; ut si quis, quum solvere posset populus, pecuniam habere, quàm agrum mallet, restitueret agrum populo.* Læti eam conditionem privati accepere. 7 Trientius Tabuliusque is ager, quia pro tertia parte pecuniæ datus erat, appellatus.

Pro pecunia privatis agri assignati.

XIV. Tum P. Sulpicius, secundùm vota in Capitolio nuncupata, paludatus cum lictoribus profectus ab urbe, Brundusium venit: &

Sulpicius Cos. it in Macedon.

4 *Nec . . . solvendo ære alieno respublica esset.*] Recta loquendi norma & consuetudo postulat *æri.*

5 *Qui intra quinquagesimum lapidem esset.*] Qui esset intra quinquaginta ab urbe millia passuum. Milliaria lapidibus designabantur, ut omnibus notum.

6 *In jugera asses vectigales.*] Singulos asses in jugera vectigalis nomine.

7 *Trientius Tabuliusque.*] Patet ideo sic dictum esse hunc agrum, quia pro triente tabularum, id est, pro tertia parte ejus, quod ex publicis tabulis debebatur, datus fuerat.

veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis, navibusque ex classe consulis Cornelii lectis, alterâ die, quàm a Brundusio solvit, in Macedoniam trajecit. Ibi ei præstò fuere Atheniensium legati, orantes, ut se obsidione eximeret. Missus ex templo Athenas est C. Claudius Centho, cum viginti longis navibus, 8 & militum copiis: neque enim ipse rex Athenas obsidebat: eo maximè tempore abydum oppugnabat, jam cum Rhodiis & Attalo 9 navalibus certaminibus, neutro feliciter prælio, vires expertus. Sed animos ei faciebat, præter ferociam insitam, fœdus ictum cum 1 Antiocho Syriæ rege, divisæque jam cum eo Ægypti opes, cui morte auditâ 2 Ptolemæi regis, ambo imminebant. Contraxerant autem sibi cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam dignâ causâ: dum ex vetere fortuna nihil præter animos

U.c.552. a.C.200.

Athenæ a Maced. obsessæ.

Causa belli Athenienses inter & Philippum.

8 *Et militum copiis.*] Fortasse hîc excidit vox aliqua, qualis esset, *exiguis*, *parvis*. Hoc suadere possunt ea quæ sequuntur, *neque enim ipse rex Athenas obsidebat*: quibus verbis continetur ratio, cur necesse non fuerit valida auxilia Athenas mittere.

9 *Navalibus certaminibus, neutro feliciter prælio,*] Videtur hîc una vox superesse, una deesse. Redundat planè *τὸ prælio*. Si enim sic legamus, *navalibus certaminibus, neutro feliciter*, optimè & facillimè suppleri potest, *certamine*. At vox *neutro* postulat, ut priùs facta fuerit duorum certaminum mentio. Videtur igitur scripsisse Livius: *duobus navalibus certaminibus, neutro feliciter, vires expertus*. Hæc duo prælia simul pugnata a Philippo sunt, unum cum Attalo, alterum cum Rhodiis.

1 *Antiocho Syriæ rege.*] Hic est Antiochus Magnus, qui postea bellum cum Romanis gessit.

2 *Ptolemæi.*] Philopatoris: cui successerat filius, Ptolemæus Epiphanes, puer admodum, de quo suprà c. 2.

U.C. 552. a.C. 200. servant. Acarnanes duo juvenes per 3 Initiorum dies, non initiati, templum Cereris, 4 imprudentes religionis, cum cetera turba ingressi sunt. Facilè eos sermo prodidit, absurdè quædam percunctantes: deductique ad antistites templi, quum palam esset per errorem ingressos, tanquam ob infandum scelus, interfecti sunt. Id tam fœdè atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit; impetravitque ab eo, ut, datis Macedonum auxiliis, bellum se inferre Atheniensibus pateretur. Hic exercitus primò terram Atticam ferro ignique depopulatus, cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit: & irritatio animorum ea prima fuit: postea 5 justum bellum decretis civitatis ultro indicendo factum. *Attalus Athenis.* Attalus enim rex Rhodiique 6 persecuti cedentem in Macedoniam Philippum, quum Æginam venissent; rex Piræum, renovandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis causâ, trajecit. Civitas omnis obviàm effusa cum conjugibus ac liberis, sacerdotes cum insignibus suis, intrantem

3 *Initiorum.*] *Initia*, seu *Initiorum sacra*, sunt, ut norunt omnes, Cereris mysteria, quæ magnâ religione ab Atheniensibus Eleusine celebrabantur, nullo magis quàm silentio solennia, ut ait Justin. l. V. Hujus nominis originem Cic. l. II de Leg. n. 36, ducere videtur ex eo quòd celebrarentur ob *principia vitæ*, arationem nimirum & sationem agrorum, a Cerere inventa.

4 *Imprudentes religionis.*] Ignorantes quænam esset horum sacrorum religio.

5 *Justum bellum.*] Quæ priùs tumultuaria vis fuerat, fit jam verum, &, ut loquuntur, propriè dictum bellum, decretis Atheniensium, qui ultro & priores non dubitaverunt bellum indicere Philippo.

6 *Persecuti sedentem.*] Post prælia navalia suprà memorata.

urbem

urbem, ac dii prope ipsi exciti sedibus suis, U.c.552. exceperunt. a.C.200.

XV. In concionem extemplo populus vocatus, ut rex, quæ vellet, coram ageret: deinde ex dignitate magis visum, scribere eum de quibus videretur, quàm præsentem aut referendis suis in civitatem beneficiis erubescere, aut significationibus acclamationibusque multitudinis assentatione immodicâ pudorem onerantis. In litteris autem, quæ missæ in concionem recitatæ sunt, commemoratio erat beneficiorum primùm in civitatem sociam, deinde rerum quas adversùs Philippum gessisset; ad postremum adhortatio; *Capessendum bellum, dum se, dum Rhodios*, 7 *tum quidem, dum etiam Romanos haberent. Nequicquam postea, si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros.* Rhodii deinde legati auditi sunt: quorum recens erat beneficium, quòd naves longas quatuor Atheniensium captas nuper a Macedonibus recuperatasque remiserant. Itaque ingenti consensu bellum adversùs Philippum decretum. Honores regi primùm Attalo immodici, deinde & Rhodiis habiti: tum primùm mentio illata de tribu, quam Attalida appellarent, ad decem veteres tribus addenda: & Rhodiorum populus coronâ aureâ virtutis gratiâ donatus, civitasque Rhodiis data, quemadmodum Rhodii priùs Atheniensibus dederant. Secundùm hæc, rex Attalus Æginam ad classem se recepit. Rhodii 8 Ciam ab Ægina, inde per insulas Rhodum navigarunt: omnibus, præter

Decernunt Athenienses bellum in Philippum.

7 *Tum quidem, dum etiam.*] Ac maximè in hoc temporis articulo capessendum bellum, dum etiam Romanos, potentissimam civitatem, socios haberent paratos ad auxilium.

8 *Ciam.*] Sive *Ceam.* Utrumque enim nomen ejusdem insulæ est.

U.c.552 a.C.200. Andrum, Parumque, & Cythnum, quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis. Attalum Æginæ, missi in Ætoliam nuncii, exspectatique inde legati, aliquandiu nihil agentem tenuere: & neque illos excire ad arma potuit, gaudentes utcumque compositâ cum Philippo pace; & ipse Rhodiique, si institissent tunc Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus eum in Hellespontum trajicere, occupantemque 9 Græciæ opportuna loca vires colligere, bellum aluêre, gloriamque ejus gesti perfectique Romanis concesserunt.

XVI. Philippus magis regio animo est usus: qui quum Attalum Rhodiosque hostes non sustinuisset, ne Romano quidem, quod imminebat, bello territus, Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis, ad populandos Atheniensium agros, misso, classe traditâ 1 Heraclidi, ut Maroneam peteret, ipse terrâ eòdem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis, pergit. Et Maroneam quidem primo impetu expugnavit: Ænum inde cum magno labore, postremò proditione Ganymedis præfecti Ptolemæi, cepit; deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum, occupat: inde progressus ad Chersonesum, Elæunta & Alopeconnesum, tradentibus ipsis, recepit. Gallipolis quoque & Madytos dedita, & castella quædam ignobilia. Abydeni, ne legatis qui-

Philippus Abydum obsidet.

9 *Græcia opportuna loca.*] Videtur scripsisse Livius, *Thraciæ*. Siquidem Ænus &, Maronea, & cetera quæ mox enarrantur loca, Thraciæ fuere.

1 *Heraclidi.*] Hunc Heraclidem exsulem Tarentinum fuisse, ac virum omnibus flagitiis maculosum, docet Polyb. l. XIII.

dem admissis, regi portas clauserunt: ea oppugnatio diu Philippum tenuit: eripique ex obsidione, ni cessatum ab Attalo & Rhodiis foret, potuerunt. Attalus trecentos tantùm milites in præsidium, Rhodii quadriremem unam ex classe, quum ad Tenedum staret, miserunt: eòdem postea, quum jam vix sustinerent obsidionem, & ipse Attalus quum trajecisset, spem tantùm auxilii ex propinquo ostendit; neque terrâ, neque mari adjutis sociis.

U.C. 552. a.C. 200.

XVII. Abydeni primò tormentis per muros dispositis, non terrâ modò adeuntes aditu arcebant, sed 2 navium quoque stationem infestam hosti faciebant: postea quum & muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis jam perventum esset; legatos ad regem, de conditionibus tradendæ urbis, miserunt. Paciscebantur autem, ut Rhodiam quadriremem, cum sociis navalibus, Attalique præsidium emitti liceret; atque ipsis urbe excedere cum singulis vestimentis. Quibus quum Philippus nihil pacati, nisi omnia permittentibus, respondisset; adeo renunciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram accendit, ut ad Saguntinam rabiem versi, matronas omnes in templo Dianæ, pueros ingenuos, virginesque, infantes etiam cum suis nutricibus, in gymnasium includi juberent: aurum & argentum in forum deferri, vestem pretiosam in naves Rhodiam Cyzicenamque, quæ in portu erant, congeri: sacerdotes victimasque adduci, & altaria in medio poni: ibi delecti primùm, qui, ubi cæsam aciem suorum, pro diruto muro pugnan-

Abydenorum rabies.

2 *Navium... stationem.*] Efficiebant ut naves Philippi multa incommoda eo ubi stabant loco paterentur.

U.c.552. a.C.200. tem, vidissent, extemplo conjuges liberosque interficerent; aurum, argentum, vestemque, quæ in navibus esset, in mare dejicerent; tectis publicis privatisque, quàm plurimis locis possent, ignes subjicerent: & se facinus perpetraturos, 3 præeuntibus exsecrabile carmen sacerdotibus, jurejurando adacti: 4 tum militaris ætas jurare, neminem vivum, nisi victorem, acie excessurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pugnaverunt, ut, quum nox prælium diremptura esset, rex prior, territus rabie eorum, pugnâ abstiterit. *Urbs deditur a principibus.* Principes, quibus atrocior pars facinoris delegata erat, quum paucos & confectos vulneribus ac lassitudine superesse prælio cernerent, luce primâ sacerdotes cum infulis ad urbem dedendam Philippo mittunt.

XVIII. Ante deditionem, ex iis legatis Romanis qui Alexandriam missi erant, M. Æmilius 5 trium consensu minimus natu, auditâ obsidione Abydenorum, ad Philippum venit: qui questus Attalo Rhodiisque arma illata, & quòd tum maximè Abydum oppugnaret, quum rex ab Attalo & Rhodiis ultro se bello lacessitum diceret, *Num Abydeni quoque*, inquit, *ultro tibi intulerunt arma?* Insueto vera audire

3 *Præeuntibus exsecrabile carmen.*] De voce *præeuntibus*, vid. not. 3, ad IV, 21. *Carmen* est concepta quædam & solennis verborum formula. Suprà I. 24, *longo effata carmine*: & 26, *lex horrendi carminis erat*. *Exsecrabile* intelligendum est plenum exsecrationibus in jurantis caput, nisi jurisjurandi fidem impleret.

4 *Tum militaris ætas jurare.*] Verbum *jurare* hîc supervacuè & inelegantèr positum est. Potes, eo reciso, supplere ex iis quæ proximè præcedunt, *jurejurando adacta*,

5 *Trium consensu.*] Amborum collegarum consensu & suo. Tres enim omnino legati erant, ut constat ex cap. 2 hujus libri.

ferocior oratio visa est, quàm quæ habenda apud regem esset. 6 *Ætas*, inquit, *& forma, & super omnia Romanum nomen te ferociorem facit. Ego autem primùm velim vos fœderum memores servare mecum pacem. Si bello lacessiteris, mihi quoque in animo est facere, ut regnum Macedonum, nomenque, haud minùs quàm Romanum, nobile bello sentiatis.* Ita dimisso legato, Philippus auro argentoque, quæ coacervata erant, accepto, hominum prædam omnem amisit: tanta enim rabies multitudinem invasit, 7 ut repentè, proditos rati qui pugnantes mortem occubuissent, perjuriumque aliis alii exprobrántes, & sacerdotibus maximè, qui quos ad mortem devovissent, eorum deditionem vivorum hosti fecissent, repentè omnes ad cædem conjugum liberorumque discurrerent, seque ipsi per omnes vias leti interficerent. Obstupefactus eo furore rex, suppressit impetum militum: &, *triduum se ad moriendum Abydenis dare*, dixit. Quo spatio plura facinora in se victi ediderunt, quàm infesti edidissent victores: nec, nisi quem vincula, aut alia necessitas mori prohibuit, quisquam vivus in potestatem venit. Philippus, imposito Abydi præsidio, in regnum rediit. Quum velut Sagunti exscidium Annibali, sic Philippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset, nuncii occurrerunt, consulem jam in Epiro esse, & Apolloniam terrestres copias, navales Corcyram in hiberna deduxisse.

U.C. 552. a.C. 200.

Abydeni se ipsi trucidant.

XIX. Inter hæc legatis, qui in Africam missi

Legati Rom. in Africa.

6 *Ætas .... & forma.*] M. Æmilius admodum juvenis erat, & forma omnes æquales suos antecellebat, teste Polybio.

7 *Ut repentè proditos rati... repentè omnes.*] Vox *repentè* alterutro loco vacat.

U.c.552. a.C.200. erant, de Amilcare Gallici exercitûs duce responsum a Carthaginiensibus est, nihil ultrà se facere posse, quàm ut exsilio eum mulctarent, bonaque ejus publicarent. Perfugas & fugitivos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse: & de ea re missuros legatos Romam, qui senatui satisfacerent. 8 Ducenta millia modiûm tritici Romam, ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam 9 ad reges profecti legati: dona data Masinissæ, mandataque edita. Equites mille Numidæ (quum duo millia daret) accepti: ipse in naves imponendos curavit: & cum ducentis millibus modiûm tritici, ducentis hordei, in Macedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obviàm progressus, ut scriberent ipsi quas vellent pacis condiniones permisit. *Omnem pacem bonam justamque fore sibi cum populo Romano.* Datæ leges pacis, jussusque, ad eam confirmandam, mittere legatos Romam.

Lentulo ex Hispania reduci concessa ovatio.

XX. Per idem tempus L. Cornelius Lentulus proconsule ex Hispania rediit: qui quum in senatu res ab se per multos annos fortiter feliciterque gestas exposuisset, postulassetque ut triumphanti sibi invehi liceret in urbem; *Res triumpho dignas esse censebat senatus: sed exemplum a majoribus non accepisse,* 1 *ut qui neque dictator, neque consul, neque prætor res gessisset, triumpharet. Proconsule illum Hispaniam provinciam, non consulem, aut prætorem obtinuisse.*

8 *Ducenta millia modiûm.*] Modios nostrates Parisienses paulò plus 154166, sive, quos vocamus *setiers* 12847.

9 *Ad reges.*] Masinissam & Verminam, qui infrà nominantur.

1 *Ut qui neque dictator, neque consul.*] Vid. L. XXVIII, c. 38.

U.c.552. a.C.200.

Decertebatur tamen eo, ut ovans urbem iniret, intercedente Ti. Sempronio Longo tribuno plebis, qui nihilo magis id more majorum, aut ullo exemplo futurum diceret. Postremò victus consensu Patrum tribunus cessit: & ex senatusconsulto L. Lentulus ovans urbem est ingressus. 2 Argenti tulit ex præda quadraginta quatuor millia pondo: 3 auri duo millia quadringenta: militibus ex præda 4 centum viginti asses divisit.

XXI. Jam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat, & quinque millia sociûm Latini nominis ex Gallia in Etruriam transierant: itaque L. Furius magnis itineribus ad Arimino adversùs Gallos, Cremonam tum obsidentes, profectus, castra mille quingentorum passuum intervallo ab hoste posuit. Occasio egregiè rei gerendæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. Palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. Lassitudini militum timuit, quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorum ex agris revocati, omissâ prædâ, quæ in manibus erat, castra repetivere, & postero die in aciem progressi: nec Romanus moram pugnandi fecit; sed vix spatium instruendi fuit: eo cursu hostes in prælium venerunt. Dextera ala (5 in

Prælium cum Gallis ad Cremonam.

2 *Argenti... quadraginta quatuor millia pondo.*] Selibras nostrates pondo 68750.

3 *Auri duo millia quadringenta.*] Selibras nostrates pondo 3750.

4 *Centum viginti asses.*] Denarios septem cum semisse, qui non totam explent argenti unciam.

5 *In alas divisum exercitum socialem habebat.*] Lege *habebant.* Neque enim hic novum aliquid a prætore factum memoratur; sed observatur solennis consuetudo temporum illorum, testata jam a Livio, XXV, 21, XXVII, 2, &c. Id autem studiosè annotat noster,

U.c.552. a.C.200.

alas divisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ; legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erant) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lætorium & P. Titinium, habebat; cum quibus circumspicere, & obire ad omnes hostium subitos conatus posset. Primò Galli omni multitudine in unum locum annixi, obruere atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse: ubi id parum procedebat, circumvenire a cornibus, & amplecti hostium aciem (quod in multitudine adversus paucos facile videbatur) conati sunt. Id ubi vidit prætor, ut & ipse dilataret aciem, duas legiones ex subsidiis dextrâ lævâque alæ, quæ in prima acie pugnabat, circumdat, 6 ædemque deo Jovi vovit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, ut alterâ parte duarum legionum equites, alterâ sociorum equitatum in cornua hostium emittat, nec circumire eos aciem patiatur: simul & ipse, ut extenuatam mediam diductis cornibus aciem Gallorum vidit, signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines jubet. Et cornua ab equitibus, & medii a pedite pulsi: ac repentè, quum omni parte cæde ingenti sternerentur, Galli terga vertunt, fugâque effusâ repetunt castra: fu-

quia ipsius ævo res immutata erat. Nulli jam erant socii in exercitibus Romanis. Qui enim priùs fuerant socii, civitatem Romanam per bellum Sociale adepti fuerant, ac proinde in legiones ipsas contribuebantur.

6 *Ædemque deo Jovi.*] Mendum latet in voce *deo*, quam adjungere *Jovi* omnino supervacaneum est. Possis emendare vel *ædesque duas Jovi.* (Vid. infrà XXXIV, 53, & XXXV, 41, vel *ædemque Dijovi.* Jupiter enim *Dijovis* & *Diespiter* ab antiquis dicebatur.

gentes persecutus eques, mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt: cæsa & capta supra quinque & triginta millia cum signis militaribus octoginta, carpentis Gallicis, multâ prædâ oneratis, plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit, & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captivi ad duo millia liberorum capitum redditi colonis.

XXII. Magna victoria lætaque Romæ fuit. Litteris allatis, supplicatio in triduum decreta est. Romanorum sociorumque ad duo millia eo prælio ceciderunt; plurimi dextræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quanquam per prætorem prope debellatum erat, consul quoque C. Aurelius, perfectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam, victorem exercitum a prætore accepit. Consul alter, quum autumno ferme exacto in provinciam venisset, circa Apolloniam hibernabat: ab classe, quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremesque Romanæ (sicut antè dictum est) Athenas missæ, quum Piræeum pervenissent, despondentibus jam animos sociis spem ingentem attulerant: nam & terrestres ab Corintho quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant; & prædonum a Chalcide naves, quæ non mare solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant, non modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Supervenerunt his tres Rhodiæ quadriremes, & erant Atticæ tres 7 apertæ naves, ad tuen-

Res Græciæ. Athenæ defensæ.

7 *Apertæ naves.*] Naves apertæ opponuntur constratis, ut videre est apud Cicer. l. V. in Verr. n. 104, & eæ sunt: quæ nulla habent tabulata: *bâtiments ras, qui*

U.c.552. a.C.200. dos maritimos agros comparatæ. Hac classe & urbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimanti Claudio esse, majoris etiam rei fortuna oblata est.

Chalcidem occupant Romani.

XXIII. Exsules ab Chalcide regiorum injuriis pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine ullo posse: nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostium metus, vagari passim, & oppidanos præsidio Macedonum fretos, custodiam urbis negligere. His auctoribus profectus, quanquam Sunium ita maturè pervenerat, ut inde provehi 8 ad primas angustias Eubœæ posset; ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione usque ad noctem tenuit. Primis tenebris movit: & tranquillo pervectus Chalcidem, paulò ante lucem, quâ infrequentissima urbis sunt, paucis militibus turrim proximam murumque circà scalis cepit, alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente: progressi inde ad frequentia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractâque portâ, ceteram multitudinem armatorum acceperunt. Inde in totam urbem discursum est: aucto etiam tumultu, quòd circa forum ignis tectis injectus erat. Conflagrarunt & horrea regia, & armamentarium cum ingenti apparatu machinarum tormentorumque. Cædes inde passim fugientium pariter ac repugnantium fieri cœpta est: nec ullo jam, qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato, Sopatro etiam Acarnane præfecto præsidii interfecto, præda omnis primò in forum collata, deinde in naves imposita: carcer etiam ab

ne sont point pontés.

8 *Ad primas angustias Eubœæ.*] Ad eum locum ubi mare arctari incipit ad Eubœam, sive ad prima initia Euripi freti, quo Eubœa a continente dividitur.

Rhodiis refractus: emissique captivi, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat. Statuis inde regis dejectis truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naves, & Piræeum, unde profecti erant, redierunt. Quòd si tantum militum Romanorum fuisset, ut & Chalcis teneri, & non deseri præsidium Athenarum potuisset; magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forent: nam ut terrâ Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit.

U.c. 552. a. C. 200.

Direptam relinquunt

XXIV. Demetriade tum Philippus erat: quò quum esset nunciata clades sociæ urbis, quanquam serum auxilium perditis 9 erat, tamen, 1 quæ proxima auxilio est, ultionem petens, cum expeditis quinque millibus peditum, & trecentis equitibus extemplo profectus, cursu prope Chalcidem contendit, haudquaquam dubius opprimi Romanos posse: a qua destitutus spe, nec quicquam aliud, quàm ad deforme spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ urbis quum venisset, paucis vix qui sepelirent bello absumptos relictis, æquè raptim ac venerat; transgressus ponte Euripum, per Bœotiam Athenas ducit, 2 pari incepto haud disparem eventum ratus responsurum. Et respondisset, ni speculator (3 hemerodromos vocant Græ-

Advolat Philippus, sed serò.

Ducit Athenas.

9 *Erat.*] Meliùs *venerat.*

1 *Quæ proxima auxilio,* que, ubi auxilio locus non est, *ultionem petens*, &c. Primum ac præcipuum est auxiliari periclitantibus; secundum, si perditæ res sint, saltem ulcisci.

2 *Pari incepto haud disparem eventum.*] Athenas ex improviso oppugnanti sibi, quemadmodum Romani Chalcidem oppugnassent, eumdem eventum responsurum ratus, quem habuissent Romani.

3 *Hemerodromos.* Ab ἡμέρα dies, & δρέμω curro.

U.c.552. a.C.200. ci, ingens die uno cursu emetientes spatium) contemplatus regium agmen e specula quadam, prægressus nocte mediâ Athenas pervenisset. Idem ibi somnus, eademque negligentia erat, quæ Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido & prætor Atheniensium & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorum, convocatis in forum militibus, tubâ signum ex arce dari jubent, ut hostes adesse omnes scirent: ita undique 4 ad portas, post ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lucem, appropinquans urbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidantium (ut in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere ac conquiescere agmen jussit, vi apertâ propalam usurus, quando parum dolus profuerat. 5 Ab Dipylo accessit: porta ea, velut in ore urbis posita, major aliquanto patentiorque, quàm ceteræ, est: & intra eam extraque latæ sunt viæ, ut & oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent; & extra limes mille ferme passus in 6 Academiæ gymnasium ferens, pediti equitiquè hostium liberum spatium præberet. Eo limite Athenienses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructâ, signa extulerunt. Quod ubi Philippus vidit, habere se

4 *Ad portas, post ad muros.*] Lege *ad portas, & ad muros.*

5 *Ab Dipylo accessit.*] Accessit ad urbem ab ea parte, quâ illa porta est, quæ vocatur Dipylon. Vid. l. VIII, c. 17.

6 *Academiæ gymnasium.*] Olim privati hominis hortus fuerat, postea celebre gymnasium, in quo Plato de philosophia disseruit, unde ejus discipuli Academici dicti. Nomen ducebat ab Academo, sive Ecademo heroe.

hostes in potestate ratus, & 7 diu optatâ cæde (neque enim ulli Græcarum civitatum infestior erat) expleturum, cohortatus milites, *ut, se intuentes, pugnarent, scirentque ibi signa, ibi aciem esse debere, ubi rex esset*, concitat in hostes equum, non irâ tantùm, sed etiam gloriâ elatus: quòd ingenti turbâ completis etiam ad spectaculum muris, conspici se pugnantem egregium ducebat. Aliquantùm ante aciem cum equitibus paucis evectus in medios hostes, ingentem quum suis ardorem, tum pavorem hostibus injecit: plurimos manu suâ cominus eminusque vulneratos compulsosque in portam consecutus & ipse, quum majorem in angustiis trepidantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit: quia qui in turribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos conjicerent. Intra muros deinde tenentibus milites Atheniensibus, Philippus, signo receptui dato, castra ad 8 Cynosarges (templum Herculis, gymnasiumque, & lucus erat circumjectus) posuit: sed Cynosarges, & 9 Lyceum, & quicquid sancti amœnive circa urbem erat, incensum est, dirutaque non tecta solùm, sed etiam sepulcra: nec divini humanive juris quicquam præ impotenti ira est servatum.

U.c.552. a.C.200.

Prælium memorabile edit.

Diruit omnia circa Athenas.

XXV. Postero die quum primò clausæ fuissent portæ, deinde subitò apertæ, quia præsi-

7 *Diu optatâ cæde ... expleturum.*] Nempe se, suam iram. Videtur tale quid excidisse.

8 *Cynosarges.*] Sic dictum a cane albo. Canis enim apud Græcos κύων, albus, ἀργός.

9 *Lyceum.*] Gymnasium, ubi Aristoteles cum suis inambulans de philosophia disputaverat. Nomen habuit a Lycio Pandionis filio.

U.c.552. dium Attali ab Ægina, Romanique ab Piræeo;
a.C.200. intraverant urbem, castra ab urbe retulit rex tria ferme millia passuum: inde Eleusinem profectus, spe improvisò templi, castellique quod & imminet & 1 circumdatum est templo, capiendi, quum haudquaquam neglectas custodias animadvertisset, & classem a Piræeo subsidio venire, omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit: & quum Argis Achæorum concilium esse audisset, inopinantibus Achæis, concioni ipsi supervenit. Consultabant de bello adversùs Nabin tyrannum Lacedæmoniorum: qui, translato imperio a Philopœmene ad Cycliadem, nequaquam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegraverat bellum, agrosque finitimorum vastabat, & jam urbibus quoque erat terribilis. Adversùs hunc hostem, quum, quantum ex quaque civitatum militum conscriberetur, consultarent; Philippus dempturum se eis curam, quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus, nec tantùm agros sociorum populationibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò extemplo exercitu, translaturum, hæc oratio quum ingenti hominum assensu acciperetur, *Ita tamen æquum est*, inquit, *me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. Itaque, si vobis videtur, tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sit: ut meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis.* Non fefellit Achæos, quò spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliumque obla-

It Argos ad concilium Achæorum

1. *Circumdatum est.*] Circumjectum est, ita ut castello templum includatur.

tum adversùs Lacedæmonios : id quæri, ut obsidem Achæorum juventutem educeret ex Peloponneso, ad illigandam Romano bello gentem. Et 2 id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modò quum dixisset, non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre, quàm propter quas convocati essent, decreto de exercitu parando adversùs Nabin facto, concilium fortiter ac libere habitum dimisit; inter assentatores regios ante eam diem habitus. Philippus magnâ spe depulsus, voluntariis paucis militibus conscriptis, Corinthum, atque in Atticam terram rediit.

XXVI. Per eos ipsos dies, quibus Philippus in Achaia fuit, Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonumque ad depopulandos Atheniensium fines, e regione Eleusinis saltum Cithæronis transcendit: inde dimidiâ parte militum ad prædandum passim per agros dimissâ, cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit, ut, si ex castello ab Eleusine in prædantes suos impetus fieret, repentè hostes effusos ex improviso adoriretur. Non fefellere insidiæ: itaque revocatis, qui discurrerant ad prædandum, militibus, instructisque, ad oppugnandum castellum Eleusinem profectus, cum multis inde vulneribus recessit; Philippoque se venienti ex Achaia conjunxit. Tentata & ab ipso rege oppugnatio ejus castelli est: sed naves Romanæ Piræeo venientes, intromissumque præsidium, absistere incepto coëgerunt. Diviso deinde exercitu, rex cum

2 *Id... coarguere.*] Prôbare regi, hanc ejus mentem & subdolum consilium sibi perspectum esse.

U.c.552. a.C.200. parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: ut, dum Philocles subeundo muros, & comminandâ oppugnatione contineret urbe Athenienses, ipsi Piræeum levi cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Ceterùm nihilo ei Piræei, quàm Eleusinis facilior, iisdem ferè defendentibus, oppugnatio fuit. A Piræeo Athenas repentè duxit: inde eruptione subitâ peditum equitumque inter angustias semiruti muri, qui brachiis duobus Piræeum Athenis jungit, repulsus; omissâ oppugnatione urbis, diviso cum Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus, quum priorem populationem sepulcris circa urbem diruendis exercuisset, ne quid inviolatum relinqueret, 3 templa deûm, quæ pagatim sacrata habebant, dirui atque incendi jussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica, & copiâ domestici marmoris, & ingeniis artificum, præbuit huic furori materiam: neque enim diruere modò ipsa templa, ac simulacra evertere satis habuit; sed lapides quoque, 4 ne integri cumularent ruinas, frangi jussit: & posteaquam non tam ira satiata, quàm iræ exercendæ materia hæc deerat, agro hostium in Bœotiam excessit: nec aliud quicquam dignum memoriâ in Græcia egit.

Philippus Athenas & Piraeum frustra tentat.

Templa circa Athenas diruit.

XXVII. Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat castra: quò arcessitum L. Apustium legatum, cum parte copiarum ad depopulan-

3 *Templa Deûm, quæ pagatim sacrata habebant.*] Hoc clariùs explicatur infrà c. 30, in oratione Atheniensium. Vid. ibi not. 3.

4 *Ne integri cumularent ruinas.*] Ne lapides, si integri remanerent, in cumulum quemdam ruinarum assurgerent, qui speciem quamdam templorum dirutorum referret.

dos hostium fines mittit. Apustius extrema Macedoniæ populatus, Corrago, & Gerrunio, & Orgesso castellis primo impetu captis, ad Antipatriam, in faucibus angustis sitam urbem, venit: ac primò evocatos principes ad colloquium, ut fidei Romanorum se committerent, perlicere est conatus: deinde, ubi magnitudine ac mœnibus situque urbis freti, dicta aspernabantur, vi atque armis adortus, expugnavit, puberibusque interfectis, prædâ omni militibus concessâ, diruit muros, atque urbem incendit. Hic metus Codrionem, satis validum & munitum oppidum, sine certamine ut dederetur Romanis, effecit. Præsidio ibi relicto, 5 Ilion (nomen propter alteram in Asia urbem, quàm oppidum, notius) vi capitur. Revertentem legatum ad consulem cum satis magna præda, Athenagoras quidam regius præfectus in transitu fluminis a novissimo agmine adortus, postremos turbavit: ad quorum clamorem & trepidationem quum revectus equo propere legatus signa convertisset, conjectisque in medium sarcinis aciem direxisset; non tulere impetum Romanorum militum regii: multi ex iis occisi, plures capti. Legatus, incolumi exercitu reducto ad consulem, remittitur inde extemplo ad classem.

U.c.552. a C.200. *Romani populantur Macedoniæ fines.*

XXVIII. Hac satis felici expeditione bello 6 commisso, reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdilædi filius, & Amynander Athamanum rex, & ex Dardanis Bato, Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Phi-

5 *Ilion.*] In hoc nomine mendum latere probant veteres editi & scripti. Jac. Gronovius legendum censet *Cnidus*, quam urbem [illegible]rici fuisse contendit.

6 *Commisso.*] Incepto. Vid. not 2, ad II, 36.

U.c.552. a.C.200. lippi patre gesserat. Pollicentibus auxilia respondit consul, Dardanorum & Pleurati operâ, quum exercitum in Macedoniam induceret, se usurum. Amynandro Ætolos concitandos ad bellum attribuit. Attali legatis (nam ii quoque per id tempus venerant) mandat, ut Æginæ rex, ubi hibernabat, classem Romanam opperiretur: quâ adjunctâ, bello maritimo, sicut antè, Philippum urgeret. Ad Rhodios quoque missi legati, ut capesserent partem belli. Nec Philippus segniùs (jam enim in Macedoniam pervenerat) apparabat bellum. Filium Persea, 7 puerum admodum, datis ex amicorum numero, qui ætatem ejus regerent, cum parte copiarum ad obsidendas angustias, quæ ad Pelagoniam sunt, mittit. Sciathum & Peparethum, haud ignobiles urbes, ne classi hostium prædæ ac præmio essent, diruit. Ad Ætolos mittit legatos, ne gens inquieta adventu Romanorum fidem mutaret.

Philippi apparatus.

XXIX. Concilium Ætolorum statutâ die, quod Panætolium vocant, futurum erat. Huic ut occurrerent, & legati regis iter accelerarunt, & ab consule missus L. Furius Purpureo legatus venit. Atheniensium quoque legati ad id concilium occurrerunt. Primò Macedones, cum quibus recentissimum fœdus erat, auditi sunt: qui, 8 *Nullâ novâ re, nihil se novi habere quod afferrent*, dixerunt: *quibus enim de caussis, expertâ inutili societate Romanâ, pacem cum*

Oratio Macedonum legatorum in concilio Ætolorum contra Romanos.

7 *Puerum admodum.*] Tum duodecim annos natum, quum decimo octavo post hunc anno, infrà XL. 6, dicatur tricesimum annum agere.

8 *Nullâ novâ re.*] Quum nihil novi accidisset, quum eodem in statu res essent inter Philippum & Ætolos, quo erant quum fœdus inter utrosque nuper ictum fuerat. Confer clausulam hujus orationis.

Philippo fecissent, compositam semel servare eos debere. An imitari, inquit unus ex legatis, *Romanorum licentiam, an levitatem dicam, mavultis? qui quum legatis vestris Romae responderi ita jussissent,* Quid ad nos venitis, Ætoli, sine quorum auctoritate pacem cum Philippo fecistis? *Iidem nunc, ut bellum secum adversùs Philippum geratis, postulant: & antea 9 propter vos, & pro vobis arma sumpta adversùs eum simulabant; nunc vos in pace esse cum Philippo prohibent. Messanae ut auxilio essent, primò 1 in Siciliam conscenderunt: iterum, ut Syracusas oppressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Siciliam ipsi habent, vectigalemque provinciam securibus & fascibus subjecerunt. 2 Scilicet, sicut vos Naupacti legibus vestris per magistratus a vobis creatos concilium habetis, socium hostemque libere, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro, sic Siculorum civitatibus, Syracusas, aut Messanam, aut Lilybaeum indicitur concilium. Praetor Romanus conventus agit: eò imperio evocati conveniunt: excelso in suggestu superba jura reddentem, stipatum lictoribus vident: virgae tergo, secures cervicibus imminent: & quotannis alium atque alium dominum sortiuntur. Nec id mirari debent, aut possunt, quum Italiae urbes Rhegium, Tarentum, Capuam, ne finitimas nominem, quarum ruinis crevit urbs Romana, 3 ejusdem subjectas*

U.c.552. a.C.200.

9 *Propter vos, & pro vobis.*] Ita ut vestra defensio illis & causa belli esset, & finis.

1 *In Siciliam conscenderunt.*] Mallemus *transcenderunt.*

2 *Scilicet.*] Ironicè dictum: ut illud Virgilii, *Scilicet is Superis labor est.*

3 *Ejusdem subjectas . . . imperio.*] Magis placeret, *eidem . . . imperio*: ut non modò Romanis subjectae di-

U.c.552. A.C.200. *videant imperio. Capua quidem sepulcrum ac monumentum Campani populi, 4 elato & extorri ejecto ipso populo, superest; urbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium; relicta crudeliùs habitanda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines, plus linguâ & moribus & legibus, quàm maris terrarumque spatio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurum. Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ: qui quum merito vestro vobis infestus esset, & nihil a vobis ultrà quàm pacem petiit, fidemque hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite his terris legiones externas, & jugum accipite: serò ac nequicquam, quum dominum Romanum habebitis, socium Philippum quæretis. Ætolos, Acarnanas, Macedonas, ejusdem linguæ homines, leves ad tempus ortæ causæ disjungunt conjunguntque: cum alienigenis, cum barbaris æternum omnibus Græcis bellum est eritque: naturâ enim, quæ perpetua est, non mutabilibus in diem causis, hostes sunt. Sed unde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodem loco iidem homines de ejusdem Philippi pace 5 triennio antè decrevistis, iisdem improbantibus eam pacem Romanis, qui nunc pactam & compositam turbare volunt: in qua consultatione nihil fortuna mutavit, cur vos mutetis, non video.*

XXX. Secundùm Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus jubentibusque, Athenienses, qui fœda passi, justiùs in crudelitatem sævitiamque regis invehi poterant, introducti sunt.

cantur, sed & eodem modo, eâdem superbiâ a Romanis regi.

4 *Elato.*] Ad funus rapto. Vid. not. 10, ad XXVIII, 28.

5 *Triennio antè.*] Extrema non numerat Livius, ut suprà, c. 12. Alioquin scribendum fuerat, *quinquennio.* Vid. l. XXIX, c. 12.

Deploraverunt vastationem populationemque miserabilem agrorum. *Neque id se queri, quòd hostilia ab hoste passi forent:* 6 *esse enim quædam belli jura, quæ ut facere, ita pati sit fas: sata exuri, dirui tecta, prædas hominum pecorumque agi, misera magis, quàm* 7 *indigna patienti esse. Verùm enimvero id se queri, quòd is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet, adeo omnia simul divina humanaque jura polluerit, ut priore populatione cum infernis diis, secundâ cum superis bellum nefarium gesserit: omnia sepulcra monumentaque diruta esse in finibus suis, omnium nudatos manes; nullius ossa terrâ tegi. Delubra sibi fuisse, quæ quondam* 8 *pagatim habitantes in parvis illis castellis vicisque consecrata, ne in unam urbem quidem contributi majores sui deserta reliquerint: circa ea omnia templa Philippum infestos circumtulisse ignes: semiusta & truncata simulacra deûm inter prostratos jacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exornatam quondam opulentamque, talem eum, si liceat, Ætoliam, Græciamque omnem facturum. Urbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subvenissent: eodem enim scelere urbem colentes deos, præsidemque arcis Minervam petitam; eodem Eleusine Cereris templum, eodem Piræei Jovem Minervamque: sed ab eorum non templis modò, sed etiam mœnibus vi atque armis repulsum, in*

U.c.552. a.C.200.

Atheniensium oratio.

6 *Esse... quædam belli jura.*] Esse quædam belli jure licita, quæ ut facere æquum sit, si possis, ita & pati, si necesse sit.

7 *Indigna.*] Talia, ut indignationem justam movere possint patienti.

8 *Pagatim habitantes... in unam urbem contributi.*] Notum est Athenienses primò dispersos in variis pagis habitasse; ac, Theseo auctore, relictis pagis, in unam urbem coaluisse.

U.c.552. a.C.200. *ea delubra, quæ solâ religione tuta fuerint, fuisse. Itaque se orare atque obsecrare Ætolos, ut miserti Athieniensium, ducibus diis immortalibus, deinde Romanis, qui secundùm deos plurimum possint, bellum susciperent.*

Legati Romani oratio. XXXI. Tum Romanus legatus: *Totam orationis meæ formam Macedones primùm, deinde Athenienses mutarunt. Nam & Macedones, quum ad conquerendas Philippi injurias in tot socias nobis urbes venissem, ultro accusando Romanos, defensionem ut accusatione potiorem haberem, effecerunt: & Athenienses in deos superos inferosque nefanda atque inhumana scelera ejus referendo, quid mihi aut cuiquam reliquerunt, quod objicere ultrà possim? Eadem* 9 *Cianos, Abydenos, Æneos, Maronitas, Parios, Samios, Larissenses,* 1 *Messenios hinc ex Achaia, existimare queri; graviora etiam acerbioraque eos, quibus nocendi majorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet quæ nobis objecit; nisi gloriâ digna sunt, fateor ea defendi non posse. Rhegium, & Capuam, & Syracusas nobis objecit. Rhegium, Pyrrhi bello, legio a nobis, Rheginis ipsis ut mitteremus orantibus, in præsidium missa, urbem ad quam defendendam missa erat, per scelus possedit. Comprobavimus ergo id facinus? an bello persecuti sceleratam legionem, in potestatem nostram redactam, tergo & cervicibus pœnas sociis pendere quum coegissemus, urbem, agros, suaque omnia, cum libertate legibusque, Rheginis reddidimus? Syracusanis oppressis* 2 *ab externis tyrannis, quo in-*

9 *Cianos.*] Ex urbe Cio in Bithynia. De eorum excidio multa queritur Polyb. l. XV.

1 *Messenios hinc ex Achaia.*] Messenios ex hac ipsa Achaia vobis vicina. Messenii tunc temporis in Achæorum rempublicam contributi erant.

2 *Ab externis tyrannis, quo indignius esset.*] Ab ty-

U.c.552.
a.C.200.

dignius esset, quum tulissemus opem; & fatigati prope per triennium terrâ marique urbe munitissimâ oppugnandâ essemus, quum jam ipsi Syracusani servire tyrannis, quàm capi a nobis mallent, captam iisdem armis & liberatam urbem reddidimus. Neque inficias imus, Siciliam provinciam nostram esse, & civitates quæ in parte Carthaginiensium fuerunt, & uno animo cum illis adversùs nos bellum gesserunt, 3 stipendiarias nobis ac vectigales esse: quin contrà, hoc & vos & omnes gentes scire volumus, pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, 4 de qua neque ipsi quidem queri possunt, nos pæniteat? Hi homines, quum pro iis bellum adversùs Samnites per annos prope septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus, ipsos fœdere primùm, deinde connubio atque inde cognationibus, postremò civitate nobis conjunxissemus, tempore nostro adverso primi omnium Italiæ populorum, præsidio nostro fœdè interfecto, ad Annibalem defecerunt: deinde indignati se obsideri a nobis, Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt. Horum si neque urbs ipsa, neque homo quisquam superesset, quis duriùs quàm pro merito ipsorum statutum indignari posset? Plures sibimet ipsi conscientiâ scelerum mortem consciverunt, quàm a nobis supplicio affecti sunt. Ceteris ita oppidum, ita agros ademimus, ut agrum locumque ad habitandum daremus; urbem innoxiam stare incolumem pateremur: ut qui hodie videat eam, nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inveniat. Sed quid

rannis, qui ne Syracusani quidem essent, quales multi olim Syracusis fuerant, sed, quo res esset indignior, externi Epicydem & Hippocratem intelligit.

3 *Stipendiarias . . . ac vectigales.*] Vid. not. 3, ad XXI, 41.

4 *De qua neque ipsi quidem.*] Scribe; *ne ipsi quidem.*

U.C.552. a.C.200. *ego Capuam dico, quum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus? Magis illud est periculum, ne nimis facilè victis ignoscendo, plures ob idipsum ad experiendam adversùs nos fortunam belli incitemus. Hæc pro nobis dicta sunt; hæc adversùs Philippum: cujus domestica parricidia, & cognatorum amicorumque cædes, & libidinem 5 inhumaniorem prope quàm crudelitatem, vos, quò propiores Macedoniæ estis, meliùs nostis. Quod ad vos attinet, Ætoli, nos pro vobis bellum suscepimus adversùs Philippum: vos sine nobis cum eo pacem fecistis. Et forsitan dicatis, bello Punico occupatis nobis, coactos metu vos, leges pacis ab eo qui tum plus poterat accepisse: & nos, quum alia majora urgerent, depositum a vobis bellum & ipsi omisimus. Nunc & nos deûm benignitate Punico perfecto bello, totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus: & vobis restituendi vos in amicitiam societatemque nostram fortuna oblata est; nisi perire cum Philippo, quàm vincere cum Romanis, mavultis.*

Damocriti Prat. Ætolorum sententia.

XXXII. Hæc dicta ab Romano quum essent, inclinatis omnium animis ad Romanos, Damocritus prætor Ætolorum, pecuniâ, ut fama est, ab rege acceptâ, nihil aut huic aut illi parti assensus, *Rem 6 magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicam, quàm celeritatem*, dixit. *Celerem enim pœnitentiam, sed eamdem seram atque inutilem sequi; quum præcipitata raptim consilia neque revocari, neque in integrum restitui possint. Deliberationis autem ejus, cujus ipse maturitatem exspectandam putaret, tempus ita*

5 *Inhumaniorem.*] Indigniorem homine.

6 *Magni discriminis consiliis.*] Deliberationibus quæ versarentur circa res ejusmodi, ut de iis bene an malè statueres multum interesset; ut in iis peccari sine magno periculo non liceret.

jam

jam nunc statui posse. Quum legibus cautum esset, ne de pace bellove, nisi in Panætolico & 7 Pylaico concilio ageretur, decernerent extemplo, ut prætor sine fraude, quum de bello aut de pace agere velit, advocet concilium: & quod tum referatur decernaturque, ut perinde jus ratumque sit, ac si in Panætolico, aut Pylaico concilium actum esset. Dimissis ita suspensâ re legatis, egregiè consultum genti aiebat: nam utrius partis melior fortuna belli esset, ad ejus societatem inclinaturos. Hæc in concilio Ætolorum acta.

U.c.552. a.C.200.

Dimissi suspensâ re legati.

XXXIII. Philippus impigre terrâ marique parabat bellum: navales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat. Attalum Romanamque classem, principio veris, ab Ægina ratus moturos, navibus maritimæque oræ præfecit Heraclidem, quem & antè præfecerat: ipse terrestres copias comparabat: magna se duo auxilia detraxisse Romanis credens, ex una parte Ætolos, ex altera Dardanos, faucibus ad Pelagoniam a filio Perseo interclusis. Ab consule non parabatur, sed gerebatur jam bellum: per Dassaretiorum fines exercitum ducebat, frumentum, quod ex hibernis extulerat, integrum vehens; quod in usum militi satis esset, præbentibus agris. Oppida vicique, partim voluntate, partim metu se tradebant: quædam vi expugnata: quædam deserta, in montes propinquos refugientibus barbaris, inveniebantur. Ad Lycum stativa posuit prope flumen Bevum:

Philippus impigre bellum apparat.

Consul per Dassaretiorum fines ducit exercitum

7 *Pylaico concilio.*] His verbis designat profectò Livius concilium quod ad Thermopylas haberetur. Sed alia mens fuit Damocriti, quem verisimile est potiùs locutum fuisse de solenni concilio Ætolorum in urbe Thermo: ita ut errore nominis deceptus fuisse Livius videatur. Vide ea quæ annotabimus ad XXXIII. 35.

U.c.552 a.C.200. inde frumentatum circa horrea Dassaretiorum mittebat. Philippus consternata quidem omnia circa, pavoremque ingentem hominum cernebat: sed parum gnarus quam partem petisset consul, alam equitum ad explorandum quónam hostes iter intendissent, misit. Idem error apud consulem erat. Movisse ex hibernis regem sciebat, quam regionem petisset ignorans: is quoque speculatum miserat equites. Hæ duæ alæ ex diverso, quum diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent, tandem in unum iter convenerunt. Neutros fefellit, ut fremitus procul hominum equorumque exauditus est, hostes appropinquare. Itaque priusquam in conspectum venirent, equos armaque expedierant: nec mora, ubi primùm hostem videre, concurrendi facta est. Fortè & numero & virtute, utpote lecti utrimque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt. Fatigatio ipsorum equorumque, incertâ victoriâ, diremit prælium. Macedonum quadraginta equites, Romanorum quinque & triginta ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent, aut illi ad regem, aut hi ad consulem retulerunt: per transfugas cognitum est, quos levitas ingeniorum, ad cognoscendas hostium res, in omnibus bellis præbet.

Exploratores Romani & Macedones concurrunt, dubio eventu.

XXXIV. Philippus aliquid & ad caritatem suorum, & ut promptiùs pro eo periculum adirent, ratus profecturum se, si equitum, qui ceciderant in expeditione, sepeliendorum curam habuisset, afferri eos in castra jussit, ut conspiceretur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertum nec tam inæstimabile est, quàm animi multitudinis. Quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur fa-

Macedones terrentur conspe-

-rum, id metum pigritiamque incussit. Nam qui [8] hastis sagittisque, & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum Græcis Illyriisque pugnare assueti, posteaquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis abscissis, aut totâ cervice desectâ divisa a corpore capita, patentiaque viscera, & fœditatem aliam vulnerum viderunt, adversùs quæ tela quosque viros pugnandum esset, pavidi vulgò cernebant. Ipsum quoque regem terror cepit, nondum justo prælio cum Romanis congressum. Itaque revocato filio, præsidioque quod in Pelagoniæ faucibus erat, ut iis copiis suas augeret, Pleurato Dardanisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse cum viginti millibus peditum, quatuor equitum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulò plus ducentos passus a castris Romanis tumulum propinquum Athaco fossâ ac vallo communivit: ac subjecta cernens Romana castra, admiratus esse dicitur, & universam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum tendentium ordine, tum itinerum intervallis; & [9] negasse barbarorum ea castra ulli videri posse. Biduum consul & rex, alter alterius conatus exspectantes, continuere suos intra vallum: tertio die Romanus omnes copias in aciem eduxit.

U.c.552. a.C.200.

Dis vulneribus suorum.

Philippus miratur Romanorum castra.

XXXV. Rex verò tam celerem aleam universi certaminis timens, quadringentos Tralles (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est ge-

8 *Hastis sagittisque, & rara lanceis.*] Hinc colligi debet *lanceam* longius & validius fuisse telum, quàm *hastam.*

9 *Negasse barbarorum ea castra ulli videri posse.*] Hoc idem a Pyrrho dictum memorant, quo primùm die Romanorum Castrorum ordinem vidit: *Hic barbarorum ordo minimè barbarus est.* Plut. in Pyrrho.

U.c.552. a.C.200.

nus) & Cretenses trecentos, addito iis peditibus pari numero equitum, cum duce Athenagora, uno ex purpuratis, ad lacessendos hostium equites misit. 1 Ab Romanis autem, (aberat acies eorum paulò plus quingentos passus) velites & equitum duæ ferme alæ emissæ: ut numero quoque eques pedesque hostem æquarent. Credidere regii, genus pugnæ quo assueverant, fore; ut equites invicem insequentes refugientesque, nunc telis uterentur, nunc terga darent; Illyriorum velocitas ad excursiones & impetus subitos usui esset, Cretenses in invehentem se effusè hostem sagittas conjicerent. Turbavit hunc ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior impetus Romanorum: nam haud secus quàm si totâ acie dimicarent, & velites emissis hastis cominus gladiis rem gerebant, & equites ut semel in hostem evecti sunt, stantibus equis, partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscentesque se peditibus, pugnabant: ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnam; nec pedes concursator, & vagus, & prope seminudus genere armorum, veliti Romano, parmam gladiumque habenti, pariterque & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. Non tulere itaque dimicationem; nec aliâ re, quàm velocitate, tutantes se, in castra refugerunt.

Equestris pugna.

XXXVI. Uno deinde intermisso die, quum omnibus copiis equitum levisque armaturæ pugnaturus rex esset, nocte 2 cetratos, quos peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat; præceperatque Athe-

1 *Ab Romanis autem, (aberat.* Melius videretur, *ab Romanis item*: nempe, quemadmodum fecerant Macedones.

2 *Cetratos, quos peltastas vocant.* Vid. not. 2. ad l. XXVIII, c. 5.

nagoræ & equitibus, ut, si aperto prælio procederet res, uterentur fortunâ: si minùs, cedendo sensim, ad insidiarum locum hostem pertraherent. Et equitatus quidem cessit: duces cetratæ cohortis, non satis exspectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerendæ rei amisere. Romanus & aperto prælio victor, & tutus a fraude insidiarum, in castra sese recepit. Postero die omnibus copiis consul in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis: quo auxilio tum primùm Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, usi sunt. Ubi latentem intra vallum sensit, exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidem potestas pugnandi dabatur, quia ex tam propinquis stativis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo invasuris; octo ferme inde millium intervallo tutiorem frumentationem habiturus, castra ad Octolophum (id est loco nomen) movit. Quum in propinquo agro frumentarentur Romani, primò rex intra vallum suos tenuit, ut cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. Ubi effusos vidit, cum omni equitatu, & Cretensium auxiliaribus, quantùm equitem velocissimi pedites cursu æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores constituit signa. Inde copiis divisis, partim ad consectandos vagos frumentatores emisit, dato signo, ne quem vivum relinquerent; cum parte ipse substitit, itineraque, quibus ad castra recursuri videbantur hostes, obsedit. Jam passim cædes ac fuga erat, necdum quisquam in castra Romana nuncius cladis pervenerat, quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quàm ab emissis

U.c. 552. a.C. 200.

Insidiæ Philippi irritæ.

Tum primùm usi elephantis Romani.

Prælium inter Philippum & consulem.

ad cædem, interficiebantur: tandem inter medias hostium stationes elapsi quidam trepidi, tumultum magis quàm certum nuncium intulerunt castris.

XXXVII. Consul equitibus jussis, quâ quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones e castris educit, & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidem aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio exsistentibus loco. Pars obvios habuerunt hostes: pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat: nam & ipsâ multitudine equitum peditumque prope justa acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quòd & rex ipse hortator aderat, & Cretensium auxiliares multos ex improviso vulnerabant, conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quòd si modum in insequendo habuissent, non in præsentis modò certaminis gloriam, sed in summam etiam belli profectum foret: nunc aviditate cædis intemperantiùs insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidêre: & fugiens eques, ut primò signa suorum vidit, convertit in effusum hostem equos: versaque momento temporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modò secuti erant. Multi cominus congressi, multi fugientes interfecti: nec ferro tantùm periere, sed in paludes quidam conjecti, profundo limo cum ipsis equis hausti sunt. Rex quoque in periculo fuit: nam ruente saucio equo præceps ad terram datus, haud multùm abfuit, quin jacens opprimeretur. Saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pavidumque regem in equum subjecit. Ipse quum

pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex circumvectus paludes per vias inviasque trepidâ fugâ, in castra tandem, jam desperantibus plerisque incolumem evasurum, pervenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio periere, centum ferme capti: octoginta admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti.

U.c.552. a.C.200.

XXXVIII. Fuerunt qui hoc die regem temeritatis, consulem segnitiæ accusarent: nam & Philippo quiescendum fuisse, quum paucis diebus hostes, exhausto circà omni agro, ad ultimum inopiæ venturos sciret: & consulem, quum equitatum hostium levemque armaturam fudisset, ac prope regem ipsum cepisset, protinus ad castra hostium ducere debuisse; nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, ut pleraque, facilius: nam si omnibus peditum quoque copiis rex congressus fuisset, forsitan inter tumultum, quum omnes victi metuque perculsi ex prælio intra vallum protinus inde supervadentem munimenta victorem hostem fugerent, exui castris potuerit rex: quum verò integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiaque disposita essent, quid, nisi ut temeritatem regis effusè paulò antè secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? Neque enim ne regis quidem primum consilium, quo impetum in frumentatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque minùs est mirum, tentasse eum fortunam, quòd fama erat, Pleuratum Dardanosque ingentibus copiis profectos domo, jam in Macedoniam tran-

Judicium de eo prælio.

U.c.552. a.C.200. scendisse: quibus si undique circumventus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum credi poterat. Itaque secundùm duas adversas equestres pugnas, multò minùs tutam moram in iisdem stativis fore Philippus ratus, quum abire inde & fallere abiens hostem vellet, 3 caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret, frustratus hostem, secundâ vigiliâ, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit.

Philippus recedit.

XXXIX. Corpus jam curabat consul, quum venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatum est: responso tantùm dato, manè postero die fore copiam conveniendi, in quod quæsitum erat, nox dieique insequentis pars ad præcipiendum iter Philippo data est: montes, quam viam non ingressurum gravi agmine Romanum sciebat, petit. Consul primâ luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multò pòst abisse hostem quum sensisset, ignarus quâ sequeretur, iisdem stativis frumentando dies aliquot consumpsit. Stuberam deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum, quod in agris erat, convexit: inde ad Pellinam est progressus; nondum comperto quam regionem hostes petissent. Philippus quum primò ad Bryanium stativa habuisset, profectus inde transversis limitibus, terrorem præbuit subitum hosti. Movere itaque ex Pellina Romani, & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse, vallo super ripam amnis ducto (Erigonum incolæ vocant) consedit. Inde satis comperto Eordæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne supe-

3 *Caduceatore.*] Vid. not. 2, ad l. XXVI, c. 17.

rare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit: ibi alia vallo, alia fossâ, alia lapidum congerie, ut pro muro essent, alia arboribus objectis, ita ut locus postulabat, aut materia suppeditabat, permuniit; atque (ut ipse rebatur) viam suâpte naturâ difficilem, objectis per omnes transitus operibus, inexpugnabilem fecit. Erant pleraque sylvestria circà, incommoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi ubi prælongis hastis velut vallum ante clypeos objecit, (quod ut fiat, libero campo opus est) nullius admodum usûs est. Thracas quoque 4 rhomphææ, ingentis & ipsæ longitudinis, inter objectos undique ramos impediebant. Cretensium una cohors non inutilis erat: sed quæ quoque ipsa, ut, si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitemque sagittas conjicere poterat, ita 5 adversùs scuta Romana, nec ad trajiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat quod peteret. Itaque id ut vanum teli genus senserunt esse, saxis passim totâ valle jacentibus incessebant hostem: ea, majore cum sonitu, quàm vulnere ullo, pulsatio scutorum, parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque spretis, partim testudine factâ per adversos vadunt hostes: partim brevi circuitu quum in jugum collis evasissent, trepidos ex præsidiis stationibusque Macedonas deturbant: &, ut in locis impeditis difficili fugâ, plerosque etiam obtruncant.

U.c.552. A.C.200.

Occupat angustias quâ iter in Eordæam erat.

Perrumpunt Romani angustias.

4 *Rhomphææ.*] Rhomphæa erat teli Thracici genus, prælongum, anceps, sive quod ex utraque parte cæsim ferire posset.

5 *Adversùs scuta Romana.* Adversùs pedites Romanos scutis suis protectos parum proficiebat, quia nec... *Scuta* peditum erant, *parma* equitum.

U.c.552. a.C.200. XL. Ita angustiæ minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatæ, & in Eordæam perventum; ubi pervastatis passim agris, in Elimeam se recepit: inde impetum in Orestidem fecit; & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. Lacus mœnia cingit: angustis faucibus unum ex continenti iter est. Primò situ ipso freti, clausis portis imperium abnuêre: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portam, obsessasque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit: urbemque Pelium vi cepit: servitia inde cum cetera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit: oppidumque iis reddidit, præsidio valido imposito: nam & sita opportunè urbs erat ad impetus in Macedoniam faciendos. Ita peragratis hostium agris, consul in loca jam pacata ad Apolloniam, unde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum averterant Ætoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repentè alia ex aliis locis exorta. Adversùs Dardanos jam recipientes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus ac majore parte equitatûs misit, jussum instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum agmen, segniores eos ad movendos domo exercitus efficere. Ætolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum auctor fuerat, idem proximo concilio ad arma conciverat, post famam equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorumque & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ 6 adventum in

6 *Adventum in Oreum.*] Lege *adventum Oreum.* Sic

Oreum, & super circumfusas tot Macedoniæ gentes, maritimam quoque instantem obsidionem. U.c.552. a.C.200.

XLI. Hæ causæ Damocritum Ætolosque restituerant Romanis: & Amynandro rege Athamanum adjuncto profecti Cercinium obsedere. Clauserant portas, incertum vi, an voluntate; quia regium habebant præsidium. Ceterùm intra paucos dies captum est Cercinium, atque incensum: qui superfuerant e magna clade, liberi servique, inter ceteram prædam abducti. Is timor omnes qui circumcolunt Bœben paludem, relictis urbibus, montes coëgit petere. Ætoli inopiâ prædæ inde aversi, in Perrhæbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdéque diripiunt: qui Mallœam incolunt, voluntate in deditionem societatemque accepti. Ex Perrhæbia Gomphos petendi Amynander auctor erat: & imminet Athamania huic urbi, videbaturque expugnari sine magno certamine posse. Ætoli campos Thessaliæ opimos ad prædam petiere; sequente, quanquam non probante, Amynandro, nec effusas populationes Ætolorum, nec castra, quo fors tulisset loco, sine ullo discrimine ac cura muniendi, posita: itaque ne temeritas eorum negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicujus causa esset, quum campestribus locis subjicientes eos castra Phecado urbi videret, ipse paulò plus 7 quingentorum passuum inde tumulum suis, quamvis levi munimento tutum, cepit. Quum Ætoli, nisi quòd populabantur, vix meminisse viderentur se in hostium agro esse; alii palati semiermes vagarentur, alii in castris sine statio-

Ætoli & Athamanes bellum inferunt Philippo.

Thessaliam populantur.

l. XXII, c. ult. *ante consulis Romam adventum.*

7 *Quingentorum passuum.*] Melius videretur *quingentos passus.*

U.c.552. a.C.200. *Opprimuntur a Philipp.*

nibus per somnum vinumque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus advenit: quem quum adesse refugientes ex agris quidam pavidi nunciassent, trepidare Damocritus, ceterique duces: & erat fortè meridianum tempus, quo plerique graves cibo sopiti jacebant. Excitare igitur alii alios, jubere arma capere, alios dimittere ad revocandos, qui palati per agros prædabantur: tantaque trepidatio fuit, ut sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. Ita raptim educti, quum universi sexcentorum ægre simul equites peditesque numerum explessent, incidunt in regium equitatum, numero, animis, armisque præstantem. Itaque primo impetu fusi, vix tentato certamine, turpi fugâ repetunt castra: cæsi captique quidam, quos equites ab agmine fugientium interclusere.

XLII. Philippus, suis jam vallo appropinquantibus, receptui cani jussit: fatigatos enim equos virosque non tam prælio, quàm itineris simul longitudine, simul præproperâ celeritate, habebat. Itaque turmatim equites, invicemque manipulos levis armaturæ, aquatum ire & prandere jubet: alios in statione armatos retinet, opperiens agmen peditum, tardiùs ductum propter gravitatem armorum. Quod ubi advenit, & ipsis imperatum, ut statutis signis, armisque ante se positis, raptim cibum caperent, binis ternisve summùm ex manipulis aquandi causâ missis: interim eques cum levi armatura paratus instructusque stetit, si quid hostis moveret. Ætoli (jam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat, receperat se in castra) ut defensuri munimenta, circa portas vallumque armatos disponunt, dum quietos hostes ipsi feroces ex tuto spectabant: postea-

quam mota signa Macedonum sunt, & succedere ad vallum parati atque instructi cœpere, omnes repentè, relictis stationibus, per aversam partem castrorum ad tumulum, ad castra Athamanum perfugiunt: multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Ætolorum. Philippus, si satis diei superesset, non dubius quin Athamanes quoque exui castris potuissent, die per prælium, deinde per direptionem castrorum absumpto, sub tumulo in proxima planitie consedit; primâ luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Ætoli eodem pavore, quo sua castra reliquerant, nocte proximâ dispersi fugerunt. 8 Maximo usui fuit Amynander, quo duce Athamanes itinerum periti, summis montibus, per calles ignotos sequentibus eos hostibus, in Ætoliam perduxerunt: non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonum equites, quos luce primâ Philippus, ut desertum tumulum vidit, ad carpendum hostium agmen misit.

U.c.551. a.C.200.

XLIII. Per eos dies & Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus, postremum agmen primò turbavit: dein posteaquam Dardani conversis signis direxere aciem, æqua pugna justo prælio erat: ubi rursus procedere Dardani cœpissent, equite & levi armaturâ regii, nullum talis auxilii genus habentes Dardanos, oneratos immobilibus armis, vexabant: & loca ipsa adjuvabant. Occisi perpauci sunt, plures vulnerati, captus nemo, quia non excedunt temere ordinibus suis, sed confertim & pugnant & cedunt. Ita damna Romano accepta bello, duabus per opportunas

Dardani vilè mulctati.

8 *Maximo usui fuit.*] Iterum eodem modo Livius, l. XLII, c. 59. *Thessalorum equitatus.. maximo usui fuit.*

U.c.552. expeditiones coërcitis gentibus, restituerat Phi-
a.C.200. lippus, incepto forti, non prospero solùm eventu. Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Ætolorum numerum. Scopas princeps gentis ab Alexandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus, 9 sex millia peditum, & equites mercede conductos Ægyptum avexit: nec ex juventute Ætolorum quemquam reliquisset, ni Damocritus, nunc belli quod instaret, nunc futuræ solitudinis admonens, (incertum curâ gentis, an ut adversaretur Scopæ, parum donis cultus) partem juniorum castigando domi continuisset. Hæc eâ æstate ab Romanis Philippoque gesta erant.

Ætolorum juventus in Ægyptum avecta.

XLIV. Classis a Corcyra ejusdem principio æstatis cum L. Apustio legato profecta, Maleâ superatâ, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo regi conjuncta est. Tum verò Atheniensium civitas, cui odio in Philippum per metum jam diu moderata erat, id omne in auxilii præsentis spem effudit: nec unquam ibi desunt linguæ promptæ ad plebem concitandam: quod genus, quum in omnibus liberis civitatibus, tum præcipuè Athenis, ubi oratio plurimùm pollet, favore multitudinis alitur. Rogationem extemplo tulerunt, plebsque scivit, *Ut Philippi statuæ, imagines omnes*, 1 *nominaque ea-*

Res mari gesta.

Decreta Atheniensium in Philippum.

9 *Sex millia peditum, & equites.*] Sine dubio excidit numerus equitum.

1 *Nominaque earum.*] An tituli statuis Philippi & imaginibus in ejus honorem inscripti? An movendæ sunt loco hæ voces, ac legendum ex Victorino codice *nominaque eorum*, & sic ordinanda tota oratio, *ut Philippi statuæ, imagines omnes, item majorum ejus virilis ac muliebris sexûs omnium, nominaque eorum, tollerentur?* ut intelligantur nomina majorum Philippi, & ejus ipsius, ex omnibus monumentis publicis sublata. Atque hoc no-

U.C.552.
a.C.200.

rum, item majorum ejus virilis ac muliebris sexûs omnium, tollerentur delerenturque: dies festi, sacra, sacerdotes, quæ ipsius majorumve ejus honoris causâ instituta essent, omnia 2 profanarentur. Loca quoque, in quibus positum aliquid inscriptumve honoris ejus causâ fuisset, detestabilia esse, neque in iis quicquam postea poni dedicarique placere eorum quæ in loco puro poni dedicarique fas esset. Sacerdotes publicos, quotiescumque pro populo Atheniensi, sociisque, & exercitibus & classibus eorum precarentur, toties detestari atque exsecrari Philippum, liberos ejus, regnumque, terrestres navalesque copias, Macedonum genus omne nomenque : additumque decreto, *Si quis quid postea, quod ad notam ignominiamque Philippi pertineret, ferret, id omne populum Atheniensem jussurum: si quis contra ignominiam, prove honore ejus dixisset, fecissetve, qui occidisset eum, jure cæsurum*: postremò inclusum, *Ut omnia quæ 3 adversùs Pisistratidas decreta quondam erant, eadem in Philippo servarentur.* Athenienses quidem 4 litteris verbisque, quibus solis valent, bellum adversùs Philippum gerebant.

XLV. Attalus Romanique, quum Piræeum primò ab Hermione petissent, paucos ibi morati dies, oneratique 5 æquè immodicis ad ho-

bis placeret magis.

2 *Profanarentur.*] In profanum & promiscuum usum statumque revocarentur.

3 *Adversùs Pisistratidas.*] Pisistrati tyranni filios, Hippiam, tyrannum & ipsum, qui pulsus Athenis est, Hipparchum ab Harmodio & Aristogitone occisum, & Thessalum.

4 *Litteris.*] Scriptis, id est, decretis in publicas tabulas relatis.

5 *Æquè immodicis ad honores sociorum, ac quæ in iram.*] Lege, *atque in ira.* Decretis æquè immodicis ad honores sociorum, ac fuerant immodica in ira ad-

U.c.552. nores sociorum, ac quæ in iram adversus ho-
a.C.200. stem fuerant, Atheniensium decretis, navigant
a Piræeo Andrum. Et quum in portu, quem
Gaureleon vocant, constitissent, missis qui
tentarent oppidanorum animos, si voluntate
tradere urbem, quàm vim experiri mallent;
postquam præsidio regio arcem teneri, nec se
potestatis suæ esse respondebant; expositis co-
piis, omnique apparatu urbium oppugnanda-
rum, diversis partibus rex & legatus Romanus
ad urbem subeunt. Plus aliquanto Græcos Ro-
mana signa armaque non antè visa, animique
militum tam promptè 6 succedentium muro,
Andros terruere. Itaque fuga extemplo in arcem facta
capta a est: urbe hostes potiti: & in arce quum biduum
Romanis loci se magis, quàm armorum fiduciâ tenuis-
sent; tertio die, pacti ipsi præsidiumque, ut
cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ trans-
veherentur. 7 Ea ab Romanis regi Attalo con-
cessa: prædam, ornamentaque urbis ipsi ave-
xerunt. Attalus ne desertam haberet insulam,
& Macedonum ferè omnibus, & quibusdam
Andriorum, ut manerent, persuasit: postea &
ab Delio, qui ex pacto transvecti eò fuerant,
promissis regis, quum desiderium quoque pa-
triæ faciliùs ad credendum inclinaret animos,
revocati. Ab Andro Cythnum trajecerunt: ibi
dies aliquot oppugnandâ urbe nequicquam ab-
sumpti: &, quia vix operæ pretium erat, abs-
cessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is lo-
cus est) Issæorum viginti lembi classi Roma-
norum adjuncti sunt: ii missi ad populandos
Carystiorum agros: cetera classis Geræstum,

versùs hostes. *Atque* pro *ac*, quia nimirum particula *ac* nunquam apud optimos Latinitatis auctores locatur ante vocalem.

6 *Succedentium muro.*] Meliùs *muros*.

7 *Ea.*] Urbs, insula.

nobilem Euboeæ portum, dum a Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum pervenere: ibi paucos dies, sæviente Boreâ retenti, ubi prima tranquillitas data est, Sciathum trajecere, vastatam urbem, direptamque nuper a Philippo. Per agros palati milites frumentum, & si qua alia usui esse ad vescendum poterant, ad naves retulere: prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Cassandream petentes, primò 8 ad Mendin, maritimum civitatis ejus vicum, tenuere: inde cuum, superato promontorio, ad ipsa mœnia urbis circumagere classem vellent, sævâ coortâ tempestate, prope obruti fluctibus, dispersi, magna ex parte amissis armamentis, in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terrâ gerendam fuit: nam collectis in unum navibus, expositisque copiis aggressi urbem, cum multis vulneribus repulsi (& erat validum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastrum Pallenes trajecere: inde superato Toronæ promontorio, navigantes Acanthum petiere. Ibi primò ager vastatus, deinde ipsa urbs vi capta, ac direpta: nec ultrà progressi, (jam enim & graves prædâ naves habebant) retro, unde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt.

XLVI. Ibi relictâ classe, decem navibus expeditis sinum Maliacum intravere, ad colloquendum cum Ætolis de ratione gerendi belli. Sipyrrhicas Ætolus princeps legationis ejus

Colloquium Ætolorum cum Attalo & Romanis

8 *Ad Mendin... tenuere.*] Præpositio *ad* non est necessaria, & potest deleri. Si quis tamen eam retentam velit, explicabis hoc modo: tenuere littus ad Mendin, littus vicinum vico qui vocatur Mendis.

U.c.552. fuit, quæ ad communicanda consilia Heracleam
a.C.200. cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, ut mille milites præstaret: tantum enim numerum bellum gerentibus adversùs Philippum debebat. Id negatum Ætolis: quòd illi quoque gravati priùs essent ad populandam Macedoniam exire, quo tempore Philippo circa Pergamum urente sacra profanaque, abstrahere eum inde 9 respectu rerum suarum potuissent. Ita Ætoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quàm cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. Inde consultari de Oreo oppugnando cœptum. Valida ea civitas & mœnibus, &, quia antè fuerat tentata, firmo erat præsidio. Conjunxerant se iis, post expugnationem Andri, cum præfecto Agesimbroto viginti Rhodiæ naves, tectæ omnes: eam classem in stationem 1 ad Zelasium miserunt, (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportunè objectum) ut, si quid inde moverent Macedonum naves, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quàm apertâ vi quicquam ausurus. Oreum diversi Romani & rex Attalus

Oreum oppugnatum.

9 *Respectu rerum suarum.*] Cogendo eum respicere & reverti ad res suas tutandas.

1 *Ad Zelasium...(Isthmiæ id super Demetriadem.*] *Zelasium*, *Isthmia* incognita sunt nomina. Conjicit Gronovius: *ad Phalasiam miserunt, Istiææ, sive Istiæotidos super Demetriadem promontorium est. Phalasia* est promontorium Eubœæ. *Istiæa* & *Oreum* duo diversa nomina sunt ejusdem urbis, vel certè duarum urbium, quæ in unam coaluerint. Itaque *Istiæotis* erit regio ad Istiæam, sive Oreum, pertinens. *Super Demetriadem* est e regione Demetriadis in alto mari.

oppugnabant : Romani a Maritima arce, regii U. c. 552.
adversùs vallem inter duas jacentem arces, a. C. 200.
quâ & muro intersepta urbs est : & ut loca diversa, sic dispari modo etiam oppugnabant : Romani testudinibus, & vineis, & ariete admovendo muris : regii ballistis, catapultisque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes : & pondere ingenti saxa jaciebant, 2 & cuniculos, & quicquid aliud 3 priore oppugnatione expertum profuerat. Ceterùm non plures tantùm Macedones, quàm antè, tuebantur urbem arcesque, sed etiam præsentioribus animis, 4 & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores : ita ut parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legatus, relictis quot satis videbantur ad opera perficienda militibus, trajicit in proxima continentis : Larissamque (non illam in Thessalia nobilem urbem, sed alteram, quam Cremasten vocant) subito adventu, præter arcem, cepit. Attalus quoque 5 Ægeleon, nihil minus quàm tale quicquam in alterius oppugnatione urbis timentibus, oppressit. Et jam quum opera in effectu erant circa Oreum, tum præsidium quod intus erat, labo- Capitur.

2 *Et cuniculos.*] Supple, agebant, Vid. not. 1, ad l. III, c. 67.

3 *Priore oppugnatione.*] Vid. suprà XXVIII, 6.

4 *Et castigationibus regis.*] Hæc mendosa sunt. Possis legere *ex castigationibus regis in admissa culpa:* vel *& castigationis regiæ in admissa culpa simul minarum., simul promissionum in futurum memores.* De ipsa re, vid. l. XXVIII, c. 8.

5 *Ægeleon, nihil minus... timentibus, oppressit.*] Malè structa locutio. Legimus *timentes.* Dixerit Livius *Ægeleon timentes*, ut suprà l. XXVIII, c. 19. *Castulo quum.. socii fuissent.*

U.c.552. re assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnisque
a.C.200. & vulneribus, confectum. Muri quoque pars ariete incusso subruta, multis jam locis prociderat: perque apertum ruinâ iter nocte Romani, 6 quodque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce primâ, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse urbem invasit, stratis magna ex parte muris: præsidium oppidanique in alteram arcem perfugêre, unde biduo post deditio facta: urbs regi, captiva corpora Romanis cessere.

XLVII. Jam autumnale æquinoctium instabat: & est sinus Euboicus, 7 quem Cœla vocant, suspectus nautis: itaque ante hiemales motus evadere inde cupientes, Piræeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta navibus ibi relictis, 8 super Maleam navigat Corcyram. Regem spatium Initiorum Cereris, ut sacris interesset, tenuit: secundùm Initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodiis domum remissis. Hæc eâ æstate terrâ marique adversùs Philippum sociosque ejus, a consule & legato Romanis, adjuvantibus rege Attalo & Rhodiis, gesta.

Aurelius Cos. in Gallia. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellum quum in provinciam venisset, haud clam tulit iram adversùs prætorem, quòd absente se rem gessisset: misso igitur eo in Etruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populando-

6 *Quodque super portum est.*] Et per iter, quod est super portum.

7 *Quem Cœla vocant.*] Hunc locum sic describit Strabo. *Cava*, Græcis κοῖλα *Eubœæ vocantur, quæ inter Aulidem & loca circa Geræstum interjacent. Ibi enim ora maritima in sinum flectitur: ad Chalcidem autem accedens, rursum versùs continentem incurvatur.*

8 *Super Maleam.*] Superato Maleæ promontorio.

que, cum præda majore, quàm gloria bellum gessit. L. Furius, simul quòd in Etruria nihil erat rei quod gereret, simul Gallico triumpho imminens, quem absente consule irato atque invidente, faciliùs impetrari posse ratus, Romam inopinato quum venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, ut triumphanti sibi in urbem invehi liceret, petit.

U.C. 552. A.C. 200.

Furius triumphum petit.

XLVIII. Apud magnam partem senatûs, & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratiâ. Majores natu negabant triumphum, *& quòd alieno exercitu rem gessisset, & quòd provinciam reliquisset, aviditate rapiendi per occasionem triumphi: id verò eum nullo exemplo fecisse.* Consulares præcipuè, *exspectandum fuisse consulem* dicebant: *Potuisse enim, castris prope urbem positis, tutandâ coloniâ, ita ut acie non decerneret, in adventum ejus rem extrahere. Et, quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse: Consulem exspectarent: ubi coram disceptantes consulem & prætorem audissent, veriùs de causâ existimaturos esse.* Magna pars senatûs nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebant spectare senatum debere. *Ex duabus coloniis, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus opposita fuissent, quum una direpta & incensa esset, trajecturumque id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum fuisse? Nam si sine consule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori dederit, (potuisse enim, 9 si non cum prætoris, sed consulis exer-*

Variæ sententia in senatu.

9 *Si non cum prætoris, sed consulis exercitu.* Res profectò gesta est consulari exercitu, ut constat ex capp. 11 & 21 hujus libri, sed ductu auspicioque prætoris, absente consule. Itaque hîc aliquid videtur esse

U.c.553. a.C.200. *citu rem geri voluerit, ita finire senatusconsultum, ne per prætorem, sed per consulem gereretur) aut consulem, qui non, quum exercitum ex Etruria transire in Galliam jussisset, ipse Arimini occurrerit, ut bello interesset, quod sine eo geri fas non esset Non exspectare belli tempora moras & dilationes imperatorum: & pugnandum esse interdum, non quia velis, sed quia hostis cogat. Pugnam ipsam eventumque pugnæ spectari oportere: fusos cæsosque hostes: castra capta ac direpta: coloniam liberatam obsidione: alterius coloniæ captivos recuperatos restitutosque suis: debellatum uno prælio esse. Non homines tantum eâ victoriâ lætatos, sed diis quoque immortalibus per triduum supplicationes habitas, quòd bene ac feliciter, non quòd malè ac temere respublica a L. Furio prætore gesta esset. 1 Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.*

Furius triumphat. XLIX. Hujus generis orationibus ipsius amicorumque victa est, præsentis gratiâ prætoris, absentis consulis majestas: triumphumque frequentes L. Furio decreverunt. Triumphavit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit 2 trecenta viginti millia æris, 3 argenti centum septuaginta millia pondo: neque captivi ulli ante currum ducti, neque spolia prælata, neque milites secuti: omnia, præter

mendi. Libenter legeremus, *si non ductu prætoris, sed consulis rem geri voluerit.*

1 *Data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella.*] Alludunt ad veterem illum & insignem Gallorum victorem M. Furium Camillum.

2 *Trecenta viginti millia æris.*] Grave æs hîc intelligimus. Itaque summa hæc æris par erit denariis 32000, marcis argenti nostratibus 500.

3 *Argenti centum septuaginta millia pondo.*] Selibras nostrates pondo 265625.

victoriam, penes consulem esse apparebat. Ludi deinde a P. Cornelio Scipione, 4 quos consul in Africa voverat, magno apparatu facti. Et de agris militum ejus decretum, ut, quot quisque eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina jugera acciperet: eum agrum decemviri assignarent. Triumviri inde creati ad supplendum Venusinis colonorum numerum, quòd bello Annibalis attenuatæ vires ejus coloniæ erant, C. Terentius Varro, T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio: hi colonos Venusiam adscripserunt. Eodem anno 5 C. Cornelius Cethegus, qui proconsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit: quindecim millia Hispanorum eo prælio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & septuaginta. C. Aurelius consul, quum ex provincia Romam comitiorum causâ venisset, non id quod animis præceperant questus est, non exspectatum se ab senatu, neque disceptandi cum prætore consuli potestatem factam; *Sed ita triumphum decrevisse senatum, ut nullius, nisi ejus qui triumphaturus esset, haud eorum qui bello interfuissent, verba audiret. Majores ideo instituisse, ut legati, tribuni militum, centuriones, milites denique triumpho adessent, 6 ut veritas rerum gestarum ejus cui tantus ho-*

U c.552. a.C.200.

Decretum de agris militum Scipionis.

4 *Quos consul in Africa voverat.*] Hic consulem dixit Livius pro proconsule, quemadmodum suprà, l. XXVI, c. 33.

5 *C. Cornelius Cethegus.*] Eum ex hoc loco intelligimus missum esse in Hispaniam successorem L. Cornelio Lentulo, quem ex provincia Romam rediisse Livius memoravit, suprà c. 20.

6 *Ut veritas rerum gestarum... publicè videretur.*] Hoc a Sigonio est, nec sanè sapit Livianam manum. Olim legebatur nullo sensu;

U.c.552. *nos haberetur, publicè videretur. Ecquem ex* a.C.200. *exercitu, qui cum Gallis pugnaverit, si non militem, lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus, quid veri prætor vanive referret?*

Comitia. Comitiis deinde diem indixit: quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, Cn. Bæbius Tamphilus.

Vilis annona. L. Annona quoque eo anno pervilis fuit: frumenti vim magnam ex Africa advectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Ælius Pætus 7 binis æris in modios populo diviserunt: & ludos Romanos magno apparatu fecerunt: diem unum instaurarunt: signa ænea quinque ex mulctaticio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Massa, & Cn. Bæbio Tamphilo, quem prætorem designaverant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduum in foro, mortis M. Valerii Lævini causâ, a P. & M. filiis ejus facti; & munus gladiatorium datum ab iis: paria quinque & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta, decemvir sacrorum, mortuus: in ejus locum Manius Acilius Glabrio suffectus. Comitiis ædiles curules creati sunt fortè ambo, qui statim occipere magistratum non possent: nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, quum Hispaniam obtineret provinciam; 8 C. Valerius Flaccus, quem præ-

Ludi, in quibus 25 paria gladiatorum.

ut virtutes rerum gestarum... publicè viderentur. Livii mentem videtur attigisse Sigonius, verba non satis feliciter restituisse.

7 *Binis æris.*] Octavâ denarii parte, quæ erat granorum argenti nostratium 9.

8 *C. Valerius Flaccus.*] De hoc Flacco egit Livius, l. XXVII, c. 8.

sentem

tentem crearant, 9 quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat: magiſtratum autem plus quinque dies, niſi qui juraſſet in leges, non licebat gerere. Petente Flacco ut legibus ſolveretur, ſenatus decrevit ut, ſi ædilis, qui pro ſe juraret, arbitratu conſulum, daret, conſules, ſi eis videretur, cum tribunis plebis agerent, uti ad plebem ferrent. Datus qui juraret pro fratre L. Valerius Flaccus, prætor deſignatus: tribuni ad plebem tulerunt, plebeſque ſcivit, ut perinde eſſet ac ſi ipſe ædilis juraſſet. Et de altero ædile ſcitum plebis eſt factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hiſpaniam cum imperio ad exercitus ire juberent, ut C. Cornelius ædilis curulis ad magiſtratum gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de provincia multos poſt annos: plebs Cn. Cornelio Lentulo, & L. Stertinio proconſulibus imperium eſſe in Hiſpania juſſit.

U.c.553. a.C.199.

9 *Quia flamen Dialis erat, jurare in leges non poterat.*] Jurare Dialem fas nunquam erat.

EPITOME

LIBRI XXXII LIVIANI.

Complura prodigia ex diversis regionibus nunciata referuntur : inter quæ, in Macedonia in puppi longæ navis lauream esse natam. T. Quintius Flamininus consul adversùs Philippum feliciter pugnavit in faucibus Epiri, fugatumque coëgit in regnum reverti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, sociis Ætolis & Athamanibus, vexavit. L. Quintius Flamininus consulis frater navali bello, Attalo rege & Rhodiis adjuvantibus, 1 *in Eubœam & maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Conjuratio servorum facta de solvendis Carthaginiensibus obsidibus, oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, ut seni crearentur. Cornelius Cethegus consul Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis, & tyranno eorum Nabide, amicitia juncta est. Præterea expugnationes urbium in Macedonia referuntur.*

LIBER XXXII.

U.c.553. a.C.199. L. Cornelio, P. Villio Coss.

Provinciæ.

I. Consules prætoresque quum Idibus Martiis magistratum iniissent, provincias sortiti sunt. L. Cornelio Lentulo Italia, P. Villio Macedonia ; prætoribus, L. Quintio urbana, Cn. Bæbio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia evenit. Lentulus consul novas legiones scribere jussus : Villius a P. Sulpicio exercitum accipere : in supplemen-

1 *In Eubœam & maritimam oram trajectus, Eretriam expugnavit.*] Ex capp. 16 & 17, hujus libri videtur legendum : *In Eubœam trajectus, Eretriam & Carystum cepit.*

rum ejus, quantum militum videretur ut scriberet, ipsi permissum. Prætori Bæbio legiones, quas C. Aurelius consul habuisset, ita decretæ, ut retineret eas, donec consul novo cum exercitu succederet : in Galliam ubi is venisset, omnes milites exauctorati domum dimitterentur, præter quinque millia sociûm : his obtineri circa Ariminum provinciam satis esse : 2 prorogato imperio prætoribus prioris anni, Cn. Sergio, ut militibus, qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret; Q. Minucio, ut in Bruttiis idem 3 de conjurationibus quæstiones, quas prætor cum fide curaque exercuisset, perficeret, 4 & eos quos sacrilegii compertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium, quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponenda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt : quòd legati ab Ardea questi in senatu erant, 5 sibi in monte Albano Latinis carnem, ut assolet, datam non esse.

U.C. 553. a.C. 199.

2 *Prorogato imperio.*] Vel pendent hæc ab iis quæ præcedunt, tanquam series quædam decretorum senatûs de provinciis : vel legendum est levi mutatione, *Prorogata imperia.*

3 *De conjurationibus.*] In rempublicam. Bruttii primi ferè totius Italiæ descivérant ad Annibalem, ultimi ad Romanos redierant; nec defecerant ab Annibale, sed deserti fuerant. Hinc ira Romanorum in eos : hinc ipsorum durè a Romanis habitorum conjurationes.

4 *Et eos quos sacrilegii compertos.*] Vid. suprà l. XXXI, capp. 12 & 13.

5 *Sibi in monte Albano Latinis carnem.*] Sibi datam non esse Latinis Feriis in monte Albano de more celebratis suam ex tauro immolato portionem. Constitutum enim erat, ut, quum septem & quadraginta populi hujus sacri participes essent, ex tauro, communi omnium victimâ, suam quisque populus, eamque

U.C.553 a.C.199 *Prodigia*

Abs Suessa nunciatum est, duas portas, quodque inter eas muri erat de cœlo tactum; & Formiani legati ædem Jovis, item Ostienses ædem Jovis, & Veliterni, Apollinis & 6 Sanci ædes; & in Herculis æde capillum enatum: & ex Bruttiis ab Q. Minucio proprætore scriptum, equuleum cum quinque pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. Inde a P. Sulpicio proconsule ex Macedonia litteræ allatæ, in quibus inter cetera scriptum erat, lauream in puppi navis longæ enatam. Priorum prodigiorum causâ senatus censuerat, ut consules majoribus hostiis, quibus diis videretur, sacrificarent: ob hoc unum prodigium haruspices in senatum vocati, atque ex responso eorum supplicatio populo in diem unum edicta, & ad omnia pulvinaria res divinæ factæ.

Carthag. primam tributi pensionem solvunt.

II. Carthaginienses eo anno argentum in stipendium impositum primum Romam advexerunt: id quia probum non esse quæstores renunciaverant, experientibusque 7 pars quarta decocta erat, pecuniâ Romæ mutuâ sumptâ, 8 intertrimentum argenti suppleverunt. Petentibus deinde ut, si jam videretur senatui, obsides sibi redderentur, 9 centum redditi obsi-

Obsidum pars iis reddita.

certam & designatam portionem acciperet. Vid. not. 1, ad V. 17.

6 *Sanci.*] Semonis Sanci, qui & Dius Fidius vocabatur. De eo diximus ad l. VIII, c. 20.

7 *Pars quarta decocta erat.*] Parte quartâ imminutum fuerat argentum, quum igni probaretur.

8 *Intertrimentum argenti.*] Quartam illam partem, quam argentum excoctum amiserat.

9 *Centum redditi obsides: de ceteris.*] Atqui suprà l. XXX, c. 37, centum omnino obsides dare jubentur a Scipione Pœni. Fieri potuit ut senatus adderet ad numerum obsidum, quem Scipio primùm Carthaginiensibus indixerat.

des: de ceteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, ut ab Norba, ubi parum commodè essent, aliò traducerentur, concessum ut Signiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum, 1 ne præfectus Gades mitteretur, adversùs quod iis, in fidem populi Romani venientibus, cum L. Marcio Septimo convenisset. Et Narniensium legatis, querentibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum causâ triumviros creare L. Cornelius consul jussus: creati P. & Sex. Ælii, (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus: quod Narniensibus datum erat, 2 ut colonorum numerus cogeretur, id Cosani petentes non impetraverunt.

U.c.552. a.C.199.

III. Rebus quæ Romæ agendæ erant perfectis, consules in provincias profecti. P. Villium, in Macedoniam quum venisset, atrox seditio militum jam antè irritata, nec satis in principio compressa, excepit. Duo millia militum fuêre, qui ex Africa post devictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè post in Macedoniam pro voluntariis transportati erant:

Seditio militum in Macedonia.

1 *Ne præfectus Gades mitteretur, adversùs quod.*] Junge hæc sibi invicem. Nimirum contra ea quæ pacta fuerant Gaditanos inter & Marcium, præfectus ab Roma Gades mitti cœptus erat. Nunc ergo Gaditanis petentibus conceditur, ne jam in eorum urbem præfectus mittatur. De præfectis juri dicundo, vid. not. 1, ad IX, 20.

2 *Ut colonorum numerus cogeretur.*] Perficeretur, absolveretur, partim redire jubendo in coloniam, si qui aliò dissipati erant, partim adscribendo novos. Sic *cogere militem, pecuniam, stipendium*, est cujusque rei certum ac definitum numerum conficere. Quidam editi habent, *ut colonorum numerus augeretur*: quæ lectio facilior est & expeditior.

U.c.553. a.C.199.

id voluntate factum negabant. *Ab tribunis recusantes in naves impositos. Sed utcumque, seu injuncta, seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. Multis annis sese Italiam non vidisse: consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos jam se labore & opere, exsangues tot acceptis vulneribus esse.* Consul, *causam postulandæ missionis probabilem, si modestè peteretur, videri* dixit: *seditionis nec eam, nec ullam aliam satis justam causam esse. Itaque si manere ad signa, & dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturum: modestiâ faciliùs, quàm pertinaciâ quod velint impetraturos.*

Thaumacos frustra tentatos deserit Philippus.

IV. Thaumacos eo tempore Philippus summâ vi oppugnabat aggeribus vineisque: & jam arietem muris admoturus erat: ceterùm incepto absistere eum coëgit subitus Ætolorum adventus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die, nec nocte finem ullum erumpendi, nunc in stationes, nunc in opera Macedonum, faciebant. Et adjuvabat eos natura ipsa loci: namque Thaumaci 3 a Pylis sinuque Maliaco per Lamiam eunti, loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, 4 quas Cœla vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca, implicatasque fle-

3 *A Pylis.*] A Thermopylis.

4 *Quas Cœla vocant: Thessaliæque.*] Levi mutatione adjuvandus videtur hic locus, legendumque: *Ipsis faucibus imminentes, quas Cœla vocant Thessaliæ, quæ transeunti*, &c. Libro XXXI, c. 47, mentio fit sinûs Euboici, *quem Cœla vocant*. Itaque non immeritò suspicari possumus has fauces vocatas esse *Cœla Thessaliæ*, ad notandum discrimen. *Quæ* refer ad *Thessaliæ*: ita ut sensus sit, Thessaliam, velut maris vasti ingens æquor, sic immensam pandi planitiem ob

xibus vallium vias, ubi ventum ad hanc urbem est, repentè velut maris vasti, sic immensa panditur planities, ut subjectos campos terminare oculis haud facilè queas. 5 Ab eo miraculo Thaumaci appellati: nec altitudine solùm tuta urbs, sed quòd 6 saxo undique abscisso, rupibus imposita est. Hæ difficultates, & quòd haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, ut absisteret incepto Philippus, effecerunt: hiems quoque jam instabat, quum inde abscessit, & in Macedoniam in hiberna copias reduxit.

U.c.553. a.C.199.

V. Ibi ceteri quidem, 7 datâ quantacumque quiete temporis, simul animos corporaque remiserant. Philippum, 8 quantùm ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animus, tantò magis intentum in universum eventum belli curæ angunt; non hostes modò timentem, qui terrâ marique urgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent, & Macedonas ipsos cupido novandi res caperet: itaque & in Achaiam legatos misit, simul qui jusjurandum (ita enim pepigerant, quotannis juraturos in verba Philippi)

Philippi curæ & anxietas

oculos ejus qui per fauces illas ad urbem Thaumacos pervenerit.

5 *Ab eo miraculo Thaumaci appellati.*] Θαῦμα enim Græcis *miraculum*.

6 *Saxo undique abscisso, rupibus imposita est.*] Vox *rupibus* sapit glossema quoddam additum interpretandis præcedentibus verbis.

7 *Datâ quantacumque quiete temporis.*] Lege, *quanticumque*, id est, quamvis exigui *temporis*.

8 *Quantùm ab assiduis laboribus itinerum pugnarumque laxaverat animus.*] *Laxaverat* intelligendum *se laxaverat*: ut *movere* pro *movere se*, VII, 14; & X, 4. Ceterùm haud paulò elegantius foret, *laxaverat annus*, id est, anni tempestas non jam bello gerendo idonea.

U.c.553 a.C.199. exigerent: simul 9 qui redderent Achæis Orchomenon, & Heræam, & Triphyliam; 1 Eleis Alipheram, contendentibus nunquam eam urbem fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui, 2 quia una esset ex iis quæ ad condendam Megalopolim, ex concilio Arcadum, contributæ forent. Et cum Achæis quidem per hæc societatem firmabat. 3 Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide: nam quum eum maximè invidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum, in vincula conjecit, ingenti popularium gaudio. Bellum, si quando unquam antè alias, cum magna cura apparavit, exercuitque in armis & Macedonas, & mercenarios milites: principioque veris cum Athenagora omnia externa auxilia, quodque

9 *Qui redderent.*] Id est, qui redditurum mox Philippum sponderent. Hoc enim tempore reddita non esse hæc loca Achæis apparet ex XXXIII, 34, infrà.

1 *Eleis Alipheram.*] Dubitari non potest, quin scripserit Livius, *Megalopolitis*, non *Eleis*. Id patet tum ex iis quæ sequuntur hoc ipso loco; tum ex XXVIII, 8, ubi ab eodem Philippo Heræa itidem & Triphylia Achæis, Aliphera Megalopolitis restituitur. Sed nimirum eas sive urbes, sive regiunculas postea Philippus iterum in suam potestatem redegisse censendus est. Porro Megalopolitæ fœderi quidem Achæorum adscripti erant. Sed tamen urbem, quæ suorum propriè finium esset, sibi privatim, non communi Achæorum, meritò volunt restitui.

2 *Quia una esset ex iis quæ ad condendam Megalopolim.*] Megalopolis condita fuerat, auctore Epaminondâ, multis ignobilibus Arcadiæ vicis oppidisque in unam urbem, majoris roboris gratiâ, contributis, ex communi gentis Arcadum decreto.

3 *Macedonum animos sibi conciliavit cum Heraclide.*] Hoc suspectum nobis est. Mendum latere videtur in vocula *cum*. Sensus apertus ex sequentibus: Heraclidis capite popularium amorem redemit. De Heraclide, vid. not. 1, ad XXXI, 16.

levis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas, quæ ad Antigoniam fauces sunt, (Stena vocant Græci) misit. Ipse post paucis diebus graviore secutus agmine, quum situm omnem regionis aspexisset, maximè idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum: is inter montes, quorum alterum Æropum, alterum Asnaum incolæ vocant, angustâ valle fluit, iter exiguum super ripam præbens. Asnaum Athenagoram cum levi armatura tenere ac communire jubet: ipse in Æropo posuit castra. Quâ abscissæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat: quæ minùs tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turribus muniebat. Magna tormentorum etiam vis, ut missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est: tabernaculum regium pro vallo, in conspecto maximè tumulo, ut terrorem hostibus, suisque spem ex fiducia faceret, positum.

U.c.553. a.C.199.

Castra ad Aoum ponit.

VI. Consul per Charopum Epiroten certior factus, quos saltus cum exercitu insedisset rex, & ipse quum Corcyræ hibernasset, vere primo in continentem trajectus, ad hostem ducere pergit: quinque millia ferme ab regiis castris quum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cum expeditis progressus ad speculanda loca, postero die consilium habuit, utrùm per insessum ab hoste saltum, quanquam labor ingens periculumque proponeretur, transitum tentaret; an eodem itinere, quo priore anno Sulpicius Macedoniam intraverat, circumduceret copias. Hoc consilium per multos dies agitandi nuncius venit, T. Quintium consulem factum, sortitumque provinciam Macedoniam, maturato itinere jam Corcyram trajecisse. Valerius Antias intrasse saltum Villium

Consul, mox adest.

U.c.553. a.C.199. tradit, &, quia recto itinere nequierit, omnibus a rege insessis, secutum vallem per quam mediam fertur Aous amnis, ponte raptim facto, in ripam in qua erant castra regia transgressum, acie conflixisse: fusum, fugatumque regem, castris exutum: duodecim millia hostium eo prælio cæsa, capta duo millia & ducentos, & signa militaria centum triginta & duo, equos ducentos triginta: ædem etiam Jovi in prælio votam, si res prosperè gesta esset. Ceteri Græci Latinique auctores, quorum quidem ego legi annales, nihil memorabile a Villio actum, integrumque bellum insequentem consulem T. Quintium accepisse tradunt.

Censores creati Scipio & Ælius.

VII. Dum hæc in Macedonia geruntur, consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia censoribus creandis habuit. Multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus, & P. Ælius Pætus. Hi magnâ inter se concordiâ, & senatum sine ullius nota legerunt, & portoria venalium Capuæ Puteolisque, item 4 Castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruendum locarunt: colonosque eò trecentos (is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserunt,

4 *Castrorum portorium.*] *Castrorum* nomine hîc intelligenda videntur vel *Castra Claudiana*, quæ ipso Cannensis cladis anno Marcellus communiit, (l. XXIII, c. 17,) ac deinde per aliquot continuos annos appellat identidem Livius usque ad obsidionem Capuæ: (l. XXV, c. 22,) vel castellum ad ostium Vulturni communitum a Fulvio & Claudio coss. cujus mentio fit, l. XXV, c. 20. Porro, quòd portoria hîc fruenda locantur a censoribus, intelligendi sunt censores locâsse publicanis exigenda vectigalia ex iis rebus quæ in locis memoratis vendarentur.

& sub Tifaris Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus a M. Porcio Læca tribuno plebis, ne ovans rediret, quum ab senatu impetrasset, privatus urbem ingrediens, 5 mille ducenta pondo argenti, triginta pondo ferme auri in ærarium tulit. Eodem anno Cn. Bæbius Tamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris provinciam Galliam acceperat, temere ingressus Gallorum Insubrium fines, prope cum toto exercitu est circumventus: supra sex millia & sexcentos milites amisit: tanta ex eo bello, quod jam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab urbe excivit: qui ut in provinciam venit plenam tumultûs, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum provinciâ decedere, atque abire Romam jussit. Neque ipse consul memorabile quicquam gessit, comitiorum causâ Romam revocatus, quæ ipsa per M. Fulvium, & Manium Curium tribunos plebis impediebantur: quòd T. Quintium Flamininum 6 consulatum ex quæstura petere non patiebantur. 7 *Jam ædilitatem præturamque fastidiri: nec, per honorum gradus documentum sui dantes, nobiles homines tendere ad consulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare.* Res

U.c.553. a.C.199.

Cn. Bæbius circumventus a Gallis.

T. Quintius ex quæstura consul.

5 *Mille ducenta pondo argenti.*] Marcas, seu selibras nostrates pondo 1875. *Triginta pondo auri* sunt ponderis nostratis selibræ 46, cum septem unciis.

6 *Consulatum ex quæstura petere.*] Consulatum petere, quum tantummodo quæstor fuisset, nec ædilitatem, nec præturam gessisset.

7 *Jam ædilitatem præturamque fastidiri.*] Hoc aliqua ex parte cadebat in ipsum consulem Lentulum, qui ex ædilitate, quam absens gesserat, (suprà l. XXIX, c. 11,) omissâ præturâ ad consulatum adscenderat.

U.c.553. a.C.199.

8 ex campestri certamine in senatum venit. Patres censuerunt, *Qui honorem*, 9 *quem sibi capere per leges liceret, peteret, in eo, populo creandi quem velit potestatem fieri æquum esse.* In auctoritate Patrum fuere tribuni. Creati consules Sex. Ælius Pætus, & T. Quintius Flamininus. Inde prætorum comitia habita: creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Helvius, qui ædiles plebis fuerant: ab iis ludi plebeii instaurati: & epulum Jovis fuit ludorum causâ. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. & C. Sulpicii Galbæ pontifices eo anno mortui sunt: in eorum locum M. Æmilius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt.

U.c.554. a.C.198. Sex Ælio, T. Quintio Coss. *Provinciæ.*

VIII. Sex. Ælius Pætus, T. Quintius Flamininus consules, magistratu inito, senatum in Capitolio quum habuissent, decreverunt Patres, *ut provincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirenturve. Utri eorum Macedonia evenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorum scriberet, & trecentos equites: item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites.* Alteri consuli novus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est: vetitusque aut ipse pro-

8 *Ex campestri certamine.*] Ex campo Martio, ubi primò agitata certamen excitaverat. In campo nempe Martio comitia centuriata habebantur.

9 *Quem sibi capere per leges liceret.*] Nondum ulla lex vetabat, omissis inferioribus honorum gradibus, ad superiores sese accingere. Sylla dictator legem tulit, ne quis præturam ante quæsturam peteret, neve consulatum ante præturam.

vinciâ decedere priùs, aut veterem exercitum deducere, quàm cum legionibus novis consul venisset. Sortiti consules provincias. Ælio Italia, Quintio Macedonia evenit. Prætores, L. Cornelius Merula urbanam, M. Claudius Siciliam, M. Porcius Sardiniam, C. Helvius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus: nam præter consulares exercitus, 1 prætores quoque jussi scribere milites erant: Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociûm Latini nominis, & trecentos equites; Catoni in Sardiniam ex eodem genere militum tria millia peditum, ducentos equites: ita ut hi prætores ambo, quum in provincias venissent, veteres dimitterent pedites equitesque.

U.C. 554. A.C. 198.

Attali legati senatum adeunt.

Attali deinde regis legatos in senatum consules introduxerunt. Hi, regem classe suâ copiisque omnibus terrâ marique Romanam rem juvare, quæque imperarent Romani consules, impigrè atque obedienter ad eam diem fecisse, quum exposuissent, *Vereri*, dixerunt, *ne id præstare ei per Antiochum regem ultrà non liceret: vacuum namque præsidiis navalibus terrestribusque regnum Attali Antiochum invasisse. Itaque Attalum orare Patres conscriptos, si suâ classe, suâque operâ uti ad Macedonicum bellum vellent, mitterent ipsi præsidium ad regnum ejus tutandum: si id nollent, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterentur.*

Responsum senatûs.

Senatus legatis ita responderi jussit, *Quòd rex Attalus classe copiisque aliis duces Romanos juvisset*, 2 *id*

1 *Prætores quoque jussi scribere milites erant: Marcello.*] Lege *prætoribus*: ut sensus sit, consules jussos esse scribere quoque milites, qui mererent sub prætoribus.

2 *Id gratum senatui fore.*] Ejus rei memorem fore senatum gratiis operâ reque referendis.

U.c.554 a.C.198. *gratum senatui fore. 3 Auxilia nec ipsos missuros Attalo adversùs Antiochum, socium & amicum populi Romani; nec Attali auxilia retenturos, ultrà quàm regi commodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus, arbitrio alieno, usum: & principium & finem in potestate ipsorum, qui ope suâ velint adjutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros, qui nuncient, Attali, naviumque ejus, & militum operâ adversùs Philippum communem hostem uti populum Romanum. 4 Gratum eum facturum & senatui, si regno Attali abstineat, belloque absistat. Æquum esse, socios & amicos populi Romani reges inter se quoque ipsos pacem servare.*

IX. Consulem T. Quintium, ita habito delectu, ut eos ferè legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properantem in provinciam prodigia nunciata, atque eorum procuratio, Romæ tenuerunt. De cœlo tacta erant, via publica Veiis, forum & ædes Jovis Lanuvii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus & turres, & ædes quæ Alba dicitur: cœlum ardere visum erat Arretii: terra Velitris trium jugerum spatio cavernâ ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nunciabant agnum cum duobus capitibus natum, & Sinuessæ porcum humano capite. Eorum prodigiorum causâ, supplicatio unum diem habita: & consules rebus divinis operam dederunt, placatisque diis, profecti in provincias sunt. Ælius cum C. Helvio prætore in Galliam: exercitumque ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere de-

Prodigia

Ælius Cos. it in Galliam

3 *Auxilia nec ipsos missuros... nec Attali auxilia retenturos.*] Vacat omnino posterius illud *auxilia.*

4 *Gratum eum facturum & senatui.*] Aliquid hîc vitii est, quod facilè sustuleris, si legas, *Gratum ei* nempe populo Romano, *futurum & senatui.*

bebat, prætori tradidit, ipse novis legionibus, quas secum adduxerat, bellum gesturus: neque memorabilis rei quicquam gessit. Et T. Quintius alter consul maturiùs, quàm priores soliti erant consules, a Brundusio quum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. Ab Corcyra in proxima Epiri quinqueremi trajecit: & in castra Romana magnis itineribus contendit: inde Villio dimisso, paucos moratus dies, dum se copiæ ab Corcyra assequerentur, consilium habuit, utrùm recto itinere per castra hostium vim facere conaretur: an, ne tentatâ quidem re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potiùs Lycumque tuto circuitu Macedoniam intraret. Vicissetque ea sententia, ni timuisset, ne, quum a mari longiùs recessisset, misso e manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus sylvisque se tutari rex voluisset, sine ullo effectu æstas extraheretur. Utcumque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit: sed magis fieri id placebat, quàm quomodo fieret, 5 satis expediebat.

U.C.554. A.C.198.

Quintius in Macedoniam.

X. Dies quadraginta, sine ullo conatu, sedentes in conspectu hostium absumpserant. Inde spes data Philippo est, per Epirotarum gentem tentandæ pacis: habitoque concilio delecti ad eam rem agendam, Pausanias prætor, & Alexander magister equitum, consulem & regem, ubi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum consulis erat, præsidia ex civitatibus rex deduceret: iis quorum agros urbesque populatus esset, redderet res, quæ comparerent:

Consulis & Philippi colloquium.

5 *Satis expediebat.*] Nempe, consul: ut facilè suppletur ex sensu, quum in iis quæ præcedunt verba ferè omnia ad eum referantur.

U.c.554 a.C.198

6 ceterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus *aliam aliarum civitatum conditionem esse* respondit. *Quas ipse cepisset, eas liberaturum: quæ sibi traditæ a majoribus essent, earum hæreditariâ ac justâ possessione non excessurum. Si quas quererentur belli clades eæ civitates, cum quibus bellatum foret; 7 arbitrio quo vellent populorum, cum quibus pax utrisque fuisset, se usurum.* Consul, *Nihil ad id quidem arbitro aut judice opus esse*, dicere. *Cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, injuriam ortam? nec Philippum ab ullis bello lacessitum, ipsum priorem vim omnibus fecisse?* Inde quum ageretur, quæ civitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominavit consul. 8 Ad id verò adeò accensus indignatione est rex, ut exclamaret, *Quid victo gravius imperares, T. Quinti?* atque ita se ex colloquio proripuit. Et temperatum ægre est, quin 9 missilibus, quia dirempti medio amne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die, per excursiones ab stationibus primò in planitie satis ad id patenti multa levia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regiis in arcta & confragosa loca, aviditate accensi certaminis eò quoque

Irrito eventu.

6 *Ceterorum.*] Ceterarum rerum, earum nempe quæ non comparerent.

7 *Arbitrio quo vellent populorum.*] Lege, *quorum vellent.*

8 *Ad id verò adeò accensus indignatione est rex.*] Quia nimirum Thessali primi ferè omnium Græciæ populorum in Macedonum ditionem concesserant, a Philippo Alexandri Magni patre, ad societatem secum, sed impari fœdere, jungendam adacti, ac deinde Alexandro successoribusque ejus semper subjecti.

9 *Missilibus, quia dirempti.*] Missilibus; neque enim cominus conserere manus poterant, medio amne dirempti.

Romani penetravêre. Pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat, 1 aptum urgendis regiis: pro hoste loca, & catapultæ ballistæque, in omnibus prope rupibus, quasi in muris, dispositæ. Multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, quum etiam, ut in prælio justo, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit.

U.c.554. a.C.198.

XI. Quum in hoc statu res esset, pastor quidam, a Charopo principe Epirotarum missus, deducitur ad consulem. Is *se in eo saltu, qui regiis tunc oneratus castris erat, armentum pascere* ait: *omnes montium eorum amfractus callesque nosse. Si secum aliquos mittere velit, non iniquo, nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum.* 2 Hæc, Charopus renunciari jubet, ita crederet, ut suæ potiùs omnia, quàm illius potestatis essent. Quum magis vellet credere, quàm auderet consul, mistumque gaudio ac metu animum gereret, auctoritate motus Charopi, experiri spem oblatam statuit: & ut averteret rem a suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibusque integris in locum defessorum, non destitit. Quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. Equites, quoad loca patiantur, ducere jubet: ubi ad invia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum; pedites, quâ dux monstraret viam, ire: ubi, 3 ut

A pastore via ostenditur Quintio.

1 *Aptum urgendis regiis.*] Possis etiam legere, nec minùs appositè ad rem præsentem, *aptum urgendo cominus.*

2 *Hæc, Charopus renunciari jubet.*] Charopus renunciari jubet consuli, moneri jubet consulem, hæc ita crederet, ut tamen omnia potiùs in sua ipse haberet potestate, quàm pastori illi permitteret.

3 *Ut polliceatur.*] Dux,

U.c.554. a.C.198. polliceatur, super caput hostium perventum sit, fumo dare signum: nec antè clamorem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam 4 arbitrari posset. Nocte itinera fieri jubet: & pernox fortè luna erat: interdiu cibi quietisque sumeret tempus: ducem promissis ingentibus oneratum, si fides exstet, vinctum tamen tribuno tradidit. His copiis ita dimissis, eo intentiùs 5 Romanus undique instat capi stationes.

Quintius aggreditur Philippum. XII. Interim die tertio quum verticem, quem petierant, Romani cepisse ac tenere se fumo significarent; tum verò trifariam divisis copiis, consul valle mediâ cum militum robore succedit: cornua dextrâ lævâque admovet castris; nec segniùs hostes obviàm eunt: &, dum aviditate certaminis provecti extra munitiones pugnant, haud paulò superior est Romanus miles, & virtute, & scientiâ, & armorum genere. Posteaquam multis vulneratis interfectisque recepere se regii in loca aut munimento, aut naturâ tuta, verterat periculum in Romanos, temere in loca iniqua, nec faciles ad receptum angustias, progressos: neque impunitâ temeritate inde recepissent sese, ni clamor primùm ab tergo auditus, dein pugna etiam cœpta, amentes repentino terrore regios fecisset. *A tergo Romani regios invadunt & fugant.* Pars in fugam effusi sunt: pars magis, quia locus fugæ deerat, quàm quòd animi satis esset ad pugnam, quum substitissent, ab hoste, & a fronte & a tergo urgente, circumventi sunt. Deleri totus exercitus

pastor ille a Charopo missus.

4 *Arbitrari posset.*] Tribunus militum, qui toti negotio præerat.

5 *Romanus undique instat capi stationes.*] Consul acuit milites ad pellendos undique hostes e stationibus.

potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiæ locorumque asperitas, peditem armorum gravitas impediit. Rex primò effusè ac 6 sine respectu fugit: dein quinque millium spatium progressus, quum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset, sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia juga vallesque, qui palatos in unum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cetera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in unum quum convenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti, cædentes spoliantesque cæsos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque eâ nocte in suis castris manserunt.

U.c.554. a.C.198.

Rex in Thessaliam fugit.

XIIII. Postero die consul per ipsas angustias, quâ se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad Castra Pyrrhi pervenit: 7 locus quem ita vocant, est in Triphylia terra Melotidis: inde postero die 8 ingenti itinere agminis (& metus urgebat) 9 in mon-

Sequitur consul.

6 *Sine respectu.*] Nusquam respiciens, nec retro flectens caput.

7 *Locus quem ita vocant, est in Triphylia.*] Hæc mendosa sunt. Triphylia enim est in Peloponneso. *Melotis* autem nomen est Geographis ignotum. Gronovius emendat ex conjectura: *Locus quem ita vocant, est Stymphaliam inter & Elimiotidem.* Stymphalia & Elimiotis sunt regiunculæ in Macedonia non procul ab Aoo flumine.

8 *Ingenti itinere agminis.*] Quod iter erat ingens agmini armatorum.

9 *In montem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt.*] Et ipsa orationis structura numerorumque in eadem re varietas, & nomen montis parum notum, videntur arguere depravatam hoc loco scripturam. Sed ad eam corrigendam frustra sine libris aggrederemur.

U.c.554. a.C.198. tem Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interjecti Macedoniæ Thessaliæque. Latus, quod vergit in Thessaliam, Oriens spectat: Septentrio a Macedonia objicitur. Vestiti frequentibus sylvis sunt: juga summa campos patentes, aquasque perennes habent. Ibi stativis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, utrùm protinus in regnum se reciperet, an reverti in Thessaliam posset: inclinavit sententia, 1 suum in Thessaliam agmen dimitteret, Triccamque proximis limitibus petit: inde obvias urbes raptim peragravit. Homines, qui sequi possent, sedibus excibat: oppida incendebat: rerum suarum, quas possent, ferendarum secum dominis jus fiebat: cetera militis præda erat: nec, quod ab hoste crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit, quàm quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erant, sed e terra mox futura hostium, corpora saltem eripere sociorum volebat: ita evastata sunt oppida, Phacium, Iresiæ, Euhydrium, Eretria, Palæphatus. Pheras quum peteret, exclusus, quia res egebat morâ si expugnare vellet, nec tempus erat, omisso incepto, in Macedoniam transcendit. Nam etiam Ætolos appropinquare fama erat: qui audito prælio quod circa amnem Aoum factum erat, proximis priùs evastatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) Comen, transgressi inde in Thessaliam, Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt: a Metropoli, dum vastant agros, concursu oppidanorum ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggres-

Ætoli vastant Thessaliam.

1 *Suum in Thessaliam agmen dimitteret.*] Rectè videtur reponere Gronovius: *Inclinavit sententia citum in Thessaliam agmen demittere.* Sic l. XXVIII, c. 25. *Inclinavit sententia.. universos ire.*

E, similem impetum oppidanorum pertinaciùs sustinuerunt: compulsisque intra mœnia qui eruperant, contenti eâ victoriâ, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserunt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant diripiuntque. Achorras per deditionem receperunt. Xyniæ simili metu a cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen 2 in præsidium incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur: incondita inermisque multitudo, mista imbelli turbâ, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Ætoli capiunt, opportunè Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Ætolis gesta.

U.c.554. a.C.198.

XIV. Nec Amynander atque Athamanes, post famam prosperæ pugnæ Romanorum, quieverunt. Ceterùm Amynander, quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, quum Gomphos peteret, oppidum protinus nomine 3 Phecam, situm inter Gomphos faucesque angustas, quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit: inde Gomphos adortus: & per aliquot dies summâ vi urbem tuentes, quum scalas ad mœnia erexisset, 4 eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc traditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis in-

Amynandri res gestæ.

2 *In præsidium . . . quod Athamanum.*] Vox *Athamanum* vitiosa videtur. Pro ea possis restituere *Thaumacos*, quæ urbs est Thessaliæ suprà, c. 4, descripta; vel *Ithomen*, qui locus est Metropolitarum regionis.

3 *Phecam.*] Eadem videtur esse urbs quæ l. XXXI, c. 41, dicitur *Phecadus.*

4 *Eodem metu perpulit ad deditionem.*] Quonam metu? Lege *eo demum metu*, id est, metu erectarum jam ad mœnia scalarum. Sic l. I, c. 5, ubi vulgò legitur, *sciscitandoque eodem pervenit*, monuimus legendum videri *eò demum.*

U.c.554. a.C.198.

tulit: dedidere deinceps sese, qui Argent[illegible] quique Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habent, aliaque castella juxtà ignobilia. Dum Athamanes Ætolique, summoto Macedonum metu, 5 in aliena victoria suam prædam faciunt, Thessaliaque a tribus simul exercitibus, incerta quem hostem, quemve socium crederet, vastatur; consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regionem Epiri transgressus, etsi probè scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ favissent, tamen, quia 6 ab satisfaciendi quoque cura imperata enixè facere videt, ex præsenti eos potiùs, quàm ex præterito æstimat habitu, & eâ ipsâ facilitate veniæ animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nunciis Corcyram, ut onerariæ naves in sinum venirent Ambracium, ipse progressus modicis itineribus, quarto die in monte Cercetio posuit castra, eódem Amynandro cum suis auxiliis accito; non tam virium ejus egens, quàm ut duces in Thessaliam haberet: ab eodem consilio, & plerique Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti.

Epirotis ignoscit consul.

XV. Primam urbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus: duo millia Macedonum in præsidio habebat, qui primò summâ vi restiterunt, quantùm arma, quantùm mœnia tueri poterant: sed oppugnatio continua, non die, non nocte remissa, 7 quum consul in eo verti cre-

Phaleriam in Thessalia capit.

5 *In aliena victoria suam prædam faciunt.*] Quum alii, nempe Romani, vicissent, prædam sibi vindicant.

6 *Ab satisfaciendi quoque cura.*] Vel ob ipsam curam satisfaciendi offensis meritò Romanis.

7 *Quum consul in eo verti crederet... animos.*] Quum consul crederet ex eo pendere, quales animos ceteri Thessali erga Romanos habituri essent, si primi vim

deret ceterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam non sustinuissent, vicit pertinaciam Macedonum. Captâ Phaleriâ, legati 8 a Metropoli & a Piera dedentes urbes venerunt: venia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Æginium petit; quem locum quum vel modico præsidio tutum ac prope inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis conjectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit: 9 digressusque in campos Thessaliæ, quum jam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris, explorato antè, utrùm Leucadem ac sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam 1 invicem cohortes misit: & est iter a Gomphis Ambraciam, sicut impeditum ac difficile, ita spatio perbrevi. Intra paucos itaque dies, transvectis a mari commeatibus, repleta omni rerum copiâ sunt castra. Inde Atracem est profectus: decem ferme millia ab Larissa abest: ex Perrhæbia oriundi sunt: sita est urbs super Peneum amnem. Nihil trepidavere Thessali ad primum adventum Romanorum. Et Philippus, sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe stativis positis, ut quisque locus ab hoste ten-

U.c.554.
a.C.198.

Atrax obsessa.

Romanam non sustinuissent: ita demum ceteros Thessalos inclinari posse ad Romanos, si ii qui primi oppugnati forent vim Romanam non sustinuissent.

8 *A Metropoli & a Piera.*] Loco posterioris nominis, quod meritò suspectum est, legit Sigonius *Pialia*, quæ urbs est Thessaliæ.

9 *Digressusque in campos.*] Meliùs *degressus*. Ex ardua & montana regione consul descenderat in campos Thessaliæ.

1 *Invicem.*] Alternatim, ita ut in orbem cohortes omnes eo munere fungerentur.

U.c.554. a.C.198. tabatur, præsidia per occasiones submittebat.

L. Quintii res gestæ. XVI. Sub idem ferè tempus, quo consul adversùs Philippum primùm in Epiri faucibus castra posuit, & L. Quintius frater consulis, cui classis cura maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transvectus, postquam profectam inde classem audivit, nihil morandum ratus, quum 2 ad Zamam insulam assecutus esset, dimisso L. Apustio, cui successerat, tardè inde ad Maleam, trahendis plerumque remulco navibus, quæ cum commeatu sequebantur, pervenit. A Malea, jussis ceteris quantùm maximè possent 3 maturatè sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis 4 Piræeum præcepit, accepitque naves ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum.

Classis Attali & Rhodiorum. Eodem tempore, duæ ex Asia classes profectæ, 5 una cum Attalo rege, (eæ quatuor & viginti quinqueremes erant) Rhodia altera, viginti navium tectarum: Agesimbrotus præerat. Hæ circa Andrum insulam classes conjunctæ, Eubœam inde exiguo distantem freto trajecerunt. Carystiorum primùm agros vastarunt: deinde ubi Carystus, præsidio a Chalcide raptim misso, firma visa est, ad Eretriam accesserunt. Eódem & L. Quintius, cum iis navibus quæ Piræei fuerant, Attali regis adventu audito, venit;

2 *Ad Zamam insulam.*] Id est, *Samen*, quam plerique eamdem cum Cephallenia insula esse putant.

3 *Maturatè sequi.*] Magis placeret *maturare sequi.*

4 *Piræeum præcepit.*] Antecedens reliquam classem, Piræeum tenuit.

5 *Una cum Attalo rege.*] Docet Livius infrà c. 27, Antiochum legatorum Romanorum auctoritate motum, Attali finibus exercitum deduxisse. Hoc itaque metu liber Attalus potuit pro more Romanos juvare classe. Vid. suprà c. 8.

nit, 6 jussitque, ut quæ ex sua classe venissent naves, Euboeam peterent. Eretria summâ vi oppugnabatur: nam & trium junctarum classium naves omnis generis tormenta machinasque ad urbium exscidia secum portabant, & agri affatim materiæ præbebant ad nova molienda opera. Oppidani primò haud impigrè tuebantur moenia: deinde fessi vulneratique aliquot, quum & muri partem eversam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt: sed præsidium erat Macedonum, quos non minùs, quàm Romanos, metuebant: & Philocles regius præfectus a Chalcide nuncios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mixta metu spes, ultrà quàm vellent, aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat: deinde, posteaquam Philoclem repulsum, trepidantemque refugisse Chalcidem acceperunt, oratores extemplo ad Attalum veniam fidemque ejus petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti, segniùs munera belli obeunt, & eâ modò parte quâ murus dirutus erat, ceteris neglectis, stationes armatas opponunt, Quintius, noctu ab ea parte quæ minimè suspecta erat impetu facto, scalis urbem cepit. Oppidanorum omnis multitudo cum conjugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. Pecuniæ aurique & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quàm pro urbis magnitudine, aut opibus ceteris, inventa.

U.c.554. a.C.198.

Eretria oppugnata.

Capitur.

6 *Jussitque, ut.*] Verbo *jubere* subjungitur ferè verbum infiniti modi. Magis & ad vulgatum loquendi morem, & ad rem quoque præsentem congrueret oratio, si legeres: *Jussitque, ut quæque ex sua classe venissent naves, Euboeam petere.*

U.c.554. a C.198. *Carystus capta.*

XVII. Carystus inde repetita: unde, priusquam e navibus copiæ exponerentur, omnis multitudo, urbe desertâ, in arcem* confugit. Inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt: oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est: Macedonibus 7 treceni nummi in capita statutum est pretium, & ut armis traditis abirent. Hac summâ redempti, in Bœotiam inermes trajecti. Navales copiæ, duabus claris urbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circumvectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe 8 longiorem atrocioremque oppugnationem habuit: & eâ, quâ minimùm credidisset, resistebant hostes: nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore: si aditum armatis in urbem patefecisset, fugam inde cædemque hostium fore, qualis captis urbibus fieri solet: ceterùm posteaquam, parte muri arietibus decussâ, per ipsas ruinas transcenderunt in urbem armati, illud principium velut novi atque integri laboris fuit: nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potiùs & virtute, quàm mœnibus urbem tuerentur, conferti pluribus

Atrax pertinaciter defenditur.

7 *Treceni nummi.*] Quales hi nummi? Græcine an Romani? Drachmas intelligendas esse facilè crediderimus. Id ut suspicemur, faciunt pretia in capita Romanorum constituta ab Annibale post pugnam Cannensem, suprà l. XXII, c. 58, *equiti quingeni quadrigati nummi, pediti treceni. Quadrigati* enim, denarii sunt, quibus pares drachmæ. Trecentæ drachmæ efficiunt marcas argenti nostrates 4, cum quinque unciis & semuncia.

8 *Longiorem atrocioremque oppugnationem.*] Lege *longiorem Atracis*, vel *ad Atracem oppugnationem.* Vide suprà c. 15.

introrsus ordinibus acie firmatâ, quum transcendere ruinas sensissent Romanos, per impeditum ac difficilem ad receptum locum expulerunt. Id consul ægrè passus, nec eam ignominiam ad unius modò expugnandæ moram urbis, sed ad summam universi belli pertinere ratus, quod ex momentis parvarum plerumque rerum penderet, purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat, turrim ingentis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promovit: & cohortes invicem sub signis, quæ cuneum Macedonum, (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrumperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud latè patente intervallo diruti muri, genus armorum pugnæque hosti aptius erat: ubi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones objecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem Romani pilis nequicquam emissis, quum strinxissent gladios, neque congredi propiùs, neque præcidere hastas poterant: & si quam incidissent, aut præfregissent, hastile fragmento ipso acuto, inter spicula integrarum hastarum, 9 velut vallum explebat. Ad hoc & muri pars adhuc integra, utraque tuta præstabat latera: nec ex longo spatiò aut cedendum, aut impetus faciendus erat; quæ res turbare ordines solet. Accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos: nam quum turris per aggerem parum densati soli ageretur, rota una in altiorem orbitam depressa ita turrim inclinavit, ut spe-

U.c.554. a.C.198.

9 *Velut vallum explebat.*) Valli nomine designat Livius porrectas Macedonum sarissas, quæ velut vallo aciem illorum sepiebant. Vallum autem illud explebatur etiam per concisa fractave hastilia, ita ut nihil in eo vacui, nihil hiantis aut aperti, esset.

U.c.554 a.C.198. ciem ruentis hostibus, trepidationemque insanam superstantibus armatis præbuerit.

XVIII. Quum parum quicquam succederet, consul minimè æquo animo comparationem militum generis armorumque fieri patiebatur: simul nec maturam expugnandi spem, nec rationem procul a mari & in evastatis belli cladibus locis hibernandi ullam cernebat: itaque relictâ obsidione; quia nullus in tota Acarnaniæ atque Ætoliæ ora portus erat, qui simul & omnes onerarias, quæ commeatum exercitui portabant, caperet, & tecta ad hibernandum legionibus præberet, 1 Anticyra in Phocide in Corinthium versa sinum, ad id opportunissimè sita visa: quia nec procul Thessaliâ hostiumque locis abibant, & ex adverso Peloponnesum exiguo maris spatio divisam, ab tergo Ætoliam Acarnaniamque, ab lateribus Locridem, & Bœotiam habebant. Phocidis primo impetu Phanoteam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando præbuit moræ. Ambrysus inde Hyampolisque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est, nec scalis, nec operibus capi poterat; lacessendo missilibus eos qui in præsidio erant, quum ad excursiones elicuissent, refugiendo invicem insequendoque, & levibus sine effectu certaminibus, eò negligentiæ & contemptûs adduxerunt, ut cum refugientibus in portam permixti impetum Romani facerent. Sex alia ignobilia castella Phocidis terrore magis, quàm armis in potestatem venerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi vi co-

Re infectâ abit Cons.

Phocidis urbes ab eo captæ.

1 *Anticyra in Phocide.*] Eam Livius, l. XXVI, c. 26, in Locride posuit. Sed nimirum fines Phocidis & Locridis ad maris oram sunt admodum incerti. Hinc illa inconstantia; & diversorum auctorum inter se, sæpe etiam unius auctoris secum ipso, pugna.

gerentur, recepturi mœnibus videbantur aut ducem, aut exercitum Romanum.

U.c.554. a.C.198.

XIX. Elatiam obsidenti consuli rei majoris spes affulsit, Achæorum gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam avertendi. Cycliadem, principem factionis ad Philippum trahentium res, expulerant. Aristænus, qui Romanis gentem jungi volebat, prætor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodiis Cenchreis stabat, parabantque communi omnes consilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquam eam rem aggrederentur, legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicentes, si ab rege ad Romanos defecissent, 2 Corinthum iis contributuros in antiquum gentis concilium. Auctore consule, legati a fratre ejus L. Quintio, & Attalo, & Rhodiis, & Atheniensibus, ad Achæos missi. Sicyone datum iis est concilium. Erat autem non admodum simplex habitus animorum inter Achæos: terrebat eos Lacedæmonius gravis & assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis & veteribus & recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant pro ejus crudelitate perfidiaque, neque ex iis quæ tum ad tempus faceret æstimantes, graviorem post bellum dominum futurum cernebant: neque solum, quid in senatu quisque civitatis suæ, aut in communibus conciliis gentis pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incer-

Legati a Romanis & eorum sociis ad Achæos.

Achæorum fluctuans & incerta mens.

2 *Corinthum iis contributuros in antiquum.*] Corinthus ab Arato quondam furto unius noctis intercepta, Achæis contributa fuerat: mox, urgentibus Cleomenis regis Spartanorum armis, Antigono & Macedonibus reddita.

U.c.554. a.C 198. tos introductis legatis potestas dicendi facta est. Romanus primùm legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disseruerunt. Philippi deinde legatis dicendi potestas facta est: postremi Athenienses, ut refellerent Macedonum dicta, auditi sunt. Ii ferè atrocissimè in regem, quia nulli nec plura, nec tam acerba passi erant, invecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationibus die absumpto, dimissa est.

Audiunt legatos.

XX. Postero die advocatur concilium: ubi quum per præconem, sicut Græcis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas a magistratibus facta esset, nec quisquam prodiret; diu silentium aliorum alios intuentium fuit: neque mirum, si, quibus suâ sponte volutantibus res inter se pugnantes obtorpuerant quodammodo animi, eos orationes quoque insuper turbaverant, utrimque quæ difficilia essent promendo admonendoque, per totum diem habitæ. Tandem Aristænus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret: *Ubi*, inquit, *illa certamina animorum, Achæi, sunt, quibus in conviviis & circulis, quum de Philippo & Romanis mentio incidit, vix manibus temperabatis? Nunc in concilio ad eam rem unam indicto, quum legatorum utrimque verba audieritis, quum referant magistratus, quum præco ad suadendum vocet, obmutuistis. Si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos vestros inclinarunt, vocem cuiquam possunt exprimere? quum præsertim nemo tam hebes sit, qui ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasionem esse, priusquam quicquam decernamus: ubi semel decretum erit, omnibus*

Silentium inter Achæos.

Aristænus prætor eos hortatur ut expromant quid sentiant.

id, etiam quibus antè displicuerit, 3 *pro bono atque utili fœdere defendendum.* Hæc adhortatio prætoris, 4 non modò quemquam unum elicuit ad suadendum; sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis tantæ, ex tot populis congregatæ, movit.

U.c.554. a C.198. *Frustra.*

XXI. Tum Aristænus prætor rursus: 5 *Non magis consilium vobis, principes Achæorum, deest, quàm lingua: sed suo quisque periculo in commune consultum non vult. Forsitan ego quoque tacerem, si privatus essem: nunc prætor, video aut non dandum concilium legatis fuisse, aut inde sine responso eos dimittendos non esse: respondere autem, nisi ex vestro decreto, quî possum? Et quando nemo vestrûm, qui in hoc concilium advocati estis, pro sententia quicquam dicere vult, aut audet; orationes legatorum, hesterno die dictas, pro sententiis percenseamus, perinde ac si non postulaverint quæ e re sua essent, sed suaserint quæ nobis censerent utilia esse. Romani, Rhodiique, & Attalus, societatem amicitiamque nostram petunt: & in bello quod adversùs Philippum gerunt, se a nobis adjuvari æquum cen-*

Pergit Aristænus.

3 *Pro bono atque utili fœdere defendendum.*] Lege: *fore defendendum.* Habet quiddam inconcinni vulgata lectio: *id*, nempe quod decretum erit, *pro bono atque utili fœdere defendendum.* Quid si fœdus non decernatur, sed Cleomedonti pareatur, qui, ut apparet ex oratione sequenti, suadebat Achæis, ut quiescerent armisque abstinerent? *Fore defendendum*, ut infrà, lib. XXXVIII, c. 59, *fore erubescendum.*

4 *Non modò quemquam unum.*] Non modò non. Hoc jam sæpe observavimus.

5 *Non magis consilium.*] Non magis vobis deest quid sentiatis & statuatis apud animos vestros de re præsenti, quàm lingua, quâ sensa animi enuncietis. *Consilium* hìc ferè eodem modo dicitur a Livio, quo suprà XXVIII, 27, *nec consilium, nec oratio suppeditat.*

sent. Philippus societatis secum admonet & jurisjurandi: modò postulat ut secum stemus, modò ne intersimus armis contentum ait se esse. Nullíne venit in mentem, cur qui nondum socii sunt, plus petant, quàm socius? Non fit hoc neque modestiâ Philippi, neque impudentiâ Romanorum. 6 *Achæi portus & dant fiduciam postulantibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus nihil. Romana classis ad Cenchreas stat, urbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem, legionesque ejus exiguo maris spatio disjunctas, Phocidem ac Locridem pervagantes videmus. Miramini, cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi, ut pro rege arma caperemus adversùs Romanos, modò egerit: qui, si ex eodem fœdere ac jurejurando, cujus nobis religionem injiciebat, rogemus eum, ut nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat, non modò præsidium, quo nos tueatur, sed ne quid respondeat quidem nobis, sit inventurus: non hercle magis, quàm ipse Philippus priore anno, qui pollicendo se adversùs Nabidem bellum gesturum, quum tentasset nostram juventutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decernere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit, oblitus societatis ejus quam nunc jactat, vastandos depopulandosque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem minimè conveniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Elevabat Romanum bellum, eventumque ejus eumdem fore, qui prioris belli quod cum Philippo gesserint, dicebat. Cur igitur nostrum ille auxilium absens petit potiùs, quàm præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac Romanis tueatur? Nos dico:*

6 *Achæi portus.*] Corruptus est hic locus: ac pro his vocibus *Achæi portus*, sensus requirit, *sui exercitus*, *suæ vires*, aut aliud quid simile.

quid ita passus est Eretriam Carystumque capi? quid ita tot Thessaliæ urbes? quid ita Locridem Phocidemque? quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur excessit faucibus Epiri, claustrisque illis inexpugnabilibus super Aoum amnem, aut vi, aut metu, aut voluntate, relictoque quem insidebat saltu, penitus in regnum abiit? Si suâ voluntate tot socios reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest, quin & socii sibi consulant? si metu, nobis quoque ignoscat timentibus: si victus armis cessit, Achæi arma Romana sustinebimus, Cleomedon, quæ vos Macedones non sustinuistis? U.c.554. a.C.198. *7 An tibi potiùs credamus, Romanos non majoribus copiis, nec viribus, nunc bellum gerere, quàm antea gesserint, potiùs quàm res ipsas intueamur? Ætolos tum classe adjuverunt: 8 nec duce consulari, nec exercitu bellum gesserunt. Sociorum Philippi maritimæ urbes in terrore ac tumultu erant: mediterranea adeò tuta ab Romanis armis fuerunt, ut Philippus Ætolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopularetur. Nunc autem defuncti bello Punico Romani, quod per sexdecim annos, velut intra viscera Italiæ, toleraverunt, non præsidium Ætolis bellantibus miserunt, sed ipsi duces belli arma terrâ marique simul Macedoniæ intulerunt. Tertius*

7 *An tibi potiùs credamus... potiùs quàm.*] Additur secundò *potiùs*, ut clarior procedat oratio, & quia τὸ *quàm* longiusculo intervallo distat a priore illo *potiùs*. Vid. similium pleonasmorum exempla in not. 1, ad l. IX, c. 7.

8 *Nec duce consulari, nec exercitu.*] Non consulares, sed consules duces posterius hoc bellum adversùs Philippum gerunt. Infrà, *Tertius jam consul summâ vi gerit bellum.* Lege ergo: *nec duce consule, nec exercitu consulari*: vel, *nec duce, nec exercitu consulari*, ita ut ex sensu in priore membro suppleas *consule*.

U.c.554. a.C.198. *jam consul summâ vi gerit bellum. Sulpicius in ipsa Macedonia congressus, fudit fugavitque regem; partem opulentissimam regni ejus depopulatus: nunc Quintius tenentem claustra Epiri, naturâ loci, munimentis, exercituque fretum, castris exuit: fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia, sociasque ejus urbes prope in conspectu regis ipsius expugnavit. Ne sint vera quæ Athenienses modò legati de crudelitate, avaritia, & libidine regis dixerunt: nihil ad nos pertineant, quæ in terra Attica scelera in superos inferosque deos sunt admissa: multò minùs, quæ Ciani Abydenique, 9 qui procul a nobis absunt, passi sunt: nostrorum ipsi vulnerum, si vultis, obliviscamur; cædes direptionesque bonorum Messenæ in media Peloponneso factas, & 1 hospitem Cyparissiæ Garitenem, contra jus omne ac fas, inter epulas prope ipsas occisum; & Aratum patrem filiumque Sicyonios, quum senem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos; filii etiam uxorem libidinis causâ in Macedoniam asportatam: 2 cetera stupra virginum matronarumque oblivioni dentur: ne sint cum Philippo res, cujus crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi advocatis in concilium causa est?) cum 3 Antigono mitissimo ac justissimo rege, & de nobis omnibus optimè merito,*

9 *Qui procul a nobis absunt.*] Quorumque adeò injuriæ minùs, quàm Atheniensium, ad nos pertinent.

1 *Hospitem Cyparissiæ Garitenem.*] De hoc Garitene nihil comperimus. Cyparissia est oppidum Messeniæ.

2 *Cetera stupra.*] Vid. nostrum, l. XXVII, c. 31.

3 *Antigono.*] Hic Antigonus frater patruelis Demetrii, qui pater Philippi fuit, tutorque Philippi impuberis, ac rex Macedonum fuerat. Is Achæorum gentem Macedonibus devinxerat.

existimemus disceptationem esse : num id postularet facere nos, quod tum fieri non posset? Peninsula est Peloponnesus, angustis Isthmi faucibus continenti adhærens, nulli apertior atque opportunior, quàm navali, bello. Si centum tectæ naves, & quinquaginta leviores apertæ, & triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas prope in ipsis littoribus urbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos urbes recipiemus? tanquam non intestino, & hærente in ipsis visceribus uramur bello. Quum terrâ Nabis & Lacedæmonii, mari Romana classis urgebunt; unde regiam societatem, & præsidia Macedonum implorem? an ipsi nostris armis ab hoste Romano tutabimur urbes, quæ oppugnabuntur? Egregiè enim Dymas priore bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent : ne quæramus quemadmodum ceteris exemplo simus. Nolite, quia ultro Romani petunt amicitiam, id quod optandum vobis, ac summâ ope petendum erat, fastidire. Metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia sub umbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, ut portubus vestris recipiantur, ut commeatibus utantur. Mare in potestate habent : terras quascumque adeunt, extemplo ditionis suæ faciunt. Quod rogant, cogere possunt : quia pepercisse volunt, committere vos, cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modò, tanquam mediam & tutissimam vobis viam consilii, ut quiesceretis abstineretisque armis, ostendebat; ea non media, sed nulla via est. Etenim præterquam quòd aut accipienda, aut aspernanda vobis Romana societas est; quid aliud quàm nusquam gratiâ stabili, velut qui eventum exspectaverimus, ut fortunæ applicaremus nostra consilia, præda victoris erimus? Nolite, si quod omnibus

U.c.554.
a.C.198.

U.c.554. a.C.198. *votis petendum erat ultro offertur, fastidire. Non quemadmodum hodie utrumque vobis licet, sic semper liciturum est: nec sæpe, nec diu eadem occasio erit. Liberare vos a Philippo jamdiu magis vultis, quàm audetis. Sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exercitibusque mare trajecerunt. Hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis: sed aut socios, aut hostes habeatis oportet.*

Dissensio inter Achæos. XXII. Secundùm orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assensu, aliorum inclementer assentientes increpantium: & jam non singuli tantùm, sed populi universi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Demiurgos vocant: decem numero creantur) certamen nihilo segnius, quàm inter multitudinem, esse: quinque relaturos se de societate Romana aiebant, 4 suffragiumque daturos: quinque lege cautum testabantur, ne quid, quod adversùs Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere concilio jus esset. Hic quoque dies jurgiis est consumptus. Supererat unus justi concilii dies: tertio enim lex jubebat decretum fieri: in quem adeo exarsere studia, ut vix parentes ab liberis temperaverint. Rhisiasus Pellenensis erat: filium Demiurgum, nomine Memnonem, habebat, partis ejus quæ decretum recitari, perrogarique sententias prohibebat. Is diu obtestatus filium, ut consulere Achæos communi saluti pateretur, neu pertinaciâ suâ gentem universam perditum iret, posteaquam parum proficiebant preces, juratus se eum suâ manu interempturum, nec pro filio, sed pro hoste ha-

4 *Suffragiumque daturos.*] Et daturos facultatem ferendi super ea re suffragii.

biturum, minis pervicit, ut postero die conjungeret iis se, qui referebant: qui quum plures facti referrent, omnibus ferè populis haud dubiè approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid decreturi essent; Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argivorum, priusquam decretum fieret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neque mirante ullo, neque improbante. Nam 5 Megalopolitanos avorum memoriâ pulsos ab Lacedæmoniis restituerat in patriam Antigonus: & Dymæis captis nuper direptisque ab exercitu Romano, quum redimi eos ubicumque servirent Philippus jussisset, non libertatem modò, sed etiam patriam reddiderat. Jam Argivi, præterquam quòd Macedonum reges ab se oriundos credunt, privatis etiam hospitiis, familiarique amicitiâ plerique illigati Philippo erant. Ob hæc concilio, quod inclinaverat ad Romanam societatem jubendam, excesserunt: veniaque iis hujus secessionis fuit, & magnis, & recentibus obligatis beneficiis.

U.C. 554. a.C. 198.

XXIII. Ceteri populi Achæorum, quum sententiæ perrogarentur, societatem cum Attalo ac Rhodiis præsenti decreto confirmarunt: cum Romanis, quia injussu populi non poterat rata esse, in id tempus quo Romam mitti legati possent, dilata est: in præsentia tres legatos ad L. Quintium mitti placuit, & exercitum

Pacta inter Achaeos & Romanos societas.

5 *Megalopolitanos avorum memoriâ.*] Cleomenes Lacedæmonius rex Megalopolim cepit ac diruit. Antigonus restituit, haud sanè multùm antequam morte suâ regnum Philippo traderet. Itaque Philippus, qui etiamnum in medio robore virium est, & eversam & restitutam Megalopolim viderat. Unde non satis accuratam videtur Livius temporum rationem habere, quum id factum dicit *avorum memoriâ*.

U.c.554. a.C.198.

Corinthus oppugnatur

omnem Achæorum ad Corinthum admoveri; 6 captis Cenchreis, jam urbem ipsam Quintio oppugnante. Et hi quidem e regione portæ, quæ fert Sicyonem, posuerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem urbis, Attalus traducto per Isthmum exercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant; primò segniùs, sperantes seditionem intus fore inter oppidanos ac regium præsidium: postea quam uno animo omnes, & Macedones tanquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem haud secus quàm civem, 7 & suffragio creatum, suo imperio justo patiebantur; omnis inde spes 8 pugnantibus in vi, & armis, & operibus erat. Undique aggeres haud facili aditu ad mœnia admovebantur. Aries, ex ea parte quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat: in quem locum, quia nudatus munimento erat, protegendum armis quum Macedones concurrissent, atrox prælium inter eos ac Romanos ortum est. Ac primò multitudine facilè expellebantur Romani: assumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis, æquabant certamen: nec dubium erat, quin Macedonas Græcosque facilè loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat; pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ a Romanis Philippum secuti, pars navales socii, relictis nuper clas-

6 *Captis Cenchreis, jam urbem ipsam.*] Intellige Corinthum, cujus urbis Cenchreæ emporium erant & navale, in Saronico sinu, ad mare Ægeum versùs.

7 *Et suffragio creatum, suo imperio justo.*] Hæc corrupta sunt. Gronovius conjicit: *& suffragio creatum suo imperatorem justum.*

8 *Pugnantibus.*] Videmur legere debere *oppugnantibus.*

sibus, ad spem 9 honoratioris militiæ transgressi: hos desperata salus, si Romani vicissent, ad rabiem magis, quàm audaciam accendebat. Promontorium est adversùs Sicyonem, Junonis quam vocant Acræam, in altum excurrens: trajectus inde Corinthum, septem millia ferme passuum: eò Philocles, regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit: præstò fuêre ab Corinthio lembi, qui præsidium id acceptum Lechæum trajicerent. Auctor erat Attalus, incensis operibus omittendæ extemplo oppugnationis. Pertinaciùs Quintius in incepto perstabat: is quoque, ut pro omnibus portis dispofita vidit præsidia regia, nec facilè erumpentium impetus sustineri posse, in Attali sententiam concessit: ita irrito incepto, dimissis Achæis, reditum ad naves est. Attalus Piræeum, Romani Corcyram petierunt.

U.c.554. A.C.198.

Relicta Corinthi oppugnatio.

XXIV. Dum hæc ab navali exercitu geruntur, consul in Phocide ad Elatiam castris positis, primò colloquiis rem per principes Elatiensium tentavit: posteaquam, nihil esse in manu sua, & plures validioresque esse regios quàm oppidanos, respondebatur, tum simul ab omni parte operibus armisque urbem est aggressus. Ariete admoto, 1 quantum inter turres muri erat prorutum quum ingenti fragore ac strepitu nudasset urbem, simul & cohors

Elatiam oppugnat Cos.

9 *Honoratioris militiæ.*] Apud Romanos militia terrestris navali honoratior erat: in hanc libertini ferè conscribebantur, aut certè tenuiores ex ingenuis, ut suprà l. XXII, c. 11, & infrà l. XXXVI, c. 2.

1 *Quantum inter turres muri erat prorutum quum.*] Quum nudata & aperta urbs fuisset, proruto, cum ingenti fragore ac strepitu, toto illo muri spatio quod inter turres erat.

U.c.554. a.C.198. Romana per apertum recenti strage iter invasit; & ex omnibus oppidi partibus, relictis suis quisque stationibus, in eum qui premebatur impetu hostium locum concurrerunt. Eodem tempore Romani, & ruinas muri supervadebant, & scalas ad stantia mœnia inferebant: & dum in unam partem oculos animosque hostium certamen averterat, pluribus locis scalis capitur murus, armatique in urbem transcenderunt: quo tumultu audito, territi hostes, relicto, quem conferti tuebantur, loco, in arcem omnes metu, inermi quoque insequente turbâ, confugerunt. Ita urbe potitur consul. quâ direptâ, missis in arcem, qui vitam regiis, si abire vellent inermes, libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc datâ, post paucos dies arcem recepit.

Capit.

XXV. Ceterùm adventu in Achaiam Philoclis regii præfecti, non Corinthus tantùm liberata obsidione, sed Argivorum quoque civitas per quosdam principes Philocli prodita est, tentatis priùs animis plebis. Mos erat, comitiorum die primo, velut ominis causâ prætores pronunciare Jovem, Apollinemque, & Herculem: additum legi erat, ut iis Philippus rex adjiceretur: cujus nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adjecit, fremitus primò multitudinis ortus: deinde clamor subjicientium Philippi nomen, jubentiumque 2 legitimum honorem usurpare: donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Hujus fiduciâ favoris Philocles arcessitus, nocte

Philocli Argos proditur.

2 *Legitimum honorem usurpare.*] Exhibere Philippo ex more honorem, quem leges jubebant. Forsan melius videretur, *legitimum omen usurpare*, id est, morem solennem sequi in eo omine captando quod legibus jussum erat.

occupat collem imminentem urbi, (Lariſſam eam arcem vocant) 3 poſitoque ibi præſidio, quum lucis principio ſignis infeſtis ad ſubjectum arci forum vaderet, inſtructa acies ex adverſo occurrit. Præſidium erat Achæorum nuper impoſitum, quingenti ferè juvenes delecti omnium civitatum. Æneſidemus Dymæus præerat. 4 Adhortator a præfecto regio miſſus, qui excedere urbe juberet, (5 *Neque enim pares eos oppidanis ſolis, qui idem quod Macedones ſentirent, nedum adjunctis Macedonibus, eſſe, quos ne Romani quidem ad Corinthum ſuſtinuiſſent*) primò nihil, nec ducem, nec ipſos movit: poſt paulò, ut Argivos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt, certam perniciem cernentes, omnem tamen caſum, ſi pertinacior dux fuiſſet, videbantur ſubituri. Æneſidemus, ne flos Achæorum juventutis ſimul cum urbe amitteretur, pactus cum Philocle ut abire illis liceret, ipſe quo loco ſteterat armatus cum paucis clientibus non exceſſit. Miſſus a Philocle qui quæreret, quid ſibi vellet. 6 Nihil fatus, tantummodo quum projecto præ ſe clypeo ſtaret, in præſidio creditæ urbis moriturum ſe armatum reſpondit. Tum juſſu præfecti a Thracibus conjecta tela, interfectique omnes. Et poſt pactam inter Achæos & Romanos ſocietatem, duæ nobiliſſimæ civitates, Argi

U.c.554. a.C.198.

3 *Poſitoque ibi præſidio.*] Magis placeret, *impoſito.*

4 *Adhortator.*] Gronovius verè omnino emendat, *Ad hos orator.*

5 *Neque enim.*] Neque enim eos pares eſſe vel ſolis oppidanis, qui omnes pro Macedonum partibus ſtarent, nedum pares eſſent junctis ſimul oppidanis & Macedonibus.

6 *Nihil fatus... reſpondit.*] Hæc non bene inter ſe conveniunt. Poſſis legere: *Nihil ſtatu mutato*, vel *moto, quum projecto...*

U.C.554 a C.198

& Corinthus, in potestate regis erant. Hæc ab Romanis eâ æstate in Græcia terrâ marique gesta.

Res Galliæ.

XXVI. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sex. Ælio consule gestum; quum duos exercitus in provincia habuisset, unum retentum, quem dimitti oportebat, cui L. Cornelius proconsul præfuerat, (ipse ei C. Helvium prætorem præfecit) alterum, quem in provinciam adduxit: totum prope annum Cremonensibus Placentinisque 7 cogendis redire in colonias, unde belli casibus dissipati erant, consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit, ita circa urbem servilis prope tumultus excitatus est. 8 Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum iis, ut principum liberis, magna vis servorum erat: augebant eorum numerum, ut ab recenti Africo bello, 9 & ab ipsis Setinis captiva aliquot nationis ejus ex præda empta mancipia. Quum conjurationem fecissent, missis ex eo numero qui in Setino agro, deinde circa Norbam & Circeios servitia sollicitarent; satis jam omnibus præparatis, ludis, qui Setiæ propediem futuri erant, spectaculo intentum populum aggredi statuerant; Setiâ per cædem & repentinum tumultum

Servilis tumultus

7 *Cogendis redire in colonias.*] Vacat verbum *redire.* Vid. not. 5, ad c. 2, suprà.

8 *Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur.*] Suprà, c. 2, obsides Carthaginiensium ab Norba Signiam & Ferentinum traducti dicuntur. Itaque vel priore illo loco legendum *Setiam* pro *Signiam*, vel intelligendi sunt traducti rursum ab Signia Setiam.

9 *Et ab ipsis Setinis.*] *Et* hoc loco deest *etiam.* Nempe præter servos obsidum Carthaginiensium, multi alii servi ejusdem nationis erant Setiæ, scilicet captivi empti ex præda, utpote quum recens adhuc esset, nec multò antè finitum, bellum adversùs Pœnos Afrosque.

captâ, Norbam & Circeios occupare. Hujus rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium Merulam prætorem urbis delatum est. Servi duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine omnia, quæ acta futuraque erant, exposuerunt. Quibus domi custodiri jussis, prætor, senatu vocato, edoctoque quæ indices afferrent, proficisci ad eam conjurationem quærendam atque opprimendam jussus, cum quinque legatis profectus, obvios in agris sacramento rogatos arma capere & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus ferme hominum armatis, Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, venit: ibi raptim principibus conjurationis comprehensis, fuga servorum ex oppido facta est: dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum opera servorum indicum, & unius liberi fuit. Ei 1 centum millia gravis æris dari Patres jusserunt: servis vicena quina millia æris, & libertatem: pretium eorum ex ærario solutum est dominis. Haud ita multò pòst, ex ejusdem conjurationis reliquiis, nunciatum est, servitia Præneste occupatura: eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant, supplicium sumpsit. In timore civitas fuit, obsides captivosque Pœnorum ea moliri. Itaque & Romæ vigiliæ per vicos servatæ, jussique circumire eas minores magistratus: & 2 triumviri carceris 3 lautumiarum intentiorem custodiam habere jussi:

U.c.554. a.C.198.

Oppressus.

1 *Centum millia gravis æris.*] Ea æstimamus denariis 10000, marcis argenti nostratibus 156, cum duabus unciis: *Vicena quina millia*, denariis 2500, marcis argenti 39, cum semuncia.

2 *Triumviri.*] Capitales. De iis vid. not. 4, ad XXV, 1.

3 *Lautumiarum.*] Vid. not. 3, ad l. XXVI, c. 27.

U.c.554. & circa nomen Latinum a prætore litteræ missæ;
a.C.198. ut & obsides in privato servarentur, neque in publicum prodeundi facultas daretur; & captivi ne minùs 4 decem pondo compedibus vincti, in nulla alia quàm in carceris publici custodia essent.

XXVII. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream 5 CCXLVI pondo in Capitolio posuerunt: gratiasque senatui egerunt, quòd Antiochus legatorum Romanorum auctoritate motus, finibus Attali exercitum deduxisset. Eâdem æstate equites ducenti, & elephanti decem, & tritici 6 modiûm ducenta millia, ab rege Masinissa ad exercitum, qui in Græcia erat, pervenerunt. Item ex Sicilia Sardiniaque magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Ca-
M. Cato. to obtinebat; sanctus & innocens, asperior tamen in fœnore coërcendo habitus: fugatique ex insula fœneratores, & 7 sumptus, quos in cultum prætorum socii facere soliti erant, cir-
Comitia. cumcisi, aut sublati. Sex. Ælius consul ex Gallia, comitiorum causâ, Romam quum redisset, creavit consules C. Cornelium Cethegum, & Q. Minucium Rufum. Biduo post, prætorum
Sex prætores. comitia habita. Sex prætores illo anno primùm

4 *Decem pondo.*] Octo ferè libris nostratibus pondo.

5 *CCXLVI pondo.*] Marcarum, seu selibrarum nostratium 384, cum tribus unciis.

6 *Modiûm ducenta millia.*] Modii nostrates 154166.

7 *Sumptus, quos in cultum prætorum.*] Prætores tabernaculis se, & lectis, & veste stragulâ instruendos e publico curabant; sumptibusque apparatorum conviviorum onerabant socios, non ipsi solùm, sed & sequentes magno numero servi, & cohors amicorum. Quæ omnia sustulit Cato.

creati, crescentibus jam provinciis, & latiùs patescente imperio: creati autem hi, L. Manlius Vulso, C. Sempronius Tuditanus, 8 M'. Sergius Silus, M. Helvius, M. Minucius Rufus, L. Atilius. Sempronius & Helvius ex iis ædiles plebis erant: ædiles curules, Q. Minucius Thermus & Ti. Sempronius Longus. Ludi Romani eo anno quater instaurati.

U.c. 554. a.C. 198.

XXVIII. C. Cornelio, & Q. Minucio consulibus, omnium primùm de provinciis consulum prætorumque actum. Priùs de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat: urbana Sergio, peregrina jurisdictio Minucio obtigit. Sardiniam Atilius, Siciliam Manlius, Hispaniam Sempronius citeriorem, Helvius ulteriorem est sortitus. Consulibus Italiam Macedoniamque sortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fulvius tribuni plebis impedimento erant, *quòd longinqua provincia Macedonia esset: neque ulla alia res majus bello impedimentum ad eam diem fuisset, quàm quòd vixdum inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli, prior consul revocaretur. Quartum jam annum esse ab decreto Macedonico bello. Quærendo regem & exercitum ejus, Sulpicium majorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste, re infectâ revocatum. Quintium rebus divinis Romæ majorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, ut, si aut maturiùs in provinciam venisset, aut hiems magis sera fuisset, potuerit debellare.* 9 *Nunc pro-*

U.c. 555. a.C. 197. C. Cornelio, Q. Minucio Coss. *Provinciæ.*

8 *M'. Sergius Silus.*] Vir incredibilis fortitudinis; &, multis acceptis in bello vulneribus, neutrâ manu, neutro pede satis utilis; proavus Catilinæ.

9 *Nunc prope in hiberna profectum.*] Si nihil hîc est vitii, *nunc prope* idem erit, ac *non ita pridem*, *hoc ipso prope tempore*. Sed longè præstat legere *nunc quoque*. Non modò, inquiunt tribuni, Quintius bene res gessit

U.c.555. oppida, hominum viginti millia esse diceban-
a.C.197. tur, quæ se dediderant. Inde in agrum Boiorum legiones duxit.

XXX. Boiorum exercitus haud ita multò antè trajecerat Padum, junxeratque se Insubribus & Cenomanis, quòd ita acceperant, conjunctis legionibus consules rem gesturos, ut & ipsi collatas in unum vires firmarent. Posteaquam fama accidit, alterum consulem Boiorum urere agros, seditio extemplo orta est. Postulare Boii, ut laborantibus opem universi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. Ita divisæ copiæ, Boiisque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincii ripas consederunt. Infrà eum locum quinque millia passuum & consul Cornelius eidem flumini castra applicuit: inde mittendo in vicos Cenomanorum Brixiamque, quod caput gentis erat, ut satis comperit, non ex auctoritate seniorum juventutem in armis esse, nec publico consilio Insubrium defectioni Cenomanos se adjunxisse; excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, ut desciscerent ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis, aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. Et id quidem impetrari nequiit: in id data fides consuli est, ut in acie aut quiescerent, aut, si qua etiam occasio fuisset, adjuvarent Romanos. Hæc ita convenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspicio animis, labare fidem sociorum. Itaque quum in aciem eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne, si dolo cessissent, rem totam inclinarent, post signa in subsidiis eos locaverunt. Consul principio pugnæ vovit ædem Sospitæ Junoni, si eo die hostes fusi fugatique essent. A militibus clamor sublatus, compotem voti consulem se facturos, & impetus in

In hostes est factus. Non tulerunt Insubres primum concursum: quidam & a Cenomanis terga repentè in ipso certamine aggressis tumultum ancipitem injectum auctores sunt, cæsaque in medio quinque & triginta millia hostium, quinque millia & septingentos vivos captos; in iis 8 Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli causa fuisset: signa militaria centum triginta, & carpenta suprà ducenta. 9 Oppida quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. U.c.555. a.C.197.

XXXI. Minucius consul primò effusis populationibus peragraverat fines Boiorum: deinde, ut relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boii detrectassent pugnam, nisi fama victos Insubres allata animos fregisset. Itaque relicto duce castrisque, dissipati per vicos, sua ut quisque defenderent, rationem gerendi belli hosti mutarunt; omissâ enim spe per unam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & urere tecta, vicosque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. Inde in Ligustinos Ilvates, qui soli non pare-

8 *Amilcarem Pœnorum imperatorem.*] Hunc in prælio ad Cremonam cecidisse affirmavit suprà Livius, l. XXXI, c. 21. Alios nempe tunc auctores secutus erat, quàm quorum hîc, & infrà, l. XXXIII, c. 23, exponit diversam planè de eodem Amilcare narrationem.

9 *Oppida quæ defectionem secuta erant.*] Insubres rebellionis principes & duces fuerant: Cenomani Insubrium defectioni sese adjunxerant. Utrumque constat ex iis quæ præcedunt. Igitur sic exponendus est hic locus: *Oppida* Cenomanorum, *quæ defectionem* Insubrium *secuta erant, dediderunt se.* Et verò anno sequente rursus bellum geritur cum Insubribus, non ampliùs cum Cenomanis. Vid. infrà l. XXXIII, c. 36.

U.c.555. a.C.197. bant, legiones ductæ. Ea quoque gens, ut Insubres acie victos, Boios, ita ut tentare spem certaminis metuerent, territos audivit, in ditionem venit. Litteræ consulum e Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romam allatæ. M'. Sergius prætor urbanus in senatu eas, deinde ex auctoritate Patrum ad populum recitavit: supplicatio in quatriduum decreta. 1 Hiems jam eo tempore erat.

XXXII. Quum T. Quintius, captâ Elatiâ, in Phocide ac Locride hiberna disposita haberet, Opunte seditio orta est. Factio una Ætolos, qui propiores erant, altera Romanos arcessebat. Ætoli priores venerunt: sed opulentior factio, exclusis Ætolis, missoque ad imperatorem Romanum nuncio, usque ad adventum ejus tenuit urbem. Arcem regium tenebat præsidium: neque ut descenderent inde, aut Opuntiorum minis, aut auctoritate imperantis consulis Romani, perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur ea fuit, quòd caduceator ab rege venerat, locum ac tempus petens colloquio. 2 Id gravatè concessum regi est: non quin cuperet Quintius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum: necdum enim sciebat, utrùm successor sibi alter ex novis consulibus mitteretur, an, quod summâ vi ut tenderent amicis & propinquis mandaverat, imperium prorogaretur:

Quintii colloquium cum Philippo.

1 *Hiems jam eo tempore erat.*] Quum litteræ consulum Romam allatæ sunt.

2 *Id gravatè concessum regi est: non quin cuperet Quintius.*] Hiat oratio. Nam quum hanc removeat caussam, alteram omnino ponere debuit, quæ Quintium moverit, ut difficulter daret regi colloquendi potestatem. Videtur scripsisse Livius: *Id non gravatè concessum regi est, quum cuperet Quintius.*

aptum autem fore colloquium credebat, 3 ut sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Nicæam littus elegere: eò rex ab Demetriade cum quinque lembis & una nave rostrata venit. 4 Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exsul vir insignis Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Amynander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phæneas princeps Ætolorum, & Achæi duo, Aristænus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, quum rex in proram navis in ancoris stantis processisset, 5 *Commodius*, inquit, *si in terram egrediaris, & ex propinquo dicamus invicem audiamusque.* Quum rex facturum se id negaret; *Quem tandem*, inquit Quintius, *times?* Ad hoc ille superbo & regio animo: *Neminem equidem timeo, præter deos immortales: non omnium autem credo fidei, quos circa te video, atque omnium minimè Ætolis. Istud quidem*, ait Romanus, *par omnibus periculum est, qui cum hoste ad colloquium congrediuntur, 6 ut nulla fides sit. Non tamen*, inquit rex, *T. Quinti, par perfidiæ præmium est, si fraude agatur, Philippus & Phæneas; neque enim æquè difficulter Ætoli prætorem alium, ac Macedones regem in meum locum substituant.* Secundùm hæc silentium fuit.

U.c.555. a.C.197.

3 *Ut sibi liberum esset vel ad bellum.*] Ut posset facilè vel ad bellum rem inclinare, si maneret ipse in provincia; vel ad pacem, si decedere necesse foret.

4 *Erant cum eo principes Macedonum.*] *Apollodorus & Demosthenes*, hìc a Polybio nominati.

5 *Commodius.*] Supple *erit*, vel *facies.*

6 *Ut nulla fides sit.*] Legit Gronovius, *ut in dubio fides sit*: id est, ut dubia sit utrimque fides, ut

U.c.555. a.C.197 *non possint. Ipsius enim Ætoliæ Agraos Apodotasque & Amphilochos, quæ per magna eorum pars sit, Græciam non esse. An, quòd a sociis eorum non abstinuerim, justam querelam habent, quum ipsi pro lege hunc morem antiquitus servent, ut adversùs socios ipsi suos, publicâ tantùm auctoritate demptâ, juventutem suam militare sinant, & contrariæ persæpe acies in utraque parte Ætolica auxilia habeant? Neque ego Cium expugnavi, sed Prusiam socium & amicum oppugnantem adjuvi: & Lysimachiam ab Thracibus vindicavi; sed quia me necessitas ad hoc bellum a custodia ejus avertit, Thraces habent. Et Ætolis hæc. Attalo autem Rhodiisque nihil jure debeo; non enim a me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris causâ, Peræam Rhodiis, & naves Attalo cum captivis, qui comparebunt, restituam. Nam quod ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem attinet; quid ea restitui postulantibus respondeam, nisi, quo uno modo luci sylvæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque sationis me præstaturum? quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet.* Extrema ejus oratio adversùs Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primùm, suis deinde erga eam gentem meritis, recitari decreta eorum jussit, omnes divinos humanosque honores complexa: atque ad ea adjecit 2 recèns de exercitu, quo ab se descivissent: invectusque graviter in perfidiam eorum, Argos tamen se redditurum eis dixit. *De Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse: quæsiturumque simul ab eo, utrùm iis tantùm urbibus decedere se æquum censeat, quas*

2 *Recèns de exercitu.*] Hæc verba *de exercitu* procul dubio vitiosa sunt, ac mutanda fortasse in *decretum*. Polybius, τὸ περὶ τῆς ἀποστάσεως ψήφισμα.

a se ipso captas jure belli habeat, an iis etiam quas a majoribus suis accepisset. U.c.555. a.C.197.

XXXV. Parantibus Achæis Ætolisque ad ea respondere, quum prope occasum sol esset, dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem ex qua profectus erat, Romani sociique in Castra redierunt. 3 Quintius postero die ad Nicæam (is enim locus placuerat) ad constitutum tempus venit. 4 Philippi nullus usquam, nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat: & jam desperantibus venturum, repentè apparuerunt naves. Atque ipse quidem, *Quum tam gravia & indigna imperarentur, inopem consilii diem se consumpsisse deliberando*, aiebat. Vulgò credebatur, de industria rem in serum tractam, ne tempus dari posset Achæis Ætolisque ad respondendum: & eam opinionem ipse affirmavit, petendo, ut summotis aliis, ne tempus altercando tereretur, & aliquis finis rei imponi posset, 5 cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui. Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii: deinde quum haud absisteret petere, ex omnium consilio, Romanus imperator cum Appio Claudio tribuno militum, ceteris summotis, ad extremum littus processit. Rex 6 cum duobus, quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. Ibi

Alter colloquii dies.

3 *Quintius postero die ad Nicæam.*] Videtur hìc deesse *iterum*. Polybius habet πάλιν.

4 *Philippi nullus usquam, nec nuncius ab eo.*] Sensus clarus est, nempe, per aliquot horas nec Philippum ipsum, nec nuncium ab eo visum. Verba aliquid depravati habent.

5 *Cum ipso imperatore.*] Vox *ipso* adjuvat sententiam, notatque solum expeti a Philippo Quintium, nullis sociis cinctum.

6 *Cum duobus quos pridie adhibuerat.* Vid. not. 3, ad 32, suprà.

U.c.555 a.C.197 quum aliquamdiu secretò locuti essent; quæ acta ad suos Philippus retulerit, minùs compertum est. Quintius hæc retulit ad socios: *Romanis eum cedere totâ Illyrici orâ, persugas remittere, ac si qui essent captivi: Attalo naves, & cum iis captos navales socios; Rhodiis regionem, quam Peræam vocant, reddere: Iasso & Bargyliis non cessurum: Ætolis Pharsalum Larissamque reddere,* 7 *Thebas non reddere: Achæis, non Argis modò, sed etiam Corintho cessurum.* Nulli omnium placere, partium quibus cessurus, aut non cessurus esset, destinatio. *Plus enim amitti in eis, quàm acquiri; nec unquam, nisi totâ deduxisset Græciâ præsidia,* 8 *causas certaminum deponere.*

XXXVI. Quum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur, ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata: itaque a Quintio petit, ut rem totam in posterum diem differret: profectò aut persuasurum se, aut persuaderi sibi passurum. Littus ad Thronium colloquio destinatur: eò maturè conventum est. *Tertius.* Ibi Philippus primò & Quintium, & omnes qui aderant, rogare, ne spem pacis turbare vellent. Postremò petere tempus, quo legatos Romam ad senatum mittere posset. *Aut his conditionibus se pacem impetraturum, aut quascunque senatus dedisset leges pacis accepturum.* Id ceteris haudquaquam placebat: nec enim aliud, quàm moram & dilationem ad colligendas vires, quæri. Quintius, *verum id futurum fuisse,* dicere, *si æstas, & tempus rerum gerendarum esset: nunc hieme instante nihil amitti, dato spatio*

7 *Thebas.*] Phthias: maritimum emporium, quo facilè carere Philippus non posset.

8 *Causas certaminum deponere.*] Lege, *causas certaminum defore.*

ad legatos mittendos. Nam neque sine auctoritate senatûs quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent: & explorari (dum bello necessariam quietem ipsa hiems daret) senatûs auctoritatem posse. In hanc sententiam & ceteri sociorum principes concesserunt: induciisque datis in duos menses, & ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum, ne fraude regis caperetur, placuit. Additum induciarum pacto, ut regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur. Et ipse Quintius cum sociorum legatis Amynandrum Athamanum regem, 9 utque speciem legationis adjiceret, Q. Fabium, (uxoris Quintii sororis filius erat) & Q. Fulvium, & Appium Claudium misit.

U.c.555. a.C.197.

Induciæ in duos menses.

XXXVII. Ut ventum Romam est, priùs sociorum legati, quàm regis, auditi sunt. Cetera eorum oratio conviciis regis consumpta est. 1 Moverunt eo maximè senatum, demonstrando maris terrarumque regionis ejus situm: ut omnibus appareret, si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Eubœa, Corinthum in Achaia rex teneret, non posse liberam Græciam esse: & ipsum Philippum non contumeliosiùs, quàm veriùs compedes eas Græciæ appellare. Legati

9 *Utque speciem legationis adjiceret.*] Primò emenda *legationi.* Sensus enim esse debet: ut adderet aliquod legationi decus. Sed præterea hæc Livii observatio debet cadere in Amynandrum, qui ob nomen regium, quod gerebat, hanc erat legationem illustraturus, & ei conciliaturus aliquem splendorem, quem a Romanis, qui mox nominabuntur, Græca legatio, ab iis planè sejuncta, accipere non poterat. Hinc videmur recidere debere particulam *que*, & deletâ adhuc, ut jam monuimus, unâ litterâ legere: *Ut speciem legationi adjiceret.*

1 *Moverunt eo maximè senatum, demonstrando.*] Dele supervacaneam voculam *eo*.

U.c.555. a.C.197. deinde regis intromissi: quibus longiorem exorsis orationem, brevis interrogatio, cessurusne iis tribus urbibus esset, sermonem incîdit, quum mandati sibi de his nominatim negarent quicquam; sic infectâ pace, regii dimissi. Quintio liberum arbitrium pacis ac belli permissum. 2 Quod ut satis apparuit, non tædere belli senatum, & ipse victoriæ quàm pacis avidior, neque colloquium postea Philippo dedit, neque legationem aliam quàm quæ omni Græciâ decedi nunciaret, admissurum dixit.

Legati regii a senatu re infectâ dimissi.

Philippi fœdus cum Nabide.

XXXVIII. Philippus quum acie decernendum videret, & undique ad se contrahendas vires, maximè de Achaiæ urbibus, regionis ab se diversæ, & magis tamen de Argis, quàm de Corintho sollicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno 3 velut fiduciariam dare, ut victori sibi restitueret, si quid adversi accidisset, ipse haberet, Philocli, qui Corintho Argisque præerat, scribit, ut tyrannum ipse conveniret. Philocles, præterquam quòd jam veniebat cum munere, adjicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitiæ, filias suas regem Nabidis filiis matrimonio conjungere velle. Tyrannus primò negare, aliter urbem eam se accepturum, nisi Argivorum ipsorum decreto arcessitus ad auxilium urbis esset: deinde, ut frequenti concione non aspernatos mo-

2 *Quod ut satis apparuit, non tædere.*] Hîc otiosum est, τὸ *quod*: & sic interdum non ineleganter a Latinis usurpatur. Melius tamen videretur *cui*, nimirum Quintio.

3 *Velut fiduciariam.*] Is rem aliquam dat fiduciariam, qui illam alteri eâ lege tradit, ut sibi aliquando reddatur, fide utrimque datâ, sine testibus aut litteris: unde & fiducia, res fiduciaria, fiduciaria mancipatio dicitur, quia nempe alterius fidei credimus.

do, sed abominatos etiam nomen tyranni audivit, causam se spoliandi eos nactum ratus, tradere ubi vellet urbem Philoclem jussit. Nocte ignaris omnibus, acceptus in urbem est tyrannus: primâ luce occupat superiora omnia loca; portæque clausæ. Paucis principum tumultum inter primum elapsis, eorum absentium direptæ fortunæ: præsentibus aurum atque argentum ablatum: pecuniæ imperatæ ingentes: qui non cunctanter contulere, sine contumelia & laceratione corporum sunt dimissi: quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in servilem modum lacerati atque extorti. Concione inde advocatâ, 4 rogationem promulgavit, unam 5 de tabulis novis, alteram de agro viritim dividendo: duas faces novantibus res ad plebem in optimates accendendam.

U.c. 555. a.C. 197.

Argi Nabidi traduntur.

Nabidis avaritia & crudelitas.

XXXIX. 6 Posteaquam in potestate Argivorum civitas erat, nihil ejus memor tyrannus, a quo eam civitatem, & quam in conditionem accepisset, legatos Elatiam ad Quintium, & Attalum Æginæ hibernantem mittit, qui nunciarent, *Argos in potestate sua esse: eò si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo conventura.* Quintius, ut eo quoque præsidio Philippum nudaret, quum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, ut ab Ægina Sicyonem sibi occurreret: ipse ab Anticyra decem quinqueremibus, quas iis fortè ipsis diebus

4 *Rogationem.*] Imò rogationes: quum duæ mox memorentur.

5 *De tabulis novis.*] De abolendo ære alieno, ita ut veterum tabularum, quibus pecunias a se creditas quisque consignarat, nullus jam usus, nulla vis esset, novæque tabulæ de integro conficerentur.

6 *Posteaquam in potestate.*] Posteaquam in Nabidis potestate civitas Argivorum erat.

U.c.555. a.C.197. L. Quintius frater ejus adduxerat ex hibernis Corcyræ, Sicyonem transmisit. Jam ibi Attalus erat, qui quum tyranno ad Romanum imperatorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret, in sententiam suam Quintium traduxit, ne in urbem ipsam Argos iret. 7 Haud procul urbe Mycenica vocatur: in eo loco ut congrederentur, convenit. Quintius cum fratre & tribunis militum paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum prætor cum auxiliaribus paucis venit: tyrannum ibi cum omnibus copiis opperientem invenerunt: progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interjacentis campi: inermis Quintius cum fratre & duobus tribunis militum: inermes item regi prætor Achæorum, & unus ex purpuratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, *quòd armatus ipse armatisque septus, quum inermes Romanum imperatorem regemque cerneret, in colloquium venisset: neque enim se illos timere, sed exsules Argivorum.* Inde ubi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res: unam, ut bellum cum Achæis finiret: alteram, ut adversùs Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit: pro pace cum Achæis, induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur.

Nabidis cum Quintio colloquium.

XL. De Argis quoque disceptatio ab Attalo rege est nata, quum fraude Philoclis proditam urbem vi ab eo teneri argueret; ille, ab ipsis Argivis, ut se defenderet, accitum. Concionem Argivorum rex postulabat, ut id sciri posset. Nec tyrannus abnuere: sed deductis ex

7 *Haud procul urbe Mycenica vocatur: in eo loco.*] Haud procul urbe Argis locus est, qui Mycenica vocatur: in eo loco....

urbe præsidiis, liberam concionem, 8 non immissis Lacedæmoniis declaraturam quid Argivi vellent, præberi debere dicebat rex: tyrannus negavit deduc[illegible]m. Hæc disceptatio sine exitu fuit. De collo[illegible] discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano; induciisque inter Nicostratum prætorem Achæorum & Lacedæmoniorum tyrannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus: & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, ut Philocli præfecto urbis appareret tyrannum a Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit; hortantique ut extemplo transiret, urbemque traderet, ita respondit, ut distulisse rem magis, quàm negasse, videretur. A Corintho Quintius Anticyram trajecit: inde fratrem ad tentandam Acarnanum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus: ibi & civitas novis honoribus veteres regis honores auxit: & rex, 9 ad id quòd sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecuniâ redemerat ejs, tum quoque ne sine aliqua munificentia præteriret civitatem sociam atque amicam, 1 decem talenta argenti dono dedit, & 2 decem millia medimnûm frumenti: atque ita Cenchreas ad naves rediit. Et Nabis 3 firmato præsidio Argis Lacedæmo-

U.c.555. a.C.197.

8 *Non immissis Lacedæmoniis declaraturam.*] Non declaraturam, quid Argivi vellent, quamdiu immissi forent Lacedæmonii.

9 *Ad id quòd.*] Præter id quòd, præterquam quòd.

1 *Decem talenta argenti.*] Marcas nostrates 937, cum quatuor unciis.

2 *Decem millia medimnûm frumenti.*] Medimnus erat mensura frugum apud Atticos, par sex modiis. Itaque decem millia medimnûm æquiparantur ferè 46250 modiis Parisiensibus, sextariis itidem Parisiensibus paulò plus 3854.

3 *Firmato præsidio.*] Fir-

U.c.555. a.C.197 nem regressus, quum ipse viros spoliasset, ad feminas spoliandas 4 uxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se junctas domum arcessendo, blandiendoque ac minando, non aurum modò iis, sed & postremò vestem quoque mundumque omnem muliebrem ademit.

Uxor Nabidis Argivas spoliat.

mo relicto vel collocato præsidio. Sic Tacitus in Agricola, c. 14. *Subactis nationibus, firmatisque præsidiis.*

4 *Uxorem.*] Apegam nomine: cujus & simulacrum cruciandis hominibus excogitatum & admotum sæpius a tyranno describit ex Polybio Clar. Rollinus, Hist. Ant. Tom. 8, p. 203.

EPITOME

LIBRI XXXIII LIVIANI.

Titus Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellavit. L. Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnanes, Leucade urbe, quod caput Acarnanum, expugnatâ, in deditionem accepit. C. Sempronius Tuditanus prætor a Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus a Thebis ob subitam valetudinem Pergamum translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L. Furius Purpureo & M. Claudius Marcellus consules, Boios & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphavit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas adversæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginiensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBER XXXIII.

U.c.555. a.C.197. *Quintius in Bœotiam it.*

I. Hæc per hiemem gesta. Initio autem veris Quintius, Attalo Elatiam excito, Bœotorum gentem, incertis ad eam diem animis fluctuantem, ditionis suæ facere cupiens, profectus per Phocidem, quinque millia ab Thebis, quod caput est Bœotiæ, posuit castra. Inde postero die 5 cum unius signi militibus, & Attalo, legationibusque, quæ frequentes un-

5 *Cum unius signi militibus.*] Licèt duo essent manipulo signiferi, cuique centuriæ suus, tamen *signum* passim usurpatur pro *manipulo*, & sic videtur hoc loco accipiendum esse.

U.c.555. a.C.197.

dique convenerant, pergit ire ad urbem, 6 jussis 7 legionis Hastatis (ea duo millia militum erant) sequi se, mille passuum intervallo distantes. Ad medium ferme viæ Bœotorum prætor Antiphilus obvius fuit: cetera multitudo e muris adventum imperatoris Romani regisque prospeculabatur: rara arma, paucique milites circa eos apparebant: Hastatos, sequentes procul, amfractus viarum vallesque interjectæ occulebant. Quum jam appropinquaret urbi, velut obviam egredientem turbam salutaret, tardiùs incedebat. Causa erat moræ, ut Hastati consequerentur. Oppidani, 8 ante lictorem turbâ actâ, insecutum confestim agmen armatorum non antè, quàm ad hospitium imperatoris ventum est, conspexere. Tum, velut proditâ dolo Antiphili prætoris urbè captâque, obstupuerunt omnes. Et apparebat nihil liberæ consultationis concilio, quod in diem posterum indictum erat, Bœotis relictum. Texerunt dolorem, quem & nequicquam, & non sine periculo ostendissent.

In concilio Bœotorum Attalus verba faciens concidit.

II. In concilio *Attalus primus verba fecit. Orsus a majorum suorum, suisque, & commu-

6 *Jussis... Hastatis... sequi se... distantes.*] Hæc structura vitiosa est. Eam correxeris, si deleveris vocem *distantes*, quæ potest abesse sine sensûs dispendio.

7 *Legionis Hastatis (ea duo millia militum erant.*] Primò vox *legionis* sic nudè posita haud placet. Tum Hastati erant tantummodo 1200, in quaque legione. Itaque reponendum censuerimus *duarum legionum Hastatis.* Nec mirum videri debet duo tantùm Hastatorum millia tunc fuisse in duabus Quintii legionibus, quæ bello per æstatem gesto imminutæ fuerant, nec adhuc acceperant ab Roma supplementum.

8 *Ante lictorem turbâ actâ.*] Quum turba eorum qui obviàm prodierant Quintio & Attalo ageretur ante lictorem, cogeretur a lictore præire ad urbem.

nibus in omnem Græciam, & propriis in Bœotorum gentem meritis, 9 segnior jam & infirmior, quàm ut contentionem dicendi sustineret, obmutuit, & concidit. Et 1 dum regem auferunt perferuntque parte membrorum captum, paulisper concio intermissa est. Aristænus inde Achæorum prætor, eo cum majori auctoritate auditus, quòd non alia, quàm quæ Achæis suaserat, Bœotis suadebat. Pauca ab ipso Quintio adjecta, fidem magis Romanam, quàm arma aut opes, extollente verbis. Rogatio inde 2 a Platæensi Dicæarcho lata recitataque de societate cum Romanis jungenda, nullo contradicere audente, omnium Bœotiæ civitatum suffragiis accipitur jubeturque. Concilio dimisso, Quintius tantùm Thebis moratus, quantùm Attali repens casus coëgit, postquam non vitæ præsens periculum vis morbi attulisse, sed 3 membrorum debilitatem visa est, relicto eo ad curationem necessariam corporis, Elatiam, unde profectus erat, redit: Bœotis quoque, sicut priùs Achæis, ad societatem adscitis, &, quoniam tuta ea pacataque ab tergo relinquebantur, omnibus jam cogitationibus in Philippum, & quod reliquum belli erat, conversis.

U.c.555. a.C.197.

Societas cum Romanis decreta.

III. Philippus quoque primo vere, postquam legati ab Roma nihil pacati retulerant, delectum per omnia oppida regni habere instituit, in magna inopia juniorum. Absumpserant enim per multas jam ætates continua bella Macedo-

Philippi apparatus.

9 *Segnior.*] Lege, *senior.*

1 *Dum regem auferunt perferuntque.*] Auferunt e concilio, perferuntque ad hospitium.

2 *A Platæensi Dicæarcho.*] *Dicæarchus* est nomen, non magistratûs, sed viri, qui quidem erat ex urbe Platæis.

3 *Membrorum debilitatem.*] Paralysin.

U.c.555. nas: ipso quoque regnante, & navalibus bellis
a.C.197. adversùs Rhodios Attalumque, & terrestribus adversùs Romanos ceciderat magnus numerus: ita & tirones ab decem & sex annis milites scribebat, & emeritis quidam stipendiis, quibus modò quidquam reliqui roboris erat, ad signa revocabantur. Ita suppleto exercitu, secundùm vernum æquinoctium omnes copias Dium contraxit, ibique stativis positis, exercendo quotidie milite, hostem opperiebatur. Et Quintius per eosdem ferme dies ab Elatia profectus, præter Thronium & Scarpheam, ad Thermopylas pervenit. 4 Ibi concilium Ætolorum, Heracleam indictum, tenuit, consultantium quantis auxiliis Romanum ad bellum sequerentur. Cognitis sociorum decretis, tertio die ab Heraclea Xynias progressus, in confinio Ænianum Thessalorumque positis castris, Ætolica auxilia opperiebatur. Nihil morati Ætoli sunt. Phænea duce, duo millia peditum cum equitibus quadringentis venerunt. Ne dubium esset quid exspectasset, confestim Quintius movit castra. Transgresso in Phthioticum agrum quingenti Gortynii Cretensium, duce Cydate, & 5 trecenti Apolloniatæ, haud dispari armatu, se conjunxere: nec ita multò post Amynander cum Athamanum peditum ducentis & mille.

Quintius ad Philippum contendit.

IV. Philippus, cognitâ profectione ab Elatia Romanorum, ut cui de summa rerum adesset certamen, adhortandos milites ratus, multa jam sæpe memorata de majorum virtutibus, simul de militari laude Macedonum quum dis-

4 *Ibi concilium Ætolorum . . . tenuit.*] Tenuit Quintium, moram ei aliquam attulit.

5 *Trecenti Apolloniatæ, haud dispari armatu.*] Leviter armati eodem ferè armorum genere, quo Cretenses qui modò appellati sunt.

servisset, ad ea quæ tum maximè animos ter- rebant, quibusque erigi ad aliquam spem poterant, venit. Acceptæ ad Aoum flumen in angustiis cladi 6 territâ Macedonum phalange, ad Atracem vi pulsos Romanos opponebat. *Et illic tamen, ubi insessas fauces Epiri non tenuissent, primam culpam fuisse eorum qui negligenter custodias servassent: secundam, in ipso certamine, levis armaturæ mercenariorumque militum. Macedonum verò phalangem, & tunc stetisse, & loco æquo, justâque pugnâ, semper mansuram invictam.* Decem & sex millia militum hæc fuêre; robur omne virium, & regni. Ad hoc duo millia cetratorum, quos peltastas appellant, 7 Thracumque & Illyriorum (Trallis nomen est genti) par numerus bina millia erant, & mixti ex pluribus gentibus mercede conducti auxiliares mille ferme, & duo millia equitum. Cum iis copiis rex hostem opperiebatur. Romanis ferme par numerus erat: equitum copiis tantùm, quòd Ætoli accesserant, superabant.

U.c.555. a.C.197.

Copiarum utrimque numerus.

V. Quintius ad Thebas Phthioticas castra quum movisset, spem nactus per Timonem principem civitatis prodi urbem, cum paucis equitum levisque armaturæ ad muros successit. Ibi adeo frustrata spes est, ut non certamen modò cum erumpentibus, sed periculum quoque atrox subiret: ni castris exciti repentè pe-

6 *Territâ Macedonum phalange.*] Opponit Philippus Macedonum phalangi repentino terrore degredientium e jugis Romanorum perculsæ, Romanos ad Atracem non improviso aliquo terrore, nullis insidiis, nullâ arte, sed vi pulsos.

7 *Thracumque & Illyriorum... par numerus bina millia.*] Thraces Illyriique Tralli, pari inter se numero, duo nempe millia cujusque generis.

U.c.555. a.C.197. dites equitesque in tempore subvenissent. Et postquam nihil conceptæ temere spei succedebat, urbis quidem ampliùs tentandæ in præsentia conatu absistit: ceterùm satis gnarus jam in Thessalia regem esse, nondum comperto, quam in regionem venisset, milites per agros dimissos vallum cedere & parare jubet. Vallo & Macedones, & Græci usi sunt, sed usum nec ad commoditatem ferendi, nec ad ipsius munitionis firmamentum aptaverunt. Nam & majores, & magis ramosas arbores cædebant, quàm quas ferre cum armis miles posset: & quum castra his antè objectis sepsissent, 8 facilis molitio eorum valli erat: nam & quia rari stipites magnarum arborum eminebant, multique & validi rami præbebant quod rectè manu caperetur, duo, aut summùm tres juvenes connixi arborem unam evellebant: quâ vulsâ, portæ instar extemplo patebat, 9 nec in promptu erat quod obmolirentur. Romanus leves, & bifurcos plerosque, vel trium, aut, quum plurimùm, quatuor ramorum vallos cædit, ut & suspensis ab tergo armis ferat plures simul aptè miles; & ita densos offigunt implicantque ramos, 1 ut neque, quæ cujusque stipitis palma sit, pervideri possit; & adeò acuti, aliusque

Vallum Macedonum.

Romanorum.

8 *Facilis molitio eorum valli erat.*] Facile erat eorum vallum moliri, id est, evellere, eruere.

9 *Nec in promptu erat quod obmolirentur.*] Nec facilè reperiebant quod in locum arboris evulsæ, ad obstruendam ingentem hanc lato ore fenestram, reponerent.

1 *Ut neque, quæ cujusque stipitis palma sit, pervideri possit.*] Hic deest membrum orationis, quale foret, *neque quis cujusque palmæ stipes.* Si palmam vel ramum videres, non facilè dignoscebas, cujus stipitis foret: si stipitem, non continuò pervidebas, quænam ejus essent palmæ.

per alium immissi radii locum ad inferendam manum non relinquunt, ut neque prehendi, quod trahatur, neque trahi, quum inter se innexi rami vinculum invicem præbeant, possit: & si evulsus fortè est unus, nec loci multum aperit, & alium reponere perfacile est.

U.c.555. a.C.197.

VI. Quintius postero die, vallum secum ferente milite, ut paratus omni loco castris ponendis esset, progressus modicum iter, sex ferme millia a Pheris quum consedisset, speculatum in qua parte Thessaliæ hostis esset, quidve pararet, misit. Circa Larissam erat rex: qui certior jam factus, Romanum ab Thebis Pheras movisse, defungi quamprimum & ipse certamine cupiens, ducere ad hostem pergit, & quatuor millia ferè a Pheris posuit castra. Inde postero die quum expediti utrimque ad occupandos super urbem tumulos processissent, pari ferme intervallo ab jugo, quod capiendum erat, quum inter se conspecti essent, constiterunt; nuncios in castra remissos, qui quid sibi, quum præter spem hostis occurrisset, faciendum esset, consulerent, quieti opperientes. Et illo quidem die nullo inito certamine in castra revocati sunt. Postero die circa eosdem tumulos equestre prælium fuit: in quo 2 non minimùm Ætolorum operâ regii fugati, atque in castra compulsi sunt. Magnum utrisque impedimentum ad rem gerendam fuit ager consitus crebris arboribus, hortique, ut in suburbanis locis, & coarctata itinera maceriis, & quibusdam locis interclusa. Itaque pariter ducibus consilium fuit excedendi eâ regione, & velut ex prædicto, ambo Scotussam petierunt,

Pheras uterque exercitus venit.

2 *Non minimùm Ætolorum operâ.*] *Non minimùm*, id est, magna ex parte; maximè.

U.c.555 Philippus, ſpe frumentandi inde, Romanus, a.C.197. ut prægreſſus corrumperet hoſti frumenta. Per diem totum, quia colles perpetuo jugo intererant, nullo conſpecta inter ſe loco agmina ierunt. Romani ad Eretriam Phthiotici agri, Philippus ſuper amnem Oncheſtum poſuit caſtra. Ne poſtero quidem die, quum Philippus ad Melambium quod vocant Scotuſſæi agri, Quintius circa Thetidium Pharſaliæ terræ poſuiſſet caſtra, aut hi, aut illi, ubi hoſtis eſſet, ſatis compertum habuerunt. Tertio die, primò 3 nimbus effuſus, dein caligo noctis ſimillima Romanos metu inſidiarum tenuit.

VII. Philippus maturandi itineris causâ, poſt imbrem 4 nubibus in terram demiſſis, nihil deterritus, ſigna ferri juſſit: ſed tam denſa caligo obcæcaverat diem, ut neque ſigniferi viam, nec ſigna milites cernerent; agmen ad incertos clamores vagum velut errore nocturno turbaretur. Supergreſſi tumulos, qui Cynoſcephalæ vocantur, relictâ ibi ſtatione firmâ peditum equitumque, poſuerunt caſtra. Romanus eiſdem ad Thetidium caſtris quum ſe tenuiſſet, exploratum tamen ubi hoſtis eſſet, decem turmas equitum, & 5 mille pedites miſit: monitos ut ab inſidiis, quas dies obſcurus apertis quoque locis tecturus eſſet, præcaverent. Ubi ventum ad inſeſſos tumulos eſt, pavore mutuo injecto velut torpentes quieverunt: dein nunciis retro in caſtra ad duces miſſis, ubi primus terror ab necopinato viſu conſedit, non diutius certamine abſtinuere. Principio a paucis

Prælium ad Cynoſcephalas.

3 *Nimbus effuſus.*] Imbrem intellige.

4 *Nubibus in terram demiſſis.*] Nubibus non ſuſpenſis in aere, ſed denſâ nebulâ terræ incumbentibus.

5 *Mille pedites.*] Lege *velites* ex Polybio.

procurrentibus lacessita pugna est, deinde subsidiis tuentum pulsos aucta: in qua quum haudquaquam pares Romani, alios super alios nuncios ad ducem mitterent, premi sese; quingenti equites, & duo millia peditum, maximè Ætolorum cum duobus tribunis militum propere missa, rem inclinatam restituerunt: versâque fortunâ Macedones laborantes, opem regis per nuncios implorabant. Sed ut qui nihil minùs illo die propter offusam caliginem quàm prælium exspectasset, magnâ parte hominum omnis generis pabulatum missâ, aliquamdiu inops consilii trepidavit: deinde postquam nuncii instabant, & jam juga montium detexerat nebula, & in conspectu erant Macedones in tumulum maximè editum inter alios compulsi, loco se magis, quàm armis tutantes; comittendam rerum summam in discrimen utcunque ratus, ne partis indefensæ jactura fieret, Athenagoram ducem mercede militantium cum omnibus, præter Thracas, auxiliis, & equitatu Macedonum & Thessalorum, mittit: eorum adventu, depulsi ab jugo Romani, non antè restiterunt, quàm in planiorem vallem perventum est. Ne effusâ detruderentur fugâ, plurimum in Ætolis equitibus præsidii fuit: is longè tum optimus eques in Græcia erat: pedite inter finitimos vincebantur.

U.c.555. a.C.197.

VIII. 6 Lætior res, quàm pro successu pugnæ, nunciata, quum aliis super alios recurrentes ex prælio clamarent fugere pavidos Romanos, invitum & cunctabundum, & dicentem temere fieri, non locum sibi placere, non

6 *Lætior res, quàm pro successu pugnæ, nunciata.*] Aucta res in majus, & lætior nunciata regi, quàm quantus erat pugnæ successus, quàm quanta erat rei gestæ magnitudo.

U.c.555 tempus, perpulit, ut educeret omnes copias
a.C.197 in aciem. Idem & Romanus, magis necessitate, quàm occasione pugnæ inductus, fecit. Dextrum cornu, elephantis ante signa instructis, in subsidiis reliquit: lævo cum omni levi armatura in hostem vadit; simul admonens, *Cum iisdem Macedonibus pugnaturos, quos ad Epiri fauces, montibus fluminibusque septos, victâ naturali difficultate locorum, expulissent, acieque expugnassent: cum iis quos, P. Sulpicii priùs ductu, obsidentes Eordææ aditum vicissent. Famâ stetisse, non viribus, Macedoniæ regnum. Eam quoque famam tandem evanuisse.* Jam perventum ad suos in ima valle stantes erat: qui adventu exercitûs imperatorisque pugnam renovant, impetuque facto, rursus avertunt hostem. Philippus cum cetratis, & cornu dextro peditum, robore Macedonici exercitûs, quam phalangem vocabant, propero cursu ad hostem vadit. Nicanori ex purpuratis uni, ut cum reliquis copiis confestim sequatur, imperat. Primò ut in jugum evasit, & jacentibus ibi paucis armis corporibusque hostium, prælium eo loco fuisse, pulsosque inde Romanos, & pugnari prope castra hostium vidit, ingenti gaudio est elatus: mox refugientibus suis, & terrore verso, paulisper, incertus an in castra reciperet copias, trepidavit: deinde ut appropinquabat hostis, &, præterquam quòd cædebantur aversi, nec, nisi defenderentur, servari poterant, 7 ac ne ipsi quidem in tuto jam receptus erat; coactus, nondum assecutâ parte suorum, periculum summæ rerum facere, equites levemque armaturam, qui in prælio fuerant, dextro in cornu

7 *Ac ne ipsi quidem in tuto jam receptus erat.*] Delenda est vocula *ac.*

locat: cetratos & Macedonum 8 phalangem hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet: simul ne facilè perrumperetur acies, 9 dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat, ut longa potiùs quàm lata acies esset: simul & densari ordines jussit, ut vir viro, arma armis jungerentur.

U.c.555. a.C.197.

IX. Quintius, his qui in prælio fuerant inter signa & ordines acceptis, tubâ dat signum. Rarò aliàs tantus clamor dicitur in principio pugnæ exortus: nam fortè utraque acies simul conclamavere: nec solùm qui pugnabant, sed subsidia etiam, quique tum maximè in prælium veniebant. Dextro cornu rex, loci plurimùm auxilio, ex jugis altioribus pugnans, vincebat; sinistro, tum quum maximè appropinquante phalangis parte, quæ novissimi agminis fuerat, sine ullo ordine trepidabatur. Media acies, quæ 1 propior dextrum cornu erat, stabat spectaculo velut nihil ad se pertinentis pugnæ intenta. 2 Phalanx, quæ venerat, agmen magis quàm

8 *Phalangem, hastis positis, quarum longitudo impedimento erat, gladiis rem gerere jubet.*] Horum omnium loco, Polybius tantummodo memorat *phalangitas jussos esse demissis sarissis hostem invadere.* Atque hæc est ipsa rei veritas. Livius Polybium parum feliciter hoc loco interpretatus est.

9 *Dimidium de fronte demptum introrsus porrectis ordinibus duplicat.*] Hypallage. Propriè enim dici debuisset: dimidio de fronte dempto duplicat ordines introrsus in longum porrectos.

1 *Propior dextrum cornu.*] Propius accedens ad dextrum cornu. Sic amat loqui Livius. Vid. not. 3, ad XXVIII, 40.

2 *Phalanx, quæ venerat.*] Multùm arridet Gronovii conjectura: *phalanx, quæ læva erat*, id est, altera phalangis pars, quæ sinistrum cornu constituere debebat. Posses & suspicari

U.C. 555. a.C. 197. acies, aptiorque itineri, quàm pugnæ, vixdum in jugum evaserat. In hos incompositos Quintius, 3 quanquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat, elephantis priùs in hostem actis, impetum facit; ratus partem profligatam cetera tracturam. Non dubia res fuit: extemplo terga vertêre Macedones, terrore primo bestiarum aversi. Et ceteri quidem hos pulsos sequebantur: unus e tribunis militum, extemplo capto consilio, cum 4 viginti signorum militibus, relictâ eâ parte suorum quæ haud dubiè vincebat, brevi circuitu dextrum cornu hostium aversum invadit. Nullam aciem ab tergo adortus non turbasset: ceterùm ad communem omnium in tali re trepidationem accessit, quòd phalanx Macedonum gravis atque immobilis, nec circumagere se poterat, nec hoc qui a fronte paulò antè pedem referentes, tunc ultro territis instabant, patiebantur. Ad hoc, loco etiam premebantur, quia jugum ex quo pugnaverant, dum per proclive pulsos insequuntur, tradiderant hosti ad terga sua circumducto. Paulisper in medio cæsi, deinde omissis plerique armis, capessunt fugam.

Vincunt Romani.

X. Philippus cum paucis peditum equitumque, primò tumulum altiorem inter ceteros cepit, ut specularetur, quæ in læva parte suorum fortuna esset: deinde, postquam fugam effusam animadvertit, & 5 omnia circà juga

vocem unam excidisse: *Phalanx, quæ modò venerat.*

3 *Quanquam pedem referentes in dextro cornu suos cernebat.*] Imo in *lævo*, vel *sinistro cornu*. Suprà hoc ipso capite dicitur dextrum cornu Macedonum vincere. Huic ergo oppositum sinistrum cornu Romanorum premebatur.

4 *Viginti signorum.* Viginti manipulorum. Vid. not. 1, ad c. 1, hujus lib.

5 *Omnia circà juga signis*

signis atque armis fulgere, tum & ipse acie excessit. Quintius, quum cedentibus institisset, repentè quia erigentes hastas Macedonas conspexerat, quidnam pararent incertus, paulisper novitate rei constituit signa: deinde, ut accepit hunc morem esse Macedonum tradentium sese, parcere victis 6 in animum habebat. Ceterùm ab ignaris militibus omissam ab hoste pugnam, & quid imperator vellet, impetus in eos factus, & primis cæsis, ceteri in fugam dissipati sunt. Rex effuso cursu Tempe petit. Ibi ad Gonnos diem unum substitit, ad excipiendos si qui prælio superessent. Romani victores in castra hostium spe prædæ irruunt: verùm ea magna jam ex parte direpta ab Ætolis inveniunt. Cæsa eo die octo hostium millia, quinque capta. Ex victoribus septingenti ferme ceciderunt. Si 7 Valerio quis credat, omnium rerum immodicè numerum augenti, quadraginta millia hostium eo die sunt cæsa; capta, ubi modestius mendacium est, quinque millia septingenti, signa militaria ducenta unum & quadraginta. 8 Claudius quoque duo & triginta millia hostium cæsa scribit, capta quatuor millia & trecentos. Nos non minimo potissimùm numero credidimus, sed Polybium secuti su-

U.c.555. a.C.197.

atque armis fulgere, tum & ipse.] Ingeniosè Gronovius suspicatur ex *rom.* quod erat *Romanis*, factum esse *tum*, & sic legendum esse: *postquam... animadvertit... omnia circà juga signis atque armis fulgere Romanis, & ipse acie excessit.*

6. *In animum habebat.*] Sic l. II, c. 14, *in potestatem... esset.* Et Plaut. Amphitr. I, 1, 25. *Numero mihi in mentem fuit.* Vid. & not. 3, ad XXIV, 2.

7 *Valerio.*] Antiati, de quo diximus ad l. III, c. 5.

8 *Claudius.*] Intelligendus videtur Quadrigarius, qui sic nudè jam a Livio Claudius nominatus est, l. VIII, c. 19. Vid. ibi not.

U.c.555. a.C.197. mus, non incertum auctorem, quum omnium Romanarum rerum, tum præcipuè in Græcia gestarum.

XI. Philippus collectis ex fuga, qui variis casibus pugnæ dissipati vestigia ejus secuti fuerant, missisque Larissam ad commentarios regios comburendos, ne in hostium venirent potestatem, in Macedoniam cessit. Quintius, 9 captivis prædâque venumdatis, partim militi concessis, Larissam est profectus, haud dum satis gnarus quam regionem petisset rex, quidve pararet. Caduceator eò regius venit; specie ut induciæ essent, donec tollerentur ad sepulturam, qui in acie cecidissent; re verâ 1 ad petendam veniam legatis mittendis. Utrumque ab Romano impetratum. Adjecta & illa vox, *bono animo esse regem ut juberet*: quæ maximè Ætolos offendit, 2 tumentes jam, querentesque *mutatum victoriâ imperatorem. Ante pugnam omnia magna parvaque communicare cum sociis solitum: nunc omnium expertes consiliorum esse: suo ipsum arbitrio cuncta agere: cum Philippo jam 3 gratiæ privatæ locum quærere; ut dura atque aspera belli Ætoli exhauserint, pacis gratiam & fructum Romanus in se vertat.* Et haud dubiè decesserat iis aliquantum honoris: sed cur ne-

Caduceatorem Philippus ad Romanos mittit.

Ætolorum querelæ & arrogantia.

9 *Captivis prædâque venumdatis, partim militi concessis.* Partim venumdatis, ita ut pretium in publicum redigeretur, partim militi concessis.

1 *Ad petendam veniam legatis mittendis.* Ad petendum ut potestas sibi fieret mittendi legatos.

2 *Tumentes jam.* Jam irâ turgidos. Suprà L. XXXI, c. 8, *irâque inde tumentibus.*

3 *Gratiæ privatæ locum quærere.* Quærere locum ejus amicitiæ sibi privatim conciliandæ. Quodque hîc paulò obscurius est, infrà explicatur: *Donis regiis imminere credebant Ætoli Quintium.*

gligerentur, ignorabant. Donis regiis imminere credebant invicti ab ea cupiditate animi virum. Sed & succensebat non immeritò Ætolis, ob insatiabilem aviditatem prædæ, & arrogantiam eorum, victoriæ gloriam in se rapientium 4 quæ vanitate suâ omnium aures offendebat: & Philippo sublato, fractis opibus Macedonici regni, Ætolos habendos Græciæ dominos cernebat. Ob eas caussas multa sedulò, ut viliores levioresque apud omnes essent & viderentur, faciebat.

U.c.555. a.C.197.

XII. Induciæ quindecim dierum datæ hosti erant, & cum ipso rege constitutum colloquium: cujus priusquam tempus veniret, in consilium advocavit socios. 5 Retulit, quas leges pacis placeret dici. Amynander Athamanum rex paucis sententiam absolvit: *Ita componendam pacem esse, ut Græcia, etiam absentibus Romanis, satis potens tuendæ simul pacis libertatisque esset.* Ætolorum asperior oratio fuit, qui pauca præfati, *rectè atque ordine imperatorem Romanum facere, quòd, quos belli socios habuisset, cum iis communicaret pacis consilia.* 6 *Falli autem eum totâ re, si aut Romanis pacem, aut Græciæ libertatem satis firmam se credat relicturum, nisi Philippo aut occiso, aut regno pulso: quæ utraque proclivia esse, si fortunâ uti vellet.* Ad hæc Quintius negare *Ætolos*, 7 *aut*

Consultatio de pace.

4 *Quæ vanitate suâ.*] Quæ (Ætolorum arrogantia) per vanam falsamque virium & meritorum ostentationem omnium aures offendebat. Melius fortasse esset: *Quâ vanitate suâ... offendebant.*

5 *Retulit, quas leges.*] Jussit eos deliberare, quibusnam conditionibus censerent pacem regi concedi posse.

6 *Falli autem eum totâ re.*] Supple, *adjecerunt*, ut suus constet sensus verbo *præfati*, quod præcessit.

7 *Aut moris Romanorum memores.*] Lege *memorem*, ut referatur ad *sententiam*.

U.c.555 a.C.197. *moris Romanorum memores, aut* 8 *sibi ipsis convenientem sententiam dixisse. Et illos prioribus omnibus conciliis colloquiisque de conditionibus pacis semper, non ut ad internecionem bellaretur, disseruisse; & Romanos, præter vetustissimum morem victis parcendi, præcipuum clementiæ documentum dedisse, pace Annibali & Carthaginiensibus datâ. Omittere se Carthaginienses. Cum Philippo ipso quoties ventum in colloquium? nec unquam, ut cederet regno, actum esse. An, quia victus prælio foret, inexpiabilē bellum factum? Cum armato hoste infestis animis concurri debere: adversùs victos,* 9 *mitissimum quemque, animum maximum habere. Libertati Græciæ videri graves Macedonum reges: si regnum gensque tollatur, Thracas, Illyrios,* 1 *Gallos deinde, gentes feras & indomitas, in Macedoniam se, & in Græciam effusuras. Ne proxima quæque amoliendo, majoribus gravioribusque aditum ad se facerent.* Interfanti deinde Phæneæ prætori Ætolorum, testificantique, si elapsus eo tempore Philippus foret, mox graviùs eum rebellaturum, *Desistite tumultuari,* inquit, *ubi consultandum est.* 2 *Non iis conditionibus illigabitur pax, ut movere bellum possit.*

Suprà l. VII, c. 31, *responsum... amicitiæ Samnitium memor.*

8 *Sibi ipsis convenientem.*] Consonam iis quæ ipsi aliàs censuissent.

9 *Mitissimum quemque, animum maximum habere.*] Quum vox *animum* ab editoribus adjecta fuerit, meliùs videretur legi: *mitissimum quemque, maximum haberi. Maximum,* intellige *maximi animi virum.*

1 *Gallos.*] Intelligendi videntur Scordisci, de quorum origine sic memorat Justinus, l. XXXII, c. 3. *Ex his* (Gallis, qui bellum adversùs Delphos infeliciter gesserant, duce Brenno) *manus quædam in confluente Danubii & Savi consedit, Scordiscosque se appellari voluit.*

2 *Non iis conditionibus*

XIII. Hoc dimisso concilio, postero die rex ad fauces, quæ ferunt in Tempe (3 is datus erat locus colloquio) venit: tertio die datur ei Romanorum ac sociorum frequens concilium. Ibi Philippus perquam prudenter, iis sine quibus pax impetrari non poterat, suâ potiùs voluntate omissis, quàm ut altercando extorquerentur, quæ priore colloquio aut imperata a Romanis, aut postulata ab sociis essent, omnia se concedere; de ceteris senatui permissurum dixit. Quanquam vel inimicissimis omnibus præclusisse vocem videbatur, Phæneas tamen Ætolus, cunctis tacentibus, *Quid? nobis*, (inquit) *Philippe, reddisne tandem Pharsalum, & Larissam Cremasten, & Echinum, & Thebas Phthias?* Quum Philippus nihil morari diceret, quominus reciperent; 4 disceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta est de Thebis: nam eas populi Romani jure belli factas esse Quintius dicebat, quòd integris rebus, exercitu ab se admoto, vocati in amicitiam, quum potestas libera desciscendi ab rege esset, regiam societatem Romanæ præposuissent. Phæneas, & pro societate belli, quæ ante bellum habuissent, restitui Ætolis æquum cense-

U.C.555. a.C.197.

Colloquium ad Tempe, cum Philippo.

Disceptatio inter Rom. & Ætolos.

illigabitur pax.] Illigata pax rectè exponi potest pax iis conditionibus, tanquam vinculis, adstricta, ut folvi facilè non queat.

3 *Is datus erat locus colloquio.*] Meliùs *dictus*.

4 *Disceptatio... de Thebis.*] Hic Livius, dum Polybium, quem vertit, incuriosiùs inspicit, in gravissimum impegit errorem. Nulla enim disceptatio inter imperatorem Romanum & Ætolos orta est de Thebis, quas, utpote vi redactas in ditionem, Quintius reddi Ætolis posse & debere non negabat. Tota contentio fuit de tribus aliis urbibus modò memoratis, quæ voluntate in amicitiam Romanorum venerant. Earum nullam Ætolis tradendam Quintius contendebat.

U.c.555. a.C.197. bat, & ita in fœdere primo cautum esse, ut belli præda rerumque quæ ferri agique possent, Romanos; ager urbesque captæ Ætolos sequerentur. *Vos*, inquit, *ipsi*, Quintius, *societatis istius leges rupistis, quo tempore, relictis nobis, cum Philippo pacem fecistis: quæ si maneret, captarum tamen urbium illa lex foret: Thessaliæ civitates suâ voluntate in ditionem nostram venerunt.* Hæc cum omnium sociorum assensu dicta, Ætolis non in præsentia modò gravia auditu, sed mox belli etiam 5 causæ, magnarumque ex eo cladium, iis fuerunt. Cum Philippo ita convenit, ut Demetrium filium, & quosdam ex amicorum numero obsides, & 6 ducenta talenta daret; de ceteris Romam mitteret legatos: ad eam rem quatuor mensium induciæ essent. Si pax non impetrata ab senatu foret, obsides pecuniamque reddi Philippo 7 receptum est. Causa Romano imperatori non alia major fuisse dicitur pacis maturandæ, quàm quòd Antiochum bellum transitumque in Europam moliri constabat.

Pax convenit.

Androsthenis ad Corinthum cum Achæis pugna.

XIV. Eodem tempore, atque, ut quidam tradidere, eodem die ad Corinthum Achæi ducem regium Androsthenem justo prælio fuderunt. Eam urbem pro arce habiturus Philippus adversùs Græciæ civitates, & principes inde evocatos per speciem colloquendi, quantum equitum dare Corinthii ad bellum possent, retinuerat pro obsidibus, & præter quingentos Macedonas, mistosque ex omni genere auxiliorum octingentos, 8 quod jam antè ibi fuerat,

5 *Causæ.*] Vellemus causa.

6 *Ducenta talenta.*] Marcas argenti nostrates 18750.

7 *Receptum est.*] Promissum est.

8 *Quod jam antè ibi fuerat.*] Videtur excidisse vox *præsidium*.

mille Macedonum eò miserat, & mille ac du- U.c.555.
centos Illyrios Thracasque, & Cretenses, 9 a.C.197.
qui in utraque parte militabant, octingentos. His additi Bœoti, Thessalique, & Acarnanes mille, scutati omnes, & ex ipsorum Corinthiorum juventute, impleta ut essent sex millia armatorum, fiduciam Androstheni fecerunt acie decernendi. Nicostratus prætor Achæorum Sicyone erat cum duobus millibus peditum, centum equitibus: sed imparem se & numero, & genere militum cernens, mœnibus non excedebat. Regiæ copiæ peditum equitumque vagæ, Pellenensem, & Phliasium, & Cleonæum agrum depopulabantur. Postremò exprobrantes metum hosti, in fines Sicyoniorum transcendebant: navibus etiam circumvecti omnem oram Achaiæ vastabant. Quum id effusiùs hostes, &, ut fit ab nimia fiducia, negligentiùs etiam facerent, Nicostratus spem nactus nec opinantes eos aggrediendi, circa finitimas civitates nuncium occultum mittit, quo die, & quot ex quaque civitate armati, ad Apelaurum (Stymphaliæ terræ is locus est) convenirent. Omnibus ad diem edictam paratis, profectus inde extemplo, per Phliasiorum fines, nocte Cleonas, inscììs omnibus quid pararet, pervenit: erant autem cum eo quinque millia peditum, 1 ex

9 *Qui in utraque parte militabant.*] Nam Cretenses & Romanis & Philippo militabant. Hoc ideo observatur, quia mentio suprà facta fuit Cretensium Quinctio adjunctorum.

1 *Ex quibus armaturæ levis, & trecenti equites.*] Felicissimam Perizonii conjecturam amplectimur, qui ratus deesse hîc numerum levis armaturæ, cetera sic refingit: *Erant autem cum eo quinque millia, ex quibus.. armaturæ levis, & trecenti equites. Cum iis copiis, dimissis qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebatur.*

U.c.555. a.C.197. quibus armaturæ levis, & trecenti equites, cum iis copiis dimissi, qui specularentur, quam in partem hostes effunderent sese, opperiebantur.

XV. Androsthenes, omnium ignarus, Corintho profectus, ad Nemeam (amnis est Corinthium & Sicyonium interfluens agrum) castra locat. 2 Ibi parte dimidiâ exercitûs dimissâ, dimidiam trifariam divisit, & omnes equites discurrere ad depopulandos simul Pellenensem Sicyoniumque agros, & Phliasium, jubet. Hæc tria diversa agmina discessere. Quod ubi Cleonas ad Nicostratum perlatum est, extemplo validam mercenariorum manum præmissam ad occupandum saltum, per quem transitus in Corinthium est agrum, ante signa equitibus ut prægrederentur locatis, ipse confestim agmine duplici sequitur. Parte unâ mercenarii milites ibant cum levi armatura, 3 alterâ clypeati, dein aliarum gentium exercitûs robur erat. Jam haud procul castris aberant pedites equitesque, & Thracum quidam in vagos palatosque per agros

2 *Ibi parte dimidiâ exercitûs dimissâ.*] Quodnam erit ergo castris præsidium, si dimidia pars exercitûs dimittitur, dimidia trifariam divisa populatur agros hostium? Partem tamen aliquam remansisse in castris ex sequentibus patet. Sensus, pro voce *dimissâ*, manifestè flagitat *secum retentâ*, vel aliud quid simile.

3 *Alterâ clypeati, dein aliarum gentium exercitûs robur erat.*] Aliquid est hic, quod attentum lectorem morari debeat. Quænam sunt enim illæ aliæ gentes, quum nullus antè populus appellatus sit, sed diversa armatorum genera? Deinde nihil apparet, unde regi possit τὸ *aliarum gentium*. Fortasse excidit Achæorum nomen, ac dederat Livius: *Alterâ clypeati Achæorum, dein aliarum gentium*, nempe clypeati, *exercitûs robur erat*: ita ut *exercitûs robur* intelligatur dictum de clypeatis tum Achæorum, tum aliarum gentium.

hostes 4 impetum fecerunt, quum repens terror castris infertur. Trepidare dux, ut qui hostes nusquam, nisi raro in collibus ante Sicyonem, non audentes agmen demittere in campos, vidisset; ad Cleonas quidem accessuros nunquam credidisset: revocari tubâ jubet vagos a castris dilapsos. Ipse raptim capere arma jussis militibus, infrequenti agmine portâ egressus, super flumen instruit aciem. Ceteræ copiæ vix colligi atque instrui quum potuissent, primum hostium impetum non tulerunt. Macedones & maximè omnium frequentes ad signa fuerant, & diu ancipitem victoriæ spem fecerunt: postremò fugâ ceterorum nudati, quum duæ jam acies hostium ex diverso, levis armatura ab latere, clypeati cetratique a fronte urgerent, & ipsi, re inclinatâ, primò retulere pedem; deinde impulsi terga vertunt, & plerique abjectis armis, nullâ spe castrorum tuendorum relictâ, Corinthum petierunt. Nicostratus mercenariis militibus ad hos persequendos, equitibus Thracumque auxiliis in populatores agri Sicyonii missis, 5 magnam ubique cædem edidit; majorem prope quàm in prælio ipso. Ex iis quoque qui Pellenen Phliuntaque depopulati erant, incompositi partim, omniumque ignari, ad castra revertentes, in hostium stationes tanquam in suas illati sunt; partim ex discursu id quod erat suspicati, 6 ita se in fugam passim sparserant, ut ab ipsis agrestibus errantes circumvenirentur. Ceciderunt eo die mille & quingenti, capti trecenti. Achaja omnis magno liberata metu.

U.c. 555.
a.C. 197.

4 *Impetum fecerunt.*] Scribe *fecerant.*

5 *Magnam ubique.*] Magis placeret, *utrobique.*

6 *Ita se in fugam passim sparserant.*] Convenientius videretur, *sparserunt.*

U.c.555. a.C.197. *Acarnanum gens societatem Romanam respuit.*

XVI. Priusquam dimicaretur ad Cynoscephalas, L. Quintius Corcyram excitis Acarnanum principibus, quæ sola Græciæ gentium in societate Macedonum manserat, initium quoddam ibi motûs fecit. Duæ autem maximè causæ eos tenuerant in amicitia regis; una, fides insita genti, altera, metus odiumque Ætolorum. Concilium Leucadem indictum est. Eò neque cuncti convenere Acarnanum populi, nec ipsis qui convenerant idem placuit: sed & principes, & magistratus pervicerunt, ut 7 privatum decretum Romanæ societatis fieret. Id omnes qui abfuerant ægre passi: & in hoc fremitu gentis, a Philippo missi duo principes Acarnanum, Androcles & Echedemus, non ad tollendum modò decretum Romanæ societatis valuerunt, sed etiam ut Archelaüs & Bianor, principes gentis ambo, quòd auctores ejus sententiæ fuissent, proditionis in concilio damnarentur, & Zeuxidæ prætori, quòd de ea re retulisset, imperium abrogaretur. Rem temerariam, sed eventu prosperam, damnati fecerunt. Suadentibus namque amicis cederent tempori, & Corcyram ad Romanos abirent, statuerunt offerre se multitudini, & aut eo ipso lenire iras, aut pati quod casus tulisset. Quum se frequenti concilio intulissent, primò murmur ac fremitus admirantium, silentium mox a verecundia simul pristinæ dignitatis, ac misericordia præsentis fortunæ, ortum est. Potestate quoque dicendi fa-

7 *Privatum decretum.*] An, decretum, non totius Acarnanum gentis nomine latum, sed quorumdam tantùm populorum? Hoc sanè videntur suadere ea quæ præcedunt, ubi neque cunctos convenisse in concilium populos, neque omnibus qui convenerant idem placuisse Livius memoravit. Si quis tamen melius quid impertierit, eo libenter utemur.

...., principio suppliciter, procedente autem U.C.555.
...ratione, ubi ad crimina diluenda ventum est, A.C.197.
...um tanta fiducia, quantam innocentia dabat, ...disseruerunt: postremò 8 ultro aliquid etiam queri, & castigare iniquitatem simul in se crudelitatemque ausi, ita affecerunt animos, ut omnia, quæ in eos decreta erant, frequentes tollerent; neque eo minùs redeundum in societatem Philippi, abnuendamque Romanorum amicitiam, censerent.

XVII. Leucade hæc sunt decreta: id caput Acarnaniæ erat, eóque in concilium omnes populi conveniebant. Itaque quum hæc repentina mutatio Corcyram ad legatum Flamininum perlata esset, extemplo cum classe profectus Leucadem, ad Heræum quod vocant naves applicuit. Inde cum omni genere tormentorum machinarumque, quibus expugnantur urbes, ad muros accessit, ad primum terrorem ratus inclinari animos posse. Postquam pacati nihil ostendebatur; tum vineas turresque erigere, & arietem admovere muris cœpit. Acarnania universa, inter Ætoliam atque Epirum posita, solem occidentem & mare Siculum spectat. Leucadia nunc insula, & vadoso freto, quod perfossum manu est, ab Acarnania divisa, tum peninsula erat, Occidentis regione arctis faucibus cohærens Acarnaniæ. Quingentos ferme passus longæ fauces erant: latæ haud ampliùs centum & viginti; in his angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in Orientem & Acarnaniam. Ima urbis plana sunt, jacentia ad mare, quo Leucadia ab Acarnania dividitur. Inde terrâ marique expugnabilis est: nam & vada sunt stagno similiora, quàm mari: & campus ter-

L. Quintius Leucadem oppugnat.

Leucadis situs.

8 *Ultro.*] Vid. not. 5, ad I, 5.

U.c.555. a.C.197. renus omnis, operique facilis. Itaque multi simul locis aut subruti, aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm urbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi; die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigre inire, & armis magis muros, quàm seipsos mœnibus tutari; diutiusque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exsules quidam Italici generis Leucade habitantes ab arce milites accepissent; eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructâ, justo prælio aliquamdiu Leucadii sustinuerunt. Interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in urbem; jamque ipse legatus magno agmine circumvenerat pugnantes; pars in medio cæsi, pars, armis abjectis, dediderunt se victori. Et post dies paucos audito prælio, quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ 9 in deditionem legati venerunt.

Acarnania pacata.

Rhodii Peræam recuperant.

XVIII. Iisdem diebus, omnia simul inclinante fortunâ, Rhodii quoque ad vindicandam a Philippo continentem regionem (Peræam vocant) possessam a majoribus suis, Pausistratum prætorem 1 cum octingentis Achæis peditibus, mille & nongentis ferè armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt: Galli, & Pisuetæ, & Nisuetæ, 2 Tamiani, & Arei, ex

9 *In deditionem legati.*] Legendum omnino: *in ditionem.*

1 *Cum octingentis Achæis peditibus, mille & nongentis ferè armatis.*] Intelligendi sunt opponi Achæis peditibus, qui erant unius gentis, armati ex vario nationum & auxiliorum genere collecti.

2 *Tamiani, & Arei.* Hæc nomina populorum parum nota sunt. Ceterùm,

Africa, & Laodiceni ex Asia erant; cum his copiis Pausistratus Tendeba in Stratonicensi agro locum peropportunum, 3 ignaris regiis, qui tenuerant, occupavit. In tempore, & 4 ad id ipsum excitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus supervenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates, regius præfectus, recuperandi castelli causâ, primò castra ad ipsa Tendeba movit, inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri: (Astragon vocant) omnibusque ex præsidiis, quæ multifariam disjecta erant, devocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, ubi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectaverunt: atque castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, lævo Agrianas locat: in medium accipit contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidiis: 5 equites cornibus circumdat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum, habuere; medios mi-

U.c.555. a.C.197.

si nihil in iis peccavit librariorum manus, existimandi sunt ex Africa esse, itidem ut Nisuetæ, qui non longè a Carthagine aberant.

3 *Ignaris regiis, qui tenuerant.*] Mendi suspectæ sunt duæ postremæ voces. Fortasse, *qui Theræ erant.* Thera urbs est Peraæ regionis, Rhodo insulæ opposita.

4 *Ad id ipsum.*] Nempe, ut vindicari repetique Peræa posset, quod consilium suprà dicuntur Rhodii cepisse.

5 *Equites cornibus circumdat. Cretensium auxiliares Thracumque Rhodia cohors.*] Hunc locum corruptissimum ac planè deploratum feliciter restituit Perizonius hoc modo: *Equites cornibus circumdat, & Cretensium auxiliares Thracumque. Rhodii Achæos dextro cornu, sinistro mercenarios milites... habuere.*

U.c.555. A.C.197. sta ex pluribus gentibus auxilia: equites, levisque armaturæ quod erat, cornibus circumjectum. Eo die steterunt tantùm acies utræque super ripam, qui tenui aquâ interfluebat, torrentis: paucisque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi, majus aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnantium: nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni ferme equites; ceterùm non numero tantùm, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æquâ spe pugnaverunt. Achæi primi, torrente superato, in Agrianas impetum fecere; deinde tota prope cursu transgressa amnem acies est. Diu anceps pugna stetit; 6 numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. 7 Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, usque dum ordine, & velut stipata phalanx consistebat, moveri nequiverunt: postquam lævo latere nudato, circumjacere hastas in venientem ex transverso hostem conati sunt, turbati extemplo, tumultum primò inter se fecerunt: terga deinde vertunt: postremò abjectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargylias petentes fugerunt. Eódem & Dinocrates perfugit. Rhodii,

6 *Numero Achæi mille & ipsi quadringentos... expulere.*] Ex his vix ullus sensus videtur effici posse. Incertâ admodum, sed non absurdâ conjecturâ possis emendare: *Agrianas Achæi mille & ipsos octingentos loco expulere.* Achæi mille & octingenti erant, ut constat ex iis quæ præcedunt. Agrianes, pari & ipsi numero, ab iis pelluntur.

7 *Inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones.*] Dextrum cornu erant Macedones. Itaque quamdiu stant immoti, non potest dici dextrum cornu inclinare. Gronovius videtur Livii sensum attigisse, dum rescribit: *Inclinat dein omnis media acies. Dextrum cornu Macedones, usque dum...*

quantum diei superfuit, secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam urbem sine certamine potuisse. Prætermissa ejus rei occasio est, dum in castellis vicisque Peraeæ recipiendis tempus teritur. Interim animi eorum qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt : mox & Dinocrates, cum iis quæ prælio supererant copiis, intravit muros. Nequicquam inde obsessa oppugnataque urbs est ; recipi nisi aliquanto post per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies ferme gesta.

U.C. 555. a.C. 197.

XIX. Philippus quum audisset Dardanos transgressos fines, 8 ab contemptu concessi tum regni, superiora Macedoniæ evastare, quamvis toto prope orbe terrarum, undique se suosque profligante fortunâ, urgebatur, tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiam possessione pelli, delectu raptim per urbes Macedonum habito, cum sex millibus peditum, & quingentis equitibus, circa Stobos Pæoniæ improvisò hostes oppressit. Magnâ multitudo hominum in prælio, major prædandi cupidine palata per agros cæsa est : quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Eâ unâ expeditione 9 non pro reliquo statu fortunæ factâ, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul

Philippus Dardanos cædit.

8 *Ab contemptu concessi tum regni.*] Lege *concussi.* Quum contemnerent Dardani regnum Philippi, tum variis crebrisque damnis concussum.

9 *Non pro reliquo statu fortunæ.*] Cujus eventus non congrueret reliquæ ejus fortunæ; quæ prospera esset, dum adversa eum in reliquis omnibus fortuna urgebat.

U.c.555 a.C.197 *Antiochi Syriæ R. molitiones.*

& cum Philippo foret bellandum, quàm opportunè, jam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus; nam præterquam quòd faciliùs cum singulis, quàm si in unum ambo simul, contulissent vires, bellatum est; Hispania quoque sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus quum priore æstate omnibus, quæ in Cœle-Syria sunt, civitatibus Ptolemæi in suam potestatem redactis, in hiberna Antiochiam concessisset; nihilo quietiores postea res habuit; omnibus enim regni viribus connixus, quum ingentes copias terrestres maritimasque comparasset, principio veris, præmissis terrâ cum exercitu filiis duobus, Ardue ac Mithridate, jussisque Sardibus se opperiri, ipse cum classe centum tectarum navium, ad hoc levioribus navigiis, cercurisque ac lembis, ducentis, proficiscitur: simul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus urbes, quæ in ditione Ptolemæi essent; simul Philippum (necdum enim debellatum erat) exercitu navibusque adjuturus.

Legatio Rhodiorum ad Antiochum.

XX. Multa egregia Rhodii pro fide erga populum Romanum, proque universo nomine Græcorum, terrâ marique ausi sunt: nihil magnificentius, quàm quòd eâ tempestate non territi tantâ mole imminentis belli, legatos ad regem miserunt Nephelida, (promontorium Ciliciæ est, 1 inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obviàm ituros; non ab odio ullo, sed ne con-

1 *Inclytum fœdere antiquo Atheniensium.*] Existimat Dujatius hîc indicari fœdus illud quod, fractis a Cimone barbarorum viribus, Plutarchus & Diodorus memorant cum Persis ictum; quo cautum erat ne Persis ultra Chelidonias insulas navigare armatis liceret.

jungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat. Zephirio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, 2 &, superato Anemurio, (promontorium id quoque Ciliciæ est) Selinunte recepto, omnibus his aliisque ejus oræ castellis, aut metu, aut voluntate, sine certamine, in deditionem acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. Ibi legati Rhodiorum auditi: & quanquam ea legatio erat, quæ accendere regium animum posset, temperavit iræ, & *legatos se Rhodum missurum* respondit, *iisque mandaturum, ut renovarent vetusta 3 jura, cum ea civitate, sua majorumque suorum; & vetarent eos adventum pertimescere regis, nihil his aut sociis eorum noxæ futurum fraudive: 4 nam Romanorum amicitiam se non violaturum argumento & suam recentem ad eos legationem esse, & senatûs honorifica in se decreta responsaque.* 5 Tum fortè legati redierunt ab Roma, comiter auditi dimissique, ut tempus postulabat, incerto adhuc adversùs Philippum eventu belli. Quum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuncius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, 6 Rhodiis, dempto metu a Philippo omni, erat consilium

U.c.555. a.C.197.

2 *Et, superato Anemurio... Selinunte recepto.*] Quum superato Anemurio promontorio Selinuntem recepisset.

3 *Jura.*] Necessitudinis & amicitiæ.

4 *Nam Romanorum.*] Suam legationem & responsa senatûs argumento esse, se non violaturum Romanorum amicitiam.

5 *Tum fortè legati redierunt.*] Lege *redierant.*

6 *Rhodiis... erat consilium.*] Sed hoc quidem consilium effectu caruit. *Illdm alteram curam non omiserunt*, nempe *tuendæ libertatis...*

U.c.555. a.C.197. obviàm eundi classe Antiocho. Illam alteram curam non omiserunt, tuendæ libertatis civitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat; nam alias auxiliis juverunt, alias providendo ac præmonendo conatus hostis: causaque libertatis fuerunt Cauneis, Myndiis, Halicarnassensibus, Samiisque. Non operæ est persequi, ut quæque acta in his locis sint, quum ad ea quæ propriè Romani belli sunt vix sufficiam.

Attali mors & laudes. XXI. Eodem tempore & Attalus rex æger, Thebis Pergamum advectus moritur, altero & septuagesimo anno: quum quatuor & quadraginta annos regnasset. 7 Huic viro, præter divitias, nihil ad spem regni fortuna dederat; his simul prudenter, simul magnificè utendo, effecit, primùm ut sibi, deinde ut aliis non indignus videretur regno. Victis deinde prælio uno Gallis, 8 quæ tùm gens recenti adventu terribilior Asiæ erat, regium adscivit nomen, cujus magnitudini semper animum æquavit. Summâ justitiâ suos rexit: unicam fidem sociis præstitit: 9 uxorem

7 *Huic viro... nihil ad spem regni.*] Philetærus Eunuchus, Lysimachi regis ærario præfectus, quum ab eo descivisset, & Pergamum occupasset, hujus urbis possessionem sub Seleuci tutela & præsidio tenuit, & ad hæredes transmisit. Huic duo fratres fuere, Eumenes & Attalus. Eumenes cognominem filium habuit Eumenem, itidemque Attalus Attalum. Ab Eumene juniore, qui Philetæro successerat, hic noster Attalus junior Pergami dynastiam hæreditario jure accepit.

8 *Quæ tum gens recenti adventu.*] Ante quadragesimum ferè annum Galli Asiam ingressi terrore nominis sui omnia compleverant.

9 *Uxorem ac liberos quatuor... habuit: mitis ac munificus amicis fuit.*] Facilè nobis persuadere pateremur hæc duo orationis membra non eo ordine scripta esse a Livio, quo hîc

ac 1 liberos quatuor superstites habuit: mitis ac munificus amicis fuit; regnum adeo stabile ac firmum reliquit, ut 2 ad tertiam stirpem possessio ejus descenderit. Quum is status rerum in Asia, Græciaque, & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certè nondum perpetratâ, ingens in Hispania ulteriore coortum est bellum. M. Helvius eam provinciam obtinebat. Is litteris senatum certiorem fecit, *Colcam & Luscinum regulos in armis esse: 3 cum Colca decem & septem oppida, cum Luscino validas urbes, Cardonem & Bardonem: & maritimam oram omnem, 4 quæ nondum animos nudaverat, ad finitimorum motus consurrecturam.* His litteris a M. Sergio prætore, cujus jurisdictio inter cives erat, recitatis, decreverunt Patres, ut comitiis prætorum perfectis, cui prætori provincia Hispania obvenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret.

U.c.555. a.C.197.

Motus in Hispania.

XXII. Sub idem tempus consules Romam venerunt, quibus in æde Bellonæ senatum ha-

leguntur. Mallemus totum hunc locum sic dispositum: *Summâ justitiâ suos rexit: unicam fidem sociis præstitit: mitis ac munificus amicis fuit. Uxorem ac liberos quatuor superstites habuit: regnum adeo stabile reliquit, ut*, &c. Sic enim hinc quæcumque spectant ad dotes animi, illinc quæ pertinent ad fortunam domûs regnique, distinctè ac seorsum collocata reperirentur.

1 *Liberos quatuor.*] Eumenem, qui successor regni fuit, Attalum, Philetærum, & Athenæum.

2 *Ad tertiam stirpem.*] Ad Attalum Philometora Eumenis filium, qui hærede populo Romano decessit.

3 *Cum Colca decem & septem oppida, cum Luscino... Cardonem & Bardonem.*] Repete ex præcedentibus *in armis esse.*

4 *Quæ nondum animos nudaverat.*] Lege *nudaverit.* Est enim indirecta oratio.

U.c.555 a.C.197 *Coss. alteri triumphus conceditur, alteri negatur.*

bentibus, postulantibusque triumphum ob res prospere bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Ursanius tribuni plebis, ut separatim de triumpho agerent consules, postularunt: *Communem se relationem de ea re fieri non passuros, ne par honos in dispari merito esset.* Quumque Minucius utrique provinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilioque se & collegam res gessisse; Cornelius adjiceret, Boios adversùs se transgredientes Padum, ut Insubribus Cenomanisque auxilio essent, depopulante vicos eorum atque agros collegâ, ad sua tuenda aversos esse; tribuni *res tantas bello gessisse Cornelium* fateri, *ut non magis de triumpho ejus, quàm de honore diis immortalibus habendo dubitari posset. Non tamen nec illum, nec quemquam alium civem tantùm gratiâ atque opibus valuisse, ut, quum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eumdem honorem impudenter petenti daret. Q. Minucium in Liguribus levia prælia, vix digna dictu, fecisse: 5 in Gallia magnum numerum militum amisisse.* Nominabant etiam tribunos militum T. Juvencium, & Cn. Labeonem ejus fratrem, qui adversâ pugnâ cum multis aliis viris fortibus civibus ac sociis cecidissent. *Oppidorum paucorum ac vicorum falsas, & in tempus simulatas, 6 sine ullo pignore deditiones factas esse.* Hæ inter consules tribunosque altercationes biduum tenuerunt, victique perseverantiâ tribunorum consules separatim retulerunt.

5 *In Gallia magnum numerum militum amisisse.*] De hac adversa Minucii cum Gallis pugna nulla in iis quæ præcedunt mentio facta est.

6 *Sine ullo pignore.*] Ita ut hæc oppida quæ sese dediderant, nullum fidei pignus dedissent. Nimirum quia simulatæ erant illæ deditiones, nullum nec Romani exigere potuerant, nec Ligures dare voluerant fidei pignus.

XXIII. C. Cornelio omnium consensu decretus triumphus: & Placentini Cremonensesque addiderunt favorem consuli, gratias agentes, commemorantesque obsidione se esse ab eo liberatos; plerosque etiam, quum apud hostes essent, 7 servitute exceptos. Q. Minucius, tentatâ tantùm relatione, quum adversum omnem senatum videret, 8 in monte Albano se triumphaturum, & jure imperii consularis, & multorum clarorum virorum exemplo, dixit. C. Cornelius de Insubribus Cenomanisque in magistratu triumphavit; multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captivis carpentis transvexit: multi nobiles Galli ante currum traducti; inter quos quidam 9 Amilcarem ducem Pœnorum fuisse auctores sunt. Ceterùm magis in se convertit oculos Cremonensium Placentinorumque colonorum turba 1 pileatorum, currum sequentium. Tulit in triumpho 2 ducenta triginta septem millia quingentos æris; 3 argenti bigati septuaginta novem millia: 4 septuagenos æris militibus divisit, duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minucius consul de Liguribus Boiisque Gallis in monte Albano triumphavit; is triumphus, ut loco, & famâ rerum

U.c.555. a.C.197.

Cornelius in urbe.

Minucius in monte Albano triumphat.

7 *Servitute exceptos.*] Meliùs, *exemptos.*

8 *In monte Albano se triumphaturum.*] Vid. not. 3, ad XXVI, 21.

9 *Amilcarem ducem Pœnorum.*] Vid. not. 1, ad l. XXXII, c. 30.

1 *Pileatorum.*] Quia scilicet servitute exempti fuerant. Vid. l. XXX, c. 45.

2 *Ducenta triginta septem millia quingentos æris.*] Id est, denarios 23750, marcas argenti Parisienses 371, cum tribus unciæ partibus.

3 *Argenti bigati.*] Denariorum qui bigarum figuram insculptam gererent. Porro 79000, denarii æquiparantur marcis argenti nostratibus 1234, cum tribus unciis.

4 *Septuagenos æris.*] Septenos denarios: minus singulis argenti unciis.

U.c.555. gestarum, & quòd sumptum non erogatum ex
a.C.197. ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit; ita signis, carpentisque, & spoliis ferme æquabat. Pecuniæ etiam prope par summa fuit: 5 æris translata ducenta & quinquaginta quatuor millia, 6 argenti bigati quinquaginta tria millia & ducenti: militibus centurionibusque & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega.

Comitia. XXIV. Secundùm triumphum consularia comitia habita; creati consules L. Furius Purpureo, & M. Claudius Marcellus. Prætores postero die facti, Q. Fabius Buteo, Ti. Sempronius Longus, Q. Minucius Thermus, Manius Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu ejus anni litteræ a T. Quintio venerunt, se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse: hostium exercitum fusum fugatumque. Hæ litteræ priùs in senatu a Sergio prætore, deinde, ex auctoritate Patrum, in concione sunt recitatæ. Ob res prospere gestas, in dies quinque supplicationes decretæ. Brevi post legati & a T. Quintio, & ab rege venerunt.

Macedones legati Romæ. Macedones deducti extra urbem in villam publicam, 7 ibique iis locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. Haud multa verba facta, quum Macedones, 8 quæcumque senatus censuisset, id regem facturum

5 *Æris... ducenta & quinquaginta quatuor millia.*] Denarii 25400, marcæ argenti nostrates 396, cum septem unciis.

6 *Argenti bigati quinquaginta tria millia & ducenti.*] Denarii 53200, marcæ nostrates 831, cum duabus unciis.

7 *Ibique iis locus.*] Vid. not. 3, ad l. XXX, c. 17, suprà.

8 *Quæcumque senatus censuisset, id.*] Vel lego *ea*, vel *quodcumque*. Vid. tamen not. 1, ad l. XXX, c. 17.

esse

esse dicerent. Decem legati more majorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adjectumque, ut in eo numero legatorum P. Sulpicius & P. Villius essent, qui consules provinciam Macedoniam obtinuissent. Cosanis eo die postulantibus ut sibi colonorum numerus augeretur, mille adscribi jussi: dum ne quis in eorum numero esset, qui 9 post P. Cornelium & Ti. Sempronium consules hostis fuisset.

U.c.555. a.C.197.

XXV. Ludi Romani eo anno in circo scenaque ab ædilibus curulibus, P. Cornelio Scipione & Cn. Manlio Vulsone, & magnificentiùs quàm aliàs facti, & lætiùs propter res bello bene gestas spectati, totique ter instaurati: plebeii septies instaurati. Acilius Glabrio, C. Lælius eos ludos fecerunt. Ex argento mulctaticio tria signa ænea, 1 Cereri Liberoque & Liberæ, posuerunt. L. Furius & M. Claudius Marcellus, consulatu inito, quum de provinciis ageretur, & Italiam utrique provinciam senatus decerneret, ut Macedoniam cum Italia sortirentur petebant. Marcellus, provinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellaturum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententiæ Patres fecerat. Et forsitan obtinuissent consules, ni Q. Marcius Rex & C. Atinius Labeo, tribuni plebis, se intercessuros dixissent, ni priùs ipsi ad plebem tulissent, vellent juberentne cum rege Philippo pacem esse. Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata est: omnes quinque & triginta tribus, uti rogatæ, jusserunt. Et quò magis pa-

U.c.556. a.C.196. L. Furio, M. Claudio Coss.

Pax cum Macedonibus.

9 *Post P. Cornelium & Ti. Sempronium Coss.*] Id est, a primo anno secundi Punici belli.

1 *Cereri, Liberoque, & Liberæ.*] Vid. not. 6, ad l. III, c. 55.

U.c.556. a.C.196. cem. ratam esse in Macedonia vulgò lætarentur, tristis ex Hispania nuncius allatus effecit, vulgatæque litteræ, 2 *C. Sempronium Tuditanum proconsulem, in citeriore Hispania prælio victum: exercitum ejus fusum fugatumque, & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanum cum gravi vulnere* 3 *latum ex prælio, haud ita multò pòst exspirasse.* Consulibus ambobus Italia provincia, cum his legionibus quas superiores consules habuissent, decreta; & ut quatuor legiones novas scriberent, duas, quæ quò senatus censuisset mitterentur, & T. Quintius Flamininus 4 cùm duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere jussus: 5 imperium ei prorogatum satis jam antè videri.

Tristis nuncius ex Hispania.

XXVI. Prætores deinde provincias sortiti, L. Apustius Fullo urbanam jurisdictionem, Manius Acilius Glabrio inter cives & peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniam ulteriorem, Q.

2 *C. Sempronium Tuditanum proconsulem.*] Imò prætorem, ut constat ex lib. XXXII, c. 28. Atque hoc modo legitur in epitome hujus libri.

3 *Latum.*] Melius *elatum.*

4 *Cum duabus legionibus provinciam eodem exercitu obtinere.*] Hæ voces *cum duabus legionibus* omnino otiosæ sunt, quum sequatur *eodem exercitu.* Sanè suspicari quis possit eas in alienum locum translatas esse; excidisse autem aliquot verba, quibus docuerat fortasse Livius, quid his duabus legionibus fieri senatus vellet. Quatuor enim scribuntur legiones, duæ mittendæ, quò senatus censuisset: (in Hispaniam missas ex c. seq. apparet) duarum reliquarum usus non indicatur. Colligitur ex c. 36, infrà, eas ad urbem mansisse.

5 *Imperium ei prorogatum satis jam antè videri.*] Judicat senatus minimè necesse esse prorogari Quintio imperium, quum id jam factum intelligatur decreto prioris anni, quo prorogatum ei fuerat imperium, donec successor venisset.

Minucius Thermus citeriorem, C. Lælius Siciliam, Ti. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minucio, quibus Hispaniæ provinciæ evenerant, consules legiones singulas ex quatuor ab se scriptis, quas videretur, uti darent, decretum est; socium ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites: hique primo quoque tempore in provincias ire jussi. 6 Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum. Priusquam hi prætores ad bellum prope novum, quia tum primùm suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce, ad arma ierant, proficiscerentur, aut ipsi consules ab urbe moverent; procurare, ut assolet, prodigia, quæ nunciabantur, jussi. L. Julius Sequestris in Sabinos proficiscens, fulmine ipse equusque exanimati fuerant: ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat: ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant: lupus Esquilinâ portâ ingressus, frequentissimâ parte urbis, quum in forum decurrisset, Tusco vico, 7 atque inde Melio, per portam Capenam prope intactus evaserat. Hæc prodigia majoribus hostiis sunt procurata.

U.c.556.
a.C.196.

Prodigia

6 *Bellum in Hispania... exortum est.*] Bellum memorabile, bellum quod aliquâ majore curâ administrandum esset. Nam bellum quidem omnino in Hispania nullum fuisse a finito Punico bello dici non potest, quum c. seq. Cn. Cornelius, quem quarto antè anno in Hispaniam missum esse memoravit Livius, l. XXXI, c. ultimo, ovans ingrediatur urbem. Sed bella quæ per hos annos in Hispania gesta sunt levia fuisse, argumento est silentium de iis Livii.

7 *Atque inde Melio.*] Vico: cujus quamvis nulla alia exstet apud antiquos mentio, non ideo hoc nomen repudiare debemus, & suspectum mendi habere.

U.c.556. a.C.196. *Lentulus urbem ovans ingreditur.*

XXVII. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat, 8 quum ex senatusconsulto ovans urbem esset ingressus, tulit præ se 9 auri mille & quingenta quindecim pondo, 1 argenti viginti millia, signati 2 denariûm triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentatâ quidem triumphi spe, 3 quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit: & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem, & matris Matutæ, unum in maximo Circo fecit: & his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hiemem ferme acta. 4 Hibernabat eo tempore Athenis Quintius, a quo quum multa socii peterent, Bœoti petierunt impetraveruntque, ut hi qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerentur: id à Quintio facilè impetratum; non quia satis dignos eos credebat, sed quia, Antiocho rege jam suspecto, favor conciliandus nomini Romano apud civitates erat. Restitutis, confestim apparuit, quàm nulla inita apud Bœotos gratia esset: nam & ad Philippum gratias agentes pro

8 *Quum ex senatusconsulto ovans urbem esset ingressus.*] Imò, quum ingrederetur. Itaque magis placeret legere: *Cn. Cornelius Lentulus, qui... obtinuerat, ovans ex S. C. urbem est ingressus. Tulit præ se...*

9 *Auri mille & quingenta quindecim pondo.*] Selibras nostrates 2367, cum tribus semunciis.

1 *Argenti viginti millia.*] Selibras nostrates 31250.

2 *Denariûm triginta quatuor millia, & quingentos quinquaginta.*] Marcas argenti ferè 540.

3 *Quinquaginta millia pondo argenti.*] Selibras nostrates 78125.

4 *Hibernabat eo tempore Athenis Quintius.*] Imò *Elatiæ.* Infrà enim c. 29, Quintius Elatiâ proficisci memoratur ad ulciscendos Bœotos, & legatos Athenas mittere.

redditis hominibus, 5 perinde atque ipsi id a Quintio & Romanis datum esset, miserunt: & comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob causam Brachyllam quemdam, quàm quòd præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt; præteritis Zeuxippo, & Pisistrato, aliisque, qui Romanæ societatis auctores fuerant. Id ægrè & in præsentia hi passi, & in futurum etiam metum ceperunt, quum ad portas prope sedente exercitu Romano ea fierent, quidnam se futurum esset, profectis in Italiam Romanis; Philippo ex propinquo socios adjuvante, & infesto his qui partis adversæ fuissent.

U.c 556. a.C. 196.

Brachyllas Bœotarcha.

XXVIII. Dum Romana arma propinqua habebant, tollere Brachyllam principem fautorum regis statuerunt: & tempore ad eam rem capto, quum in publico epulatus reverteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui joci causâ convivio celebri interfuerant; ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Ætoli erant, circumventus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta, & tumultus totâ urbe discurrentium cum luminibus: percussores proximâ portâ evaserunt. Luce primâ concio frequens, 6 velut exstante indicio, ad vocem præconis convocata in theatro erat. Palam ab suo comitatu & obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeuxippum au-

Occiditur.

5 *Perinde atque ipsi id a Quintio.*] Perinde atque id in solius Philippi gratiam a Quintio & Romanis concessum esset; quasi non sibi (Bœotis), sed Philippo soli gratificari voluissent Romani. Hoc non rarum ingratorum hominum commentum est, ut a quibus beneficium accepisse se negare non possunt, eos gratum sibi facere voluisse negent.

6 *Velut exstante indicio.*] Quasi exstarent qui se profiterentur indices totius rei, & ex quibus nosci possent cædis auctores.

U.c.556. ctorem destinabant cædis. In præsentia placuit
a.C.196. comprehendi eos qui simul fuissent, quæstionemque ex his haberi : qui dum quæruntur, Zeuxippus, consimili animo avertendi ab se criminis causâ in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cædem pertinere ad illos semiviros crederent; multaque in eam partem probabiliter 7 argumentatus, quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam, si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionemve cædis, nullo lacessente, facturum fuisse. Alii non dubitare, obviàm eundo impudenter criminis suspicionem averti. Torti post paulò insontes, quum scirent ipsi opinionem omnium, eâ pro indicio usi, Zeuxippum & Pisistratum nominaverunt : nullo adjecto, cur scire quicquam viderentur, argumento. Zeuxippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam, quàm indicium hominum nullius rei consciorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Servus erat Zeuxippo, totius internuncius & minister rei; quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indicium protraxit. Litteras ad Zeuxippum mittit, *servum conscium tolleret. Non tam idoneum ad celandam rem eum videri sibi, quàm ad agendam fuerit.* Has qui tulit litteras, 8 jussit Zeuxippo dare quamprimum : is, quia non sibi conveniendi ejus copia fuit, ipsi illi servo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit : & adjecit, a Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeuxippum esse. Conscientiâ ictus, quum extemplo traditurum

7 *Argumentatus.*] Lege potiùs, *argumentatur.*

8 *Jussit Zeuxippo dare quamprimum ; is, quia.*] Planior flueret oratio, si legeretur : *Has qui tulit litteras, jussus Zeuxippo dare quamprimum, quia,* &c.

eas affirmasset, aperit. Perlectis litteris, pavidus Thebas refugit. Et Zeuxippus quidem fugâ servi motus, Athenas, tutiorem exsilio locum ratus, concessit. 9 De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, & sumptum supplicium est.

U.c.556. a.C.196.

XXIX. 1 Efferavit ea cædes Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum; Zeuxippum principem gentis id facinus conscîsse: ad rebellandum neque vires, neque ducem habebant. Proximum bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hiberna milites ad varios commeantes usus, excipiebant: quidam in ipsis itineribus, 2 ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diversoria devecti deductique opprimebantur: postremò non tantùm odio, sed etiam aviditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi ferme causâ argentum in zonis habentes, 3 in commeatibus erant. Quum primò pauci, dein in dies plures desiderarentur,

Bœoti in Romanos efferati.

9 *De Pisistrato aliquæ quæstiones... habitæ.*] Lege: *de Pisistrato aliisque quæstiones.*

1 *Efferavit ea cædes.*] Aliquid hîc est impediti & obscuri. Fortasse emendandum: *Efferaverat ea res Thebanos Bœotosque omnes ad exsecrabile odium Romanorum, Zeuxippum in principem gentis* (Brachyllam Bœotarchen) *id facinus conscîsse*: ita ut hæc postrema intelligantur apposita explicando τῷ *ea res.*

2 *Ad notas latebras insidiantibus.*] *Bœotis* insidiantibus ad notas *sibi* latebras. Nisi fortasse malis, *ad notas latebras insidentibus*: quomodo l. XXV, c. 21, *quâ fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere jubet*; & l. IX, c. 31, *ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat*: & alibi passim.

3 *In commeatibus erant.*] Accepto a ducibus commeatu, sive facultate abeundi a signis, quò libitum foret, dilabebantur.

U.c.556. a.C.196. infamis esse Bœotia omnis cœpit : & timidiùs quàm in hostico egredi castris miles. Tum Quintius legatos ad querendum de latrociniis per civitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inventi : ibi ex limo eruta extractaque ex stagno cadavera, saxis aut amphoris, ut pondere traherentur in profundum, annexa : multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inveniebantur. Quintius primò noxios tradi sibi jussit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) 4 quingenta talenta Bœotos conferre. Quorum neutrum quum fieret, verbis tantùm civitates 5 excusarent, nihil publico consilio factum esse; missis Athenas & in Achaiam legatis, 6 qui testarentur sociis, justo pioque bello se persecuturum Bœotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire jusso, cum parte Coroneam circumsedit : evastatis priùs agris, quâ ab Elatia duo diversa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, 7 quum omnia terrore ac fugâ complessent, legatos mittunt : qui quum in castra non admitterentur, Achæi Athenienses que supervenerunt. Plus auctoritatis Achæi habuerunt, deprecantes : 8 ac, ni impetrassent pacem Bœo-

Pacem orare coguntur.

4 *Quingenta talenta.*] Marcas argenti 46875.

5 *Excusarent.*] Purgandi criminis causâ dicerent, nihil...

6 *Qui testarentur sociis.*] Non dubitamus quin Livius conscripserit *socios.*

7 *Quum omnia terrore ac fugâ complessent.* | Quum territi ac fugientes totâ Bœotiâ spargerentur. Magis mirum non est fugientes ac territos dici complere omnia terrore ac fugâ, quàm mortuos complere lamentis urbem : quod loquendi genus reperitur apud nostrum l. V., c. 39. Sic & l. VIII, c. 9, *consternatæ cohortes Latinorum fugam ac vastitatem latè fecerunt.*

8 *Ac, ni impetrassent.*] Sensus postulare videtur : *Nam, ni impetrassent.* Ideo

tis, bellum simul gerere decreverunt. Per Achæos Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est, jussisque tradere noxios, & mulctæ nomine 9 triginta talenta conferre, pax data: & ab oppugnatione recessum.

U.c.556. a.C.196.

XXX. Post paucos dies, decem legati ab Roma venerunt, quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est. 1 *Omnes Græcorum civitates*, quæ in Europa quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent. — *Omnes Græcorum ci-*

Leges pacis cum Philippo.

plus auctoritatis Achæi deprecantes habuerunt, quòd simul denunciabant se, ni pacem impetrassent, bellum adversùs Bœotos cum Romanis gesturos.

9 *Triginta talenta.*] Marcas argenti 2812, cum quatuor unciis.

1 *Omnes Græcorum civitates.*] Non possumus dissimulare decretum hoc de libertate Græcarum civitatum omnino deformatum a Livio repræsentari; atque ita, ut quæ ipse mox traditurus est c. seq. jam intelligi nequeant. Exhibebimus illud, quale Polybius affert, purum ac sincerum, & optimè consentiens cum iis quæ mox narrabuntur. *Senatusconsulti*, inquit diligentissimus scriptor, *præcipua capita erant hæc; ut ceteri omnes Græci, & qui in Asia degunt, & qui in Europa, liberi sint, suisque legibus utantur: ut qui in Philippi ditione sunt, & si quas ille urbes Græcorum præsidiis tenet, eas ante celebrationem ludicri Isthmiorum Philippus Romanis tradat. Euromum, Pedasa, Bargylia, Iassum, item Abydum, Thassum, Myrinam, Perinthum, deductis inde præsidiis, liberas esse sinat.* Apparet igitur duplicem Græcarum civitatum a Romanis conditionem distingui: unam, earum quæ Philippo non parêrent; alteram, earum quæ essent in ejus ditione. Prioris generis omnes liberæ jubentur esse. Quæ Philippo parent, ex iis itidem omnibus præsidia deducere jubetur; sed ita ut aliæ quæ non nominantur, tradantur Romanis; aliæ, quæ nominantur, liberæ sint. Hoc modo suum decretum Romani concinnaverant, quia dubitabatur, ut mox c. seq. observabit Livius, de Corintho, & Chalcide, & Demetriade, quas urbes tenere in animo habebant. Hinc illæ criminationes Ætolorum, c. iti-

U.c.556. a.C.196. *vitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem ac suas leges haberent: quæ earum sub ditione Philippi fuissent, 2 præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent, Euromo, Pedasisque, & Bargyliis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho: 3 eas quoque enim placere liberas esse. De Cianorum libertate, Quintius Prusiæ Bithynorum regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. Captivos transfugasque reddere Philippum Romanis, & 4 naves omnes tectas tradere, quin & regiam unam, inhabilis prope magnitudinis, quam sexdecim versus remorum agebant. Ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum ullum. Bellum extra Macedoniæ fines ne injussu senatûs gereret. 5 Mille talentûm daret populo Romano: dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum.* Valerius Antias, quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem

dem seq. commemoratæ, quòd aliæ Romanis traderentur urbes, nec nominarentur; aliæ nominarentur, & *sine traditione*, id est, non traditæ Romanis, liberæ esse juberentur.

2 *Præsidia ex his Philippus deduceret: his, quæ in Asia essent.*] Philippus deduceret præsidia ex urbibus Græcis quæ parêrent sibi, atque inter ceteras hisce nominatim, quæ in Asia essent, Euromo, &c. Ceterùm notandum est Thasum & Perinthum, quæ hîc nominantur, ad Europam pertinere. De Myrina dubitari potest. Duæ enim urbes sunt hujus nominis, altera in Lemno insula, ac proinde in Europa, altera in Æolide.

3 *Eas quoque enim.*] Illud *quoque* non est a Polybio, & omnem decreti sensum pervertit.

4 *Naves omnes tectas tradere, quin & regiam unam.*] Videtur ex Polybio legendum, *naves omnes tectas tradere, præter lembos quinque, & regiam unam.*

5 *Mille talentûm.*] Marcas argenti 93750.

annos, 6 triginta quaterna millia pondo, & U.c.556. ducenta, præsens viginti millia pondo; idem a.C.196. nominatim adjectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (novus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adjicit Valerius Antias, 7 Attalo absenti Æginam insulam elephantosque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ, atque alias urbes, quas Philippus tenuisset: Athieniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum.

XXXI. Omnibus Græciæ civitatibus hanc pacem approbantibus, soli Ætoli id decretum decem legatorum clam mussantes carpebant. 8 *Litteras inanes vanâ specie libertatis adumbratas esse.* 9 *Cur enim alias Romanis tradi urbes, nec nominari eas; alias nominari, & sine traditione juberi liberas esse? nisi ut quæ in Asia sint, liberentur,* 1 *longinquitate ipsâ tutiores; quæ in Græcia sint,* 2 *ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade.* Nec tota ex vano criminatio erat; dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade: quia in senatusconsulto, quo missi decem legati ab urbe erant,

Ætolorum querelæ.

6 *Tringinta quaterna millia pondo.*] Hæc depravata sunt, nec sine libris posse emendari videntur.

7 *Attalo absenti.*] Nempe Eumenis fratri: nam pater, ut modò memoratum est, mortuus erat.

8 *Litteras inanes.*] *Litteræ* sunt quidquid scribitur. Itaque carpunt hoc decretum Ætoli tanquam scriptum inanem, verba inania, quæ obducta & quasi colorata essent vanâ specie libertatis, quæ vanam speciem libertatis ostentarent.

9 *Cur enim alias Romanis.*] Vid. not. 1, ad c. præcedens.

1 *Longinquitate ipsâ tutiores.*] Eo ipso tutiores ab aviditate Romanorum, quia remotiores.

2 *Ne n[illegible].*] Lege non nominatæ.

U.c 556 a.C.196. ceteræ Græciæ atque Asiæ haud dubiè liberabantur; de his tribus urbibus legati, quod tempora reipublicæ postulassent, id e republica fideque sua facere, statuere, jussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, quum primùm ei res suæ placuissent, non dubitabant; ei tam opportunas ad occupandum patere urbes nolebant. 3 Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum trajecit; ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quintius, *liberandam omnem Græciam, si Ætolorum linguas retundere, si* 4 *veram caritatem, majestatem, apud omnes nominis Romani vellent esse: si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferendum a Philippo ad se imperium, se mare trajecisse.* Nihil contra ea de libertate urbium alii dicebant; *ceterùm ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidii Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi.* Postremò ita decretum est: *Corinthus redderetur Achæis, ut in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset.*

Consultatio de liberanda Græcia.

Isthmii ludi.

XXXII. Isthmiorum statum ludicrum aderat; semper quidem & aliàs frequens, quum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriumque, ac pernicitatis, visuntur; tum quia propter opportunitatem loci, per duo diversa maria, omnium Græcorum undique conventus erat. Sed

3 *Ab Elatia.*] Lege *Quintius ab Elatia.* Nomen enim ejus suppleri non potest, quum jamdiu non fuerit appellatum.

4 *V[illegible]ritatem, majestatem.*] Suspicamur hic excidisse aliquid. Quis enim ferat *veram majestatem?* Fortasse: *si veram caritatem, si integram, vel inviolatam majestatem apud omnes nominis Romani vellent esse.*

exspectatione erecti, qui deinde status futurus Graeciae, 5 quae sua fortuna esset: alii non taciti solùm opinabantur, sed sermonibus etiam ferebant. Romani ad spectaculum consederunt: & praeco cum tubicine, ut mos est, in mediam arenam, unde solenni carmine ludicrum indici solet, processit, & tubâ silentio facto, ita pronunciat: SENATUS POPULUSQUE ROMANUS, ET T. QUINTIUS IMPERATOR, PHILIPPO REGE MACEDONIBUSQUE DEVICTIS, LIBEROS, IMMUNES, SUIS LEGIBUS ESSE JUBET CORINTHIOS, PHOCENSES, LOCRENSESQUE OMNES, ET INSULAM EUBŒAM, ET MAGNETAS, THESSALOS, PERRHÆBOS, 6 ACHÆOS PHTHIOTAS. Percensuerat omnes gentes, quae sub ditione Philippi regis fuerant. Auditâ voce praeconis, majus gaudium fuit, quàm quod universum homines caperent. Vix satis credere se quisque audîsse: alii alios intueri mirabundi, velut somnii vanam speciem: 7 quod ad quemque pertineret, suarum aurium fidei minimùm credentes, proximos interrogabant. Revocatus praeco, quum unusquisque non audire, sed videre libertatis suae nuncium ave-

U.c. 556. a.C. 196.

Libertas Graeciae promulgata.

5 *Quae sua fortuna esset.*] Vix dubitari potest, quin hîc aliqua exciderint. Sensus enim plenus esset, Graecos tum exspectatione erectos... frequentiores, quàm unquam aliàs, ad spectaculum concurrisse. Quin & pluscula deperdita esse indicat vox *alii*, cui nihil in praecedentibus respondet.

6 *Achaeos Phthiotas.*] Conjunctim lege. Achaei Phthiotae sunt Phthiotidis populi, qui & infrà nominantur, c. 34. Achaeorum rempublicam nihil opus erat liberari, quum plenam possessionem libertatis tenuisset. Hic solae eae gentes nominantur, ut mox observat ipse Livius, *quae sub ditione Philippi regis fuerant.*

7 *Quod ad quemque pertineret.*] Haec verba nihil habent Livio dignum. Itaque vel recidenda sunt, vel immutanda.

U.c.556. a.C.196. ret, iterum 8 pronunciaret eadem. Tum ab certo jam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus, totiesque repetitus, ut facilè appareret, nihil omnium bonorum multitudini gratius, quàm libertatem esse. Ludicrum deinde ita raptim peractum est, ut nullius nec animi, nec oculi spectaculo intenti essent: adeò unum gaudium præoccupaverat omnium aliarum sensum voluptatum.

XXXIII. Ludis verò dimissis, cursu prope omnes tendere ad imperatorem Romanum: ut, ruente turbâ in unum, adire, contingere dextram cupientium, coronas 9 lemniscosque jacientium, haud procul periculo fuerit. Sed erat trium ferme & triginta annorum: & quum robur juventæ, tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu, vires suppeditabant. Nec præsens omnium modò effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus, & sermonibus revocata: *Esse aliquam in terris gentem, quæ suâ impensâ, suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorum: nec hoc finitimis, aut propinquæ vicinitatis hominibus, aut terris continenti junctis præstet: maria trajiciat, ne quod toto orbe terrarum injustum imperium sit, & ubique* 1 *jus, fas, lex potentissima sint. Unâ voce præconis liberatas omnes Græciæ atque Asiæ urbes. Hoc spe concipere audacis animi fuisse: ad effectum adducere, virtutis & fortunæ ingentis.*

XXXIV. Secundùm ista jam Quintius & de-

8 *Pronunciaret eadem.*] Lege *pronunciat.*

9 *Lemniscos.*] Lemnisci erant fasciæ discolores dependentes ex coronis. Græcum est vocabulum.

1 *Jus, fas, lex.*] *Jus & fas* humana sunt divinaque jura, quidquid justè sancitum legibus aut humanis aut divinis est. *Lex* designat libertatem, & opponitur voluntati dominantis.

U.c.556. a C.196. *Legationes regum, gentium, civitatum.*

eem legati, legationes regum, gentium, civitatumque audivêre. Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt; his eadem, quæ ferè Romæ erant, verba 2 sine fide rerum jactata. Nihil jam perplexè, ut antè, quum dubiæ res incolumi Philippo erant, sed apertè pronunciatum, ut excederet Asiæ urbibus, quæ aut Philippi aut Ptolemæi regum fuissent; 3 abstineret liberas, omnesque Græcas. Ante omnia denunciatum, ne in Europam aut ipse transiret, aut copias trajiceret. Dimissis regis legatis, conventus gentium civitatumque est haberi cœptus: eóque maturiùs peragebatur, 4 quòd decreta decem legatorum civitates nominatim pronunciabant. Orestis, (Macedonum ea gens est) quòd primi ab rege defecissent, suæ leges redditæ. Magnetes, & Perrhæbi, & Dolopes, liberi quoque pronunciati. Thessalorum genti, præter libertatem concessam, Achæi Phthiotæ 5 dati, Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto.

2 *Sine fide rerum jactata.*] Magis placeret legi *jactantibus*, refecto verbo *erant* in iis quæ præcedunt: *His eadem, quæ ferè Romæ, verba sine fide rerum jactantibus, nihil perplexè...*

3 *Abstineret liberas, omnesque Græcas.*] Hæc mendosa sunt. Vix videmur dubitare posse, quin scripserit Livius, *abstineret liberis* nempe urbibus. Reliquæ duæ hujus loci voces, *omnesque Græcas*, vel celant aliquod vitium, vel sunt initium alterius periodi, cujus postrema verba exciderint.

4 *Quòd decreta.*] Hæc sana non videntur. Suspicamur hanc fuisse mentem Livii, ut diceret, eò maturiùs rem peractam in conventu fuisse, quòd ibi pronunciabantur solummodo decreta jam a legatis facta. Fortasse dederat Livius, *quòd decreta decem legatorum in civitates nominatim*, id est, de singulis nominatim civitatibus, *pronunciabantur.*

5 *Dati.*] Contributi in unum reipublicæ corpus.

U.c.556. a.C.196. Ætolos de Pharsalo & Leucade postulantes, ut ex fœdere sibi restituerentur, ad senatum rejecerunt: 6 Phocenses, Locrenses, & quæ sicut antè fuerant, adjectâ decreti auctoritate, his contribuerunt. Corinthus, & Triphylia, & Heræa (Peloponnesi & ipsa urbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant; dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatûs: senatus libertatem his civitatibus dedit, 7 Carysto adjecto. Pleurato 8 Lycus & Parthini dati: Illyriorum utraque gens sub ditione Philippi fuerat. Amynandrum tenere jusserunt castella, quæ per belli tempus Philippo capta ademisset.

XXXV. Dimisso conventu, decem legati partiti munia inter se, ad liberandas suæ quisque regionis civitates discesserunt: P. Lentulus Bargylias, L. Stertinius Hephæstiam, & Thassum, & Thraciæ urbes, P. Villius, & L. Terentius ad regem Antiochum, Cn. Cornelius ad Philippum. *Cn. Cornelius Philippum convenit.* Qui de minoribus rebus editis mandatis percunctatus, si consilium non utile solùm, sed etiam salutare admittere auribus posset, quum rex, gratias quoque se acturum, diceret, si quid, quod in rem suam esset, expromeret,

6 *Phocenses, Locrenses, & quæ sicut antè.*] Scribe: *Phocenses Locrensesque, sicut antè fuerant, adjectâ decreti auctoritate, his contribuerunt.* Nempe Phocenses Locrensesque jam antiquitus contributi fuerant Ætolis. Legati adjectâ decreti auctoritate firmaverunt antiquum jus Ætolorum, hosque populos illis denuo contribuerunt.

7 *Carysto adjecto.*] Sensus esse debet, Carysto quoque urbi, quemadmodum Oreo & Eretriæ, libertatem a senatu datam esse. Sed non facilè crediderimus his verbis illum a Livio sensum expressum fuisse.

8 *Lycus.*] Videtur legendum *Lychnidus* ex Polybio,

magnopere ei suasit, quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiamque petendam mitteret Romam legatos, ne, si quid Antiochus moveret, exspectasse, & temporum opportunitates captasse 9 ad bellandum, videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conventus; qui quum se missurum extemplo legatos respondisset; Cornelius 1 Thermopylas, ubi frequens Græciæ statis diebus esse solet conventus, (Pylaicum appellant) venit: 2 Ætolos præcipuè monuit, ut constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Ætolorum principes alii 3 interquesti sunt, quòd non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam, qui in bello fuisset: alii ferociùs incusarunt, exprobraruntque, *non modò vinci sine Ætolis, Philippum, sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse.* Adversùs ea respondere (ne in altercationem excederet res) quum supersedisset Romanus, omnia eos æqua impetraturos, si Romam misissent, dixit; itaque ex auctoritate ejus decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit.

U.c.556. a.C.196.

Mox adit concilium Ætolorum.

9 *Ad bellandum.*] Fortasse *ad rebellandum.* Glareanus.

1 *Thermopylas, ubi frequens Græciæ ... esse solet conventus.*] Polybius habet ἐπὶ τὴν τῶν Θερμικῶν σύνοδον, & intelligendus est eo loco, non de conventu Græcorum ad Thermopylas, sed de concilio gentis Ætolorum in urbe Ætoliæ Thermo.

2 *Ætolos præcipuè.*] Vocem *præcipuè*, quæ non reperitur apud Polybium, adjecit de suo Livius, quòd de conventu totius Græciæ intellexerit ea, quæ Græcus scriptor de concilio solorum Ætolorum dixerat.

3 *Interquesti sunt.*] Verbum rarissimum, & cujus haud facilè aliud exemplum reperias. An non potiùs: *leniter questi sunt.* Polybius, τῶν μὲν πρᾴως καὶ πολιτικῶς μεμψιμοιρούντων αὐτοῖς

U.c.556. a.C.196. XXXVI. Quum hæc in Græcia Macedoniaque & Asia gererentur, Etruriam 4 infestam prope conjuratio servorum fecit; ad quærendam opprimendamque eam Manius Acilius prætor, cui inter cives peregrinosque jurisdictio obtigerat, cum una ex duabus legione urbana missus, alios jam congregatos pugnando vicit; ex his multi occisi, multi capti: alios verberatos crucibus affixit, qui principes conjurationis fuerant: alios dominis restituit. Consules in provincias profecti sunt. Marcellum Boiorum ingressum fines, fatigato per diem totum milite viâ faciendâ, castra in tumulo quodam ponentem, Corolamus, regulus Boiorum, cum magna manu adortus, ad tria millia hominum occidit: & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt, inter quos 5 præfecti sociûm, Ti. Sempronius Gracchus, M. Junius Silanus; & tribuni militum de legione secunda, A. Ogulnius, & P. Claudius; castra tamen ab Romanis impigrè permunita retentaque, quum hostes a prospera pugna nequicquam oppugnassent. Stativis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & a tanto terrore animos militum reficeret. Boii, ut est gens 6 minimè ob moræ tædium patiens, in castella sua vicosque dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim trajecto, in

Servorum conjuratio in Etruria.

Boii Romanos cædunt.

4 *Infestam prope..fecit*] Magnâ prope clade afflixit. *Infestam* hîc accipimus pro eo quod diceretur *in periculum adductam*, *vexatam*. Possis quoque interpretari *inimicam adversamque* Romanis.

5 *Præfecti sociûm*, *Ti. Sempronius Gracchus.* Vid. not. 2, ad l. XXIII, c. 7.

6 *Minimè ob moræ tædium patiens.*] Magis placeret, *minimè ob tædium moræ patiens*, ita ut vox *moræ* regatur a nomine *patiens*, quod sanè postulat aliquam vocem, cui innitatur.

agrum Comensem, ubi Insubres, Comensibus ad arma excitis, castra habebant, ducit legiones; in ipso itinere prælium 7 committunt: & primò adeò acriter invaserunt, ut antesignanos impulerint. Quod ubi animadvertit, veritus ne moti semel pellerentur, cohortem Marsorum opposuit, & equitum Latinorum omnes turmas in hostem emisit. Quorum quum primus secundusque impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primò, deinde signa acriter intulit: nec ultrà sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effusè fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa, Valerius Antias scribit: & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta triginta duo, & aureos torques multos, ex quibus unum magni ponderis Claudius 8 in Capitolio Jovi donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque: & Comum oppidum intra dies paucos captum. Castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores ambigitur, utrùm in Boios priùs, an Insubres consul exercitum induxerit, adversamque prosperâ pugnâ obliteraverit: an victoria ad Comum parta, deformata clade in Boiis acceptâ sit.

U.c.556. a.C.196. *Victoria Marcelli de Insubribus.*

XXXVII. Sub hæc tam variâ fortunâ gesta, L. Furius Purpureo alter consul 9 per tribum Sappiniam in Boios venit. Jam castro Mutilo

7 *Committunt.... invaserunt... impulerint.*] Hæc verba sunt intelligenda de Gallis.

8 *In Capitolio Jovi donum in æde positum.*] Vel delendæ sunt voces *in æde*, vel legendum: *Claudius Capitolino Jovi donum in æde positum scribit.* Claudium intellige quadrigarium.

9 *Per tribum Sappiniam.*] Quæ Umbriæ pars est. Vid. l. XXXI, c. 2.

U.c.556. a.C.196. appropinquabat, quum veritus ne intercluderetur simul a Boiis Liguribusque, eâdem viâ, quâ adduxerat, reduxit, & magno circuitu per aperta, eoque tuta loca, ad collegam pervenit.

Uterque Conf. Boiorum agros populatur. Dein junctis exercitibus primùm Boiorum agrum usque ad Felsinam oppidum populantes peragraverunt. Ea urbs, ceteraque castella, & Boii ferè omnes, præter juventutem, quæ prædandi causâ in armis erat, (tunc in devias sylvas recesserat) in ditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boii negligentiùs coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improvisò aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt; quos non adepti, Pado repentè navibus trajecto, Lævos Libuosque quum pervastassent, redeuntes inde 1 Ligurum extremo fine, cum agresti præda, in agmen incidunt Romanum. Celeriùs prælium acriúsque commissum, quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis, concurrissent. *Vincuntur acie Boii.* Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit; nam ità cædis magis, quàm victoriæ avidi pugnarunt Romani, ut vix nuncium cladis hosti relinquerent. Ob eas res gestas, consulum litteris Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est.

Marcellus Conf. triumphat. Brevi post Marcellus Romam venit: triumphusque ei magno consensu Patrum est decretus. Triumphavit in magistratu de Insubribus, Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia 2 ipsi propriè adversa pugna in

1 *Ligurum extremo fine.*] Per extremos Ligurum fines. Sic l. IX, c. 6, *ad finem Campanum.* Et l. XXXIV, c. 56, *Pisanum finem.* Vid. & not. 3, ad XXXV, 27, infrà.

2 *Ipsi propriè.*] Ipsi seorsùm & speciatim: quod Gallicè diceremus, *à lui personnellement.*

ea gente evenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captivis carpentis traducta: multa militaria signa lata, 3 æris trecenta viginti millia, 4 argenti bigati ducenta triginta quatuor millia: in pedites singulos dati 5 octingenti æris: triplex equiti, centurionique.

U.c.556. a.C.196.

XXXVIII. Eodem anno Antiochus rex, quum hibernasset Ephesi, omnes Asiæ civitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnibus, armisque, ac juventuti fidebant, haud difficulter jugum accepturas. Smyrna & Lampsacus 6 libertatem usurpabant: periculumque erat, ne, si concessum his foret, 7 quos in Theba Smyrnam in Æolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliæ urbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantùm modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum jussit. Nec vi tantùm terrebat; sed per legatos leniter alloquendo castigandoque temeritatem & perti-

Antiochus Asiam occupare nititur.

3 *Æris trecenta viginti millia.*] Eam summam æris æstimamus parem marcis argenti nostratibus 500.

4 *Argenti bigati ducenta triginta quatuor millia.*] Denarios 234000, id est, marcas argenti nostrates 3656, cum duabus unciis.

5 *Octingenti æris.*] Lege, *octogeni.* Cn. Cornelius, qui priore anno de iisdem Gallis triumphaverat, septuagenos tantùm æris diviserat militibus. Vid. suprà, c. 23. Ac postea Quintius, dum triumphat de Philippo, ducenos & quinquagenos; L. Scipio, ex Asia, quadringenos dedêre militibus. Octogeni æris sunt octo denarii, id est, una ferè argenti uncia.

6 *Libertatem usurpabant.*] Libertatis possessionem sibi vindicabant, & tanquam liberæ agebant.

7 *Quos in Theba.*] Locus fractus, cui mederi sine libris non opis est nostræ. Recisis his vocibus, sensus constat.

U.c.556. a.C.196.

naciam, spem conabatur facere, brevi quæ peterent habituros; 8 sed quum satis & ipsis, & omnibus aliis appareret, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Adversùs quæ respondebant, *Nihil neque mirari, neque succensere Antiochum debere, si spem libertatis differri non satis æquo animo paterentur.* Ipse initio veris, navibus ab Epheso profectus, Hellespontum petit: terrestres copias Madytum trajicit, Chersonesi urbem: terrestri navalem exercitum junxit: & quia clauserant portas, circumdedit mœnia armatis: 9 & jam opera admoventi, deditio est facta; 1 idem metus tum incolentes alias Chersonesi urbes in deditionem dedit. Lysimachiam inde omnibus simul navalibus terrestribusque copiis venit: quam quum desertam ac stratam prope ruinis invenisset, (ceperant autem direptamque incenderant Thraces paucis antè annis) cupido eum restituendi nobilem urbem, & loco sitam opportuno, cepit. Itaque omni curâ simul est aggressus, & tecta murosque restituere, & partim redimere servientes Lysimachienses, partim fugâ sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque, partim novos colonos, spe commodorum propositâ, adscribere, & omni modo frequentare: simul ut Thracum summoveretur metus, ipse parte dimidiâ terrestrium copiarum ad depopulandum

Chersonesum occupat.

Lysimachiam restituit.

8 *Sed quum satis.*] Pollicetur Antiochus Lampsacenis, brevi eos quæ peterent, nempe libertatem, habituros; sed tum demum, quum constaret eam impetratam ab rege, non raptam per occasionem.

9 *Et jam.*] Meliùs *sed jam.*

1 *Idem metus tum incolentes.*] Latere videtur aliquod vitium in his vocibus *tum incolentes*, quæ & otiosa sunt, & inelegantes.

proxima Thraciæ eſt profectus, partem, navaleſque ſocios omnes reliquit in operibus reficiendæ urbis. U.c.556. a.C.196.

XXXIX. Sub hoc tempus & L. Cornelius, miſſus ab ſenatu ad dirimenda inter Antiochum Ptolemæumque reges certamina, Selymbriæ ſubſtitit: & decem legatorum P. Lentulus a Bargyliis, P. Villius & L. Terentius a Thaſſo, Lyſimachiam petierunt; eodem & a Selymbria L. Cornelius, & ex Thracia poſt paucos dies Antiochus convenerunt. Primus congreſſus cum legatis, & deinceps 2 invitatio benigna & hoſpitalis fuit. Ut de mandatis, ſtatuque præſenti Aſiæ agi cœptum eſt, animi exaſperati ſunt. Romani, omnia acta ejus, ex quo tempore e Syria claſſe ſolviſſet, diſplicere ſenatui non diſſimulabant, reſtituique Ptolemæo civitates omnes, quæ ditionis ejus fuiſſent, æquum cenſebant. *Nam quod ad eas civitates attineret, quas a Philippo poſſeſſas Antiochus per occaſionem, averſo Philippo in Romanum bellum, intercepiſſet, id verò ferendum non eſſe, Romanos per tot annos terrâ marique tanta pericula ac labores exhauſiſſe, Antiochum belli præmia habere. Sed* 3 *ut in Aſiam adventus ejus diſſimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinens, potuerit; quòd jam etiam in Europam omnibus navalibus terreſtribuſque copiis tranſierit,* 4 *quantùm a bello aperto Romanis abeſſe? Illum quidem, etiamſi in Italiam trajiciat, negaturum.*

Legatorum Rom. cum Antiocho colloquium.

XL. Ad ea rex, *Satis jam antè videre ſe Ro-*

2 *Invitatio.*] Ad epulas.

3 *Ut in Aſiam adventus ejus.*] *Ut* hoc loco eſt *etiamſi. Aſiam* intellige minorem.

4 *Quantùm a bello aperto Romanis abeſſe.*] Videtur inſerenda particula *cum* ante *Romanis.* Quantùm abeſſe, quin id pro bello apertè cum Romanis ſumpto haberi debeat?

U.c.556. a.C.196. *manos inquirere, quid regi Antiocho faciendum: at, quousque terrâ marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum pertinere: nec magis illis inquirendum esse, quid Antiochus in Asia, quàm Antiocho, quid in Italia populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas civitates querantur; sibi cum Ptolemæo & amicitiam esse, & id agere se ut brevi etiam affinitas jungatur. Nec ex Philippi quidem adversa fortuna spolia ulla se petisse: aut adversùs Romanos in Europam trajecisse,* [5 sed ut Chersonesi urbes & loca recuperaret: quam, quum Lysimachi] *fuerit, (quo victo omnia, quæ illius fuissent, jure belli Seleuci facta sint) existimare suæ ditionis esse. Occupatis majoribus suis* 6 *rerum aliarum aliâ curâ, primò* 7 *quædam ex his Ptolemæum, deinde & Philippum,* 8 *usurpando aliena, possedisse; sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubitatè Lysimachi fuerint.* 9 *Ad ea facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam, deletam Thracum impetu, de integro condere, ut Seleucus filius eam sedem regni habeat.*

Re infectâ discedttur. XLI. His disceptationibus per dies aliquot habitis, rumor sine ullo satis certo auctore allatus de morte Ptolemæi regis, 1 ut nullus exi-

5 *Sed ut Chersonesi.*] Sic supplemus ex Polybio ea quæ hîc in Livio deerant. De bello inter Seleucum & Lysimachum vide Justin. lib. XVII, c. 1.

6 *Rerum aliarum aliâ curâ.*] Mallemus *rerum aliarum ex aliis curâ.*

7 *Quædam ex his.*] Nempe, Chersonesi locis.

8 *Usurpando.*] Pro suis tenendo.

9 *Ad ea facienda in antiquum.*] Mens Livii aperta, verba vitiata sunt. Legi potest *ad ea redigenda in antiquum jus*, sive *statum.*

1 *Ut nullus exitus,*] Ante has voces excidit verbum *fecit.*

tus imponeretur sermonibus; nam dissimulabat U.c.556. pars utraque se audisse: & L. Cornelius, cui A.C.196. legatio ad duos reges, Antiochum Ptolemæumque, mandata erat, spatium modici temporis ad conveniendum Ptolemæum petebat, 2 ut, priusquam moveretur aliquid in nova possessione regni, perveniret in Ægyptum; & Antiochus suam fore Ægyptum, 3 si tum occasio esset, censebat. Itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituendam, ut instituerat, Lysimachiam; ipse omni classe navigans Ephesum, legatis ad Quintium missis, 4 qui ad fidem de societate agerent, oram Asiæ legens, pervenit in Lyciam: Patarisque cognito vivere Ptolemæum, navigandi quidem in Ægyptum omissum consilium est. Cyprum nihilominus tendens, quum Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retentus in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum 5 ad capita (quæ vocant) Sari fluminis, fœda tempestas oborta prope cum omni classe demersit; multæ naves 6 ejectæ: multæ ita haustæ mari, ut nemo in terram enaverit. Magna vis hominum ibi interiit, non remigum

2 *Ut, priusquam.*] Hæc non existimanda sunt dicta palam a Cornelio: sed exprimunt consilium, quod tacitâ mente apud se volvebat.

3 *Si tum occasio esset.*] Lege, *si usus occasione esset*, aut aliud quid simile.

4 *Qui ad fidem de societate agerent.*] Vel delendæ hæ voces *ad fidem*, vel corrigendæ. Gronovius emendat *ibidem*.

5 *Ad capita... Sari.*] Cave intelligas fontes: sed potiùs tumulos quosdam fortasse ac rupes in littore ad Sari ostia, quemadmodum Κυνὸς κεφαλαὶ in Thessalia sunt montes atque tumuli.

6 *Ejectæ.*] In littus.

U.c.556. a.C.196

tantùm militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquiis naufragii, quum res non in eo esset ut Cyprum tentaret, minùs opulento agmine quàm profectus erat, Seleuciam rediit; ibi subduci navibus jussis (jam enim hiems instabat) ipse in hiberna Antiochiam processit. In hoc statu regum erant res.

Triumviri epulones.

XLII. Romæ eo primùm anno 7 triumviri epulones facti, 8 C. Licinius Lucullus tribunus, qui legem de creandis his tulerat, & P. Porcius Læca; his triumviris, item ut pontificibus, lege datum togæ prætextæ habendæ jus. Sed magnum certamen cum omnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus urbanis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio. Pecunia opus erat, quòd 9 ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persolvere placuerat privatis. Quæstores ab auguribus, pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant; ab sacerdotibus tribuni nequicquam appellati, omniumque annorum, per quos non dederant, exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, novique in eorum locum suffecti, M. Mar-

Tributum a sacerdotibus solutum.

7 *Triumviri epulones.*] *Datum est his nomen*, inquit Festus, *quòd epulas indicendi Jovi cæterisque diis potestatem haberent.* Docet Tullius, l. III, de Or. n. 73, qua de causa creati fuerint. *Pontifices*, inquit, *propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt, quum essent ipsi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium facerent, instituti.* Postea numero septem fuêre: unde etiam nomen illis fuit septemviris.

8 *C. Licinius Lucullus tribunus.*] Deest nomen unius triumviri, quem rectè videmur judicare posse ex c. 42, l. XL, fuisse P. Manlium.

9 *Ultimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ.*] Pecuniæ in bellum Punicum collatæ a privatis. Vid. XXVI, 36; XXIX, 16; XXXI, 13.

cellus consul in locum C. Sempronii Tuditani, qui prætor in Hispania decesserat; & L. Valerius in locum M'. Cornelii Cethegi. Et Q. Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens, priusquam ullum magistratum caperet: nec eo anno augur in ejus locum est suffectus. Comitia inde consularia habita a M. Marcello consule; creati consules L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato. Prætores inde facti C. Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, Cn. Manlius Vulso, Ap. Claudius Nero, P. Manlius, P. Porcius Læca. Ædiles curules, M. Fulvius Nobilior & C. Flaminius, 1 tritici decies centum millia binis æris populo diviserunt: id C. Flaminii honoris causâ ipsius, 2 patrisque, advexerant Siculi Romam. Flaminius 3 gratiam ejus communicaverat cum collega. Ludi Romani & apparati magnificè sunt, & ter toti instaurati. Ædiles plebis Cn. Domitius Ahenobarbus, & 4 C. Scribonius curio maximus, mul-

U.c.556. a.C.196.

Comitia.

1 *Tritici decies centum millia binis æris.*] Decies centum millia modiorum tritici binis assibus in modios populo diviserunt. Porro decies centum millia modiorum Romanorum efficiunt circiter modios nostrates 77083, sive paulò plus 64236, sextarios. Bini asses sunt octava pars denarii, dimidia sestertii, sive argenti grana 9.

2 *Patrisque.*] C. Flaminius primus ad regendam Siciliam prætor missus fuerat, anno u. c. 525.

3 *Gratiam ejus communicaverat cum collega.*] Non sibi privatim reservaverat hujus in populum Romanum meriti gratiam, sed in partem ejus collegam admiserat.

4 *C. Scribonius curio maximus.*] De curione maximo, vid. not. 3, ad III, 27. Ceterùm suspicamur vocem *maximus* hic temere adjectam esse, & τὸ *Curio* cognomen esse Scribonii, non titulum sacerdotii. Etenim hoc tempore curionem maximum fuisse C. Mamilium Vitulum apparebit, si conferas inter se XXVII, 8; & XLI, 21.

U.c.556. a.C.196. tos 5 pecuarios ad populi judicium adduxerunt: tres ex his condemnati sunt: ex eorum mulctaticia pecunia 6 ædem in insula Fauni fecerunt. Ludi plebis per biduum instaurati, & epulum fuit ludorum causâ.

U.c.557. a.C.195. L. Valerio, M. Porcio Coss. Provinciæ.

XLIII. L. Valerius Flaccus & M. Porcius, quo die Magistratum inierunt, de provinciis quum ad senatum retulissent, Patres censuerunt, *Quum in Hispania tantum glisceret bellum, ut jam consulari & duce & exercitu opus esset, placere, consules Hispaniam citeriorem & Italiam provincias aut comparare inter se, aut sortiri. Utri Hispania provincia evenisset, eum duas legiones & quinque millia sociûm Latini nominis, & quingentos equites secum portare, & naves longas viginti ducere. Alter consul duas legiones scriberet. His Galliam provinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis.* Cato Hispaniam, Valerius Italiam est sortitus. Prætores deinde provincias sortiti, C. Fabricius Luscinus urbanam, C. Atinius Labeo peregrinam, Cn. Manlius Vulso Siciliam, Ap. Claudius Nero Hispaniam ulteriorem, P. Porcius Læca Pisas, ut ab tergo Liguribus esset; P. Manlius in Hispaniam citeriorem adjutor consuli datur. T. Quintio, suspectis non solùm Antiocho & Ætolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est, duas legiones ut haberet; in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere, & mittere in Macedoniam jussi. Ap. Claudio præter legionem, quam Q. Fabius habuerat, duo millia peditum,

5 *Pecuarios.* Pascuorum publicorum redemptores, ut jam annotavimus ad X, 23.

6 *Ædem in insula Fauni.* Ædem Fauni in insula Tiberina.

& ducentos equites novos conſcribere permiſ- ſum. Par numerus peditum equitumque novo- rum P. Manlio in citeriorem Hiſpaniam decre- tus: & legio eadem, quæ fuerat ſub Minucio prætore, data. Et P. Porcio Lææcæ ad Etruriam circa Piſas duo millia peditum, & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti. In Sardi- nia prorogatum imperium Sempronio Longo.

U.c.557. a.C.195.

XLIV. Provinciis ita diſtributis, conſules priuſquam ab urbe proficiſcerentur, ver ſacrum ex pontificum juſſu fecere; 7 quod A. Corne- lius Mammula prætor voverat, de ſenatûs ſen- tentia, populique juſſu, Cn. Servilio, C. Fla- minio conſulibus; annis poſt uno ac viginti fa- ctum eſt, quàm votum. Per eoſdem dies C. Claudius, Ap. filius, Pulcher, augur in Q. Fa- bii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat, lectus inauguratuſque eſt. Mirantibus jam vulgò hominibus, quod Hiſpania moviſſet bel- lum negligi, litteræ a Q. Minucio allatæ ſunt, *Se ad Turbam oppidum cum Budare & Beſaſide imperatoribus Hiſpanis, ſignis collatis proſperè pugnaſſe: duodecim millia hoſtium cæſa: Buda- rem imperatorem captum: ceteros fuſos fugatoſ- que.* His litteris lectis, minus terroris ab Hiſ- panis erat, unde ingens bellum exſpectatum fue- rat. Omnes curæ, poſt adventum utique de- cem legatorum, in Antiochum regem conver- ſæ. Hi expoſitis priùs quæ cum Philippo acta eſſent, & quibus legibus data pax, non mino- rem belli molem reſtare ab Antiocho docue- runt. *Ingenti claſſe, egregio terreſtri exercitu, in Europam eum trajeciſſe; niſi avertiſſet vana ſpes, ex vaniore rumore orta, Ægypti invadendæ, mox*

Ver ſacrum faciunt Coſſ.

Victi a Q. Minucio Hiſpani.

7 *Quod A. Cornelius Mammula prætor voverat.*] Vid. not. 5, ad XXII, 9. ſuprà.

U.c.557. a.C.195 *bello Graeciam arsuram fuisse; neque enim ne Aetolos quidem quieturos, quum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. Haerere & aliud in visceribus Graeciae ingens malum, Nabin, nunc Lacedaemoniorum, mox, si liceat, universae Graeciae futurum tyrannum; avaritiâ & crudelitate omnes famâ celebratos tyrannos aequantem. Cui si Argos velut arcem Peloponneso impositam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus, nequicquam liberatam a Philippo Graeciam fore; pro rege, si nihil aliud, longinquo, vicinum tyrannum dominum habituram.*

XLV. 8 Haec quum jam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per seipsos explorata referrent, audirentur, majores, quod ad Antiochum attineret, maturanda his, quum rex quacumque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est. Quum diu disceptatum esset, utrum jam causae satis videretur, 9 cur decerneretur, an permitterent T. Quintio, quod ad Nabin Lacedaemonium attineret, faceret quae e republica censeret esse; permiserunt, eam rem esse rati, quae maturata dilatave non tam magni momenti ad summam rem populi Romani esset; magis id animad-

8 *Haec quum jam.. audirentur.*] Totus hic locus corruptus est. Eum sic refingit felicissimâ conjecturâ Perizonius: *Haec quum tam ab gravibus auctoribus, tum qui omnia per seipsos explorata referrent, audirentur, major res, quod ad Antiochum attineret; maturanda magis, quum rex quacunque de causa in Syriam concessisset, de tyranno consultatio visa est.* Senatores censuerunt majus quidem esse id negotium, quod ad Antiochum attineret; sed, quum rex quacunque de causa in Syriam concessisset, consultationem de tyranno maturandam magis esse, id est, de tyranno priùs quàm de Antiocho consultandum.

9 *Cur decerneretur.*] Vel intellige, vel adde *bellum.*

vertendam esse, quid Annibal & Carthaginienses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Adversæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant, *Nuncios, litterasque ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clam legatos venisse. Ut feras quasdam nunquam mitescere, sic immitem, implacabilem ejus viri animum esse; marcescere otio situque civitatem, queri eum, & 1 inertiâ operis, nec, sine armorum sonitu, excitari posse.* Hæc probabilia memoria prioris belli, per unum illum non magis gesti, quàm moti, faciebat. Irritaverat etiam recenti facto multorum potentium animos.

U.c.557. a.C.195. *Annibal & Carthaginienses suspecti.*

XLVI. Judicum ordo Carthagine eâ tempestate dominabatur; eo maximè, quòd iidem perpetui judices erant. Res, fama, vitaque omnium in illorum potestate erat; qui unum ejus ordinis, idem omnes adversos habebat; nec accusator apud judices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (2 neque enim civiliter nimiis opibus utebantur) prætor factus Annibal, vocare ad se quæstorem. 3 Idem pro nihilo habuit; nam & adversæ factionis erat: &, quia ex quæstura in judices, potentissimum ordinem, referebantur, 4 jam pro futuris mox opibus animos gerebat. Enimvero indignum id ratus Annibal, viatorem ad prehendendum quæstorem misit: subductumque in concionem, non

Judices Carthagine ex perpetuis annui facti, Annibalis operâ.

1 *Inertiâ operis.*] Lege, *inertiâ sopiri*: cui verbo opponitur in iis quæ sequuntur *excitari.*

2 *Neque enim civiliter.*] Non ut cives in libera republica, sed planè quasi reges aut tyranni.

3 *Idem pro nihilo habuit.*] Videtur legendum: *Is rem pro nihilo habuit.*

4 *Jam pro futuris mox opibus animos gerebat.*] Jam eos gerebat animos, eam ferociam, quæ congrueret futuræ mox potentiæ.

U.c.557. a.C.195.

ipsum magis quàm ordinem judicum, præ quorum superbia atque opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusavit. Et, ut secundis auribus accipi orationem animadvertit, & infimorum quoque libertati gravem esse superbiam eorum; legem extemplo promulgavit pertulitque, *Ut in singulos annos judices legerentur; ne quis biennium continuum judex esset.* Ceterùm, quantam eo facto ad plebem inierat gratiam, tantùm magnæ partis principum offendebat animos. Adjecit aliud, quo, bono publico, sibi proprias simultates irritavit. Vectigalia publica partim negligentiâ dilabebantur; partim prædæ ac divisui principum quibusdam & magistratibus erant: quin & pecunia, quæ in stipendium Romanis 5 suo quoque anno penderetur, deerat, tributumque grave privatis imminere videbatur.

Ærarii inopiæ medetur Annibal.

XLVII. Annibal postquam vectigalia quanta terrestria maritimaque essent, & in quas res erogarentur, animadvertit, & quid eorum ordinarii reipublicæ usus consumerent, quantum peculatus averteret, 6 omnibus residuis pecuniis exactis, tributo privatis remisso, satis locupletem rempublicam fore ad vectigal præstandum Romanis pronunciavit in concione, & præstitit promissum. Tum verò isti, quos paverat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati, Romanos in Annibalem, & ipsos causam odii quærentes, instiga-

5 *Suo quoque anno.*] Lege *suo quæque anno.* Vid. not. 2, ad l. III, c. 22; & ad l. XXV, c. 17.

6 *Omnibus residuis pecuniis.*] Pecuniis omnibus, quæ quum publicæ essent, apud privatos recederant, a privatis retentæ fuerant. Usurpavit hoc idem vocabulum eodem sensu Cicero pro Cl. n. 94.

bant. Itaque, diu repugnante Scipione Africano, 7 quia parum ex populi Romani dignitate esse ducebat, 8 subscribere odiis accusationibusque Annibalis, 9 & factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem, nec satis habere bello vicisse Annibalem, nisi velut accusatores 1 calumniam in eum jurarent, ac nomen deferrent, tandem pervicerunt, ut legati Carthaginem mitterentur, qui apud senatum eorum arguerent, Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Servilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo: qui quum venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentibus causam adventûs, dici jusserunt, venisse ad controversias, quæ cum Masinissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas; id creditum vulgò. Annibalem unum se peti ab Romanis non fallebat; & ita pacem Cartha-

U.c.557. a.C.195. *Romani Carthaginem legatos mittunt ad accusandum Annibalem.*

7 *Quia parum.*] Lege *qui parum.*

8 *Subscribere odiis accusationibusque Annibalis.*] Verbum proprium in accusatione. Accusator erat is, qui nomen detulerat, quique in agendo princeps erat. Qui verò se ei adjutores fore & eamdem cum ipso causam acturos esse profitebantur, ii *subscribere* dicebantur accusationi, & vocabantur *subscriptores.*

9 *Et factionibus Carthaginiensium inserere publicam auctoritatem.*] Et immiscere nomen auctoritatemque populi Romani factionibus Carthaginiensium, ita ut Romani sese alteri factioni adversùs alteram adjungerent.

1 *Calumniam in eum jurarent.*] Calumniam jurare, sive jurare de calumnia, est jurare se non calumniandi, aut injustè vexandi quemquam animo litem instituere. Hoc juramentum præstare solitos esse accusatores, ex hoc ipso loco apparet. Id igitur indignatur Scipio, quòd Romani tanquam accusatores reum agere velut sub judice Annibalem velint.

U.c.557. a.C.195 ginienſibus datam eſſe, ut inexpiabile bellum adversùs ſe unum maneret. Itaque cedere tempori, & fortunæ ſtatuit; & præparatis jam omnibus antè ad fugam, obverſatus eo die in foro, avertendæ ſuſpicionis causâ, primis tenebris veſtitu forenſi ad portam cum duobus comitibus ignaris conſilii eſt egreſſus.

Aufugit Annibal. XLVIII. Quum equi, quo in loco juſſi erant, præſtò fuiſſent, noƈte 2 viâ citâ regionem quamdam agri Vocani tranſgreſſus, poſtero die manè inter 3 Achollam & Thapſum 4 ad ſuam turrim pervenit. Ibi eum parata inſtruƈtaque remigio excepit navis, ita Africâ Annibal exceſſit, 5 ſæpius patriæ, quàm ſuorum eventus miſeratus. Eo die in Cercinam inſulam trajecit; ubi quum in portu naves aliquot onerarias cum mercibus inveniſſet, & ad egreſſum eum e nave concurſus ſalutantium eſſet faƈtus; percontantibus, legatum ſe Tyrum dici juſſit; veritus tamen ne qua earum navis noƈte profeƈta Thapſum, aut Achollam nunciaret, ſe Cercinæ viſum, ſacrificio apparari juſſo, magiſtros navium mercatoreſque invitari juſſit: & 6 vela cum antennis ex navibus corrogari, ut umbra (etenim media æſtas fortè erat) cœ-

2 *Viâ citâ.*] Si nihil hìc vitii eſt, intellige, maturato itinere.

3 *Achollam.*] Sive *Achollam* legas, ſive *Acyllam*, haud multum intereſt. Idem enim utroque nomine oppidum deſignatur.

4 *Ad ſuam turrim.*] Plinius, l. II, c. 71, mentionem facit turrium Annibalis, tanquam ſpecularum quarumdam in Hiſpania Africaque. Intelligamus igitur turrim ab Annibale ſpeculandi causâ exſtruƈtam.

5 *Sæpius patriæ, quàm ſuorum eventus.*] Lege, quàm ſuos.

6 *Vela cum antennis ex navibus corrogari.*] E navibus vela & antennas colligi ad efficienda quaſi quædam tabernacula.

nantibus in littore fieret. Quantum res & tempus patiebatur, apparatæ celebrataeque ejus diei epulæ sunt: multoque vino in serum noctis convivium productum. Annibal, quum primum fallendi eos qui in portu erant tempus habuit, navem solvit; ceteri sopiti quum postero die tandem ex somno pleni crapulæ surrexissent; 7 id quod serum erat, aliquot horas remis in naves collocandis, & aptandis armamentis absumpserunt. Carthagine, & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad vestibulum ædium est factus; &, ut non comparere eum vulgatum est, in forum turba convenit, principem civitatis quærentium. Et alii fugam conscisse, (id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, 8 idque magis, ferebant: variosque vultus cerneres, 9 ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus. Visum deinde Cercinæ eum, tandem allatum est.

U.c. 557. a.C. 195.

XLIX. Romani legati quum in senatu exposuissent, *Compertum Patribus Romanis esse, & Philippum regem antè ab Annibale maximè accensum, bellum populo Romano fecisse, & nunc litteras, nunciosque ab eo ad Antiochum regem profectos; haud quieturum antè, quàm bellum toto orbe terrarum concisset.* 1 *Ne his debere im-*

7 *Id quod serum erat.*] Suspicatur Gronovius, *id quod quæsitum erat*, nempe ab Annibale. Ea mens Annibalis fuerat, ut quàm maxima iis mora objiceretur, dum ipse iter præciperet.

8 *Idque magis.*] Et is crebrior erat rumor, ea vulgatior opinio erat.

9 *Ut in civitate aliorum alias partes foventium factionibus.*] Profectò hìc deest quidpiam, quale esset *plena*, vel *distracta*: ut in civitate distracta factionibus aliorum alias partes foventium.

1 *Ne his.*] Fortè: *Nec*

U.c.557. a.C.195. *pune esse, si 2 satisfacere Carthaginienses populo Romano vellent, nihil eorum suâ voluntate, nec publico consilio factum esse.* Carthaginienses responderunt, quicquid æquum censuissent Romani, facturos esse. Annibal prospero cursu Tyrum pervenit: exceptusque a conditoribus Carthaginis, ut alia patria, vir tam clarus omni genere honorum, paucos moratus dies, Antiochiam navigat; ibi profectum jam regem quum audisset, & filium ejus solenne ludorum ad 3 Daphnen celebrantem convenisset, comiter ab eo exceptus, nullam moram navigandi fecit. Ephesi regem est consecutus, fluctuantem adhuc animo incertumque de Romano bello; sed haud parvum momentum animo ejus ad moliendum, adventus Annibalis fecit. Ætolorum quoque eodem tempore alienati ab societate Romana animi sunt: 4 quoniam legatos Pharsalum & Leucadem, & quasdam alias civitates ex primo fœdere petentes, senatus ad Quintium rejecit.

Pervenit ad Antiochum.

id debere impune esse, nempe Annibali.

2 *Satisfacere... populo Romano.*] *Satisfacere*, id est, probare. Sic Cicero l. II, in Verrem, n. 20. *Vobis priore actione satisfactum est, sestertium undecies numeratum esse.*

3 *Ad Daphnen.*] Daphne vicus fuit prope Antiochiam, imò Antiochiæ suburbium, cum ingenti luco; & in medio templum Apollinis ac Dianæ celeberrimum.

4 *Quoniam legatos Pharsalum & Leucadem.*] Vide suprà, c. 34.

EPITOME
LIBRI XXXIV LIVIANI.

Lex Oppia, quam C. Oppius tribunus plebis bello Punico de finiendis cultibus matronarum tulerat, cum magna contentione abrogata est: quum Porcius Cato auctor fuisset, ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniam profectus, bello, quod Emporiis orsus est, citeriorem Hispaniam pacavit. T. Quintius Flamininus bellum adversùs Lacedæmonios & tyrannum eorum Nabidem prosperè gestum, datâ iis pace, qualem ipse voluit, liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finivit. Senatus tunc primùm secretus a populo ludos spectavit: ut id fieret, Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, censores intervenerunt, cum indignatione plebis. 1 Coloniæ pleræque deductæ sunt. M. Porcius Cato de Hispania triumphavit. Res præterea in Hispania, & adversùs Boios, & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T. Quintius Flaminius, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciamque omnem liberaverat, ob hanc rerum gestarum multitudinem triduo triumphavit. Legati Carthaginiensium nuntiaverunt, Annibalem, qui ad Antiochum confugerat, bellum cum eo moliri. Tentaverat autem Annibal per Aristonem Tyrium, sine litteris Carthaginem missum, ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBER XXXIV.

U.c. 557. a. C. 195.

Contentiones de lege Oppia.

I. Inter bellorum magnorum, aut vixdum finitorum, aut imminentium curas, intercessit res parva dictu, sed quæ studiis in magnum certamen excesserit. M. Fundanius & L. Va-

1 *Coloniæ pleræque.*] Meliùs, *coloniæ plures.*

U.c.557. a.C.195. lerius tribuni plebei ad plebem tulerunt de Oppia lege abroganda. Tulerat eam C. Oppius tribunus plebis, 2 Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, in medio ardore Punici belli, 3 *Ne qua mulier plus semunciâ auri haberet: neu vestimento versicolori uteretur: neu 4 juncto vehiculo 5 in urbe oppidove, aut propiùs inde mille passus, nisi sacrorum publicorum causâ, veheretur.* M. & P. Junii Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur, nec eam se abrogari passuros aiebant. Ad suadendum dissuadendumque multi nobiles prodibant. Capitolium turbâ hominum faventium adversantiumque legi com-

2 *Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus.*] Bis consul Ti. Sempronius fuit, primùm cum Q. Fabio, illo Cunctatore, iterum cum Q. Fabio, Cunctatoris filio. Ad utrum e duobus Ti. Sempronii consulatibus lex Oppia referri debeat, dubitari potest. Nec multum sanè interest. Ceterùm, quod ad rem ipsam pertinet, observandum est matronis olim concessum fuisse, memorante Livio, suprà l. V, c. 25, *ut carpentis festo profestoque uterentur*: cujus vetusti juris mirum est nullam mentionem infrà in tribunorum orationibus fieri. Sed & Cato infrà, c. 3, exagitat admodum invidiosè postulationem matronarum, ut sibi carpentis festis profestisque diebus uti liceret: quod illis honoris causâ tam a longo tempore datum erat, & Oppiâ demum lege abrogatum. Videtur Livius in toto hoc negotio vetusti illius juris parum memor fuisse.

3 *Ne qua mulier plus semunciâ auri.*] Apparet ex l. XXVI, c. 36, hoc caput legis Oppiæ, aut nunquam fuisse servatum, aut jampridem observari desiisse.

4 *Juncto vehiculo.*] Vehiculo quod junctis jumentis ageretur. Sic Virgilius, l. IV Georg. v. 389. *Et juncto bipedum curru metitur equorum.*

5 *In urbe oppidove.*] Sive in urbe Roma, sive in quocumque oppido civium Romanorum. Hæc enim lex solas mulieres Romanas, non Latinas, spectabat, ut patebit ex oratione tribunorum.

plebatur. Matronæ nullâ nec 6 auctoritate, nec verecundiâ, nec imperio virorum, contineri limine poterant: omnes vias urbis aditusque in forum obsidebant, viros descendentes ad forum orantes, ut florente republicâ, crescente in dies privatâ omnium fortunâ, matronis quoque pristinum ornatum reddi paterentur. Augebatur hæc frequentia mulierum in dies: nam etiam ex oppidis 7 conciliabulisque convenerant. Jam & consules, prætoresque, & alios magistratus adire & rogare audebant; ceterùm minimè exorabilem alterum 8 utique consulem M. Porcium Catonem habebant, qui pro lege, quæ abrogabatur, ita disseruit.

U.c.557. a.C.195.

II. *Si in sua quisque nostrûm matrefamiliæ, Quirites, jus & majestatem viri 9 retinere instituisset, minus cum universis feminis negotii haberemus; nunc domi victa libertas nostra impotentiâ muliebri, hîc quoque in foro obteritur & calcatur: &, quia singulas sustinere non potuimus, universas horremus. Equidem fabulam & fictam rem ducebam esse, 1 virorum omne genus in aliqua insula conjuratione muliebri ab stirpe sublatum esse. 2 Ab nullo genere non æquè sum-*

Oratio Catonis Cos. pro lege Oppia.

6 *Auctoritate.*] Propinquorum, aliorumve quorum consiliis obsequi mulieres deceret. Vid. not. 1, ad I, 7.

7 *Conciliabulis.*] Vid. not. 5, ad XXV, 5.

8 *Utique.*] Certè, præcipuè.

9 *Retinere instituisset.*] In eo primùm posuisset operam ut retineret.

1 *Virorum omne genus.*] Mulierum Lemniarum facinus intelligit, quæ viros omnes interfecerunt.

2 *Ab nullo genere non æquè summum.*] Magis placeret legere, sublatâ negatione, *ab nullo genere æquè summum*, id est, tam magnum *periculum est*, supple, atque a mulieribus. Sic enim & meliùs sibi constaret oratio, quum suprà agatur de atroci facinore a feminis patrato, & magis decora esset Catoni, non

U.c.557 a.C.195. mum periculum est, si cœtus, & consilia, & secretas consultationes esse sinas. Atque ego vix statuere apud animum meum possum, utrùm pejor ipsa res, an pejore exemplo agatur. Quorum alterum ad nos consules, reliquosque magistratus, alterum ad vos, Quirites, magis pertinet: nam utrùm e republica sit, necne, id quod ad vos fertur, vestra existimatio est, qui in suffragium ituri estis. Hæc 3 consternatio muliebris, sive suâ sponte, sive auctoribus vobis, M. Fundani, & L. Valeri facta est, haud dubiè ad culpam magistratuum pertinens, nescio vobis, tribuni, an consulibus magis sit deformis: vobis, si feminas ad concitandas tribunicias seditiones jam adduxistis: nobis, si ut plebis quondam, sic nunc mulierum secessione leges accipiendæ sunt. Equidem non sine rubore quodam paulò antè, per medium agmen mulierum, in forum perveni. Quòd nisi me verecundia singularum magis majestatis & pudoris, quàm universarum tenuisset, ne 4 compellatæ a consule viderentur, dixissem: Qui hic mos est in publicum procurrendi, & obsidendi vias, & viros alienos appellandi? Istud ipsum suos quæque domi rogare non potuistis? An blandiores in publico, quàm in privato, & alienis, quàm vestris, estis? Quanquam ne domi quidem vos, si sui juris finibus matronas contineret pudor, quæ leges hîc rogarentur abrogarenturve, curare decuit. Majores nostri, nullam ne privatam

solùm gravi, sed etiam truci, quod infrà a tribunis objicitur, oratori.

3 *Consternatio muliebris.* Seditio concurrentium mulierum. Vid. not. ad XXI, 24.

4 *Compellatæ.*] *Compellare* non est simpliciter alloqui, sed cum increpatione quadam, aut certè eo modo qui pudorem aliquem incutiat ei quem compellamus: id quod Gallicè dicimus, *apostropher*.

quidem rem agere feminas 5 sine auctore voluerunt; in manu esse parentum, fratrum, virorum; nos (6 si diis placet) jam etiam rempublicam capessere eas patimur, & foro quoque, & concionibus, & comitiis immisceri. 7 Quid enim nunc aliud per vias & compita faciunt, quàm quòd aliæ rogationes tribunorum plebis suadent, aliæ legem abrogandam censent? 8 Date frenos impotenti naturæ, & indomito animali, & sperate ipsas modum licentiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum est, quæ iniquo animo feminæ sibi, aut moribus, aut legibus injuncta patiuntur; omnium rerum libertatem, imò licentiam (si vera dicere volumus) desiderant. Quid enim, si hoc expugnaverint, non tentabunt? Recensete omnia 9 muliebria jura, quibus licentiam earum alligaverint majores nostri, per quæque subjecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen

U.c.557.
a.C.195.

5 *Sine auctore.*] Nisi interpositâ auctoritate, vel patris, quamdiu manebant innuptæ; vel viri, si nuptæ forent; vel, si & patre & viro carerent, fratris, aut alicujus ex agnatis, sive cognatis paternis; vel denique tutoris a magistratu dati, si fortè tutorem a lege præfinitum non haberent. Itaque semper Romanæ mulieres in potestate alicujus erant, cujus eis necessaria erat auctoritas, ut in judicio starent, ut se obligarent, ut civile negotium gererent.

6 *Si diis placet.*] Formula exprimendæ indignationi usitata.

7 *Quid enim nunc aliud.. faciunt, quàm quod aliæ rogationes... suadent.*] Suspectum est nobis τὸ *quod*, malè huc, ut videtur, inculcatum, quemadmodum suprà l. XXVI, c. 6. Et reciso eo, fiet planè eadem structura, verborum, quæ in hoc l. IV, c. 26, loco: *Neque aliud totâ urbe agi, quàm bellum apparari.*

8 *Date frenos.*] Laxate frenos. Quæ sequuntur & *sperate*, per ironiam dicta intelligi debent.

9 *Muliebria jura.*] Jura in iis quæ spectant ad mulieres usu aut legibus constituta.

U.c.557. a.C.195. *continere potestis. Quid? si carpere singula, & extorquere, & exæquari ad extremum viris patiemini, tolerabiles vobis eas fore creditis? Extemplo, simul pares esse cœperint, superiores erunt.*

III. *At, Hercule, ne quid novum in eas rogetur, recusant: non jus, sed injuriam deprecantur. Imò ut, quam accepistis, jussistis suffragiis vestris legem, quam usu tot annorum & experiendo comprobastis, hanc ut abrogetis: id est, ut unam tollendo legem, ceteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est: id modò quæritur, si majori parti, & in summam prodest. Si, quod cuiquam privatim officiet jus, id destruet ac demolietur, quid attinebit universos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit, propter quod matronæ consternatæ procurrant in publicum, ac vix foro se & concione abstineant. Ut captivi ab Annibale redimantur, parentes, viri, liberi, fratres earum? Procul abest, absitque semper talis fortuna reipublicæ: sed tamen quum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec sollicitudo pro suis, sed religio congregavit eas. Matrem Idæam a Pessinunte ex Phrygia venientem acceperunt sunt. Quid honestum dictu saltem seditioni prætenditur muliebri?* 1 *Ut auro & purpurâ fulgeamus, inquit; ut carpentis, festis profestisque diebus, velut triumphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragiis vestris, per urbem vectemur:* 2 *ne ullus modus sumptibus, nec luxuriæ sit. Sæpe me querentem de feminarum, sæpe de virorum, nec de privatorum modò, sed etiam magistratuum sumptibus audistis;*

1 *Ut auro & purpurâ fulgeamus, inquit.*] Supple; quælibet e mulieribus. Vide similem loquendi formam suprà, l. VI, c. 40.

2 *Ne ullus modus sumptibus, nec luxuriæ sit.*] Elegantius, *ne luxuriæ.*

diversisque duobus vitiis, avaritiâ & luxuriâ, civitatem laborare: quæ pestes omnia magna imperia everterunt. 3 Hæc ego, quò melior lætiorque in dies fortuna reipublicæ est, imperiumque crescit, & jam in Græciam Asiamque transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas, eò plus horreo, ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. 4 Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt huic urbi; jam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudantes mirantesque, & 5 antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes. Ego hos malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoriâ per legatum Cineam Pyrrhus, non virorum modò, sed etiam mulierum animos donis tentavit; nondum lex Oppia ad coërcendam luxuriam muliebrem lata erat: tamen nulla accepit. Quam causam fuisse censetis? Eadem fuit, quæ majoribus nostris nihil de hac re lege sanciendi: nulla erat luxuria, quæ coërceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorum; sic cupiditates priùs natæ sunt, quàm leges, quæ iis modum facerent. Quid 6 legem Liciniam excitavit de quingentis jugeribus, nisi ingens cupido agros continuandi? Quid 7 legem

U.c.557.
a.C.195.

3 *Hæc ego... eò plus horreo, ne illæ.. res.*] Sufficiebat vel *hæc*, vel *illæ res*. Sed propter longiorem interpositam periodum Livius, ut perspicuitati consuleret, addendas vel ex supervacuo duxit duas posteriores voculas.

4 *Infesta.. signa ab Syracusis.*] Ludit in ambiguitate vocis *signa*, quæ & signa militaria, & statuas denotat. Statuas quàm plurimas Marcellus ab Syracusis Romam deportaverat.

5 *Antefixa.*] Vid. not. 2, ad XXVI, 23.

6 *Legem Liciniam.*] Vid. l. VI, c. 35.

7 *Legem Cinciam.*] *Quâ cavetur antiquitus, ne quis*

U.c.557. a.C.195 Cinciam de donis & muneribus, nisi quia vectigalis jam & stipendiaria plebes esse senatui cœperat? Itaque minimè mirum est, nec Oppiam, nec aliam ullam tum legem desideratam esse, quæ modum sumptibus mulierum faceret, quum aurum & purpuram data & oblata ultro non accipiebant. Si nunc cum illis donis Cineas urbem circumiret, stantes in publico invenisset quæ acciperent.

IV. Atque ego nonnullarum cupiditatum ne causam quidem, aut rationem inire possum; nam ut, quod alii liceat, tibi non licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris, aut indignationis habeat; sic æquato omnium cultu, quid unaquæque vestrûm veretur ne in se 8 conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ, vel paupertatis: sed utrumque lex vobis demit, quum id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. Cur non insignis auro & purpurâ conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, ut quod habere non possunt, habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen uxoribus vestris injicere, Quirites, ut divites id habere velint, quod nulla alia possit; pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Næ, simul pudere, quod non oportet,

ob causam orandam pecuniam donumve accipiat, inquit Tacitus, l. XI Ann. c. 5. Causarum autem patroni plerique ex ordine senatorio erant. Hinc dicit noster ideo legem Cinciam latam esse, quia plebs vectigalis esse senatui cœperat. Ex Tullio discimus, lib. de Sen. n. 10, legem Cinciam latam esse decimo ante hunc anno, M. Cornelio Cethego, P. Sempronio Tuditano Coss. ejusque suasorem fuisse Q. Fabium admodum senem.

8 *Conspiciatur.*] Conspicuum sit & notabile. Vid. not. 3, ad XXI, 4.

ceperit, quod oportet, non pudebit. Quæ de suo poterit, parabit: quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit! quum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgò alienos viros rogant, &, quod majus est, legem & suffragia rogant, & a quibusdam impetrant, adversùs te, & rem tuam, & liberos tuos inexorabiles. Simul lex modum sumptibus uxoris tuæ facere desierit, tu nunquam facies. Nolite eodem loco existimare, Quirites, futuram rem, quo fuit, antequam lex de hoc ferretur. Et hominem improbum non accusari tutius est, quàm absolvi: & luxuria 9 non mota tolerabilior esset, quàm erit nunc, ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa. Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo; vos quod faxitis, deos omnes fortunare velim.

V. Post hæc tribuni quoque plebei, qui se intercessuros professi erant, quum pauca in eamdem sententiam adjecissent; tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit;

Oratio L. Valerii trib. pl. adversùs legem Oppiam.

Si privati tantummodo, ad suadendum dissuadendumque id quod a nobis rogatur, processissent, ego quoque, quum satis dictum pro utraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectassem; nunc quum vir gravissimus consul M. Porcius, non auctoritate solùm, quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longâ & accuratâ insectatus sit rogationem nostram; necessum est paucis respondere. Qui tamen plura verba in castigandis matronis, quàm in rogatione nostra dissuadenda consumpsit: & quidem, ut in dubio poneret, utrùm id quod reprehenderet, matronæ

9 *Non mota.*] Si eam nos quietam sivissemus, nec impugnassemus lege adversùs eam latâ, & conatibus ad coercendam eam adhibitis.

U.c.557 a.C.195. *suâ sponte, an nobis auctoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos jecit magis hæc consul verbo tenus, quàm ut re insimularet. Cœtum, & seditiones, & interdum secessionem muliebrem appellavit, quòd matronæ in publico vos rogassent, ut legem in se latam per bellum temporibus duris, in pace, & florente ac beatâ republicâ, abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ causâ conquirantur, & hæc, & alia esse scio: & M. Catonem oratorem non solùm gravem, sed interdum etiam trucem esse scimus omnes, quum ingenio sit mitis. Nam quid tandem novi matronæ fecerunt, quòd frequentes in causa ad se pertinente in publicum processerunt? Nunquam ante hoc tempus in publico apparuerunt?* 1 *Tuas adversùs te Origines revolvam. Accipe quoties id fecerint, & quidem semper bono publico. Jam a principio regnante Romulo, quum, Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur, nonne intercursu matronarum inter acies duas prælium sedatum est? Quid? regibus exactis, quum, Coriolano Marcio duce, legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent; nonne id agmen, quo obruta hæc urbs esset, matronæ averterunt? Jam urbe captâ a Gallis, aurum quo redempta urbs est, nempe matronæ* 2 *consensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & quum pe-*

1 *Tuas ... Origines.*] Historias, quas ideo videtur Cato appellasse *Origines*, quia in secundo & tertio libris docebat unde quæque civitas orta esset Italica. Primus & quatuor ultimi res Romanas continebant. Hæc nos docet testis locuples Cornelius Nepos in Catonis vita.

2 *Consensu omnium.*] Consensu inter se unanimi. Sic infra, c. 32. *Thessalos, & Phocenses, & Locrenses, consensu omnium scimus partium Philippi fuisse.*

curia opus fuit, viduarum pecuniæ adjuverunt ærarium, & quum dii quoque novi ad opem ferendam dubiis rebus arcesserentur, matronæ universæ ad mare profectæ sunt, ad Matrem Idæam accipiendam? Dissimiles, inquit, causæ sunt. Nec mihi causas æquare propositum est: nihil novi factum, purgare satis est. Ceterùm, quod in rebus ad omnes pariter viros feminasque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in causa propriè ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerunt? Superbas medius fidius aures habemus, si, quum domini servorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis feminis indignamur.

U.c.557. a.C.195.

VI. Venio nunc ad id de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit; nam & legem ullam omnino abrogari est indignatus; & eam præcipuè legem, quæ luxuriæ muliebris coërcendæ causâ lata esset. Et illa communis pro legibus, visa 3 consularis oratio est: & hæc adversùs luxuriam, severissimis moribus conveniebat. Itaque periculum est, nisi, quid in utraque re vani sit, docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim, quemadmodum ex his legibus, quæ non in tempus aliquod, sed perpetuæ utilitatis causâ in æternum latæ sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut usus coarguit, aut status aliquis reipublicæ inutilem fecit; sic quas tempora aliqua desiderarunt leges, mortales (ut ita dicam) & temporibus ipsis mutabiles esse video. Quæ in pace latæ sunt, plerumque bellum abrogat; quæ in bello, pax: ut in navis administratione alia in secundam, alia in adversam tempestatem usui sunt. Hæc quum ita naturâ distincta sint, ex utro tandem genere ea lex esse videtur, quam abro-

3 Consularis.] Digna consule.

U.c.557. a.C.195. *gamus? 4 An vetus regia lex, simul cum ipsa urbe nata? An (quod secundum est) ab Decemviris ad condenda jura creatis in duodecim tabulis scripta? sine qua quum majores nostri non existimarint matronale decus servari posse, nobis quoque verendum sit, ne cum ea pudorem sanctitatemque feminarum abrogemus? Quis igitur nescit, novam istam legem esse, 5 Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, viginti annis antè, latam? sine qua quum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint, quod tandem, ne abrogatâ eâ effundantur ad luxuriam, periculum est? Nam si ista lex ideo lata esset, ut finiret libidinem muliebrem, verendum foret, ne abrogata incitaret: cur sit autem lata, ipsum indicabit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: jam Tarentum, jam Arpos, jam Capuam habebat: ad urbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in supplementum, non socios navales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: servi, quibus arma darentur, ita ut pretium pro iis bello perfecto dominis solveretur, emebantur: 6 in eamdem diem pecuniæ, frumentum, & cetera quæ belli usus postulabant, præbenda publicani se conducturos pro-*

4 *An vetus regia lex.*] An vetus aliqua lex de earum numero, quæ ab regibus latæ sunt.

5 *Q. Fabio, Ti. Sempronio consulibus, viginti annis antè.*] Hic annus agitur vicesimus primus a priore Ti. Sempronii consulatu, undevicesimus à secundo. Vid. not. 1, ad c. 1, hujus libri.

6 *In eamdem diem pecuniæ.*] *Dies pecuniæ* est ea, quâ pecunia credita solvi debet. Publicani igitur frumentum & cetera præbenda conduxerant in eamdem diem pecuniæ, id est, eâ lege ut pecunia sibi redderetur eodem tempore, quo pretium servorum dominis persolvendum erat, nempe post confectum bellum.

fessi.

fessi erant: 7 servos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, ab senatoribus ejus rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: 8 cautum erat, quo ne plus auri & argenti facti, quo ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ occupatæ erant, ut ad eam coërcendam lex Oppia desiderata sit? quum, quia Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiri luctum triginta diebus jussit. Cui non apparet, inopiam & miseriam civitatis, quia omnium privatorum pecuniæ in usum publicum vertendæ erant, istam legem scripsisse, tamdiu mansuram, quamdiu causa scribendæ legis mansisset? Nam si quæ tunc temporis causâ aut decrevit senatus, aut populus jussit, in perpetuum servari oportet, cur pecunias reddimus privatis? 9 cur publica præsenti pecuniâ locamus? cur servi, qui militent, non emuntur? cur privati non damus remiges, sicut dedimus?

VII. *Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ sentient: ad conjuges tantùm nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perveniet? Purpurâ viri utemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpurâ togis utentur; magistratibus in coloniis municipiisque, hîc Romæ infimo generi 1 magistris vicorum togæ præ-*

7 *Servos ad remum.*] Vid. suprà XXIV, 11.

8 *Cautum erat, quo ne plus.*] Definitus erat auri & argenti modus, quo majorem habere vetaremur.

9 *Cur publica præsenti pecuniâ locamus.*] Cur ita locamus præbenda ea quæ reipublicæ & exercitibus usui sunt, ut præsentem pecuniam redemptoribus numeremus.

1 *Magistris vicorum.*]

U.c.557. A.C.195. *textæ habendæ jus permittemus; nec id ut vivi solùm habeant tantum insigne, sed etiam ut cum eo crementur mortui: feminis duntaxat purpuræ usum interdicemus? &, quum tibi viro liceat purpura in veste stragulâ uti, matrem familiæ tuam purpureum amiculum habere non sines? & equus tuus speciosiùs instratus erit, quàm uxor vestita? Sed in purpurâ, quæ teritur, absumitur, injustam quidem, sed aliquam tamen causam tenacitatis video: in auro verò, in quo præter* 2 *manûs pretium nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? Præsidium potiùs in eo est & ad publicos, & ad privatos usus, sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se singularum, quando nulla haberet, esse aiebat. At, Hercule, universis dolor & indignatio est, quum sociorum Latini nominis uxoribus vident ea concessa ornamenta, quæ sibi adempta sint: quum insignes eas esse auro & purpurâ, quum illas vehi per urbem, se pedibus sequi, tanquam in illarum civitatibus, non in sua, imperium sit. Virorum hoc animos vulnerare posset: quid muliercularum censetis, quas etiam parva movent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona, aut spolia bellica his contingere possunt. Munditiæ, & ornatus, & cultus, hæc feminarum insignia sunt: his gaudent & gloriantur:* 3 *hunc mundum mu-*

Magistri vicorum, seu vicorum Magistri curationem vicorum habebant, e plebe cujusque viciniæ electi. Ii ludos Compitalitios prætextati faciebant.

2 *Manûs pretium.*] Mercedem pro labore & opera aurifici solutam: id quod Gallicè dicimus *la façon*, *la main d'œuvre.*

3 *Hunc mundum muliebrem appellarunt majores nostri.*] Hæc ita propria sunt mulierum, ut ab iis nomen apud majores nostros acceperint, & vocabulo *mundi muliebris* fuerint designata.

liebrem appellarunt majores nostri. Quid aliud in luctu, quàm purpuram atque aurum deponunt? quid, quum eluxerunt, sumunt? quid in gratulationibus supplicationibusque, nisi excellentiorem ornatum, adjiciunt? Scilicet, si legem Oppiam abrogaveritis, non vestri arbitrii erit, si quid ejus vetare volueritis, quod nunc lex vetat; minùs filiæ, uxores, sorores etiam quibusdam in manu erunt. Nunquam salvis suis exuitur servitus muliebris: & ipsæ libertatem, quam viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quàm in legibus, malunt esse. Et vos in manu & tutela, non in servitio debetis habere eas; & malle patres vos aut viros, quàm dominos dici. Invidiosis nominibus utebatur modò consul, seditionem muliebrem, & secessionem appellando. Id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs, aut Aventinum capiant. Patiendum huic infirmitati est, quodcunque vos censueritis; quò plus potestis, eò moderatiùs imperio uti debetis.

U.c.557. a.C.195.

VIII. Hæc quum contra legem proque lege dicta essent, aliquantò major frequentia mulierum postero die sese in publicum effudit, unoque agmine omnes tribunorum januas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè abstiterunt, quàm remissa intercessio ab tribunis esset. Nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem abrogarent; anno vigesimo post abrogata est, quàm lata.

Oppia lex abrogata.

M. Porcius consul, posteaquam abrogata est Oppia lex, extemplo viginti quinque navibus longis, quarum quinque sociorum erant, ad Lunæ portum profectus, eòdem exercitu convenire jusso, &, edicto per oram maritimam misso, navibus omnis generis contractis, ab Luna proficiscens edixit, ut ad portum Pyrenæi

Cato it in Hispaniam.

U.c.557. a.C.195

sequerentur; inde se frequenti classe ad hostes iturum. Prætervecti Ligustinos montes sinumque Gallicum, ad diem quam edixerat, convenerunt; inde Rhodam ventum: & præsidium Hispanorum, quod in castello erat, vi dejectum. Ab Rhoda secundo vento Emporias perventum; ibi copiæ omnes, præter socios navales, in terram expositæ.

Emporiarum descriptio.

IX. Jam tunc Emporiæ duo oppida erant muro divisa. Unum Græci habebant, a Phocæa, unde & Massilienses, oriundi: alterum Hispani; sed Græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minùs quadringentos passus patentem habebat: Hispanis retractior a mari trium millium passuum in circuitu murus erat. Tertium genus Romani coloni ab Divo Cæsare, post devictos Pompeii liberos, adjecti. Nunc in corpus unum confusi omnes; Hispanis priùs, postremò & Græcis in civitatem Romanam adscitis. Miraretur, qui tùm cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam feræ & bellicosæ genti, objectos, quæ res eos tutaretur; disciplina erat custos infirmitatis, quam inter validiores optimè timor continet. Partem muri versam in agros egregiè munitam habebant, unâ tantùm in eam regionem portâ impositâ: cujus assiduus custos semper aliquis ex magistratibus erat; nocte pars tertia civium in muris excubabant: neque moris tantùm aut legis causâ, sed, quantâ si hostis ad portas esset, & servabant vigilias & circumibant, curâ. Hispanum neminem in urbem recipiebant; ne ipsi quidem temere urbe excedebant, ad mare patebat omnibus exitus. Portâ ad Hispanorum oppidum versâ nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cujus proximâ nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. Causa exeundi

hæc erat: commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipsi ea quæ externa navibus inveherentur, & 4 agrorum exigere fructus, volebant; hujus mutui usûs desiderium, ut Hispana urbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eò tutiores, quòd sub umbra Romanæ amicitiæ latebant: quam sicut minoribus viribus, quàm Massilienses, pari colebant fide; tunc quoque consulem exercitumque comiter ac benignè acceperunt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret, ubi & quantæ hostium copiæ essent; ut ne mora quidem segnis esset, omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat fortè tempus anni, ut frumentum in areis haberent; itaque redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis, *Bellum*, inquit, *seipsum alet.* Profectus ab Emporiis agros hostium urit vastatque: omnia fuga & terrore complet.

U.c.557. a.C.195.

X. Eodem tempore, M. Helvio decedenti ex ulteriore Hispania cum præsidio sex millium, dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Illiturgi occurrunt. Viginti millia armatorum fuisse, Valerius scribit, duodecim millia ex iis cæsa; oppidum Illiturgi receptum, & puberes omnes interfectos. Inde ad castra Catonis Helvius pervenit: &, quia tuta jam ab hostibus regio erat, præsidio in ulteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus, & ob rem feliciter gestam ovans urbem est ingressus. 5 Argenti infecti tulit in ærarium

Celtiberos Helvius vincit.

Ovans urbem ingreditur.

4 *Agrorum exigere fructus.*] Vendere fructus qui ex agris provenerant. *Exigere* hîc usurpat Livius, quemadmodum Horatius *extrudere*. *Laudat venales qui vult extrudere merces.*

5 *Argenti... quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo.*] Selibras, seu marcas nostrates 23018, cum sex unciis.

U.c.557. a.C.195. quatuordecim millia pondo septingenta triginta duo; & 6 signati bigatorum septemdecim millia viginti tria; & 7 Oscensis argenti viginti millia quadringenta triginta octo. Causa triumphi negandi senatui fuit, quòd alieno auspicio, & in aliena provincia pugnasset. Ceterùm biennio post redierat, quum, 8 provinciâ successori Q. Minucio traditâ, annum insequentem retentus ibi longo & gravi morbo fuisset. Itaque duobus modò mensibus antè Helvius ovans urbem est ingressus, quàm successor ejus Q. Minucius triumpharet. Hic quoque tulit 9 argenti pondo triginta quatuor millia octingenta, 1 bigatorum septuaginta octo millia, & 2 Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia.

Minucii triumphus.

6 *Signati bigatorum septemdecim millia viginti tria.*] Denarios 17023, marcas argenti paulò plus 267. Pondus perexiguum. Fortasse aliquis error est in numeris.

7 *Oscensis argenti.*] Oscense argentum videtur fuisse argentum erutum e fodinis, quæ apud Oscam essent. Osca erat valida & opulenta Hispaniæ urbs, quæ nunc vocatur *Huesca.* Argentarias fodinas fuisse in Hispania constat ex c. 21, infrà. Ceterùm argenti viginti millia pondo quadringenta triginta octo efficiunt marcas nostrates 31934, cum tribus unciis.

8 *Provinciâ successori Q. Minucio traditâ.*] Hîc in re haud sanè magni momenti videtur memoriâ lapsus esse Livius. Helvius enim ex ulteriore provincia decedebat: Minucius autem citeriorem sortitus erat, auctore ipso Livio, l. XXXIII, c. 26, & infrà c. 17. Itaque Helvius successorem non habuit Minucium.

9 *Argenti pondo triginta quatuor millia octingenta.*] Marcas nostrates 54375.

1 *Bigatorum septuaginta octo millia.*] Denarios 78000, id est, marcas argenti 1218, cum sex unciis.

2 *Oscensis argenti ducenta septuaginta octo millia.*] Selibras nostrates 434375. Numerus ille immanis est, & qui fidem excedere videatur. Fortasse hîc aliquid est mendi.

XI. In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. Eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus unus filius erat, venerunt: querentes, *Castella sua oppugnari, nec spem ullam esse resistendi, nisi præsidium Romani misissent. Quina millia militum satis esse: nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros.* Ad ea consul, *Moveri quidem se vel periculo eorum, vel metu* dicere. *Sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, ut, quum magna vis hostium haud procul absit,* 3 *&, quàm mox signis collatis dimicandum sit, in dies exspectet, dividendo exercitum, minuere tutò vires posset.* Legati ubi hæc audierunt, flentes ad genua consulis provolvuntur. Orant, *Ne se in rebus tam trepidis deserat. Quò enim se, repulsos ab Romanis, ituros? Nullos se socios, nihil usquam in terris aliud spei habere. Potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si conjurare cum ceteris voluissent; nullis minis, nullis terriculis se motos, sperantes satis opis & auxilii sibi in Romanis esse. Id si nullum sit, si sibi a consule negetur, deos hominesque se testes facere, invitos & coactos se, ne eadem, quæ Saguntini passi sunt, patiantur, defecturos: & cum ceteris potiùs Hispanis, quàm solos perituros esse.*

U.c.557. a.C.195. *Ilergetes auxilium a Romanis petunt.*

XII. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte, quæ insecuta est, anceps cura agitare: nolle deserere socios: nolle minuere exercitum; quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicando periculum afferre

3 *Et, quàm mox signis collatis dimicandum sit, in dies exspectet.*] Sic amat loqui Livius, l. III, c. 37. *Exspectabant, quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur.* Et l. V, c. 45. *Intenti, quàm mox signum daretur.* Sensus patet. Et exspectet in dies instantem jam cum iis dimicationem.

U.c.557 a.C.195. posset. Stat sententia, non minuere copias, ne quid interim hostes inferant ignominiæ: sociis spem pro re ostentandam censet; sæpe vana pro veris, maximè in bello, valuisse: & credentem se aliquid auxilii habere, perinde atque haberet, ipsâ fiduciâ, & sperando atque audendo servatum. Postero die legatis respondit, *Quanquam vereatur ne suas vires, aliis eas commodando, minuat; tamen illorum se temporis ac periculi magis, quàm suî rationem habere.* Denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus jubet, ut cibum, quem in naves imponant, maturè coquant: navesque in diem tertium expediri jussit. Duos ex legatis Biligasti atque Ilergetibus nunciare ea jubet; filium reguli comiter habendo & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti, quàm impositos in naves milites viderunt: id pro haud dubio jam nunciantes, non suos modò, sed etiam hostes 4 famâ Romani auxilii adventantis impleverunt.

Catonis stratagema.

XIII. Consul ubi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, revocari ex navibus milites jubet; ipse quum jam id tempus anni appeteret, quo geri res possent, castra hiberna mille passuum ab Emporiis posuit; inde per occasiones nunc hac parte, nunc illâ, modico præsidio castris relicto, prædatum milites in hostium agros educebat. Nocte ferme proficiscebantur, ut & quàm longissimè a castris procederent, & inopinantes opprimerent. Et exercebat ea res novos milites, & hostium magna vis excipiebatur: nec jam egredi extra munimenta castellorum audebant. Ubi satis admodum & suorum, & hostium animos est expertus, con-

4 *Famâ Romani auxilii adventantis impleverunt.*] Et quidem Ilergetes hoc modo periculo liberatos clariùs indicat Frontinus, L. IV, c. 7.

vocari tribunos, præfectosque, & equites omnes, & centuriones jussit. *Tempus*, inquit, *quod sæpe optastis, venit, quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. Adhuc prædonum magis, quàm bellantium militastis more: nunc justâ pugnâ hostes cum hostibus conseretis manus; non agros inde populari, sed urbium opes haurire licebit. Patres nostri, quum Hispania Carthaginiensium, & imperatores ibi & exercitus essent, ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites haberent, tamen addere hoc in fœdere voluerunt, 5 Ut imperii sui Iberus fluvius esset finis. Nunc, quum duo prætores, quum consul, quum tres exercitus Romani Hispaniam obtineant, Carthaginiensium jam prope decem annis nemo in his provinciis sit, imperium nobis citra Iberum amissum est. Hoc armis & virtute recuperetis oportet; & nationem rebellantem magis temere quàm constanter bellantem, jugum quo se exuit, accipere rursus cogatis.* In hunc modum maximè adhortatus, pronunciat se nocte ad castra hostium ducturum; ita ad corpora curanda dimissi.

U.c.557. a.C.195.

Catonis oratio ad milites.

XIV. Mediâ nocte quum auspicio operam dedisset, profectus, ut locum quem vellet, priusquam hostes sentirent, caperet, præter castra hostium circumducit, & primâ luce acie instructâ, sub ipsum vallum tres cohortes mittit. Mirantes barbari ab tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma. Interim consul apud suos, *Nusquam, nisi virtute spes est, milites*, inquit, *& ego sedulò ne esset feci; inter castra nostra & nos medii hostes; ab tergo hostium ager est; quod pulcherrimum, idem tutissimum est, in virtute spem positam habere.* Sub hæc cohortes recipi jubet, ut barbaros simulatione fugæ eli-

Hostes ad pugnam elicit.

5 *Ut imperii sui Iberus.*] Vid. suprà XXI, 2.

U.c.557. a.C.195. ceret. Id quod crediderat, evenit; pertimuisse, & cedere rati Romanos, portâ erumpunt: & quantum inter castra sua, & hostium aciem, relictum erat loci, armatis complent. Dum trepidant acie instruendâ, consul jam paratis ordinatisque omnibus, incompositos aggreditur; equites primos ab utroque cornu in pugnam educit; sed in dextro extemplo pulsi, cedentesque trepidi, etiam pediti terrorem intulere. Quod ubi vidit consul, duas cohortes delectas 6 ab dextro latere hostium circumduci jubet, & ab tergo se ostendere, priusquam concurrerent peditum acies. Is terror objectus hosti, rem metu Romanorum equitum inclinatam æquavit; tâmen adeò turbati erant dexteræ alæ equites peditesque, ut quosdam consul manu ipse reprehenderit, verteritque in hostem. Ita & quamdiu missilibus pugnatum est, anceps pugna erat; & jam a dextra parte, unde terror & fuga cœperat, ægrè Romanus restabat. A sinistro cornu, & ab fronte urgebantur barbari, & cohortes ab tergo instantes pavidi respiciebant. Ut emissis 7 soliferreis 8 falaricisque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna; non cæcis ictibus procul ex improviso vulnerabantur; sed pede collato tota in virtute ac viribus spes erat.

Et fugat. XV. Fessos jam suos consul, ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis, accendit; nova acies facta; integri recentibus

6 *Ab dextro latere hostium circumduci.*] Circumduci in terga hostium præter illorum dextrum latus.

7 *Soliferreis.*] *Soliferreum*, teste Festo, *genus teli totum ferreum*: a *sollo*, quod vocabulum Oscâ linguâ idem sonabat, ac Latino sermone *totum*.

8 *Falaricis.*] Falaricæ descriptionem pete ex nostro, l. XXI, c. 8.

telis fatigatos adorti hostes primùm acri impetu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam averterunt; effusoque per agros cursu, castra repetebantur. Ubi omnia fugâ completa vidit Cato, ipse ad secundam legionem, quæ in subsidio posita erat, equo revehitur: & signa præ se ferri, plenoque gradu ad castra hostium oppugnanda succedere jubet; si quis extra ordinem avidiùs procurrit, & ipse interequitans 9 sparo percutit, & tribunos centurionesque castigare jubet. Jam castra hostium oppugnabantur: saxisque, & sudibus, & omni genere telorum summovebantur a vallo Romani. Ubi recens admota legio est, tum & oppugnantibus animus crevit, & infensiùs hostes pro vallo pugnabant. Consul omnia oculis perlustrat, ut, quâ minimâ vi resistitur, eâ parte irrumpat; ad sinistram portam infrequentes videt: eò secundæ legionis Principes Hastatosque inducit. Non sustinuit impetum eorum statio, quæ portæ opposita erat: & ceteri, posteaquam intra vallum hostes vident, ipsis castris exuti, signa armaque abjiciunt; cæduntur in portis suometipsi agmine in arcto hærentes; secundani terga hostium cædunt, ceteri castra diripiunt. Valerius Antias supra quadraginta millia hostium cæsa eo die scribit. Cato ipse, haud sanè detrectator laudum suarum, multos cæsos aït; numerum non adscribit.

U. c. 557. a. C. 195.

XVI. Tria eo die laudabilia fecisse putatur; unum, quòd circumducto exercitu, procul navibus suis castrisque, 1 ubi spem nisi in vir-

9 *Sparo.*] *Sparus* erat agreste telum, in modum pedi recurvum. Ejus mentionem facit Virgilius, XI, *Æn.* v. 682. *Agrestisque manus armat sparus.*

1 *Ubi spem nisi in virtute haberent.*] Vel excidit hoc loco negatio, legendumque *non haberent*, vel supplenda

U.c.557. a.C.195. tute haberent, inter medios hostes prælium commisit: alterum, quòd cohortes ab tergo hostibus objecit: tertium, quòd secundam legionem, ceteris omnibus effusis ad sequendos hostes, pleno gradu sub signis compositam instructamque subire ad portam castrorum jussit. Nihil deinde a victoria cessatum; quum receptui signo dato, suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad prædandum in agros duxit. Effusiùs, ut sparsis hostibus fugâ, prædati sunt; quæ res non minùs, quàm pugna pridie adversa, Emporitanos Hispanos accolasque eorum in deditionem compulit; multi & aliarum civitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se; quos omnes, appellatos benignè, vinoque & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra movit: &, quacumque incedebat agmen, legati dedentium civitates suas occurrebant: & quum Tarraconem venit, jam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captivique & Romani, & sociûm ac Latini nominis, variis casibus in Hispania oppressi, donum consuli a barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, consulem in Turdetaniam exercitum ducturum, & ad devios montanos 2 profecturum etiam falsò perlatum est. Ad hunc vanum & sine auctore ullo rumorem, Bergistanorum civitatis septem castella defecerunt; 3 eos, deducto

Hispani se ei dedunt.

est ex sensu. Utróque trahunt doctissimi viri, quorum alii existimant *nisi* interdum sumi pro *non... nisi*; alii negant, & locos omnes, ubi *nisi* videtur fungi vice duplicis negationis, vitiatos esse putant.

2 *Profecturum etiam falsò perlatum est.*] Hic aliquid est redundantis & obscuri. Fortè: *& ad devios montanos etiam falsò perlata est.*

3 *Eos, deducto exercitu.*] Gronovius velit, *educto*: nobis magis placeret *inducto*.

exercitu, consul sine memorando prælio in potestatem redigit. Haud ita multò pòst iidem, regresso Tarraconem consule, priusquam inde quóquam procederet, defecerunt. Iterum subacti: sed non eadem venia victis fuit; 4 sub corona veniere omnes, ne sæpius pacem sollicitarent.

U.C. 557. A.C. 195.

XVII. Interim P. Manlius prætor, exercitu vetere a Q. Minucio, cui successerat, accepto, adjuncto & Ap. Claudii Neronis ex ulteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maximè imbelles habentur Turdetani; freti tamen multitudine suâ obviàm ierunt agmini Romano. Eques immissus turbavit extemplo aciem eorum; pedestre prælium nullius ferme certaminis fuit; milites veteres, periti hostium bellique, haud dubiam pugnam fecerunt. Nec tamen eâ pugnâ debellatum est; decem millia Celtiberûm mercede Turduli conducunt: alienisque armis parabant bellum. Consul interim rebellione Bergistanorum ictus, ceteras quoque civitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Ibérum Hispanis ademit; quam rem adeò ægrè passi, ut multi mortem sibimetipsis consciscerent: ferox genus, nullam vitam rati sine armis esse. Quod ubi consuli renunciatum est, senatores omnium civitatum ad se vocari jussit, atque iis, *Non nostrâ*, inquit, *magis, quàm vestrâ refert, vos non rebellare: siquidem id majore Hispanorum malo, quàm exercitûs Romani labore, semper adhuc factum est. Id ut ne fiat, uno modo arbitror caveri posse,* 5 *si effectum erit, ne possitis rebel-*

P. Manlius Turdetanos vincit.

Cato exarmat omnes cis Iberum Hispanos.

4 *Sub corona.*] Vid. not. 4, ad II, 17.

5 *Si effectum erit, ne possitis rebellare.* Postremum verbum vacat, & recidendum videtur.

U.c.557. a.C.195. *lare. Volo id quàm mollissimâ viâ consequi; vos quoque in ea re consilio me adjuvate; nullum libentiùs sequar, quàm quod vosmetipsi attuleritis.* Tacentibus, spatium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit; quum revocati secundo quoque concilio tacuissent, 6 uno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant profectus, ut in quamque regionem venerat, omnes qui circà incolebant populos in deditionem accepit. Segesticam tantùm, gravem atque opulentam civitatem, 7 vineis & pluteis cepit.

Diruit eorum muros.

XVIII. Eò majorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quàm qui primi venerant in Hispaniam, quòd ad illos tædio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant; huic ex usurpata libertate 8 in servitutem velut asserendi erant: & ita mota omnia accepit, ut alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur, nec, nisi in tempore subventum foret, ultrà sustentaturi fuerint. Sed in consule ea vis animi atque ingenii fuit, ut omnia maxima minimaque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modò imperaretque quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret; nec

6 *Uno die muris omnium dirutis.*] Nempe litteras uno die ad civitates omnes perferri curavit, quibus diruere statim ipsi muros suos juberentur. Igitur perculsi improviso imperio Hispani, quum nescirent cujusque oppidi magistratus, an ceteris omnibus idem mandatum esset, nec tempus haberent ad consultandum in commune cum reliquis populis, paruerunt.

7 *Vineis & pluteis.*] Vid. not. 1, ad XXI, 61.

8 *In servitutem velut asserendi erant.*] Asserere dicitur in servitutem is qui in jure postulat addici sibi tanquam servum, eum qui se pro libero gerat. Quum igitur a consuetudine forensi ductam locutionem hic ad

in quemquam omnium gravius severiusque, quàm in semetipsum, imperium exerceret; parsimoniâ, & vigiliis, & labore cum ultimis militum certaret; nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter honorem atque imperium, haberet.

U.c.557.
a.C.195.

XIX. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi, mercede exciti ab hostibus, sicut antè dictum est, faciebant; itaque eò consul, arcessitus litteris prætoris, legiones duxit. Ubi eò venit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebant) cum Turdetanis extemplo levia prælia incursantes in stationes eorum Romani facere: semperque victores ex quamvis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire consul, atque iis trium conditionum electionem ferre, jubet. Primam, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere, quàm quantum a Turdetanis pepigissent: alteram, si domos abire, publicâ fide acceptâ, nihil eam rem noxæ futuram, quòd hostibus se Romanorum junxissent: tertiam, si utique bellum placeat, diem locumque constituant, ubi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita; concilium immistis Turdetanis habitum magno cum tumultu: eo minùs decerni quicquam potuit. Quum incertum, bellum an pax cum Celtiberis esset, commeatus tamen, haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani portabant; dein sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio privatis induciis, ingredientes. Consul ubi hostes ad pugnam elicere ne-

Aliæ ejus expeditiones.

bellicas res transferat Livius, ideo apponendam judicavit particulam *veluti*.

U.c.557. quit, primùm prædatum sub signis aliquot ex-
a.C.195. peditas cohortes in agrum 9 integræ regionis ducit: deinde audito, Seguntiæ Celtiberûm omnes sarcinas impedimentaque relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nullâ moventur re, persoluto stipendio, non suis modò, sed etiam prætoris militibus, relictoque omni exercitu in castris prætoriis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus.

XX. Eâ tam exiguâ manu oppida aliquot cepit; defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deviam & sylvestrem gentem, quum insita feritas continebat in armis, tum conscientia, dum consul exercitusque Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum. Igitur ad oppidum eorum oppugnandum consul ducit, non Romanas modò cohortes, sed juventutem etiam meritò infensorum iis sociorum. Oppidum longum, in latitudinem haudquaquam tantumdem patens habebant; quadringentos inde ferme passus constituit signa. Ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis, ne se ex eo loco antè moverent, quàm ipse ad eos venisset; ceteras copias ad ulteriorem partem urbis circumducit. Maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanæ juventutis habebat; eos ad murum oppugnandum subire jubet. Quorum ubi arma signaque Lacetani cognovere; memores, quàm sæpe in agro eorum impunè persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque, patefactâ repentè portâ, universi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum, Suessetani tulere; quod posteaquam, sicut fu-

9 *Integræ.*] Intactæ, quæ nondum populationis & belli mala sensisset.

turum ratus erat, consul fieri etiam vidit; equo citato subter murum hostium ad cohortes advehitur: atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quâ silentium ac solitudo erat, in urbem inducit: priúsque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani; mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit.

U.c.557 a.C.195

XXI. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit; receptaculum id maximè prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos 1 provinciæ ejus fiebant. Transfugit inde ad consulem princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit, *non esse in manu ipsis rempublicam; prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse.* Consul eum domum redire, confictâ aliquâ probabili cur abfuisset causâ, jussit. *Quum se muros subisse cerneret, intentosque prædones ad tuenda mœnia esse; tum uti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare.* Id, uti præceperat, factum. Repentè anceps terror, hinc muros adscendentibus Romanis, illinc arce captâ, barbaros circumvasit. Hujus potitus loci consul, eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis suaque habere jussit. Vergestanos ceteros quæstori ut venderet, imperavit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacatâ provinciâ, vectigalia magna instituit 2 ex ferrariis argentariisque: quibus tum institutis, locupletior in dies provincia fuit. Ob has res gestas in Hispania, supplicationem in triduum Patres decreverunt. Eâdem æstate al-

1 *Provinciæ ejus.*] Superflua est vox *ejus*. *Provincia* sic nudè & sine additamento posita significat regionem parentem Romanis.

2 *Ex ferrariis argentariisque.*] Fodinis & officinis ad ferrum & argentum eruendum, excoquendum, expurgandumque institutis.

U.c.557. a.C.195. *Valerius Cos. Boios vincit.*

ter consul L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum manu propter Litanam sylvam, signis collatis, secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cæsa traduntur: ceteri, omisso bello, in vicos suos atque agros dilapsi. Consul reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque quæ in iis oppidis bello diruta fuerant.

Græciæ status.

XXII. Quum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quintio, in Græcia ita hibernis actis, ut exceptis Ætolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, universa Græcia simul pacis libertatisque perfruens bonis, egregiè statu suo gauderet, nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam justitiamque & moderationem miraretur, 3 senatusconsultum, quo bellum adversùs Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. Quo lecto, Quintius, conventu Corinthum omnium sociarum civitatum legationibus in diem certam edicto, ubi frequentes undique principes convenerunt, ita ut ne Ætoli quidem abessent, tali oratione est usus: *Bellum adversùs Philippum non magis communi animo consilioque Romani & Græci gesserunt, quàm utrique suas causas belli habuerunt. Nam & Romanorum amicitiam, nunc Carthaginienses hostes eorum juvando, nunc hîc sociis nostris oppugnandis, violaverat; & in vos talis fuit, ut nobis, etiamsi nostrarum oblivisceremur injuriarum, vestræ injuriæ satis*

Quintii oratio ad Græcos de bello adversùs Nabin.

3 *Senatusconsultum, quo bellum adversùs Nabin.*] Hîc requirimus Livii diligentiam. Suprà enim, XXXIII, 45, scripsit permissum fuisse a senatu T. Quintio, quod ad Nabin attineret, faceret, quæ e republica censeret esse. Unde minùs propriè dici videtur bellum adversùs Nabin senatusconsulto decretum.

digna causa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. Refero enim ad vos, utrùm Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos pati velitis sub ditione ejus esse; an æquum censeatis nobilissimam vetustissimamque civitatem, in media Græcia sitam, repeti in libertatem, & eodem statu, quo ceteras urbes Peloponnesi & Græciæ, esse. Hæc consultatio, ut videtis, tota de re pertinente ad vos est; Romanos nihil contingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ, unius civitatis servitus, non plenam, nec integram gloriam esse sinit. Ceterùm si vos nec cura ejus civitatis, nec exemplum, nec periculum movet, ne serpat latiùs contagio ejus mali; nos æqui bonique facimus. De hac re vos consulo, staturus eo, quod plures censueritis.

U.c.557. a.C.195.

XXIII. Post orationem Romani imperatoris, percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Quum legatus Atheniensium, quantùm poterat gratiis agendis, Romanorum in Græciam merita extulisset, *Imploratos auxilium, adversùs Philippum tulisse opem; non rogatos*, 4 *ultro adversùs tyrannum Nabin offerre auxilium*; indignatusque esset, *hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi, futura calumniantium, quum fateri potiùs præteritorum gratiam deberent*; apparebat incessi Ætolos. Igitur Alexander princeps gentis invectus primùm in Athenienses, qui libertatis quondam duces & auctores, assentationis propriæ gratiâ communem causam proderent; questus deinde, *Achæos Philippi quon-*

4 *Ultro adversùs tyrannum Nabin offerre auxilium.*] Ejice ultimam vocem, quæ hîc odiosè & inutiliter inculcatur, totumque hunc locum sic interpunge: *Imploratos auxilium adversùs Philippum tulisse, opem non rogatos ultro adversùs tyrannum Nabin offerre; indignatusque esset.*

U.c.557. a.C.195. *Ætolorum querelæ.*

dam milites, postremùm ab inclinata ejus fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere ut Argos habeant; Ætolos, primos hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas urbes agrosque fore devicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo; insimulavit fraudis Romanos: *Quòd vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidiis tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, objicere* 5 *semper soliti sunt, nunquam, donec Demetrias, Chalcisque, & Corinthus, tenerentur, liberam Græciam fore: postremò, qui remanendi in Græcia retinendique exercitûs Argos &* 6 *Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam. Ætolos polliceri, aut conditionibus & voluntate suâ Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse.*

Achæorum prætor in Ætolos invehitur.

XXIV. Hæc vaniloquentia primum Aristænum prætorem Achæorum excitavit. *Ne istuc,* inquit, *Jupiter Optimus Maximus sirit, Junoque regina, cujus in tutela Argi sunt, ut illa civitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Ætolos præmium sit posita, in eo discrimine ut miseriùs a nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interjectum ab istis prædonibus non tuetur nos, T. Quinti. Quid, si in media Peloponneso arcem sibi fecerint, futurum nobis est? Linguam tantùm Græcorum habent, sicut speciem hominum. Moribus ritibusque efferatioribus, quàm*

5 *Semper soliti sunt.*] Lege *sint.*

6 *Nabin causam facerent. Deportarent legiones in Italiam.*] Malè hic locus interpungitur in quibusdam editis. Ab voce *deportarent* incipere debet novus sensus. Increpant Ætoli Romanos, jubentque deportare legiones in Italiam: ipsi sine Romanis sese pollicentur totum negotium confecturos.

illi barbari, immanes belluæ, vivunt. Itaque vos rogamus, Romani, ut & ab Nabide Argos recuperetis; & ita res Græciæ constituatis, ut ab latrocinio quoque Ætolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus, cunctis undique increpantibus Ætolos, *Responsurum se fuisse iis* dixit, *nisi ita infensos omnes in eos videret, ut sedandi potiùs quàm irritandi essent. Contentum itaque opinione eâ quæ de Romanis Ætolisque esset, referre se* dixit, *quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos.* Quum omnes bellum decressent; auxilia ut pro viribus suis quæque civitates mitterent, est hortatus. Ad Ætolos legatum etiam misit: magis ut nudaret animos, id quod evenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum, ut exercitum ab Elatia arcesserent, imperavit. Per eosdem dies & Antiochi legatis, de societate agentibus, respondit, *Nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere: Romam eundum ad senatum iis esse.*

U.c.557. a.C.195.

Bellum decernitur in Nabidem.

XXV. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit: atque ei circa Cleonas Aristænus prætor, cum decem millibus Achæorum, equitibus mille, occurrit: & haud procul inde, junctis exercitibus, posuerunt castra. Postero die in campum Argivorum descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & uxoris ejus frater: qui sub adventum Romanorum, & utrasque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna, aut suspecta erant, validis præsidiis firmavit; sed inter agenda hæc, pavorem injectum adventu Romanorum dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argivus, adolescens majoris animi quàm

Quintius Argos exercitum ducit.

U.c.557. consilii: qui primò, jurejurando interposito,
a.C.195. de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi studet, 7 incautior fidei æstimator fuit. Colloquentem eum cum suis satelles a præfecto missus quum arcesseret, sensit proditum consilium esse, hortatusque conjuratos qui aderant, ut, potiùs quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut qui salvam rempublicam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidii cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum suis, interfecerunt; comprehensi deinde quidam & alii: ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti; multi proximâ nocte funibus per murum dimissi ad Romanos transfugerunt.

XXVI. Quintius, affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, &, si propiùs castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos pedites equitesque, qui circa 8 Cylarabin (gymnasium id est minùs trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedæmoniis prælium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. Et castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum

7 *Incautior fidei æstimator fuit.*] Non sat cautè expendit fidem eorum quibuscum consilium suum communicaret: atque ita res emanavit, prodita ab aliquo, cui temere commissa fuerat.

8 *Cylarabin (gymnasium id est.*] Gymnasium sic nominatum a Cylarabe Stheneli filio, qui regnavit Argis, & in eo gymnasio sepultus est.

in speculis fuit, si quid novi motûs oriretur; posteaquam oppressam metu civitatem vidit, advocat consilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat; quum causa belli non alia esset, inde potissimùm ordiendum bellum. Quintiô id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum disserentem cum haud dubia approbatione audivit: & ipse adjecit, *quum pro Argivis adversùs tyrannum bellum susceptum sit, quid minùs conveniens esse, quàm omisso hoste Argos oppugnari? Se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.* Et dimisso consilio, frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circà, demessum & convectum est; viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. Castra deinde movit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra; ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti; nec jam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. Jam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta navibus venerat: jam Rhodiæ decem & octo tectæ naves: jam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat, cum decem tectis navibus, triginta lembis, mistisque aliis minoris formæ navigiis; ipsorum quoque Lacedæmoniorum exsules permulti tyrannorum injuriâ pulsi, spe recuperandæ patriæ, in castra Romana convenerant. Multi autem erant, jam 9 per aliquot ætates, ex quo

U.c. 557. a.C. 195.

Lacedæmonem petit.

9 *Per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lace-*

U.c.557. a.C.195. consilii: qui primò, jurejurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adjicere conjurationi studet, 7 incautior fidei æstimator fuit. Colloquentem eum cum suis satelles a præfecto missus quum arcesseret, sensit proditum consilium esse, hortatusque conjuratos qui aderant, ut, potiùs quàm extorti morerentur, arma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, ut qui salvam rempublicam vellent, auctorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè movit quemquam, quia nihil usquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidii cernebant. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii, circumventum cum suis, interfecerunt; comprehensi deinde quidam & alii: ex iis occisi plures, pauci in custodiam conjecti; multi proximâ nocte funibus per murum dimissi ad Romanos transfugerunt.

XXVI. Quintius, affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, &, si propiùs castra admoverentur, non quieturos Argivos, misit expeditos pedites equitesque, qui circa 8 Cylarabin (gymnasium id est minùs trecentos passus ab urbe) cum erumpentibus a porta Lacedæmoniis prælium commiserunt, atque eos haud magno certamine compulerunt in urbem. Et castra eo ipso loco, ubi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde unum

7 *Incautior fidei æstimator fuit.*] Non sat cautè expendit fidem eorum quibuscum consilium suum communicaret: atque ita res emanavit, prodita ab aliquo, cui temere commissa fuerat.

8 *Cylarabin (gymnasium id est.*] Gymnasium sic nominatum a Cylarabe Stheneli filio, qui regnavit Argis, & in eo gymnasio sepultus est.

in speculis fuit, si quid novi motûs oriretur; U.c.557. posteaquam oppressam metu civitatem vidit, a.C.195. advocat consilium de oppugnandis Argis. Omnium principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat; quum causa belli non alia esset, inde potissimùm ordiendum bellum. Quintiô id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum differentem eum haud dubia approbatione audivit: & ipse adjecit, *quum pro Argivis adversùs tyrannum bellum susceptum sit, quid minùs conveniens esse, quàm omisso hoste Argos oppugnari? Se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum.* Et dimisso consilio, frumentatum expeditas cohortes misit. Quod maturi erat circà, demessum & convectum est; viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. Castra deinde movit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra; ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorum auxilia exspectavit. Venerunt Macedones a Philippo mille quingenti, & Thessalorum equites quadringenti; nec jam auxilia, quorum affatim erat, sed commeatus finitimis urbibus imperati morabantur Romanum. Navales quoque magnæ copiæ conveniebant. Jam ab Leucade L. Quintius cum quadraginta navibus venerat: jam Rhodiæ decem & octo tectæ naves: jam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat, cum decem tectis navibus, triginta lembis, mistisque aliis minoris formæ navigiis; ipsorum quoque Lacedæmoniorum exsules permulti tyrannorum injuriâ pulsi, spe recuperandæ patriæ, in castra Romana convenerant. Multi autem erant, jam 9 per aliquot ætates, ex quo

Lacedæmonem petit.

9 *Per aliquot ætates, ex quo tyranni tenebant Lace-*

U.c.557. a.C.195. tyranni tenebant Lacedæmonem, 1 alii ab aliis pulsi. 2 Princeps erat exsulum Agesipolis, cujus jure gentis regnum Lacedæmone erat: pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmone fuit.

Apparatus tyranni. XXVII. Quum terrâ marique tantum belli circumstaret tyrannum, & prope nulla spes es-

dæmonem.] Ætas hic pro perbrevi spatio temporis sumenda. Nam ab eo tempore quo Cleomenes, quem primum fuisse tyrannum Lacedæmone ait noster, regnare occœpit, ad hos consules, Catonem & Flaccum, vix affluxere quadraginta anni.

1 *Alii ab aliis pulsi.*] Alii quidem ab hoc tyranno, alii verò ab illo pulsi.

2 *Princeps erat exsulum Agesipolis.*] Ut faciliùs intelligantur ea omnia quæ de Lacedæmoniis narrat Livius, libet hîc attexere eorum nomina, qui ultimis temporibus Spartæ dominati sunt. Leonidas, & Agis ille cujus vitam scripsit Plutarchus, simul regnarunt circa tempora primi Punici belli. Leonidâ abdicare coacto, Cleombrotus gener ejus regnum invasit. Mox Leonidas restitutus cum Ephoris in Agidem conjuravit, qui in carcere strangulatus est: ipse non ita multò pòst obiit, & Cleomeni filio, illi ipsi cujus vita habetur apud Plutarchum, quem primum Lacedæmoniorum tyrannum numerat Livius, regnum per manus tradidit. Is victus ab Antigono & Macedonibus, in Ægyptum fugit, ibique post triennium periit, paulò ante initium secundi Punici belli. Tum Lacedæmonii regnum detulerunt ad Agesipolim infantem, nepotem Cleombroti illius, qui Leonidam pridem expulerat, ex Heraclidarum stirpe; & Lycurgum, hominem ignobilem, qui pecuniâ corruptis Ephoris, obtinuit ut Herculis progenies & Spartæ rex haberetur. Ab hoc in exsilium pulsus est Agesipolis, qui hoc loco princeps exsulum nominatur. Lycurgus quum aliquot regnasset annos, obiit relicto filio Pelope. Post Lycurgum tyrannidem invasit Machanidas, cui a Philopœmene in prælio quodam occiso successit Nabis, isque Pelopem sustulit.

set

fet vires suas hostiumque æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & a Creta mille delectos juventutis eorum excivit, quum mille jam haberet; & tria millia mercenariorum militum, decem millia popularium cum 3 castellanis agrestibus in armis habuit; & fossâ valloque urbem communivit; & ne quid intestini motûs oriretur, metu & acerbitate pœnarum 4 tenebat animos, quoniam, ut salvum vellent tyrannum, sperare non poterat. Quum suspectos quosdam civium haberet; eductis in campum omnibus copiis, (5 Dromon ipsi vocant) positis armis ad concionem vocari jussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circumdedit. Et pauca præfatus, *cur sibi omnia timenti caventique ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre, si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potiùs ne quid moliri possint, quàm puniri molientes. Itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea quæ instet tempestas prætereat. Hostibus repulsis, (a quibus, si modò proditio intestina satis caveatur, minus periculi esse) extemplo eos emissurum.* Sub hæc citari nomina octoginta ferme principum juventutis jussit: atque eos, ut quisque ad nomen responderat, in custodiam tradidit: nocte in-

U.c.557.
a.C.195.

3 *Castellanis agrestibus.*] Ilotis: ut patet ex iis quæ mox sequentur.

4 *Tenebat animos, quoniam,*] In vulgatis nova periodus incipit a voce, *quoniam.* Sed mutanda nobis interpunctio visa est. *Tenebat animos metu* Nabis, *quoniam* id *sperare non poterat*, nempe *ut* Lacedæmonii *salvum tyrannum vellent.* Notanda loquendi forma, *sperare ut.* Sed intelligendum est, quemadmodum interpretati sumus, particulam *ut* regi a vocula *id*, licèt suppressa.

5 *Dromon.*] Δρόμος. Græcè *cursus.* Sic dicebatur hic campus, quòd in eo juvenes cursu sese exercerent.

U.c.557. a.C.195. sequenti omnes interfecti. 5 Ilotarum deinde quidam (hi sunt jam inde antiquitus castellani, agreste genus) transfugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur; hoc terrore obstupuerant multitudinis animi ab omni conatu novorum consiliorum. Intra munitiones copias continebat, nec parem se ratus, si dimicare acie vellet; & urbem relinquere, tam suspensis & incertis omnium animis, metuens.

XXVIII. Quintius, satis jam omnibus paratis, profectus ab stativis, die altero ad Sellasiam super Oenunta fluvium pervenit: quo in loco Antigonus, Macedonum rex, cum Cleomene, Lacedæmoniorum tyranno, signis collatis dimicasse dicebatur; inde, quum audisset adscensum difficilis & arctæ viæ esse; brevi per montes circuitu præmissis qui munirent viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem, sub ipsis prope fluentem mœnibus, pervenit. Ubi castra metantes Romanos, Quintiumque ipsum cum equitibus atque expeditis prægressum, auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum conjecerunt; nihil tale exspectantes, quia nemo his obvius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquamdiu peditibus equites, equitibus pedites vocantibus, quum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum est; tandem signa legionum supervenerunt: & quum primi agminis cohortes inductæ in prælium essent, qui modò terrori fuerant, trepidantes in urbem compulsi sunt. Romani quum tantùm a muro recessissent, ut extra ictum teli essent, acie directâ paulisper ste-

Auxiliares ejus compulsi in urbem.

6 *Ilotarum . . . quidam.* Ilotæ, seu Helotæ, publici fuêre Lacedæmoniorum servi, quorum plurima mentio occurrit in Lacedæmoniorum historia.

terunt. Posteaquam nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter urbem sub ipsas Menelaii montis radices ducere copias instructas pergit; primæ legionariæ cohortes ibant: levis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos paratosque sub signis habebat mercenarios milites, (in quibus omnis fiducia erat) ut ab tergo hostem aggrederetur; posteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, 7 eodem quo pridie eruperant tumultu, pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo convertit, totumque in hostem agmen circumegit. Itaque, velut 8 rectæ acies concurrissent, justum aliquamdiu prælium fuit. Tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt; quæ 9 minùs infida ac trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent; hi & cædem ingentem ediderunt, & dispersos passim fugâ plerosque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra; inde, quum perpopulatus omnia circumjecta urbi 1 frequentis & amœni agri loca esset, nullo jam hostium portam excedente, movit castra ad flumen Eurotam; inde vallem Taygeto subjectam, agrosque ad mare pertinentes evastat.

U.c.557. a.C.195.

Iterum fugantur.

XXIX. Eodem ferè tempore, L. Quintius maritimæ oræ oppida, partim voluntate, par-

7 *Eodem quo pridie eruperant tumultu . . . erumpunt.*] Videtur insititium esse τὸ *eruperant.*

8 *Recta.*] Rectâ fronte sibi invicem opposita.

9 *Minùs infida.*] Suspecta est vox *infida*: magis placeret *effusa.*

1 *Frequentis.*] Vicis hominibusque frequentati.

U.c.557. a.C.195.

tim metu, aut vi recepit; certior deinde factus, Gythium oppidum omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul a mari castra Romana abesse, omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore valida urbs, & multitudine civium 2 incolarumque, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio, rem haud facilem aggredienti, rex Eumenes & classis Rhodiorum supervenerunt; ingens multitudo navalium sociorum e tribus contracta classibus intra paucos dies omnia quæ ad oppugnationem urbis terrâ marique munitæ facienda opera erant, effecit. Jam 3 testudinibus admotis murus subruebatur: jam arietibus quatiebatur. Itaque una crebris ictibus eversa est turris, quodque circà muri erat, casu ejus prostratum: & Romani simul a portu, unde aditus planior erat, 4 ut distenderent ab apertiore loco hostes, simul per patefactum ruinâ iter irrumpere conabantur. Nec multum abfuit, quin, quâ intenderant, penetrarent; sed tardavit impetum eorum spes objecta dedendæ urbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant urbi. Dexagoridas miserat ad legatum Romanum, traditurus urbem: & quum ad eam rem tempus & ratio convenisset, a Gorgopa proditor interficitur; intentiúsque ab uno urbs defendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni

Gythium captum a Romanis

2 *Incolarum.*] Nomen *incola* sæpe dicitur de eo quicunque incolit sive habitat aliquem locum. At arctiore sensu designat eum qui non in suo habitat, qui eam urbem incolit cujus civis non est.

3 *Testudinibus.*] Vid. not. 1, ad l. 5, c. 5.

4 *Ut distenderent ab apertiore loco hostes.*] Ut hostes, in varia loca dispertire vires suas coactos, averterent ab eo loco qui per ruinam turris & muri apertior erat.

T. Quintius cum quatuor millibus delectorum militum supervenisset. Is quum supercilio haud procul distantis tumuli ab urbe instructam aciem ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terrâ marique instaret; tum verò desperatio Gorgopam quoque coëgit id consilii, quod in altero morte vindicaverat, capere: & pactus ut abducere inde milites, quos præsidii causâ habebat, liceret, tradidit Quintio urbem. Priusquam Gythium traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictis, traditâ custodiâ urbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argivorum, Lacedæmonem ad Nabin venit.

U.c.557. a.C.195.

XXX. Nabis sicut primo adventu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat, sic parvâ spe quum acquievisset, Gythio ab suis retento, posteaquam id quoque traditum Romanis audivit esse, quum ab terra, 5 omnibus circà hostibus, nihil spei esset, a mari quoque toto se interclusum, cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primùm in castra misit ad explorandum, si paterentur legatos ad se mitti; quâ impetratâ re, Pythagoras ad imperatorem venit, nullis cum aliis mandatis, quàm ut tyranno colloqui cum imperatore liceat. 6 Consilio advocato, quum omnes dandum colloquium censuissent, dies locusque constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis sequentibus quum venissent, relictis ibi in statione conspecta utrimque co-

Nabis colloquium petit.

5 *Omnibus circà hostibus.*] Lege, vel *omnibus circà hostium*, id est, quum omnia quæ circà erant hostium forent, vel *omnibus circà hostilibus.*

6 *Consilio.*] Militari. Vulgò editi, *concilio*: ut intelligatur concilium sociale. Sed prius illud magis placet. De discrimine harum vocum, vid. not. 1, ad XXII, 51.

U.c.557. a.C.195. hortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre, & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis, descendit.

Tyranni oratio. XXXI. Ibi 7 permisso ut, seu dicere priùs, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. *Si ipse per me, T. Quinti, vosque qui adestis, causam excogitare, cur mihi aut indixissetis bellum, aut inferretis, possem; tacitus eventum fortunæ meæ exspectassem; nunc imperare animo nequivi, quin, priusquam perirem, cur periturus essem, scirem. Et, hercule, si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet; in me quoque* 8 *vobis quid faceretis minus pensi esse, non mirarer. Nunc, quum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum divinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. Quum me ipse respexi, eum esse spero, cui & publicè, sicut ceteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit; & meo nomine privatim amicitia ac societas, nuper Philippi bello renovata. At enim ego eam violavi & everti, quòd Argivorum civitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet; nam & ipsis vocantibus ac tradentibus, urbem eam accepi, non occupavi: & accepi, quum Philippi partium, non in vestra societate esset.* 9 *Tempus autem eo me li-*

7 *Permisso ut, seu dicere priùs, seu audire mallet.*] Vacat profectò particula *ut*, imò turbat, quum nihil sit ad quod referatur. Itaque eam resecandam esse censuerimus. *Permisso*, id est, quum ipsi permissum esset utrum mallet, seu...

8 *Vobis quid faceretis minus pensi esse.*] Vide not. 1, ad XXVI, 15.

9 *Tempus autem eo me liberat.*] *Eo* intellige *eâ ratione*, sive *ideo*. Nisi malis, quod fortasse melius est, recidere illam voculam.

berat, quòd, quum jam Argos haberem, societas mihi vobiscum convenit: & ut vobis mitterem ad bellum auxilia, non ut Argis præsidium deducerem, pepigistis. At, hercle, in ea controversia, quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quòd non vestram urbem, sed hostium; quòd volentem, non vi coactam, accepi: & vestrâ confessione, quòd in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Ceterùm nomen tyranni & facta premunt, quòd servos ad libertatem voco, quòd in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum, me, qualiscumque sum, eumdem esse, qui fui, quum tu ipse mecum, T. Quinti, societatem pepigisti. Tum me regem appellari a vobis memini: nunc tyrannum vocari video. Itaque si ego nomen imperii mutassem, mihi meæ inconstantiæ; quum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem servis liberandis auctam, & egentibus divisum agrum, attinet; possum quidem & in hoc me jure temporis tutari. Jam feceram hæc, qualiacumque sunt, quum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello adversùm Philippum accepistis. Sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem? sed illud, me more atque instituto majorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea quæ Lacedæmone fiunt. Nihil comparare singula necesse. Vos a censu equitem, a censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem subjectam esse illis vultis. Noster legumlator non in paucorum manu rempublicam esse voluit, quem vos senatum appellatis; nec excellere unum aut alterum ordinem in civitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, ut multi essent qui arma pro patria ferrent. Pluribus me peregisse, quàm pro patriæ sermone brevitatis,

U.c.557.
a.C.195.

U.c.557. a.C.195. *fateor. Et breviter peroratum esse potuit; nihil me, posteaquam vobiscum amicitiam institui, cur ejus vos pœniteret, commisisse.*

Responsio T. Quintii. XXXII. Ad hæc imperator Romanus: *Amicitia & societas nobis nulla tecum, sed* 1 *cum Pelope rege Lacedæmoniorum justo ac legitimo facta est: cujus jus tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, (quia nos bella nunc Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupaverant) usurparunt; sicut tu quoque hoc Macedonico bello fecisti. Nam quid minùs conveniret,* 2 *quàm eos qui pro libertate Græciæ adversùs Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam; & tyranno,* 3 *quàm qui unquam, sævissimo & violentissimo in suos? Nobis verò, etiamsi Argos nec cepisses per fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in antiquam libertatem erat, atque in leges suas: quarum modò, tanquam æmulus Lycurgi, mentionem fecisti. An, ut ab Iasso & Bargyliis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos & Lacedæmonem, duas clarissimas urbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinquemus,* 4 *quæ titulum no-*

1 *Cum Pelope.*] Si quis revocaverit in animum ea quæ observavimus in not. 4, ad c. 26, suprà, facilè agnoscet parum huc convenire nomen Pelopis: ac proinde hîc aliquid peccasse aut librariorum manum, aut Livii memoriam.

2 *Quàm eos qui... gereremus bellum.*] Hoc dictum est, ut l. XXXII, c. 21. *Achæi arma Romana sustinebimus.*

3 *Quàm qui unquam, sævissimo.*] Sævissimo, quantùm qui umquam fuêre sævissimi. Sic vulgò, *quàm potero celerrimè*, vel simpliciter, *quàm celerrimè*: quæ sic resolvi debent, *celerrimè, quantum potero*, vel *quantum fieri poterit.*

4 *Quæ titulum.*] Quæ servientes deforment gloriam quam nobis ex liberata Græcia tribuimus.

bis liberatæ Græciæ servientes deforment? At enim cum Philippo Argivi senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. Satis compertum habemus, duorum, aut summùm trium in ea re, non civitatis culpam esse: tam hercle, 5 quàm in te tuoque præsidio arcessendo accipiendoque in arcem, nihil sit publico consilio actum. Thessalos, & Phocenses, & Locrenses, 6 consensu omnium scimus partium Philippi fuisse; 7 tamen quum ceteram liberaverimus Græciam, quid tandem censes in Argivis, qui insontes publici consilii sint, facturos? Servorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri divisi crimina tibi objici dicebas. Non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis, quæ a te tuisque quotidie alia super alia facinora eduntur? Exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, si audire juvat vera dominationis impotentissimæ crimina. Ut omnia alia vetustiora omittam, quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quam tu ipse, quum jam prope in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, omnibus audientibus civibus tuis, in custodia te habiturum esse pronunciasti, jube vinctos produci, ut miseri parentes, quos falsò lugent, vivere

U.c. 557.
a.C. 195.

5 *Quàm ... nihil sit.*] Magis placeret, *quàm nihil esse.*

6 *Consensu omnium.*] Unanimi suarum civitatum consensu; nullo discrepante. Vid. not. 2, ad c. 5, suprà.

7 *Tamen, quum ceteram.*] Si quis hæc attentè legerit, facilè agnoscet non hîc argumentari Quintium a libertate toti Græciæ reddita, sed tantummodo a liberatis Thessalis, & Phocensibus, & Locrensibus, qui conspirante civitatum suarum consensu cum Philippo senserant. Itaque videtur legendum esse, *Quum eos cum cetera liberaverimus Græcia.*

U.C.557. a.C.195. *sciant. 8 Enim, ut jam ita sint hæc, quid ad vos, Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui ut liberare possent, mare trajecerunt, terrâ marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquit, vestramque amicitiam ac societatem propriè non violavi. Quoties vis te id arguam fecisse? Sed nolo pluribus: summam rem complectar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? Nempe his duabus maximè, si socios meos pro hostibus habeas; si cum hostibus te conjungas. Utrum non a te factum est? Nam & Messenen uno atque eodem jure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam, socius ipse sociam nobis urbem vi atque armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro, non societatem solùm, sed, 9 si diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum ejus pepigisti: & bellum adversùm nos gerens, mare circa Maleam infestum navibus piraticis fecisti: & plures prope cives Romanos, quàm Philippus, cepisti atque occidisti: tutiorque Macedoniæ ora, quàm promontorium Maleæ commeatus ad exercitus nostros portantibus navibus fuit. Proinde 1 parcesis fidem ac jura societatis jactare: & omissâ 2 populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere.*

XXXIII. Sub hæc Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare, ut, dum liceret, dum occasio esset, sibi ac fortunis suis consu-

8 *Enim, ut jam ita sint hæc.*] Vid. not. 4, ad lib. XXIII, c. 45.

9 *Si diis placet, affinitatem etiam.*] Indignatur Quintius, Nabin tyrannum sibi tantùm arrogare, ut ad affinitatem cum regia Macedonum domo animos attollere audeat.

1 *Parcesis.*] Desine, quæso. Vox *sis* usurpatur pro *si vis*, ut *sodes* pro *si audes*, & molliendæ ad comitatem orationi adhibetur.

2 *Populari.*] Plausibili in vulgus.

leret. Referre deinde nominatim 3 tyrannos civitatum finitimarum cœpit, qui deposito imperio, restitutâque libertate suis, non tutam modò, sed etiam honoratam inter cives senectutem egissent. His dictis invicem auditisque, nox prope diremit colloquium. Postero die Nabis Argis se cedere ac deducere præsidium, quando ita Romanis placeret, & captivos & perfugas redditurum dixit. Aliud si quid postularent, scriptum ut ederent, petiit, ut deliberare cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius, sociorum etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maximæ partis sententia erat, *Perseverandum in bello esse, & tollendum tyrannum; nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. Satius multò fuisse, non moveri bellum adversùs eum, quàm omitti motum. Et ipsum velut comprobatâ dominatione firmiorem futurum, auctore injusti imperii assumpto populo Romano: & exemplo multos in aliis civitatibus ad insidiandum libertati civium suorum incitaturum.* Ipsius imperatoris animus ad pacem inclinatior erat; videbat enim, compulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidionem restare. *Eam autem fore diuturnam. Non enim Gythium, quod ipsum tamen traditum, non expugnatum esset, sed Lacedæmonem validissimam urbem viris armisque oppugnaturos. Unam spem fuisse, si qua admoventibus exercitum dissensio inter ipsos ac seditio excitari*

U.c.557. a.C.195.

Nabis ostendit cessurum se Argis.

Quintius habet super tota re consilium.

Socios ad pacem hortatur.

3 *Tyrannos.. qui deposito imperio.*] Aliquot commemorat Polybius, quos procul dubio in animo habebat Aristænus, Lysiadem Megalopolitanum, Xenonem Hermionensem, Cleonymum Phliasium, Aristomachum Argivum, qui omnes Arati vel auctoritate, vel metu adducti, tyrannidem deposuerant, seseque & civitates suas Achæis adjunxerant.

U.c.557 *possit; quum signa portis prope inferri cernerent,*
a.C.195 *neminem se movisse.* Adjiciebat, *& cum Antiocho infidam pacem, Villium legatum inde redeuntem nunciare: multò majoribus, quàm antè, terrestribus navalibusque copiis in Europam eum transisse. Si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis adversùs regem tam validum ac potentem bellum gesturos?* Hæc propalam dicebat: illa tacita suberat cura, ne novus consul Græciam provinciam sortiretur, & inchoati belli victoria successori tradenda esset.

XXXIV. Quum adversùs tendendo nihil moveret socios; simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit. *Bene vertat*, inquit: *obsideamus Lacedæmonem, quando ita placet. Ceterùm quum res tam lenta quàm ipsi scitis, oppugnatio urbium sit, & obsidentibus priùs sæpe quàm obsessis tædium afferat; jam nunc hoc ita proponere vos animis oportet, hibernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. Quæ mora si laborem tantùm ac periculum haberet, ut & animis & corporibus ad sustinenda ea parati essetis, hortarer vos. Nunc impensâ quoque magnâ eget in opera, in machinationes, & tormenta, quibus tanta urbs oppugnanda est; in commeatus nobis vobisque in hiemem expediendos. Itaque ne aut repentè trepidetis, aut rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum antè vestris civitatibus censeo, explorandumque, quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis superque habeo: sed quò plures sumus, pluribus rebus egebimus. Nihil jam præter nudum solum ager hostium habet. Ad hoc hiems accedit, ad comportandum ex longinquo difficilis.* Hæc oratio primùm animos omnium ad respicienda cuique domestica mala convertit; segnitiem, invidiam & obtrectationem domi manen-

tium adversùs militantes, 4 libertatem difficilem ad consensum, inopiam publicam, 5 malignitatem conferendi ex privato. Versis itaque subitò voluntatibus, facere, quod e republica populi Romani sociorumque esse crederet, imperatori permiserunt.

U. c. 557. a. C. 195.

XXXV. Inde Quintius, adhibitis legatis tantùm tribunisque militum, conditiones, in quas cum tyranno pax fieret, has conscripsit. *Sex mensium induciæ ut essent Nabidi Romanisque, & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extemplo mitterent Romam T. Quintius & Nabis, ut pax ex auctoritate senatûs confirmaretur. Ex qua die scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies ut induciarum principium esset: & ut ex ea die intra decimum diem ab Argis, ceterisque oppidis quæ in Argivorum agro essent, præsidia omnia deducerentur: vacuaque & libera traderentur Romanis; ne quod inde 6 mancipium regium, publicumve, aut privatum educeretur, & si quæ antè educta forent, dominis 7 rectè restituerentur. Naves, quas 8 civitatibus maritimis ademisset,*

Leges pacis tyranno dictæ.

4 *Libertatem difficilem ad consensum.*] Liberi regiminis formam, quæ hoc incommodi haberet, ut non facilè consentiretur in unum consilium. Ubi multi deliberant, non tam facilè nec celeriter consilium capitur, quàm quum unus imperat.

5 *Malignitatem conferendi ex privato.*] Privatos malignè, parcè, tenuiter, ex suo collaturos ad publicos sumptus.

6 *Mancipium regium.*] Intelligendi videntur servi qui essent Philippi regis Macedonum, cujus in potestate diu fuerat Argos. *Publicum.* Qui civitatis Argivorum servi forent.

7 *Rectè restituerentur.*] Vox *rectè* a jurisconsultis usurpatur eo sensu, ut aliquid sine fraude, sine dolo malo faciendum esse indicent.

8 *Civitatibus maritimis.*] Quæ a L. Quintio captæ, (suprà c. 29.) Nabidis dominationi hoc ipso fœdere eximuntur, dum jubetur in-

U.c.557. a.C.195. *redderet: neve ipse navem ullam, præter duos lembos, qui non plus quàm sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas, captivos, omnibus sociis populi Romani civitatibus redderet, & Messeniis omnia quæ comparerent, quæque domini cognoscerent. 9 Exsulibus quoque Lacedæmoniis liberos & conjuges restitueret, quæ earum viros sequi voluissent: invita ne qua exsulis comes esset. Mercenariorum militum Nabidis qui aut in civitates suas, aut ad Romanos transiissent, iis res suæ omnes rectè redderentur. In Creta insula ne quam urbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis. Ne quam societatem 1 cum ullo Cretensium, aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Civitatibus omnibus, quas ipse restituisset, quæque se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent, omnia præsidia deduceret: seque ipse suosque ab his abstineret. Ne quod oppidum, ne quod castellum in suo alienove agro conderet. Obsides ea ita futura daret quinque, quos imperatori Romano placuisset, filium in his suum; & 2 talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos annos per annos octo.*

Eas respuit Nabis. XXXVI. Hæc conscripta, castris propiùs urbem motis, Lacedæmonem mittuntur; nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno:

strà se suosque ab his civitatibus abstinere, quæ se suaque in fidem ac ditionem populi Romani tradidissent.

9 *Exsulibus... Lacedæmoniis liberos & conjuges.*] Fortasse hic excidit vox *bona*, ita ut legendum sit: *Exsulibus... Lacedæmoniis bona, liberos, & conjuges restitueret.* Apparet enim ex c. seq. jussum esse Nabin bona exsulibus reddere.

1 *Cum ullo Cretensium.*] Populo, dynasta.

2 *Talenta centum argenti.*] Marcas nostrates 9375. *Quinquaginta talenta.* Marcas 4687, cum quatuor unciis.

nisi quòd, præter spem, reducendorum exsulum mentio nulla facta erat; maximè autem omnium ea res offendebat, quòd & naves, & maritimæ civitates ademptæ erant. Fuerat autem ei magno fructui mare, omnem oram a Malea prædatoriis navibus infestam habenti; juventutem præterea civitatum earum ad supplementum longè optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquam ipse in secreto volutaverat cum amicis, vulgò tamen omnes famâ ferebant: 3 vanis, ut ad ceteram fidem, sic ad secreta tegenda, satellitum regiorum ingeniis. Non tam omnia universi, quàm ea quæ ad quemque pertinerent singuli, carpebant. Qui exsulum conjuges in matrimonio habebant, aut ex bonis eorum aliquid possederant, tanquam amissuri, non reddituri, indignabantur. Servis liberatis a tyranno non irrita modò futura libertas, sed multò fœdior, quàm fuisset antè, servitus, redeuntibus in iratorum dominorum potestatem, ante oculos obversabatur. Mercenarii milites & pretia militiæ casura in pace ægrè ferebant, & reditum sibi nullum esse in civitates videbant, infensas non tyrannis magis, quàm satellitibus eorum.

U.c.557. a.C.195.

XXXVII. Hæc inter se primò in circulis ferentes fremere: deinde ad arma subitò discurrerunt. Quo tumultu quum per se satis irritatam multitudinem cerneret tyrannus, concionem advocari jussit; ibi quum ea quæ imperarentur ab Romanis exposuisset, & graviora atque indigniora quædam falsò affinxisset, & ad singula nunc ab universis, nunc a partibus

3 *Vanis.*] Quum satellitum regiorum ingenia vanæ & fluxæ fidei sint, & in ceteris rebus, & speciatim ad arcana tegenda.

U.c.557. A.C.195.

Parat se ad bellum.

concionis 4 acclamaretur, interrogavit, *Quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent?* Prope unâ voce omnes, *Nihil respondere, bel-lum geri* jusserunt: & pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare jubentes, *fortes fortunam adjuvare*, aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Ætolosque adjuturos pronunciat; & sibi ad obsidionem sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis; & in stationes, non ultrà quieturi, discurrunt. Paucorum, lacessentium excursio, & emissa jacula extemplo Romanis dubitationem, quin bellandum esset, exemerunt. Levia inde prælia per quatriduum primùm sine ullo satis certo eventu commissa; quinto die prope justâ pugnâ adeò paventes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, ut quidam milites Romani terga fugientium cædentes, per intermissa, ut tunc erant, mœnia urbem intrarent.

XXXVIII. Et tunc quidem Quintius satis eo terrore coërcitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem urbis superesse ratus, missis qui omnes navales socios a Gythio arcesserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendum urbis situm mœnia circumvehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta; tyranni nuper locis patentibus planisque ob-

Spartæ munitiones.

4 *Acclamaretur.*] Per indignationem.

5 *Tyranni nuper... objecerant murum.*] Justinus, l. XIV, c. 5, memorat Spartam inclusam esse muro ob Cassandri multis in Græcia civitatibus bellum inferentis metum. Pausanias murum tumultuario opere circumdatum esse urbi narrat, primùm Demetrio, deinde Pyrrho oppugnantibus: a Nabide tyranno validas munitiones adjectas. Itaque quod hîc legimus de muro

fecerant murum: altiora loca, & difficiliora aditu, stationibus armatorum pro munimento objectis tutabantur. Ubi satis omnia inspexit; coronâ oppugnandam ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorumque, simul peditum equitumque, simul terrestriumque ac navalium copiarum, ad quinquaginta millia hominum) urbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia, quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. Jussi clamore sublato subire undique omnes, ut, quà primùm occurrerent, quáve opem ferrent, ad omnia simul paventes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam divisum; parte unâ 6 a Phœbeo, alterâ 7 a Dictynneo, tertiâ ab eo loco quem 8 Heptagonias appellant; (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi jubet. Quum tantus undique terror urbem circumvasisset; primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, ut quisque maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat; deinde circumfuso undique pavore, ita obtorpuit, ut nec dicere quod in rem esset, nec audire posset; nec inops modò consilii, sed vix mentis compos esset.

U.c 557. a.C. 195.

Coronâ oppugnatur.

nuper a tyrannis objecto, id de illis Nabidis munitionibus intelligendum videtur.

6 *A Phœbeo.*] Si hæc vox sana est, intelligendum est Apollinis templum. At non malè suspicari possis *ab Ephebeo*, qui locus ab ephebis sive juvenibus nomen habuit, quia scilicet ibi juvenes ad bellum exituros sacrificare mos erat.

7 *A Dyctinneo.*] Dictinneum, templum est Dictinnæ, sive illa Diana sit, sive, ut quidam volunt, Britomartis.

8 *Heptagonias.*] Hic locus sic dictus est a septem angulis: ἑπτὰ septem: γωνία angulus.

U.c.557. a.C.195.

XXXIX. Romanos primò sustinebant in angustiis Lacedæmonii; ternæque acies tempore uno locis diversis pugnabant; deinde crescente certamine, nequaquam erat prælium par; missilibus enim Lacedæmonii pugnabant, a quibus se & magnitudine scuti perfacilè Romanus tuebatur miles, & quòd alii vani, alii leves admodum ictus erant; nam propter angustias loci, confertamque turbam 9 non modò ad emittenda cum procursu, quo plurimùm concitantur tela, spatium habebant; sed ne ut de gradu quidem libero ac stabili conarentur. Itaque ex adverso missa tela, nulla in corporibus, rara in scutis hærebant; a circumstantibus ex superioribus locis quidam vulnerati sunt: mox progressos jam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoque inopinantes perculerunt. Sublatis deinde supra capita scutis continuatisque ita inter se, ut non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inferendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine factâ subibant. 1 Et primò angustiæ paulisper suâ hostiumque refertæ turbâ tenuerunt: posteaquam in patentiorem viam urbis paulatim urgentes hostem processere, non ultrà vis eorum atque impetus sustineri poterant. Quum terga vertissent Lacedæmonii, & effusâ fugâ superiora peterent loca; Nabis quidem, ut captâ urbe trepidans, quánam ipse evaderet, circumspectabat. Pythagoras quum ad cetera animo officioque ducis fungebatur, tum verò unus ne caperetur urbs causa fuit; succendi enim ædificia proxima muro jussit; quæ quum momento tem-

Succenduntur ab obsessis domus muro vicinæ.

9 *Non modò... spatium habebant.*] Non modò non: ut sæpe jam annotavimus.

1 *Et primò angustiæ.*] Elegantius foret, *primæ. Primæ angustiæ* sunt angustiæ primò occurrentes intrantibus.

poris arsissent, ut adjuvantibus ignem, qui alias ad exstinguendum opem ferre solent, ruere in Romanos tecta: nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos pervenire; & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam majorem, quàm periculum facere. Itaque & qui extra urbem erant Romanorum, tum maximè impetus facientes, recessere a muro: & qui jam intraverant, ne incendio a tergo oriente intercluderentur ab suis, receperunt sese. Et Quintius, posteaquam quid rei esset vidit, receptui canere jussit; ita jam a capta prope urbe revocati, redierunt in castra.

U.c.557. a.C.195.

XL. Quintius plus ex timore hostium, quàm ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territavit eos; nunc præliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrannus, Pythagoram rursus oratorem misit: quem Quintius primò aspernatus, excedere castris jussit; deinde suppliciter orantem, advolutumque genibus, tandem audivit. Prima oratio fuit, omnia permittentis arbitrio Romanorum: deinde, 2 quum ea velut vana, & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, ut his conditionibus, quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus, Argivi, nunciis aliis prope super alios afferentibus, tantùm non jam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eò quòd Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contemptâ paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium ex-

Pax cum Nabide.

Argivi sese ipsi liberant.

2 *Quum ea... nihil proficerent.*] Meliùs videretur *proficeret*, nempe oratio.

U.c.557. pulerunt. Timocratem Pellenensem, qui cle-
a.C.195. menter præfuerat, vivum fide datâ emiserunt. Huic lætitiæ Quintius supervenit, pace datâ tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene, & Rhodiis, & L. Quintio fratre ad classem.

Nemea celebrata. XLI. Læta civitas celeberrimum festorum dierum, ac nobile ludicrum 3 Nemeorum, die statâ propter belli mala prætermissum, in adventum Romani exercitûs ducisque indixerunt: præfeceruntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant quæ gaudium cumularent; reducti cives ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quosque antè Nabis, abduxerant: redierant, qui post compertam a Pythagora conjurationem, & cæde jam cœptâ, effugerant: libertatem ex longo intervallo, libertatisque auctores Romanos, quibus causa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebant; testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argivorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ afferebant; tantum serva Lacedæmon relicta, & 4 lateri adhærens tyrannus, non sincerum gaudium præbebant. Ætoli verò eam rem omnibus conciliis lacerare. *Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ urbibus. Tyranno relictam Lacedæmonem: 5 regem autem legitimum, 6 qui in Romanis fuerat castris, ceterosque nobilissimos cives in exsilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum.* Quintius ab Argis Elatiam,

Querelæ in Quintium.

3 *Nemeorum.*] Vid. not. 5, ad l. XXVII, c. 30.

4 *Lateri adhærens tyrannus.*] Vim & nervum adderes orationi, si legeres *tyrannis*, id est, tyrannica dominatio.

5 *Regem... legitimum.*] Agesipolim, de quo suprà, c. 26.

6 *Qui in Romanis fuerat castris.*] Lege *fuerit*.

unde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt, qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrannum tradant, sed castris adversus Romana castra positis: diuque cunctatum, quum Ætolorum auxilia exspectasset, coactum ad extremum acie confligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto, eo prælio victum, castrisque exutum, pacem petîsse: quum cecidissent quindecim millia militum, capta plus quatuor millia essent.

U.c. 557. a.C. 195.

XLII. Eodem ferè tempore & a T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis, & ab M. Porcio consule ex Hispania litteræ allatæ; utriusque nomine ternos in dies supplicatio a senatu decreta est. L. Valerius consul quum post fusos circa Litanam sylvam Boios, quietam provinciam habuisset, comitiorum causâ Romam rediit: & creavit consules P. Cornelium Scipionem Africanum iterum, & Ti. Sempronium Longum. Horum patres primo anno secundi Punici belli consules fuerant. Prætoria inde comitia habita, creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Ahenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Juvencius Thalna. Comitiis perfectis, consul in provinciam rediit. Novum jus eo anno a Ferentinatibus tentatum, ut Latini, qui in coloniam Romanam nomina dedissent, cives Romani essent, 7 Puteolos, Saler-

Comitia.

7 *Puteolos, Salernumque, & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant.*] *Adscripti* a triumviris *coloni*, *qui* sese obtulerant e Latinis, & *nomina* in eas colonias *dederant*. Ceterùm hæ coloniæ deductæ quidem narrabuntur infrà, c. 45. Sed lex de iis deducendis jampridem lata fuerat, ut memoratum est suprà, XXXII, 29. Intelligendum est igitur, rem tunc

U.c.557. a.C.195. numque, & Buxentum adscripti coloni, qui nomina dederant, quum ob id se pro civibus Romanis ferrent, senatus judicavit, non esse eos cives Romanos.

U.c.558. a.C.194 P. Cornelio II, Ti. Sempronio Coss. *Provinciæ.*

XLIII. Principio anni, quo P. Scipio Africanus iterum, & Ti. Sempronius Longus consules fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt duo. His extra urbem in æde Apollinis senatus datus est; pax, quæ cum T. Quintio convenisset, ut rata esset petierunt, impetraveruntque. De provinciis quum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, ut, quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia provincia esset. Scipio satis esse Italiæ unum consulem censebat: alteri decernendam Macedoniam esse. *Bellum grave ab Antiocho imminere; jam ipsum suâ sponte in Europam transgressum. Quid deinde facturum censerent, quum hinc Ætoli haud dubiè hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladibus insignis imperator stimularet?* Dum de provinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio urbana jurisdictio, T. Juvencio peregrina evenit: P. Cornelio Hispania ulterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam novum exercitum transportari non placuit; eum qui esset ibi, reduci in Italiam a Quintio, ac dimitti; item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. Consulibus ambobus Italiam provinciam esse, & 8 duas

inchoatam esse, sed anno demum sequente ad exitum perductam: initio autem rei incipiundæ, Latinos in eas colonias nomina dedisse, & adscriptos colonos.

8 *Duas urbanas eb legiones.*] Emenda *eos.* Urbanæ enim legiones, ut ipsum nomen indicio est, ad cu-

urbanas eò legiones scribere : ut dimissis, quos senatus censuisset, exercitibus, octo omnino Romanæ legiones essent.

U.c.558. a.C.194.

XLIV. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio consulibus; id quum P. Licinius pontifex non esse rectè factum, collegio primùm, deinde ex auctoritate collegii Patribus renunciasset, de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt; 9 ludosque Magnos, qui unà voti essent, tantâ pecuniâ, quantâ assoleret, faciendos. 1 Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Kal. Martias, & pridie Kalendas Maias, P. Cornelio Scipione, & Ti. Sempronio Longo consulibus. Censorum inde comitia habita sunt; creati censores Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatûs P. Scipionem consulem, quem & priores censores legerant, legerunt; tres omnino senatores, neminem curuli honore usum, præterierunt. Gratiam quoque ingentem apud eum ordinem pepererunt, quòd ludis Romanis, ædilibus curulibus imperarunt, ut loca senatoria secernerent a popu-

Ver sacrum.

Censores

Loca senatoria in ludis.

stodiam urbis destinabantur. Et has quidem, quæ ab hujus anni consulibus scribuntur, Romæ mansisse patet ex c. 56, infrà.

9 *Ludosque Magnos, qui unà voti essent.*] Ludi Magni, qui unà cum vere sacro voti erant, jampridem facti erant, ut constat ex lib. XXVII, c. 33. Itaque aut Livium hîc memoria fefellit, aut aliquid a librariis peccatum est.

1 *Ver sacrum videri pecus.*] Pecus, quod ex veris sacri voto immolari oporteret, illud esse, quod natum foret inter Kal. Martias, & pridie Kal. Maias. *Videri* hîc dictum est pro more solito Romanorum & consueta judicandi decernendique formula. Ita enim cauti erant in judicando, ut nunquam rem ita se habere, sed *videri* pronuntiarent. Qua de re vid. Cic. l. IV, Acad. Quæstionum, n. 146.

U.c.558. lo; nam antea in promiscuo spectabant. Equitibus quoque perpaucis ademti equi, nec in ullum ordinem sævitum. Atrium Libertatis, & 2 Villa publica ab eisdem refecta amplificataque. Ver sacrum, 3 ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba consul, facti. Quum spectaculo eorum occupati animi omnium essent, 4 Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominesque scelera Locris admissa, in carcerem conjectus fuerat, comparaverat homines, qui pluribus simul locis urbis nocte incendia facerent; ut in consternata nocturno tumultu civitate refringi carcer posset; ea res indicio consciorum palam facta, delataque ad senatum est. Pleminius 5 in inferiorem demissus carcerem est, necatusque.

a.C.194.

Pleminius necatus.

Coloniæ plures deductæ.

XLV. Coloniæ civium Romanorum eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Literaum; treceni homines in singulas. Item Salernum, Buxentumque coloniæ civium Romanorum deductæ sunt; 6 deduxere triumviri, Ti. Sem-

2 *Villa publica.*] Vid. not. 2, ad l. IV, c. 22.

3 *Ludique votivi, quos voverat Ser. Sulpicius Galba consul.*] Lege *P. Sulpicius.* Hîc agitur de ludis votis initio Macedonici belli, de quibus suprà, l. XXXI, c. 9. Nec ullus per hos annos Ser. Sulpicius consul fuit.

4 *Q. Pleminius, qui propter.*] Vid. suprà, l. XXIX, c. 22.

5 *In inferiorem... carcerem.*] In Tullianum, de quo vide not. ad locum modò memoratum.

6 *Deduxere triumviri, Ti. Sempronius.*] Vid. suprà, l. XXXII, c. 29; & not. ad c. 42, hujus libri. Porro verisimile non est, colonis Salernum in Picentinos, Buxentum in Lucanos deductis divisum esse agrum qui Campanorum fuerat. Itaque videntur hæc verba, *ager divisus est, qui Campanorum fuerat*, malè trajecta esse, & retrahi debere in superiora, ut intelligantur de solis colonis Puteolos, Vulturnum, Liter-

pronius

pronius Longus, qui tum consul erat, M. Servilius, Q. Minucius Thermus. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam civium Romanorum alii triumviri, D. Junius Brutus, M. Bæbius Tamphilus, M. Helvius deduxerunt. Tempsam item, & Crotonem civium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Bruttiis captus erat: 7 Bruttii Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumviri Cn. Octavius, L. Æmilius Paulus, C. Pletorius Crotonem; Tempsam L. Cornelius Merula, 8 & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoque alia visa eo anno Romæ sunt, alia nunciata. In foro, & comitio, & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt: & terrâ aliquoties pluit: & caput Vulcani arsit. Nunciatum est, Interamnæ lac fluxisse: pueros ingenuos, Arimini sine oculis ac naso; & in Piceno agro non manus, non pedes habentem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium novendiale factum, quòd Adriani nunciaverant, in agro suo lapidibus pluisse.

U.c.558. a.C.194.

Prodigia

XLVI. In Gallia L. Valerius Flaccus proconsul circa Mediolanum cum Gallis Insubribus, & Boiis, qui Dorulaco duce ad conci-

-rnum deductis, quæ sunt Campaniæ oppida. Legamus igitur: *Coloniæ... deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum; treceni homines in singulas. Ager divisus est, qui Campanorum fuerat. Item Salernum.*

7 *Bruttii Græcos expulerant.*] Quum olim Græcorum is ager fuisset, Bruttii ex eo illos expulerant. Itaque is ager primò Græcorum fuerat, tum deinde Bruttiorum, denique Romanorum, qui nunc in eum colonos mittunt.

8 *Et C. Salonius.*] Desideratur nomen tertii triumviri.

U.c.558. a.C.194. tandos Insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnavit; decem millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega ejus M. Porcius Cato ex Hispania triumphavit; tulit in eo triumpho 9 argenti infecti viginti quinque millia pondo, 1 bigati centum viginti tria millia, 2 Oscensis quingenta quadraginta: 3 auri pondo mille quadringenta. Militibus ex præda divisit, in singulos, 4 ducenos septuagenos æris, 5 triplex equiti. Ti. Sempronius consul in provinciam profectus, in Boiorum primùm agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum, cum duobus fratribus totâ gente concitatâ ad rebellandum, 6 castra locis apertis posuit: ut appareret dimicaturos, si hostis fines intrasset. Consul ubi, quantæ copiæ, quanta fiducia esset hosti, sensit, nuncium ad collegam mittit, *ut, si videretur ei, maturaret venire; se tergiversando in adventum ejus rem extracturum.* Quæ causa consuli cunctandi, eadem Gallis (præterquam quòd cunctatio hostium animos facie-

Catonis triumphus.

Sempronii res gestæ adversùs Boios.

9 *Argenti... viginti quinque millia pondo.*] Marcas nostrates 39062, cum quatuor unciis.

1 *Bigati centum viginti tria millia.*] Denarios 123000, id est, marcas argenti 1921, cum septem unciis.

2 *Oscensis quingenta quadraginta.*] In hoc numero videtur esse vitium, qui si nudè sumatur, perexiguus est; immanis, si addas *millia*. Libræ Romanæ 540; sunt marcæ nostrates 843; cum unciis 6. Libræ Romanæ 540000; sunt marcæ 843750.

3 *Auri pondo mille quadringenta.*] Marcas nostrates 2187; cum unciis 4.

4 *Ducenos septuagenos æris.*] Si æs grave intelligamus, 270; æris sunt pares denariis 27; unciis argenti nostratibus 3, cum tribus, ut vocant, grossis.

5 *Triplex equiti.*] Ante hæc verba videtur excidisse: *duplex centurioni*. Vid. infrà, c. 52.

6 *Castra locis apertis posuit.*] Locis planis, & quæ facilè adiri possent.

bat) rei maturandæ erat, ut, priusquam conjungerentur consulum copiæ, rem transigerent; per biduum tamen nihil aliud quàm steterunt parati ad pugnandum, si quis contrà egrederetur: 7 tertio vi subiere ad vallum, castraque ab omni simul parte aggressi sunt. Consul extemplo arma capere milites jussit; armatos inde paulisper continuit: ut & stolidam fiduciam hosti augeret, & disponeret copias, quibus quæque portis erumperent. Duæ legiones 8 duabus principalibus portis signa efferre jussæ; sed in ipso exitu ita conferti obstitere Galli, ut clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est; nec dextris magis gladiisque gerebatur res, quàm scutis corporibusque ipsis obnixi urgebant, Romani, ut signa foras efferrent; Galli, ut aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent; nec antè in hanc, aut illam partem moveri acies potuerunt, quàm Q. Victorius 9 primipili centurio, & C. Atinius tribunus militum, quartæ hic, ille secundæ legionis, (rem in asperis præliis sæpe tentatam) signa adempta signiferis in hostes jecerunt; dum repetunt enixè signum, priores secundani portâ se ejecere.

U.c.558. a.C.194.

XLVII. Jam hi extra vallum pugnabant, quartâ legione in porta hærente, quum alius tumultus ex aversa parte castrorum est exortus; in 1 portam quæstoriam irruperant Gal-

7 *Tertio vi subiere.*] Meliùs, *tertio die.*

8 *Duabus principalibus portis.*] Iis, qui a dextra lævaque castrorum erant. Vid. not. 1, ad l. III, c. 5.

9 *Primipili centurio.*] Vid. not. 5, ad II, 27.

1 *Portam quæstoriam.*] Porta quæstoria eadem videtur fuisse, ac decumana: ideò dicta quæstoria, quòd quæstorium in inferiore castrorum parte e regione portæ decumanæ per multas ætates statuere mos

U.c.558. li: resistentesque pertinaciùs occiderant L. Po-
a.C.194. stumium quæstorem, cui Tympano fuit cognomen, & M. Atinium, & P. Sempronium, 2 præfectos sociûm, & ducentos ferme milites. Capta ab ea parte castra erant, donec 3 cohors extraordinaria missa a consule ad tuendam quæstoriam portam, & eos qui intra vallum erant, partim occidit, partim expulit castris, & irrumpentibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus portâ erupit; ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant: clamoresque dissoni ad incertos suorum eventus a præsenti certamine animos pugnantium avertebant. Usque ad meridiem æquis viribus, ac prope pari spe, pugnatum est; labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patientia sitis, quum decedere pugnâ coëgisset, in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusosque compulerunt in castra. Signum inde receptui a consule datum est, ad quod pars major receperunt sese; pars, certaminis studio, & spe potiundi castris hostium, perstitit ad vallum. Eorum paucitate contemptâ, Galli universi ex castris erumpunt: fusi inde Romani, quæ imperio consulis noluerant, suo pavore ac terrore castra repetunt; ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad undecim millia, Romanorum quinque millia, sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii conjuncto exercitu cum collega, per Boiorum Ligurumque agros popu-

fuerit, Vid. not. 3, ad l. X, c. 32, suprà.

2 *Præfectos sociûm.*] Vid. not. 2, ad VIII, 36; & XXIII, 7.

3 *Cohors extraordinaria.*] Vid. not. 4, ad lib. XXVII, c. 12.

lantem isse, quoad progredi sylvæ paludesque passæ sint, scribunt: alii, nullâ memorabili re gestâ, comitiorum causâ rediisse Romam.

U.c.558. a.C.194.

XLVIII. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quò in hiberna reduxerat copias, totum hiemis tempus jure dicundo consumpsit, mutandisque iis quæ aut ipsius Philippi, aut præfectorum ejus licentiâ in civitatibus facta erant, quum suæ factionis hominum vires augendo, jus ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conventu edicto, venit; ibi omnium civitatum legationes in concionis modum circumfusas est allocutus, orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum qui ante se in Macedonia fuissent, suisque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita; præterquam, quum ad mentionem Nabidis ventum esset, id minimè conveniens liberanti Græciam videbatur, tyrannum reliquisse, non suæ solùm patriæ gravem, sed omnibus circà civitatibus metuendum, hærentem visceribus nobilissimæ civitatis. Nec ignarus hujus habitûs animorum Quintius, *Si sine exscidio Lacedæmonis fieri potuisset*, fatebatur, *pacis cum tyranno mentionem admittendam auribus non fuisse; nunc quum aliter quàm ruînâ* 4 *gravissimæ civitatis opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis prope viribus ad nocendum cuiquam ademptis, relinqui; quàm intermori vehementioribus, quàm quæ pati posset, remediis civitatem sinere,* 5 *in ipsa vindicta libertatis perituram.*

Quintius Græciam relinquens alloquitur sociorum legatos.

4 *Gravissimæ civitatis.*] Inclitæ, maximæ civitatis. Sic suprà, c. 17. *Segesticam, gravem atque opulentam civitatem.*

5 *In ipsa vindicta libertatis perituram.*] Perituram in iis ipsis conatibus qui adhibiti fuissent ad vindicandam eam in libertatem.

U.c.558. a.C.194. XLIX. Præteritorum commemorationi subjecit, *Proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidisque præsidia intra decimum diem audituros deducta; Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurum: ut omnes scirent, utrùm Romanis, an Ætolis mentiri mos esset; qui malè commissam libertatem populo Romano sermonibus 6 distulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam unquam pensi fuisse. Reliquas civitates monere, ut ex factis, non ex dictis, amicos pensent; intelligantque, quibus credendum, & a quibus cavendum sit. Libertate modicè utantur; temperatam eam, salubrem & singulis, & civitatibus esse; nimiam, & aliis gravem, & ipsis qui habeant effrenatam & præcipitem esse. Concordiæ in civitatibus, principes, & ordines inter se, & in commune omnes civitates, consulerent. Adversùs consentientes nec regem quemquam satis validum, nec tyrannum fore. Discordiam & seditionem omnia opportuna insidiantibus facere, quum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potiùs se applicet, quàm civi cedat. Alienis armis partam, externâ fide redditam libertatem suâ curâ custodirent servarentque: ut populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret.*

L. Has velut parentis voces quum audirent, manare omnibus gaudio lacrymæ, adeo ut ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiumque aliorum alios, ut eas voces velut oraculo missas in pectora animosque demitterent. Si-

6 *Distulerint.*] Passim proclamaverint.

lentio deinde facto, petiit ab iis, ut cives Romanos, si qui apud eos in servitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. *Ne ipsis quidem honestum esse in liberata terra liberatores ejus servire.* Omnes acclamarunt, gratias se inter cetera etiam ob hoc agere, quòd admoniti essent, ut tam pio, tam necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, quum a suis non redimerentur, venumdederat. Multitudinis eorum argumentum est, quod Polybius scribit, 7 centum talentis eam rem Achæis stetisse: quum 8 quingenos denarios pretium in capita, quod redderetur dominis, statuissent. 9 Mille enim ducentos eâ ratione Achaia habuit. Adjice nunc pro portione quot verisimile sit totam Græciam habuisse.

Cives Romani qui serviebant apud Græcos liberati.

LI. Nondum conventus dimissus erat, quum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendens, protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, servatorem liberatoremque acclamantibus, salutatis dimissisque eis, eâdem quâ venerat viâ Elatiam rediit; inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit; per Thessaliam atque Epirum ducere Oricum jubet, atque ibi se opperiri; inde namque in animo esse exercitum in Italiam trajicere. Et

Acrocorinthus, Chalcis, & Demetrias liberata.

7 *Centum talentis.*] Marcis argenti 9375.

8 *Quingenos denarios.*] Quinas argenti libras Romanas pondo. Septenas marcas nostrates cum sex unciis & semuncia.

9 *Mille enim uno ducentos.*] Unum quodque talentum sex millia drachmarum habuit, sive denariorum, qui pares sunt drachmis. Itaque quum quingeni denarii in capita pretium fuerint, ex uno talento redempti sunt duodecim Romani, ex centum talentis, mille duceni.

U.c.558 A.C.194 L. Quintio fratri legato, & præfecto classis scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eódem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solùm, sed etiam ab Oreo atque Eretria præsidiis, conventum ibi Euboicarum civitatum habuit: commonitosque, in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoque præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam: ubi non liberandæ modò civitates erant, sed ex omni colluvione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modò vitiis, ac violentiâ & licentiâ regiâ turbati erant, sed inquieto etiam ingenio gentis; nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per seditionem ac tumultum, jam inde a principio ad nostram usque ætatem traducentes. A censu maximè & senatum, & judices legit; potentioremque eam partem civitatum fecit, cui salva tranquillaque omnia magis esse expediebat.

Quintii triumphus. LII. Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epirum 1 in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundusium transportatæ; inde per totam Italiam ad urbem prope triumphantes non minore agmine rerum captarum, quàm suo, præ se acto, venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est; triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit; die primo arma, tela, signaque ærea & marmo-

1 *In Oricum.*] Tolle præpositionem: ut suprà, *ducere Oricum.*

rea transtulit, plura Philippo adempta, 2 quàm U.c.558. quæ ex civitatibus ceperat : secundo die au- a.C.194. rum argentumque, factum infectumque & signatum. Infecti 3 argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta septuaginta facti : vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis ; & ex ære multa fabrefacta : ad hoc clypea argentea decem. Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum ; tetradrachmum vocant : 4 trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. 5 Auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum : & 6 Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tertio die coronæ aureæ,

2 *Quàm quæ ex civitatibus.*] Delet τὸ *quæ* Gronovius.

3 *Argenti.. decem & octo millia pondo.*] Marcæ nostrates 28125. *Ducenta septuaginta.* Parvum sanè pondus ; nimium fortasse, si addas *millia.* Ut ut sit, libræ Romanæ 270, sunt marcæ nostrates 421 ; cum unciis 7. Libræ Romanæ 270000 ; sunt marcæ 421875.

4 *Trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus.*] Constat ex ipso Livio denarium censeri æqualem drachmæ. Itaque, nisi Livius secum ipse pugnat, legendum hîc *IIII ferè denariorum.* Addit *ferè*, id est, circiter, quia reipsà denarium pondere drachma paulò superabat. Igitur octoginta quatuor millia tetradrachmûm efficiunt denarios 336000 ; libras argenti Romanas 3360 ; marcas nostrates 5250.

5 *Auri pondo . . . tria millia septingenta quatuordecim.*] Marcæ nostrates 5803, cum una uncia.

6 *Philippei nummi aurei.*] Nummum aureum apud Græcos pro didrachmo sumi consentiunt ferè omnes docti. Quod si ita ponatur, quum mina æstimetur centum drachmis, aurei 14514 efficiunt paulò plus 290 minas. Libra autem Romana censetur par minæ. Itaque exsurgent marcæ nostrates 453, cum una uncia.

U.c.558 A.C.194 L. Quintio fratri legato, & præfecto classis scribit, ut onerarias ex omni Græciæ ora eódem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non a Chalcide solùm, sed etiam ab Oreo atque Eretria præsidiis, conventum ibi Euboicarum civitatum habuit: commonitosque, in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur: deductoque præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam: ubi non liberandæ modò civitates erant, sed ex omni colluvione & confusione in aliquam tolerabilem formam redigendæ. Nec enim temporum modò vitiis, ac violentiâ & licentiâ regiâ turbati erant, sed inquieto etiam ingenio gentis; nec comitia, nec conventum, nec concilium ullum, non per seditionem ac tumultum, jam inde a principio ad nostram usque ætatem traducentes. A censu maximè & senatum, & judices legit; potentioremque eam partem civitatum fecit, cui salva tranquillaque omnia magis esse expediebat.

LII. Ita quum percensuisset Thessaliam, per Epirum 1 in Oricum, unde erat trajecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundusium transportatæ; inde per totam Italiam ad urbem prope triumphantes non minore agmine rerum captarum, quàm suo, præ se acto, venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra urbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est; triumphusque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphavit; die primo arma, tela, signaque ærea & marmo-

Quintii triumphus.

1 *In Oricum.*] Tolle præpositionem: ut suprà, *ducere Oricum.*

rea transtulit, plura Philippo adempta, 2 quàm quæ ex civitatibus ceperat: secundo die aurum argentumque, factum infectumque & signatum. Infecti 3 argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta septuaginta facti: vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis; & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea decem. Signati argenti octoginta quatuor millia fuere Atticorum; tetradrachmum vocant: 4 trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. 5 Auri pondo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum unum ex auro totum: & 6 Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti quatuordecim. Tertio die coronæ aureæ,

U.c.558.
a.C.194.

2 *Quàm quæ ex civitatibus.*] Delet τὸ *quæ* Gronovius.

3 *Argenti.. decem & octo millia pondo.*] Marcæ nostrates 28125. *Ducenta septuaginta.* Parvum sanè pondus; nimium fortasse, si addas *millia.* Ut ut sit, libræ Romanæ 270, sunt marcæ nostrates 421; cum unciis 7. Libræ Romanæ 270000; sunt marcæ 421875.

4 *Trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus.*] Constat ex ipso Livio denarium censeri æqualem drachmæ. Itaque, nisi Livius secum ipse pugnat, legendum hìc *IIII ferè denariorum.* Addit *ferè*, id est, circiter, quia reipsà denarium pondere drachma paulò superabat. Igitur octoginta quatuor millia tetradrachmûm efficiunt denarios 336000; libras argenti Romanas 3360; marcas nostrates 5250.

5 *Auri pondo .... tria millia septingenta quatuordecim.*] Marcæ nostrates 5803, cum una uncia.

6 *Philippei nummi aurei.*] Nummum aureum apud Græcos pro didrachmo sumi consentiunt ferè omnes docti. Quod si ita ponatur, quum mina æstimetur centum drachmis, aurei 14514 efficiunt paulò plus 290 minas. Libra autem Romana censetur par minæ. Itaque exsurgent marcæ nostrates 453, cum una uncia.

U.c.558. a.C.194. dona civitatum, translatæ, centum quatuordecim: & hostiæ ductæ: & ante currum multi nobiles captivi, obsidesque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit, & Armenes Nabidis tyranni filius, Lacedæmonius. Ipse deinde Quintius in urbem est invectus; milites secuti currum frequentes, ut omni ex provincia exercitu deportato. His 7 duceni quinquageni æris in pedites divisi: duplex centurioni, triplex equiti. Præbuerunt speciem triumpho 8 capitibus rasis secuti, qui servitute exempti fuerant.

Colonia Latina deducta. LIII. Exitu hujus anni Q. Ælius Tubero tribunus plebis ex senatusconsulto tulit ad plebem, plebesque scivit, 9 *Ut Latinæ duæ coloniæ, una in Bruttios, altera in Thurinum agrum, deducerentur.* His deducendis triumviri creati, quibus in triennium imperium esset, in Bruttios Q. Nævius, M. Minucius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum 1 Cn. Man-

7 *Duceni quinquageni æris.*] Id est, denarii 25; unciæ argenti nostrates 3, cum uno, ut vocant, grosso.

8 *Capitibus rasis.*] Pro more eorum qui libertate donati fuerant. Sic Prusiam infrà, l. XLV, c. ult. quum se libertum populi Romani diceret, pileatum, capite raso, legatis Romanis obviàm solitum ire memoratur.

9 *Ut Latinæ duæ coloniæ.*] Credibile est Latinas colonias fuisse eas, in quas Latini, non Romani mitterentur. Latinæ enim coloniæ jus tantùm habebant Latii: eo autem jure qui erant, cives Romani non erant. Porro verisimile non est Romanos in ejusmodi colonias fuisse deductos, quibus adscripti civitatem amitterent. Hoc igitur sit discrimen inter Latinas Romanasque colonias, quòd Latinæ, utpote e Làtinis deductæ, jus haberent Latii; Romanæ, e Romanis, jus haberent Romanæ civitatis.

1 *Cn. Manlius, P. Ælius.*] Vel hic legendum est, *Q. Ælius*, vel initio capitis *P. Ælius*. Qui enim Ælius

lius, P. Ælius, L. Apustius; ea bina comitia Cn. Domitius prætor urbanus in Capitolio habuit. Ædes eo anno aliquot dedicatæ sunt: una Junonis Sospitæ in foro olitorio, vota locataque quadriennio ante a C. Cornelio consule Gallico bello; censor idem dedicavit: altera Fauni; ædiles eam biennio antè ex mulctaticio argento faciendam locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prætor urbanus eam dedicavit. Et ædem 2 Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicavit Q. Marcius Ralla, duumvir ad idipsum creatus; voverat eam decem annis antè Punico bello 3 P. Sempronius Sophus: locaverat idem censor. 4 Et in insula Jovis ædem C. Servilius duumvir dedicavit; vota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpureone prætore; ab eodem postea consule locata. Hæc eo anno acta.

U.c.558. a.C.194.

Ædes dedicatæ.

LIV. P. Scipio ex provincia Gallia ad consules subrogandos rediit. Comitia consulum fuere, quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minucius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fulvius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messa-

Comitia.

triumvir fuit coloniæ deducendæ, is ipse est qui legem de ea tulerat, ut constat ex l. XXXV, c. 9.

2 *Fortunæ Primigeniæ.*] Vid. not. 3, ad l. XXIX, c. 36.

3 *P. Sempronius Sophus: locaverat idem censor.*] Hic semper antea a Livio nominatus est *P. Sempronius Tuditanus.* Sed nihil vetat eumdem hominem duo cognomina habuisse. Illud moratur magis, quòd Sempronius censor quinquennio antè, quàm consul, fuerat. Vid. l. XXVII, c. 11. Vovit autem ædem Fortunæ Primigeniæ consul. Vid. lib. XXIX, c. 36. Facilè crediderimus hic nostrum, ut sæpe aliàs tenuibus in rebus, dormitasse.

4 *Et in insula Jovis ædem.*] In insula Tiberina ædem Jovis dedicavit.[16]

U.c.558. a.C.194. la, L. Porcius Licinus, & C. Flaminius. 5 Megalesia, ludos scenicos, C. Atilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horum ædilium ludos Romanos primùm senatus a populo secretus spectavit, præbuitque sermones, (sicut omnis novitas solet) aliis *tandem, quod multo antè debuerit, tributum* censentibus *amplissimo ordini; aliis, demptum ex dignitate populi, quidquid majestati Patrum adjectum esset*, interpretantibus. *Et omnia discrimina talia, quibus ordines discernerentur, & concordiæ, & 6 libertatis æquè minuendæ esse. Ad quingentesimum quinquagesimum octavum annum in promiscuo spectatum esse. Quid repentè factum, cur immisceri sibi in cavea Patres plebem nollent? cur dives pauperem consessorem fastidiret? Novam & superbam libidinem, ab nullius antè gentis senatu neque desideratam, neque institutam.* Postremò ipsum quoque Africanum, quòd consul auctor ejus rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeo nihil motum ex antiquo, 7 probabile est: veteribus, nisi quæ usus evidenter arguit, stari malunt.

Ludos Rom. tum primùm senatus spectat a populo secretus.

U.c.559. a.C.193. LV. Principio anni quo L. Cornelius, Q. Minucius consules fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, ut non rei tantùm ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet; nam neque senatus haberi, ne-

L. Cornelio, Q. Minucio Coss.

Terræ motus.

5 *Megalesia, ludos scenicos... ædiles curules primi fecerunt.*] Jam ludi Megalesia facti fuerant. Vid. l. XXIX, c. 14. At nimirum ea mens ést Livii, ut tum primùm in celebrandis Megalesiis datos esse ludos scenicos memoret.

6 *Libertatis æquè.*] Adverbium *æquè* parum aut necessarium aut etiam utile est. Libenter legeremus *libertatis æquæ*, id est, quæ æqua inter cives omnes esse debet.

7 *Probabile est.*] Facilè probatur, facilè placet.

quæ respublica administrari poterat, sacrificando expiandoque occupatis consulibus. Postremò decemviris adire libros jussis, ex responso eorum supplicatio per triduum fuit; coronati ad omnia pulvinaria supplicaverunt: edictumque est, ut omnes qui ex una familia essent, pariter supplicarent; item ex auctoritate senatûs consules edixerunt, ne quis, quo die terræ motu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nunciaret. Provincias deinde consules priùs, tum prætores sortiti. Cornelius Galliam, Minucius Ligures sortiti sunt. C. Scribonius urbanam, M. Valerius peregrinam, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citeriorem, M. Fulvius Hispaniam ulteriorem.

U.c.559. a.C.193.

Provinciarum divisio.

LVI. Nihil belli eo anno exspectantibus consulibus, litteræ M. Cincii (præfectus Pisis erat) allatæ: *Ligurum viginti millia armatorum, conjuratione per omnia conciliabula universæ gentis factâ, Lunensem primùm agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse.* Itaque Minucius consul, cui Ligures provincia evenerat, ex auctoritate Patrum in Rostra ascendit: & edixit, *Ut legiones duæ urbanæ, quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent; in earum locum se duas legiones urbanas scripturum.* Item 8 sociis & Latino nomini, magistra-

Ligurum conjuratio.

8 *Sociis & Latino nomini.*] Hic tria sunt membra, in quibus posterius semper superioris sensum explicat & restringit. *Sociis & Latino nomini*, non ipsis civitatibus, sed *magistratibus legatisque eorum*, non omnium, sed qui ex iis *milites dare debebant.* Nimirum tunc quum reipublicæ opus non esset magnis exercitibus, non omnibus Latini nominis populis imperabantur milites, sed res in orbem ibat. Similiter planè stru-

U.c.559. tibus legatisque eorum, qui milites dare debebant, edixit, ut in Capitolio se adirent. 9 Iis quindecim millia peditum, & quingentos equites pro numero cujusque juniorum, descripsit: & inde e Capitolio protinus ire ad portam, & ut maturaretur res, proficisci ad delectum jussit. Fulvio Flaminioque terna millia Romanorum peditum, & centeni equites in supplementum, & quina millia sociûm Latini nominis, & duceni equites decreti; mandatumque prætoribus, ut veteres dimitterent milites, quum in provinciam venissent. Quum milites, qui in legionibus urbanis erant, frequentes tribunos plebei adissent, uti causas cognoscerent eorum, quibus aut emerita stipendia aut morbus causæ essent, quominus militarent; eam rem litteræ Ti. Sempronii discusserunt, in quibus scriptum erat, *Ligurum quindecim millia in agrum Placentinum venisse: & eum usque ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incendiis perpopulatos esse. Boiorum quoque gentem ad rebellionem spectare.* Ob eas res 1 *tumultum esse* decrevit senatus; *tribunos plebei non placere causas militares cognoscere, quominus ad edictum convenirent.* Adjecerunt etiam, ut socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii,

A.C.193.

Tumultum esse decernit senatus.

ctam orationem habes suprà, l. XXVI, c. 33.

9 *Iis quindecim millia peditum . . . descripsit.*] *Iis descripsit*, id est, non modo imperavit in universum *quindecim millia peditum & quingentos equites*, sed singulis civitatibus, quot quæque pedites, quot equites daret, pro numero juniorum cujusque civitatis. Sic Cic. in Ep. ad Q. Fratrem. *Vectigal quod iis æqualiter Sulla descripserat.* Hinc & *jura describere*, id est, jus cuique reddere & quasi dispertiri. Cic. pro Quint. n. 45; & l. V, in Verr. n. 27.

1 *Tumultum esse decrevit senatus.*] Vid. not. 3, ad l. VII, c. 9.

Ti. Sempronii fuissent, & dimissi ab iis consulibus essent, ut ad quam diem L. Cornelius consul edixisset, & in quem locum edixisset Etruriæ, convenirent : & ut L. Cornelius consul in provinciam proficiscens in oppidis agrisque, quâ iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet, armaretque, & duceret secum : dimittendique ei, quos eorum, quandoque vellet, jus esset.

U.c.559. a.C.193.

LVII. Posteaquam consules, delectu habito, profecti sunt in provincias, tum T. Quintius postulavit, *ut de his quæ cum decem legatis ipse statuisset, senatus audiret : eaque, si videretur, auctoritate suâ confirmaret. Id eos facilius facturos, si legatorum verba, qui* [illegible] *universa Græcia, & magna parte Asiæ, quique ab regibus venissent, audissent.* Hæ legationes a C. Scribonio prætore urbano in senatum introductæ sunt; benignéque omnibus responsum. Cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorum pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. T. Quintio mandatum, ut adhibitis iis legatorum regis verba audiret; responderetque iis, quæ ex dignitate atque utilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes regiæ legationis erant; ex iis Menippus, *Ignorare se* dixit, *quidnam perplexi sua legatio haberet, quum simpliciter* 2 *ad amicitiam petendam jungendamque societatem venissent. Esse autem*

Legationes Græcia & Asia.

Oratio legatorum Antiochi.

2 *Ad amicitiam petendam jungendamque societatem.*] Ut quæ verbis jam usurpata pridem erat inter Antiochum populumque Romanum amicitia ac societas, fœdere quoque firmaretur. Hæc dicta Menippi ideo sic interpretamur, quia suprà XXXII, 8, socius jam & amicus a senatu Antiochus appellatus est. Vid. & infrà XXXVI, 3.

U.c.559. a.C.193. *tria genera fœderum, quibus inter se pacifcerentur amicitias civitates regesque. Unum, quum bello victis dicerentur leges; ubi enim omnia ei qui armis plus posset dedita essent, quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius jus atque arbitrium esse. Alterum, quum pares bello æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent; tunc enim repeti reddique per conventionem res, & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula juris antiqui, aut ex partis utriusque commodo componi. Tertium esse genus, quum, qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se jungendam coeant; eos neque dicere, neque accipere leges; id enim victoris & victi [illegible]. Ex eo genere quum Antiochus esset, mirari se, quòd Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ urbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint; quas intrare præsidia regia regemque vetent. Cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse.*

Responsum Quintii. LVIII. Ad ea Quintius; *Quoniam vobis distinctè agere libet, & genera jungendarum amicitiarum enumerare, ego quoque duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano jungendæ. Unam, si nos nihil, quod ad urbes Asiæ attinet, curare velit, ut & ipse omni Europâ abstineat; alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europam transcendat, ut & Romanis jus sit, Asiæ civitatum amicitias & tueri quas habeant, & novas complecti.* Enimvero id auditu etiam dicere indignum esse Hegesianax, 3 *Thraciæ &*

3 *Thraciæ & Chersonesi urbibus ... quæ Seleucus ... parta reliquerit.*] Nota insignem anomaliam discordantium generum: *urbibus, quæ parta.* Ac vix nobis persuademus hæc ita a Livio scripta esse. Forsitan de-

Chersonesi urbibus arceri Antiochum: quæ Seleucus proavus ejus, Lysimacho rege bello victo, & in acie cæso, per summum decus parta reliquerit; pari cum laude partim ab Thracibus possessa armis receperit Antiochus, partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & revocatis cultoribus frequentaverit, &, quæ strata ruinis atque incendiis erant, ingentibus impensis ædificaverit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata, deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asiâ, quæ nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum: sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad hæc Quintius: *Quandoquidem*, inquit, *honesta pensamus, sicut aut sola, aut prima certè pensari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi; utrum tandem videtur honestius, liberas velle omnes quæ ubique sunt Græciæ urbes, an servas & vectigales facere? Si sibi Antiochus pulchrum esse censet, quas urbes proavus belli jure habuerit, avus paterque nunquam usurpaverint pro suis, eas repetere in servitutem; & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse. Sicut a Philippo Græciam liberavit, ita & ab Antiocho Asiæ urbes, quæ Graii nominis sint, liberare in animo habet. Neque enim in Æolidem Ioniamque coloniæ in servitutem regiam missæ sunt: sed stirpis augendæ causâ, gentisque vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ.*

U.c.559. a.C.193. *Disceptatio legatorum cum Romanis*

LIX. Quum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset, 4 honestiorem causam libertatis,

derat ille, *urbibus & locis.* Haud absimiliter tamen Sallustius, de bello Jug. c.41; *abundantia earum rerum, quæ prima mortales ducunt.*

4 *Honestiorem causam.*] Honestiorem causam prætexi titulo libertatis, quàm titulo servitutis. Vox *titulo* est in dandi casu. *Titulus*

U.c.559. a.C.193. quàm servitutis prætexi titulo; *Quin mittimus ambages?* inquit P. Sulpicius, qui maximus natu ex decem legatis erat. *Alteram ex duabus conditionibus*, 5 *quæ modò disertè a Quintio datæ sunt, legite: aut supersedete de amicitia agere. Nos verò*, inquit Menippus, *nec volumus, nec possumus pacisci quicquam, quo regnum Antiochi minuatur.* Postero die Quintius legationes universas Græciæ Asiæque quum in senatum introduxisset, ut scirent quali animo populus Romanus, quali Antiochus erga civitates Græciæ essent; postulata & sua, & regis exposuit. *Renunciarent civitatibus suis, populum Romanum, quâ virtute, quâque fide libertatem eorum a Philippo vindicaverit, eâdem ab Antiocho, nisi decedat Europâ, vindicaturum.* Tum Menippus deprecari & Quintium & Patres institit, *Ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi Orbem terrarum essent. Tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. Cogitaturum, quum renunciatæ conditiones essent: & imperaturum aliquid, aut pacis causâ* 6 *consensurum.* Ita integra dilata res est; legatos mitti ad regem eosdem, qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpicium, P. Villium, P. Ælium.

Integra res de Antiocho differtur.

LX. Vixdum ii profecti erant, quum a Car-

hic est id quod præfertur. Præ se ferebant Romani animum ac consilium tuendæ libertatis Græcarum Asiæ civitatum. Contrà præ se ferebat Antiochus animum ac consilium repetendarum in servitutem regiam earumdem civitatum. Porro honestiore causâ splendet professio tuendæ libertatis, quàm exigendæ servitutis.

5 *Quæ modò disertè a Quintio datæ sunt.*] Rectius esset *latæ sunt.* Sic lib. XXVIII, c. 30; *victos victori sibi ultro conditiones ferre*: & alibi sæpius.

6 *Consensurum.*] Magis placeret *concessurum.*

thagine legati, bellum haud dubiè parare Antiochum, Annibale ministro, attulerunt, injeceruntque curam, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patriâ profugus pervenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore, nullâ aliâ arte, nisi quòd volutanti diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sententia ejus una atque eadem semper erat, ut in Italia bellum gereretur. *Italiam, & commeatus, & militem præbituram externo hosti. Si nihil ibi moveatur, liceatque populo Romano viribus & copiis Italiæ extra Italiam bellum gerere, neque regem, neque gentem ullam parem Romanis esse.* Sibi centum tectas naves, decem millia peditum, mille equites deposcebat. *Eâ se classe primùm Africam petiturum; magnopere confidere, & Carthaginienses ad rebellandum ab se compelli posse. Si illi cunctentur, se aliquâ parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regem cum ceteris omnibus transire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere: neque trajicientem, & (quod in speciem famamque belli satis sit) paratum trajicere.*

U.c. 559. a.C. 193.

Annibal Antiochum ad bellum concitat.

Suadet ut in Italia bellum geratur.

LXI. In hanc sententiam quum adduxisset regem, præparandos sibi ad id popularium animos ratus, litteras, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quemdam Tyrium nactus Ephesi, expertusque solertiam levioribus ministeriis, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit: edit nomina eorum quibus conventis opus esset: instruit etiam secretis notis, per quas haud dubiè agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Car-

Concitare conatur Pœnos, Aristone misso Carthaginem.

U.c.559 a.C.193 thagine observantem, non priùs amici, quàm inimici Annibalis, quâ de causa venisset, cognoverunt. Et primò in circulis conviviisque celebrata sermonibus res est; deinde in senatu quidam, *Nihil actum esse*, dicere, *exsilio Annibalis, si absens quoque novas moliri res, sollicitandoque animos hominum turbare statum civitatis posset. Aristonem quemdam Tyrium advenam, instructum mandatis ab Annibale, & ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, 7 & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturum esse.* Conclamare omnes, *Vocari Aristonem debere, & quæri quid venisset: &, nisi expromeret, cum legatis Romam mitti; satis pro temeritate unius hominis suppliciorum pensum esse. Privatos suo periculo peccaturos; rempublicam non extra noxam modò, sed etiam extra famam noxæ conservandam esse.* Vocatus Aristo purgare sese, & firmissimo propugnaculo uti, quòd nihil litterarum ad quemquam attulisset; ceterùm nec causam adventûs satis expediebat, & in eo maximè hæsitabat, quòd cum 8 Barcinæ solùm factionis hominibus collocutum eum arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi jam & custodiri jubentibus; aliis negantibus tumultuandi causam esse. *Mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. Idem Carthaginiensibus, & Tyri, & in*

7 *Et in occulto colloqui, quod.*] Durum hoc profectò videri debet, nec sapit Livianam elegantiam. Vix dubitamus quin scriptum fuerit *coqui.* Et his occultis consultationibus id parari, strui, quod mox in omnium perniciem erupturum esset. Sic suprà VIII, 3. *Omnibus consultationibus inter se principes Romanum coquebant bellum.*

8 *Barcinæ... factionis.*] Vid. Not. 2, ad XXI, 2.

aliis emporiis, in quæ frequenter commeent, eventurum. Dilata eo die res est. Aristo, Punico ingenio inter Pœnos usus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam 9 magistratuum primâ vesperâ suspendit; ipse de tertia vigilia navem conscendit & profugit. Postero die quum Suffetes ad jus dicendum consedissent, conspectæ tabellæ, demptæque, & lectæ. Scriptum erat, ARISTONEM PRIVATIM AD NEMINEM, PUBLICE AD SENIORES (ita senatum vocabant) MANDATA HABUISSE. 1 Publicato crimine, minùs intenta de paucis quæstio erat; mitti tamen legatos Romam, qui rem ad consules & senatum deferrent, placuit; simul qui de injuriis Masinissæ quererentur.

U.c.559. a.C.193.

LXII. Masinissa posteaquam & 2 infames Carthaginienses, & inter se ipsos discordes sensit, principes propter colloquia Aristonis senatui, senatum propter indicium ejusdem Aristonis populo suspectum; locum injuriæ esse ratus, agrum maritimum eorum & depopulatus est, & quasdam urbes vectigales Carthaginiensium sibi coëgit stipendium pendere. Emporia vocant eam regionem; ora est minoris Syrtis, & agri uberis. Una civitas ejus Leptis; ea singula in dies talenta vectigal Carthaginiensibus dedit. 3 Hanc tum regionem & totam

Masinissa aggreditur Carthaginienses

9 *Magistratuum.*] Nempe Suffetum, qui infrà appellantur.

1 *Publicato crimine.*] Quum ex Aristonis indicio suspiciones jam & criminationes in totum communiter senatum, non in privatum quemquam reciderent.

2 *Infames.*] Suspectos Romanis, tanquam rebellandi consilia agitantes.

3 *Hanc tum regionem.*] Hanc tum regionem & totam fecerat infestam vastando, urendo; & fecerat quoque ut eadem regio quadam ex parte esset dubia

U.c.559. a.C.193. infestam Masinissa, & ex quadam parte dubiæ possessionis, sui regni an Carthaginiensium esset, effecerat. Et quia simul ad purganda crimina, & questum de se Romam eos ituros comperit; qui & illa onerarent suspicionibus, & de jure vectigalium disceptarent, legatos & ipse Romam misit. Auditi de Tyrio advena primum Carthaginienses, curam injecere Patribus, ne cum Antiocho simul & Pœnis bellandum esset; maximè ea suspicio crimen urgebat, quòd quem comprehensum Romam mitti placuisset, nec ipsum, nec navem ejus custodissent. De agro deinde cum regis legatis disceptari cœptum. Carthaginienses jure finium causam tutabantur, *quòd intra eos terminos esset, quibus P. Scipio victor agrum, qui juris esset Carthaginiensium, finisset;* & confessione regis, *qui quum Aphirem profugum ex regno suo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas persequeretur, precariò ab se iter per eum ipsum agrum, tanquam haud dubiè Carthaginiensium juris, petisset.* Numidæ *& de terminatione Scipionis mentiri eos* arguebant: *& si quis veram originem juris exigere vellet, quem proprium agrum Carthaginiensium in Africa esse? Advenis,* 4 *quantum secto bovis tergo amplecti loci potuerint, tantum ad urbem communiendam precariò datum;*

Legati Pœnorum & Masinissæ Romam veniunt.

possessionis, incertumque esset Numidicine regni illa pars an Carthaginiensium esset: quia nempe quædam in ea regione loca possidebat, quæ sua esse contenderet, Carthaginienses ut ex se injustè capta repeterent.

4 *Quantum secto bovis tergo.*] Jamdudum illa fabella a doctis explosa est. Pœni vocaverant primum locum a se communitum *Bosra*, id est, arcem. Græci, apud quos litteræ *s* & *r* nunquam continuantur, dixerunt *βύρσα*, quæ vox quum designet *corium*, inde propagata est lepida illa fabella de secto bovis tergo.

quicquid Byrsam sedem suam excesserint, vi atque injuriâ partum habere. 5 *Neque eum de quo agatur, probare eos posse, non modò semper, ex quo cœperint, sed ne diu quidem eos possedisse. Per opportunitates, nunc illos, nunc reges Numidarum, usurpasse jus: semperque penes eum possessionem fuisse, qui plus armis potuisset. Cujus conditionis res fuerit, priusquam hostes Romanis Carthaginienses, socius atque amicus rex Numidarum esset, ejus sinerent esse: nec se interponerent, quominus qui possent, tenerent.* Responderi legatis utriusque partis placuit, missuros se in Africam, qui inter populum Carthaginiensem, & regem, in re præsenti disceptarent. Missi P. Scipio Africanus, & C. Cornelius Cethegus, & M. Minucius Rufus, auditâ inspectâque re, suspensa omnia, neutrò inclinatis sententiis, reliquere. Id utrùm suâ sponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum est, quàm videtur tempori aptum fuisse, 6 integro certamine eos relinqui. Nam ni ita esset, unus Scipio vel notitiâ rei, vel auctoritate, ita de utrisque meritus, finire nutu disceptationem potuisset.

U.c.559, a.C.193.

Scipio legatus in Africam missus.

5 *Neque eum de quo agatur.*] *Eum* agrum. In iis quæ sequuntur ratio Grammaticæ postulat, ut legatur *se possedisse*, non *eos*.

6 *Integro certamine.*] Injudicatâ lite.

EPITOME

LIBRI XXXV LIVIANI.

*P*UB. *Scipio Africanus legatus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho junxerat, collocutus est: ut, si fieri posset, metum ei, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia quum quæreret, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit: Alexandrum Macedonum regem, quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset; quódque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. Quærenti deinde quem secundum poneret, Pyrrhum, inquit; castra metari primum docuisse; ad hoc neminem elegantiùs loca cepisse, præsidia disposuisse. Exsequenti, quem tertium diceret, semetipsum dixit. Ridens, Scipio,* Quidnam tu diceres, si me, *inquit,* vicisses? Tunc verò, *inquit,* me & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. *Inter cetera prodigia, quæ plurima fuisse traduntur, bovem Cn. Domitii consulis locutum,* Roma, cave tibi, *refertur. Apparant in Antiochum bellum Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Ætolis, qui & Philippum & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano sollicitabant, a populo Romano descivit: & bello adversùs Philopœmenem Achæorum prætorem gesto, ab Ætolis & Alexameno duce eorum interfectus est. Ætoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt; cum quibus societate junctâ, Antiochus Syriæ rex quum bellum Græciæ intulisset, complures urbes occupavit: inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.*

LIBER

LIBER XXXV.

I. PRINCIPIO anni quo hæc gesta sunt, Sex. Digitius prætor in Hispania citeriore, cum civitatibus iis quæ post profectionem M. Catonis permultæ rebellaverant, crebra magis, quàm digna dictu prælia fecit, & adeo pleraque adversa, ut vix 1 dimidium militum, quàm quod acceperat, successori tradiderit. Nec dubium est, quin omnis Hispania sublatura animos fuerit, ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio, trans Iberum multa secunda prælia fecisset: quo terrore non minùs quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc gesserat Scipio. Idem proprætore Lusitanos, pervastatâ ulteriori provinciâ, cum ingenti præda domum redeuntes, in ipso itinere aggressus, ab hora tertia diei ad octavam incerto eventu pugnavit, numero militum impar, superior aliis; nam & 2 acie frequenti armatis adversùs longum & impeditum turbâ pecorum agmen, & recenti milite adversùs fessos longo itinere concurrerat. Tertiâ namque vigiliâ exierant hostes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ accesserant: nec ullâ quiete datâ, laborem viæ prælium exceperat. Itaque principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animisque fuit: & turbaverant primò

U.c.559. A.C 193. Res Hispaniæ.

1 *Dimidium militum, quàm quod acceperat.*] Dele vocem *quod*, quæ necessaria non est. Simile mendum irrepserat suprà XXXIV, 52. Vid. ibi not. 2.

2 *Acie frequenti armatis.*] Acie densos armatos habente, quam nec præda, nec impedimenta interrupta hiare cogerent.

U.c.559. a.C.193. Romanos: deinde æquata paulisper pugna est. In hoc discrimine ludos Jovi, 3 si vi fudisset cecidissetque hostes, proprætor vovit. Tandem gradum acriùs intulere Romani, cessitque Lusitanus: deinde prorsus terga dedit; & quum institissent fugientibus victores, ad duodecim millia hostium sunt cæsa: capti quingenti quadraginta, omnes ferme equites: & signa militaria capta centum triginta quatuor; de exercitu Romano septuaginta & tres amissi. Pugnatum haud procul Ilipa urbe est. Eò victorem opulentum prædæ exercitum P. Cornelius reduxit; ea omnis ante urbem exposita est: potestasque dominis suas res cognoscendi facta; cetera vendenda quæstori data: 4 quod inde refectum est, militi divisum.

II. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, quum hæc in Hispania gerebantur; itaque tam adversæ, quàm secundæ res per ipsum amicosque ejus magnis sermonibus celebrabantur: & tentaverat, quoniam bellum ingens in provincia exarsisset, & exiguas reliquias exercitûs ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pavoris ac fugæ, accepturus esset, ut unam sibi ex urbanis legionibus decernerent: ad quam quum militem ab se ipso scriptum ex senatusconsulto adjecisset, eligeret ex omni numero tria millia & quingentos pedites, & equites trecentos. *Eâ se legione* (*nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse*) *rem gesturum.* Seniores negare, *Ad rumores a privatis temere in gratiam magistratuum confictos senatusconsulta facienda esse; nisi quod aut præ-*

3 *Si vi fudisset.*] Meliùs, *si fudisset.*

4 *Quod inde refectum est.*] Quod ex divendita præda collectum pecuniæ est. Sic apud Cic. in Paradoxis, *antequam tibi ex tuis possessionibus tantum reficiatur, ut*...

tores ex provinciis scriberent, aut legati renun- U.c.559.
ciarent, nihil ratum haberi debere. Si tumultus A.C.193.
in Hispania esset, placere, tumultuarios milites extra Italiam scribi a prætore. Mens ea senatûs fuit, ut in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam navigasse delectûs causâ C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petentem, tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum provinciarum delectibus, tertium in Hispania adjecisse.

III. Nec in Italia segniùs Ligurum bellum crescebat. Pisas jam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli spemque prædæ, circumsedebant. Minucius consul Arretium, die quem edixerat ad conveniendum militibus, venit; inde quadrato agmine ad Pisas duxit: & quum hostes non plus passuum tribus millibus ab oppido trans fluvium movissent castra, consul urbem, haud dubiè servatam adventu suo, est ingressus. Postero die & ipse trans fluvium ferme mille passus ab hoste posuit castra; inde levibus præliis a populationibus agrum sociorum tutabatur; in aciem exire non audebat, novo milite, & ex multis generibus hominum collecto, 5 necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de summa rerum decernere; & abundantes militum numero passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & quum coacta vis magna pecorum prædæque esset, paratum erat

Res Liguriæ.

Minucius Cos. in Liguria.

5 *Necdum noto satis inter se, ut fidere alii aliis possent.*] Magis placeret, *ut vix fidere. Necdum noto satis*, id est, parum adhuc noto inter se, ita *ut vix fidere alii aliis possent.*

U.C.559. præsidium, per quod in castella eorum vicosque ageretur.
a.C.193.

L. Cornelii res gestæ apud Boios.

IV. Quum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit, ubi longè alia belli ratio, quàm cum Liguribus erat. Consul in aciem exibat, hostes pugnam detrectabant: prædatumque, ubi nemo obviàm exiret, discurrebant Romani; Boii diripi sua impunè, quàm tuendo ea conserere certamen malebant. Posteaquam omnia ferro ignique satis evastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, ut inter pacatos, ducebat. Boii ubi egressum e finibus suis hostem sensere, sequebantur silenti agmine, locum insidiis quærentes; nocte prætergressi castra Romana, saltum, quâ transeundum erat Romanis, insederunt. Id quum parum occultè fecissent, consul, qui multâ nocte solitus erat movere castra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem exspectavit: & quum luce moveret, tamen turmam equitum exploratum misit. Posteaquam relatum est, quantæ copiæ, & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium conjici jussit, 6 & Triarios vallum circumjicere: cetero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, posteaquam apertas esse insidias, & recto ac justo prælio, ubi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt.

V. Horâ secundâ ferme concursum est;

6 *Et Triarios vallum circumjicere*] Nempe *sarcinis*; circum sarcinas vallum jacere; ut vallo objecto sarcinæ in tuto essent, ac præsertim, ut haberent ii qui pugnaturi erant, quò se reciperent, si pellerentur. Mos erat Triarios ad custodiam castrorum relinqui.

7 sinistra sociorum equitum ala, & 8 extraordinarii prima in acie pugnabant; præerant duo consulares legati, M. Marcellus, & Ti. Sempronius, prioris anni consul. Novus consul nunc ad prima signa erat, nunc legiones continebat in subsidiis, ne certaminis studio priùs concurrerent, quàm datum signum esset; equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minucios tribunos militum educere jussit; *inde, quum signum dedisset, impetum ex aperto facerent.* Hæc agenti nuncius venit a Ti. Sempronio Longo, *non sustinere extraordinarios impetum Gallorum, & cæsos permultos esse; & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorem pugnæ; legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret, priusquam ignominia acciperetur.* Secunda legio missa est, & extraordinarii recepti. Tum redintegrata est pugna, 9 quum & recens miles, & frequens ordinibus legio successit; sinistra ala ex prælio subducta est: dextra in primam aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minimè patientia æstûs corpora Gallorum: densis tamen ordinibus nunc alii in alios, nunc in scuta incumbentes, sustinebant impetus Romanorum. Quod ubi animadvertit consul, ad perturbandos ordines eorum C. Livium Salinatorem, qui præerat 1 alariis equitibus, quàm concitatissimos equos immittere jubet: & legionarios

7 *Sinistra sociorum equitum ala.*] Dele vocem *equitum*: hîc enim de peditibus sociis agitur. Hoc probat tota prælii narratio. Vid. not. 2, ad l. XXV, c. 21, suprà.

8 *Extraordinarii.*] Itidem pedites. Vid. not. 4, ad l. XXVII, c. 12.

9 *Quum... legio successit; sinistra.*] Legendum videtur, *successisset. Et sinistra.*

1 *Alariis equitibus.*] Sociorum equitibus. Vid. not. 1, ad l. XXVI, c. 14.

U.c.559. a.C.193 equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris, primò confudit & turbavit, deinde dissipavit aciem Gallorum, non tamen ut terga darent. Obstabant duces, hastilibus cædentes terga trepidantium, & redire in ordines cogentes: sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites, *Ut paulùlum adniterentur: victoriam in manibus esse; dum turbatos & trepidantes viderent, instarent; si restitui ordines sivissent, integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos.* Inferre vexillarios jussit signa; omnes connixi tandem averterunt hostem. Postquam terga dabant, & in fugam passim effundebantur; tum ad persequendos eos legionarii equites immissi. Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt: vivi capti mille nonaginta duo, equites septingenti viginti unus, tres duces eorum, signa militaria ducenta duodecim, carpenta sexaginta tria. Nec Romanis incruenta victoria fuit; supra quinque millia militum, ipsorum aut sociorum, sunt amissa, centuriones tres & viginti, præfecti sociûm quatuor, & M. Genucius, & M. Marcius, tribuni militum secundæ legionis.

VI. Eodem ferè tempore, duorum consulum litteræ allatæ sunt, L. Cornelii de prælio ad Mutinam cum Boiis facto, & Q. Minucii a Pisis: *Comitia suæ sortis esse; ceterùm adeo suspensa omnia in Liguribus se habere, ut abscedi inde, sine pernicie sociorum & damno reipublicæ, non possit. Si ita videretur Patribus, mitterent ad collegam, ut is, qui profligatum bellum haberet, ad comitia Romam rediret; si id facere gravaretur, quòd non suæ sortis id negotium esset, se quidem facturum quodcunque senatus censuisset: sed etiam atque etiam viderent, ne magis e republica esset interregnum iniri, quàm ab*

se in eo statu relinqui provinciam. Senatus C. Scribonio negotium dedit, ut duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L. Cornelium consulem, qui litteras collegæ ad senatum missas deferrent ad eum, & nunciarent senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potiùs quàm Q. Minucius a bello integro avocaretur, interregnum iniri passurum. Missi legati renunciarunt, L. Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum. De litteris L. Cornelii, quas scripserat secundùm prælium cum Boiis factum, disceptatio in senatu fuit: quia privatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat, *Fortunæ populi Romani, & militum virtuti gratiam habendam, quòd res bene gesta esset. Consulis operâ & militum aliquantum amissum, & hostium exercitum, cujus delendi oblata fortuna fuerit, elapsum. Milites eò plures perisse, quòd tardiùs ex subsidiis, qui laborantibus opem ferrent, successissent. Hostes e manibus emissos, quòd equitibus legionariis & tardiùs datum signum esset, & persequi fugientes non licuisset.* De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio dilata est.

U.C. 559. a.C. 193.

VII. Instabat enim cura alia, quòd civitas fœnore laborabat: & quum multis fœnebribus legibus constricta avaritia esset, via fraudis inita erat, 2 ut in socios, qui non tenerentur iis legibus, nomina transscriberent: ita libero fœnore obruebant debitores. 3 Cujus cernen-

Civitas fœnore laborat.

2 *Ut in socios... nomina transscriberent.*] *Nomina* hìc interpretanda sunt *obligations.* Si quis Romanus a Romano pecuniam sumeret mutuam, jubebatur a creditore se profiteri scripto debitorem, non ejus a quo verè acceperat, sed alicujus Latini.

3 *Cujus cernendi.*] *Cernendi* potest intelligi *inspiciendi, perpendendi.* Mallemus tamen, quod quidam

U.c.559 a.C.193.

di quum ratio quæreretur, diem finiri placuit, 4 Feralia quæ proximè fuissent : ut qui post eam diem socii civibus Romanis credidissent pecunias, profiterentur; & ex ea die pecuniæ creditæ, 5 quibus debitor vellet legibus, jus creditori diceretur. Inde, posteaquam professionibus detecta est magnitudo æris alieni, per hanc fraudem contracti; M. Sempronius tribunus plebis ex auctoritate Patrum plebem rogavit, plebesque scivit, ut 6 cum sociis ac nomine Latino pecuniæ creditæ jus idem, quod cum civibus Romanis, esset. Hæc in Italia domi militiæque acta. In Hispania nequaquam tantum belli fuit, quantum auxerat fama. C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit: deinde in hiberna milites deduxit; & per hiemem prælia aliquot, nullâ memoriâ digna, adversùs latronum magis, quàm hostium excursiones, vario tamen eventu, nec sine militum jactura, sunt facta. Majores res gestæ a M. Fulvio. Is apud Toletum oppidum cum Vaccæis Vectonibus-

Res Hispaniæ.

editi habebant, *cujus coercendi.*

4 *Feralia.*] *Diis Manibus sacrata, festa.* De hujus nominis origine sic habet Ovidius in fastis, l. II, v. 569. *Hanc, quia justa ferunt, dixere Feralia lucem.* Ea celebrabantur mense Februario.

5 *Quibus debitor vellet legibus.*] Apparet ex iis quæ præcedunt, legibus Romanis circumscriptam esse foenerandi licentiam, & e re debitoris fuisse, ut secundùm eas potiùs jus pecuniæ creditæ diceretur, sive judicarentur controversiæ de pecuniis creditis, quàm secundùm leges, quibus socii Latini nominis utebantur. Ut igitur faveant debitori, permittunt ejus arbitrio decernendum quibusnam legibus, Romanis an Latinis, jus pecuniæ creditæ dici vellet.

6 *Cum sociis.*] Qui pecunias mutuas civibus Romanis dedissent. Socii inter se suis legibus uti procul dubio sinuntur.

que & Celtiberis signis collatis dimicavit: exercitum earum gentium fudit fugavitque: regem Hilermum vivum cepit.

U.c.559. a.C.193.

VIII. Dum hæc in Hispania agerentur, comitiorum jam appetebat dies; itaque L. Cornelius consul, relicto ad exercitum M. Claudio legato, Romam venit. Is in senatu quum de rebus ab se gestis disseruisset, quoque in statu provincia esset; questus est cum Patribus Conscriptis, quòd tanto bello unâ secundâ pugnâ tam feliciter perfecto, non esset habitus diis immortalibus honos. Postulavit deinde, ut supplicationem simul triumphumque decernerent. Priùs tamen quàm relatio fieret, Q. Metellus, qui consul dictatorque fuerat, *Litteras eodem tempore*, dixit, *& consulis L. Cornelii ad senatum, & M. Marcelli ad magnam partem senatorum, allatas esse, inter se pugnantes: eoque dilatam esse consultationem, ut præsentibus auctoribus earum litterarum disceptaretur. Itaque exspectasse sese, ut consul, qui sciret ab legato suo adversùs se scriptum aliquid, quum ipsi veniendum esset, deduceret eum secum Romam: quum etiam verius esset, 7 Ti. Sempronio imperium habenti tradi exercitum, quàm legato. Nunc videri esse amotum de industria, qui ea quæ scripsisset 8 præsens diceret, aut argueret coràm, & si quid vani afferret, argui posset, donec ad liquidum veritas explorata esset. Itaque nihil co-*

L. Cornelius Cos. postulat triumphum sibi decerni.

7 *Ti. Sempronio imperium habenti.*] Cui imperium ex consulatu prorogatum erat, ut colligitur ex c. 56, l. XXXIV. Tamen suprà, c. 5, legatus ille, itidem ut M. Marcellus, dicitur.

8 *Præsens diceret, aut argueret coràm, & si quid.*] Magis placeret: *qui ea quæ scripsisset, præsens diceret, & aut argueret coràm, aut, si quid vani afferret, argui posset.*

U.c.559 a.C. 193

rum quæ postularet consul, decernendum in præsentia censere. Quum pergeret nihilò segniùs referre, ut supplicatio decerneretur, triumphantique sibi in urbem invehi liceret; M. & C. Titinii tribuni plebis, se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt.

Nec impetrat.

IX. Censores erant priore anno creati Sex. Ælius Pætus, & C. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit; censa sunt civium capita 9 centum quadraginta tria millia, septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tiberis loca plana urbis inundavit. Circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt: & porta Cœlimontana fulmine icta est, murusque circà multis locis de cœlo tactus. Et Ariciæ, Lanuvii, & in Aventino, lapidibus pluit. Et a Capua nunciatum est, examen vesparum ingens in forum advolasse, & in Martis æde consedisse: eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum causâ decemviri libros adire jussi, & novendiale sacrum factum, & supplicatio indicta est, atque urbs lustrata; iisdem diebus ædiculam Victoriæ Virginis, prope ædem Victoriæ, M. Porcius Cato dedicavit, biennio post, quàm vovit. Eodem anno 1 coloniam Latinam in agrum Thurinum triumviri deduxerunt Cn. Manlius Vulso, L. Apustius Fullo, 2 Q. Ælius Tubero, cujus lege deducebatur; tria millia peditum iere, trecenti equites: nu-

Lustrum conditum.

Prodigia

9 *Centum.*] Admodum verisimile est hunc numerum justo minorem esse, & Livium scripsisse *ducenta*. Hoc probant numeri ejus lustri cujus proximè præcessit mentio, (suprà XXIX, 37,) & lustri sequentis, infrà XXXVIII, 36.

1 *Coloniam Latinam.*] Vide not. 1, ad l. XXXIV, c. 53.

2 *Q. Ælius Tubero.*] Vid. not. 2, ad locum modò memoratum.

merus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena jugera in pedites, sexagena in equites. Apustio auctore, tertia pars agri dempta est, quò postea, si vellent, novos colonos adscribere possent. Vicena jugera pedites, quadragena equites acceperunt.

U.c.559. a.C.193.

X. In exitu jam annus erat, & ambitio magis quàm unquam aliàs exarserat consularibus comitiis; multi & potentes petebant, patricii plebeiique: P. Cornelius Cn. filius Scipio, qui ex Hispania provincia nuper decesserat magnis rebus gestis, & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat, & Cn. Manlius Vulso: hi patricii: plebeii autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Livius Salinator, Manius Acilius; sed omnium oculi in Quintium Corneliumque conjecti; nam & in unum locum petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens utrumque commendabat. Ceterùm ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. Major gloria Scipionis: & quò major, eò 3 propior invidiæ: Quintii recentior, ut qui eo anno triumphasset. Accedebat, quòd alter decimum jam prope annum assiduus in oculis hominum fuerat; 4 quæ res minùs verendos magnos homines ipsâ satietate facit: consul iterum post devictum Annibalem, censorque

Multi & potentes candidati consulatûs.

3 *Propior invidiæ.*] Scripti suadent legendum, *invidiam.* Sanè sic amat loqui Livius, l. I, c. 25, *prope metum res fuerat.* Et ibidem, *propiùs Albam.* Et l. XXVIII, c. 15, *proximus... hostem.*

4 *Quæ res minùs verendos magnos homines.*] Adjicere potuit Livius, quod Valerius Max. testatur, l. II, c. 4; eo alienatum esse a Scipione vulgi animum, quòd auctor fuisset secernendi loca senatoria a populo in ludis spectandis. Vid. suprà l. XXXIV, c. 54.

U.c.559. a.C.193. fuerat. In Quintio 5 nova & recentia omnia ad gratiam erant: nihil nec petierat a populo post triumphum, nec adeptus erat: *pro fratre germano, non patruele, se petere* aiebat: *pro legato & participe administrandi belli; se terrâ, fratrem mari, rem gessisse.* His obtinuit, ut præferretur candidato quem Africanus frater deducebat; quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente; 6 quem tantum præjudicium senatûs, virum e civitate optimum judicatum, qui matrem Idæam Pessinunte venientem in urbem acciperet. L. Quintius, & Cn. Domitius Ahenobarbus consules facti: adeo ne in plebeio quidem consule, quum pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati, L. Scribonius Libo, M. Fulvius Centumalus, A. Atilius Serranus, M. Bæbius Tamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Ædilitas insignis eo anno fuit M. Æmilii Lepidi, & L. Æmilii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt. Porticum unam extra portam Trigeminam, emporio ad Tiberim adjecto; alteram a porta Fontinali ad Martis aram, quâ in Campum iter esset, perduxerunt.

Scipio victus a Quintio.

5 *Nova & recentia.*] *Nova*, intacta, nullâ mercede, quæ illi exsoluta esset, præflorata. *Recentia*, nupera. Contrà in Scipione merita non jam erant aut *nova ad gratiam*, quum secundo consulatu censurâque remunerata viderentur, aut *recentia*, utpote decimum jam annum habentia.

6 *Quem tantum præjudicium senatûs, virum.*] Quem commendabat tantum præjudicium senatûs, quòd nempe ab amplissimo ordine judicatus esset vir e civitate optimus. Unicum verbum *deducebat* in omnia hujus periodi membra sufficere Livio visum est, ex more a nobis notato ad l. 3, c. 67.

XI. Diu nihil in Liguribus dignum memoriâ gestum erat. Extremo ejus anni bis in magnum periculum res adducta est; nam & castra consulis oppugnata, ægrè sunt defensa: & non ita multò pòst per saltum angustum quum duceretur agmen Romanum, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit; quâ quum exitus non pateret, converso agmine redire institit consul: & a tergo fauces saltûs occupatæ a parte hostium erant: Caudinæque cladis memoria non animis modò, sed prope oculis, obversabatur. Numidos octingentos ferme equites inter auxilia habebat; eorum præfectus consuli pollicetur, *Se, parte utrâ vellet, cum suis erupturum. Tantùm uti diceret, utra pars frequentior vicis esset; in eos se impetum facturum: & nihil priùs, quàm flammam tectis injecturum, ut is pavor cogeret Ligures excedere saltu quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis.* Collaudatum eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, & obequitare stationibus hostium, neminem lacessentes, cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius; equi hominesque 7 paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquam quòd jacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigidâ cervice & extento capite currentium. Hunc contemptum de industria augentes, labi ex equis, & per ludibrium spectaculo esse. Itaque qui primò intenti paratique, si lacesserentur, in stationibus fuerant, jam inermes sedentesque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere, sed propiùs saltum paulatim evehi: 8 velut quos impotentes regendi

U. c. 559. a. C. 193. *Res gesta apud Ligures.*

Numidarum equitatus.

7 *Paululi.*] Parvuli. Suprà, l. VIII, c. 11, *pro paulula via.*

8 *Velut quos.*] Quasi impotentes regendi ab equis inviti efferrentur.

U.c.559. a.C.193. equi invitos efferrent; postremò subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere: & in agrum latiorem evecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt; proximo deinde vico inferunt ignem, ferro flammâque omnia pervastant.

Liberat exercitum Romanum. Fumus primò conspectus, deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremò seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt; itaque sine consilio, sine imperio, pro se quisque currere ad sua tuenda: momentoque temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus consul, quò intenderat, pervenit.

Ætolorum molitiones. XII. Sed neque Boii, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infestique erant Romanis, quàm Ætolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia exercitus, primò in spe fuerant, & Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum; nec Philippum, aut Nabin quieturos. Ubi nihil usquam moveri viderunt, agitandum aliquid miscendumque rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus injurias Romanorum, statumque Ætoliæ, *quòd omnium Græciæ gentium civitatumque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cujus causa ipsi fuissent*, legatos censuit circa reges mittendos, qui non solùm tentarent animos eorum, sed suis quemque stimulis moverent ad Romanum bellum.

Concitant reges ad bellum Romanum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus, 9 *ademptis maritimis civitatibus enervatam tyrannidem*, dicere; *inde militem, inde naves navales-*

9 *Ademptis maritimis civitatibus.*]Vid. not. 3, ad XXXIV, 35, suprà.

que socios habuisse; inclusum suis prope muris Achæos videre dominantes in Peloponneso; nunquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam, quæ tum esset, prætermisisset. Nullum exercitum Romanum in Græcia esse: 1 *nec propter Gythium, aut maritimos alios Laconas, dignam causam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittant.* Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur, ut, quum in Græciam Antiochus trajecisset, conscientiâ violatæ per sociorum injurias Romanæ amicitiæ, conjungeret se cum Antiocho. Et Philippum Nicander haud dissimili oratione incitabat; erat etiam major orationi materia, quo ex altiore fastigio rex, quàm tyrannus, detractus erat, quoque plures ademptæ res. Ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratusque Orbis terrarum victoriis ejus gentis referebatur. *Et tutum vel incepto, vel eventu se consilium afferre; nam neque ut antè se moveat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere; & qui sine Antiocho adversùs Romanos Ætolosque tamdiu sustinuerit bellum, ei, adjuncto Antiocho, sociis Ætolis, qui tum graviores hostes quàm Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse?* Adjiciebat de duce Annibale, nato adversùs Romanos hoste, qui plures & duces, & milites eorum occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho: & omnium primùm, *prædam de Philippo Romanorum esse* dicere, *victoriam Ætolorum: & aditum in Græciam Romanis nullos alios, quàm Ætolos dedisse; & ad vincendum*

U.c.559.
a.C.193.

1 *Nec propter Gythium.. dignam causam existimaturos.*] Tolle otiosum & inelegans vocabulum *propter*.

U.c.559. a.C.193. *vires eosdem præbuisse*; deinde quantas peditum equitumque copias præbituri Antiocho ad bellum essent; quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide 2 libero mendacio abutebatur: *Paratum utrumque ad rebellandum esse; & primam quamque occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos.* Ita per totum simul Orbem terrarum Ætoli Romanis concitabant bellum; 3 reges tamen aut non moti, aut tardiùs moti sunt.

Nabis bellum molitur. XIII. Nabis extemplo circa omnes vicos maritimos dimisit, ad seditiones in iis miscendas: & alios principum donis ad suam causam perduxit, alios pertinaciter in societate Romana manentes occîdit. Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum ab T. Quintio cura mandata erat; itaque extemplo 4 & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denunciarentque ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret; & auxilia ad Gythium, quod jam oppugnabatur a tyranno; & Romam, qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex eâ hieme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Ægypti filiâ in matrimonium datâ, quum Antiochiam se recepisset,

2 *Libero mendacio abutebatur.*] Sine ullo modo ad utilitatem causæ suæ utebatur libertate mentiendi de Philippo & Nabîde absentibus. Quum Philippus & Nabis abessent, Dicæarchus liberè de iis mentiri poterat: & quod poterat, id licenter omnino, inserviens causæ suæ, faciebat.

3 *Reges tamen.*] Ex duobus regibus alter, nempe Philippus, non motus est: alter, Antiochus, tardiùs motus est.

4 *Et ad tyrannum legatos miserunt.*] Hîc verbum *miserunt* supervacuum est, & odiosè inculcatum, quum reperiatur idem in fine totius periodi.

per Ciciliam, Tauro monte ſuperato, extremo jam hiemis Epheſum pervenit; inde principio veris, Antiocho filio miſſo in Syriam ad cuſtodiam ultimarum partium regni, ne quid abſente ſe a tergo moveretur, ipſe cum omnibus terreſtribus copiis ad Piſidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos eſt profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpicius, P. Villius, qui ad Antiochum (ſicut antè dictum eſt) miſſi erant, juſſi priùs Eumenem adire, Elæam venere; inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) aſcenderunt. Cupidus belli adversùs Antiochum Eumenes erat: gravem, ſi pax eſſet, accolam tantò potentiorem regem credens; eumdem, ſi motum bellum eſſet, non magis parem Romanis fore quàm Philippus fuiſſet: & aut funditus ſublatum iri; aut, ſi pax victo daretur, multa illi detracta ſibi acceſſura, ut facilè deinde ſe ab eo, ſine ullo Romano auxilio, tueri poſſet: etiam ſi quid adverſi caſurum foret, ſatius eſſe Romanis ſociis quamcumque fortunam ſubire, quàm ſolum aut imperium pati Antiochi, aut abnuentem vi atque armis cogi. Ob hæc, quantùm auctoritate, quantùm conſilio valebat, incitabat Romanos ad bellum.

U.c.559. a.C.193.

Legati Rom. ad Antiochum.

XIV. Sulpicius æger Pergami ſubſtitit. Villius quum Piſidiæ bello occupatum eſſe regem audiſſet, Epheſum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam ut cum Annibale, qui tum ibi fortè erat, ſæpe congrederetur: ut animum ejus & tentaret, ſi quâ poſſet, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis eſſe. His colloquiis aliud quidem actum nihil eſt: ſecutum tamen ſuâ ſponte eſt, velut conſilio petitum eſſet, ut vilior ob ea regi Annibal, & ſuſpectior ad omnia fieret.

U.c.559. a.C.193. 5 Claudius secutus Græcos Acilianos libros; P. Africanum in ea fuisse legatione tradit, eumque Ephesi collocutum cum Annibale Et sermonem etiam unum refert, quo quærenti Africano, *quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet*, respondisse, *Alexandrum Macedonum regem; quòd parvâ manu innumerabiles exercitus fudisset, 6 quódque ultimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset.* Quærenti deinde, *quem secundum poneret; Pyrrhum* dixisse; 7 *castra metari primum docuisse; ad hoc neminem elegantiùs loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, ut Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani, tamdiu principis in ea terra, imperium esse mallent.* Exsequenti, *quem tertium duceret;* haud dubiè *semetipsum* dixisse. Tum risum obortum Scipioni, & subjecisse: *Quidnam tu diceres, si me vicisses? Tum me verò*, inquit, *& ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse.* Et perplexum Punico astu responsum, & improvisum assentationis genus Scipionem movisse, quòd e grege se imperatorum velut inæstimabilem secrevisset.

Colloquium Scipionis cum Annibale.

5 *Claudius secutus Græcos Acilianos libros.*] Acilianos libros e Græco in Latinum sermonem convertisse Claudius dicitur suprà l. XXV, c. 39. Vid. ea quæ ibì annotamus.

6 *Quódque ultimas oras.. peragrasset.*] Parcè omnino laudatur Alexander, si ultimas oras peragrasse tantummodo, non & subegisse dicatur. Videtur legendum *victoriis peragrasset*, quemadmodum suprà c. 12, *peragratusque Orbis terrarum victoriis ejus gentis.*

7 *Castra metari primum docuisse.*] Hoc tantummodo verum est de Romanis, qui captis Pyrrhi castris ex eorum metatione suam emendaverunt.

XV. Villius ab Epheso Apameam processit; eò & Antiochus, audito Romanorum legatorum adventu, occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. Mors nunciata Antiochi filii regis, quem missum paulò antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnumque ejus juvenis desiderium. Id enim jam specimen suî dederat, ut, si vita longior contigisset, magni justique regis in eo indolem fuisse appareret. Quò carior acceptiorque omnibus erat, eò mors ejus suspectior fuit: gravem successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoque causam clandestino facinori adjiciebant, quòd, quum Seleuco filio Lysimachiam dedisset, Antiocho quam similem daret sedem, 8 ut procul ab se honore eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctûs species per aliquot dies regiam tenuit: legatusque Romanus, ne alieno tempore incommodus obversaretur, Pergamum concessit. Rex Ephesum, omisso quod inchoaverat bello, rediit; ibi per luctum regiâ clausâ, cum Minione quodam, qui princeps amicorum ejus erat, secreta consilia agitavit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis 9 ex rebus in Syria aut Asia gestis, non causâ modò superiorem esse Antiochum, quòd nihil æqui postu-

U.c. 559. a.C. 193.

Moritur regis filius.

8 *Ut procul ab se honore eum quoque ablegaret.*] *Honore*, id est, per honorem, per speciem honoris.

9 *Ex rebus in Syria aut Asia gestis.*] Res gestæ Antiochi, partim adversùs rebelles, partim adversùs Ptolemæum Philopatora regem Ægypti, haud sanè contemnendæ, memorantur a Polybio, libb. IV & V.

U.c.559. A.C.193.

larent Romani, sed bello quoque superaturum credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu jam experto eam minùs prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ pro causa essent dicturum, persuasit ut a Pergamo arcesserentur legati.

Colloquium legatorum Rom. cum Minione.

XVI. Jam convaluerat Sulpicius: itaque ambo Ephesum venerunt. Rex a Minione excusatus, & absente eo res agi cœpta est. Ibi præparatâ oratione Minio, *Specioso titulo*, inquit, *uti vos, Romani, Græcarum civitatum liberandarum video: sed facta vestra orationi non conveniunt;* 1 *aliud Antiocho juris statuistis, alio ipsi utimini. Quî enim magis Smyrnæi Lampsacenique Græci sunt, quàm Neapolitani, & Rhegini, & Tarentini, a quibus stipendium, a quibus naves ex fœdere exigitis? Cur Syracusas, atque in alias Siciliæ Græcas urbes prætorem quotannis, cum imperio & virgis & securibus, mittitis? Nihil aliud profectò dicatis, quàm armis superatis vos iis has leges imposuisse. Eamdem de Smyrna & Lampsaco, civitatibusque quæ Ioniæ aut Æolidis sunt, causam ab Antiocho accipite. Bello superatas a majoribus, &* 2 *stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum jus repetit. Itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli causa quæritur.* Ad ea Sulpicius: 3 *Fecit verecundè*, inquit, *Antiochus, qui, si alia pro causa ejus non erant quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet civitatum earum quas comparasti causa? Ab Rheginis, & Nea-*

1 *Aliud Antiocho juris statuistis.*] Imò *statuitis.*

2 *Stipendiarias ac vectigales.*] Vid. not. 3, ad XXI, 41.

3 *Fecit verecundè.*] Pudorem suum probat. Etenim impudentis est futilibus sermonibus velle alteri fucum facere.

politanis, & Tarentinis, ex quo in nostram venerunt potestatem, uno & perpetuo tenore juris semper usurpato, nunquam intermisso, quæ ex fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, ut ii populi non per se, non per alium quemquam fœdus mutaverint, sic & Asiæ civitates, ut semel venerunt in majorum Antiochi potestatem, in perpetua possessione regni vestri permansisse; & non alias earum in Philippi, alias in Ptolemæi fuisse potestate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem usurpasse? Nam si, quòd aliquando servierunt, temporum iniquitate pressi, jus post tot 4 secula asserendi eos in servitutem facit; quid abest quin actum nobis nihil sit, quòd a Philippo liberavimus Græciam, & repetant posteri ejus Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gentem? Sed quid ego causam civitatum ago, quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum cognoscere æquius est?

U.c.559. a.C.193.

XVII. Vocari deinde civitatum legationes jussit, præparatas jam antè, & instructas ab Eumene, qui, quantumcunque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisque nunc querelas, nunc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, e disceptatione altercationem fecerunt; itaque neque remissâ ullâ re, neque impetratâ, æquè ac venerant omnium incerti legati Romam redierunt. Rex, dimissis iis, consilium de bello Romano habuit. Ibi 5 alius

Rex consilium habet de Romano bello.

4 *Secula.*] Γενεὰς. Vid. not. 5, ad IX, 18.

5 *Alius alio ferociùs: quia... major erat. Alius.*] Posterius hoc *alius* non esse Livii existimamus, sed impositum ab iis qui non viderunt parenthesi includenda ea omnia quæ interposita sunt inter adverbium *ferociùs*, & hoc membrum, *superbiam postulatorum increpare*. Itaque sensus erit: omnes increpare incipiunt

U.c.559. a.C.193. alio ferociùs : quia quò quisque asperiùs adversùs Romanos locutus esset, eò spes gratiæ major erat. Alius superbiam postulatorum increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. *Quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem, remissam.* 6 *Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum videri.* Alii, *parvas & vix dictu dignas belli causas tanto regi eas civitates esse; sed initium semper a parvis injusta imperandi fieri: nisi crederent Persas, quum aquam terramque ab Lacedæmoniis petierunt,* 7 *glebâ terræ & haustu aquæ eguisse. Per similem tentationem* 8 *Romanis de duabus civitatibus agi.* 9 *Et alias civitates, simul duas jugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. Si non libertas servitute potior sit, tamen omni præsenti statu spem cuique novandi res suas blandiorem esse.*

XVIII. Alexander Arcanan in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorum, in eum gradum amicitiæ regis, ut consiliis quoque arcanis interesset, acceptus erat.

superbiam postulatorum, certantes inter se quis ferocissimè & audacissimè loqueretur.

6 *Antiocho si. imperata faciant.*] Si Antiocho pareant.

7 *Glebâ terræ & haustu aquæ*] Haud fortasse accommodatum ad rem præsentem exemplum. Quum enim Persæ aquam & terram peterent, non sibi aditum a parvis ad ulteriora præstruebant: sed volebant planè se dominos agnosci, ut constat ex multis passim Herodoti locis.

8 *Romanis..agi.*] Lege, *a Romanis.*

9 *Et alias.*] Mallemus *sed alias.*

Is tanquam non utrùm bellandum esset, necne, consuleretur, sed ubi, & quâ ratione bellum gereretur, *Victoriam se haud dubiam proponere animo* affirmabat, *si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Jam primùm Ætolos, qui umbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inventurum, antesignanos ad asperrima quæque belli paratos. In duobus velut cornibus Græciæ, Nabin a Peloponneso concitaturum omnia, repetentem Argivorum urbem, repetentem maritimas civitates, quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent; a Macedonia Philippum, ubi primum bellicum cani audisset, arma capturum. Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingentes jamdiu iras eum in pectore volvere; meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, ut Antiochum sibi darent adjutorem; cujus voti si compos nunc fiat, nullam moram rebellandi facturum. Tantùm, non cunctandum, neque cessandum esse; in eo enim victoriam verti, 1 si & loca opportuna, & socii præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse, 2 ad distringendos Romanos.*

U.c.558. a.C.193.

XIX. Annibal non adhibitus in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore habitus, primò eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari causam repentinæ alienationis, & purgare se 3 tempore apto, quæsitâ

Annibal suspectus regi.

1 *Si... socii præoccuparentur.*] Si maturaret Antiochus sibi socios adsciscere Græciæ populos, antequam Romani in Græciam venirent, & Græcorum secum societatem firmarent.

2 *Ad distringendos Romanos.*] Ad cogendos Romanos dispertiri in diversa curas viresque.

3 *Tempore apto.*] Pla-

U.c.559. a.C.193. *Se purgat.*

simpliciter iracundiæ causâ, auditâque, *Pater Amilcar*, inquit, *Antioche, parvum admodum me, quum sacrificaret, altaribus admotum jurejurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. Sub hoc sacramento sex & triginta annos militavi: hoc me in pace patriâ meâ expulit: hoc patriâ extorrem in tuam regiam adduxit: hoc duce, si tu spem meam destitueris, ubicumque vires, ubi arma esse sciam, huc veniam, toto Orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. Itaque si quibus tuorum* 4 *meis criminibus apud te crescere libet,* 5 *aliam materiam crescendi quam ex me quærant. Odi, odioque sum Romanis; id me verum dicere, pater Amilcar & dii testes sunt. Proinde quum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto; si quæ res te ad pacem compellet, in id consilium alium, cum quo deliberes, quærito.* Non movit modò talis oratio regem, sed etiam reconciliavit Annibali. Ex consilio ita discessum est, ut bellum gereretur.

U.c.560. a.C.192. L. Quintio, Cn. Domitio Coss. *Provinciæ divisæ.*

XX. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihildum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia provincia decreta est: ita ut inter se compararent sortirenturve, uter comitiis ejus anni præesset; ad utrum ea non pertineret cura, ut paratus esset, si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli

cet Gronovii conjectura: *tempore capto.* Sic l. III, c. 9. *Insidiatum eum, & tempore capto adortum rempublicam.* Quod si admittatur, distinguendum erit post *purgare se.*

4 *Meis criminibus apud te crescere.*] Me criminando ad altiorem apud te favoris & amicitiæ gradum sese extollere.

5 *Aliam materiam crescendi quam ex me.*] Aliam aliquam materiam crescendi ex me. *Aliam quam* pro *aliam aliquam*, ut sæpe *aliud quid*, & similia.

permissum,

permissum, ut duas legiones scriberet novas, & sociûm ac Latini nominis viginti millia, & equites nongentos. Alteri consuli duæ legiones decretæ, quas L. Cornelius consul superioris anni habuisset: & 6 sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites quindecim millia, & equites quingenti. Q. Minucio, cum exercitu quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium; additum in supplementum, ut quatuor millia peditum Romanorum scriberentur, & centum quinquaginta equites; & sociis eódem quinque millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, provincia evenit: L. Quintio Gallia, & comitia habenda. Prætores deinde provincias sortiti: M. Fulvius Centumalus urbanam, L. Scribonius Libo peregrinam, L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bæbius Tamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius Serranus ulteriorem. Sed his duobus primùm senatusconsulto, deinde plebis etiam scito permutatæ provinciæ sunt. Atilio classis & Macedonia, Bæbio Bruttii decreti. Flaminio Fulvioque in Hispaniis prorogatum imperium. Bæbio Tamphilo in Bruttios duæ legiones decretæ, quæ priore anno urbanæ fuissent: 7 ut & sociis eódem millia peditum quindecim imperarentur, & quingenti equites. Atilius triginta naves quinqueremes facere jussus, & ex navalibus veteres deducere, si quæ utiles essent, & scribere navales socios. Et consuli imperatum, ut ei

U.c.560. a.C.192.

Classis paratur.

6 *Sociûm ac Latini nominis ... pedites quindecim millia.*] *Sociûm*, sive ex sociis, *pedites* ad *quindecim millia*. Sic infrà c. 23, *tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites.*

7 *Ut & sociis.*] Lege potiùs, *& ut sociis.*

U.C.560. a.C.192. duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites daret Romanos. Hi duo prætores, & duo exercitus, terrestris navalisque, adversùs Nabin, apertè jam oppugnantem socios populi Romani, dicebantur parari. Ceterùm legati ad Antiochum missi exspectabantur: priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium consulem senatus ab urbe discedere.

XXI. Prætoribus Fulvio & Scribonio, quibus ut jus dicerent Romæ provincia erat, negotium datum, ut, præter eam classem cui Atilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam consul prætoresque in provincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum causâ. Capram sex hœdos uno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est: & Arretii puerum natum unimanum; Amiterni 8 terrâ pluisse: Formiis portam murumque de cœlo tacta: & (quod maximè terrebat) consulis Cn. Domitii bovem locutum, ROMA, CAVE TIBI. Ceterorum prodigiorum causâ supplicatum est: bovem cum cura servari alique haruspices jusserunt. Tiberis 9 infestiore quàm priore impetu illatus urbi, duo pontes, ædificia multa, maximè circa portam Flumentanam, evertit. Saxum ingens, sive imbribus, sive motu terræ leviore, quàm ut alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum *Jugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. In agris passim inundatis pecua ablata, villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius consul in provinciam perveniret, Q. Minucius in agro

Prodigia

8 *Terrâ pluisse.*] Quidam libri habent, *terram pluisse.* Et sic interdum Livius.

9 *Infestiore quàm priore impetu*] Infestiore impetu, quàm quo priùs, anno scilicet superiore, amnis urbi illatus fuerat. Vid. suprà, c. 9. Clarius foret, *infestiore, quàm priore anno, impetu.*

Pisano cum Liguribus signis collatis pugnavit: novem millia hostium occîdit: ceteros fusos fugatosque in castra compulit. Ea usque in noctem magno certamine oppugnata defensaque sunt; nocte clam profecti Ligures: primâ luce Romanus vacua castra invasit; prædæ minus inventum est, quòd subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minucius nihil deinde laxamenti hostibus dedit; ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicosque eorum igni ferroque pervastavit: ibi 1 prædâ Etruscâ, quæ missa a populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus.

U.c.560. A.C.192. *Ligures victi a Minucio*

XXII. Sub idem tempus 2 legati ab regibus Romam reverterunt; qui quum nihil, quod satis maturam caussam belli haberet, nisi adversùs Lacedæmonium tyrannum, attulissent, quem & Achæi legati annunciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare; Atilius prætor cum classe missus est in Græciam, ad socios tuendos. Consules, quando nihil ab Antiocho instaret, proficisci ambo in provincias placuit. Domitius ab Arimino, quâ proximum fuit, Quintius per Ligures in Boios venit. Duo consulum agmina diversa latè agrum hostium pervastarunt; primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde universus senatus, postremò in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti, ad consules transfugerunt. Et in utraque Hispania eo anno res prosperè gestæ; nam & C. Flaminius oppidum, Litabrum, munitum opulentumque,

Atilius contra Nabin missus.

Res Hispanicæ.

1 *Prædâ Etruscâ, quæ.*] Prædâ, quam ex Etruria collectam Ligures populatores miserant in sua castella vicosque.

2 *Legati ab regibus.*] Romani legati ab regibus, ad quos missi fuerant, Romam reverterunt.

U.c.560. a.C.192. vineis expugnavit, & nobilem regulum Corribilonem vivum cepit: & M. Fulvius proconsul cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida Hispanorum, 3 Vesceliam, Holonemque, & castella multa expugnavit; alia voluntate ad eum defecerunt; tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parva urbs erat, sed loco munita; eam quum oppugnaret, Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. Cum his signis collatis prosperè pugnavit: & fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit.

XXIII. Ceterùm eo tempore minùs ea bella quæ gerebantur curæ Patribus erant, quàm exspectatio nondum cœpti cum Antiocho belli; nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur, tamen rumores temere sine ullis auctoribus orti multa falsa veris miscebant. Inter quæ allatum erat, quum in Ætoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaque senatus, etsi prætorem Atilium cum classe miserat in Græciam, tamen quia 4 non copiis modò, sed etiam auctoritate opus erat 5 ad tuendos sociorum animos, T. Quintium, & C. Octavium, & Cn. Servilium, & P. Villium legatos in Græciam misit: & ut M. Bæbius ex Bruttiis ad Tarentum & Brundusium promoveret legiones, decrevit, 6 ut inde, si res posceret, in Macedo-

Legati in Græciam missi.

3 *Vesceliam, Holonemque.*] Parum nota nomina.

4 *Non copiis modò, sed etiam auctoritate.*] *Non copiis modò*, quæ per vim cogerent invitos, *sed etiam auctoritate*, quæ volentes suadendo, conciliandâque nomini Romano reverentiâ, devinciret.

5 *Ad tuendos sociorum animos.*] Meliùs, *ad tenendos.*

6 *Ut inde... in Macedo-*

niam trajiceret : & ut M. Fulvius prætor classem navium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram : & cum imperio esset, qui classem eam duceret : (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat :) & ut idem prætor L. Valerio collegæ scriberet, *Periculum esse, ne classis regis Antiochi ex Ætolia in Siciliam trajiceret : itaque placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, 7 tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites, & quadringentos equites scribere eum, quibus oram maritimam provinciæ, quâ vergeret in Græciam, tueri posset.* Eum delectum prætor non ex Sicilia ipsa tantùm, sed etiam ex circumjacentibus insulis habuit : oppidaque omnia maritima, quæ in Græciam versa erant, præsidiis firmavit. Addidit alimenta rumoribus adventus Attali Eumenis fratris, qui nunciavit, Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse : Ætolos ita se parare, ut sub adventum ejus in armis essent. Et Eumeni absenti, & præsenti Attalo gratiæ actæ : & 8 ædes liberæ, locus, lautia decreta, & munera data, equi duo, bina equestria arma, & vasa argentea 9 centum pondo, & aurea 1 viginti pondo.

U. C. 560. a. C. 192.

Attalus frater Eumenis Romæ.

XXIV. Quum alii atque alii nuncii bellum instare afferrent, ad rem pertinere visum est,

niam trajiceret.] Elegantiùs abesset τὸ *ut*. Contrà, paulò inferiùs, libenter, additâ particulâ *ut*, legeremus, & *ut cum imperio esset.* Etenim novum est hoc senatusconsulti caput, nec ad eumdem hominem pertinens.

7 *Tumultuariorum militum ad duodecim millia pedites.*] Vid. not. 1, ad c. 20, suprà.

8 *Ædes liberæ, locus.*] Vid. not. 3, ad l. XXX, c. 17.

9 *Centum pondo.*] Marcarum nostratium 156, cum unciis 2.

1 *Viginti pondo.*] Marcarum 31, cum unciis 2.

U.c.560 a.C.192. consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor litteras extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret senatui placere, provinciâ exercituque tradito legatis, Romam reverti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo *Comitia.* comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his litteris consul, & præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricii tres in unum locum petierunt; P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, consulatus datus est; additus ei de plebe collega, Manius Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius a Brundusio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad *Nabis Gythium oppugnat.* omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, sed summâ vi Gythium oppugnabat: & infensus Achæis, quòd miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. *Achæi bellum in eum decernunt.* Achæi non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo

peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: litteræ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam exspectandi. Quum principum alii in sententia permanerent; alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopœmenis sententiam exspectabat. Prætor is tum erat, & omnes eo tempore & prudentiâ, & auctoritate anteibat. Is præfatus, 2 *Bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor, quum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret;* statuere quamprimum ipsos quid vellent jussit. *Prætorem decreta eorum cum fide & curâ exsecuturum: annixurumque ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi ejus libera prætori permissa sunt. Philopœmen, præterquam quòd ita Quintio placeret & ipse existimabat classem Romanam exspectandam, quæ a mari Gythium tueri posset: sed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gythium solùm, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit.

U. c. 560.
a. C. 192.

XXVI. Comparaverat & tyrannus modicam classem, ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur, præsidia; tres tectas naves, & lembos 3 pristesque, traditâ vetere classe

2 *Bene comparatum apud Ætolos esse.*] Imo *apud Achæos.* Quid enim prætori Achæorum cum Ætolis, ut horum sibi instituta sequenda esse existimet?

3 *Pristesque.*] Pristis est genus navigii, cujus nomen

U.c.560 a.C.192. consules primo quoque tempore creari. Itaque senatusconsultum factum est, ut M. Fulvius prætor litteras extemplo ad consulem mitteret, quibus certior fieret senatui placere, provinciâ exercituque tradito legatis, Romam reverti eum: & ex itinere præmittere edictum, quo *Comitia.* comitia consulibus creandis ediceret. Paruit his litteris consul, & præmisso edicto, Romam venit. Eo quoque anno magna ambitio fuit, quòd patricii tres in unum locum petierunt: P. Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn. Manlius Vulso. P. Scipioni, ut dilatum viro tali, non negatum honorem appareret, consulatus datus est; additus ei de plebe collega, Manius Acilius Glabrio. Postero die prætores creati, L. Æmilius Paulus, M. Æmilius Lepidus, M. Junius Brutus, A. Cornelius Mammula, C. Livius, & L. Oppius; utrique eorum Salinator cognomen erat. Oppius is erat, qui classem triginta navium in Siciliam duxerat. Interim dum novi magistratus sortirentur provincias, M. Bæbius a Brundusio cum omnibus copiis transire in Epirum est jussus, & circa Apolloniam copias continere: & M. Fulvio prætori urbano negotium datum est, ut quinqueremes novas quinquaginta faceret.

XXV. Et populus quidem Romanus ita se ad *Nabis Gythium oppugnat.* omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis jam non differebat bellum, sed summâ vi Gythium oppugnabat: & infensus Achæis, quòd miserant obsessis præsidium, agros eorum vastabat. *Achæi bellum in eum decernunt.* Achæi non antea ausi capessere bellum, quàm ab Roma revertissent legati, ut, quid senatui placeret, scirent, post reditum legatorum, & Sicyonem concilium edixerunt, & legatos ad T. Quintium miserunt, qui consilium ab eo

peterent. In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant: litteræ T. Quintii cunctationem injecerunt, quibus auctor erat prætorem classemque Romanam exspectandi. Quum principum alii in sententia permanerent; alii utendum ejus, quem ipsi consuluissent, consilio censerent; multitudo Philopœmenis sententiam exspectabat. Prætor is tum erat, & omnes eo tempore & prudentiâ, & auctoritate anteibat. Is præfatus, 2 *Bene comparatum apud Ætolos esse, ne prætor, quum de bello consuluisset, ipse sententiam diceret;* statuere quamprimum ipsos quid vellent jussit. *Prætorem decreta eorum cum fide & curâ exsecuturum: annixurumque ut, quantum in consilio humano positum esset, nec pacis eos pœniteret, nec belli.* Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo cupiditatem res gerendi ostendisset. Itaque ingenti consensu bellum decretum est: tempus & ratio administrandi ejus libera prætori permissa sunt. Philopœmen, præterquam quòd ita Quintio placeret & ipse existimabat classem Romanam exspectandam, quæ a mari Gythium tueri posset: sed metuens, ne dilationem res non pateretur, & non Gythium solùm, sed præsidium quoque missum ad tuendam urbem amitteretur, naves Achæorum deduxit.

U. c. 560. a. C. 192.

XXVI. Comparaverat & tyrannus modicam classem, ad prohibenda, si qua obsessis mari summitterentur, præsidia; tres tectas naves, & lembos 3 pristesque, traditâ vetere classe

2 *Bene comparatum apud Ætolos esse.*] Imo *apud Achæos.* Quid enim prætori Achæorum cum Ætolis, ut horum sibi instituta sequenda esse existimet?

3 *Pristesque.*] Pristis est genus navigii, cujus nomen

U.c 560. a.C. 192. ex fœdere Romanis. Harum ut novarum tum navium agilitatem experiretur, simul omnia satis apta ad certamen essent, provectos in altum quotidie remigem militemque simulacris navalis pugnæ exercebat, in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum, sicut terrestrium certaminum arte quemvis clarorum imperatorum vel usu, vel ingenio æquabat, ita rudis in re navali erat; Arcas, mediterraneus homo, externorum etiam omnium, nisi quòd in Creta præfectus auxiliorum militaverat, ignarus. Navis erat quadriremis vetus, capta annis octoginta antè, quum 4 Crateri uxorem Nicæam ab Naupacto Corinthum veheret; hujus famâ motus (fuerat enim nobile in classe regia quondam navigium) deduci ab Ægio putrem jam admodum, & vetustate dilabentem, jussit. Hac tum prætoriâ nave præcedente classem, quum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt a Gythio Laconum naves: & primo statim incursu ad novam & firmam navem, vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet, divulsa est: captique omnes qui in nave erant; cetera classis, prætoriâ nave amissâ, quantum quæque remis valuit, fugerunt; ipse Philopœmen in levi speculatoria nave fugit: nec antè fugæ finem, quàm Patras ventum sit, fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus, imminuit; quin contrà, si in re navali, cujus esset ignarus, offendisset, eo plus in ea quorum usu calleret spei nactus, breve id tyranno gaudium se effecturum affirmabat.

Classe vincitur Philopœmen.

plerique duci volunt a verbo Græco πρίω, seco.

4 *Crateri.*] Hunc Craterum Gronovius existimat fuisse filium Demetrii Poliorcetæ, fratrem Antigoni

XXVII. Nabis quum prosperâ elatus re, tum spem etiam haud dubiam nactus, nihil jam a mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis praesidiis voluit; tertiâ parte copiarum ab obsidione Gythii abductâ, 5 ad Pleias posuit castra. Imminet is locus & Leucis, & Acriis, quâ videbantur hostes exercitum admoturi. Quum ibi stativa essent, & pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas fronde, quae umbram modò praeberet, texissent; priusquam in conspectum hostium veniret Philopoemen, necopinantem 6 eum improviso genere belli aggredi statuit. Navigia parva in stationem occultam agri Argivi contraxit: in ea expeditos milites, cetratos plerosque, cum fundis & jaculis, & alio levi genere armaturae, imposuit; inde littora legens, quum ad propinquum castris hostium promontorium venisset, egressus callibus notis, nocte Pleias pervenit: & sopitis vigilibus, ut in nullo propinquo metu, ignem casis ab omni parte castrorum injecit. Multi priùs incendio absumpti sunt, quàm hostium adventum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. Ferro flammâque omnia absumpta: perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gythium in majora castra perfugerunt. Ita perculsis hostibus, Philopoemen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici agri, qui proximus 7 finem Megalopolitarum est, duxit: &

U.c.560. a.C.192.

Nabidis castra incendit.

Gonatae regis Macedoniae. Res ipsa parùm nota.

5 *Ad Pleias.*] Hoc nomen corruptum est. Videtur legendum esse *Boeas*, quod oppidum vicinum fuit Acriis & Leucis, quae hoc loco nominantur.

6 *Eum.*] Nabin.

7 *Finem Megalopolitarum.*] Lege *finem Megalopolitanum.*] Sic enim amat loqui Livius, l. IX, c. 6; *ad finem Campanum*, l. X,

U.c.560. magnâ vi pecorum hominumque inde abreptâ;
a.C.192. priusquam a Gythio tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Inde Tegeam exercitu contracto, concilioque eódem & Achæis, & sociis indicto, in quo & Epirotarum, & Acarnanum fuere principes, statuit, quoniam satis & suorum a pudore maritimæ ignominiæ restituti animi, & hostium conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere: eo modo uno ratus ab obsidione Gythii hostem abduci posse. Ad Caryas primùm in hostium terra posuit castra. Eo ipso die Gythium expugnatum est; cujus rei ignarus Philopœmen, castra ad Barbosthenem (mons est decem millia passuum ab Lacedæmone) promovit. Et Nabis recepto Gythio, cum expedito exercitu inde profectus, quum præter Lacedæmonem raptim duxisset, 8 Pyrrhi (quæ vocant) Castra occupavit, quem peti locum ab Achæis non dubitabat; inde hostibus occurrit. Obtinebant autem longo agmine propter angustias viæ prope quinque millia passuum; cogebatur agmen ab equitibus, 9 & maximè a parte auxiliorum: quòd existimabat Philopœmen, tyrannum mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, a tergo suos aggressurum. Duæ res simul inopinatæ perculerunt eum: una, præoccupatus, quem petebat, locus: altera, quòd primo agmini occurrisse hostem cernebat, ubi, quum per loca confragosa iter esset, sine levis armaturæ præsidio signa ferri non videbat posse.

Gythium captum a Nabide.

c. 35; *ad finem Lucerinum.* Et alibi sæpius.

8 *Pyrrhi.. Castra.*] Nomen loci.

9 *Et maximè a parte auxiliorum.*] Legendum videtur, *& maximâ parte auxiliorum.* Quum enim equitatus & pars auxiliorum cogat agmen, qui potest intelligi magis id ab auxiliis, quàm ab equitibus præstari?

XXVIII. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmine locisque capiendis solertiæ, atque usûs: nec belli tantùm temporibus, sed etiam in pace, ad id maximè animum exercuerat. Ubi iter quópiam faceret, & ad difficilem transitu saltum venisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, quum solus iret, secum ipse agitabat animo; quum comites haberet, ab iis quærebat, *Si hostis eo loco apparuisset, quid, si a fronte, quid, si ab latere hoc, aut illo, quid, si a tergo adoriretur, capiendum consilii foret? Posse instructos rectâ acie, posse inconditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. Quem locum ipse capturus esset*, cogitando aut quærendo exsequebatur; *aut quot armatis, aut quo genere armorum (plurimum enim interesse) usurus; quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rejiceret; quanto ea, aut quali præsidio custodiret; & utrùm pergere quâ cœpisset ire viâ, an eam quâ venisset repetere melius esset; castris quoque quem locum caperet, quantum munimento amplecteretur loci, quâ opportuna aquatio, quâ pabuli lignorumque copia esset, quâ postero die castra moventi tutum maximè iter, quæ forma agminis foret.* His curis cogitationibusque ita ab ineunte ætate animum agitaverat, ut nulla ei nova in tali re cogitatio esset. Et tum omnium primùm agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos vocabant equites, binos secum trahentes equos, ad prima signa misit: & jussis equitibus subsequi, super torrentem, unde aquari possent, rupem occupavit. Eò impedimenta omnia, & calonum turbam conjectam, armatis circumdedit: & pro natura loci castra communivit; tabernacula statuere in aspretis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quin-

U.c.560. a.C.192.

Philopœmenis solertia & usus in locis capiendis.

U.c.560 a.C.192.

gentos passus aberant; 1 ex eodem rivo utrimque cum præsidio levis armaturæ aquati sunt: & priusquam (qualia in propinquis castris solent) contraheretur certamen, nox intervenit. Postero die apparebat pugnandum pro aquatoribus circa rivum esse; nocte in valle a conspectu hostium aversa, quantam multitudinem locus occulere poterat condidit cetratorum.

Prælium inter Philopœmenem & Nabin.

XXIX. Luce ortâ, Cretensium levis armatura, & Tarentini equites super torrentem prælium commiserunt. Latemnastus Cretensis popularibus suis, equitibus 2 Lycortas Megalopolitanus præerat. 3 Cretenses & hostium auxiliares, equitumque idem genus Tarentini, præsidio aquatoribus erant. Aliquandiu dubium prælium fuit, ut eodem ex parte utraque hominum genere, & armis paribus. Procedente certamine, 4 & numero vicere tyranni auxiliares, & quia ita præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut modico edito prælio in fugam inclinarent, hostemque ad insidiarum lo-

1 *Ex eodem rivo utrimque.. aquati sunt.*] Lege, *utrique.*

2 *Lycortas Megalopolitanus.*] Is est procul dubio Polybii historiarum scriptoris pater.

3 *Cretenses & hostium.*] *Cretenses*, qui erant & *hostium*, id est, hostium quoque, *auxiliares, equitumque idem genus*, sive genus equitum simile iis equitibus, qui pro Achæis pugnabant, nempe equites *Tarentini*, præsidio erant aquatoribus Nabidis. Intelligendum est igitur utrimque, tum apud Achæos, tum apud Nabidem, & Cretenses, & Tarentinos equites militasse. Itaque hic Cretenses adversùs Cretenses, Tarentini equites adversùs equites Tarentinos pugnant.

4 *Et numero vicere tyranni auxiliares, & quia.*] Duplicem ob causam vicere tyranni auxiliares, quòd nempe & numero superabant, & præceptum a Philopœmene præfectis erat, ut in fugam inclinarent. Itaque absolvitur sensus in verbo *pertraherent.*

cum pertraherent. Effusè secuti fugientes per convallem, plerique & vulnerati, & interfecti sunt, priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quantum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, ut facilè per intervalla ordinum fugientes suos acciperent. Consurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi: & in hostes inordinatos, effusos, labore etiam & vulneribus fessos, impetum faciunt. Nec dubia victoria fuit; extemplo terga dedit tyranni miles: & haud paulò concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiens, ad castra est compulsus; multi cæsi captique in ea fuga sunt. Et in castris quoque foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani jussisset: loca magis confragosa, &, quacumque temere processisset, iniqua, quàm hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis conjectans, in quo tum is pavore esset, unum de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro comperto afferret, Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui prope ipsis affluit mœnibus, procedere, ut intercluderent iter; ne aut tyrannus, quum vellet, receptum ad urbem haberet; aut commeatus ab urbe in castra portarentur: simul etiam tentaturos, si quorum animi sollicitari ad defectionem a tyranno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculso metu relinquendi castra causam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationem agere pro vallo jussit; ipse, tanquam in aciem, cum robore exercitûs egressus, signa ocius ferri ad urbem jussit.

U.c.560.
A.C.192.

Castra deserit tyrannus

XXX. Philopœmen posteaquam citatum agmen per angustam & proclivem viam duci raptim vidit, equitatum omnem, & Creten-

U.c.560. a.C.192. sium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi ubi hostes adesse, & a suis se desertos viderunt, primò in castra recipere se conati sunt: deinde, posteaquam instructa acies tota Achæorum admovebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantùm prægressum insistunt. Extemplo cetrati Achæorum in castra impetum faciunt: ceteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Ut verò ad postremos prælium ortum est, clamorque terribilis a tergo paventium ad prima signa est perlatus, pro se quisque, armis abjectis, in circumjectas itineri sylvas diffugiunt, momentoque temporis strage armorum septa via est, maximè hastis, quæ pleræque 5 adversæ cadentes, velut vallo objecto iter impediebant. Philopœmen, utcunque possent, instare & persequi auxiliaribus jussis, (6 utique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse gravius agmen viâ patentiore ad Eurotam amnem deduxit; ibi castris sub occasum solis positis, levem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur; qui ubi primâ vigiliâ venerunt, nunciantes tyrannum cum pau-

Funditur ejus exercitus.

5 *Adversæ cadentes.*] Adversa hasta intelligi debet ea quæ ita sita est, ut ferrum objiciat. Itaque *adversæ cadentes hastæ* sunt eæ quæ directo in terram ferro cadunt: atque ex iis sic temere in terram fortuito casu infixis efficitur illa imago cujusdam velut valli, quo impeditum fuisse iter dicit Livius.

6 *Utique enim equitibus.*] Jubet Philopœmen auxiliares suos instare fugientibus hostibus, & confidit eos facturos operæ pretium, quum fuga per sylvas difficilis futura esset omnibus quidem hostibus, sed maximè equitibus.

eis ad urbem penetrasse, ceteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos jubet; ipse ex cetera copia militum (qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumpto, & modicâ quiete erant) delectos, nihil præter gladios secum ferentes, extemplo educit, & 7 duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæque Barbosthenem ferunt, eos instruxit; qua ex fugâ recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit; nam Lacedæmonii, quoad lucis superfuit quicquam, deviis callibus medio saltu se recipiebant. Primo vespere, ut lumina in castris hostium conspexere, e regione eorum occultis semitis se tenuerunt; ubi prætergressi ea sunt, jam tutum rati, in patentes vias descenderunt; ibi excepti ab insidente hoste, passim ita multi cæsi captique sunt, ut vix quarta pars de toto exercitu evaserit. Philopœmen, incluso tyranno in urbem, insequentes dies prope triginta vastandis agris Laconum absumpsit, debilitatisque ac prope fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloriâ rerum Achæis imperatori Romano, &, quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam.

U.c.560.
a.C.192.

XXXI. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum urbes, solliciti, ne Ætoli partis alicujus animos ad Antiochum avertissent; minimum operæ in Achæis adeundis consumpserunt, quos, quia Nabidi infesti erant, ad cetera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primum, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere: ab-

Legati Rom. in Græcia.

7 *Duarum portarum.*] Urbis Lacedæmonis. Præviderat Philopœmen repetentes urbem Laconas per duo maximè itinera venturos esse, a duabus Lacedæmoniis portis Pheras Barbosthenemque ferentia.

U.c.560. a.C 192

Veniunt Demetriadem.

locutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere; eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio fuit: quòd pars principum alienati a Romanis, totique Antiochi & Ætolorum erant: quia, quum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiumque impositum remitti, inter cetera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. Id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque ejus quidam, omnia novari Ætolorum Antiochique adventu malebant. Adversùs eos ita disserendum erat, ne timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret: in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus esset. Illa tantùm commemorata, *quum totam Græciam beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam civitatem præcipuè. Ibi enim non præsidium modò Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam, ut præsens semper in oculis habendus esset dominus. Ceterùm nequicquam ea facta, si Ætoli Antiochum in Philippi regiam adducerent, & novus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset.* Magnetarchen summum magistratum vocant; is tum Eurylochus erat; ac potestate eâ fretus, negavit dissimulandum sibi & Magnetibus esse, quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret; id ne fieret, omnia & conanda, & audenda Magnetibus esse. Et inter dicendi contentionem inconsultiùs evectus projecit, *Tum quoque specie liberam Demetriadem esse; re verâ omnia ad nutum Romanorum fieri.* Sub hanc vocem fremitus 8 variantis multitudinis fuit, partim as-

Eurylochi Magnetarchæ audax & inconsulta vox.

8 *Variantis.*] Variè agitatæ, variis animi motibus æstuantis. Verbum *variare* ὑδιτερως sumptum a Livio est, l. I, c. 43. *Ibi si variaret.* Sic & Lucret. l. V,

sentientium, partim indignantium dicere id ausum eum. Quintius quidem adeo exarsit irâ, ut manus ad cœlum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum invocaret. Hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus unus, magnæ tum ob eleganter actam vitam auctoritatis, tum quòd semper Romanorum haud dubiè partis fuerat, ab T. Quintio legatisque aliis flens petiit, *ne unius amentiam civitati assignarent. Suo quemque periculo furere. Magnetes, non libertatem modò, sed omnia quæ hominibus sancta carαque sint, T. Quintio & populo Romano debere. Nihil quemquam ab diis immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent; & in corpora sua citiùs per furorem sævituros, quàm ut Romanam amicitiam violarent.*

U.c.560. a.C.192.

XXXII. Hujus orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Ætoliam profugit. Jam enim, & id magis in dies, Ætoli defectionem nudabant: eoque ipso fortè tempore 9 Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat; indeque Menippum secum adduxerat, regis legatum. Qui, priusquam concilium iis daretur, impleverant omnium aures, terrestres navalesque copias commemorando; *Ingentem vim peditum equitumque venire: ex India elephantos:* 1 *ad omnia* (quo maximè moveri credebant

Ætoli defectionem nudant.

v. 823, *variantibus formis.*

9 *Thoas .... quem miserant ad Antiochum.*] Suprà, c. 12. *Dicæarchus frater prætoris*, id est, Thoantis, *ad Antiochum missus* esse dicitur, nullâ factâ Thoantis ipsius mentione. Sed intelligendum est, & ipsum, circumacto magistratûs annui spatio, ad Antiochum profectum esse, ut majore auctoritate moveret regem.

1 *Ad omnia.*] Præter hæc

U.c.560 a.C.192. multitudinis animos) *tantum advehi auri, ut ipsos emere Romanos possit.* Apparebat, quid ea oratio in concilio motura esset; nam & venisse eos, & quæ agerent omnia Romanis legatis deferebantur: &, quanquam prope abscissa res erat, tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanæ societatis Ætolos, qui vocem liberam mittere adversùs regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & civitatis dignitatem, & vetustam societatem cum Ætolis; ab iis Quintius petiit, ut legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciavit legationem. Menippus post eum intromissus, *Optimum fuisse omnibus qui Græciam Asiamque incolerent*, ait, *integris rebus Philippi potuisse intervenire Antiochum: sua quemque habiturum fuisse, neque omnia sub nutum ditionemque Romanam perventura. Nunc quoque*, inquit, *si modò vos quæ inchoastis consilia constanter perducitis ad exitum, poterit, diis juvantibus, & Ætolis sociis, Antiochus quamvis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. Ea autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet.* Athenienses, quibus primis post regiam legationem dicendi quæ vellent potestas facta est, mentione omni regis prætermissâ, Romanæ societatis Ætolos, meritorumque in universam Græciam T. Quintii, admonuerunt: *Ne temere eam celeritate nimiâ consiliorum everterent. Consilia calida & audacia primâ specie læta*, 2 *tractatu dura, eventu tristia esse.*

Concilium Panætolicum.

omnia. Forsitan tamen quis malit, quod editi quidam habent, *ante omnia.*

2 *Tractatu dura.*] Dum

Legatos Romanos, & in iis T. Quintium, haud procul inde abesse. Dum integra omnia essent, verbis potiùs 3 de iis quæ ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europamque ad funestum armarent bellum.

U.c.560. A.C.192.

XXXIII. Multitudo avida novandi res, Antiochi tota erat: & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebant; principum maximè seniores auctoritate obtinuere, ut daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses quum retulissent, eundum in Ætoliam Quintio visum est. *Aut enim moturum aliquid, aut omnes homines testes fore, penes Ætolos belli culpam esse; Romanos justa ac prope necessaria sumpturos arma.* Posteaquam ventum est eò, Quintius in concilio orsus a principio societatis Ætolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset; pauca de jure civitatum, de quibus ambigeretur, disseruit. *Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent; quàm populum Romanum cùm Antiocho, 4 lanistis Ætolis, non sine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ dimicare? Nec ullos priùs cladem ejus belli sensuros, quàm qui movissent.* Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas dein-

Legati Romani in Ætoliam eunt.

tractantur, dum ad effectum perducuntur, difficilia & molesta.

3 *De iis quæ ambigerentur.*] Vid. quæ hac de re memoravit Livius, l. XXXIII, capp. 34 & 49; & l. XXXIV, c. 23.

4 *Lanistis Ætolis.*] Ætolis committentibus, subornantibus in certamen; quemadmodum lanistæ gladiatorum paria inter se comparant, & depugnare jubent. Sic in Ep. Antonii, apud Cic. Phil. XIII, n. 40. *Ne videret unius corporis duas acies, lanistâ Cicerone, dimicantes.*

U.c.560. a.C.192

Ætoli vocandum Antiochum decernunt.

de ceterique factionis ejusdem cum assensu omnium auditi, pervicerunt, ut, 5 ne dilato quidem concilio & absentibus Romanis, decretum fieret; quo arcesseretur Antiochus ad liberandam Græciam, disceptatumque inter Ætolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriam contumeliam Damocritus prætor eorum; nam quum id ipsum decretum posceret eum Quintius, non veritus majestatem viri, *aliud in præsentia, quod magis instaret, prævertendum sibi esse*, dixit: *decretum responsumque brevi in Italia, castris super ripam Tiberis positis, daturum;* tantus furor illo tempore gentem Ætolorum, tantusque magistratus eorum cepit.

XXXIV. Quintius legatique Corinthum redierunt; inde, 6 ut quæque de Antiocho, nihil per se ipsi moti, & sedentes exspectare adventum viderentur regis, concilium quidem universæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt: per 7 apocletos autem (ita vocant

5 *Ne dilato quidem concilio & absentibus Romanis.*] Ne dilato quidem concilio, ne parvâ quidem interpositâ morâ, donec absentes essent Romani. Statim, coram ipsis Romanis, decretum fit quo arcessatur in Græciam Antiochus, bellumque proinde cum Romanis sumatur.

6 *Ut quæque de Antiocho.*] Locus fractus, cujus tamen sensus apparet. Hæc enim videtur fuisse mens Livii. Ætoli, ne, tanquam omnia reponentes in Antiocho, nihil per se ipsi moti, ac sedentes compressis, quod aiunt, manibus exspectare adventum regis viderentur, etsi concilium universæ gentis non habuerunt, per apocletos tamen id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Ætoli, pro insita genti ferocia & vanitate, indignum ducebant, si omnia debere viderentur Antiocho, eique probare voluerunt sese posse per se ipsos facere operæ pretium.

7 *Apocletos.*] Quos Latinè diceres *selectos:* a verbo ἀποκαλέω, *seroco.*

sanctius consilium: ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia novarentur. Inter omnes constabat, in civitatibus principes, optimum quemque, Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & 8 quorum res non ex sententia ipsorum essent, omnia novari velle. Ætoli consilium uno die 9 spei quoque non audacis modo, sed etiam impudentis, ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedæmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes; Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedæmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exsul Eurylochus, de cujus fuga causaque fugæ antè dictum est, quia reditûs in patriam nulla spes alia erat, adjuvit. Litteris Eurylochi admoniti propinqui amicique, & qui ejusdem factionis erant, liberos & conjugem ejus cum sordida veste, tenentes velamenta supplicum, concionem frequentem adire jubent; singulos universosque obtestantes, ne insontem, indemnatum consenescere in exsilio sinerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiososque 1 immiscendi res tumultu Ætolico spes movit: pro se quisque 2 revocare jubebant. His præparatis, Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exsulem hospitem profectus, die ac nocte ingens

U.c.560. a.C.192.

Demetriadem occupant

8 *Quorum res non ex sententia ipsorum essent.*] Quorum res non in eo statu essent quem optarent ipsi; quorum res malè se haberent.

9 *Spei quoque.*] Etiam spei: etiam si quis spem tantùm animo concepisset, non rem ipsam perficiendam, quod fecere Ætoli, aggressus esset.

1 *Immiscendi res tumultu Ætolico.*] Turbandi res ope Ætolorum, qui tumultum in urbe excitaturi essent.

2 *Revocare jubebant.*] Magis placeret *revocari*,

U.c.560. iter emensus, quum millia sex ab urbe abesset; a.C.192. luce primâ tribus electis turmis, ceterâ multitudine equitum subsequi jussâ, præcessit; posteaquam portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis jussit, & loris ducere equos, itineris maximè modo, solutis ordinibus: ut comitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium. Ibi unâ ex turmis ad portam relictâ, ne excludi subsequens equitatus posset, mediâ urbe, ac per forum, manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibusque, domum deduxit. Mox equitum plena urbs erat, & loca opportuna occupabantur; tum in domos missi, qui principes adversæ factionis interficerent. Ita Demetrias Ætolorum facta est.

Nabin dolo capiunt, & occidunt

XXXV. Lacedæmone non urbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat: quem spoliatum maritimis oppidis a Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedæmonios laturum. Causam mittendi ad eum habuerunt, quòd fatigabat precibus, ut auxilia sibi, quum illis auctoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex juventute equites. 3 His a prætore Damocrito in consilio arcano gentis, de quo antè dictum est, denunciatum, *Ne se ad bellum Achaicum, aut rem ullam, quam suâ quisque opinione præcipere posset, crederent missos esse; quidquid Alexamenum res monuisset subiti consilii capere, ad id, quamvis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exsequendum parati essent, ac pro eo acciperent, tamquam ad id unum agendum missos*

3 *His a prætore Damocrito.*] Triginta equitibus, ut patet ex iis quæ memorabuntur infrà.

ab domo se scirent. Cum his ita præparatis, Alexamenus ad tyrannum venit, quem adveniens extemplo spei implevit. *Antiochum jam in Europam transisse, mox in Græcia fore; terras, maria, armis, viris completurum. Non cum Philippo rem esse credituros Romanos; numerum iniri peditum equitumque, ac navium, non posse: elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Ætolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, quum res poscat: sed frequentes armatos ostendere advenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, ut, quas haberet copias, non sineret sub tectis marcescere otio: sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. Consuetudine leviorem laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non injucundum fieri posse.* Educi inde frequenter ante urbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant; tyrannus cum tribus summùm equitibus, inter quos plerumque Alexamenus erat, ante signa vectabatur, cornua extrema invisens; in dextro cornu Ætoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendique eum quæ in rem esse videbantur; nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi; mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiendi se ad tyrannum. Sed, quem diem patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vectatus, quum ad suos concessisset, tum equitibus ab domo secum missis, *Agenda*, inquit, *res est, juvenes, audendaque, quam me duce impigrè exsequi jussi estis. Parate animos dextrasque, ne quis in eo quod me viderit facientem cef-*

U.c.560. a.C.192.

U.C.560 *set. Qui cunctatus fuerit*, 4 *& suum consilium*
A.C.192 *meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse.* Horror cunctos cepit: & meminerant, cum quibus mandatis exissent. Tyrannus ab lævo cornu veniebat. 5 Ponere hastas equites Alexamenus jubet, & se intueri; colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. Posteaquam appropinquabat, impetum facit, & transfixo equo, tyrannum deturbat. Jacentem equites confodiunt; multis frustra in loricam ictibus datis, tandem in nudum corpus vulnera pervenerunt: & priusquam a media acie succurreretur, exspiravit.

XXXVI. Alexamenus cum omnibus Ætolis citato gradu ad regiam occupandam pergit. Corporis custodes, quum res in oculis gereretur, pavor primò cepit: deinde, posteaquam abire Ætolorum agmen videre, concurrunt ad relictum tyranni corpus: 6 & spectatorum turba ex custodibus vitæ mortisque ultoribus facta. Nec movisset se quisquam, 7 si extemplo

4 *Et suum consilium meo interponet.*] Et meum consilium non unicè intuebitur, sed e suo aliquid afferet, quod moram faciat imperiis meis.

5 *Ponere hastas.*] Sensus postulat ut intelligamus, reclinare ac demittere hastas, ut solent ii qui hostem invasuri sunt. Sed utrùm id Latini sermonis proprietas patiatur dubitamus. *Ponere* enim *hastas*, ex usu recepto & vulgato, est eas deponere & abjicere: ut infrà c. seq. *positis armis*.

6 *Et spectatorum turba.*] Non absurdè videtur recidi posse particula *&*, ut totum hoc membrum intelligatur per appositionem adjunctum præcedentibus.

7 *Si extemplo positis armis.*] Si ipse Alexamenus positis, id est, relictis armis vocasset ad concionem Lacedæmonios, & orationem tempori convenientem habuisset: retinens tamen & hoc ipso tempore, & aliquamdiu postea, frequentes in armis Ætolos, sed ita ut nemini injuria fieret.

positis

positis armis, vocata in concionem multitudo fuisset, & oratio habita tempori conveniens; frequentibus inde retentis in armis Ætolis, sine injuria cujusquam; sed, ut oportuit in consilio fraude cœpto, omnia in maturandam perniciem eorum qui fecerant, sunt acta. Dux regiâ inclusus, diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit: Ætoli velut captâ urbe, quam liberasse videri volebant, in prædam versi. Simul indignitas rei, simul contemptus, animos Lacedæmoniis ad coëundum fecit; alii dicere, exturbandos Ætolos, & libertatem, quum restitui videretur, interceptam, repetendam: alii, ut caput agendæ rei esset, regii generis aliquem 8 in speciem assumendum. Laconicus ejus stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni; eum in equum imponunt, & armis arreptis Ætolos vagos per urbem cædunt. Tum regiam invadunt; ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant. Ætoli circa 9 Chalciœcon (Minervæ est templum æreum) congregati cæduntur. Pauci armis abjectis, pars Tegeam, pars Megalopolim perfugiunt; ibi comprehensi a magistratibus, sub corona venierunt. Philopœmen, auditâ cæde tyranni, profectus Lacedæmonem, quum omnia turbata metu invenisset; evocatis principibus, & oratione habitâ qualis habenda ab Alexameno fuerat, societati Achæorum Lacedæmonios adjunxit: eo etiam faciliùs, quòd ad idem fortè tempus A. Atilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gythium accessit.

U.c.562.
a.C.192.

Lacedæmonii concidunt Ætolos.

Philopœmen Laconas societati Achæorum adjungit.

8 *In speciem.*] Qui rei gerendæ nomen auctoritatemque commodaret.

9 *Chalciœcon* (*Minervæ est templum æreum.*] Atque inde illi templo nomen. *χάλκος* enim *æs*, *οἶκος domus.*

U.c.560. a.C.192.

Thoas Ætolus frustra Chalcidem tentat.

XXXVII. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas, per Euthymidam principem, pulsum opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintii legatorumque adventum, & Herodorum Cianum mercatorem, sed potentem Chalcide propter divitias, præparatis ad proditionem iis qui Euthymidæ factionis erant, nequaquam eamdem fortunam, quâ Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit. Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum) Thebas primùm, hinc Salganea processit; Herodorus ad Thronium. Inde haud procul in 1 Maliaco sinu duo millia peditum Thoas & ducentos equites, onerarias leves ad triginta habebat; eas cum sexcentis peditibus Herodorus trajicere in insulam Atalantam jussus: ut inde, quum pedestres copias appropinquare jam Aulidi atque Euripo sensisset, Chalcidem trajiceret; ipse ceteras copias, nocturnis maximè itineribus, quantâ poterat celeritate, Chalcidem ducebat.

XXXVIII. Mictio & Xenoclides, penes quos tum summa rerum, pulso Euthymida, Chalcide erat, seu ipsi per se suspicati, seu indicatâ re, primò pavidi, nihil usquam spei, nisi in fuga, ponebant; deinde posteaquam resedit terror, & prodi & deseri non patriam modò, sed etiam Romanorum societatem cernebant, consilio tali animum adjecerunt. Sacrum anniversarium eo fortè tempore Eretriæ 2 Amarynthidis Dianæ erat: quod non popularium

1 *Maliaco sinu.*] Maliacus sinus est & ipse sinus maris, &, quemadmodum jam observavimus ad XXVIII, 5, circumjacens ora. Hic duplici illo sensu accipitur. Nam duo hæc millia peditum & ducenti equites terram obtinebant, onerariæ mare.

2 *Amarynthidis Dianæ.*] Hoc Dianæ cognomen in-

modò, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur. Eò miserunt qui orarent Eretrienses Carystiosque, *Ut & suarum fortunarum in eadem insula geniti misererentur, & Romanam societatem respicerent; ne sinerent Ætolorum Chalcidem fieri. Eubœam habituros, si Chalcidem habuissent. Graves fuisse Macedonas dominos: multò minùs tolerabiles futuros Ætolos.* Romanorum maximè respectus civitates movit, & virtutem nuper in bello, & in victoria justitiam benignitatemque expertas; itaque quod roboris in juventute erat, utraque civitas armavit misitque. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani quum tradidissent, ipsi omnibus copiis transgressi Euripum, ad Salganea posuerunt castra; inde caduceator primùm, deinde legati ad Ætolos missi percunctatum, quo suo dicto factòve socii atque amici ad se oppugnandos venirent? Respondit Thoas dux Ætolorum, *Non ad oppugnandos, sed ad liberandos ab Romanis venire sese. Splendidiore nunc eos catenâ, sed multò graviore vinctos esse, quàm quum præsidium Macedonum in arce habuissent. Se verò*, negare Chalcidenses, *aut servire ulli, aut præsidio cujusquam egere.* Ita digressi ex colloquio legati ad suos. Thoas & Ætoli, ut qui spem omnem in eo ut improvisò opprimerent habuissent, ad 3 justum bellum oppugnationemque urbis mari ac terrâ munitæ haudquaquam pares, domum rediere. Euthymidas, posteaquam castra popularium ad Salganea esse, profectosque Ætolos audivit, & ipse a Thebis Athenas rediit. Et Herodorus, quum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam exspectas-

U.c.560. a.C.192.

ditum est ab Amaryntho oppidulo Eubœæ, haud procul distante ab Eretria.

3 *Justum bellum.*] Bellum apertum, quod sine fraude insidiisque fieret.

U.c.560. a.C.192 ſet, miſsâ ſpeculatoriâ nave, ut quid moræ eſſet ſciret, poſteaquam rem omiſſam a ſociis vidit, Thronium, unde venerat, repetiit.

XXXIX. Quintius quoque his auditis, ab Corintho veniens navibus, in Chalcidis Euripo Eumeni regi occurrit. Placuit, quingentos milites præſidii cauſâ relinqui Chalcide ab Eumene rege: ipſum Athenas ire. Quintius, quò profectus erat, Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam, momenti aliquid apud Magnetas ad repetendam ſocietatem Romanam facturam. Et ut præſidii aliquid eſſet ſuæ partis hominibus, Eunomo prætori Theſſalorum ſcripſit, ut armaret juventutem, & Villium ad Demetriadem præmiſit ad tentandos animos; non aliter, niſi pars aliqua inclinaret ad reſpectum priſtinæ ſocietatis, rem aggreſſurus. Villius quinqueremi nave 4 ad oſtium portûs eſt invectus. Eò multitudo Magnetum omnis quum ſe effudiſſet, quæſivit Villius, utrùm ad amicos, an ad hoſtes ſeſe veniſſe mallent? Reſpondit Magnetarches Eurylochus, *Ad amicos veniſſe eum: ſed abſtineret portu, & ſineret Magnetas in concordia & libertate eſſe, nec per colloquii ſpeciem multitudinem ſollicitaret.* Altercatio inde, non ſermo fuit: quum Romanus, 5 ut ingratos, increparet Magnetas, imminenteſque prædiceret clades; multitudo obſtreperet, nunc ſenatum, nunc Quintium accuſando; ita irrito incepto Villius ad Quintium ſeſe recepit. At Quintius, nuncio ad prætorem miſſo, ut reduceret domum copias, ipſe navibus Corinthum rediit.

Quintius fruſtra Magnetas tentat.

4 *Ad oſtium portûs.*] Non ingreſſus eſt portum Romanus, ſed tantùm ad oſtium acceſſit.

5 *Ut ingratos, increparet Magnetas.*] Elegantiùs abeſſet particula *ut*.

XL. Abstulerunt me velut de spatio, Græciæ res immistæ Romanis: non quia ipsas operæ pretium esset perscribere, sed quia causæ fuerunt cum Antiocho belli. 6 Consulibus designatis (inde namque diverteram) L. Quintius & Cn. Domitius consules in provincias profecti sunt: Quintius in Ligures, Domitius adversùs Boios. Boii quieverunt: atque etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) consuli dediderunt sese. Ab altero consule ager Ligurum latè est vastatus, castellaque aliquot capta: unde non præda modò omnis generis cum captivis parta, sed recepti quoque aliquot cives sociique, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno, Vibonem colonia deducta est senatusconsulto plebeique scito; tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. Triumviri deduxerunt eos, Q. Nævius, M. Minucius, M. Furius Crassipes; quina dena jugera agri data in singulos pedites sunt: duplex equitibus. 7 Bruttiorum proximè fuerat ager: Bruttii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerunt terrores; diutinus alter, sed segnior. 8 Terra dies duode-

U.c.560.
a.C.192.

Res Italiæ.

6 *Consulibus designatis.. L. Quintius & Cn. Domitius consules in provincias.*] Hæc sanè conciliari non possunt cum iis quæ suprà c. 22, & c. 24 narravit Livius. Illic enim ambo consules disertè memorantur profecti primò in provincias; mox Quintius ad habenda comitia novorum consulum revocatus Romam. Reliqua confer ex hoc loco cum c. 22, ac procul dubio deprehendes hîc non immeritò, in re quidem tenui, argui posse Livium indiligentiæ.

7 *Bruttiorum.*] Vid. not. 2, ad XXXIV, 45.

8 *Terra dies duodequadraginta movit.*] Factus est terræ motus, qui per octo & triginta dies assiduus fuit.

U.c.560. a.C.192. quadraginta movit; per totidem dies feriæ in sollicitudine ac metu fuere; in triduum ejus rei causâ supplicatio habita est. Ille non pavor vanus, sed vera multorum clades fuit; incendio a foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

Apparatus belli adversùs Antiochum.

XLI. Jam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura Patribus crescebat. Itaque de provinciis magistratuum designatorum, quo intentiores essent omnes, agitari cœptum est. Decrevere, ut consulibus Italia, & quò senatus censuisset, (jam esse bellum adversùs Antiochum regem omnes sciebant) provinciæ essent; cujus ea sors esset, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. Eorum delectum habere L. Quintius consul jussus: ne quid moraretur, quominus consul novus, quò senatus censuisset, extemplo proficisci posset. Item de provinciis prætorum decretum est: 9 prima ut sors duæ, urbanaque & inter cives ac peregrinos jurisdictio esset: secunda Bruttii: tertia classis, ut navigaret, quò senatus censuisset: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: sexta, Hispania ulterior; imperatum præterea L. Quintio consuli est, ut duas legiones civium Romanorum novas conscriberet; & sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites; eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia evenisset, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Voverat L. Furius

9 *Prima ut sors.*] Ut prima sors duas jurisdictiones complecteretur, urbanam & inter cives ac peregrinos.

Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul; dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severè sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Junio Bruto; de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis 1 supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata: & iidem porticum extra portam Trigeminam 2 inter lignarios fecerunt.

U.c.560. a.C.192.

Fœneratores damnati.

XLII. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus, quas neque vi expugnare ad [illegible] diem 3 poterat, neque conditionibus in [illegible]icitiam perlicere, neque a tergo relinquere trajiciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Anni[illegible]ale deliberatio. Et primò naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maximè a Thoante Ætolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem & regis spem inflabat: *Omnium votis eum arcessi; concursum ad littora futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem ausus de Annibale est movere sententiam prope jam cer-

Antiochi de Annibale deliberatio

1 *Supra fastigium ædiculæ.*] *Ædicula* hìc intelligenda videtur capsula aliqua, quæ fortasse signum Jovis aut sacra includeret.

2 *Inter lignarios.*] Hoc videtur nomen esse loci sic dicti a lignariis opificibus: ita ut *inter lignarios* eâdem formâ dicatur, quâ, l. I, c. 8, *inter duos lucos.*

3 *Poterat.*] Mallemus, *potuerat.*

U.c.560. a.C.192. quadraginta movit; per totidem dies feriæ in ſollicitudine ac metu fuere; in triduum ejus rei cauſâ ſupplicatio habita eſt. Ille non pavor vanus, ſed vera multorum clades fuit; incendio a foro Boario orto, diem noctemque ædificia in Tiberim verſa arſere, tabernæque omnes cum magni pretii mercibus conflagraverunt.

Apparatus belli adversùs Antiochum.

XLI. Jam ferè in exitu annus erat: & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura Patribus creſcebat. Itaque de provinciis magiſtratuum deſignatorum, quo intentiores eſſent omnes, agitari cœptum eſt. Decrevere, ut conſulibus Italia, & quò ſenatus cenſuiſſet, (jam eſſe bellum adversùs Antiochum regem omnes ſciebant) provinciæ eſſent; cujus ea ſors eſſet, quatuor millia peditum civium Romanorum, & trecenti equites, ſex millia ſociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus ſunt decreta. Eorum delectum habere L. Quintius conſul juſſus: ne quid moraretur, quominus conſul novus, quò ſenatus cenſuiſſet, extemplo proficiſci poſſet. Item de provinciis prætorum decretum eſt: 9 prima ut ſors duæ, urbanaque & inter cives ac peregrinos juriſdictio eſſet: ſecunda Bruttii: tertia claſſis, ut navigaret, quò ſenatus cenſuiſſet: quarta, Sicilia: quinta, Sardinia: ſexta, Hiſpania ulterior; imperatum præterea L. Quintio conſuli eſt, ut duas legiones civium Romanorum novas conſcriberet; & ſociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites; eum exercitum prætori, cui Bruttii provincia eveniſſet, decreverunt. Ædes duæ Jovi eo anno in Capitolio dedicatæ ſunt. Voverat L. Furius

9 *Prima ut ſors.*] Ut prima ſors duas juriſdictiones complecteretur, urbanam & inter cives ac peregrinos.

Purpureo prætor Gallico bello unam, alteram consul; dedicavit Q. Marcius Ralla duumvir. Judicia in fœneratores eo anno multa severè sunt facta, accusantibus privatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Junio Bruto; de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Jovis 1 supra fastigium ædiculæ, & duodecim clypea inaurata: & iidem porticum extra portam Trigeminam 2 inter lignarios fecerunt.

U.c.560. a.C.192.

Fœneratores damnati.

XLII. Intentis in apparatum novi belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum civitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus, quas neque vi expugnare ad [illegible] diem 3 poterat, neque conditionibus in [illegible]icitiam perlicere, neque a tergo relinquere trajiciens ipse in Europam volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio. Et primò naves apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maximè a Thoante Ætolo, qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias ejus, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem & regis spem inflabat: *Omnium votis eum arcessi; concursum ad littora futurum, unde classem regiam prospexissent.* Hic idem ausus de Annibale est movere sententiam prope jam cer-

Antiochi de Annibale deliberatio

1 *Supra fastigium ædiculæ.*] *Ædicula* hîc intelligenda videtur capsula aliqua, quæ fortasse signum Jovis aut sacra includeret.

2 *Inter lignarios.*] Hoc videtur nomen esse loci sic dicti a lignariis opificibus: ita ut *inter lignarios* eâdem formâ dicatur, quâ, l. I, c. 8, *inter duos lucos.*

3 *Poterat.*] Mallemus, *potuerat.*

U.c.560. a.C.192. tam regis; nam *neque dimittendam partem navium a classe regia* censebat: *neque, si mittendæ naves forent, minùs quemquam* 4 *ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exsulem illum & Pœnum esse, cui mille in dies nova consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. Et ipsam eam gloriam belli, quâ velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. Regem* 5 *conspici, regem unum ducem, unum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore, ac si per alium ducem amittantur; si quid prosperè eveniat, Annibalis eam, non Antiochi, gloriam fore. Si verò universo bello vincendi Romanos fortuna detur; quam spem esse, sub rege victurum Annibalem uni subjectum, qui patriam propè non tulerit? Non ita se a juventa eum gessisse, spe animoque complexum Orbis terrarum imperium, ut in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce: comite & consiliario eodem ad bellum uti posse.* 6 *Modicum fructum ex ingenio tali, neque gravem, neque inutilem fore; si summa petantur, & dantem, & accipientem prægravatura.*

Consilium mittendi Annibalis in Italiam abjicitur.

XLIII. Nulla ingenia tam prona ad invidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: 7 quia virtutem & bo-

4 *Ei classi.*] Poteſt rectè eliminari vox *ei*.

5 *Conspici.*] Vid. not. 5, ad I, 47.

6 *Modicum fructum... si summa petantur.*] Hæc sibi ex adverso respondent. Si satis habeat rex modicum fructum, modicam utilitatem ex Annibale sibi quærere, qualis ex comite consiliarioque percipitur, id fieri sine periculo posse. At si ex eo summa petat, si maximos quosque fructus ex eo, ut ex magno duce, sibi quæsitos velit, id utrique noxium fore.

7 *Quia virtutem & bonum alienum oderunt.*] Ma-

num alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod unum in principio belli utiliter cogitatum erat, abjectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Ætolos elatus, non ultrà differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solveret naves, Ilium à mari adscendit, ut Minervæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur quadraginta tectis navibus, apertis sexaginta: & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicoque alio apparatu, sequebantur. Imbrum primò insulam tenuit: inde Sciathum trajecit; ubi collectis 8 in alto quæ dissipatæ erant navibus, ad Pteleum primùm continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches principesque Magnetum ab Demetriade occurrerunt; quorum frequentiâ lætus, die postero in urbis portum navibus est invectus. Copias haud procul inde exposuit; decem millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti; vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Ætoli, posteaquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto, decretum, quo arcesserent eum, fecerunt. Jam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat, Phaleram in sinum Maliacum processerat; inde decreto accepto, Lamiam venit, exceptus ingenti favore multitudinis, cum plausibus clamoribusque, & quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur.

U.c.560. a.C.192.

Antiochus in Europam trajicit.

gis placeret, *ut bonum*. Qui conscii sibi sunt pusilli in magna fortuna animi, oderunt virtutem, tanquam bonum alienum, quod quum ad se nihil pertinere intelligant, in aliis reperiri molestè ferunt.

8 *In alto quæ.*] Quæ in alto mari.

U.c.560. a.C.192. XLIV. In concilium ut ventum est, 9 ægrè a Phænea prætore principibusque introductus, inde facto silentio, rex dicere orsus. Prima ejus oratio fuit excusantis, *Quòd tantò minoribus spe atque opinione omnium copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quòd nec paratus satis ullâ re, & tempore ad navigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud gravatè obsecutus esset, credidissetque, quum se vidissent Ætoli, omnia vel in se uno posita præsidia existimaturos esse. Ceterùm eorum quoque se, quorum exspectatio destituta in præsentia videatur, spem abundè expleturum. Nam simul primum anni tempus navigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimam classibus completurum. Nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum; donec depulso cervicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam, atque in ea principes Ætolos fecisset; cum exercitibus commeatus quoque omnis generis ex Asia venturos. In præsentia curæ esse Ætolis debere, ut copia frumenti suis,* 1 *& annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur.*

Antiochi oratio in concilio Ætolorum.

XLV. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus, discessit. Post discessum regis, inter duos principes Ætolorum, Phæneam & Thoantem, contentio fuit. Phæneas, reconciliatore pacis, & disceptatore de iis quæ in controversia cum populo Romano essent, utendum potiùs Antiocho censebat, quàm duce belli. *Adventum ejus & majestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim majo-*

9 *Ægrè.*] Ob confluentem turbam.

1 *Et annona tolerabilis rerum aliarum.*] Et res aliæ ad victum cultumque necessariæ, si minùs copiosè, at certè non tenuiter, aut caro nimis pretio, suppeditentur.

rem habituram, quàm arma. Multa homines, ne U.c.560. *bellarent, voluntate remittere, quæ bello & ar-* a.C.192. *mis cogi non possint.* Thoas negare, *Paci studere Phæneam: sed discutere apparatum belli velle, ut tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparandum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse: nec, nisi abscissâ omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. Quo celeriùs spe omnium oblato, non esse elanguescendum, sed orandum potiùs regem, ut quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoque terrestres navalesque arcessat. Armatum regem aliquid impetraturum: inermem non pro Ætolis modò, sed ne pro se quidem ipso, momenti ullius futurum apud Romanos.* Hæc vicit sententia: imperatoremque regem appellandum censuerunt, & triginta principes, cum quibus, si qua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas civitates dilapsa est.

Imperatorem eum Ætoli appellant.

XLVI. Rex postero die cum apocletis eorum, unde bellum ordiretur, consultabat. Optimum visum est, Chalcidem frustra nuper ab Ætolis tentatam primùm aggredi: & celeritate in eam rem magis, quàm magno conatu & apparatu opus esse. Itaque cum mille peditibus rex, qui ab Demetriade secuti erant, profectus per Phocidem est: & alio itinere principes Ætoli, juniorum paucis evocatis, ad Chæroneam occurrerunt, & decem constratis navibus secuti sunt. Rex ad Salganea castris positis, navibus ipse cum principibus Ætolorum Euripum trajecit, & quum haud procul portu egressus esset, magistratus quoque Chalcidensium & principes ante portam processerunt.

Chalcidem frustra tentat.

U.c.560. a.C.192. Pauci utrimque ad colloquium congressi sunt. Ætoli magnopere suadere, *ut, salvâ Romanorum amicitiâ, regem quoque assumerent socium atque amicum. Neque enim eum inferendi belli, sed liberandæ Graciæ causâ in Europam trajecisse; liberandæ verò re, non verbis & simulatione, quod fecissent Romani. Nihil autem utilius Græciæ civitatibus esse, quàm utramque complecti amicitiam; ita enim ab utriusque injuria tutam alterius semper præsidio & fiduciâ fore. Nam si non recepissent regem, viderent quid patiendum iis extemplo foret: quum Romanorum procul auxilium, hostis Antiochus, cui resistere viribus suis non possent, ante portas esset.* Ad hæc Mictio, unus ex principibus, *Mirari se*, dixit, *ad quos liberandos Antiochus, relicto regno suo, in Europam trajecisset. Nullam enim civitatem se in Græcia nosse, quæ aut præsidium habeat, aut stipendium Romanis pendat, aut fœdere iniquo alligata, quas nolit leges patiatur. Itaque Chalcidenses neque vindice libertatis ullo indigere, quum liberi sint, neque præsidio, quum pacem ejusdem populi Romani beneficio & libertatem habeant. Amicitiam regis non aspernari, neque ipsorum Ætolorum.* 2 *Id primum eos pro amicis facturos, si insulâ excedant, atque abeant; nam ipsis certum esse, non modò non recipere manibus, sed ne societatem quidem ullam pacisci, nisi ex auctoritate Romanorum.*

XLVII. Hæc renunciata regi ad naves, ubi restiterat, quum essent; in præsentia (neque enim iis venerat copiis, ut vi agere quicquam posset) reverti Demetriadem placuit; ibi, quoniam primum inane cœptum evasisset, consultare cum Ætolis rex, quid deinde fieret.

2 *Id primum eos.*] Vid. not. 2, ad XXIV, 47.

3 Placuit, Achæos & Amynandrum, regem Athamanum, tentare. Bœotorum gentem aversam ab Romanis jam inde a 4 Brachyllæ morte, & quæ secuta eam fuerant, censebant. Achæorum Philopœmenem principem, æmulatione gloriæ in bello Laconum, infestum invisumque esse Quintio credebant. Amynander uxorem Apamiam, filiam Alexandri cujusdam Megalopolitani, habebat: qui se oriundum a Magno Alexandro ferens, filiis duobus Philippum atque Alexandrum, & filiæ Apamiam, nomina imposuerat: quam regiis inclytam nuptiis major ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hunc fortè ingenio vanum Ætoli & Antiochus impulerant in spem, 5 quòd is verè regum stirpis esset, regni Macedoniæ, si Amynandrum Athamanesque Antiocho conjunxisset: & ea vanitas promissorum, non apud Philippum modò, sed etiam apud Amynandrum, valuit.

U.c.560. a.C.192.

XLVIII. In Achaia legatis Antiochi Ætolorumque, coram T. Quintio, Ægii datum est concilium. Antiochi legatus prior, quàm Ætoli, est auditus. Is, ut plerique quos opes regiæ alunt, vaniloquus, maria terrasque inani sonitu verborum complevit. *Equitum innumerabilem vim trajici Hellesponto in Europam, par-*

Legati Antiochi & Ætolorum ad Achæos.

3 *Placuit, Achæos & Amynandrum.*] Certissimum est, excidisse hìc *Bœotos.* Hoc probant ea quæ sequuntur, in quibus distinctè narratur, & quid impulerit Ætolos, ut Bœotos, Achæos, & Amynandrum tentarent, & quid apud singulos eorum effecerint.

4 *Brachyllæ morte.*] Vid. l. XXXIII, c. 27, & seq.

5 *Quòd is verè regum stirpis esset.*] His verbis non res affirmatur, sed refertur sermo Ætolorum & Antiochi abutentium misero Philippi errore, & ad ejus mentem verba sua accommodantium.

U.c.560. a.C.192. *tim loricatos, quos cataphractos vocant; partim sagittis ex equo utentes, &, a quo nihil satis tecti sit, aversos refugiente equo certiùs figentes. His equestribus copiis quanquam vel totius Europæ exercitus in unum coacti obrui possent*, adjiciebat multiplices copias peditum: & nominibus quoque gentium vix fando auditis terrebat, Dahas, Medos*, Elymæosque, & Cadusios appellans. *Navalium verò copiarum, quas nulli portus capere in Græcia possent, dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios, & ex Pamphylia Sidetas tenere; quas gentes nullæ unquam nec arte, nec virtute navali, æquassent. Jam pecuniam, jam alios belli apparatus referre supervacaneum esse; scire ipsos, abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis, principe altero civitatis, altero Macedoniæ tantùm regni finibus incluso; sed cum magno Asiæ totius partisque Europæ rege. Eum tamen, quanquam ab ultimis Orientis terminis ad liberandam Græciam veniat, nihil postulare ab Achæis, in quo fides eorum adversùs Romanos priores socios atque amicos lædatur. Non enim, ut secum adversùs eos arma capiant, sed ut neutri parti sese conjungant, petere. Pacem utrique parti, quod medios deceat amicos, optent: bello se non interponant.* Idem ferme & Ætolorum legatus Archidamus petiit, ut, quæ facillima & tutissima esset, quietem præstarent, spectatoresque belli, fortunarum alienarum eventum sine ullo discrimine rerum suarum opperirentur. Provectus deinde est intemperantiâ linguæ in maledicta, nunc communiter Romanorum, nunc propriè ipsius Quintii: ingratos appellans, & exprobrans *non victoriam modò de Philippo virtute Ætolorum partam, sed etiam salutem; ip-*

sumque & exercitum suâ operâ servatos. Quo enim illum unquam imperatoris functum officio esse? Auspicantem, immolantemque, & vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vidisse, quum ipse corpus suum pro eo telis hostium objiceret. U.c.560. a.C.192.

XLIX. Ad ea Quintius, 6 *Coram quibus magis, quàm apud quos verba faceret*, dicere, *Archidamum rationem habuisse. Achæos enim probè scire, Ætolorum omnem ferociam in verbis, non in factis esse; & in conciliis magis concionibusque, quàm in acie, apparere; itaque parvi Achæorum existimationem, quibus notos esse se scirent, fecisse: legatis regis, & per eos absenti regi eum se jactasse. Quod si quis antea ignorasset, quæ res Antiochum & Ætolos conjunxisset, ex legatorum sermone potuisse apparere: mentiendo invicem jactandoque vires, quas non haberent, inflasse vanâ spe, atque inflatos esse: dum hi ab se Philippum victum, suâ virtute protectos Romanos, & quæ modò audiebatis, narrant; vos ceterasque civitates & gentes, suam sectam esse secuturos: rex contrà peditum equitumque nubes jactat, & consternit maria suis classibus. Est autem res simillima cœnæ Chalcidensis hospitis mei, hominis & boni, & sciti convivatoris; apud quem 7 solstitiali tempore comiter accepti,*

Eorum vana dicta confutat Quintius

6 *Coram quibus... apud quos.*] Priùs intelliguntur legati regis, qui tantummodo præsentes adsunt orationi Ætolorum; in altero membro désignantur Achæi, ad quos etiam dirigitur oratio.

7 *Solstitiali tempore.*] Æstivo. Quamvis enim duo sint solstitia, tamen veteres solstitium æstivum simpliciter *solstitium* appellabant; hibernum, *brumam* vel *brumale solstitium*. Virgilius septimâ Eclogâ, v. 47, *solstitium pecori defendite*: & Georg. l. I, v. 100. *Humida solstitia atque hiemes orate serenas.*

U.c.560. a.C.192. *quum miraremur, unde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio; homo non quàm isti sunt gloriosus, renidens, condimentis ait varietatem illam, & speciem ferinæ carnis, ex mansueto sue factam. Hoc dici aptè in copias regis, quæ paulò antè jactatæ sint, posse. Varia enim genera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Cadusios, & Elymæos, Syros omnes esse: haud paulo mancipiorum meliùs, propter servilia ingenia, quàm militum genus. Et utinam subjicere oculis vestris, Achæi, possem concursationem regis magni ab Demetriade, nunc Lamiam in concilium Ætolorum, nunc Chalcidem? Videretis vix duarum malè plenarum legiuncularum instar in castris regis: videretis regem, nunc mendicantem prope frumentum ab Ætolis, quod militi admetiatur; nunc mutuas pecunias fænore in stipendium quærentem; nunc ad portas Chalcidis stantem, & mox inde exclusum, nihil aliud quàm Aulide atque Euripo spectatis, in Ætoliam redeuntem. Malè crediderunt & Antiochus Ætolis, & Ætoli regiæ vanitati. Quò minùs vos decipi debetis, sed expertæ potiùs spectatæque Romanorum fidei credere. Nam quod optimum esse dicunt, non interponi vos bello; nihil imo tam alienum rebus vestris est. Quippe sine gratia, sine dignitate, præmium victoris eritis.*

Achæi bellum Antiocho & Ætolis nunciari jubent.

L. Nec absurdè adversùs utrosque respondisse visus est, & facile erat orationem apud faventes æquis auribus accipi; nulla enim nec disceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eosdem genti Achæorum hostes & amicos, quos populus Romanus censuisset, judicarent, bellumque & Antiocho, & Ætolis, nunciari juberent. Auxilia etiam, quò censuit Quintius,

quingentorum militum Chalcidem, quingentorum Piræeum extemplo miserunt. Erat enim haud procul seditione Athenis res, trahentibus ad Antiochum quibusdam spe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab iis qui Romanæ partis erant Quintius est accitus, & accusante Leonte quodam Apollodorus auctor defectionis damnatus, atque in exsilium est ejectus. Ea ab Achæis quidem cum tristi responso legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi responderunt: *quum Antiochus in Bœotiam venisset, tum quid sibi faciundum esset, se deliberaturos esse.* Antiochus quum ad Chalcidis præsidium, & Achæos, & Eumenem regem misisse audisset; maturandum ratus, ut & prævenirent sui, & venientes, si possent, exciperent, Menippum cum tribus ferme millibus militum, & cum omni classe Polyxenidam mittit; ipse paucos post dies sex millia suorum militum, & ex ea copia, quæ Lamiæ repentè colligi potuit, non ita multos Ætolos ducit. Achæi quingenti, & ab Eumene rege modicum auxilium missum, duce Xenoclide Chalcidensi, nondum obsessis itineribus, tutò transgressi Euripum, Chalcidem pervenerunt. Romani milites quingenti ferme & ipsi, quum jam Menippus castra ante Salganea ad Hermæum, quâ transitus ex Bœotia in Eubœam insulam est, haberet, venerunt. Mictio erat cum iis legatus a Chalcide ad Quintium ad id ipsum præsidium petendum missus; qui posteaquam obsessas ab hostibus fauces vidit, omisso ad Aulidem itinere, Delium convertit, ut inde in Eubœam transmissurus.

U.c.560. a.C.192.

LI. Templum est Apollinis Delium imminens mari: quinque millia passuum a Tanagra abest; minùs quatuor millium inde in proxima Eu-

Ad Delium cæsi milites Romani.

U.c.560. a.C.192. boeæ est mari trajectus. Ubi 8 & in fano lucoque, eâ religione & eo jure sancto, quo sunt templa, (asyla Græci appellant) & nondum aut indicto bello, aut ita commisso, ut strictos gladios, 9 aut sanguinem usquam factum audissent, quum per magnum otium milites, alii ad spectaculum templi lucique versi, alii in littore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatum pabulatumque dilapsa esset; repentè Menippus palatos passim aggressus 1 eos cecidit, ad quinquaginta vivos cepit; perpauci effugerunt: in quibus Mictio parvâ onerariâ nave exceptus. Ea res Quintio Romanisque, sicut jacturâ militum molesta, ita ad jus inferendi Antiocho belli adjecisse aliquantum videbatur. Antiochus admoto ad Aulidem exercitu, quum rursus oratores partim ex suis, partim Ætolos Chalcidem misisset, qui eadem illa quæ nuper cum minis gravioribus agerent, nequicquam contrà Mictione & Xenoclide tendentibus, facilè tenuit, ut portæ sibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, sub adventum regis, urbe excesserunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in Euripo castellum Romani milites pauci custodiæ causâ loci communiebant. Salganea Menippus, rex ipse castellum Euripi oppugnare est adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti, ut sine fraude liceret abire, præsidio excesserunt. Per-

Chalcidem Antiochus occupat.

8 *Et in fano lucoque . . . & nondum aut indicto bello.*] Duæ erant causæ, ob quas Romani securi palarentur: quia nempe & erant in fano lucoque sanctissimo, & bellum nondum indictum erat.

9 *Aut sanguinem... factum.*] Sic. l. II, c. 30. *Plus sanguinis . . . factum.*

1 *Eos cecidit.*] In voce *eos* suspicamur latere mendum: & Livium exprimere voluisse numerum eorum qui cæsi sunt.

tinaciùs Romani 2 Euripum tuebantur. Hi quoque tamen, quum terrâ marique obsiderentur, & jam machinas tormentaque comportari viderent; non tulere obsidionem. Quum id quod caput erat Eubœæ, teneret rex, ne ceteræ quidem ejus insulæ urbes imperium abnuerunt: magnoque principio sibi orsus bellum videbatur, quòd tanta insula & tot opportunæ urbes in suam ditionem venissent.

U.c.560. a.C.192.

2 *Euripum.*] Intellige castellum Euripi, quod modò nominatum est.

EPITOME
LIBRI XXXVI LIVIANI.

Manius Acilius Glabrio consul 1 Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum, Græciâ expulit, idemque 2 Ætolos subegit. 3 P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus a senatu judicatus, dedicavit : idemque Boios Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphavit. Præterea navalia certamina prospera adversùs præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBER XXXVI.

U.c.561. a.C.191 P. Cornelio, M'. Acilio Coss.

I. Publium Cornelium Cn. filium Scipionem, & Manium Acilium Glabrionem consules, inito magistratu, Patres, priusquam de provinciis agerent, res divinas facere majori-

1 *Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adjuvante, victum.*] Hic epitomarum harum scriptor a Livio suo discedit. Ex Livii enim narratione Philippus non adfuit Romanis adversùs Antiochum apud Thermopylas bellantibus : & c. 25, infrà congressus cum consule, excusat *quòd morbo impeditus bello non interfuisset*.

2 *Ætolos subegit.*] Hoc quoque non usquequaque verum aut accuratum est. Ætoli enim ab Acilio consule non subacti sunt, sed datis ad mittendos Romam legatos induciis discessum est ab eorum regione. Vid. infrà, c. 35.

3 *P. Cornelius Scipio Nasica consul ædem matris deûm... dedicavit.*] Tertium hoc est, in brevissima epitome, ejus qui illam scripsit erratum. Non enim Nasica consul, sed M. Junius Brutus eam ædem dedicasse memoratur infrà, c. 36.

bus hostiis jusserunt in omnibus fanis, in qui- bus 4 lectisternium majorem partem anni fieri solet: precarique, quod senatus de novo bello in animo haberet, ut ea res senatui populoque Romano bene ac feliciter eveniret. Ea omnia sacrificia læta fuerunt: 5 primisque hostiis perlitatum est: & ita haruspices responderunt, eo bello terminos populi Romani propagari; victoriam ac triumphum ostendi. Hæc quum renunciata essent, solutis religione animis, Patres rogationem ad populum ferri jusserunt: *Vellent juberentne cum Antiocho rege, quique sectam ejus secuti essent, bellum iniri:* si ea rogatio perlata esset, tum, si ita videretur consulibus, rem integram ad senatum referrent. P. Cornelius eam rogationem pertulit; tum senatus decrevit, ut consules Italiam & Græciam provincias sortirentur: cui Græcia evenisset, 6 ut præter eum numerum militum, quem L. Quintius in eam provinciam ex auctoritate senatûs 7 scripsisset imperassetve, ut eum exer-

U.c.561. a.C.191.

Bellum a P. R. in Antiochum decernitur.

Provinciæ & exercitus

4 *Lectisternium majorem partem anni fieri solet.*] Hactenus lectisterniorum modò extra ordinem placandæ deûm iræ indictorum mentio facta a Livio est. Ex hoc loco intelligimus fuisse & statis temporibus indici solita lectisternia. De lectisternio, vid. not. 2, ad V, 13.

5 *Primisque hostiis perlitatum est.*] In primis statim hostiis ea inventa sunt signa, ex quibus judicabatur deos esse propitios. Hoc ideo observat Livius, quia sæpe complures hostiæ immolabantur, quum primæ non sat felicia eventa prænunciare videbantur, quoadusque perlitatum foret. Vid. hujus rei exemplum infrà XLI, 15.

6 *Ut præter eum numerum... ut eum exercitum.*] Notanda geminatio particulæ *ut*. Vid. suprà, XXII, 11; & XXVIII, 9.

7 *Scripsisset imperassetve.*] *Scripsisset*, intelligendum est de Romanis; *imperasset*, de sociis: ut patet ex c. 3, infrà.

U.c.561. a.C.191. citum acciperet, quem M. Bæbius prætor anno priore ex senatusconsulto in Macedoniam trajecisset. Et extra Italiam permissum, ut, si res postulasset, auxilia ab sociis ne supra quinque millium numerum acciperet. L. Quintium superioris anni consulem legari ad id bellum placuit. Alter consul, cui Italia provincia evenisset, cum Boiis jussus bellum gerere, utro exercitu mallet ex duobus, quos superiores consules habuissent; alterum ut mitteret Romam, eæque urbanæ legiones essent paratæ, quò senatus censuisset.

II. His ita in senatu, 8 ad id, quæ cujus provincia foret decretis, tum demum sortiri consules placuit. Acilio Græcia, Cornelio Italia evenit. Certâ deinde sorte senatusconsultum factum est : 9 *quod populus Romanus eo tempore duellum jussisset cum rege Antiocho esse, quique sub imperio ejus essent, ut ejus rei causâ supplicationem imperarent consules : utique Manius Acilius consul ludos magnos Jovi voveret, & dona ad omnia pulvinaria.* Id votum in hæc verba, præeunte P. Licinio pontifice maximo, consul nuncupavit : *Si duellum, quod cum Antiocho rege sumi populus jussit, id ex sententia senatûs populique Romani confectum erit ; tum tibi, Jupiter, populus Romanus ludos magnos dies decem continuos faciet : donaque ad omnia*

8 *Ad id, quæ cujus provincia foret.*] Si nihil hîc corruptum est, sensus esse videtur : usque *ad id* caput, nempe, *quæ cujus provincia foret* : quod quidem caput nondum certum erat. Sed fortasse latet hîc aliquid vitii.

9 *Quod.. duellum jussisset cum rege Antiocho esse.*] Verbum *esse* necessarium non est. Sic suprà, l. XXXI, c. 8, *quod bellum cum Philippo populus jussisset.* Et l. XLII, c. 33, *quod bellum senatus cum Perseo jussisset.*

pulvinaria dabuntur de pecunia, quantam senatus decreverit. Quisquis magistratus eos ludos quando ubique faxit, hi ludi rectè facti, donaque data rectè sunto. Supplicatio inde ab duobus consulibus edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis provincias, extemplo & prætores sortiti sunt. M. Junio Bruto jurisdictio utraque evenit, A. Cornelio Mammulæ Bruttii, M. Æmilio Lepido Sicilia, L. Oppio Salinatori Sardinia, C. Livio Salinatori classis, L. Æmilio Paullo Hispania ulterior. His ita exercitus decreti. A. Cornelio novi milites, conscripti priore anno ex senatusconsulto a L. Quintio consule, dati sunt: jussusque tueri omnem oram circa Tarentum Brundusiumque. L. Æmilio Paullo in ulteriorem Hispaniam, præter eum exercitum quem a M. Fulvio proprætore accepturus esset, decretum, ut novorum militum tria millia duceret, & trecentos equites, ita ut in iis duæ partes sociûm Latini nominis, tertia civium Romanorum esset. Idem supplementi ad C. Flaminium, cui imperium prorogabatur, in Hispaniam citeriorem est missum. M. Æmilius Lepidus a L. Valerio, cui successurus esset, simul provinciam exercitumque accipere jussus: L. Valerium, si ita videretur, proprætore in provincia retinere; & provinciam ita dividere, ut una ab Agrigento ad Pachynum esset, altera a Pachyno Tyndarium; eam maritimam oram L. Valerius viginti navibus longis custodiret. Eidem prætori mandatum, ut 1 duas decumas frumenti exigeret:

U.c. 561. a.C. 191.

1 *Duas decumas frumenti.*] Obiter annotandum videtur, quod testatur Cicero l. III, in Verrem, n. 42, senatum, quum temporibus reipublicæ cogeretur, ut decerneret, ut alteræ decumæ exigerentur, ita decernere solitum, ut pecunia pro his decumis solvèretur

U.c.561. a.C.191. id ad mare comportandum, devehendumque in Græciam curaret. Idem L. Oppio de alteris decumis exigendis in Sardinia imperatum; ceterùm, non in Græciam, sed Romam id frumentum portari placere. C. Livius prætor, cui classis evenerat, cum triginta navibus paratis trajicere in Græciam primo quoque tempore jussus, & ab Atilio naves accipere; veteres naves, quæ in navalibus erant, ut reficeret & armaret, M. Junio prætori negotium datum est, & in eam classem socios navales libertinos legeret.

III. Legati terni in Africam ad Carthaginienses, & in Numidiam, ad frumentum rogandum, quod in Græciam portaretur, missi: pro quo pretium solveret populus Romanus. Adeoque in apparatum curamque ejus belli civitas intenta fuit, ut P. Cornelius consul ediceret, *Qui senatores essent*, 2 *quibusque in senatu sententiam dicere liceret*, 3 *quique minores magistratus essent, ne quis eorum longiùs ab urbe Roma abiret, quàm unde eo die redire posset: neve uno tempore quinque senatores ab urbe Roma abessent.* In comparando impigrè classem, C. Livium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit. Nam quum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt: ab iis ad senatum rejecti sunt. Senatus, ita ut ad unum

aratoribus, ut, quod plus sumebatur, quàm deberetur, id emi, non auferri putaretur.

2 *Quibusque in senatu sententiam dicere liceret.*] Vid. suprà, l. XXIII, c. 32, & not. 11, ad l. XXII, c. 49.

3 *Quique minores magistratus essent.*] Magistratus majores erant censores, consules, prætores, iique comitiis centuriatis creabantur. Reliqui magistratus, putà ædiles, quæstores, tribuni, minores vocabantur, & creabantur tributis comitiis.

omnes

omnes consentirent, decrevit, vacationem rei navalis eis colonis non esse. Ostia, & Fregenæ, & Castrum novum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certaverunt. Consul deinde Manius Acilius ex senatusconsulto ad collegium fecialium retulit: *Ipsine utique regi Antiocho indiceretur bellum, an satis esset ad præsidium aliquod ejus nunciare? & num Ætolis quoque separatim indici juberent bellum? & num priùs societas* 4 *eis & amicitia renuncianda esset, quàm bellum indicendum?* Feciales responderunt: *Jam antè sese, quum de Philippo consulerentur, decresse, nihil referre, ipsi coràm, an ad præsidium nunciaretur.* 5 *Amicitiam renunciatam videri, quum legatis toties repetentibus res, nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent.* 6 *Ætolos ultro sibi bellum indixisse, quum Demetriadem sociorum urbem per vim occupassent; Chalcidem terrâ marique oppugnatum issent; regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent.* Omnibus jam satis comparatis, Manius Acilius consul edixit: *Ut, quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominique Latino impe-*

A.C.561. A.C.191.

Fecialium sententia de ratione indicendi belli.

4 *Eis.*] Hoc pronomen non in solos Ætolos necessariò cadit, sed & de Antiocho intelligi potest, qui diu antè socius & amicus Romanorum nuncupatur, suprà XXXII, 8.

5 *Amicitiam renunciatam videri.*] Satis declaratum videri nullam jam amicitiam populo Romano neque cum Antiocho, neque cum Ætolis esse, quum legatis Romanis toties repetentibus res, & conquerentibus injurias populo Romano factas, rex & Ætoli nec reddi, nec satisfieri æquum censuissent.

6 *Ætolos ultro sibi bellum indixisse.*] Nihil opus esse bellum Ætolis ab Romanis solenni denunciatione indici, quum Ætoli ipsi sibi per hostilia in Romanos facta bellum indixerint.

U.c.563. a.C.191.

rasset, quos secum in provinciam ire oporteret, & tribuni militum legionis primæ & tertiæ, 7 uti omnes Brundusium Idibus Maiis convenirent; ipse ante diem quintum Nonas Maias paludatus urbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in provincias profecti sunt.

Legati a Philippo & Ptolemæo.

IV. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo Macedoniæ & Ptolemæo Ægypti, Romam venerunt; pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam, & frumentum; ab Ptolemæo etiam 8 mille pondo auri, viginti millia pondo argenti allata. Nihil ejus acceptum. Gratiæ regibus actæ. Et quum uterque se cum omnibus copiis in Ætoliam venturum, belloque interfuturum, pollicerentur, Ptolemæo id remissum: Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populoque Romano facturum, si Manio Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masinissa rege legati venerunt. Carthaginienses 9 tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium ejus Romam apportaturos polliciti sunt: id ut ab se munus Romani acciperent, petere se; & classem 1 suorum suo sumptu com-

Carthaginienses & Masinissa frumentum & hordeum mittunt.

7 *Uti omnes.*] Lege, *ut hi omnes*: quemadmodum, l. XXII, c. 11; *ut, quibus oppida castellaque immunita essent, ut hi in loca tuta commigrarent.* Vid. & infrà, l. XXXVII, c. 4. De geminatione particulæ *ut* modò monuimus.

8 *Mille pondo auri.*] Selibras nostrates 1562., cum unciis 4. *Viginti millia pondo argenti* sunt selibræ nostrates 31250.

9 *Tritici modiûm mille.*] Hæc tritici summa mendosa procul dubio est. Hoc intelligitur statim ex summa à Masinissa oblata. Ceterùm *quingenta millia modiûm* Romanorum efficiunt modios nostrates circiter 385416; *trecenta millia*, 231250; *ducenta quinquaginta millia*, 192706.

1 *Suorum.*] Vacat hæc vox.

paraturos: & stipendium, quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masinissæ legati, quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciam; Romam trecenta millia modiûm tritici, ducenta quinquaginta hordei; equites quingentos, elephantos viginti regem ad Manium Acilium consulem missurum. De frumento utrisque responsum, ita usurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum: præterquam si quid navium ex fœdere deberent; de pecunia item responsum, nullam ante diem accepturos.

U.C.561. a.C.191.

V. Quum hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus, ne cessaret per hibernorum tempus, partim ipse sollicitabat civitatum animos mittendis legatis, partim ultro ad eum 2 veniebant: sicuti Epirotæ communi gentis consensu, & Elei e Peloponneso venerunt. Elei auxilium adversùs Achæos petebant, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primùm civitati suæ arma illaturos credebant. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minimè in partem ullam liberi aut simplicis animi. Apud regem gratiam initam volebant, cum eo ut caverent ne quid offenderent Romanos; petebant enim, 3 *ne se temere in causam deduceret, expositos adversùs Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. Sed si ipse posset terrestribus navalibusque copiis præsidere Epiro, cupidè eum omnes Epirotas &*

Antiochus civitates Græciæ sollicitat

2 *Veniebant.*] Legati: ut ab Epirotis, & ab Eleis.

3 *Ne se temere in causam deduceret.*] Ne vellet se temere in causam regiam descendere, partes regias amplecti.

U.c.561. a.C.191. *urbibus & portubus suis accepturos; si id non posset, deprecari, ne se nudos atque inermes Romano bello objiceret.* Hac legatione id agi apparebat, ut, sive (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, 4 integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliatâ satis apud regem gratiâ, quòd accepturi fuissent venientem; sive venisset, sic quoque spes veniæ ab Romanis foret, quòd non exspectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis quæ ad illos seque communiter pertinerent, loquerentur.

VI. In Bœotiam ipse profectus est, causas in speciem iræ adversùs Romanos eas quas antè dixi habentem, Brachyllæ necem, & bellum a Quintio Coroneæ, propter Romanorum militum cædes, illatum: reverâ per multa jam secula publicè privatimque labante egregiâ quondam disciplinâ gentis, & 5 multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obviàm effusis undique Bœotiæ principibus, Thebas venit; ibi in concilio gentis, quanquam & ad Delium impetu in præsidium Romanum facto, & ad Chalcidem, commiserat nec a parvis, nec dubiis principiis bellum, tamen eamdem orationem exorsus, quâ in colloquio primo ad Chalcidem, quâque per

4 *Integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent.*] Dele vocem *exercitus*. Sensus est: ut possent videri nihil fecisse, quo Romani offenderentur, & integram, nullaque ex parte læsam, cum iis amicitiam retinuisse.

5 *Multorum eo statu, qui.*] Quum multi per luxum ac delicias fortunis omnibus eversi in eo statu essent, ut incolumes esse nisi turbatis rebus non possent: quales describit Catilinæ socios Sallustius.

legatos in concilio Achæorum usus erat; ut amicitiam secum institui, non bellum indici Romanis postularet, neminem, quid ageretur, fallebat; decretum tamen 6 sub levi verborum prætextu pro rege adversùs Romanos factum est. Hac quoque gente adjunctâ, Chalcidem regressus; præmissis inde litteris, ut Demetriadem converterent principes Ætolorum, cum quibus de summa rerum deliberaret, navibus eò ad diem indictam concilio venit. Et Amynander accitus ad consultandum ex Athamania: & Annibal, jam diu non adhibitus, interfuit ei consilio. Consultatum de Thessalorum gente est, quorum omnibus qui aderant voluntas tentanda videbatur; in eo modò diversæ sententiæ erant, quòd alii extemplo agendum, alii ex hieme, quæ tunc ferme media erat, differendum in veris principium; & alii legatos tantummodo mittendos, alii cum omnibus copiis eundum censebant, terrendosque metu, si cunctarentur.

A.C.561. A.C.191.

Deliberat cum sociis de summa rerum.

VII. Quum circa hanc ferè consultationem disceptatio omnis verteretur, Annibal nominatim interrogatus sententiam, in universi belli cogitationem, regem atque eos qui aderant tali oratione avertit: *Si, ex quo trajecimus in Græciam, adhibitus essem in consilium, quum de Eubœa, de Achæis, de Bœotia agebatur, eam sententiam dixissem, quam hodie, quum de Thessalis agitur, dicam. Ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacumque ratione 7 censeo deducendos esse. Nam quod ad Eu-*

Annibalis de bello Romano sententia

6 *Sub levi verborum prætextu.*] Decretum factum est, ut sumeretur bellum adversùs Romanos, non quidem nominatos, sed verbis rem ita leviter prætexentibus ac tegentibus, ut nihil esset obscuri.

7 *Censeo deducendos.*] Libenter deleverimus ver-

U.c.561. a.C.191

bœam Bœotosque & Thessalos attinet, cui dubium est, quin, ut quibus nullæ suæ vires sint, præsentibus adulando semper, quem metum in consilio habeant, eodem ad impetrandam veniam utantur? 8 simul ac Romanum exercitum in Græcia viderint, ad consuetum imperium se avertant? nec iis noxæ futurum sit, quòd, quum Romani procul abessent, vim tuam præsentis exercitûsque tui experiri noluerint? Quantò igitur prius potiusque est, Philippum nobis conjungere, quàm hos; cui, si semel in causam descenderit, nihil integri futurum sit; quique eas vires afferat, quæ non accessio tantùm ad Romanum esse bellum, sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos? Hoc ego adjuncto (absit verbo invidia) qui dubitare de eventu possim? quum, quibus adversùs Philippum valuerint Romani, iis nunc fore videam ut ipsi oppugnentur. Ætoli, qui Philippum (quod inter omnes constat) vicerunt, cum Philippo adversùs Romanos pugnabant. Amynander atque Athamanum gens, quorum secundùm Ætolos plurima fuit opera in eo bello, nobiscum stabunt. Philippus tum, te quieto, totam molem sustinebat belli: nunc duo maximi reges, Asiæ Europæque viribus adversùs unum populum, ut meam utramque fortunam taceam, patrum certè ætate ne uni quidem Epirotarum regi parem, (9 qui quid tandem erit vobiscum comparatus?) geretis bellum. Quæ igitur res mihi fiduciam præbet conjungi nobis Philippum posse?

bum *censeo*. Magis enim videtur fore ad gustum Livii, si legatur: *Eam sententiam dixissem, quam hodie... dicam*; nempe *ante omnia Philippum & Macedonas in societatem belli quacumque ratione deducendos esse.*

8 *Simul ac.*] Mallemus *ac, simul Romanum exercitum. Simul*, pro *simul ac*, *simul atque.*

9 *Qui quid tandem erit.*] *Qui*, nempe Pyrrhus.

Una, communis utilitas, quæ societatis maximum vinculum est: altera, auctores vos Ætoli. U.c.561. a.C.191.
Vester enim legatus hic Thoas inter cetera, quæ ad exciendum in Græciam Antiochum dicere est solitus, ante omnia hoc semper affirmavit; fremere Philippum, & ægrè pati sub specie pacis leges servitutis sibi impositas; 1 *ille quidem feræ bestiæ vinctæ aut clausæ, & refringere claustra cupienti, regis iram verbis æquabat. Cujus si talis animus est, solvamus nos ejus vincula, & claustra refringamus, ut* 2 *erumpere diu coercitam iram in hostes communes possit. Quòd si nihil eum legatio nostra moverit, at nos quoniam nobis eum adjungere non possumus, ne hostibus nostris ille adjungi possit, caveamus. Seleucus filius tuus Lysimachiæ est: qui si eo exercitu, quem secum habet, per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit depopulari, facilè ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimùm tuenda avertet. De Philippo meam sententiam habes. De ratione universi belli quid sentirem, jam ab initio non ignorasti; quòd si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam, & castellum Euripi expugnatum Romani, sed Etruriam Ligurumque & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, &, qui maximus iis terror est, Annibalem in Italia esse audirent. Nunc quoque arcessas censeo omnès navales terrestresque copias. Sequantur classem onerariæ cum commeatibus; nam hîc sicut ad belli munera pauci sumus, sic nimis multi pro inopia commeatuum. Quum omnes tuas contraxeris vires, divisam classem partim Corcyræ in statione habebis, ne transitus Romanis liber ac tutus pateat: partim ad littus Italiæ, quod*

1 *Ille quidem feræ bestiæ.*] Hæc comparatio tribuitur superiore libro, c. 18, non Thoanti, sed Alexandro Acarnani.

2 *Erumpere diu coerci-*

U.c.561. a.C.191 *Sardiniam Africamque spectat, trajicies: ipse cum omnibus terrestribus copiis in Billynum agrum procedes. Inde Graciæ præsidebis, & speciem Romanis trajecturum te præbens, &, si res poposcerit, trajecturus. Hæc suadeo, qui, ut non omnis peritissimus sim belli, cum Romanis certè bellare bonis malisque meis didici. In quæ consilium dedi, in eadem nec infidelem, nec segnem operam polliceor. Dii approbent eam sententiam, quæ tibi optima visa fuerit.*

Eam non exsequitur Antiochus. VIII. Hæc ferme Annibalis oratio fuit; quam laudarunt magis in præsentia, qui aderant, quàm rebus ipsis exsecuti sunt; nihil enim eorum est factum, nisi quòd ad classem copiasque arcessendas ex Asia Polyxenidam misit. Legati Larissam ad concilium Thessalorum sunt missi, 3 & Ætolis Amynandroque dies ad conveniendum exercitui Pheras est dictus; eódem & rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperitur Amynandrum atque Ætolos, Philippum Megalopolitanum cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, ubi debellatum erat cum Philippo, misit; sive 4 ab ipso, quærente sibi commendationem ad Macedonum gentem & invidiam regi, quòd insepultos milites reliquisset, monitus; sive ab insita regibus vanitate, ad consilium specie amplum, re inane, animo adjecto. Tumulus est in unum ossibus, quæ passim strata erant, coacervatis factus, 5 qui

Legit ossa Macedonum ad Cynoscephalas.

tum iram.] Sic Tull. l. XVI, ad Att. ep. 3. *Ne in me stomachum erumpant.*

3 *Et Ætolis Amynandroque dies... est dictus.*] Lege, *& ab Ætolis.* Ætoli & Amynander contrahunt copias, dicta die ad quam exercitus Pheras convenire deberet.

4 *Ab ipso.*] Philippo Megalopolitano. Vid. suprà, l. XXXV, c. 47.

5 *Qui nullam gratiam.*]

nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippum movit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bæbium proprætorem 6 misit, *Antiochum in Thessaliam impetum fecisse; si videretur ei, moveret ex hibernis: se obviam processurum, ut quid agendum esset consulerent.*

U.c.561. a.C.191.

IX. Antiocho ad Pheras jam castra habenti, ubi conjunxerant ei se Ætoli & Amynander, legati ab Larissa venerunt, quærentes, quod ob factum dictumve Thessalorum bello lacesseret eos; simul orantes, ut remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingentos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt; hi exclusi aditu, jam omnia itinera obsidentibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, *Non belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorum causâ, se Thessaliam intrasse.* Similia his, qui cum Pheræis ageret, missus; cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad regem, principem civitatis Pausaniam miserunt. Qui quum haud dissimilia his, ut in causa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferociùs egisset; rex etiam atque etiam deliberare eos jussos, ne id consilii caperent, cujus, dum in futurum nimis cauti & providi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renunciata Pheras legatio quum esset, ne paulùm quidem dubitarunt, quin pro fide erga Romanos, quicquid fors belli tulisset, paterentur. Itaque & hi summâ ope parabant se ad

Ejus gesta in Thessalia.

Qui neque gratum Macedonibus Antiochum, & invisum Philippo fecit.

6 *Misit.*] Supple, litteras, vel nuncios qui docerent. Vid. suprà, l. VIII, c. 23.

U.c.561. a.C.191. urbem defendendam: & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus. Et, ut qui satis intelligeret, (neque enim dubium erat) in eventu ejus urbis positum esse, quam primam aggressus esset, aut sperni deinde ab universa gente Thessalorum, aut timeri se; omnem undique terrorem obsessis injecit. Primum impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde quum multi propugnantes caderent, aut vulnerarentur, labare animi cœpere. Revocati deinde castigationibus principum ad perseverandum in proposito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus jam copiis, in interiorem partem urbis concesserunt, cui brevior orbis munitionis circumjectus erat; postremò victi malis quum timerent, ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, quatuor millia armatorum, dum recens terror esset, Scotussam misit; nec ibi mora deditionis est facta: cernentibus Pheræorum recens exemplum, qui, quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem fecissent; cum ipsa urbe Hippolocus Larissæorumque deditum est præsidium. 7 Dimissi ab rege inviolati omnes: quòd eam rem magni momenti futuram rex ad conciliandos Larissæorum animos credebat.

X. Intra decimum diem quàm Pheras venerat his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu, primo adventu cepit; inde Cyperam & Metropolim, & iis circumjecta castella recepit; omniaque jam regionis ejus, præter Atracem & Gyrtonem, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit: ratus vel ter-

7 *Dimissi ab rege inviolati omnes: quòd eam rem.. futuram rex.*] Vel tolle *ab rege*, vel *rex*. Alterutrum enim vacat.

rore ceterarum expugnatarum, vel beneficio præsidii dimissi, vel exemplo tot civitatum dedentium sese, non ultrà in pertinacia mansuros. Elephantis agi ante signa terroris causâ jussis, quadrato agmine ad urbem incessit: ut incerti fluctuarentur animi magnæ partis Larissæorum inter 8 metum præsentem hostium, & verecundiam absentium sociorum. Per eosdem dies Amynander cum Athamanum juventute occupat Pellinæum: & Menippus cum tribus millibus peditum Ætolorum, & ducentis equitibus, in Perrhæbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi cepit, depopulatusque est agrum Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regem redeunt: consultanti, quidnam agendum esset de Larissa, supervenerunt. Ibi in diversum sententiæ tendebant: aliis vim adhibendam, & non differendum censentibus, quin operibus ac machinis simul undique mœnia aggrederentur urbis sitæ in plano, 9 apertæ, campestri undique aditu: aliis, nunc vires urbis, nequaquam Pheris conferendæ, memorantibus; nunc hiemem & tempus anni nulli bellicæ rei, minimè obsidioni atque oppugnationi urbium, aptum. Incerto regi inter spem metumque legati a Pharsalo, qui ad dedendam urbem suam fortè venerant, animos auxerunt. M. Bæbius interim cum Philippo in Dassaretiis congressus, Ap. Claudium ex communi consilio ad præsidium Larissæ misit, qui per Macedoniam magnis itineribus in jugum montium, quod super Gonnos est, pervenit. Oppi-

U.c.561.
a.C.191.

8 *Metum præsentem hostium.*] Lege, *præsentium*: sequitur enim, *absentium sociorum.*

9 *Apertæ, campestri undique aditu.*] Urbs *aperta* est, quam facilè quivis intrare potest. Urbs *campestri aditu*, ea est quæ ex plano, ex campestri aditur.

U.c.561. a.C.191. dum Gonni viginti millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltûs, quae Tempe appellantur, situm. Ibi castra metatus latiùs quàm pro copiis, & plures, quàm quot satis in usum erant, ignes quum accendisset, speciem quam quaesierat, hosti fecit, omnem ibi Romanum exercitum cum rege Philippo esse. Itaque hiemem instare apud suos causatus rex, unum tantùm moratus diem, ab Larissa recessit, & Demetriadem rediit. Ætolique & Athamanes in suos receperunt se fines. Appius etsi, cujus rei causâ missus erat, solutam cernebat obsidionem, tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorum animos descendit: duplexque lætitia erat, quòd & hostes excesserant finibus, & intra mœnia præsidium Romanum cernebant.

Antiochus nuptias Chalcide celebrat.

XI. Rex Chalcidem a Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ, quum patrem, 1 primò allegando, deinde coram ipse rogando fatigasset, invitum se gravioris fortunæ conditioni illigantem, tandem impetratâ re, tanquam in media pace nuptias celebrat: & reliquum hiemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanum & Græciam liberandam, omissâ omnium rerum curâ, in conviviis & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde, ex fatigatione magis quàm satietate earum, in somno traduxit. Eadem 2 omnes præfectos regios (qui ubique, ad Bœotiam maximè, præpositi hibernis erant) cepit luxuria: in eamdem & milites effusi sunt; nec quisquam eorum aut arma

Exercitus ejus luxuriâ corrumpitur.

1 *Primò allegando.*] Primò per amicos alloquendo.

2 *Omnes præfectos regios, qui ubique, ad Bœotiam maximè.*] Eadem cepit luxuria præfectos omnes regios, qui præpositi ubique hibernis erant, maximè ad Bœotiam, ubi pleræque Antiochi copiæ hibernabant.

induit; aut stationem, aut vigilias servavit; aut quicquam, quod militaris operis, aut muneris esset, fecit. Itaque principio veris, 3 quum per Phocidem Chæroneam, quò convenire omnem undique exercitum jusserat, venisset; facilè animadvertit, nihilo severiore disciplinâ milites quàm ducem hibernasse. Alexandrum inde Acarnanem & Menippum Macedonem, 4 Stratum Ætoliæ copias ducere jussit; ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactum processit; concilio principum Ætoliæ habito, viâ, quæ præter 5 Chalcidem & Lysimachiam fert ad Stratum, suis, qui per Maliacum sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanum multis emptus donis, non ipse solùm gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiam adduxerat. Is quum Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facilè ad defectionem posse cerneret impelli, propter metum Romanæ classis, quæ cum Atilio, quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus; nam quum in concilio dixisset, tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnibus, qui arma

U.c.561
a.C.191.

Antiochus Acarnaniam petit.

3 *Quum per Phocidem Charoneam.. venisset.*] Hìc & infrà, c. 12, loquitur Livius de Phocide, tanquam porrecta, ut antiquitus fuerat, juxta Bœotiam, Septentrionem versùs, & ad mare Euboicum pertinente. Hinc Antiochus hoc loco a Chalcide transit in Phocidem; inde venit Chæroneam, quæ est urbs Bœotiæ; & c. 12, per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem redit.

4 *Stratum Ætoliæ.*] Rursus, l. XLIII, c. 21. Livius Stratum Ætoliæ asserit, quamvis alii scriptores Acarnaniæ contribuant. Nimirum illud oppidum Ætoli ceperant ex Acarnanibus.

5 *Chalcidem & Lysimachiam.*] Ætoliæ urbes.

U.C.561. ferrent, exeundum ad Medionem & Thyrium,
a.C.191 ne ab Antiocho aut Ætolis occuparentur; fuere qui dicerent, nihil attinere omnes tumultuosè concitari: satis esse quingentorum hominum præsidium; eam juventutem nactus, trecentis Medione, ducentis Thyrii in præsidio positis, id agebat, ut pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis.

XII. Per eosdem dies, legati regis Medionem venerunt; quibus auditis, quum in concione, quidnam respondendum regi esset, consultaretur; & alii manendum in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis censerent; media visa est Clyti sententia, eoque accepta est, ut ad regem mitterent legatos, peterentque ab eo, ut Medionios super tanta re consultare in concilio Acarnanum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui ejus factionis erant, de industria conjecti, clam missis, qui regem admovere copias juberent, ipsi terebant tempus; itaque vixdum iis egressis, 6 Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & 7 trepidantibus, qui expertes proditionis fuerant, tumultuoséque juventutem ad arma vocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in urbem est inductus: & aliis suâ voluntate affluentibus, metu coacti etiam qui dissentiebant, ad regem convenerunt; quos placidâ oratione territos quum permulsisset, ad spem vulgatæ clementiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Thyrium a Medione profectus est, Mnesilocho eodem & legatis præmissis. Ceterùm detecta Medione fraus cautiores, non timidiores Thyrienses fecit; dato ei haud per-

6 *Antiochus in finibus, & mox ad portas erat.*] Potest recidi copula &.

7 *Trepidantibus.*] Concursantibus & multa molientibus.

plexo responso, nullam se novam societatem, nisi ex auctoritate 8 Romanorum imperatorum, accepturos, portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octavius missus a Quintio, quum præsidium & paucas naves ab 9 A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset, Leucadem venit, implevitque spei socios: Manium Acilium consulem jam cum legionibus mare trajecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum jam ad navigandum faciebat; rex præsidio Medione imposito, & in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Thyrio abscessit, & per Ætoliæ ac Phocidis urbes Chalcidem rediit.

U.c.561. a.C.191.

Redit in Eubœam.

XIII. Sub idem tempus M. Bæbius & Philippus rex jam antè per hiemem in Dassaretiis congressi, quum Ap. Claudium, ut obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hiberna regressi, principio veris conjunctis copiis in Thessaliam descenderunt. In Acarnania tum Antiochus erat. Advenientes, Philippus Mallœam Perrhæbiæ, Bæbius Phacium est aggressus; quo primo prope impetu capto, Phæstum eâdem celeritate capit; inde Atracem quum se recepisset, Cyretias hinc & Phricium occupat: præsidiisque per recepta

Philippus & Bæbius in Thessalia aliquot urbes capiunt.

8 *Romanorum imperatorum.*] Ultima vox videtur delenda.

9 *A. Postumio, qui ab Atilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat.*] Atilius non legatus, sed ipse prætor fuit, cui classis & Macedonia decreta erat. Vid. suprà, l. XXXV, c. 20. Credibile est igitur fuisse Postumium legatum Atilii, legendumque hoc loco *legatus*.

U.c.561. a.C.191. oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se conjungit. Sub adventum Romani exercitûs, seu ad metum virium, seu ad spem veniæ quum dedidissent sese; ad ea recipienda oppida, quæ Athamanes occupaverant, uno agmine ierunt. Erant autem hæc, Æginium, Ericinum, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, ubi Philippus Megalopolitanus cum quingentis peditibus & equitibus quadraginta in præsidio erat, & circumsidunt, & priusquam oppugnarent, mittunt ad Philippum qui moneret, ne vim ultimam experiri vellet. Quibus ille satis ferociter respondit, vel Romanis, vel Thessalis se crediturum fuisse: in Philippi se potestatem commissurum non esse. Posteaquam apparuit vi agendum; quia videbatur & Limnæam eodem tempore oppugnari posse, regem ad Limnæam ire placuit: Bæbius restitit ad Pellinæum oppugnandum.

M'. Acilius Cos. cum exercitu intrat Thessaliam.

XIV. Per eos fortè dies Manius Acilius consul 1 cum viginti millibus peditum, duobus millibus equitum, quindecim elephantis, mari trajecto, pedestres copias Larissam ducere delectos militum tribunos jussit; ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Adventu consulis deditio sine cunctatione est facta: traditumque præsidium regium, & cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pellinæum consul proficiscitur. Ibi primi Athamanes tradiderunt sese; deinde & Philippus Megalopolitanus: cui decedenti de præsidio, quum obvius fortè

Ejus res gesta.

1 *Cum viginti millibus peditum.*] Duas nempe legiones habebat consul, & parem numerum peditum sociorum. In eo quod sequitur membro, *duobus millibus equitum*, τὸ *millibus* supervacaneum est, & recidendum.

fuisset Philippus rex, ad ludibrium regem eum consalutari jussit; ipse congressus, fratrem, haud sanè decoro majestati suæ joco, appellavit. Deductus inde ad consulem, custodiri jussus: & haud ita multò pòst in vinculis Romam missus; cetera multitudo Athamanum, aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorum per eos dies oppidorum fuerat, Philippo tradita regi est; fuêre autem ad tria millia hominum. Consul Larissam est profectus, ubi de summa belli consultaturus; in itinere 2 ab Pieria & Metropoli legati tradentes urbes suas occurrerunt. Philippus Athamanum præcipuè captivis indulgenter habitis, ut per eos conciliaret gentem, nactus spem Athamaniæ potiundæ, exercitum eò duxit, præmissis in civitates captivis. Et illi magnam auctoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se regis munificentiamque commemorantes: & Amynander, cujus præsentis majestas aliquos in fide continuisset, veritus ne traderetur Philippo jam pridem hosti, & Romanis meritò tum propter defectionem infensis, cum conjuge ac liberis regno excessit, Ambraciamque se contulit; ita Athamania omnis in jus ditionemque Philippi concessit. Consul ad reficienda maximè jumenta, quæ & navigatione, & postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut renovato modicâ quiete exercitu, Cranonem est profectus. Venienti Pharsalus, Scotussa, & Pheræ, quæque in eis præsidia Antiochi erant, deduntur; ex iis interrogatis, qui manere secum vellent, mille volentes Philippo tradit: ceteros inermes Deme-

U.c.561. a.C.191.

2 *Ab Pieria & Metropoli.*] Lege, *Pialia.* Vid. not. 2, ad XXXII, 15.

U.c.561. a.C.191 triadem remittit. Proërnam inde recepit, 3 & quæ circa eam castella erant. Ducere tum porro in 4 sinum Maliacum cœpit. Appropinquante faucibus, super quas siti Thaumaci sunt, desertâ urbe, juventus omnis armata sylvas & itinera insedit, & in agmen Romanum ex superioribus locis incursavit. Consul primò mittere, qui ex propinquo colloquentes deterrerent eos a tali furore; posteaquam perseverare in incœpto vidit, tribuno 5 cum duorum signorum militibus circummisso, interclusit ad urbem iter armatis, vacuamque eam cepit; tum clamore ab tergo captæ urbis audito, refugientium undique ex sylvis insidiatorum cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem pervenit: inde Hypatæorum agros vastavit.

XV. Quum hæc agebantur, Chalcide erat Antiochus; qui jam tum cernens, nihil se ex Græcia, præter amœna Chalcide hiberna, & 6 infames nuptias petisse, Ætolorum vana promissa incusare, & Thoantem: Annibalem verò, non ut prudentem tantùm virum, sed prope vatem omnium quæ tum evenirent, admirari. Ne tamen temere cœpta segnitiâ insuper everteret, nuncios in Ætoliam mittit, ut omni contractâ juventute convenirent. Jam & ipse eò decem millia ferè peditum, ex iis qui postea venerant ex Asia expleta, & equites quingentos duxit. Quò quum aliquanto pauciores quàm unquam antea convenissent, & princi-

3 *Et quæ circa eam castella.*] Elegantiùs abesset vox *eam.*

4 *Sinum Maliacum.*] Vid. suprà not. 1, ad XXXV, 37.

5 *Cum duorum signorum militibus.*] Vid. not. 1, ad XXXIII, 1.

6 *Infames nuptias.*] Nuptias parum decoras tanto regi.

pes tantummodo cum paucis clientibus essent, atque ii dicerent omnia sedulò ab se facta, ut quamplurimos ex civitatibus suis evocarent, nec 7 auctoritate, nec gratiâ, nec imperio adversùs detrectantes militiam valuisse; destitutus undique & ab suis, qui morabantur in Asia, & ab sociis, qui ea in quorum spem vocaverant non præstabant, intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id jugum, sicut Apennini dorso Italia dividitur, ita mediam Græciam dirimit; ante saltum Thermopylarum in septentrionem versa Epirus, & Perrhæbia, & Magnesia, & Thessalia est, & Phthiotæ Achæi, & sinus Maliacus; intra fauces ad meridiem vergunt, Ætoliæ pars major, & Acarnania, & cum Locride Phocis, & Bœotia adjunctaque insula Eubœa, &, excurrente in altum, velut promontorio, Atticâ terrâ, sita ab tergo 8 & Peloponnesus. Hoc jugum ab Leucate & mari ad Occidentem verso, per Ætoliam ad alterum mare Orienti objectum tendens, ea aspreta rupesque interjectas habet, ut non modò exercitus, sed ne expediti quidem facilè ullos ad transitum calles inveniant. Extremos ad Orientem montes Oetam vocant: quorum quod altissimum est, Callidromon appellatur; in cujus valle ad Maliacum sinum vergente iter est non latius quàm sexaginta passus. Hæc una militaris via est, quâ traduci exercitus, si non prohibeantur, possint; ideo Pylæ, & ab aliis, quia calidæ aquæ in ipsis faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur; nobilis Lacedæmo-

U.c.561. a.C.191.

Antiochus intra saltum Thermopylarum castra locat.

Descriptio locorum.

7 *Auctoritate... gratiâ... imperio.*] De vocibus *auctoritate* & *imperio*, vid. not. 1, ad I, 7. *Gratia* a volentibus eblanditur: *auctoritas* injicit verecundiam recusandi: *imperium* cogit.

8 *Et Peloponnesus.*] Dele superfluam voculam *&*.

U.c.561. a.C.191. miorum adversùs Persas morte magis memorabili, quàm pugnâ.

XVI. Haudquaquam pari tum animo Antiochus intra portas loci ejus castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat: & quum duplici vallo fossâque, & muro etiam, quâ res postulabat, ex multa copia passim jacentium lapidum, permunisset omnia; satis fidens nunquam eâ vim Romanum exercitum facturum, Ætolos ex quatuor millibus (tot enim convenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam, quæ ante ipsas fauces posita est, partim Hypatam mittit, & Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum, & jam multis nunciantibus circa Hypatam omnia evastari. *Cos. ad Thermopylas.* Consul depopulatus Hypatensem primò, deinde Heracleensem agrum, inutili utrobique auxilio Ætolorum, in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum adversùs regem castra posuit. Ætolorum utræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui, priusquam hostem cerneret, satis omnia permunita, & præsidiis obsepta videbantur, timor deinde incessit, ne quos per imminentia juga calles inveniret ad transitum Romanus; nam & Lacedæmonios quondam ita a Persis circumitos fama erat, 9 & nuper Philippum ab iisdem Romanis; itaque nuncium Heracleam ad Ætolos mittit, ut hanc saltem sibi operam eo bello præstarent, ut vertices circà montium occuparent obsiderentque, ne quâ transire Romanus posset. Hoc nuncio audito, dissensio inter Ætolos orta est; pars imperio parendum regis atque eundum censebant, pars subsistendum Heracleæ, ad utramque fortunam, ut sive vi-

9 *Et nuper Philippum.*] Ad Aoum amnem.

ctus a consule rex esset, in expedito haberent integras copias ad opem propinquis ferendam civitatibus suis; sive vinceret, ut dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Utraque pars non mansit modò in sententia sua, sed etiam exsecuta est consilium; duo millia Heracleæ substiterunt: duo trifariam divisa, Callidromum, & Rhoduntiam, & Tichiunta (hæc nomina cacuminibus sunt) occupavere.

U.c.561. A.C.191.

XVII. Consul posteaquam insessa superiora loca ab Ætolis vidit, M. Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum, 1 consulares legatos, cum binis millibus delectorum militum, ad castella Ætolorum, Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta, Catonem in Callidromum mittit. Ipse, priusquam ad hostem copias admoveret, vocatos in concionem milites, paucis est allocutus: 2 *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos esse video, qui in hac eadem provincia T. Quintii ductu auspicioque militaveritis. Macedonico bello inexsuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit, quàm hic. Quippe portæ sunt hæ: & unus, inter duo maria clausis omnibus, velut naturalis transitus est. Munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt, & validiores impositæ: exercitus hostium ille & numero major, & militum genere aliquanto melior. Quippe illic Macedones Thracesque & Illyrii erant,*

Cos. suos hortatur.

1 *Consulares legatos.*] Apud Ciceronem lib. de Sen. n. 32, Cato dicit se tribunum militum depugnasse apud Thermopylas.

2 *Plerosque omnium ordinum, milites, inter vos.*] Adjuvimus interpunctione hunc locum, ut appareat vocem *milites* seorsum legendam, quippe qui à consul eos qui audiunt compellat; *plerosque* autem *omnium ordinum* intelligendos esse non milites solùm, sed duces quoque, & centuriones, & præfectos, &c.

U.c.561. a.C.191. *ferocissimæ omnes gentes: hîc Syri & Asiatici Græci sunt, levissima genera hominum, & servituti nata. Rex ille bellicosissimis, exercitatus jam inde ab juventa finitimis Thracum atque Illyriorum, & circà omnium accolarum bellis: hic, ut aliam omnem vitam sileam, is est, qui quum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam transisset, nihil memorabilius toto tempore hibernorum gesserit, quàm quòd amoris causâ ex domo privata, & obscuri etiam inter populares generis, uxorem duxit; & novus maritus, velut saginatus nuptialibus cœnis, ad pugnam processit. Summa virium speique ejus in Ætolis fuit, gente vanissima & ingratissima, ut vos priùs experti estis, nunc Antiochus experitur. Nam nec convenerunt frequentes, nec contineri in castris potuerunt, & in seditione ipsi inter se sunt: & quum Hypatam tuendam Heracleamque depoposcissent, neutram tutati, refugerunt in juga montium, pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus, nusquam æquo campo non modò congredi se ad pugnam audere, sed ne castra quidem in aperto ponere, relictâ omni ante se regione eâ, quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur, condidit se intra rupes: ne ante fauces quidem saltûs, ut quondam Lacedæmonios fama est, sed intrà penitus retractis castris: 3 quod quantùm interest ad timorem ostendendum, an muris alicujus urbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ, nec Ætolos vertices illi, quos ceperunt. Satis undique provisum antéque præcautum est, ne quid adver-*

3 *Quod quantùm interest.*] Quid intereſt ad timorem oſtendendum, hoc ne fecerit, an muris alicujus urbis ſe incluſerit? Nonne æquè timorem oſtendit, dum intra fauces ſaltûs retrahit caſtra, ac ſi muris alicujus urbis ſe incluſiſſet?

alius vos in pugna præter hostes esset. Illud proponere animo vestro debetis, non vos pro Græciæ libertate tantùm dimicare, (quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam a Philippo antè, nunc ab Ætolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantùm in præmium vestrum cessura, quæ nunc in regiis castris sunt: sed illum quoque omnem apparatum, qui in dies ab Epheso exspectatur, prædæ futurum: Asiam deinde Syriamque, & omnia usque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos. Quid deinde aberit, quin ab Gadibus ad 4 mare Rubrum Oceano fines terminemus, qui Orbem terrarum amplexu finit, & omne humanum genus, secundùm deos, nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, ut crastino die, bene juvantibus diis, acie decernamus.

U.C.561. A.C.191.

Pugna ad Thermopylas.

XVIII. Ab hac concione dimissi milites, priusquam corpora curarent, arma telaque parant. Luce primâ, signo pugnæ proposito, instruit aciem consul, arctâ fronte ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit, & ipse copias eduxit. Levis armaturæ partem ante vallum in primo locavit: tum 5 Macedonum robur, quos Sarissophoros appellabant, velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit; his ab sinistro cornu jaculatorum sagittariorumque & funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit, ut ex altiore loco nuda latera hostium incesserent: 6 ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum

4 *Mare Rubrum.*] Vid. not. 3, ad XLII, 52.

5 *Macedonum robur.*] Macedonas, quod roboris erat in exercitu. Macedonas autem istos Syro-macedonas intellige, posteros vel successores eorum, qui sub Alexandro, ac deinde Seleuco, militaverant.

6 *Ab dextro Macedonibus.*] Otiosa est vox *Mace-*

U.c.561. finem, quâ loca usque ad mare invia palustri
a.C.191. limo & voraginibus claudunt, elephantos cum assueto præsidio posuit; post eos, equites: tum modico intervallo relicto, ceteras copias in secunda acie. Macedones pro vallo locati, primò facilè sustinebant Romanos tentantes ab omni parte aditus: multùm adjuvantibus qui ex loco superiore fundis, velut nimbum, 7 glandes & sagittas simul & jacula ingerebant; deinde, ut major, nec jam toleranda vis hostium inferebat se, pulsi loco, intra munimenta subductis ordinibus concesserunt: inde ex vallo prope alterum vallum, hastis præ se objectis, fecerunt: & ita modica altitudo valli erat, ut & locum superiorem ad pugnandum suis præberet, & propter longitudinem hastarum subjectum haberet hostem. Multi temere subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incœpto irrito recessissent, aut plures cecidissent, ni M. Porcius ab jugo Callidromi, dejectis inde Ætolis, & magna ex parte cæsis, (incautos enim & plerosque sopitos oppresserat) super imminentem castris collem apparuisset. Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhoduntiam, nequicquam subire ad ea castella conato, fuerat.

XIX. Macedones, quique alii in castris regiis erant, primò, dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat, Ætolos credere, visâ procul pugnâ, subsidio venire; ceterùm ut primùm signaque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt, tantus repentè pavor omnes cepit, ut abjectis armis fugerent. 8 Et munimenta

donibus.] Potest enim suppleri *his*, quod in fronte periodi positum est.

7 *Glandes.*] Sphærulas plumbeas, quæ fundis emittebantur.

8 *Et munimenta sequentes impedierunt.*] Romanos fugientem hostem sequentes & munimenta impedie-

nimenta sequentes impedierunt, & angustiæ vallis, per quam sequendi erant; & maximè omnium, quòd elephanti novissimi agminis erant, quos pedes ægrè præterire, eques nullo poterat modo, timentibus equis, tumultumque inter se majorem, quàm in prælio edentibus. Aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Scarphiam tamen eo die persecuti sunt hostem. Multis in ipso itinere cæsis captisque non equis virisque tantùm, sed etiam elephantis, quos capere non potuerant, interfectis, in castra reverterunt: quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Ætolis Heracleam obtinentibus præsidio, sine ullo haud parum audacis incepti effectu, fuerant. Consul noctis insequentis tertiâ vigiliâ præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum primâ luce movit. Aliquantum viæ præceperat rex, ut qui non antè quàm Elatiæ ab effuso constiterit cursu: ubi primùm reliquiis pugnæque & fugæ collectis, cum perexigua manu semiermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est, sed magnam partem agminis, aut lassitudine 9 subsistentis, aut errore, ut qui sine ducibus per ignota itinera fugerent, dissipatos oppresserunt; nec præter quingentos, qui circa regem fuerunt, ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex decem millibus militum, quos, Polybio auctore, trajecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus; quid si Antiati Valerio credamus, sexaginta millia militum fuisse in regio exercitu scribenti, quadraginta inde millia cecidisse, supra quinque mil-

U.c.561. A.C.191.

Victus Antiochus.

Chalcidem se recipit.

runt, & angustiæ vallis quæ transeunda erat sequentibus victos.

9 *Subsistentis.*] Vel scribe, vel intellige *subsistentes.* Sequitur enim *dissipatos.*

U.c.561. a.C.191. lia capta cum signis militaribus ducentis triginta? Romanorum centum quinquaginta in ipso certamine pugnæ, ab incursu Ætolorum se tuentes non plus quinquaginta interfecti sunt.

Cos. Antiochum persequitur. XX. Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, consciæ defectionis civitates, cum velamentis ante portas stabant; metu ne hostiliter diriperentur; ceterùm per omnes dies, haud secus quàm in pacato agro, sine violatione ullius rei, agmen processit; donec in agrum Coroneum ventum est. Ibi statua regis Antiochi posita in templo 1 Minervæ Itoniæ iram accendit: permissumque militi est, ut circumjectum templo agrum popularetur; deinde cogitatio animum subiit, quum communi decreto Bœotorum posita esset statua, indignum esse in unum Coronensem agrum sævire. Revocato extemplo milite, finis populandi factus: castigati tantùm verbis Bœoti, ob ingratum in tantis tamque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus decem naves regiæ, cum præfecto Isidoro, ad Thronium in sinu Maliaco stabant; eò gravis vulneribus Alexander Acarnan nuncius adversæ pugnæ quum perfugisset, trepidæ inde recenti terrore naves Cenæum Eubœæ petierunt; ibi mortuus sepultusque Alexander. Tres, quæ ex Asia profectæ eumdem portum tenuerant, naves, auditâ exercitûs clade, Ephe-

1 *Minervæ Itoniæ.*] Minerva sic cognominata est, vel ab Itono Amphictyonis filio, patre Bœoti, a quo Bœotia nomen accepit: vel ab urbe Thessaliæ Itone: unde Bœoti exemplum sumpserunt Minervæ sub hoc cognomine colendæ, templique ei apud Coroneam exstruendi. In hoc templum Bœoti de rebus communibus deliberaturi conveniebant. Atque ob eam videlicet causam ibi statua Antiocho posita erat.

sum redierunt. Isidorus ab Cenæo Demetriadem, si fortè eò deferret fuga regem, trajecit. Per eosdem dies A. Atilius præfectus Romanæ classis, magnos regios commeatus, jam fretum, quod ad Andrum insulam est, prætervectos, excepit: alias mersit, alias cepit naves; 2 quæ novissimæ agminis erant, cursum in Asiam verterunt. Atilius Piræeum, unde profectus erat, cum agmine captivarum navium revectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus, & aliis ejusdem regionis sociis divisit.

U.c.561. a.C.191.

XXI. Antiochus sub adventum consulis a Chalcide profectus, Tenum primò tenuit; inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, quum appropinquante eo, Aristoteles, præfectus regis, urbe excessisset. Et ceteræ urbes in Eubœa sine certamine traditæ, paucosque per dies omnibus perpacatis, sine ullius noxa urbis, exercitus Thermopylas reductus: multò modestiâ post victoriam, quàm ipsâ victoriâ laudabilior. Inde consul M. Catonem, 3 per quem quæ gesta essent senatus populusque Romanus haud dubio auctore sciret, Romam misit. Is a Creusâ (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: a Patris Corcyram usque Ætoliæ atque Acarnaniæ littora legit: atque ita ad Hydruntum Italiæ trajecit; quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu pervenit; ante lucem ingressus urbem, a porta ad prætorem M. Junium iter intendit. Is primâ luce senatum vocavit; quò L. Cornelius Scipio, aliquot diebus antè a consule dimissus, quum adveniens

Antiochus in Asiam trajicit.

Cato nuncius victoriæ.

2 *Quæ novissimæ agminis.*] Magis placeret *novissimi*.

3 *Per quem... haud dubio auctore.*] Lege, *per quem.. haud dubium auctorem.*

U.c.561. a.C.191. audisset prægressum Catonem in senatu esse; supervenit exponenti quæ gesta essent. Duo inde legati jussu senatûs in concionem sunt producti: atque ibi eadem, quæ in senatu, de rebus in Ætolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduum decreta est: & ut quadraginta hostiis majoribus prætor, quibus diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdem dies & M. Fulvius Nobilior, qui biennio antè prætor in ulteriorem Hispaniam erat profectus, ovans urbem est ingressus: 4 argenti bigati præ se tulit centum & triginta millia: & extra numeratum 5 duodecim millia pondo argenti: 6 auri pondo centum viginti septem.

Ætolos ad resipiscendum invitat Cos.

XXII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Ætolos præmisit, *ut tunc saltem experti regiam vanitatem resipiscerent; traditâque Heracleâ, cogitarent de petenda ab senatu seu 7 furoris sui, seu erroris venia. Et 8 ceteræ Græciæ civitates defecisse eo bello ab optimè de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cujus fiduciâ ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Ætolos quoque, quanquam non secuti sint regem, sed arcessierint, & duces belli, non socii fuerint, 9 si pœnitere possint, posse & incolumes esse.* Ad ea quum pacati nihil responderetur, appareretque

4 *Argenti bigati.. centum & triginta millia.*] Denarios 130000. Marcas nostrates 2031, cum unciis 2.

5 *Duodecim millia pondo argenti.*] Marcas nostrates 18750.

6 *Auri pondo centum viginti septem.*] Marcas nostrates 198, cum semunciis 7.

7 *Furoris.*] Amentiæ.

8 *Ceteræ Græciæ.*] Ceterarum Græciæ partium.

9 *Si pœnitere possint.*] Hæc loquendi forma, quamvis parum usitata, non ideo tamen mendi arguenda est. Occurrunt enim & alia ejus exempla apud veteres scriptores.

armis rem gerendam, &, rege superato, bellum Ætolicum integrum restare; castra ab Thermopylis ad Heracleam movit: eoque ipso die, ut situm nosceret urbis, ab omni parte equo mœnia est circumvectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminentem loco alto & undique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi urbem constituit; a flumine Asopo, quâ & gymnasium est, L. Valerium operibus atque oppugnationi præposuit: 1 arcem extra muros, quæ frequentiùs prope quàm urbs habitabatur, Ti. Sempronio Longo oppugnandam dedit: a sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bæbium; ab altero amniculo, quem Melana vocant, adversùs Dianæ templum, Appium Claudium opposuit. 2 Horum magno certamine intra paucos dies turres, arietesque, & alius omnis apparatus oppugnandarum urbium perficitur. Et quum ager Heracleensis paluster omnis frequensque proceris arboribus, benignè ad omne genus operum materiam suppeditabat; tum, quia refugerant intra mœnia Ætoli, deserta, quæ in vestibulo urbis erant,

U.c.561. a.C.191.

Heracleam obsidet.

1 *Arcem extra muros, quæ frequentiùs prope quàm urbs habitabatur.*] Hæc pugnant cum iis quæ c. 24, traduntur. Ibi enim Ti. Sempronius ab sua parte primus urbem capere dicitur: quâ captâ Ætoli confugiunt in arcem. Emendat Gronovius: *partem, quâ extra muros frequentiùs prope quàm in urbe habitabatur.* Hanc emendationem egregiè firmant hæc verba, c. 24, quibus describitur ea pars, quæ a Ti. Sempronio oppugnabatur: *pars una, in qua ædificia extra urbem erant.*

2 *Horum magno certamine.*] Quum hi inter se magno studio certarent, quis mandatum opus celeriùs perficeret.

U.c.561. a.C.191. tecta, in varios usus non tigna modò & tabulas, sed laterem quoque, & cæmenta, & saxa variæ magnitudinis, præbebant.

XXIII. Et Romani quidem, operibus magis quàm armis, urbem oppugnabant: Ætoli contra armis se tuebantur; nam quum ariete quaterentur muri, non laqueis, ut solet, exceptos declinabant ictus: 3 sed armati frequentes, quidam ignes etiam, quos aggeribus injicerent, ferebant; fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi, quum pro dirutis reficerent muros, crebriores eos, ut pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigrè fecerunt: in dies deinde, pauciores & segniùs. Etenim quum multis urgerentur rebus, nulla eos res æquè ac vigiliæ conficiebant; Romanis in magna copia militum succedentibus aliis in stationem aliorum, Ætolos propter paucitatem eosdem dies noctesque assiduo labore urente. Per quatuor & viginti dies, ita ut nullum tempus vacuum dimicatione esset, adversùs quatuor e partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Quum fatigatos jam Ætolos sciret consul & ex ratione temporis, & quòd ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit; mediâ nocte receptui signum dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos usque ad tertiam diei horam quietos in castris tenuit; inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctem perducta est: intermissa deinde usque ad tertiam diei horam. Fatigationem rati causam esse Ætoli non continuandæ oppugna-

3 *Sed armati frequentes.*] Adjice omnino *erumpebant*, vel aliud quid simile.

tionis, quæ & ipsos affecerat, ubi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc revocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiam diei horam armati in muris apparebant.

U.c.561.
a.C.191.

XXIV. Consul quum nocte mediâ intermisisset oppugnationem, quartâ vigiliâ rursus ab tribus partibus summâ vi aggressus, ab una Ti. Sempronium tenere intentos milites signumque exspectantes jussit, ad ea, in nocturno tumultu, unde clamor exaudiretur, haud dubiè ratus hostes concursuros. Ætoli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Hostes partim per ruinas jacentis muri transscendere conantur: partim scalis ascensus tentant; adversùs quos undique ad opem ferendam occurrunt Ætoli. Pars una, in qua ædificia extra urbem erant, neque defenditur, neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum exspectabant; defensor nemo aderat. Jam dilucescebat, quum signum consul dedit: & sine ullo certamine partim per semiruta, partim scalis integros muros transscendêre. Simul clamor index capti oppidi est exauditus, undique Ætoli desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores, permissu consulis, diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quàm ut miles coërcitus in tot receptis hostium urbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Revocatos inde a medio ferme die milites quum in duas divisisset partes, unam radicibus montium circumduci ad rupem jussit, quæ fastigio altitudinis par, mediâ valle velut abrupta ab arce erat; sed adeo prope geminata cacumina eorum montium sunt, ut ex vertice altero con-

Et capit.

U.c.561 a.C.191. jici tela in arcem possint: cum dimidia militum parte consul ab urbe ascensurus in arcem, signum ab iis qui ab tergo in rupem evasuri erant, exspectabat. Non tulere qui in arce erant Ætoli primum eorum qui rupem ceperant clamorem, deinde impetum ab urbe Romanorum; & fractis jam animis, & nullâ ibi præparatâ re ad obsidionem diutius tolerandam: utpote congregatis feminis, puerisque, & imbelli aliâ turbâ in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset; itaque ad primum impetum abjectis armis, dediderunt sese. Traditus inter ceteros princeps Ætolorum Damocritus est: qui principio belli decretum Ætolorum, quo arcessendum Antiochum censuerant, T. Quintio poscenti responderat, *In Italia daturum, quum castra ibi Ætoli posuissent;* ob eam ferociam majus victoribus gaudium traditus fuit.

XXV. Eodem tempore, quo Romani Heracleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat; circa Thermopylas cum consule redeunte ex Bœotia, ut victoriam ipsi populoque Romano gratularetur, excusaretque quòd morbo impeditus bello non interfuisset, congressus; inde diversi ad duas simul oppugnandas urbes profecti. Intersunt septem millia ferme passuum: 4 & quia Lamia quum posita est

4 *Et quia Lamia.*] *Intersunt*, inquit Livius, Lamiam inter & Heracleam *septem millia passuum: & quia Lamia quum posita in tumulo est, tum regionem eam maximè*, (sic enim mallemus) quæ ad Heracleam vergit, *despectat, oppidò quàm*, id est, valde *breve intervallum videtur, & omnia in conspectu sunt.* Intervallum inter duas urbes & per se breve est, quippe quod sit septem tantummodo millium, sive duarum paulò amplius leucarum nostrarum; & ob situm Lamiæ in tumulo positæ

in tumulo, tum regionem eâ maximè despe- *U.c.561. a.C.191.* ctat, oppidò quàm breve intervallum videtur, & omnia in conspectu sunt. Quum enixè, velut proposito certamine, Romani Macedonesque diem ac noctem, aut in operibus, aut in præliis essent, hoc major difficultas Macedonibus erat, quòd Romani aggere & vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabant, & in asperis locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. Et quum parum procederet inceptum, per colloquia principum oppidanos tentabat rex, ut urbem dederent: haud dubius quin, si priùs Heraclea capta foret, Romanis se potiùs quàm sibi dedituri essent, 5 suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata: confestim enim ab Heraclea capta nuncius venit, ut oppugnatione absisteret: *æquius esse, Romanos milites, qui acie dimicassent cum Ætolis, præmia victoriæ habere.* Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade urbis, 6 ipsi ne quid simile paterentur effugerunt.

Lamiam Philippus oppugnat.

Jubetur ab ea recedere.

XXVI. Paucis priusquam Heraclea capere-

brevius etiam videtur. Nempe ex loco alto despicientibus aliquod iter per plana, spatium illud brevius videtur, quàm si ex campestri metiremur illud oculis. Deinde Lamia *eam maximè*, quæ ad Heracleam vergit, *regionem despectat.* Ideo *omnia* quæ sunt & fiunt inter duas urbes, *in conspectu sunt. Oppidò quàm* dixit Livius, ut *sanè quàm*, & alia multa ejusdem generis. Sic infrà l. XXXIX, c. 47, *oppidò quàm parva.*

5 *Suamque gratiam consul in obsidione liberanda facturus esset.*] Et liberatæ obsidione urbis gratiam in se derivaturus esset consul; sive, id acturus esset ut a se haberent liberatæ obsidione urbis beneficium obsessi.

6 *Ipsi ne quid simile paterentur effugerunt.*] Solutâ nimirum a Philippo obsidione. Sed tempus duntaxat

U.c.561. a.C.191 *Ætolorum legati ad Antiochum.* tur diebus, Ætoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem, qui & antea, missus est; mandata erant, ut ab rege peterent primùm, ut ipse coactis rursus terrestribus navalibusque copiis, in Græciam trajiceret: deinde, si qua ipsum teneret res, ut pecuniam & auxilia mitteret; *id quum ad dignitatem ejus fidemque pertinere, non prodi socios, tum etiam ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni curâ vacuos, quum Ætolorum gentem sustulissent, omnibus copiis in Asiam trajicere.* Vera erant quæ dicebantur: eò magis regem moverunt. Itaque in præsentia pecuniam, quæ ad usus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia terrestria navaliaque affirmavit missurum. Thoantem unum ex legatis retinuit, & ipsum haud invitum morantem, ut exactor præsens promissorum adesset.

Ætoli de pace agunt. XXVII. Ceterùm Heraclea capta fregit tandem animos Ætolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renovandum acciendumque regem in Asiam miserant legatos, abjectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad consulem miserunt. Quos dicere exorsos consul interfatus, quum alia sibi prævertenda esse dixisset, redire Hypatam eos, datis dierum decem induciis, & L. Valerio Flacco cum iis misso, jussit: ei quæ secum actori fuissent exponere, & si qua vellent alia. Hypatam ut est ventum, principes Ætolorum apud Flaccum concilium habuerunt, consultantes, quonam agendum modo apud consulem foret. Parantibus iis antiqua fœderum ordiri, meritaque in populum

lucrata Lamia est, paucis post mensibus, ut narratur infrà XXXVII, 4 & 5, expugnata.

Romanum, *Absistere iis* Flaccus jussit, *quæ ipsi violassent ac rupissent; confessionem iis culpæ magis profuturam, & totam in preces orationem versam; nec enim in causa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis positam esse. Et suppliciter agentibus iis se adfuturum, & apud consulem, & Romæ in senatu; eò quoque enim mittendos fore legatos.* Hæc una via omnibus ad salutem visa est, 7 *ut in fidem se permitterent Romanorum. Ita enim & illis violandi supplices verecundiam se imposituros: & ipsos nihilominus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset.*

U.c.561. a.C.191.

XXVIII. Posteaquam ad consulem ventum est, Phæneas legationis princeps longam orationem, & variè ad mitigandam iram victoris compositam, ita ad extremum finivit, ut diceret, *Ætolos se suaque omnia fidei populi Romani permittere.* Id consul ubi audivit, *Etiam atque etiam videte*, inquit, *Ætoli, ut ita permittatis.* Tum decretum Phæneas, in quo id disertè scriptum erat, ostendit. *Quando ergo*, inquit, *ita permittitis, postulo ut mihi Dicæarchum civem vestrum, & Menetam Epirotam*, (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) *& Amynandrum cum principibus Athamanum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis.* Prope dicentem interfatus Romanum Phæneas, *Non in servitutem*, inquit, *sed in fidem tuam nos tradidimus: & certum habeo te imprudentiâ labi, qui nobis imperes, quæ moris Græcorum non sint.* Ad hæc consul, *Nec hercle*, inquit, *magnopere nunc*

Fidei P. R. se permittunt.

Consulis postulata.

7 *Ut in fidem se permitterent Romanorum.*] Apud Romanos *in fidem se permittere* idem prorsus valebat, ac se suaque victoris permittere arbitrio. Id autem ignorabant Ætoli, nomine *fidei* in errorem inducti.

U.c.561. a.C.191. *curo, quid Ætoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: dum ego more Romano 8 imperium inhibeam in deditos modò decreto suo, antè armis victos. Itaque, ni properè fit quod impero, vinciri vos jam jubeo*: afferrique catenas, & circumsistere lictores jussit. Tum fracta Phæneæ ferocia, Ætolisque aliis est: & tandem, cujus conditionis essent, sensere. Et *se quidem* Phæneas, *& qui adsint Ætolorum, scire facienda esse quæ imperentur*, dixit: *sed ad decernenda ea concilio Ætolorum opus esse; ad id petere, ut decem dierum inducias daret.* Petente Flacco pro Ætolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Ubi quum in consilio delectorum, quos Apocletos vocant, Phæneas & quæ imperarentur, & quæ ipsis prope accidissent, exposuisset; ingemuerunt quidem principes conditioni suæ, parendum tamen victori censebant, & ex omnibus oppidis convocandos Ætolos ad concilium.

Exasperantur Ætoli. XXIX. Posteaquam verò omnis coacta multitudo eadem illa audivit, adeo sævitiâ imperii atque indignitate exasperati animi sunt, ut, si in pace fuissent, illo impetu iræ concitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: *Quonam modo enim utique regem Amynandrum se tradere posse?* Et spes fortè oblata, quòd Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens, implevit exspectatione vanâ multitudinem, terrâ marique ingens parari bellum. Is, duodecimo die quàm conscenderat navem, in Ætoliam perfectâ legatione rediens Phalara in sinu Maliaco tenuit; inde Lamiam pecuniam quum de-

8 *Imperium inhibeam.*] *Imperium inhibere* est exercere imperium, uti imperio. Vid. suprà III, 38; & adde not. 1, ad l. III, c. 59.

vexisset, ipse cum expeditis vesperâ primâ inter Macedonum Romanaque castra medio agro, dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum, deductusque ad regem est, nondum convivio dimisso. Quod ubi nunciatum est, velut hospitis, non hostis, adventu motus Philippus, accumbere eum epularique jussit: atque inde dimissis aliis, solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Ætolorum pravæ consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia, accusavit, qui primùm Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. *Sed præteritorum, quæ magis reprehendi, quàm corrigi possint, oblitum se, non facturum ut insultet adversis rebus eorum. Ætolos quoque finire tandem adversùs se odia debere; & Nicandrum privatim ejus diei, quo servatus a se foret, meminisse.* Ita datis, qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana supervenit.

U.c.561. a.C.191.

XXX. Manius Acilius venditâ, aut concessâ militi circa Heracleam prædâ, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Ætolos, ut inde totum impetum belli sustinerent, audivit; præmisso Ap. Claudio cum quatuor millibus militum ad occupanda juga, quâ difficiles transitus montium erant, ipse Oetam ascendit, Herculique sacrificium fecit in eo loco, quem Pyram, quòd ibi mortale corpus ejus dei sit crematum, appellant; inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Ut ad Coracem est ventum (mons est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & jumenta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. Id facilè apparebat, quàm

U.c 561. a.C. 191. *Cos.* *Naupactum obsidet.*

cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio, ut clauderet transitum, insedisset. 9 Tum quoque vexato exercitu, ad Naupactum descendit: & uno castello adversùs arcem posito, ceteras partes urbis, divisis copiis pro situ mœnium, circumsedit; nec minus operis laborisque ea oppugnatio, quàm Heracleæ, habuit.

XXXI. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quòd concilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ civitates, Messene & Elis, extra concilium Achaicum erant: cum Ætolis sentiebant. Elei tamen, post fugatum ex Græcia Antiochum, legatis Achæorum leniùs responderant; *dimisso præsidio regio, cogitaturos se quid sibi faciendum esset.* Messenii sine responso dimissis legatis, moverant bellum, trepidique rerum suarum, quum jam ager effuso exercitu passim ureretur, castraque prope urbem poni viderent, legatos Chalcidem ad T. Quintium auctorem libertatis miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere urbem paratos esse. Auditis legatis, extemplo profectus Quintius, a Megalopoli ad Diophanem prætorem Achæorum misit, qui extemplo reducere eum a Messene exercitum, & venire ad se juberet. Dicto paruit Diophanes: & solutâ obsidione, expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, parvum oppidum inter Megalopolim Messenenque positum, Quintio occurrit; & quum causas oppugnationis exponeret, castigatum leniter, quòd tantam rem sine auctoritate sua conatus esset,

9 *Tum quoque.*] Sic quoque, id est, quamvis nulli hostes occurrerent, vexatus tamen exercitus est.

dimittere exercitum jussit, nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperavit, ut exsules reducerent, & Achæorum concilii essent; si qua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cavere sibi vellent, Corinthum ad se venirent. Diophanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere jussit.

U.c.561. a.C.191.

XXXII. Ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulavit ut restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Amynandro dederat, ut per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Ætoliæ liceret: quâ expeditione fractis animis, Ætolos compulit ad petendam pacem. Amynander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum, quo se Antiocho adversùs Romanos conjunxit, Philippo ad munia belli revocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugam ab Thermopylis Antiochi, Amynandrumque a Philippo Athamaniâ pulsum, missis ultro ad Diophanem prætorem Achæorum nunciis, pecuniam pactus, insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani; *non enim Manium Acilium consulem legionesque Romanas Diophani & Achæis ad Thermopylas pugnasse*. Diophanes adversùs hæc purgare interdum sese gentemque: interdum de jure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: auctoribusque iis decretum est, ut T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut adversantibus asper, ita, si cederes, idem placabilis. Omissâ igitur contentione vocis vultûsque, *Si utilem*, inquit, *possessionem ejus insulæ censerem Achæis esse, auctor essem senatui*

Zacynthum repetunt ab Achæis Romani.

U.c.561. a.C.191. *populoque Romano, ut eam vos habere sinerent. Ceterùm, 1 sicut testudinem, ubi collecta in suum tegumen est, tutam ad omnes ictus video esse; ubi exserit partes aliquas; quodcumque nudavit, obnoxium atque infirmum habere: haud dissimiliter vos, Achæi, clausos undique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & jungere vobis, & juncta tueri facilè; simul aviditate plura amplectendi hinc excedatis, nuda vobis omnia quæ extrà sint, & exposita ad omnes ictus esse.* Assentiente omni concilio, nec Diophane ultrà tendere auso, Zacynthus Romanis traditur.

Demetrias se Philippo dedit.

XXXIII. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem consulem ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana urbes, recipere vellet, permittente eo, ad Demetriadem copias admovit, haud ignarus, quanta ibi tum perturbatio esset. 2 Destituti enim ab omni spe, quum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Ætolis esse cernerent, dies noctesque aut Philippi hostis adventum, aut infestiorem etiam, quo justiùs irati erant, Romanorum exspectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primò pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes ex prælio adverso fugâ delati, nec virium, nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant; itaque præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant, responderunt, patere portas regi. Ad

1 *Sicut testudinem.*] In nummis antiquis, Peloponnesus testudini assimilatur. Eò alludere videtur Quintius.

2 *Destituti enim ab omni spe.*] Meliùs legeretur, *ab omni ope*: ne injucunda repetitio occurrat. Sequitur enim, *spem nullam in Ætolis esse.*

primum ejus ingressum, principum quidam ur- U.c.561.
be excesserunt: Eurylochus mortem sibi con- a.C.191.
scivit. Antiochi milites (sic enim pacti erant) per Macedoniam Thraciamque, prosequentibus Macedonibus, ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naves Demetriade, quibus præerat Isidorus: eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam, & Aperantiam, & Perrhæbiæ quasdam civitates recepit.

XXXIV. Dum hæc a Philippo geruntur, T. Quintius receptâ Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum trajecit: quæ jam per duos menses (sed prope exscidium erat) oppugnabatur, &, si capta vi foret, omne ibi nomen Ætolorum ad internecionem videbatur venturum. Ceterùm, quanquam meritò iratus erat Ætolis, 3 quòd solos obtrectasse gloriæ suæ, quum liberaret Græciam, meminerat, & nihil auctoritate suâ motos esse, quum, quæ tum maximè acciderant, casura præmonens, a furioso incepto eos deterreret; tamen sui maximè operis esse credens, nullam gentem liberatæ a se Græciæ, funditus everti, obambulare muris, ut facilè nosceretur ab Ætolis, cœpit. Confestim a primis stationibus cognitus est, vulgatumque per omnes ordines, Quintium esse; itaque concursu facto undique in muros, manus pro se quisque tendentes, consonante clamore nominatim Quintium orare, ut opem ferret ac servaret. Et tum quidem, quanquam moveretur his vocibus, manu tamen 4 abnuit quiddam opis in se esse. Ceterùm, posteaquam ad consulem venit, *Utrùm fallit*, inquit, *te*,

Quintius in Naupactum.

Opem ejus implorant Ætoli.

3 *Quòd solos.*] Elegantiùs, *quos solos.*

4 *Abnuit quiddam opis in se esse.*] Imò, *quidquam opis.*

U.c.561. a.C.191. *Mani Acili, quid agatur? an, quum satis provideas, nihil id magnopere ad summam rempublicam pertinere censes?* Erexerat exspectatione consulem; &, *Quin expromis*, inquit, *quid rei sit?* Tum Quintius: *Ecquid vides te, devicto Antiocho, in duabus urbibus oppugnandis tempus terere, quum jam prope annus circumactus sit imperii tui: Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit, non solùm urbes, sed tot jam gentes, Athamaniam, Perrhæbiam, Aperantiam, Dolopiam sibi adjunxisse? atqui non tantùm interest nostrâ, Ætolorum opes ac vires minui, quantùm, non supra modum Philippum crescere, & victoriæ tuæ præmium te militesque tuos nondum tot urbes, quot Philippum gentes Græciæ habere.*

XXXV. Assentiebatur his consul, sed pudor, si irrito incepto abscederet obsidione, occurrebat; tota inde Quintio res permissa est. Is rursus ad eam partem muri, quâ paulò antè vociferati Ætoli fuerant, rediit; ibi quum impensiùs orarent, ut misereretur gentis Ætolorum, exire aliquos ad se jussit. Phæneas ipse principesque alii extemplo egressi sunt; quibus provolutis ad pedes, *Fortuna*, inquit, *vestra facit, ut & iræ meæ, & orationi temperem. Evenerunt quæ prædixi, eventura: & ne hoc quidem reliqui vobis est, ut indignis accidisse ea videantur. Ego tamen sorte quâdam* 5 *nutriendæ Græciæ datus, ne ingratis quidem benefacere absistam. Mittite oratores ad consulem, qui inducias tantùm temporis petant, ut mittere legatos Romam possitis, per quos senatui de vobis permittatis. Ego apud consulem deprecator defensorque*

5 *Nutriendæ Græciæ.*] Fovendæ, juvandæ. Vid. IV, 52; & VII, 4.

vobis adero. Ita ut censuerat Quintius, fecerunt; nec aspernatus est legationem consul: induciisque in diem certam datis, quâ legatio renunciari ab Roma posset, soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. Consul cum T. Quintio ad Achaicum concilium Ægium trajecit; ibi de Eleis, & exsulibus Lacedæmoniorum restituendis actum; & neutra perfecta res: 6 quia suæ gratiæ reservari eam Achæi, Elei per se ipsi quàm per Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarum legati ad consulem venerunt, quos non sincerâ fide in amicitia fuisse satis constabat: militem tamen nullum Antiocho dederant; pecuniâ juvisse eum insimulabantur; legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur. Iis petentibus, ut in amicitia pristina esse liceret, respondit consul, *Se, utrùm hostium, an pacatorum eos numero haberet, nondum scire. Senatum ejus rei judicem fore. Integram se causam eorum Romam rejicere; inducias ad id dierum nonaginta dare.* Epirotæ Romam missi senatum adierunt; iis magis quæ non fecissent hostilia referentibus, quàm purgantibus ea de quibus arguebantur, responsum datum est, quo veniam impetrasse, non causam probasse, videri possent. Et Philippi regis legati sub idem tempus in senatum introducti, gratulantes de victoria; iis petentibus, ut sibi sacrificare in Capitolio, donumque ex auro liceret ponere in æde Jovis Op-

U.c. 561.
A.C. 191.
Legatos Romam mittunt.

6 *Quia suæ gratiæ reservari eam.*] Τὸ *eam* debet intelligi de re ad Lacedæmonios exsules pertinente, cui in sequentibus opponuntur *Elei.* Sed id vocabulum non solet adhiberi in partitionibus. Possis legere *alteram.* Sensus est: quia Achæi maluerunt Lacedæmonios exsules sibi obligari, quàm Romanis, restitutionis in patriam beneficio.

U.c.561. a.C.191. timi Maximi, permissum ab senatu; 7 centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solùm benignè legatis est: sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a Manio Acilio consule, hunc finem habuit.

Ludi Romæ & ædes dedicatæ. XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos proprætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus; censuerunt ergo, *quos ludos inconsulto senatu, ex sua unius sententia vovisset, eos uti de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel suâ ipse impensâ faceret;* eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes Matris Magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius advectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatusconsulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus; tredecim annis postquam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, 8 ludique ob dedica-

7 *Centum pondo.*] Marcarum nostratium 156, cum unciis 2.

8 *Ludi... quos primos scenicos fuisse Valerius Antias.*] Intellige *primos scenicos Megalenses*, non omnino *primos sceaicos*. Ludorum scenicorum apud Romanos origo longè antiquior est. Vid. suprà l. VII, c. 2. Sed & jam tertio ante hunc anno, l. XXXIV, c. 54, Megalesia ludos scenicos esse factos memoravit Livius.

tionem ejus facti, quos primos ſcenicos fuiſſe Valerius Antias eſt auctor, Megaleſia appellatos. Item Juventatis ædem, in Circo maximo, C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam ſexdecim annis antè M. Livius conſul, quo die Aſdrubalem exercitumque ejus cecîdit; idem cenſor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio conſulibus. Hujus quoque dedicandæ causâ ludi facti: & eò omnia cum majore religione facta, quòd novum cum Antiocho inſtabat bellum.

U.c.561. a.C.191.

XXXVII. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum Manio Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio conſule, agebantur; boves duos domitos 9 in Carinis per ſcalas perveniſſe in tegulas ædificii, proditum memoriæ eſt. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, haruſpices juſſerunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum eſt aliquoties lapidibus pluiſſe. Minturnis ædem Jovis, & tabernas circa forum de cœlo tactas eſſe: Vulturni in oſtio fluminis duas naves fulmine ictas conflagraſſe. Eorum prodigiorum causâ libros Sibyllinos ex ſenatuſconſulto decemviri quum adiſſent, renunciarunt, 1 *Jejunium inſtituendum Cereri eſſe, & id quinto quoque anno ſervandum: & ut novendiale ſacrum fieret, & unum diem ſupplicatio eſſet; coronati ſupplicarent: & conſul P. Cornelius, quibus diis, qui-*

Prodigia

9 *In Carinis.*] Sic vocabatur regio quædam urbis Romæ.

1 *Jejunium inſtituendum Cereri.*] Jejunio Cererem colebant, ut imitarentur longam ejus in luctu ſuo, dum raptam a Plutone Proſerpinam toto Orbe quærit, a cibo potuque abſtinentiam. Itaque jejunium in Eleuſiniis & Theſmophoriis uſurpatum. Fuêre & alia apud veteres in honorem quorumdam deorum dearumve jejunia: putà Jovis,

U.c.561. a.C.191. timi Maximi, permissum ab senatu; 7 centum pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solùm benignè legatis est: sed Philippi quoque filius Demetrius, qui obses Romæ erat, ad patrem reducendus legatis datus est. Bellum, quod cum Antiocho rege in Græcia gestum est a Manio Acilio consule, hunc finem habuit.

Ludi Romæ & ædes dedicatæ.

XXXVI. Alter consul P. Cornelius Scipio Galliam provinciam sortitus, priusquam ad bellum, quod cum Boiis gerendum erat, proficisceretur, postulavit ab senatu, ut pecunia sibi decerneretur ad ludos, quos proprætor in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vovisset. Novum atque iniquum postulare est visus; censuerunt ergo, *quos ludos inconsulto senatu, ex sua unius sententia vovisset, eos uti de manubiis, si quam pecuniam ad id reservasset, vel suâ ipse impensâ faceret*; eos ludos per dies decem P. Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes Matris Magnæ Idææ dedicata est: quam deam is P. Cornelius advectam ex Asia, P. Cornelio Scipione, cui post Africano fuit cognomen, P. Licinio consulibus, in Palatium a mari detulerat. Locaverant ædem faciendam ex senatusconsulto M. Livius, C. Claudius censores, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus; tredecim annis postquam locata erat, dedicavit eam M. Junius Brutus, 8 ludique ob dedica-

7 *Centum pondo.*] Marcarum nostratium 156, cum unciis 2.

8 *Ludi... quos primos scenicos fuisse Valerius Antias.*] Intellige *primos scenicos Megalenses*, non omnino *primos scenicos*. Ludorum scenicorum apud Romanos origo longè antiquior est. Vid. suprà l. VII, c. 2. Sed & jam tertio ante hunc anno, l. XXXIV, c. 54, Megalesia ludos scenicos esse factos memoravit Livius.

tionem ejus facti, quos primos scenicos fuisse Valerius Antias est auctor, Megalesia appellatos. Item Juventatis ædem, in Circo maximo, C. Licinius Lucullus duumvir dedicavit. Voverat eam sexdecim annis antè M. Livius consul, quo die Asdrubalem exercitumque ejus cecîdit; idem censor eam faciendam locavit, M. Cornelio, P. Sempronio consulibus. Hujus quoque dedicandæ causâ ludi facti: & eò omnia cum majore religione facta, quòd novum cum Antiocho instabat bellum.

U.c.561.
a.C.191.

XXXVII. Principio ejus anni, quo hæc, jam profecto ad bellum Manio Acilio, manente adhuc Romæ P. Cornelio consule, agebantur; boves duos domitos 9 in Carinis per scalas pervenisse in tegulas ædificii, proditum memoriæ est. Eos vivos comburi, cineremque eorum dejici in Tiberim, haruspices jusserunt. Tarracinæ & Amiterni nunciatum est aliquoties lapidibus pluisse. Minturnis ædem Jovis, & tabernas circa forum de cœlo tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naves fulmine ictas conflagrasse. Eorum prodigiorum causâ libros Sibyllinos ex senatusconsulto decemviri quum adissent, renunciarunt, 1 *Jejunium instituendum Cereri esse, & id quinto quoque anno servandum: & ut novendiale sacrum fieret, & unum diem supplicatio esset; coronati supplicarent: & consul P. Cornelius, quibus diis, qui-*

Prodigia

9 *In Carinis.*] Sic vocabatur regio quædam urbis Romæ.

1 *Jejunium instituendum Cereri.*] Jejunio Cererem colebant, ut imitarentur longam ejus in luctu suo, dum raptam a Plutone Proserpinam toto Orbe quærit, a cibo potuque abstinentiam. Itaque jejunium in Eleusiniis & Thesmophoriis usurpatum. Fuêre & alia apud veteres in honorem quorumdam deorum dearumve jejunia: putà Jovis,

U.c.561. a.C.191. *busque hostiis edidissent decemviri, sacrificaret.* Placatis diis, nunc votis ritè solvendis, nunc prodigiis expiandis, in provinciam proficiscitur consul, atque inde Cn. Domitium proconsulem, dimisso exercitu, Romam decedere jussit: ipse in agrum Boiorum legiones induxit.

Ligures fusi a Minucio. XXXVIII. Sub idem ferè tempus, Ligures 2 lege sacratâ coacto exercitu, nocte improvisò castra Q. Minucii proconsulis aggressi sunt. Minucius usque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit, intentus ne quâ transscenderet hostis munimenta. Primâ luce duabus simul portis eruptionem fecit. Nec primo impetu, quod speraverat, Ligures pulsi sunt: duas ampliùs horas dubium certamen sustinuere. Posttemò quum alia atque alia agmina erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam, tandem Ligures inter cetera etiam vigiliis confecti, terga dederunt; cæsa super quatuor millia hostium: ex Romanis sociisque minùs trecenti perierunt. *Boii cæsi a P. Cornelio Cos.* Duobus ferè post mensibus, P. Cornelius consul cum Boiorum exercitu signis collatis egregiè pugnavit. Duodetriginta millia hostium cæsa, Antias Valerius scribit: capta tria millia & quadringentos; signa militaria centum viginti quatuor; equos mille ducentos triginta; carpenta ducenta quadraginta septem: ex victoribus mille quadringentos octoginta quatuor cecidisse. Ubi ut in numero scriptori parum fidei sit, (quia in augendo eo non alius intemperantior est) magnam victoriam fuisse apparet, quòd & castra capta sunt, & Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quòd supplicatio ejus

apud Horat. Sat. 3, l. II, *illo manè die, quo tu indicis jejunia.*

2 *Lege sacratâ.*] Vid. not. 2, ad l. II, c. 33. Adde & l. X, c. 38.

victoriæ causâ decreta ab senatu, victimæque majores cæsæ. 3 Per eosdem dies M. Fulvius Nobilior ex ulteriore Hispania ovans urbem est ingressus; argenti transtulit decem millia pondo: bigati argenti centum triginta: auri centum viginti quinque.

U.c.561. a.C.191.

XXXIX. P. Cornelius consul primò obsidibus a Boiorum gente acceptis, agri parte ferè dimidiâ eos mulctavit: quò, si vellet, populus Romanus colonias mittere posset. Inde Romam, ut ad triumphum haud dubium, decedens, exercitum dimisit, & adesse Romæ ad diem triumphi jussit; ipse postero die quàm venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, quum de rebus ab se gestis disseruisset, postulavit, ut sibi triumphanti liceret in urbem invehi. P. Sempronius Blæsus tribunus plebis, *non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi* censebat. *Bella Ligurum Gallicis semper juncta fuisse: eas inter se gentes mutua ex propinquo ferre auxilia. Si P. Scipio, devictis acie Boiis, aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset, aut partem copiarum Q. Minucio misisset, qui jam tertium ibi annum dubio detineretur bello, debellari cum Liguribus potuisse. Nunc ad triumphum frequentandum deductos esse milites, qui egregiam navare operam reipublicæ potuissent; possent etiam, si senatus, quod festinatione triumphi prætermissum esset, id restituere differendo triumpho vellet. Juberent consulem cum legionibus redire in provinciam; dare operam ut Ligures subigantur. Nisi illi cogantur* 4 *in jus judiciumque populi Romani, ne Boios*

Triumphum petit Cos.

Blæsus tr. pl. differendum censet.

3 *Per eosdem dies M. Fulvius.*] Eadem res totidem ferè verbis suprà memorata est, c. 21. Hujus repetitionis nulla sanè alia causa afferri potest, quàm scriptoris oblivio.

4 *In jus judiciumque po-*

U.c.561 a.C.191

quidem quieturos: aut pacem, aut bellum utrobique habenda. Devictis Liguribus paucos post menses proconsulem P. Cornelium, multorum exemplo, 5 qui in magistratu non triumphaverunt, triumphaturum esse.

Cos. concedi illico postulat.

XL. Ad ea consul, *Neque se Ligures provinciam sortitum esse*, ait, *neque cum Liguribus bellum gessisse, neque triumphum de iis postulare. Q. Minucium confidere brevi, subactis iis, meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse. Se de Gallis Boiis postulare triumphum, quos acie vicerit, castris exuerit; quorum gentem, biduo post pugnam, totam acceperit in deditionem; a quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verùm enimvero illud multò majus esse, quòd tantum numerum Gallorum ceciderit in acie, 6 quòd cum tot millibus certè Boiorum nemo ante se imperator pugnaverit: plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam, multa millia capta: senes puerosque Boiis superesse. Itaque id quemquam mirari posse, cur victor exercitus, quum hostem in provincia neminem reliquisset, Romam venerit ad celebrandum consulis triumphum? Quorum militum si & in alia provincia operâ uti senatus velit; 7 utro*

puli Romani.] Sic & lib. XXXIX, c. 24, *totam Athamaniam sub jus judiciumque regis venisse*: & l. XLI, c. 22, *sub jus judiciumque suum totam coegit gentem.*

5 *Qui in magistratu non triumphaverunt.*] Indirectæ orationi magis convenire videretur, *triumphaverint.*

6 *Quòd cum tot millibus.*] Credimus scripsisse Livium, *quot cum millibus.* Suprà c. 34; *& victoriæ tuæ præmium te milites que tuos nondum tot urbes, quot Philippum gentes Græciæ habere.* Vult igitur consul plures a se Boiorum esse cæsos, quàm quot in ulla unquam acie adversùs ullum imperatorem Romanum pugnaverint.

7 *Utro tandem modo promptiores . . . ituros cre-*

tandem

tandem modo promptiores ad aliud periculum U.c.561.
novumque laborem ituros credat, si persoluta iis a.C.191.
sine detrectatione prioris periculi laborisque merces sit, an, si spem pro re ferentes dimittant, jam semel in prima spe deceptos? Nam quod ad se attineat, sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum judicatum ad accipiendam Matrem Idæam misisset senatus. Hoc titulo, etsi nec consulatus nec triumphus addatur, satis honestam honoratamque 8 *P. Scipionis Nasicæ imaginem fore.* Universus senatus non ipse modò ad decernendum triumphum consensit, sed etiam tribunum plebis auctoritate suâ compulit ad remittendam intercessionem. P. Cornelius consul triumphavit de Boiis; in eo triumpho Gallicis carpentis arma signaque & spolia omnis generis transvexit, & vasa ænea Gallica: & cum captivis nobilibus equorum quoque captorum gregem traduxit. Aureos torques transtulit mille quadringentos septuaginta; ad hæc 9 auri pondo ducenta quadraginta quinque, 1 argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabre suo more factis duo millia trecenta quadraginta pondo, 2 bigatorum nummorum ducenta triginta tria; militibus, qui currum secuti sunt,

Et impetrat.

dat.] Ultima vox supervacanea est.

8 *P. Scipionis Nasicæ imaginem.*] Imaginibus clarorum virorum subscribebantur tituli honorum quos gessissent, & si quid illis ad gloriam insigne contigisset.

9 *Auri pondo ducenta quadraginta quinque.*] Marcas nostrates 382, cum unciis sex & semuncia.

1 *Argenti... duo millia trecenta quadraginta pondo.*] Marcas nostrates 3656, cum unciis 2.

2 *Bigatorum nummorum ducenta triginta tria.*] Supple, *millia.* Denarios 233000; marcas argenti 3640, cum unciis 5.

U.c.561 a.C.191. 3 trecenos vicenos quinos asses divisit; duplex centurioni; triplex equiti. Postero die, concione advocatâ, de rebus ab se gestis, & de injuria tribuni bello alieno se illigantis, ut suæ victoriæ fructu se defraudaret, quum differuisset, milites exauctoratos dimisit.

Antiochi securitas XLI. Dúm hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis; quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem, aut assentando faciebat. Annibal unus, 4 cujus eo tempore ut maxima apud regem auctoritas erat, *Magis mirari se*, aiebat, *quòd non jam in Asia essent* *Monita Annibalis.* *Romani, quàm venturos dubitare.* 5 *Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam trajicere: & multò majorem causam Antiochum, quàm Ætolos esse. Neque enim mari minùs quàm terrâ pollere Romana arma; jampridem classem circa Maleam esse; audire sese, nuper novas naves novumque imperatorem rei gerendæ causâ ex Italia venisse. Itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vanâ facere. In Asia, & de ipsa Asia brevi terrâ marique dimicandum ei cum Romanis esse: & aut imperium adimendum Orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum.* Unus vera & providere, & fideliter prædicere visus; itaque ipse rex navibus, quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit: ut ea loca, si fortè terrâ venirent Romani,

3 *Trecenos vicenos quinos asses.*] Denarios paulò plus 20. Semuncias argenti nostrates paulò plus 5.

4 *Cujus eo tempore ut maxima.*] Lege: *vel maxima.*

5 *Propius esse in Asiam ex Græcia.*] Rectè observat Dujatius *propius* hîc usurpari pro eo quod est *promptius*, *facilius*. Nam trajectus ipse brevior est ex Italia in Græciam, quàm ex Græcia in Asiam.

præsidiis firmaret; ceteram classem Polyxenidam parare & deducere jussit: speculatorias naves ad omnia exploranda circa insulas dimisit. U.c.561. a.C.191.

XLII. C. Livius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta navibus tectis profectus, ab Roma Neapolim, quò ab sociis ejus oræ convenire jusserat apertas naves, quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit: fretoque Messanam prætervectus, quum sex Punicas naves ad auxilium missas accepisset, ab Rheginis, Locrisque, & ejusdem juris sociis debitas exegisset naves; lustratâ classe ad Lacinium, altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ civitatum adiit, quum venisset, percunctatus de statu belli, (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & ubi classis Romana esset, posteaquam audivit circa Thermopylarum saltum in statione consulem ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum causâ, pergit protinus navigare Peloponnesum. 6 Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prosperâ navigatione usus, paucis diebus Piræeum ad veterem classem pervenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus navibus occurrit; quum Æginæ diu incertus consilii fuisset, utrùm ad tuendum rediret regnum, (audiebat enim Antiochum Ephesi navales terrestresque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Atilius, traditis successori quinque & viginti navibus tectis, Romam est profectus. Livius unâ & *Classis Romana*

6 *Samen Zacynthumque, quia partis Ætolorum maluerant esse... depopulatus.*] Hæc facta sunt, antequam Zacynthus Achæis traderetur a præfecto Amynandri. Id apparebit, si conferas tempora hîc & c.32, notata.

U.c.564. a.C.191

octoginta rostratis navibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum trajecit.

XLIII. Eo ferè tempore consul Acilius Naupactum oppugnabat. Livium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas, fretis aliàs majoribus, aliàs minoribus divisas) adversi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naves factus, Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit; qui, omissis quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis navibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit: & consilium extemplo habuit, faciendumne periculum navalis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum: *Et utique priùs confligendum, quàm classis Eumenis, & Rhodiæ naves conjungerentur Romanis; ita numero non ferme impares futuros se, ceteris omnibus superiores, & celeritate navium, & varietate auxiliorum. Nam Romanas naves, quum ipsas inscitè factas immobiles esse, tum etiam, ut quæ in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire: suas autem, ut pacata omnia circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras; multùm etiam adjuturam notitiam maris terrarumque & ventorum: quæ omnia ignaros turbatura hostes essent.* Movit omnes auctor consilii, qui & re consilium exsecuturus erat. Biduum in apparatu morati: tertio die centum navibus, quarum 7 septuaginta tectæ, ceteræ

Antiochus cum ea pugnandum decernit.

7 *Septuaginta tectæ, cetera apertæ, minoris omnes formæ erant.*] Distinguebant naves majoris & minoris formæ: ac videntur habuisse pro navibus majoris formæ, eas quæ suprà triremes essent, sive quæ pluribus quàm tribus remorum ordinibus agerentur. Id colligi potest ex l. XXXVII, c. 23, infrà. Significat itaque hoc loco Livius Polyxenidam habuisse septua-

apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phoceam petierunt; inde quum audisset appropinquare jam Romanam classem rex, quia non interfuturus navali certamini erat, Magnesiam, quæ ad Sipylum est, concessit, ad terrestres copias comparandas; classis ad Cyssuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptiùs exspectatura hostem, contendit. Romani, ubi primùm aquilones (ii namque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Ægeum mare versum, petunt: 8 inde ad urbem circumegere naves, commeatuque sumpto, 9 Phocæam trajiciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus, paucis post inde diebus, cum quatuor & viginti navibus tectis, apertis pluribus paulo, 1 a Phocea ad Romanos parantes instruentesque se ad navale certamen, rediit. Inde 2 centum quinquaginta tectis navibus, apertis ferme quinquaginta profecti, primò aquilonibus transversis quum urgerentur in terram, cogebantur tenui agmine prope in ordinem singulæ naves ire: deinde ut lenita paulùm vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt trajicere.

U.c.561. a.C.191.

ginta tectas naves, triginta apertas; omnes, tam tectas, quàm apertas, minoris formæ: ita ut nulla esset navis in ejus classe, quæ triremi major esset.

8 *Inde ad urbem.*] Nempe Chium, cognominem insulæ.

9 *Phocæam trajiciunt.*] Eam urbem, quum pareret Antiocho, metu sese Romanis tum dedidisse Appianus tradit.

1 *A Phocæa.*] Imò *ad Phocæam*, vel sine præpositione *Phocæam*. Ex quo enim Romani Phocæam trajecere, nullus alius nominatur locus, quò navigaverint.

2 *Centum quinquaginta.*] Lege, *centum quinque.* Suprà c. 42, dicitur C. Livius habuisse unam & octoginta rostratas naves, : quibus additæ quatuor & viginti Eumenis efficiunt numerum quem volumus.

U.c.561. a.C.191. XLIV. Polyxenidas, ut appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos navium ad terram explicare jubet, & æquâ fronte ad pugnam procedebat. Quod ubi vidit Romanus, vela contrahit, malosque inclinat, & simul armamenta componens, opperitur insequentes naves. Jam ferme triginta in fronte erant; 3 quibus ut æquaret lævum cornu, 4 dolonibus erectis altum petere intendit: jussis qui sequebantur, adversùs dextrum cornu prope terram proras dirigere. Eumenes agmen cogebat. Ceterùm ut demendis armamentis tumultuari primùm cœptum est, & ipse quantâ maximâ celeritate potest, concitat naves. 5 Jam omnes in conspectu erant: duæ Punicæ naves antecedebant Romanam classem, quibus obviæ tres fuerunt regiæ naves. Et ut in numero impari, duæ regiæ unam circumsistunt: & primùm ab utroque latere remos detergunt: deinde transscendunt armati, & dejectis cæsisque propugnatoribus, navem capiunt. Una quæ compari Marte concurrerat, postquam captam alteram navem vidit, priusquam a tribus simul circumveniretur, retro ad classem refugit. Livius indignatione accensus, prætoriâ nave in hostes tendit; adversùs quam eâdem spe duæ, quæ Punicam unam navem

Pugna navalis.

3 *Quibus ut æquaret lævum cornu.*] Volens efficere, ut lævum cornu suum iis æquari, id est, æqualem habere frontem posset, ipse in dextram tendens altum petiit, ut subsequentibus se navibus spatium ad sinistram prope terram vacuum relinqueretur.

4 *Dolonibus erectis.*] Dolones sunt in navi minora vela, quæ supra majora celeritatis causâ eriguntur.

5 *Jam omnes in conspectu erant.*] *Omnes* Romanæ classis naves.

circumvenerant, quum inferrentur, demittere in aquam remos ab utroque latere remiges stabiliendæ navis causâ jussit, & in advenientes hostium naves ferreas manus injicere, &, 6 ubi pugnam pedestri similem fecisset, meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulò faciliùs, quàm antè duæ unam, tunc una duas naves expugnavit cepitque. Et jam classes quoque undique concurrerant, & passim permistis navibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus commisso certamine advenerat, ut animadvertit lævum cornu hostium ab Livio turbatum, dextrum ipse, ubi æqua pugna erat, invadit.

U.c.561. a.C.191.

XLV. Nec ita multò pòst, primùm ab lævo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim ut virtute militum haud dubiè superari se vidit, sublatis dolonibus effusè fugere intendit: mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt; posteaquam celeritate navium, utpote levium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem abstiterunt; tredecim captis navibus cum milite ac remige, decem demersis. Romanæ classis una Punica navis, in primo certamine ab duabus circumventa, periit. Polyxenidas non priùs, quàm in portu Ephesi, fugæ finem fecit. 7 Romani eo die, unde egressa regia classis

Vincunt Romani.

6 *Ubi pugnam pedestri similem fecisset.*] Emenda *fecissent*, nempe præfecti & propugnatores navium.

7 *Romani eo die, unde egressa regia classis erat, manserunt.*] Videtur hîc excidisse nomen loci, in quo manserunt Romani. Forsan legendum est *Cyssunte, unde egressa.* Vid. suprà, c. 43.

U.c.561. a.C.191. erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderunt. Medio ferè in cursu obviæ fuere iis quinque & viginti tectæ Rhodiæ naves, cum Pausistrato præfecto classis. Iis adjunctis, Ephesum hostem persecuti, ante ostium portûs acie instructâ steterunt. Postea quam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii & Eumenes domos dimissi: Romani Chium petentes, Phœnicuntem primùm portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte ancoris jactis, postero die in insulam ad ipsam urbem trajecerunt; ubi paucos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam transmittunt. Ibi, relictis ad præsidium urbis quatuor quinqueremibus, ad Canas classis venit: & quum jam hiems appeteret, fossâ valloque circumdatis naves subductæ. *Comitia.* Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt consules L. Cornelius Scipio, & C. Lælius: 8 intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. Postero die prætores creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fulvius, L. Æmilius, P. Junius, C. Atinius Labeo.

8 *Intuentibus cunctis.*] Hîc aliquid est vitii. Mens Livii fuerat omnes de his consulibus hanc spem habuisse, fore ut ab illis finiretur cum Antiocho bellum.

EPITOME

LIBRI XXXVII LIVIANI.

Lucius Cornelius Scipio consul, legato P. Scipione Africano, qui se legatum fratris futurum dixerat, si ei Græcia & Asia provincia decerneretur, quum C. Lælio, qui multùm in senatu poterat, ea provincia dari videretur, profectus ad bellum adversùs Antiochum gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum trajecit. Æmilius Regillus adversùs regiam classem Antiochi feliciter pugnavit ad Myonnesum, Rhodiis adjuvantibus. Filius Africani ab Antiocho captus, patri remissus est. Manius Acilius Glabrio de Antiocho, quem Græciâ expulerat, & de Ætolis triumphavit. Victo deinde Antiocho a L. Cornelio Scipione, adjuvante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data: eâ conditione, ut omnibus provinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo juvante Antiochus victus erat, regnum ampliatum. Rhodiis quoque, qui & ipsi juverant, quædam civitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Æmilius Regillus, qui præfectos Antiochi navali certamine vicerat, navalem triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho debellaverat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBER XXXVII.

U.c.562. a.C.190. L. Cornelio, C. Lælio Coss.

I. Lucio Cornelio Scipione, C. Lælio, consulibus, nulla priùs, secundùm religiones, acta in senatu res est, quàm de Ætolis. Et legati eorum institere, quia brevem induciarum diem habebant: & ab T. Quintio, qui tum Romam ex Græcia redierat, adjuti sunt. Ætoli, ut quibus plus in misericordia senatûs,

U.c.562. quàm in causa spei esset, suppliciter egerunt;
a.C.190. veteribus benefactis nova pensantes maleficia.

Ætoli legati, infectâ pace, dimissi. Ceterùm & præsentes interrogationibus undique senatorum, confessionem magis noxæ, quàm responsa exprimentium, fatigati sunt; & excedere curiâ jussi, magnum certamen præbuere. Plus ira, quàm misericordia in causa eorum valebat: quia non ut hostibus modò, sed tanquam indomitæ & insociabili genti, succensebant. Per aliquot dies quum certatum esset, postremò neque dari, neque negari pacem placuit; duæ conditiones eis latæ sunt: vel senatui liberum arbitrium de se permitterent; vel 1 mille talentûm darent, eosdemque amicos atque inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarum rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi responsum est ita infectâ pace dimissi, urbe eodem die, Italiâ intra quindecim dies excedere jussi. Tum de *Provinciæ.* consulum provinciis cœptum est agi. Ambo Græciam cupiebant. Multum Lælius in senatu poterat; is, quum senatus aut sortiri, aut comparare inter se provincias consules jussisset, elegantiùs facturos dixit, si judicio Patrum, quàm si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturum quid sibi faciendum esset, cum fratre uno locutus, jussusque ab eo permittere audacter senatui, renunciat collegæ, facturum se quod is censeret. Quum res aut nova, aut vetustate exemplorum memoriæ jam exoletæ, 2 relata exspectatione certaminis senatum erexisset, P. Scipio *Africanus fratri legatus.* Africanus dixit, *Si L. Scipioni fratri suo provinciam decrevissent, se legatum iturum.* Hæc

1 *Mille talentûm.*] Marcas argenti 937500.

2 *Relata.*] Deliberationi nostrates proposita.

vox magno assensu audita, sustulit certamen. Experiri libebat, utrùm plus regi Antiocho in Annibale victo, an in victore Africano consuli legionibusque Romanis, auxilii foret: ac prope omnes Scipioni Græciam, Lælio Italiam decreverunt. Prætores inde provincias sortiti; L. Aurunculeius urbanam, Cn. Fulvius peregrinam, L. Æmilius Regillus classem, P. Junius Brutus Tuscos, M. Tuccius Apuliam & Bruttios, C. Atinius Siciliam.

U.c.562. a.C.190.

II. Consuli deinde, cui Græcia provincia decreta erat, ad eum exercitum, quem a Manio Acilio, (duæ autem legiones erant) accepturus esset, in supplementum addita peditum civium Romanorum tria millia, equites centum, & sociûm Latini nominis quinque millia, equites ducenti: & adjectum, ut quum in provinciam venisset, si e republica videretur esse, exercitum in Asiam trajiceret. Alteri consuli totus novus exercitus decretus: duæ legiones Romanæ, & sociûm Latini nominis quindecim millia peditum, equites sexcenti. Exercitum ex Liguribus Q. Minucius (jam enim confectam provinciam scripserat, & Ligurum omne nomen in deditionem venisse) traducere in Boios, & P. Cornelio proconsuli tradere jussus. 3 Ex agro, quo victos bello mulctaverat Boios, deductæ urbanæ legiones, quæ priore anno conscriptæ erant, M. Tuccio prætori datæ, & sociûm Latini nominis peditum quindecim millia, equites sexcenti, ad Apuliam Bruttiosque obtinendos. A Cornelio

Exercitus.

3 *Ex agro, quo victos... mulctaverat Boios, deductæ urbanæ legiones.*] Nimirùm eò mittere urbanas legiones necesse fuerat, quia P. Cornelius consul exercitum de provincia deduxerat, & post triumphum exauctoraverat. Vid. suprà l. XXXVI, capp. 39 & 40.

U.c.562 a.C.190. superioris anni prætori, qui Bruttios cum exercitu obtinuerat, imperatum, si ita consuli videretur, ut legiones in Ætoliam trajectas Manio Acilio traderet, si is manere ibi vellet: si Acilius redire Romam mallet, ut A. Cornelius cum eo exercitu in Ætolia remaneret. C. Atinium Labeonem provinciam Siciliam exercitumque a M. Æmilio accipere placuit, & in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, & centum equites. P. Junius Brutus in Tuscos exercitum novum, legionem unam Romanam, & decem millia sociûm Latini nominis scribere, & quadringentos equites; L. Æmilius, cui provincia maritima erat, viginti naves longas, & socios navales a M. Junio prætore superioris anni accipere jussus, & scribere ipse mille navales socios, duo millia peditum: cum iis navibus militibusque in Asiam proficisci, & classem a C. Livio accipere. Duas Hispanias Sardiniamque obtinentibus prorogatum in annum imperium est, & iidem exercitus decreti. Siciliæ Sardiniæque 4 binæ eo anno decumæ frumenti imperatæ: Siculum omne frumentum in Ætoliam ad exercitum portari jussum: ex Sardinia pars Romam, pars 5 in Ætoliam, eódem quò Siculum.

Prodigia III. Priusquam consules in provincias proficiscerentur, prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Junonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat, ita ut 6 fastigium valvæque deformarentur. Puteolis pluribus locis murus, & porta fulmine icta, & duo homines exani-

4 *Binæ.. decumæ.*] Vid. not. 3, ad XXXVI, 2.

5 *In Ætoliam, eódem quò Siculum.*] Primæ duæ voces supervacaneæ videntur.

6 *Fastigium.*] Vid. not. 2, ad XL, 2.

mati. Nursiæ sereno satis constabat 7 nimbum U.c.562. ortum; ibi quoque duos liberos homines exa- a.C.190. nimatos. Terrâ apud se pluisse Tusculani nunciabant: & Reatini mulam in agro suo peperisse. Ea procurata, Latinæque instauratæ, quòd Laurentibus 8 carnis, quæ dari debet, data non fuerat. Supplicatio quoque earum religionum causâ fuit; 9 quibus diis decemviri ex libris fieret, ediderunt. Decem ingenui, decem virgines, patrimi omnes matrimique, ad id sacrificium adhibiti: & decemviri nocte lactentibus rem divinam fecerunt. P. Cornelius Scipio Africanus, priusquam proficisceretur, 1 fornicem in Capitolio adversùs viam quâ in Capitolium adscenditur, cum signis septem auratis, duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Ætolorum tres & quadraginta, inter quos Damocritus & frater ejus erant, ab duabus cohortibus missis a Manio Acilio Romam deducti, & in Lautumias conjecti sunt; cohortes inde ad exercitum redire L. Cornelius consul jussit. Legati ab 2 Ptolemæo & Cleopatra regibus Ægypti, gratulantes quòd Manius Acilius consul Antiochum regem Græciâ expulis-

7 *Nimbum.*] Imbrem subitum cum tonitru.

8 *Carnis.*] Nota *carnis* in recto casu: quod & observat Priscianus, l. VI. De ipsa re vid. not. 4, ad XXXII, 1.

9 *Quibus diis decemviri ex libris fieret, ediderunt.*] Hæc prava verborum collocatio non videtur a Livio esse. Repone: *Quibus diis fieret*, id est, immolarentur victimæ, *decemviri ex libris ediderunt.*

1 *Fornicem in Capitolio adversùs viam quâ in Capitolium adscenditur.*] Hic Capitolii nomen duplici sensu sumitur: primò pro parte planiore & spatiosiore montis, deinde, pro templo ipso Jovis, quod in summo monte extructum erat.

2 *Ptolemæo.*] Epiphane: de quo suprà ad l. XXXI. c. 1.

U.c.562. a.C.190. set, venerunt: adhortantesque, ut in Asiam exercitum traduceret; *omnia perculsa metu non in Asia modò, sed etiam in Syria esse: reges Ægypti ad ea quæ censuisset senatus paratos fore.* Gratiæ regibus actæ: legatis munera dari jussa, in singulos 3 quaternûm millium æris.

IV. L. Cornelius consul peractis quæ Romæ agenda erant, pro concione edixit, ut milites, quos ipse in supplementum scripsisset, quique in Bruttiis cum A. Cornelio proprætore essent, ut hi omnes Idibus Quintilibus Brundusium convenirent. Item tres legatos nominavit, Sex. Digitium, L. Apustium, C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima undique naves Brundusium contraherent: & omnibus jam paratis, paludatus ab urbe est profectus. Ad quinque millia voluntariorum ex Romanis sociisque, qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant, præstò fuere exeunti consuli, & nomina dederunt. Per eos dies, quibus est profectus ad bellum consul, 4 ludis Apollinaribus, ante diem quintum Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est, quum luna sub orbem solis subisset. Et L. Æmilius Regillus, cui navalis provincia

Scipio Cos. proficiscitur

Solis deliquium.

3 *Quaternûm millium æris.*] Si grave æs intelligamus, fient sex argenti marcæ nostrates cum duabus unciis.

4 *Ludis Apollinaribus, a. d. V Idus Quintiles.*] Qui ludi dicuntur hic incidisse in a. d. V Idus Quintiles, eos Livius suprà l. XXVII, c. 23; tradidit fieri solitos a. d. III Nonas Quintiles. Sed si ludi Apollinares totum octiduum tenuere, ut ex Kalendario colligi videtur, facilè rem conciliabimus. Incipiebant illi nimirum celebrari a. d. III Nonas, finiebantur a. d. IV Idus. Itaque is dies qui hoc loco notatur, septimus erat dies ludorum Apollinarium.

evenerat, eodem tempore profectus est. L. Aurunculeio negotium ab senatu datum est, ut triginta quinqueremes, viginti triremes faceret: quia fama erat, Antiochum post prælium navale majorem classem aliquanto reparare. Ætoli, postquam legati ab Roma retulerunt nullam spem pacis esse, quanquam omnis ora maritima eorum, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis erat, 5 periculi magis quàm damni memores, ut Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupaverunt; neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id exspectari sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. Nam & a Philippo prope ad excidium adductos esse; & tunc eo ipso, quòd nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primùm in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, primâ luce coronâ mœnia est aggressus.

U. C. 562. a. C. 190.

Ætolorum conatus.

Lamia oppugnata ab Acilio.

V. Magnus pavor ac tumultus, ut in re improvisa, fuit; constantiùs tamen, quàm quis facturos crederet, in tam subito periculo, quum viri propugnarent, feminæ tela omnis generis saxaque in muros gererent, multifariam scalis appositis, urbem eo die defenderunt. Acilius, signo receptui dato, suos in castra medio ferme die reduxit: & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam 6 prætorium dimitteret, denunciavit, *ut ante lucem armati paratique essent; nisi expugnatâ urbe, se eos in ca-*

5 *Periculi magis quàm damni memores.*] De periculo imminente ab Romanis, quàm de damno ab Achæis per populationes illato, magis solliciti.

6 *Prætorium dimitteret.*] Vid. not. 1, ad XXI, 54.

U.c.562. a.C.190. *stra non reducturum.* Eodem tempore, quo pridie, pluribus locis aggressus, quum oppidanos jam vires, jam tela, jam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas urbem cepit. Ibi partim divenditâ, partim divisâ prædâ, consilium habitum, quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Ætolis saltu; ne tamen segnia æstiva essent, & Ætoli non impetratam pacem ab senatu nihilominus per suam cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit; ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Quum ad mœnia castra posuisset, non coronâ, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare urbem est adortus. Pluribus simul locis aries admovebatur: & quum quaterentur muri, nihil adversùs tale oppugnationis genus parare, aut comminisci oppidani conabantur; omnis spes in armis & audacia erat, eruptionibusque crebris & stationes hostium, & eos ipsos qui circa opera & machinas erant, turbabant.

Amphissa oppugnata.

VI. Multis tamen locis murus decussus erat, quum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum tredecim millibus peditum & quingentis equitibus consul veniebat. Jam in sinum Maliacum venerat: & præmissis Hypatam, qui tradere urbem juberent, posteaquam responsum est, nihil nisi ex communi Ætolorum decreto facturos; ne teneret se oppugnatio Hypatæ, nondum Amphissâ receptâ, præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub adventum eorum oppidani relictâ urbe (jam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere. Consul sex millia ferme passuum inde posuit castra; eò le-

Cos. in provinciam venit.

gati Athenienses primùm ad P. Scipionem, praegressum agmen, sicut antè dictum est, deinde ad consulem venerunt, deprecantes pro Ætolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt: qui caussam relinquendi honestè Ætolici belli quaerens, Asiam & regem Antiochum spectabat; jusseratque Athenienses, non Romanis solùm, ut pacem bello praeferrent, sed etiam Ætolis persuadere. Celeriter auctoribus Atheniensibus frequens ab Hypata legatio Ætolorum venit: & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis, *multas gentes populosque in Hispania priùs, deinde in Africa, in fidem suam venisse; in omnibus se majora clementiae benignitatisque, quàm virtutis bellicae monumenta reliquisse.* Perfecta videbatur res, quum aditus consul 7 idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam novo quum icti Ætoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle.

U.c. 562. a.C. 190. *Ætoli pacem quaerunt.*

VII. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur; nam neque unde mille talentûm daretur, erat; & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua saeviretur, metuebant. Redire itaque eosdem legatos ad consulem & Africanum jusserunt, & petere, ut, si dare verè pacem, non tantùm ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent, aut ex summa pecuniae demerent, 8 aut permissionem extra

7 *Idem illud responsum retulit.*] Rursus dedit, iteravit. Sic l. XXIV, c. 45. *Novam referre proditionem proditis olim.* Vid. & Cic. pro Caec. n. 84, & n. 85.

8 *Aut permissionem.*] Aut sinerent Ætolos, dum permittunt se libero Romanorum arbitrio, excipere civium corpora.

U.c.562. a.C.190. civium corpora fieri juberent. Nihil impetratum ut mutaret consul: & ea quoque irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt: & princeps legationis eorum Echedemus, fatigatos tot repulsis Ætolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem revocavit; auctor inducias sex mensium petendi, ut legatos Romam mittere possent. *Dilationem nihil ad præsentia mala, quippe quæ ultima essent, adjecturam; levari per multos casus, tempore interposito, præsentes clades posse.*

Inducias impetrant. Auctore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione convento, per eum inducias temporis ejus, quod petebant, a consule impetraverunt: & solutâ obsidione Amphissæ, M'. Acilius tradito consuli exercitu, provinciâ decessit: & consul ab Amphissa Thessaliam repetit, ut per Macedoniam Thraciamque duceret in Asiam.

Cos. ducit in Asiam. Tum Africanus fratri, *Iter, quod insistis, L. Scipio, ego quoque approbo; sed totum id vertitur in voluntate Philippi. Qui si imperio nostro fidus est, & iter, & commeatus, & omnia quæ in longo itinere exercitus alunt juvantque, nobis suppeditabit; si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. Itaque priùs regis animum explorari placet: optimè explorabitur, si nihil ex præparato agentem* 9 *opprimet qui mittetur.*

Philippus exercitui Romano omnia parat. Ti. Sempronius Gracchus longè tum acerrimus juvenum ad id delectus, per dispositos equos prope incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam pervenit. In convivio rex erat, & in multum vini processerat: ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit, novare eum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes; postero die

9 *Opprimet.*] Improvisus adibit.

commeatus exercitui paratos benignè, pontes in fluminibus factos, vias, ubi transitu difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens eâdem, quâ ierat, celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & majore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam pervenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas, & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant; virum sicut ad cetera egregium, ita a comitate, quæ sine luxuria esset, non aversum. Inde non per Macedoniam modò, sed etiam Thraciam, prosequente & præparante omnia Philippo, ad Hellespontum perventum est.

U.c.561. a.C.190.

Classem reparat Antiochus.

VIII. Antiochus post navalem ad Corycum pugnam, quum totam hiemem liberam in apparatus terrestres maritimosque habuisset, classi maximè reparandæ, ne totâ maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, *Superatum se, quum classis abfuisset Rhodiorum; quòd si ea quoque (nec commissuros Rhodios, ut iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi navium numero opus fore, ut viribus & magnitudine classem hostium æquaret.* Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicum arcessendas naves, & Polyxenidam, quò minùs prosperè gesta res erat, eò enixiùs & eas quæ erant reficere, & alias parare naves jussit. Ipse in Phrygia hibernavit, undique auxilia arcessens: etiam in Gallogræciam miserat, Bellicosiores eâ tempestate erant, Gallicos adhuc, nondum exoletâ stirpe gentis, servantes animos. Filium Seleucum in Æolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas urbes: quas illinc a Pergamo Eumenes, hinc a Phocæa Erythrisque Romani sollicitabant. Classis

U.c.562. a.C.190. Romana, ficut antè dictum eft, ad Canas hibernabat. Eò mediâ ferme hieme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum venit. Is quum magnam prædam agi poffe dixiffet ex hoftium agro, qui circa Thyatira effet, hortando perpulit Livium, ut quinque millia militum fecum mitteret; miffi ingentem prædam intra paucos dies averterunt.

IX. Inter hæc Phocææ feditio orta, quibufdam ad Antiochum multitudinis animos avocantibus. Gravia hiberna navium erant; grave tributum, quòd 1 togæ quingentæ imperatæ erant, cum quingentis tunicis; gravis etiam inopia frumenti, propter quam naves quoque & præfidium Romanum exceffit. Tum verò liberata metu factio erat, quæ plebem in concionibus ad Antiochum trahebat. Senatus & optimates in Romana focietate perftandum cenfebant; defectionis auctores plus apud multitudinem valuerunt. Rhodii, quò magis ceffatum priore æftate erat, eò maturiùs æquinoctio verno eumdem Paufiftratum claffis præfectum cum fex & triginta navibus miferunt.

Claffis Rom. Hellefpontum petit. Jam Livius a Canis cum triginta navibus, & feptem quadriremibus, quas fecum Eumenes rex adduxerat, Hellefpontum petebat: ut ad tranfitum exercitûs, quem terrâ venturum opinabatur, præpararet quæ opus effent. In portum, quem vocant Achæorum, claffem primùm advertit; inde Ilium adfcendit, facrificioque Minervæ facto, legationes finitimas ab Elæunte, & Dardano, & Rhœteo, tradentes in fidem civitates fuas, benignè audivit. Inde ad Hellefponti fauces navigat; & decem navibus in ftatione contra Abydum relictis, ce-

1 *Togæ quingentæ.*] Vid. not. 1, ad l. XXII, c. 54.

terâ classe in Europam ad Seston oppugnandam trajecit. Jam subeuntibus armatis muros, 2 fanatici Galli primùm cum solenni habitu ante portam occurrunt. Jussu se matris deûm famulos deæ venire memorant, ad precandum Romanum, ut parceret mœnibus urbique. Nemo eorum violatus est : mox universus senatus cum magistratibus ad dedendam urbem processit. Inde Abydum trajecta classis; ubi quum tentatis per colloquia animis, nihil pacati responderetur, ad oppugnationem sese expediebant.

U.c.561. a.C.190.

X. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exsul Rhodius) quum audisset profectam ab domo popularium suorum classem, & Pausistratum præfectum superbè quædam & contemptim in se concionatum dixisse, præcipuo certamine animi adversùs eum sumpto, nihil aliud dies noctesque agitabat animo, quàm ut verba magnifica ejus rebus confutaret. Mittit ad eum hominem & illi notum qui diceret, *Et se Pausistrato patriæque suæ magno usui*, 3 *si liceat, fore : & a Pausistrato se restitui in patriam posse.* Quum, quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidem petenti dedit agendæ communiter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuncius, *regiam classem aut totam, aut majorem ejus partem, Polyxenidam traditurum ei; pretium tanti meriti nullum aliud pacisci, quàm reditum in patriam.* Magnitudo rei, nec ut crederet, nec ut aspernaretur dicta, effecit. 4 Panormum Samiæ ter-

Polyxenidas fraudem Pausistrato struit.

2 *Fanatici Galli.*] Debacchantes pro more sacerdotes Magnæ Matris deûm Cybeles.

3 *Si liceat.*] Per Pausistratum : si sinat Pausistratus.

4 *Panormum Samiæ terræ.*] Panormus portus Samiorum ditionis fuit, sed non in Samo insula. Erat

U.c.562. a.C.190. ræ petit : ibique ad explorandam rem, quæ oblata erat, subsistit. Ultro citroque nuncii cursare : nec fides antè Pausistrato facta est, quàm coram nuncio ejus Polyxenidas suâ manu scripsit, se ea quæ pollicitus esset facturum, signoque suo impressas tabellas misit. Eo verò pignore velut 5 auctoratum sibi proditorem ratus est. *Neque enim eum qui sub rege viveret commissurum fuisse, ut adversùs semetipsum indicia manu suâ testata daret.* Inde ratio simulatæ proditionis composita. *Omnem se rerum apparatum omissurum*, Polyxenidas dicere; *non remigem, non* 6 *socios navales ad classem frequentes habiturum : subducturum per simulationem reficiendi quasdam naves, alias in propinquos portus dimissurum : paucas ante portum Ephesi in salo habiturum, quas, si exire res cogeret, objecturus certamini foret.* Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audivit, eam ipse extemplo habuit; partem navium ad commeatus arcessendos Halicarnassum, 7 partem Samum ad urbem misit : ut paratus esset,

ille in Ephesiorum ora, cujus aliquam partem Samii habebant : quæ ideo *Samia terra*, vel simpliciter *Samia* vocabatur, ut infrà capp. 12 & 13, & sedulò distinguenda est ab Samo insula.

5 *Auctoratum.*] Mancipatum, addictum. Hoc verbum propriè dicitur de gladiatoribus operam suam sanguinemque lanistæ addicentibus.

6 *Socios navales.*] Vid. not. 3, ad XXI, 49.

7 *Partem Samum ad urbem misit : ut paratus esset.*] Parum hæc cohærere videbuntur attentè perpendenti. Quum enim ipse Pausistratus Panormi in Ephesiorum ora maneat, ut constat ex sequentibus, quonam modo dici potest ideo partem navium Samum ad urbem mittere, ut paratus sit ad aggrediendum, ubi opus fuerit? Imò Livius observat ab eo partem classis Halicarnassum, partem Samum ablegari, ut notet ejus ne-

quum signum aggrediendi a proditore accepisset. Polyxenidas 8 augere simulando errorem: subducit quasdam naves, alias velut subducturus esset, navalia reficit: remiges ex hibernis non Ephesum arcessit, sed Magnesiam occultè cogit.

U.c.562. a.C.190.

XI. Fortè quidam Antiochi miles, quum Samum rei privatæ causâ venisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormum ad præfectum; is percunctanti, quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud sincerâ fide, omnia aperit: classem instructam paratamque in portu stare: 9 remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum: perpaucas naves subductas esse, & 1 navalia tegi: nunquam intentiùs rem navalem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vanâ præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige a Magnesia arcessito, deductisque raptim quæ subductæ erant navibus, 2 quum diem non tam

gligentiam. Itaque suspicamur integrum hic orationis membrum excidisse, quale esset: *ipse Panormi substitit, ut paratus esset.*

8 *Augere simulando errorem.*] Auget errorem simulatione negligentiæ.

9 *Remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum.*] Magnesia ad Sipylum urbs est mediterranea, quæ longiùs abest ab Epheso & ab mari, quàm ut eò videatur satis commodè remiges coegisse Polyxenidas. Dele hæc verba *ad Sipylum*, & intellige Magnesiam ad Mæandrum, urbem propinquam Epheso, quæ & suprà & infrà nominatur in hac ipsa narratione *Magnesia* sine additamento.

1 *Et navalia tegi.*] An, tecta navalium refici? Sed quid ad rem? Hic aliquid videtur esse corruptum.

2 *Quum diem.*] Quum diem totum trivisset, non tam quia hoc spatium necessarium illi fuerat ad apparatum rei aggrediendæ, quàm quod....

U.c.562. a.C.190. in apparatu absumpsisset, quàm quòd conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus septuaginta navibus tectis, vento adverso ante lucem Pygela portum tenuit; ubi quum interdiu ob eamdem causam quiesset, nocte in proxima Samiæ terræ trajecit. Hinc Nicandro quodam archipiratâ cum quinque navibus tectis Palinurum jusso petere, atque inde armatos, quâ proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe divisâ, ut ex utraque parte fauces portûs teneret, Panormum petit. Pausistratus primò, ut in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terrâ meliùs arceri, quàm mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria, quæ cornibus objectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facilè 3 telis ancipitibus hostem summoturus; id inceptum ejus Nicander a terra visus quum turbasset, repentè mutato consilio naves conscendere omnes jubet. Tum verò ingens pariter militum nautarumque trepidatio orta, & veluti fuga in naves fieri, quum se mari terrâque simul cernerent circumventos. Pausistratus unam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portûs, atque erumpere in mare apertum posset, posteaquam conscendisse suos vidit, sequi ceteris jussis, ipse princeps concitatâ nave remis ad ostium portûs tendit. Superantem jam fauces navem ejus Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Navis rostris icta supprimitur: telis obruuntur propugnatores: inter quos & Pausistratus impigrè pugnans interficitur,

Eum incautum opprimit

3 *Telis ancipitibus.*] Telis ab utroque promontorio, a dextra simul & sinistra, impetituris hostem accedentem ad portum.

Navium

Navium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam a Nicandro, 4 dum moliuntur a terra, captæ; quinque tantùm Rhodiæ naves cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis viâ sibi inter confertas naves factâ; 5 contis enim binis a prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, quum haud procul a Samo Rhodiis navibus, quibus ut essent præsidio veniebant, obviæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum averterunt. Sub idem tempus, Seleucus proditam Phocæam, portâ unâ per custodes apertâ, recepit: & Cyme, aliæque ejusdem oræ urbes, ad eum metu defecerunt.

XII. Dum hæc in Æolide geruntur, Abydus quum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia; jam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Livio de conditionibus tradendæ urbis agebant; rem distinebat, quòd, utrùm armati an inermes emitterentur regii, parum conveniebat. Hæc agentibus quum intervenisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est; metuens enim Livius, ne successu tantæ rei inflatus Polyxenidas classem, quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione custodiâque Hellesponti extemplo relictâ, naves quæ subductæ Canis erant deduxit. Et Eumenes Elæam venit.

4 *Dum moliuntur a terra.*] Dum a terra sese in altum promovere nituntur. In re simili Cic. in Verr. l. V, n. 88, *ceteræ naves suo in loco moliebantur.*

5 *Contis enim.*] Portabant enim illæ naves multum ignem accensum in trullis sive vasis ferreis, quæ quidem trullæ sustentabantur contis, sive perticis binis a prora prominentibus.

U.c.562. a.C.190. Livius omni classe, cui adjunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit; quam quum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse; depopulatus maritimam oram, & prædâ maximè hominum raptim in naves impositâ, tantùm moratus dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primò audita clades simul pavorem, simul luctum ingentem fecit; nam præter navium militumque jacturam, quod floris, quod roboris in juventute fuerat, amiserant; 6 multis nobilibus secutis inter cetera auctoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat. Deinde, quòd fraude capti, quòd a cive potissimùm suo forent, in iram luctus vertit. Decem extemplo naves, & diebus post paucis decem alias, præfecto omnium Eudamo, miserunt: quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem; cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primùm classem applicaverunt; ibi noctem unam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt; inde quum in proxima Samiæ vellent trajicere, non exspectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. Medio in cursu, 7 Aquilone in Septentrionem verso, exasperato fluctibus mari jactari cœperunt.

Rhodiorum luctus.

Dein ira

XIII. Polyxenidas Samum petituros ratus

6 *Multis nobilibus secutis.*] Quum multi nobiles hanc classem conscendissent, tum ob cetera, tum ob famam Pausistrati.

7 *Aquilone in Septentrionem verso.*] Aquilo est ventus inter Arctum & Orientem: *Nord-est.* Septentrio, sive Aparctias flat ab ipsa Arcto; *Nord.*

hostes, ut se Rhodiæ classi conjungerent, ab Epheso profectus, primò ad Myonnesum stetit: inde ad Macrin (quam vocant) insulam trajecit, ut prætervehentis classis si quas aberrantes ex agmine naves posset, aut postremum agmen opportunè adoriretur. Posteaquam sparsam tempestate classem vidit, occasionem primò aggrediendi ratus, paulò post increbrescente vento, & majores jam volvente fluctus, quia pervenire se ad eos videbat non posse, ad Æthaliam insulam trajecit: ut inde postero die Samum ex alto petentes naves aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt: classis cetera noctem totam in alto jactata, in eumdem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito, hostium naves ad Æthaliam stare, consilium habitum, utrùm extemplo decernerent, an Rhodiam exspectarent classem; dilatâ re (ita enim placuit) Corycum, unde venerant, trajecerunt. Polyxenidas quoque, quum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naves vacuo ab hostibus mari Samum trajecerunt. Eòdem & Rhodia classis post dies paucos venit; quam ut exspectatam esse appareret, [illegible]fecti extemplo sunt Ephesum, ut aut dec[illegible]rent navali certamine, aut, si detrectaret hostis pugnam, (quod plurimùm intererat 8 ad animos civitatum) timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portûs instructâ in frontem navium acie stetere: posteaquam nemo adversùs ibat, classe divisâ, pars in salo ad ostium portûs in ancoris stetit; pars in terram milites exposuit. 9 In eos jam ingentem prædam latè de-

U.C 562.
a.C.190.

Rom. classis ante Ephesum.

8 *Ad animos civitatum.*] Adjungendos Romanis & ab Antiocho alienandos.

9 *In eos jam ingentem*

U. c. 562. a. C. 190.

populato agro agentes, Andronicus Macedo, qui in præsidio Ephesi erat, jam mœnibus appropinquantes eruptionem fecit, exutosque magnâ parte prædæ ad mare ac naves redegit. Postero die insidiis medio ferme viæ positis, ad eliciendum extra mœnia Macedonem Romani ad urbem agmine iere: inde, quum ea ipsa suspicio, ne quis exiret, deterruisset, redierunt ad naves: & terrâ marique fugientibus certamen hostibus, Samum, unde venerat, classis repetit; inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes 1 cum præfecto Epicrate Rhodiorum, ad fretum Cephalleniæ tuendum prætor misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum juventute Cephallenûm faciebat; clausumque jam mare commeatibus Italicis erat.

Æmilius Livio ad navale imperium succedit.

XIV. Piræei L. Æmilio Regillo succedenti ad navale imperium Epicrates occurrit; qui auditâ clade Rhodiorum, quum ipse duas tantùm quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor navibus in Asiam secum reduxit; prosecutæ etiam apertæ Atheniensium naves sunt. 2 Ægeo mari trajecit. Eódem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intem-

prædam.. agentes... jam mœnibus.] Prius illud *jam* libenter deleremus.

1 *Cum præfecto Epicrate Rhodiorum.*] Lege, *Epicrate Rhodio.* Sic infrà, c. 15. *Epicrates Rhodius.* Præfectus Rhodiorum erat Eudamus. Sed hic Epicrates præfectus est a C. Livio quatuor navibus missis ad fretum Cephalleniæ tuendum.

2 *Ægeo, mari trajecit. Eódem Timasicrates... venit.*] Dubitari non potest, quin hîc desit nomen loci, quò trajecisse Regillus, venisse Timasicrates dicitur. Illud suggerunt ea quæ sequuntur: *trajicienti Æmilio a Chio Samum.* Itaque legamus hîc: *Ægeo mari Chium trajecit.*

pestâ venit: deductusque ad Æmilium, præsidii causâ se missum ait, quòd eam oram maris infestam onerariis regiæ naves excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Trajicienti Æmilio a Chio Samum, duæ Rhodiæ quadriremes missæ obviàm ab Livio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum pòsteaquam ventum est, acceptâ a Livio classe, & sacrificio, ut assolet, rite facto, Æmilius consilium advocavit. Ibi C. Livius (is enim est primus rogatus sententiam) *Neminem fideliùs dare posse consilium*, dixit, *quàm eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse totâ classe Ephesum petere, & onerarias ducere multâ saburrâ gravatas, atque eas in faucibus portûs supprimere. Et* 3 *eo minoris molimenti ea claustra esse, quòd in fluminis modum, longum, & angustum, & vadosum ostium portûs sit. Ita ademptûrum se maris usum hostibus fuisse, inutilemque classem facturum.*

U.c.561. a.C.190.

Consilium advocat.

XV. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex quæsivit, *Quid tandem, ubi demersis navibus frenassent* 4 *claustra maris, utrùm liberâ suâ classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terroremque hostibus præbendum, an nihilominus totâ classe portum obsessuri? Sive enim abscedant, cui dubium esse quin hostes extracturi demersas moles sint, & minore molimento aperturi portum quàm obstruatur? Sin autem manendum ibi nihilominus sit, quid attinere claudi portum? Quin*

3 *Eo minoris molimenti ea claustra esse.*] Eo minore difficultate claudi & obstrui hoc modo portûs ostium posse.

4 *Claustra maris.*] *Claustra* intelligi sæpe debent angustiæ aditunm, sive terrestres, ut l. XXXII, c. 21, *claustris.. inexpugnabilibus super Aoum amnem*, sive maritimæ, ut hoc loco.

U.c.562. a.C.190. *contrà, illos tutissimo portu, opulentissimâ urbe fruentes, omnia Asiâ præbente, quieta æstiva acturos: Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibusque objectos, omnium inopes in assidua statione futuros; ipsos magis alligatos impeditosque, ne quid eorum quæ agenda sint possint agere, quàm ut hostes clausos habeant.* Eudamus præfectus Rhodiæ classis, magis eam sibi displicere sententiam ostendit, quàm ipse quid censeret faciendum dixit. Epicrates Rhodius, *omissâ in præsentia Epheso, mittendam navium partem in Lyciam* censuit: *& Patara, caput gentis, in societatem adjungenda; in duas res magnas id usui fore: & Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in unius belli, quod adversùs Antiochum sit, curam posse: & eam classem, quæ in Lycia compararetur, intercludi, ne Polyxenidæ conjungatur.* Hæc maximè movit sententia; placuit tamen Regillum totâ classe evehi ad portum Ephesi, ad inferendum hostibus terrorem.

Livius mittitur in Lyciam. XVI. C. Livius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis, in Lyciam est missus, Rhodum priùs jussus adire, & omnia cum iis communicare consilia. Civitates quas prætervectus est, Miletus, Myndus, Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixè fecerunt. Rhodum ut est ventum, simul & ad quam rem missus esset, iis exposuit, & consuluit eos. Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus, navigat Patara. Primò secundus ventus ad ipsam urbem ferebat eos: sperabantque subito terrore aliquid moturos; posteaquam circumagente se vento fluctibus dubiis volvi cœptum est mare, pervicerunt quidem remis, ut tene-

rent terram : sed neque circa urbem tuta sta- U.c.562.
tio erat, nec ante hostium portus in salo stare a.C.190.
poterant, aspero mari, & nocte imminente. Prætervecti mœnia, portum 5 Phœnicunta, minùs duûm millium spatio inde distantem, petiere, navibus a maritima vi tutum : sed altæ rupes insuper imminebant, quas celeriter oppidani, assumptis regiis militibus, quos in præsidio habebant, ceperunt; adversùs quos Livius, quanquam erant iniqua ac difficilia ad exitus loca, Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos juvenes misit. Ii, dum missilibus primò, & adversùs paucos levibus excursionibus lacessebatur magis quàm conserebatur pugna, sustinuerunt certamen; posteaquam plures ab urbe affluebant, & jam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Livium, ne & auxiliares circumvenirentur, & navibus etiam ab terra periculum esset; ita non milites solùm, sed etiam 6 navales socios, remigum turbam, quibus quisque poterat telis armatos in prælium eduxit. Tum quoque anceps pugna fuit : neque milites solùm aliquot, sed L. Apustius tumultuario prælio cecidit; postremò tamen fusi fugatique sunt Lycii, atque in urbem compulsi : & Romani cum haud incruenta victoria ad

5 *Phœnicunta.*] Phœnicus portus, de quo mentio fit, l. XXXVI, extremo, nihil huc pertinet, in Erythræa terra positus, longè ab Lyciæ ora, de qua hic agitur. Legit Jac. Gronovius *Phellum*, urbem & portum non longè distantem a Pataris.

6 *Navales socios, remigum turbam.*] *Navales socii* interdum sunt nautæ ac remiges, interdum milites tuendis navibus attributi. Vid. not. 3, ad XXI, 49. Si prior sensus hic locum habet, hoc membrum, *remigum turbam*, inutile additamentum est; si posterior, lege *& remigum turbam*.

U.c.562 a.C.190 naves redierunt. Inde in Telmessicum profecti sinum, qui latere uno Cariam, altero Lyciam contingit; omissâ Patara ampliùs tentandi spe Rhodii domum dimissi sunt: Livius prætervectus Asiam, in Græciam transmisit, ut conventis Scipionibus, qui tum circa Thessaliam erant, in Italiam trajiceret.

XVII. Æmilius posteaquam omissas in Lycia res, & Livium profectum in Italiam cognovit, quum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incepto Samum revertisset, turpe ratus, tentata frustra Patara esse, proficisci eò totâ classe, & summâ vi aggredi urbem statuit. Miletum & ceteram oram sociorum prætervecti, in Bargylletico sinu exscensionem ad Jassum fecerunt. Urbem regium tenebat præsidium: agrum circà Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua responderunt esse, ad urbem oppugnandam ducit. Erant Jassensium exsules cum Romanis: ii frequentes Rhodios orare instituerunt, *Ne urbem & vicinam sibi, & cognatam, innoxiam perire sinerent. Sibi exsilii nullam aliam causam esse, quàm fidem erga Romanos. Eâdem vi regiorum, quâ ipsi pulsi sint, teneri eos qui in urbe manednt; omnium Jassensium unam mentem esse, ut servitutem regiam effugerent.* Rhodii moti precibus, Eumene etiam rege assumpto, simul suas necessitudines commemorando, simul 7 obsessæ regio præsidio urbis casum miserando, pervicerunt, ut oppugnatione absisteretur. Profecti inde, 8 pacatis

Æmilius totâ classe proficiscitur in Lyciam.

7 *Obsessæ regio præsidio urbis.*] Urbis, quæ sui juris non esset ob regium præsidium, quo tenebatur.

8 *Pacatis ceteris.*] Quum cetera oppida, loca, præter Jassum, pacata essent & amica Romanis.

ceteris, quum oram Asiæ legerent, Loryma (portus adversùs Rhodum est) pervenerunt. Ibi 9 in principiis sermo primò inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Æmilii pervenit, abduci classem ab Epheso, ab suo bello: ut ab tergo liber relictus hostis, in tot propinquas sociorum urbes omnia impune conari posset. Movere ea Æmilium: vocatosque Rhodios quum percunctatus esset, utrumnam Pataris universa classis in portu stare posset, quum respondissent, non posse; causam nactus omittendæ rei, Samum reducit naves.

U.c.562. a.C.190.

Repetit Samum.

XVIII. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius, quum per omne hibernorum tempus exercitum in Æolide continuisset, partim sociis ferendo opem, partim, quos in societatem pellicere non poterat, depopulandis; transire in fines regni Eumenis, dum is procul ab domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret, statuit. Ad Elæam primò infestis signis accessit: deinde omissâ oppugnatione urbis, agros hostiliter depopulatus, ad caput arcemque regni Pergamum ducit oppugnandum. Attalus primò stationibus ante urbem positis, & excursionibus equitum levisque armaturæ, magis lacessebat, quàm sustinebat hostem; postremò quum per levia certamina expertus nullâ parte virium se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri urbs cœpta est. Eodem ferme tempore & Antiochus ab Apamea profectus, Sardibus primùm, deinde, haud procul Seleuci castris, ad caput Caici amnis stativa habuit, cum magno exercitu misto variis ex gentibus. Plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat; hos, paucis admistis, ad pervastandum passim Per-

Seleucus Antiochi F. Pergamum oppugnat.

9 *In principiis.*] Vid. not. 2, ad l. VII, c. 12, suprà.

U.c.561. a.C.190. gamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nunciata, primò Eumenes avocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde, quum præstò fuissent equites peditumque expediti, præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent aut moverentur, Pergamum contendit; ibi rursus levia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubiè detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiaque classis, ut regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos ubi exposuisse copias Elææ, & tot classes in unum convenisse portum, Antiocho allatum est; & sub idem tempus audivit, consulem cum exercitu jam in Macedonia esse, pararique quæ ad transitum Hellesponti opus essent; tempus venisse ratus, priusquam terrâ marique simul urgeretur, agendi de pace, tumulum quemdam adversùs Elæam castris cepit; ibi peditum omnibus copiis relictis, cùm equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elææ mœnia descendit: misso caduceatore ad Æmilium, velle se de pace agere.

Antiochus de pace agit

XIX. Æmilius, Eumene a Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem. Eumenes, *Nec honestum esse*, dicere, *eo tempore de pace agi; nec exitum rei imponi posse. Qui enim*, inquit, *aut honestè, inclusi mœnibus & obsessi, leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex auctoritate senatûs, injussu populi Romani pepigerimus? Quæro enim, pace per te factâ, rediturusne extemplo in Italiam sis, classem exercitumque deducturus? an exspectaturus, quid de ea re consuli placeat, quid senatus censeat, aut populus jubeat? Restat ergo, ut maneas in Asia, & rursus in hiberna copiæ redu

ctæ, omisso bello, exhauriant commeatibus præbendis socios; deinde, si ita visum sit iis penes quos potestas fuerit, instauremus novum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc impetu rerum nihil prolatando remittitur, ante hiemem diis volentibus perfecisse. Hæc sententia vicit, responsumque Antiocho est, ante consulis adventum de pace agi non posse. Antiochus, pace nequicquam tentatâ, vastatis Elæensium primùm, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, 1 Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum opulentum, quem vocant 2 Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum; neque alio ullo loco. Asiæ major regiis militibus parta est præda. 3 Eódem Adramytteum, ut urbi præsidio essent, navibus circumvecti, Æmilius & Eumenes venerunt.

U.c.562. a.C.190.

Renuit Æmilius

XX. Per eosdem fortè dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diophane omnibus his copiis præposito, accesserunt; quos egressos navibus obviàm missi ab Attalo, nocte Pergamum deduxerunt. Veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris, discipulus; qui biduum simul ad quietem hominum equorumque, & ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibusque accederent, reciperentque sese, sumpserunt. Ad

Achæi Pergamum intromissi.

1 *Adramytteum hostiliter itinere facto, petit agrum.*] Quum ad urbem Adramytteum hostiliter itinere facto isset, petit agrum opulentum.

2 *Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum.*] Sæpe mentionem facit Homerus Thebes Eetionææ, de campo Thebes nihil habet. Hinc Gronovius legit *nobilitata*, quod referatur ad urbem, non ad campum.

3 *Eódem Adramytteum.*] Dele nomen urbis, quod facilè intelligitur ex præcedentibus.

U.c.562. a.C.190. radices ferè collis, in quo posita est urbs, regii succedebant; ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab urbe, ne in stationes quidem qui procul jacularetur, excurrente. Postquam semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur; non stratos, non 4 infrenatos magna pars habebant equos; paucis ad arma & ordines relictis, dilapsi ceteri sparserant se toto passim campo, pars in juveniles lusus lasciviamque versi, pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diophanes ex alta urbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portam præstò esse jubet: ipse Attalum adiit, & in animo sibi esse dixit, hostium stationem tentare. Ægrè id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus adversùs trecentos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret; portâ egressus, haud procul statione hostium occasionem opperiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos versi, ut nihil moveri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diophanes quietos aliquamdiu suos, velut ad spectaculum modò eductos, continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus, quantùm accelerare possent, sequi jussis, ipse princeps inter equites cum turma sua

Eorum virtus.

4 *Infrenatos.*] Nota hic *infrenatos* eodem sensu, quo *frenatos*, quamvis, l. XXI, c. 44, opposuerit noster *equites frenatos*, & *infrenatos*. Nec vitiosam hic esse vocem probant hæc verba hujusce ipsius capitis infrà: *non sternere* equos) *non infrenare aut adscendere facilè poterant.* Verbo *infrenare* usus quoque Virgilius est, Æn. l. XII, v. 287.

quàm posset effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atque equite sublato, stationem hostium improvisò invadit. Non homines solùm, sed equi etiam territi quum vincula abrupissent, trepidationem & tumultum inter suos fecerunt; pauci stabant impavidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare, aut adscendere facilè poterant; multò majorem, quàm pro numero equitum, terrorem Achæis inferentibus. Pedites verò ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & semisomnes prope, adorti sunt: cædes passim fugaque per campos facta est. Diophanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto, (spectaverant enim e mœnibus Pergami non viri modò, sed feminæ etiam) in præsidium urbis rediit.

U.c.562. a.C.190.

XXI. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes, quingentis passibus longiùs ab urbe posuerunt castra: & Achæi eodem ferme tempore, atque in eumdem locum processerunt. Per multas horas intenti utrimque, velut jam futurum impetum exspectavere; posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis abire agmine ad iter magis, quàm ad pugnam composito cœpere. Quievit Diophanes, dum in conspectu erant; deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum agmen incurrit; tantumque rursus pavoris ac tumultûs incussit, ut quum terga cæderentur, nemo pugnandi causâ restiterit: trepidantesque, & vix ordinem agminis servantes, in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno movere castra coëgit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audivit, eâ quidem urbe ab-

Pergami obsidio solvitur.

U.c.562. a.C.190. stinuit, depopulatus agros. 5 Peræam inde, coloniam Mitylenæorum, expugnavit. Cotton, & Corylenus, & Aphrodisias, & Crene, primo impetu captæ sunt; inde per Thyatira Sardes rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque, Mitylenen primò, inde retro, unde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bachium vocant, (imminet urbi Phocæensium) appulerunt, &, quibus antè abstinuerant templis signisque, (egregiè autem exornata insula erat) quum hostiliter diripuissent, ad ipsam urbem transmiserunt; eam divisis inter se partibus quum oppugnarent, & viderent 6 sine operibus, armis scalisque capi non posse; missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum quum intrasset urbem; extemplo oppugnatione omissâ, classis ad insulam se recepit, nihil aliud quàm depopulato circa urbem hostium agro.

XXII. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atque exercitui, quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiamque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moveret. Rex Elæam, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Æmilius frater prætoris decessit. Rhodii, celebratis exsequiis, adversùs classem, quam fama erat ex Syria venire, tredecim suis navibus, & unâ Coâ quin-

Rhodiæ naves ad versùs classem Syriacam proficiscuntur.

5 *Peræam.*] Hoc nomen, & ea quæ sequuntur, *Cotton*, & *Corylenus*, & *Aphrodisias*, & *Crene*, partim ignota, partim suspecta mendi sunt.

6 *Sine operibus, armis scalisque capi non posse.*] Non posse vi solâ armorum, & per scalas impetu capi, sed necessarium fore ut operibus oppugnaretur.

queremi, alterâ Cnidiâ, Rhodum, ut ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo antè quàm Eudamus cum classe a Samo veniret, tredecim a Rhodo naves cum Pamphilida præfecto adversùs eamdem Syriacam classem missæ, assumptis navibus quatuor, quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regiis, 7 Dædala & quædam alia parva castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit; additæ huic quoque sunt, ad eam classem quam habebat, sex apertæ naves. Profectus, quum quantùm accelerare poterat maturasset, ad portum, quem Megisten vocant, prægressos consequitur; inde uno agmine Phaselidem quum venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri.

U.c.562. a C.190.

XXIII. In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspiciturque prima terrarum Rhodum a Cilicia petentibus, 8 & procul navium præbet prospectum; eo maximè, ut in obvio classi hostium essent, electus locus est. Ceterùm, quod non providerunt, & loco gravi, & tempore anni, (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore ingruere morbi vulgò, maximè in remiges, cœperunt; cujus pestilentiæ metu profecti, quum præterveherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsâ classe, 9 audiunt ab Aspendiis ad Sidam jam ho-

Phaselis

7 *Dædala, & quædam alia parva castella.*] Videtur legendum, *& quædam alia Peraæ castella.* Peræa est regio Cariæ, quæ Rhodiorum juris erat. Vid. suprà XXXIII, 18.

8 *Et procul.*] Et facultatem præbet prospiciendi e longinquo naves.

9 *Audiunt ab Aspendiis.*] Ex Aspendiis, quorum urbs est ad Eurymedontem haud procul ab ostio fluminis, cognoscunt Rhodii, hostes jam esse ad Sidam, propinquam urbem.

U.c.562. A.C.190. stes esse. Tardius navigaverant regii, 1 adverso tempore Etesiarum, quod velut statum Favoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis septem & triginta majoris formæ navium erat, 2 in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat; præter has decem triremes erant. 3 Et hi adesse hostes ex specula quadam cognovere. Utraque classis postero die luce primâ, tanquam eo die pugnatura, e portu movit: & posteaquam superavere Rhodii promontorium, quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regiis sinistro cornu, quod ab alto objectum erat, Annibal, dextro Apollonius purpuratorum unus præerat: & jam in frontem directas habebant naves. Rhodii longo agmine veniebant; prima prætoria navis Eudami erat: cogebat agmen Chariclitus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam, & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum evehitur, & deinceps, quæ sequebantur, servan-

Pugna inter regios & Rhodios.

1 *Adverso tempore Etesiarum.*] Quum adversum iis esset tempus Etesiarum, id est, quum eo tempore anni navigarent, quo adversos Etesias ventos experirentur; quod quidem tempus statum est Favoniis ventis, sive ventis ab Occasu flantibus, qui singulis annis circa æstivum solstitium surgere incipiunt. Etesiæ venti sunt, qui semper eodem tempore anni exsurgunt: unde & illis nomen; ἐτήσιος enim est *anniversarius* ab ἔτος *annus*. Flant ex ea coeli parte, quæ inter Occasum & Septentrionem est, circa solstitii tempus.

2 *In quibus tres hepteres... habebat.*] Ultimam vocem dele.

3 *Et hi adesse hostes.*] *Et hi*, id est, regii quoque cognoverunt adesse hostes, quemadmodum Rhodii ab Aspendiis audierant hostes vicinos esse.

tes ordinem in frontem dirigere jubet. Ea res primò tumultum præbuit; nam nec sic in altum evectus erat, ut ordo omnium navium ad terram explicari posset : & festinans ipse præpropere cum quinque solis navibus Annibali occurrit; ceteri quia in frontem dirigere jussi erant, non sequebantur. Extremo agmini loci nihil ad terram relicti erat : trepidantibusque iis inter se, jam in dextro cornu adversùs Annibalem pugnabatur.

U.c.562. a.C.190.

XXIV. Sed momento temporis, & navium virtus, & usus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit; nam & in altum celeriter evectæ naves, locum post se quæque venienti ad terram dedere : & si qua concurrerat rostro cum hostium navi, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu prætervecta, in puppim impetum dabat; maximè exterruit hepteris regia a multo minore Rhodia nave uno ictu demersa. Itaque jam haud dubiè dextrum cornu hostium in fugam inclinabat. Eudamum in alto, multitudine navium maximè Annibal, ceteris omnibus longè præstantem, urgebat : & circumvenisset, ni signo sublato ex prætoria nave, (quo dispersam classem in unum colligi mos erat) 4 omnes quæ in dextro cornu vicerant naves, ad opem ferendam suis concurrissent; tum & Annibal, quæque circa eum erant naves, capessunt fugam : nec insequi Rhodii, ex magna parte ægris, & ob id celeriùs fessis remigibus, potuerunt. Quum in alto, ubi substiterant, cibo

Vincunt Rhodii.

4 *Omnes quæ in dextro cornu vicerant.*] Imo *in lævo*, vel, si levior mutatio placet, *in altero*. Nam in iis quæ proximæ præcedunt, dextrum cornu hostium inclinasse dicitur. Ergo ab Rhodiis lævum cornu vicerat. Tota prælii narratio id probat.

U.c.562. a.C.190. reficerent vires, contemplatus Eudamus hostes claudas mutilasque naves apertis navibus remulco trahentes, viginti paulò ampliùs integras abscedentes, e turri prætoriæ navis silentio facto, *Exsurgite*, inquit, *& egregium spectaculum capessite oculis!* Consurrexere omnes, contemplatique trepidationem fugamque hostium, prope unâ voce exclamavere omnes, ut sequerentur. Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata navis erat. Pamphilidam & Chariclitum insequi, quoad putarent tutum, jussit. Aliquamdiu secuti sunt: posteaquam terræ appropinquabat Annibal, veriti ne includerentur vento in hostium ora, ad Eudamum revecti, 5 hepterem captam, quæ primo concursu icta erat, ægre Phaselidem pertraxerunt; inde Rhodum, non tam victoriâ læti, quàm alius alium accusantes, quòd quum potuisset, non omnis summersa, aut capta classis hostium foret, redierunt. 6 Annibal ictus uno prælio adverso, ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat, quum conjungi veteri regiæ classi quamprimum cuperet. Et id ne ei facere liberum esset, Rhodii Chariclitum cum viginti navibus rostratis ad Patara & Megisten portum miserunt. Euda-

5 *Hepterem... quæ primo concursu icta erat.*] Vel aliam hepterem intellige, quam quæ initio prælii demersa dicitur: vel in illo priore loco *demersa* nihil aliud erit, quàm ita perforata, ut aquam acciperet, & paulùm sideret.

6 *Annibal .... ne tum quidem prætervehi Lyciam audebat.*] Hoc absurdum est: quasi verò clades accepta animos Annibali facere debuisset ad peragendum inceptum. Vitium residere videtur in verbo *audebat*. Sed sine libris nihil conamur. Hanc fuisse Livii mentem arbitramur, ut diceret Annibalem, quamvis prælio adverso ictum, ne tam improspero quidem successu deterritum esse, quominus Lyciam prætervehi in animo haberet.

mum cum septem navibus maximis ex ea classe J.C.562. cui præfuerat, Samum redire ad Romanos jusserunt: ut, quantùm consilio, quantùm auctoritate valeret, compelleret Romanos ad Patara oppugnanda. a.C.190.

XXV. Magnam lætitiam Romanis jam priùs nuncius victoriæ, deinde adventus attulit Rhodiorum: & apparebat, si ea cura Rhodiis dempta esset, vacuos eos tuta ejus regionis maria præstituros, sed profecto Antiocho ab Sardibus, ne opprimerentur urbes maritimæ, 7 abscedere custodiâ Ioniæ atque Æolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor navibus tectis ad eam classem, quæ circa Patara erat, miserunt. Antiochus non civitatum modò, quæ circa se erant, contrahebat præsidia, sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos litterasque, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat: *Venire eos ad omnia regna tollenda, ut nullum usquam orbis terrarum imperium esset. Philippum & Nabin expugnatos: se tertium peti. Ut quisque proximus ab oppresso sit, per omnes velut continens incendium pervasurum. Ab se gradum in Bithyniam fore, quando Eumenes in voluntariam servitutem concessisset.* His motum Prusiam litteræ Scipionis consulis, sed magis ejus fratris Africani, ab suspicione tali averterunt; qui, præter consuetudinem perpetuam populi Romani augendi omni honore regum sociorum majestatem, domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam

Antiochus Prusiam ad bellum concitat.

Prusias a Rom. ad pacis consilia revocatur.

7 *Abscedere custodiâ .... prohibuerunt.*] Romani prohibuerunt Rhodios abscedere custodiâ Ioniæ & Æolidis. Ceterùm multò meliùs & planiùs tota periodus in hunc modum formaretur: *sed profectio Antiochi ab Sardibus... abscedere* (Rhodios) *custodiâ Ioniæ atque Æolidis prohibuit.*

U.c.562. a.C.190. suam compulit. *Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse. Masinissam non in patrio modò locasse regno, sed in Syphacis, a quo antè expulsus fuisset, regnum imposuisse: & esse eum non Africæ modò regum longè opulentissimum, sed toto in Orbe terrarum cuivis regum vel majestate, vel viribus parem; Philippum & Nabin hostes bello superatos ab T. Quintio, tamen in regno relictos. Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum, & filium obsidem redditum: & quasdam civitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus, recepisse eum. In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse, nisi eum suus primò furor, deinde fraus Ætolorum absumpsisset.* Maximè confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C. Livius, qui prætor antè classi præfuerat, legatus ab Roma venit; & edocuit, quantò & spes victoriæ certior Romanis, quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiorque apud Romanos futura esset.

Antiochus it ad classem. XXVI. Antiochus posteaquam a spe societatis Prusiæ decidit, Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem, quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat, visendam: magis quia terrestribus copiis exercitum Romanum, & duos Scipiones imperatores videbat sustineri non posse, quàm quòd res navalis ipsa per se aut tentata sibi unquam feliciter, aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset. Erat tamen 8 momentum in præsentia spei: quòd & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse, & Eumenem regem cum omnibus navibus suis consuli obviàm in Hellespontum profectum audie-

8 *Momentum... spei.*] Aliquid quod ad spem impelleret: nempe quòd, &c.

tat; aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia, ad Samum per occasionem fraude præparatam absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso, ipse copias ad Notium ducit: id oppidum Colophonium mari imminens, abest a vetere Colophone duo ferme millia passuum: 9 & ipsam urbem suæ esse potestatis volebat, adeo propinquam Epheso, ut nihil terra marive ageret, quod non subjectum oculis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos auditâ obsidione, non dubitabat ad opem ferendam sociæ urbi classem a Samo moturos; eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare urbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, utrimque vineas & aggerem muro adjunxit, & 1 testudinibus arietes admovit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Æmilium, fidem prætoris populique Romani implorantes, miserunt. Æmilium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minùs opinantem quàm Polyxenidam bis nequicquam ab se provocatum, potestatem pugnæ facturum esse: & turpe existimabat, Eumenis classem adjuvare consulem ad trajiciendas in Asiam legiones; se Colophonis obsessæ auxilio incertum finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare, & dicere, *Quantò satius esse vel socios obsidione eximere, vel victam jam semel classem vincere iterum, totamque*

U.c.562.
a.C.190.

Colophonem oppugnat.

9 *Et ipsam urbem.*] Colophonem, ut patet ex iis quæ sequuntur.

1 *Testudinibus.*] Operestudinum, sub quibus latebant ii qui arietem impellebant.

U.c.562. a.C.190. *maris possessionem hosti eripere, quàm desertis sociis, traditâ Antiocho Asiâ terrâ marique, in Hellespontum, ubi satis esset Eumenis classis, ab sua parte belli discedere?*

XXVII. Profecti ab Samo ad petendos commeatus, consumptis jam omnibus, Chium parabant trajicere; id erat horreum Romanis: eóque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circumvecti ab urbe 2 ad aversa insulæ, (objecta Aquiloni ad Chium & Erythras sunt) quum pararent trajicere, litteris certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse; vinum portantes naves tempestatibus retentas esse. Simul allatum est, Teios regiæ classi benignè commeatus præbuisse: quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teum ex medio cursu classem repentè avertit: aut volentibus iis usurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Quum direxissent ad terram proras, quindecim ferme eis naves circa Myonnesum apparuerunt; quas primò ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi; apparuit inde, piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda revertentes, posteaquam videre ex alto classem, 3 in fugam verterunt. Et celeritate superabant, levioribus & ad id fabrefactis navigiis, & propiores terræ erant. Itaque priusquam appropinquaret classis, Myonnesum perfugerunt; unde se a portu ratus abstracturum naves, ignarus loci sequebatur prætor. 4 Myonnesus promon-

Æmilius Teum petit.

2 *Ad aversa insulæ.*] Ad partem insulæ Sami aversam ab urbe.

3 *In fugam verterunt.*] Naves suas. Nisi fortè hic aliquid est vitii.

4 *Myonnesus.. inter Teum Samumque est.*] Sive potiùs, *inter Teum Lebedumque.*

torium inter Teum Samumque est; ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen a fundo satis lato fastigiatus: a continenti arctæ semitæ aditum habet: a mari exesæ fluctibus rupes claudunt; ita ut quibusdam locis superpendentia saxa 5 plus in altum, quàm quæ in statione sunt naves, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naves, ne sub ictu superstantium rupibus piratarum essent, diem trivere; tandem sub noctem vano incepto quum abstitissent, Teum postero die accessere: & in portu, qui ab tergo urbis est (Geræsticum ipsi appellant) navibus constitutis, prætor ad depopulandum circa urbem agrum milites emisit.

U.c. 562. a.C. 190. *Myonnesus.*

XXVIII. Teii, quum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt; quibus purgantibus civitatem omnis facti dictique hostilis adversùs Romanos, *& juvisse eos commeatu classem hostium* arguit, *& quantum vini Polyxenidæ promisissent; quæ si eadem classi Romanæ darent, revocaturum se a populatione militem: sin minùs, pro hostibus eos habiturum.* Hoc tam triste responsum quum retulissent legati, vocatur in concionem a magistratibus populus, ut, quid agerent, consultarent. 6 Eo fortè Polyxenidas cum regia classe a Colophone profectus, posteaquam

5 *Plus in altum... promineant,*] Longiùs porrigantur versùs altum mare, quàm quæ in statione sunt naves, & ultra eas promineant.

6 *Eo fortè Polyxenidas.*] Libenter crediderimus Livium scripsisse, *Eo fortè tempore Polyxenidas.* Neque enim, *eò*, id est, versùs eam regionem, in quatum Romani erant, profectus erat: non solverat a Colophone eo consilio, ut Myonnesum aut Teum peteret. Sed in ea loca ideo tantùm venit, ut sequatur Romanos, cum quibus confligere jussus erat.

U.c.562 a.C.190. movisse a Samo Romanos audivit, & ad Myonnesum piratas persecutos, Teiorum agrum depopulari, naves in Geræstico portu stare, ipse adversùs Myonnesum in insula (Macrin nautici vocant) ancoras portu occulto jecit; inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primò in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum, circumsessis ad exitum faucibus portûs, expugnasset, sic & Romanam expugnaturum; nec est dissimilis natura loci. Promontoriis coëuntibus inter se ita clauditur portus, ut vix duæ simul inde naves possint exire. Nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat, & denis navibus ad promontoria stantibus, quæ ab utroque cornu in latera exeuntium navium pugnarent, ex cetera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terrâ marique simul hostes opprimere. Quod non vanum ei consilium fuisset, ni, quum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos commeatus aptius visum esset Romanis in eum portum, qui ante urbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portûs ostendisse, quum fortè duæ naves in arcto ostio implicitos remos fregissent. Et inter alia id quoque movit prætorem, ut traducere classem, quòd ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho stativa habente.

Polyxenidas ad Macrin.

Æmilius contendit ad hostem.

XXIX. Traductâ classe ad urbem, 7 ignaris omnibus egressi milites nautæque sunt ad commeatus & vinum maximè dividendum in naves; quum medio fortè diei agrestis quidam ad prætorem adductus nunciat, alterum jam

7 *Ignaris omnibus.*] Omnibus, sive Romanis, sive Rhodiis, ignorantibus tam propinquam hostium classem esse.

diem

diem classem stare ad insulam Macrin, & paulò ante visas quasdam moveri tanquam ad profectionem naves. Re subitâ perculsus prætor tubicines canere jubet, ut si qui per agros palati essent, redirent : tribunos in urbem mittit ad cogendos milites nautasque in naves. Haud secus quàm in repentino incendio, aut captâ urbe, trepidatur : aliis in urbem currentibus ad suos revocandos, aliis ex urbe naves cursu repetentibus : incertisque clamoribus (quibus ipsis tubæ obstreperent) turbatis imperiis, tandem concursum ad naves est. Vix suam quisque noscere, aut adire præ tumultu poterat : trepidatumque cum periculo & in mari, & in terra foret, ni partibus divisis, Æmilius cum prætoria nave primus e portu in altum evectus, excipiens insequentes suo quamque ordine in frontem instruxisset; Eudamus Rhodiaque classis substitissent ad terram, ut & sine trepidatione conscenderent, & ut quæque parata esset exiret navis. Ita & explicuere ordinem primæ in conspectu prætoris, & coactum agmen ab Rhodiis est : instructaque acies velut cerneret regios, in altum processit. Inter Myonnesum & Corycum promontorium erant, quum hostem conspexere. Et regia classis, binis in ordinem navibus longo agmine veniens, & ipsa aciem adversam explicuit; tantùm lævo evecta cornu, ut amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum posset; quod ubi Eudamus, qui cogebat agmen, vidit, non posse exæquare ordinem Romanos, & tantùm non jam circumiri a dextro cornu, 8 concitat naves; (& erant Rhodiæ naves longè omnium

U.c.562. a.C.190.

8 *Concitat naves; (& erant Rhodiæ naves.*] Ingrata repetitio est. Dele ultimum illud *naves*.

U.c.562. a.C.190. celerrimæ totâ classe) æquatoque cornu, prætoriæ navi, in qua Polyxenidas erat, suam objecit.

Pugna committitur. XXX. Jam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis octoginta naves pugnabant, ex quibus Rhodiæ duæ & viginti erant. Hostium classis undenonaginta navium fuit; & maximæ formæ naves tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore navium & virtute militum 9 Romani longè regios præstabant: Rhodiæ naves agilitate, & arte gubernatorum, & scientiâ remigum. Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant: &, quod unum iis ad Panormum circumventis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriam fuit; nam metu ignis adversi regiæ naves, 1 ne prorâ concurrerent, quum declinassent, neque ipsæ ferire rostro hostem poterant, & obliquas se ipsæ ad ictus præbebant: & si qua concurrerat, obruebatur infuso igni; magisque ad incendium, quàm ad prælium, trepidabant. Plurimùm tamen, quæ solet, militum virtus in bello valuit; mediam namque aciem hostium Romani quum rupissent, circumvecti ab tergo, pugnantibus adversùs Rhodios regiis sese objecere: momentoque temporis & media acies Antiochi, &

9 *Romani longè regios præstabant; Rhodiæ naves.*] In iis quæ præcedunt exposuit Livius, quanam re superiores essent regii, nempe numero navium. Hic observat ceteris omnibus superiorem fuisse prætoris classem, quum robore navium & virtute militum Romani, Rhodii navium agilitate & peritia gubernatorum regios superarent.

1 *Ne prorâ concurrerent.*] Meliùs, *proræ. Ne proræ* suæ, & hostiles ignibus armatæ *concurrerent*: ne proræ suæ incurrerent in proras hostiium navium, quæ ignes præ se portabant,

lævo in cornu circumventæ naves mergebantur. Dextera pars integra, sociorum magis clade, quàm suo periculo terrebatur; ceterùm posteaquam alias circumventas, prætoriam navem Polyxenidæ relictis sociis vela dantem videre; sublatis raptim dolonibus (& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam: quadraginta duabus navibus in ea pugna amissis, quarum decem & tres captæ in potestatem hostium venerunt, ceteræ incensæ aut demersæ. Romanorum duæ naves fractæ sunt, vulneratæ aliquot. Rhodia una capta, memorabili casu; nam quum rostro percussisset Sidoniam navem, ancora ictu ipso excussa e nave sua, unco dente velut manu ferreâ injectâ, alligavit alterius proram: inde tumultu injecto 2 quum divellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodii, tractum ancorale & implicitum remis, latus alterum detersit; & debilitatam ea ipsa, quæ icta cohæserat, navim cepit. Hoc maximè modo ad Myonnesum navali prælio pugnatum est.

U.c. 562. a.C. 190. *Vincunt Romani.*

XXXI. Quo territus Antiochus, quia possessione maris pulsus, longinqua tueri diffidebat se posse, præsidium ab Lysimachia, ne opprimeretur ibi ab Romanis, deduci, pravo, ut res ipsa postea docuit, consilio, jussit; non enim tueri solùm Lysimachiam a primo impetu Romanorum facile erat; sed obsidionem etiàm per totam hiemem tolerare, & obsidentes quoque ad ultimam inopiam adducere extrahendo tempus; & interim spem pacis per occasiones tentare. Nec Lysimachiam tantùm hosti-

Antiochus Lysimachiam deserit.

2 *Quum . . . inhiberent Rhodii.*] Quum Rhodii retro agerent navem, tractum ancorale, id est, funis cui ancora alligatur protractus, & magnâ parte evolutus extra navem in mare, unius lateris remos detersit.

U.c.562 a.C.190 bus tradidit, post adversam navalem pugnam; sed etiam Colophonis obsidione abscessit, & Sardes recepit se: atque inde in Cappadociam ad Ariarathem, qui auxilia arcesserent, & quocumque aliò poterat ad copias contrahendas, in unum jam consilium, ut acie dimicaret, intentus, misit. Regillus Æmilius post victoriam navalem profectus Ephesum, directis ante portum navibus, quum confessionem concessi maris ultimam hosti expressisset, Chium, quò, ante navale prælium, cursum a Samo intenderat, navigat; ibi naves in prælio quassatas quum refecisset, L. Æmilium Scaurum cum triginta navibus Hellespontum ad exercitum trajiciendum misit: Rhodias parte prædæ, & spoliis navalibus decoratas, domum redire jubet. Rhodii impigre 3 prævertêre, ad trajiciendasque copias consulis iere: atque eo quoque functi officio, tum demum Rhodum rediere. Classis Romana ab Chio Phocæam trajecit; in sinu maris intimo posita hæc urbs est, oblongâ formâ; duûm millium & quingentorum passuum spatium murus amplectitur: coit deinde ex utraque parte in arctiorem velut cuneum, 4 Lamptera ipsi appellant; mille & ducentos passus ibi latitudo patet: inde in altum lingua mille passuum excurrens medium ferè sinum velut notâ distinguit: 5 ubi cohæret faucibus angustis, duos in utramque regionem versos portus

Copias contrahit.

Phocææ situs.

3 *Prævertêre.*] Antequam redirent domum, aliud sibi prævertendum, sive priùs faciendum esse duxerunt, id nempe quod mox narratur.

4 *Lamptera.*] Sic appellatus esse videtur hic locus, quia ibi pharus erat, quod signum esset navigantibus. Hæc enim est vis & usus nominis Græci λαμπτὴρ.

5 *Ubi cohæret.*] Eo loco, ubi cohæret Lamptêri per fauces angustas.

tutissimos habet; qui in meridiem vergit, 6 Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem vim navium capit: alter prope ipsum Lamptera est.

U.c.562. a.C.190.

XXXII. Hos portus tutissimos quum occupasset Romana classis; priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor, qui principum magistratuumque animos tentarent; posteaquam obstinatos vidit, duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa deûm aliquantum tenebant loci; eâ priùs ariete admoto, quatere muros turresque cœpit; deinde quum eò multitudo occurreret ad defendendum, alterâ quoque parte admotus aries. Et jam utrimque sternebantur muri; ad quorum casum quum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerent, alii scalis etiam adscensum in muros tentarent; adeo obstinatè restiterunt oppidani, ut facilè appareret plus in armis & virtute, quàm in mœnibus auxilii esse: coactus ergo periculo militum prætor, receptui cani jussit, ne objiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem versi: sed undique omnes ad munienda & obmolienda, quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis supervenit Q. Antonius a prætore missus: qui castigatâ pertinaciâ eorum, *majorem curam Romanis quàm illis ostenderet esse, ne in perniciem urbis pugnaretur; si absistere furore vellent, potestatem iis dare eâdem conditione, quâ priùs C. Livii in fidem venissent, se tradendi.* Hæc quum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum

Eam classis Romana oppugnat.

6 *Naustathmos.*] Græcum nomen, a ναῦς navis, & σάθμος statio.

U.c.562. a.C.190. sumpto, tentatâ interim spe auxilii ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii, retulerunt; tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Quum signa in urbem inferrentur, & pronunciasset prætor, parci se deditis velle; clamor undique est sublatus, *indignum facinus esse, Phocæenses nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impunè eludere.* Ab hac voce, velut signo a prætore dato, ad diripiendam urbem passim discurrerunt. Æmilius primò resistere & revocare, dicendo, *captas, non deditas, diripi urbes: & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.* Posteaquam ira & avaritia imperio potentiora erant, præconibus per urbem missis, liberos omnes in forum ad se convenire jubet, ne violarentur: & in omnibus, quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. Urbem agrosque, & suas leges iis restituit: & quia jam hiems appetebat, Phocææ portus ad hibernandum classi delegit.

Phocæenses portas aperiunt

Urbs diripitur.

XXXIII. Per idem ferè tempus consuli transgresso Æniorum Maronitarumque fines nunciatur, victam regiam classem ad Myonnesum, relictamque a præsidio Lysimachiam esse. 7 Id multo quàm de navali victoriâ lætius fuit; utique posteaquam eò venêrunt, refertaque urbs omnium rerum commeatibus, velut in adventum exercitûs præparatis, eos excepit: ubi inopiam ultimam, laboremque in obsidenda urbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies stativa habuere, ut impedimenta ægrique conseque-

Cos. Lysimachiam venit.

7 *Id multo quàm de navali victoria lætius fuit.*] Supplet Dujatius, *quàm* nuncius *de navali victoria.* Sed ellipsis profectò est durior, quàm ut eâ credamus uti voluisse Livium. Suspicamur hîc aliquid in verbis esse corrupti: sensus patet.

rentur, qui passim per omnia Thraciæ castella, fessi morbis ac longitudine viæ, relicti erant. Receptis omnibus, ingressi rursus iter per Chersonesum, Hellespontum perveniunt; ubi omnibus curâ regis Eumenis ad trajiciendum præparatis, velut in pacata littora, nullo prohibente, aliis aliò delatis navibus, sine tumultu trajecere. Ea verò res Romanis auxit animos, concessum sibi transire cernentibus in Asiam: quam rem magni certaminis futuram crediderant. Stativa deinde ad Hellespontum aliquamdiu habuerunt: quia dies fortè, 8 quibus Ancilia moventur, religiosi ad iter inciderant; iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disjunxerant ab exercitu: causaque & is ipse moræ erat, dum consequeretur.

U.c.562. a.C.190.

Hellespontum trajicit.

XXXIV. Per eos fortè dies legatus ab Antiocho in castra venerat, Byzantius Heraclides, de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore magnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum, quos, simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non priùs adire consulem, quàm P. Scipionem: & ita mandatum ab rege erat; in eo maximam spem habebat, 9 præterquam quòd & magnitudo animi, & satietas gloriæ placabilem eum maximè faciebat, notumque erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset, etiam

Legatus Antiochi de pace.

8 *Dies... quibus Ancilia moventur.*] Dies, quibus Salii Ancilia ferentes per urbem eunt cum tripudiis solennique saltatu. De Saliis & Ancilibus, vid. l. I, c. 20. *Dies... religiosi ad iter* sunt dies, quibus per religionem non licet iter facere.

9 *Præterquam quòd.... etiam quòd.*] Hæc eòdem planè recidunt, ac si scripsisset Livius, *tum quia.... tum præsertim quia....*

U.c.561. a.C.191. *Filius Africani captivus apud Antiochum.*

quòd filius ejus captus in potestate regis erat. Is ubi, & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat; alii principio belli a Chalcide Oreum petentem, circumventum ab regiis navibus tradunt: alii, posteaquam transitum in Asiam est, cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obviàm equitatu, quum reciperet sese, in eo tumultu delapsum equo cum duobus equitibus oppressum, ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiumque privatim regi cum Scipionibus esset, neque liberaliùs, neque benigniùs haberi colique adolescentem, quàm cultus est, potuisse. Ob hæc quum adventum P. Scipionis legatus exspectasset, ubi is venit, consulem adit, petitque ut mandata audiret.

Legati oratio de pace.

XXXV. Advocato frequenti consilio, legati verba sunt audita. *Is, multis antè legationibus nequicquam ultro citroque de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi sibi esse* dixit, *quòd priores legati nihil impetrassent. Smyrnam enim, & Lampsacum, & Alexandriam Troadem, & Lysimachiam in Europa, jactatas in illis disceptationibus esse; quarum Lysimachiâ jam cessisse regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Asia sint civitates, tradere paratum esse, & si quas alias Romani, quòd suarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. Impensæ quoque in bellum factæ partem dimidiam regem præstiturum populo Romano.* Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, *Ut memores rerum humanarum, & suæ fortunæ moderarentur, 1 & alienam ne urgerent.*

1 *Et alienam ne urgerent.*] Et alienæ labascenti ne graves incumberent.

Finirent Europâ imperium; id quoque immensum U.c.562.
esse. Parari singula acquirendo faciliùs potuisse, a.C.190.
quàm universa teneri posse. Quòd si Asiæ quoque partem aliquam abstrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant; vinci suam temperantiam Romanâ cupiditate, pacis & concordiæ causâ, regem passurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parva Romanis visa. Nam & *impensam, quæ in bellum facta esset, omnem præstare regem,* æquum censebant, *cujus culpâ bellum excitatum esset:* & *non Ioniâ modò atque Æolide deduci debere præsidia regia; sed, sicut Græcia omnis liberata esset, ita quæ in Asia sint omnes liberari urbes. Id aliter fieri non posse, quàm ut cis Taurum montem possessione Asiæ Antiochus cedat.*

Responsum Romanorum.

XXXVI. Legatus posteaquam nihil æqui in consilio impetrare se censebat, privatim (sic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum conatus, omnium primùm filium ei sine pretio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens est pollicitus, &, nomine tantùm regio excepto, societatem omnis regni, si per eum pacem impetrasset. Ad ea Scipio: *Quòd Romanos omnes, quòd me, ad quem missus es, ignoras, minùs miror, quum te fortunam ejus a quo venis, ignorare cernam. Lysimachia tenenda erat, ne Chersonesum intraremus, aut ad Hellespontum obsistendum, ne in Asiam trajiceremus; si pacem tanquam ab sollicitis de belli eventu petituri eratis. Concesso verò in Asiam transitu, &* 2 *non solùm frenis, sed etiam jugo accepto, quæ*

Africani animum tentat legatus.

Responsum Africani.

2 *Non solùm frenis, sed etiam jugo accepto.*] Aliter Polybius: *non solùm frenis, sed etiam insessore accepto.* Allusit autem ad apologum equi, de quo Horatius, *Non equitem dorso, non frenum depulit ore.*

U.c.562. a.C.190. *disceptatio ex æquo, quum imperium patiendum sit, relicta est? Ego ex munificentia regia maximum donum filium habebo: aliis, deos precor, ne unquam fortuna egeat mea; animus certè non egebit. Pro tanto in me munere gratum me esse in se sentiet, si privatam gratiam pro privato beneficio desiderabit; publicè nec habebo quicquam ab illo, nec dabo. Quod in præsentia dare possim, fidele consilium est. Abi, nuncia meis verbis, bello absistat, pacis conditionem nullam recuset.* Nihil ea moverunt regem: tutam fore belli aleam ratum, quando perinde ac victo jam sibi leges dicerentur; omissâ igitur in præsentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit.

Consul ad Antiochum ducit.

XXXVII. Consul, omnibus præparatis ad proposita exsequenda, quum ex stativis movisset, Dardanum primùm deinde Rhœteum, utrâque civitate obviàm effusâ, venit; inde Ilium processit, castrisque in campo, qui est subjectus mœnibus, positis, in urbem arcemque quum adscendisset, sacrificavit Minervæ præsidi arcis; & Iliensibus 3 in omni rerum verborumque honore ab se oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origine suâ; inde profecti sextis castris ad caput Caici amnis pervenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primò ab Hellesponto reducere classem in hiberna Elæam, adversis deinde ventis quum aliquot diebus superare Lecton promontorium non potuisset, in terram egressus, ne deesset principiis rerum, quâ proximum fuit, in castra Romana cum parva manu contendit. Ex castris Pergamum remissus ad commeatus expedien-

3. *In omni rerum verborumque honore.*] Elegantiùs abesset τὸ *in*. Sensus est: Iliensibus omni rerum verborumque honore testantibus agnosci a se in Romanis stirpem suam.

dos, tradito frumento quibus jusserat consul, in eadem stativa rediit; inde plurium dierum præparatis cibariis, consilium erat ire ad hostem priusquam hiems opprimeret. Regia castra circa Thyatira erant: ibi quum audisset Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos, qui filium ad eum reducerent, misit. Non solùm animo patrio gratum munus, sed corpori quoque salubre gaudium fuit: satiatusque tandem complexu filii, *Renunciate*, inquit, *gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non posse, quàm ut suadeam, ne antè in aciem descendat*, 4 *quàm ut in castra me redisse audierit.* Quanquam septuaginta millia peditum, plus duodecim millia equitum, animos interdum ad spem certaminis faciebant, motus tamen Antiochus tanti auctoritate viri, in quo ad incertos belli eventus omnis fortunæ posuerat subsidia, 5 recepit se transgressus Phrygium amnem, circaque Magnesiam quæ ad Sipylum est posuit castra: & ne, dum extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent, fossam sex cubitis altam, duodecim latam, quum duxisset, extrà duplex vallum fossæ circumdedit; interiore labro murum cum turribus crebris objecit: unde facilè arceri transitu fossæ hostis posset.

U.c.562. a.C.190.

Antiochus Africano filium remittit.

XXXVIII. Consul circa Thyatira regem esse ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum descendit; inde quum profectum audisset, secutus vestigia, citra Phrygium amnem, quatuor millia ab hoste posuit castra. Eò mille ferme equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarumque

4 *Quàm ut in castra.*] Dele otiosam particulam *ut.*

5 *Recepit se transgressus Phrygium amnem.*] Lege, *trans Phrygium amnem*: quem quidem veteri nomine Hyllum fuisse volunt.

U.c.562. gentium sagittarii equites intermisti) tumultuose
a.C.190. sè amne trajecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbaverunt incompositos; deinde quum longius certamen fieret, 6 Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus; regii fessi jam & plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem; tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt: & duo millia ferme & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus, & muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere; aliquanto pauciores qui in statione erant, duo tantùm millia, per se, nullo a munimento castrorum milite avocato, & primò æquum prælium sustinuere, & crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens, instructæ utrimque acies pro vallo stetere; quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa; ita ut extremi minùs mille pedes a vallo abessent.

XXXIX. Consul, posteaquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, *Quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? Instare hiemem. Aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Nullum unquam hostem Romani æquè contempserunt; conclamatum undique

6 *Romanorum.*] Videtur vocula &c ante hoc nomen excidisse

est, *duceret extemplo, & uteretur ardore militum*: qui, tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. 7 Cn. Domitius ad explorandum iter, & quâ parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propiùs castra admoveri placuit; tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus ultrà tergiversandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit: 8 tantùm progressus a castris, ut dimicaturum appareret. Romana acies unius prope formæ fuit, & hominum & armorum genere; 9 duæ legiones Romanæ, duæ sociûm ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: Hastatorum prima signa, deinde Principum erant; Triarii postremos claudebant. Extra hanc velut justam aciem, a parte dextera consul Achæorum cetratis immistos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, æquatâ fronte instruxit: ultra eos equitum minùs tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles & Cretenses (quingentorum utrique nu-

Acies utrimque instruuntur.

Romana

7 *Cn. Domitius.*] Hunc Domitium Africanus vices suas obire apud fratrem jusserat, eumque consilio juvare, dum ipse abesset.

8 *Tantùm progressus a castris, ut dimicaturum appareret.*] Non longiùs progressus a castris, quàm quantum necesse erat, ut dimicaturum appareret.

9 *Duæ legiones Romanæ, duæ sociûm.*] Lege, *duæ alæ sociûm. Legionis* enim nomen ad solos Romanos pertinet; *alæ*, ad socios.

U.c.562. gentium sagittarii equites intermisti) tumultuosè amne trajecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbaverunt incompositos; deinde quum longius certamen fieret, 6 Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus; regii fessi jam & plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis, priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem; tertio post die Romani simul omnes transgressi sunt: & duo millia ferme & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus, & muniendo occupatis, tria millia delecta equitum peditumque regiorum magno terrore ac tumultu advenere; aliquanto pauciores qui in statione erant, duo tantùm millia, per se, nullo a munimento castrorum milite avocato, & primò æquum prælium sustinuere, & crescente certamine, pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum ferme captis. Per quatriduum insequens, instructæ utrimque acies pro vallo stetere; quinto die Romani processere in medium campi. Antiochus nihil promovit signa; ita ut extremi minùs mille pedes a vallo abessent.

a.C.190.

XXXIX. Consul, posteaquam detrectari certamen vidit, postero die in consilium advocavit, *Quid sibi faciendum esset, si Antiochus pugnandi copiam non faceret? Instare hiemem. Aut sub pellibus habendos milites fore, aut, si concedere in hiberna vellent, differendum esse in æstatem bellum.* Nullum unquam hostem Romani æquè contempserunt; conclamatum undique

6 *Romanorum.*] Videtur vocula *&* ante hoc nomen excidisse

est, *duceret extemplo, & uteretur ardore militum*: qui, tanquam non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallum castra invadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. 7 Cn. Domitius ad explorandum iter, & quâ parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propiùs castra admoveri placuit; tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus ultrà tergiversandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit: 8 tantùm progressus a castris, ut dimicaturum appareret. Romana acies unius prope formæ fuit, & hominum & armorum genere; 9 duæ legiones Romanæ, duæ sociûm ac Latini nominis erant: quina millia & quadringenos singulæ habebant. Romani mediam aciem, cornua Latini tenuerunt: Hastatorum prima signa, deinde Principum erant; Triarii postremos claudebant. Extra hanc velutì justam aciem, a parte dextera consul Achæorum cetratis immistos auxiliares Eumenis, tria millia ferme peditum, æquatâ fronte instruxit: ultra eos equitum minùs tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingenti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Tralles & Cretenses (quingentorum utrique nu-

U.C.562. A.C.190.

Acies utrimque instruuntur.

Romana

7 *Cn. Domitius.*] Hunc Domitium Africanus vices suas obire apud fratrem jusserat, eumque consilio juvare, dum ipse abesset.

8 *Tantùm progressus a castris, ut dimicaturum appareret.*] Non longiùs progressus a castris, quàm quantum necesse erat, ut dimicaturum appareret.

9 *Duæ legiones Romanæ, duæ sociûm.*] Lege, *duæ alæ sociûm. Legionis* enim nomen ad solos Romanos pertinet; *alæ*, ad socios.

U.c 562 a.C.190. merum explebant) statuit. Lævum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque deruptæ claudebant; quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis: & duo millia mistorum Macedonum Thracumque, qui voluntate secuti erant, præsidio relicti sunt castris. Sexdecim elephantos post Triarios in subsidio locaverunt; nam præterquam quòd multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & quinquaginta) sustinere non videbantur posse, ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt; sive quia magnitudine, (longè enim illi præstant) sive robore animorum vincuntur.

Regia. XL. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorumque, erat. Decem & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur; hæc media acies fuit 1 in fronte, in decem partes divisa. Partes eas 2 interpositis binis elephantis distinguebat: a fronte introrsus in duos & triginta ordines armatorum acies patebat. Hoc & roboris in regiis copiis erat, & 3 perinde quum aliâ specie, tum eminentibus

1 *In fronte.*] [illegible]ne additamentum: nisi fortè excidit numerus phalangitarum in fronte structorum, qui debent fuisse quingenti. Etenim ex quingentis in lineam, & duobus ac triginta in altitudinem, efficitur numerus sexdecim millium. Si conjectura hæc nostra, quam firmat Appianus, admittatur, tunc non redundans hoc loco, sed inanis erit oratio, & ita explenda erit, ut frons hujus mediæ aciei fuisse quingentorum armatorum intelligatur.

2 *Interpositis binis elephantis distinguebat.*] Non satis apparet, quò referri debeat verbum *distinguebat*. Meliùs oratio procederet, si legeremus: *interpositi bini elephanti distinguebant.*

3 *Perinde.*] Quemadmodum magni roboris erat

tantùm inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant; addebant speciem frontalia, & cristæ, & tergo impositæ turres, turribusque superstantes, præter rectorem, quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos equites Gallogræcorum opposuit; his tria millia equitum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adjunxit; addita his ala mille ferme equitum: agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & ejusdem regionis misti multarum gentium equites; continens his grex sexdecim elephantorum est oppositus in subsidiis. Ab eadem parte paululùm producto cornu, regia cohors erat: 4 Argyraspides a genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarii mille & ducenti; tum levis armatura trium millium, 5 pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles; duo millia & quingenti 6 Mysi sagittariis adjuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cyrtæi funditores, & Elymæi sagittarii. Ab lævo cornu phalangitis adjuncti erant Gallogræci equites mille & quingenti: & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarathe missi rege. Inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala, levioribus tegumentis suis equorumque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus &

U.c.562. a.C.190.

illa phalanx, ita & magnum terrorem præbebat.

4 *Argyraspides a genere armorum.*] A clypeis argenteis.

5 *Pari ferme numero, pars Cretenses, pars Tralles.*] Ita ut par ferè numerus esset Cretensium & Trallium.

6 *Mysi sagittariis adjuncti erant.*] Lege, *sagittarii*. Mysos recenset Appianus inter equites sagittarios.

U.c.562. a.C.190. Lydis immisti. Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ, & cameli quos appellant dromadas; his insidebant Arabes sagittarii; gladios habentes tenues, longos quaterna cubita, ut ex tanta altitudine contingere hostem possent. 7 Inde alia multitudo, par ei quæ in dextro cornu erat; primi 8 Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde 9 Neocretes mille, & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ erant, & Pamphylii, & Lycii; tum Cyrtæorum & Erymæorum paria in dextro cornu locatis auxilia, & sexdecim elephanti modico intervallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in lævo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni, & Zeuxidi, & Philippo magistro elephantorum.

Pugna. XLI. 1 Nebula matutina, crescente die levata in nubes, caliginem dedit; humor inde ab Austro velut perfudit omnia. Quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant; nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omnes partes conspectum, & humor, toto ferè gravi arma-

7 *Inde alia multitudo, par ei quæ in dextro cornu erat.*] Ferè par: aliqua enim differunt. Ceterùm nonnulla sunt in tota hac descriptione intricata & incerta, quæ ad liquidum adducere nec possit fortasse quisquam sine librorum ope, nec magnopere velle debeat.

8 *Tarentini.*] De iis, vid. suprà XXXV, 28.

9 *Neocretes.*] Novi Cretes. At quinam illi sint, non liquet: nisi quòd apud Polybium Cretensibus adjunguntur & annumerantur.

1 *Nebula matutina.*] Nebula matutina oriente die caliginem dedit: crescente, levata est in nubes.

tu, nihil gladios aut pila hebetabat. Regii, tam latâ acie, ne ex medio quidem cornua sua circumspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: & humor arcus, fundasque, & jaculorum amenta emollierat. Falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt; armatæ autem in hunc maximè modum erant: 2 cuspides circa temonem ab jugo decem cubita exstantes, velut cornua, habebant, quibus, quicquid obvium daretur, transfigerent: & in extremis jugis binæ circà eminebant falces, altera æquata jugo, altera inferior in terram devexa; illa, ut quicquid ab latere objiceretur, abscinderet, hæc, ut prolapsos 3 subeuntesque contingeret; item ab axibus rotarum utrimque binæ eodem modo diversæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo, aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant, in prima acie, ut antè dictum est, locaverat rex. Quod ubi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps esset auxilii genus, si quis pavorem magis equis injiceret, quàm justâ adoriretur pugnâ, Cretenses sagittarios, funditoresque, 4 &

U.c.562.
a.C.190.

2 *Cuspides.. decem cubita exstantes.*] Videmur legere debere *cubito*: ne immanis sit illarum cuspidum longitudo, & simul ut cuspidum currui unicuique affixarum numerus notetur. Exstabant igitur ex unoquoque curru decem cuspides ad cubiti unius longitudinem.

3 *Subeuntes.*] Eos qui subtus accedere conarentur.

4 *Et jaculatores equitum.*] Et ex equitibus, eos qui jaculatores essent. Nisi si fortè aliquid hic excidit, quale esset *cum aliquot turmis equitum.* Infrà enim quatuor diversa genera distinguuntur eorum qui quadrigas illas expulerunt: *levis armatura*, *expediti funditores*, *velox Cretensis eques.*

U.c.562. a.C.190. jaculatores equitum, non confertos, sed quàm maximè possent dispersos, excurrere jubet; simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella, partim vulneribus missilium undique conjectorum, partim clamoribus dissonis, ita consternavit equos, ut repentè velut effrenati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & levis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequendo, tumultum ac pavorem equis, 5 camelisque & ipsis simul consternatis, augebat, clamore & ab alia circumstantium turba multiplici adjecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotoque inani ludibrio, tum demum ad justum prælium, signo utrimque dato, concursum est.

XLII. Ceterùm vana illa res veræ mox cladis causa fuit; auxilia enim subsidiaria, quæ proxima locata erant, pavore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugam versa, nudarunt omnia usque ad cataphractos equites; ad quos quum dissipatis subsidiis pervenisset equitatus Romanus, ne primum quidem impetum 6 pars eorum sustinuerunt; alii fusi sunt, alii propter gravitatem tegumentorum armorumque oppressi sunt. Totum deinde lævum cornu inclinavit; & turbatis auxiliaribus, qui inter equitem, & quos appellant phalangitas, erant, usque ad mediam aciem terror pervenit. Ibi simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum usus prælongarum hastarum: *sarissas* Macedones vocant. Intulere signa Romanæ legiones, & pila in perturbatos conje-

5 *Camelisque & ipsis.*] Et camelis quoque ipsis, qui vicini quadrigis erant. suspectæ sunt hæ duæ voces, & iis recisis sensus nihilominus integer constat.

6 *Pars eorum.*] Valdè

cere; ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum jam ab Africis bellis & vitare impetum belluæ, & ex transverso aut pilis incessere, aut, si propius subire posset, 7 gladio nervos incidere. Jam media acies ferè omnis a fronte prostrata erat, & subsidia circumita a tergo cædebantur: quum in parte alia fugam suorum, & prope jam ad ipsa castra clamorem paventium accepere. Namque Antiochus a dextro cornu, quum ibi fiduciâ fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum, & eas, dum applicant se suis, ripam nudantes, impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu facit; nec a fronte tantùm instabat, sed circumito a flumine cornu, jam ab latere urgebat; donec fugati equites primùm, deinde proximi peditum effuso cursu ad castra compulsi sunt.

U.c.562. a.C.190.

XLIII. Præerat castris M. Æmilius tribunus militum, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est. Is, quâ fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primò, deinde redire in pugnam jubebat, pavorem & turpem fugam increpans. Minæ exinde erant, in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent; postremò dat signum suis, ut primos fugientium cædant; turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic major timor minorem vicit; ancipiti coacti metu primò constiterunt: deinde & ipsi redierunt in pugnam, & Æmilius cum suo præsidio (erant autem duò millia virorum fortium) effusè sequenti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater a dextro cor-

7 *Gladio nervos incidere.*] Nervos poplitum intelligimus.

U.c.562 nu, a quo lævum hostium primo impetu fuga-
a.C.190. tum fuerat, ut ab sinistro fugam suorum, & tumultum circa castra vidit, in tempore cum ducentis equitibus advenit. Antiochus posteaquam & eos quorum terga modò viderat repetentes pugnam, & aliam & a castris, & ex acie affluentem turbam conspexit; in fugam vertit equum. Ita utroque cornu victores Romani per acervos corporum (quos in media maximè acie cumulaverant, ubi & robur fortissimorum virorum, & arma gravitate fugam impedierant) pergunt ad castra diripienda. Equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus toto passim campo sequuntur hostem, & postremos, ut quosque adepti sunt, cædunt. Ceterùm fugientibus major pestis 8 intermistis quadrigis, elephantisque, & camelis erat, & suâ ipsorum turbâ: quum solutis ordinibus velut cæci super alios alii ruentes, incursu belluarum obtererentur. In castris quoque ingens, & major prope quàm in acie cædes est edita; nam & primorum fuga in castra maximè inclinavit, & hujus fiduciâ multitudinis, qui in præsidio erant, pertinaciùs pro vallo pugnarunt; retenti in portis valloque quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani, posteaquam tandem perruperunt, ab ira graviorem ediderunt cædem.

Fugit Antiochus.

XLIV. Ad quinquaginta millia peditum cæsa eâ die dicuntur: equitum quatuor millia; mille & quadringenti capti, & quindecim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt; ceciderunt non plus trecenti pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo quidem die vi-

8 *Intermistis.*] Libenter *ab intermistis*, adderemus præpositionem,

ctores, direptis hostium castris, cum magna praeda in sua reverterunt: postero die spoliabant caesorum corpora, & captivos contrahebant. Legati ab Thyatira, & a Magnesia ad Sipylum, ad dedendas urbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus congregantibus se, modicâ manu armatorum mediâ ferme nocte Sardes concessit; inde quum audisset Seleucum filium, & quosdam amicorum Apameam praegressos, & ipse quartâ vigiliâ cum conjuge ac filia petit Apameam, Zenoni traditâ custodiâ urbis, Timone Lydiae praeposito: quibus spretis, consensu oppidanorum, & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi sunt.

U.c.562. a.C.190.

XLV. Sub idem ferè tempus, & ab Trallibus, & a Magnesia quae super Maeandrum est, & ab Epheso, legati ad dedendas urbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas, auditâ pugnâ, & classe usque ad Patara Lyciae pervectus, metu stationis Rhodiarum navium, quae ad Megisten erant, in terram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiae civitates in fidem consulis ditionemque populi Romani sese tradebant. Sardibus jam consul erat; eò & P. Scipio ab Elaea, quum primùm pati laborem viae potuit, venit. Sub idem ferè tempus, caduceator ab Antiocho per P. Scipionem a consule petiit impetravitque, ut oratores mittere liceret regi. Paucos post dies Zeuxis, qui praefectus Lydiae fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt; hi priùs Eumene convento, quem propter vetera certamina aversum maximè a pace credebant esse, & placatiore eo & suâ & regis spe invento, tum P. Scipionem, & per eum consulem adierunt: praebitoque iis petentibus frequenti consilio ad

Antiochi legatus pacem petit.

U.c.562. a.C.190. mandata edenda, *Non tam quid ipsi dicamus, habemus*, inquit Zeuxis, *quàm ut a vobis quæramus, Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniamque impetrare a victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignovistis; quanto id majore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos Orbis terrarum fecit? Positis jam adversùs omnes mortales certaminibus, haud secus quàm deos, consulere & parcere vos generi humano oportet.* Jam antequam legati venirent, decretum erat, quid responderetur: respondere Africanum placuit. Is in hunc modum locutus fertur: *Romani ex iis quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus quæ dii dederunt. Animos, qui nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus, gerimusque: neque eos secundæ res extulerunt, nec adversæ minuerunt. Ejus rei, ut alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem testem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum trajecimus, priusquam castra regia, priusquam aciem videremus, quum communis Mars & incertus belli eventus esset, de pace vobis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus. Europâ abstinete, Asiâque omni, quæ cis Taurum montem est, decedite. Pro impensis deinde in bellum factis quindecim millia* 9 *talentûm Euboicorum dabitis; quingenta præsentia; duo millia & quingenta, quum senatus*

Responsum Africani.

Pacis conditiones.

9 *Talentûm Euboicorum.*] Talentum Euboicum minus est Attico. Quotâ parte, non satis constat. Alii illud quadraginta minis æstimant, quas Atticum talentum habet sexaginta: alii minis sexaginta & quinquaginta cum duabus minæ partibus. Si hanc æstimationem sequamur, talentum Euboicum erit marcarum argenti nostratium paulò plus 88. Si priorem, marcarum 62, cum unciis 4.

populusque Romanus pacem comprobaverint; millia deinde talentûm per duodecim annos. Eumeni quoque reddi quadringenta talenta, & quod frumenti reliquum ex eo quod patri debitum est, placet. Hæc quum pepigerimus, facturos vos ut pro certo habeamus, erit quidem aliquod pignus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis: sed nunquam satis liquebit nobis, ibi pacem esse populo Romano, ubi Annibal erit; eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Ætolum, concitorem Ætolici belli, qui & illorum fiduciâ vos, & vestrâ illos in nos armavit, dedetis, & cum eo Mnasilochum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua fortuna pacem faciet rex, quia seriùs facit, quàm facere potuit. Si nunc moratus fuerit, sciat regum majestatem difficiliùs ab summo fastigio ad medium detrahi, quàm a mediis ad ima præcipitari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, ut omnem pacis conditionem acciperent; itaque Romam mitti legatos placuit. Consul in hibernâ exercitum Magnesiam ad Mæandrum, & Tralles, Ephesumque divisit. Ephesum ad consulem paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis; secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum.

U.c.562. a.C.190.

XLVI. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus, cum triumphi spe, proconsules de provinciis Romam redierunt; Q. Minucius ex Liguribus, Manius Acilius ex Ætolia. Auditis utriusque rebus gestis, Minucio negatus triumphus; Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Ætolis urbem est invectus. Prælata sunt in triumpho signa militaria ducenta triginta, &

M'. Acilius de Antiocho triumphat.

U.c.562. a.C.190. 1 argenti infecti tria millia pondo; signati 2 tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia, 3 cistophorûm ducenta quadraginta octo: vasa argentea cælata multa, magnique ponderis. Tulit & supellectilem regiam argenteam, ac vestem magnificam: coronas aureas, dona sociarum civitatum, quadraginta quinque: spolia omnis generis: captivos nobiles, Ætolos & regios duces, sex & triginta duxit. Damocritus Ætolorum dux paucos ante dies quum e carcere nocte effugisset, in ripa Tiberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur; gladio se transfixit. Milites tantùm, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & famâ rerum, triumphus fuit. Hujus triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hispania tristis, adversâ pugnâ in Vastetanis, 4 ductu L. Æmilii proconsulis, apud

Æmilius Paulus in Hispania victus.

1 *Argenti... tria millia pondo.*] Marcæ nostrates 4687, cum unciis 4.

2 *Tetradrachmûm Atticûm centum tredecim millia.*] Drachmæ, seu, quod idem est, denarii 452000. Marcæ argenti 7062, cum unciis 4.

3 *Cistophorûm.*] Cistophorus nummus fuit, qui sic appellatus videtur, quòd in eo essent sculpti cistigeri, id est, ii qui sacrorum mysticorum cistis inclusorum arcana ferebant, ut in Cybeles mysteriis, Bacchi orgiis, Cereris Initiis, Porro quatuor denarii septem cistophoros cum semisse æquabant: unde sequitur cistophoros 248000, pares esse denariis amplius 132266, marcis argenti nostratibus propemodum 2067.

4 *Ductu L. Æmilii proconsulis.*] Hic est Æmilius ille Paulus, quem postea clarabit victoria de Perseo rege & Macedonibus. Ideo autem hic vocatur proconsul, quia, licèt prætor in Hispaniam profectus esset, ut constat ex c. 2, l. XXXVI, suprà, cum imperio tamen consulari missus est, ita ut non sex fasces, sed duodecim haberet, teste Plutarcho in ejus vita.

oppidum

oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: ceteros paventes, intra vallum compulsos, ægre castra defendisse, & ad modum fugientium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Aurunculeius prætor in senatum introduxit; iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse colonias, decrevit senatus, *Uti C. Lælius consul, si ei videretur, sex millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias dividerentur: & ut L. Aurunculeius prætor triumviros crearet ad eos colonos deducendos.* Creati M. Atilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappus.

U.c.562. a.C.190.

XLVII. Haud ita multò post, quum jam consularium comitiorum appeteret tempus, C. Lælius consul ex Gallia Romam rediit; is non solùm, ex facto absente se senatusconsulto, in supplementum Cremonæ & Placentiæ colonos, scripsit, sed, ut novæ coloniæ duæ in agrum qui Boiorum fuisset deducerentur, & retulit, & auctore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Æmilii prætoris litteræ allatæ de navali pugna ad Myonnesum facta, & L. Scipionem consulem exercitum in Asiam trajecisse. Victoriæ navalis ergo in unum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quòd exercitus Romanus tum primùm in Asia posuisset castra, ut ea res prospera & læta eveniret; vicenis majoribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare consul est jussus. Inde consularia comitia magnâ contentione habita. M. Æmilius Lepidus petebat, adversâ famâ hominum, quòd provinciam Siciliam, petendi

Comitia.

U.c.562 a.C.190. causâ, non consulto senatu ut sibi id facere liceret, reliquisset; petebant cum eo M. Fulvius Nobilior, Cn. Manlius Vulso, M. Valerius Messala. Fulvius consul unus creatur, 5 quum ceteri centurias non explessent: isque postero die Cn. Manlium, Lepido dejecto, (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prætores exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (6 flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Postumius Albinus, L. Plautius Hypsæus, L. Bæbius Dives.

U.c.563. a.C.189. M. Fulvio, Cn. Manlio Coss. XLVIII. M. Fulvio Nobiliore, & Cn. Manlio Vulsone consulibus, Valerius Antias auctor est, rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis causâ, consulem L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium evocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis, confestim ad castra Romana exercitum ductum, eaque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse; ob hæc Ætolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principesque eorum in Macedoniam, & in Dardanos, & in Thraciam, ad conducenda mercede auxilia, profectos; hæc qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Ætolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic,

Rumor vanus de captis Scipionibus.

5 *Quum ceteri centurias non explessent.*] Quum ceteri non habuissent legitimum suffragiorum numerum, id est, plus parte dimidiâ centuriarum in suffragia euntium. Sic l. III, c. 64, *tribus non explerent.*

6 *Flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat.*] Nempe Fabius Pictor, qui postremo loco nominatus est. Res minimè dubia est, ex capp. 50 & 51, infrà. Sed clarior oratio foret, si huic membro præponeretur *hic.*

legatos Ætolos in senatu inter cetera hoc quoque interrogatos esse, unde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Ætolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum consule fuerint, certiores factos. Rumoris hujus quia neminem alium auctorem habeo, neque affirmata res meâ opinione sit, nec pro vana prætermissa.

U.c.563. a.C.189.

XLIX. Ætoli legati in senatum introducti, quum & causa eos sua, & fortuna hortaretur, ut confitendo, seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices, orsi a beneficiis in populum Romanum, & prope exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentiâ sermonis, & eò, vetera & oblitterata repetendo, rem adduxerunt, ut haud paulò plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum memoria subiret animos Patrum, &, quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent; interrogati ab uno senatore, permitterentne arbitrium de se populo Romano, deinde ab altero, habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent, nihil ad ea respondentes, egredi templo jussi sunt. Conclamatum deinde prope ab universo senatu est, *Totos adhuc Antiochi Ætolos esse, & ex unica ea spe pendere animos eorum. Itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandosque feroces animos esse.* Etiam illa res accendit, quòd eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in Manii Acilii sententiam, qui Antiochum Ætolosque devicerat, factum est, *Ut Ætoli eo die juberentur proficisci ab urbe, & intra quintumdecimum diem Italiâ excedere.* A. Terentius Varro ad custodiendum

Legati Ætolorum infectâ pace dimissi.

U.c.565. a.C.189. iter eorum missus : denunciatumque, *Si qua deinde legatio ex Ætolis, nisi permissu imperatoris qui eam provinciam obtineret, & cum legato Romano, venisset Romam, pro hostibus omnes futuros.* Ita dimissi Ætoli.

Consulares exercitus. L. De provinciis deinde consules retulerunt: sortiri eos Ætoliam & Asiam placuit; qui Asiam sortitus esset, exercitus ei, quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copiis ut bellum cum Antiocho gereret. Alteri consuli exercitus, qui erat in Ætolia, est decretus; & ut supplementum scriberet permissum, civium sociorumque eumdem numerum, quem collega; naves quoque idem consul, quæ priore anno paratæ erant, ornare jussus, ac ducere secum : nec cum Ætolis solùm bellum gerere, sed etiam in Cephalleniam insulam trajicere. Mandatum eidem, si per commodum reipublicæ facere posset, ut ad comitia Romam rediret; nam præterquam quòd magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari; si qua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. *Provinciæ.* Ætolia M. Fulvio, Asia Cn. Manlio sorte evenit; prætores deinde sortiti sunt, Sp. Postumius Albinus urbanam & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor Flamen Quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypsæus Hispaniam citeriorem, L. Bæbius Dives Hispaniam ulteriorem. Siciliæ legio una, & classis, quæ in ea provincia erat, decreta: & ut duas decumas frumenti novus prætor imperaret Siculis; earum alteram

in Asiam, alterám in Ætoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari jussum. L. Bæbio supplementum in Hispaniam datum, mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & ducenti equites. Plautio Hypsæo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, & ducenti equites: cum his supplementis, ut singulas legiones duæ Hispaniæ haberent. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est; prorogatum & P. Junio proprætori in Etruria, cum eo exercitu qui in provincia esset; & M. Tuccio prætori in Bruttiis & Apulia.

U.c.563. a.C.189.

LI. Priusquam in provincias prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem Flaminem Quirinalem, quale patrum memoriâ inter L. Metellum & Postumium Albinum fuerat. Consulem illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus pontifex maximus: prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. Et in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est: & 7 imperia inhibita ultro citroque, & 8 pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & provocatum ad

Certamen inter Pont. Max. & Fl. Quirinalem.

7 *Imperia inhibita ultro citroque.*] Prætore nimirum, pro jure prætoriæ potestatis, jubente pontificem absistere incepto; pontifice maximo, tanquam summo sacrorum antistite, jubente prætorem, qui Flamen Quirinalis erat, atque ideo jussis pontificis maximi subjectus, sibi dicto audientem esse.

8 *Pignora capta.*] Ut mulctæ solvendæ necessitas injungeretur. Vid. not. 6, ad l. III, c. 38.

U.c.563 a.C.189. populum est. Religio ad postremum vicit, ut dicto audiens esset flamen pontifici; & mulctæ ex jussu populi remissæ. Ita provinciâ ereptâ, prætorem magistratu abdicare se conantem Patres auctoritate suâ deterruerunt: & ut jus inter peregrinos diceret, decreverunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, consules prætoresque in provincias proficiscuntur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine auctore: & post dies paucos nuncii certi, litteræque imperatoris Romam allatæ; quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerunt, (desierant enim victum in Ætolia metuere) 9 quàm averterunt famam: quòd ineuntibus id bellum gravis hostis & suis viribus, & quòd Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat; nihil tamen aut de consule mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eas copias censuerunt; metu, ne cum Gallis foret bellandum.

LII. Haud multò post M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex 1 Rhodiique Romam venerunt. Cotta in senatu primùm, deinde in concione jussu Patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit; supplicatio inde in triduum decreta est, & quadraginta majores hostiæ immolari jussæ. Tum omnium primùm Eumeni senatus datus est. Is quum breviter & egisset gratias Patribus, quòd obsidione se ac fratrem exemissent, regnumque ab injuriis Antiochi vindicassent, & gratulatus esset, quòd mari terrâque prosperè res gessissent, quódque regem

Senatus Eumeni datus.

9 *Quàm averterunt famam.*] Lege sine ulla dubitatione, *quàm a vetere fama.*

1 *Rhodiique.*] Vel intellige, vel adde *legati.*

Antiochum fusum fugatumque & exutum castris, priùs Europâ, post & Asiâ quæ cis Taurum montem est, expulissent; sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatisque, quàm se commemorante, cognoscere, dixit. Hæc approbantibus cunctis; jubentibusque dicere ipsum, 2 omissâ in id verecundiâ, quid sibi a senatu populoque Romano tribui æquum censeret; *propensiùs cumulatiùsque, si quo possit, 3 prout ejus merita sint, senatum facturum*: ad ea rex: *Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur, libenter, datâ modò facultate consulendi senatum Romanum, consilio amplissimi ordinis usurum fuisse, ne quid aut immoderatè cupisse, aut petisse parum modestè videri posset; verùm enimvero, quum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratresque suos ipsorum arbitrii debere esse.* Nihil hac oratione ejus Patres Conscripti deterriti sunt, quominus dicere ipsum juberent: & quum aliquamdiu, hinc indulgentiâ, hinc modestiâ, 4 inter permittentes invicem, non magis mutuâ, quàm 5 inexplicabili facilitate, certatum esset, Eumenes 6 templo excessit. Senatus in eadem perstare sententia, ut *absurdum esse* diceret, *igno-*

U.c.563. a.C.189.

2 *Omissâ in id verecundiâ.*] Duæ voculæ *in id* restringunt parum alioquin decoram adhortationem ad omittendam verecundiam.

3 *Prout ejus merita sint.*] Facile est interpretari, quum tanta ejus merita sint. Magis tamen placeret: *Propensiùs cumulatiùsque... quàm ejus merita sint.* Quod ne regem possit offendere, ideo ad rem molliendam videtur inserta esse hæc parenthesis, *si quo*, si qua in re *possit*.

4 *Inter permittentes invicem.*] Inter Eumenem permittentem Patribus quid dare vellent, & Patres permittentes Eumeni quid petere ei placeret.

5 *Inexplicabili.*] Cui nullus terminus, nulla finiendæ rei via reperiretur.

6 *Templo.*] Vid. not. 2, ad l. I, c. 30.

U.c.563 a.C.189 *rare regem quid sperans aut petens venerit; quæ accommodata regno suo sint, ipsum optimè scire: Asiam longè meliùs, quàm senatum, nosse; revocandum igitur & cogendum quæ vellet, quæque sentiret, expromere.*

Oratio Eumenis LIII. Reductus a prætore in templum rex, & dicere jussus, *Perseverassem*, inquit, *tacere, P. C. nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem; & illis auditis, mihi necessitatem fore dicendi. Quæ quidem eò difficilior oratio erit, quòd ea postulata eorum futura sunt, ut non solùm nihil quod contra me sit, sed ne quod ad ipsos quidem propriè pertineat, petere videantur. Agent enim causam civitatum Græcarum, & liberari eas dicent debere: quo impetrato, cui dubium est, quin & a nobis aversuri sint, non eas modò civitates quæ liberabuntur, sed etiam veteres stipendiarias nostras; ipsi autem tanto obligatos beneficio, verbo socios, revera subjectos imperio & obnoxios habituri sint? Et (si diis placet) quum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt ullâ parte id ad se pertinere: vos modò id decere, & conveniens esse antefactis, dicent. Hæc vos ne decipiat oratio, providendum vobis erit: neve non solùm inæqualiter alios nimiùm deprimatis ex sociis vestris, alios præter modum extollatis; sed etiam, ne 7 qui adversùs vos arma*

7 *Qui adversùs vos arma tulerint.*] Primò mallemus *tulerunt*. Deinde, quod ad rem ipsam attinet, hîc designantur civitates Græcæ, quæ sociæ Antiochi fuerunt; quæque, si in libertatem restituantur, præmium habebunt belli adversùs Romanos gesti, libertatem, dum ipse Eumenes, socius & amicus populi Romani, pro tot laboribus ac periculis, nullam mercedem referet, nisi vastitatem regni sui, exhaustas opes, toleratam obsidionem, &c. In fine orationis eadem rursus sententia iisdem penè verbis iteratur.

tulerint, meliore statu sint, quàm socii & amici vestri. Quod ad me attinet, in aliis rebus cessisse intra finem juris mei cuilibet videri malim, quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse: in certamine autem amicitiæ vestræ, benevolentiæ erga vos, honoris qui a vobis habebitur, minimè æquo animo vinci possum. Hanc ego maximam hæreditatem a patre accepi, qui primus omnium Asiam Græciamque incolentium in amicitiam vestram venit, eamque perpetuâ & constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit: nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præstitit, sed omnibus interfuit bellis, quæ in Græcia gessistis, terrestribus navalibusque: omni genere commeatuum ita, ut nemo sociorum vestrorum æquari ullâ parte posset, vos adjuvit: postremò quum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione intermortuus, haud multò post expiravit. Hujus ego vestigia ingressus, voluntati quidem & studio in colendis vobis adjicere (etenim inexsuperabilia hæc erant) nihil potui: rebus ipsis meritisque & impensis officiorum ut superare possem, fortuna, tempora, Antiochus, & bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ & partis Europæ Antiochus, filiam suam in matrimonium mihi dabat: restituebat extemplo civitates, quæ defecerant a nobis: spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat, si secum adversùs vos bellum gessissem. Non gloriabor eo quòd nihil in vos deliquerim; illa potiùs, quæ 8 ve-

U.c.563.
a.C.189.

8 *Vetustissimâ domûs nostræ vobiscum amicitiâ.*] Amicitia illa ab Attalo Eumenis patre cœpta erat, non ita multos ante annos. Sed nimirum, si respicias ceteros Asiæ Græciæque reges & populos, primus omnium Attalus, ut suprà memoravit Eumenes, in amicitiam Romanorum venerat: & hoc sensu *vetustissima* hîc dicitur Attalicæ domûs cum Romanis amicitia.

U.c.563. a.C.189. *tustissimâ domûs nostræ vobiscum amicitiâ digni sunt, referam. Pedestribus navalibusque copiis, ut nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adjuvi: commeatus terrâ marique suppeditavi: navalibus prælìis, quæ multis locis facta sunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo usquàm peperci. Quod miserrimum est in bello, obsidionem passus sum, Pergami inclusus cum discrimine ultimo simul vitæ regnique. Liberatus deinde obsidione, quum aliâ parte Antiochus, aliâ Seleucus circa arcem regni mei castra haberent, relictis rebus meis, totâ classe ad Hellespontum L. Scipioni consuli vestro occurri, ut eum in trajiciendo exercitu adjuvarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nunquam a consule abscessi: nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit, quàm ego fratresque mei; nulla expeditio, nullum equestre prælium sine me factum est. In acie ibi steti, eam partem sum tutatus, in qua me consul esse voluit. Non sum hoc dicturus, Patres Conscripti, Quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest? Ego nulli omnium neque populorum, neque regum, quos in magno honore habetis, non ausim me comparare. Masinissa hostis vobis antè quàm socius fuit: nec incolumi regno cum auxiliis suis, sed extorris, expulsus, amissis omnibus copiis, cum turma equitum in castra confugit vestra; tamen eum, quia in Africa adversùs Syphacem & Carthaginienses fideliter atque impigrè vobiscum stetit; non in patrium solùm regnum restituistis, sed adjectâ opulentissimâ parte Syphacis regni, præpotentem inter Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratresque mei, non in Asia tantùm, sed etiam*

procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Ætolia, Philippi, Antiochi, Ætolico bello, terrâ marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego, Patres Conscripti, quoniam dicere utique volentibus vobis parendum est, si vos eâ mente ultra Tauri juga Antiochum emostis, ut ipsi teneretis eas terras, nullos accolas, nec finitimos habere, quàm vos, malo; nec ullâ aliâ re tutius stabiliusque regnum meum futurum spero. Sed si vobis decedere inde, atque exercitus deducere in animo est; neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello a vobis parta possideat, quàm me, dicere ausim. At enim magnificum est liberare civitates servas. Ita opinor, si nihil hostile adversùs vos fecerunt; sin autem Antiochi partis fuerunt; quantò est vestrâ prudentiâ & æquitate dignius, sociis bene meritis quàm hostibus vos consulere?

U.c. 563. a.C. 189.

LIV. Grata oratio regis Patribus fuit: & facilè apparebat munificè omnia, & propenso animo facturos. Interposita Smyrnæorum brevis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregiè Smyrnæis, 9 quòd omnia ultima pati, quàm se regi tradere maluissent, introducti Rhodii sunt; quorum princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum populo Romano, meritisque Rhodiorum Philippi priùs, deinde Antiochi bello, *Nihil*, inquit, *nobis totâ nostrâ actione, Patres Conscripti, neque difficilius, neque molestius est, quàm quòd cum Eumene nobis disceptatio est: cum quo uno maximè regum, & privatum singulis, &, quod magis nos movet, publicum civitati nostræ hospitium est. Ceterùm non animi nostri, Patres*

Rhodiorum legatorum oratio.

9 *Quòd omnia ultima pati.*] Vid. XXXIII, 38; & XXXV, 42.

U.c.563. a.C.189. *Conscripti, nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disjungit; ut nos liberi etiam aliorum libertatis causam agamus; reges serva omnia, & subjecta imperio suo esse velint. Utcumque tamen res se habet, magis verecundia nostra adversùs regem nobis obstat, quàm ipsa disceptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. Nam si aliter socio atque amico regi, & bene merito hoc ipso in bello, de cujus præmiis agitur, honos haberi nullus posset, nisi liberas civitates ei in servitutem traderetis, esset deliberatio anceps: ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriam Philippi bello partam nunc servitute tot civitatum deformaretis. Sed ab hac necessitate, aut gratiæ in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregiè vos fortuna vindicat. Est enim deûm benignitate non gloriosa magis, quàm dives victoria vestra: quæ vos facilè isto velut ære alieno exsolvat. Nam & Lycaonia, & Phrygia utraque, & Pisidia omnis, & Chersonesus,* 1 *quæque circumjacent Europæ, in vestra sunt potestate: quarum una quælibet regi adjecta, multiplicare regnum Eumenis potest; omnes verò datæ, maximis eum regibus æquare. Licet ergo vobis & præmiis belli ditare socios, & non decedere instituto vestro: & meminisse, quem titulum prætenderitis priùs adversùs Philippum, nunc adversùs Antiochum belli; quid feceritis, Philippo victo; quid nunc a vobis, non magis quia fecistis, quàm quia id vos facere decet, desideretur atque exspectetur. Alia enim aliis & honesta & probabilis est causa armorum. Illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi portus oramque*

1 *Quæque circumjacent Europæ.*] Et eæ regiones Europæ, quæ circumjacent, sive adjacent iis quæ modò nominatæ sunt terris.

aliquam maris ut possideant. Vos nec cupistis hæc, antequam haberetis: nec nunc, quum Orbis terrarum in ditione vestra sit, cupere potestis. Pro dignitate & gloria apud omne genus humanum, 2 quod vestrum nomen imperiumque juxtà ac deos immortales jampridem intuetur, pugnastis. Quæ parare & quærere arduum fuit: nescio an tueri difficilius sit. Gentis vetustissimæ nobilissimæque, vel famâ rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis doctrinarumque, tuendam ab servitio regio libertatem suscepistis; 3 hoc patrocinium receptæ in fidem & clientelam vestram universæ perpetuum vos præstare decet. 4 Non quæ in solo modò antiquo sunt, Græcæ magis urbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quondam profectæ in Asiam. Nec terra mutata mutavit genus, aut mores; certare pio certamine cujuslibet bonæ artis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæque civitas, & conditoribus suis. Adistis Græciæ, adistis Asiæ urbes plerique; nisi quòd longiùs a vobis absumus, nullâ vincimur aliâ re. Massilienses, quos, si natura insita 5 velut ingenio terræ vinci posset, jampridem efferassent tot indomitæ circumfusæ gentes, in eo honore,

U.c.563. a.C.189.

2 *Quod vestrum nomen imperiumque juxtà ac deos.. intuetur.*] Particula *ac* videtur ab iis adjecta esse, qui ignorarent præpositionis *juxta* eamdem ferè esse vim ac τῦ *secundùm*, non minùs quàm. Sic l. IX, c. 9, *apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur.*

3 *Hoc patrocinium.*] Quum eam gentem, Græcam scilicet, in fidem clientelamque vestram receperitis, vos decet hoc ei patrocinium præstare, exsolvere fidem vestram, patronos vos ei exhibendo, universæ, ubicumque tandem, sive in Græcia ipsa, sive in Asia Græci degant, & in perpetuum.

4 *Non quæ in solo modò antiquo sunt.*] *Modò* hic intelligimus, *etiamnum*. Nisi fortè debet omnino recidi.

5 *Velut ingenio terræ.*] *Ingenium* est id quod inge-

U.c.563. a.C.189. *in ea meritò dignitate audimus apud vos esse, ac si medium umbilicum Græciæ incolerent; non enim sonum modò linguæ, vestitumque & habitum, sed ante omnia mores, & leges, & ingenium sincerum integrumque a contagione accolarum servarunt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus; quidquid intra eum cardinem est, nihil longinquum vobis videri debet; quò arma vestra pervenerunt, eòdem jus hinc profectum perveniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. Domesticis quondam viribus etiam imperium amplectebantur: nunc imperium ubi est, ibi ut sit perpetuum, optant; libertatem vestris tueri armis satis habent, quoniam suis non possunt. At enim quædam civitates cum Antiocho censerunt. Et aliæ priùs cum Philippo, & cum Pyrrho Tarentini. Ne alios populos enumerem, Carthago libera cum suis legibus est. Huic vestro exemplo quantum debeatis, videte, Patres Conscripti. Inducetis in animum negare Eumenis cupiditati, quod justissimæ iræ vestræ negastis. Rhodii & in hoc, & in omnibus bellis, quæ in illa ora gessistis, quàm forti fideli que operâ vos adjuverimus, vestro judicio relinquimus; nunc in pace id consilium afferimus, quòd si comprobaritis, magnificentiùs vos victoriâ usos esse, quàm vicisse, omnes existimaturi sint.* Apta magnitudini Romanæ oratio visa est.

LV. Post Rhodios Antiochi legati vocati sunt. Ii vulgato petentium veniam more, errorem fassi regis, obtestati sunt Patres Conscriptos, *Ut suæ potiùs clementiæ, quàm regis*

nitum est, nativæ dotes. Quia tamen paulò audaciùs tribuitur terræ, ideo apposita est particula *velut*, quæ rem molliat.

culpæ, qui satis superque pœnarum dedisset, U.c.563. a.C.189.
memores 6 consulerent; postremò pacem datam a L. Scipione imperatore, quibus legibus dedisset, confirmarent auctoritate suâ. Ex senatus eam pacem servandam censuit, & paucos post dies populus jussit. Fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis, & eodem fratris filio regis Antiochi, est ictum. Auditæ deindè & aliæ legationes ex Asia sunt. Quibus omnibus datum est responsum, *Decem legatos more majorum senatum missurum ad res Asiæ disceptandas componendasque. Summam tamen hanc fore, ut cis Taurum montem, quæ intra regni Antiochi fines fuissent Eumeni attribuerentur; præter Lyciam, Cariamque usque ad Mæandrum amnem, ea civitatis Rhodiorum essent. Ceteræ civitates Asiæ, 7 quæ Attali stipendiariæ fuissent, eædem Eumeni vectigal penderent: quæ vectigales Antiochi fuissent, ea liberæ atque immunes essent.* Decem legatos hoc decreverunt, Q. Minucium Rufum, L. Furium Purpureonem, Q. Minucium Thermum, Ap. Claudium Neronem, Cn. Cornelium Merulam, M. Junium Brutum, L. Aurunculeium, L. Æmilium Paulum, P. Cornelium Lentulum, P. Ælium Tuberonem.

Pax cum Antiocho confirmata.

Decem legati in Asiam mittuntur.

LVI. His, quæ præsentis disceptationis essent, libera mandata; de summa rerum senatus constituit: 8 *Lycaoniam omnem & Phrygiam*

6 *Consulerent.*] Deliberarent; statuerent.

7 *Quæ Attali stipendiariæ fuissent, eadem Eumeni vectigal penderent.*] Hic *stipendium* & *vectigal* prorsus idem sonant, ut patet ex Polybio, ex quo hæc exscripta sunt. Ejus enim hæc sunt verba: τῶν πόλεων τῶν Ελληνίδων ὅσαι μὲν Αττάλῳ φόρον ἐπετέλουν ταύτας τὸν αὐτὸν Ευμένει τελεῖν.

8 *Lycaoniam omnem.*] Hoc decretum valde obscurum & confusum est ob duplicem accusativum, quorum alter cadit in verbum

U.c.563. a.C.189. *Senatusconsultum de Asia.*

utramque & Mysiam, regias sylvas, 8 & Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida quæ libera fuissent, quo die cum rege Antiocho pugnatum est, & nominatim Magnesiam ad Sipylum, & 9 Cariam, quæ Hydrela appellatur, agrumque Hydrelatanum ad Phrygiam vergentem, & castella vicosque ad Mæandrum amnem, & oppida, nisi quæ libera ante bellum fuissent; Telmissum item nominatim, & castra Telmissium, præter agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc omnia, quæ suprà scripta sunt, 1 regi Eumeni jussa dari. Rhodiis Lycia data, extra eumdem Telmissum, & castra Telmissium, & agrum qui Ptolemæi Telmissii fuisset: hæc & ab Eumene, & ab Rhodiis excepta. Ea quoque his pars data Cariæ, quæ propior Rhodum insulam trans Mæandrum amnem est, oppida, vici, castella, agri, qui ad Pisidiam vergunt: nisi quæ eorum oppida in libertate fuissent, pridie quàm cum Antiocho rege in Asia pugnatum est.

Soli Ciliciæ.

Pro his quum gratias egissent Rhodii, de Solis urbe, quæ in Cilicia est, egerunt: *Argis & illos, sicut sese, oriundos esse; ab ea germanitate fraternam sibi cum iis caritatem esse. Petere hoc extraordinarium munus, ut eam civitatem ex servitute regia eximerent.* Vocati sunt regis Antiochi legati, actumque cum iis est: nec quicquam impetratum, testante fœdera Antipatro, adversùs quæ ab Rhodiis non Solos, sed Ciliciam

dari, alter regitur a præpositione *extra*: ita ut facile non sit liquidò secernere ea quæ dantur Eumeni, ab iis quæ excipiuntur.

8 *Et Lydiæ Ioniæque, extra ea oppida.*] Vel lege *Lydiam Ioniamque*, vel intellige *Lydiæ Ioniæque* oppida.

9 *Cariam, quæ Hydrela appellatur.*] Cave intelligas hoc loco Cariam regionem celeberrimam. Hæc Caria urbs est Phrygiæ.

1 *Regi Eumeni jussa dari.*] Vox *jussa* hîc vitiat legitimam orationis structuram.

peti, & juga Tauri transscendi. Revocatis in senatum Rhodiis, quum, quantopere tenderet legatus regius, exposuissent Patres, adjecerunt; *Si utique eam rem ad civitatis suæ dignitatem pertinere censerent Rhodii, senatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum.* Tum verò impensiùs, quàm antè, Rhodii gratias egerunt, cessurosque se potiùs arrogantiæ Antipatri, quàm causam turbandæ pacis præbituros, dixerunt; ita nihil de Solis mutatum est.

U.c.565. a.C.189.

LVII. Per eos dies quibus hæc gesta sunt, legati Massiliensium nunciaverunt, L. Bæbium prætorem, in provinciam Hispaniam proficiscentem, ab Liguribus circumventum, magnâ parte comitum cæsâ, vulneratum ipsum, cum paucis, sine lictoribus Massiliam perfugisse, & intra triduum expirasse. Senatus, eâ re auditâ, decrevit, uti P. Junius Brutus, qui proprætor in Etruria esset, provinciâ exercituque traditis uni, cui videretur, ex legatis, ipse in ulteriorem Hispaniam proficisceretur: eaque ei provincia esset. Hoc senatusconsultum, litteræque a Sp. Postumio prætore in Etruriam missæ sunt; profectusque in Hispaniam est P. Junius proprætor. In qua provincia priùs aliquanto quàm successor venisset, L. Æmilius Paulus, (qui postea regem Persea magnâ gloriâ vicit,) quum priore anno haud prosperè rem gessisset, tumultuario exercitu collecto, signis collatis cum Lusitanis pugnavit. Fusi fugatique sunt hostes; cæsa decem & octo millia armatorum: tria millia trecenti capti, & castra expugnata. Hujus victoriæ fama tranquilliores in Hispania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Kalendas Januarias 2 Bononiam Latinam coloniam, ex se-

Æmilius Lusitanos vincit.

2 *Bononiam Latinam coloniam... deduxerunt.*] Duxere Bononiam colonos e Latinis, ita ut colonia

U.c.563. a.C.189 natusconsulto L. Valerius Flaccus, M. Atilius Serranus, L. Valerius Tappus triumviri deduxerunt; tria millia hominum sunt deducta: equitibus septuagena jugera, ceteris colonis quinquagena sunt data. Ager captus de Gallis Boiis fuerat: Galli Tuscos expulerant.

Certamen de censura. LVIII. Eodem anno censuram multi & clari viri petierunt; quæ res, tanquam in se parum magni certaminis causam haberet, aliam contentionem multò majorem excitavit. Petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, Manius Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Ætolosque devicerat; in hunc maximè, 3 quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat, favor populi se inclinabat. Id quum ægrè paterentur tot nobiles, novum sibi hominem 4 tantùm præferri; P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilus, tribuni plebis, ei diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ, prædæque aliquantum captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorumque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: 5 cujus auctoritatem perpetuo tenore vitæ partam toga candida ele-

illa proinde jus tantùm Latii haberet. Vid. not 1, ad l. XXXIV, c. 53.

3 *Quòd multa congiaria habuerat.*] Quòd multa dederat populo viritim distribuenda. Congiaria enim sunt munera vini, olei, tritici, interdum etiam pecuniæ, quæ singulis civibus ab aliquo principe viro dividerentur.

4 *Tantùm præferri.*] Tantopere, tam longè anteponi.

5 *Cujus auctoritatem... toga candida elevabat.*] Cujus auctoritas ideo in præsenti negotio minor erat, quòd candidatus esset

vabat. Is testis, quæ vasa aurea atque argentea, captis castris, inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. Postremò 6 in hujus maximè invidiam desistere se petitione Glabrio dixit; quando, quod taciti indignarentur nobiles homines, id æquè novus competitor 7 inæstimabili perjurio incesseret. 8 Centum millium mulcta irrogata erat; 9 bis de ea certatum est; tertiò, quum de petitione destitisset reus, nec populus de mulcta suffragium ferre voluit, & tribuni eo negotio destiterunt. Censores T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati.

U.c.563. a.C.189.

Censores creati.

LIX. Per eosdem dies L. Æmilio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis devicerat, extra urbem in æde Apollinis quum senatus datus esset, auditis rebus gestis ejus, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naves demersisset aut cepisset, magno consensu Patrum triumphus navalis est decretus. Triumphavit Kalendis Februariis; in eo triumpho undequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia 1 ne-

Triumphus navalis Æmilii.

ejusdem honoris quem petebat is contra quem ille testimonium dicebat.

6 *In hujus... invidiam desistere se petitione.*] Catonem sibi causam esse desistendi petitione, & invidiam, si qua oritura esset ex necessitate sibi imposita desistendi, in Catonem recidere debere.

7 *Inæstimabili perjurio.*] An, perjurio, cui satis digna mulcta dici non posset? Placeret magis legere *inexpiabili*, vel *intestabili*. *Incesseret* autem idem est quod *impugnaret*. Cato impugnabat testimonio suo destinatum Glabrioni censuræ honorem, quum nobiles id quidem indignarentur, sed taciti.

8 *Centum millium.*] Supple, æris gravis: id est, marcarum argenti Paris. 156, cum unciis 2.

9 *Bis de ea certatum est.*] Scilicet de mulcta. Vid. not. 6, ad XXV, 3.

1 *Nequaquam tanta, pro specie.*] Dele vocem *tan-*

U.c.563. a.C.189. quaquam tanta, pro specie regii triumphi: 2 tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta: 3 cistophori centum triginta unum millia trecenti. Supplicationes deinde fuerunt ex senatusconsulto, quòd L. Æmilius Paulus in Hispania prosperè rempublicam gessisset. Haud ita multò post L. Scipio ad urbem venit: qui, 4 ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit. Et in senatu, & in concione de rebus ab se gestis disseruit. Erant qui famâ id majus bellum, quàm difficultate rei fuisse interpretarentur; uno memorabili prælio debellatum, gloriamque ejus victoriæ 5 præfloratam ad Thermopylas esse. Ceterùm verè æstimanti, Ætolicum magis ad Thermopylas bellum, quàm regium fuit. Quotâ enim parte virium suarum ibi dimicavit Antiochus? In Asia totius Asiæ steterunt vires; ab ultimis Orientis partibus omnium gentium contractis auxiliis. Meritò ergò & diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quòd ingentem victoriam facilem etiam fecissent, & imperatori triumphus est decretus. Triumphavit 6 mense

Scipio Asiaticus.

ta, quæ redundat prorsus, imo & deformat orationem. *Nequaquam pro specie*, id est, quæ non sustineret speciem regii triumphi.

2 *Tetradrachma Attica triginta quatuor millia septingenta.*] Drachmæ 138800. Marcæ argenti nostrates 2168, cum unciis 6.

3 *Cistophori centum triginta unum millia trecenti.*] Denarii plus 70000, qui pares sunt marcis argenti nostratibus 1093, cum unciis 6. De Cistophorùm æstimatione, vid. not. 3, ad 46, suprà.

4 *Ne cognomine fratri cederet.*] Meliùs & elegantiùs, *ne cognomini fratris cederet.*

5 *Præfloratam.*] Primum hujus victoriæ decus ac velut florem præceptum esse a M'. Acilio ad Thermopylas Antiochi victore.

6 *Mense Intercalario.*] De intercalationibus, vid.

Intercalario pridie Kalendas Martias; qui triumphus spectaculo oculorum major, quàm Africani fratris ejus fuit; recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminisque, non magis comparandus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali conferres. Tulit in triumpho signa militaria ducenta triginta quatuor: oppidorum simulacra centum triginta quatuor: eburneos dentes mille ducentos viginti: aureas coronas ducentas viginti quatuor: 7 argenti pondo centum triginta septem millia & CCCCXX: 8 tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia: 9 cistophorûm trecenta triginta unum millia, & LXX: 1 nummos aureos Philippeos CXL millia: 2 vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo, & CCCCXXIV: aureorum mille pondo XXIV; & duces regii, præfecti, & purpurati duo & triginta ante currum ducti. Militibus 3 quini viceni denarii dati;

U.c.563. a.C.189. *Triumphat de Antiocho.*

not. 4, ad c. 19, l. I.

7 *Argenti pondo centum triginta septem millia & quadringenta viginti.*] Marcas nostrates 214718, cum unciis 6.

8 *Tetradrachmûm Atticorum ducenta viginti quatuor millia.*] Drachmas 896000. Marcas argenti 14000.

9 *Cistophorûm trecenta triginta unum millia & septuaginta.*] Id est, denarios amplius 176570; qui pares sunt marcis argenti 2758, cum septem unciis, & duobus, ut vocant, grossis.

1 *Nummos aureos Philippeos centum quadraginta millia.*] Supple *ad* ante *centum*: vel fortasse hæc notis numerorum scripta a Livio librarii postea nominibus expresserunt. Ceterùm nummi aurei 140000; efficiunt minas 2800, (vid. not. 6, ad l. XXXIV, c. 52,) ac proinde marcas auri nostrates 4375.

2 *Vasorum argenteorum... mille pondo & quadringenta viginti quatuor.*] Marcas nostrates 2225. *Aureorum mille pondo viginti quatuor.* Marcas 1600.

3 *Quini viceni denarii.*]

U.c.563. a.C.189. duplex centurioni; triplex equiti; & ſtipendium militare, & frumentum duplex poſt triumphum datum; 4 prælio in Aſia facto, duplex dederat. Triumphavit anno ferè, poſteaquam conſulatu abiit.

LX. Eodem ferè tempore, & Cn. Manlius conſul in Aſiam, & Q. Fabius Labeo prætor ad claſſem venit. Ceterùm conſuli non deerat cum Gallis belli materia; mare pacatum erat, devicto Antiocho. Cogitanti itaque Fabio, cui rei potiſſimùm inſiſteret, ne otioſam provinciam habuiſſe videri poſſet, optimum viſum eſt in Cretam inſulam trajicere. Cydoniatæ bellum adversùs Gortynios Gnoſſioſque gerebant, & captivòrum Romanorum atque Italici generis magnus numerus in ſervitute eſſe per totam inſulam dicebatur. Claſſe ab Epheſo profectus, quum primùm Cretæ littus attigit, nuncios circa civitates miſit, ut armis abſiſterent, captivoſque in ſuis quæque urbibus agriſque conquiſitos reducerent, & legatos mitterent ad ſe, cum quibus de rebus ad Cretenſes pariter Romanoſque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenſes moverunt; captivos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captivorum, quia belli minas timuerunt, ex tota inſula reddita ſcripſit: eamque cauſam Fabio, quum rem nullam aliam geſſiſſet, navalis triumphi impetrandi ab ſenatu fuiſſe. A Creta Epheſum Fabius rediit: inde tribus navibus in Thraciæ oram miſſis, ab Æno & Maronia præſidia Antiochi deduci juſſit, ut in libertate eæ civitates eſſent.

Fabius Pr. in Cretam insulam trajicit.

Ternæ argenti unciæ noſtrates cum granis 72.

4 *Prælio in Aſia facto, duplex dederat.*] Videtur excidiſſe aliqua particula, ut *quoque*, vel *itidem*, vel *jam*, quæ jungatur τῷ *duplex*.

EPITOME

LIBRI XXXVIII LIVIANI.

MARCUS Fulvius consul in Epiro Ambracienses obsessos per deditionem accepit: Cephalleniam subegit: Ætolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius consul collega ejus 1 Gallogræcos, Tolistoboios, Tectosagos, & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, quum soli citra Taurum montem non parêrent, vicit. Eorum origo, & quemadmodum ea loca quæ tenent occupaverint, refertur. Exemplum quoque virtutis & pudicitiæ in femina traditur; nam quum Ortiaguntis regis Gallogræcorum uxor captiva esset, centurionem custodem, qui ei vim intulerat, occîdit. Lustrum a censoribus conditum est; censa sunt civium capita CCLVIII millia & CCCXXVIII. Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia juncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decem legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat, de Gallogræcis, actâ pro se causâ in senatu, triumphavit. Scipio Africanus, die ei dictâ, ut quidam aiunt, a Q. Petilio tribuno plebis, ut quidam, a Nævio, quòd prædâ ex Antiocho captâ ærarium fraudasset, posteaquam is dies venit, evocatus in Rostra, Hac die, inquit, Quirites, Carthaginem vici: & prosequente populo, Capitolium adscendit. Inde, ne ampliùs tribunitiis injuriis vexaretur, in voluntarium exsilium Liternum concessit: incertum ibi an Romæ defunctus; nam ejus monumentum utrobique fuit. Scipio Asiaticus frater Africani, eodem peculatûs crimine accusatus, damnatusque, quum in vincula & carcerem duceretur; Ti. Sempronius Gracchus, tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus fuerat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam

1 *Gallogræcos . . . qui Brenno duce in Asiam transierant.*] Galli non transierunt in Asiam Brenno duce, sed Leonorio & Lutario ducibus, ut narrat Liv. infrà, c. 16. Brennus in Delphorum oppugnatione periit,

duxit. Quum quæstores in bona ejus publicè possidenda missi essent; non modò in iis nullum vestigium pecuniæ regiæ apparuit, sed nequaquam tantum redactum, quantæ summæ erat damnatus. Collatam a cognatis & amicis innumerabilem pecuniam accipere noluit: quæ necessaria ei erant ad cultum, redempta.

LIBER XXXVIII.

U.c.563. a.C.189. *Res Ætoliæ & Athamaniæ.*

I. DUM in Asia bellum geritur, ne in Ætolis quidem quietæ res fuerant; principio a gente Athamanum orto. Athamania eâ tempestate, pulso Amynandro, sub præfectis Philippi regio tenebatur præsidio: qui superbo atque immodico imperio desiderium Amynandri fecerant. Exsulanti tum Amynandro in Ætolia, litteris suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta est: remissique ab eo nunciant principibus Argitheam, (id enim caput Athamaniæ erat) si popularium animos satis perspectos haberent, impetrato ab Ætolis auxilio; in Athamaniam se venturum a cum delectis Ætolorum, quòd consilium esset gentis, & Nicandro prætore; quos ubi ad omnia paratos esse vidit, certiores subinde facit, quo die cum exercitu Athamaniam ingressurus esset. Quatuor primò fuere conjurati adversùs Macedonum præsidium; hi senos sibi adjutores ad rem gerendam assumserunt: deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm agendæ aptior erat, parem priori numerum adjecerunt. Ita duo & quinquaginta facti, quadrifariam se diviserunt: pars una Heracleam,

a *Cum delectis Ætolorum.*] Cum Apocletis, de quibus suprà, l. XXXV c. 34.

altera

altera Tetraphyliam petit, ubi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat, tertia Theudoriam, quarta Argitheam. Ita inter omnes convenit, ut primò quieti, velut ad privatam rem agendam venissent, in foro obversarentur: die certâ multitudinem omnem convocarent ad præsidia Macedonum arcibus expellenda. Ubi ea dies advenit, & Amynander cum mille Ætolis in finibus erat; ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa: litteræque in alias urbes passim dimissæ, ut vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerent in patrium ac legitimum regnum. Undique Macedones expelluntur. Theium oppidum, litteris a Zenone præfecto præsidii interceptis, & arce ab regiis occupatâ, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id quoque traditum Amynandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum castellum, finibus Macedoniæ subjectum.

U.C. 563. a.C. 189.

Athamania excussis Macedones.

II. Philippus, auditâ defectione Athamaniæ, cum sex millibus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos pervenit; ibi relictâ majore parte exercitûs (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod unum a præsidio suo retentum fuerat, pervenit; inde proximis tentatis, quum facilè animadvertisset cetera hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare jubet, opportunè Argitheæ imminentem; quem ubi teneri a suis locum vidit, ipse circa templum Jovis Acræi posuit castra; ibi unum diem fœdâ tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo apparuere Athamanes, in tumulos imminentes viæ

Philippus eam recuperare frustrà conatur.

U.c.563. a.C.189. discurrentes; ad quorum conspectum constitere prima signa, totoque agmine pavor & trepidatio erat: & pro se quisque, quidnam futurum esset, cogitare, si in valles subjectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupientem, si se sequerentur, raptim evadere angustias, revocare primos, & eâdem quâ venerat viâ referre coëgit signa. Athamanes primò ex intervallo quieti sequebantur: posteaquam Ætoli se conjunxerunt, hos, ut ab tergo agmini instarent, reliquerunt; ipsi a lateribus se circumfuderunt; quidam per notos calles breviore viâ prægressi, transitus insedere: tantumque tumultûs Macedonibus est injectum, ut fugæ magis effusæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis virisque relictis, 3 flumen trajecerint; hic finis sequendi fuit. Inde tutò Macedones Gomphos, & a Gomphis in Macedoniam redierunt. Athamanes Ætolique Ethopiam, ad Zenonem ac mille Macedonas opprimendos, undique concurrerunt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem deruptioremque undique tumulum concessere; quò pluribus locis aditu invento, expulere eos Athamanes: dispersosque & per invias atque ignotas rupes iter fugæ non expedientes, partim ceperunt, partim interfecerunt: multi pavore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regem evaserunt; 4 postero die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est.

3 *Flumen trajecerint.*] Quodnam sit illud flumen, indicare debuerat Livius. Fortasse nomen excidit.

4 *Postero die.*] Quum jam nulli supersint in Athamania Macedones, non fat intelligitur quonam modo tam citò Philippus aut præfecti ejus potuerint has inducias cum Amynandro pacisci. Magis placeret *post*

III. Amynander, recuperato regno, legatos Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cùm Antiocho prælium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatque sese, quòd per Ætolos recuperasset paternum regnum. Philippum incusabat. Ætoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & majoris partis voluntate in jus ditionemque totam redegerunt gentem. Amphilochiâ receptâ, (nam fuerat quondam Ætolorum) eâdem spe in Aperantiam transscenderunt; ea quoque magna ex parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Ætolorum fuerant: Philippi erant; hi primùm ad arma concurrerunt: ceterùm posteaquam Amphilochos cum Ætolis esse, fugamque ex Athamania Philippi, & cædem præsidii ejus accepere, & ipsi a Philippo ad Ætolos deficiunt. Quibus circumjectis gentibus, jam undique se a Macedonibus tutos credentibus esse Ætolis, fama affertur, Antiochum in Asia victum ab Romanis; nec ita multò post legati ab Roma rediere, sine spe pacis, Fulviumque consulem nunciantes jam cum exercitu trajecisse. His territi, priùs ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, ut per auctoritatem civitatum earum suæ preces nuper repudiatæ faciliorem aditum ad senatum haberent, principes gentis ad tentandum ultimam spem Romam miserunt: 5 nihil, ne bellum haberent, priusquam penè in conspectu hostis erat, præmeditati. Jam M. Fulvius Apolloniam exercitu trajecto, cum Epirotarum principibus

U.c.563. a.C.189.

Ætoli Amphilochiam & alia occupant.

Fulvius Cons. in Epiro.

ea, quomodo habuere quidam editi & scripti.

5 *Nihil, ne bellum haberent.. præmeditati.*] Quum nihil præcavissent ad impetrandum, ne sibi bellum inferretur, donec eò res adducta esset, ut hostis penè in conspectu foret.

U.c.563. a.C.189. consultabat, unde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi: quæ tum contribuerat se Ætolis. *Sive ad tuendam venirent Ætoli, apertos circà campos ad dimicandum esse: sive detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilem; nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitandos, & cetera opera, esse: & Arethontem navigabilem amnem, opportunum ad comportanda quæ usui sint, præter ipsa mœnia fluere: & æstatem aptam rei gerendæ adesse;* his persuaserunt, ut per Epirum duceret.

Ambraciæ situs. IV. Consuli ad Ambraciam advenienti, magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subjecta, Perrhantem incolæ vocant, urbs, quâ murus vergit in campos & flumen, Occidentem; arx, quæ posita in tumulo est, Orientem spectat; amnis Aretho ex Acarnania fluens cadit in sinum maris, ab nomine propinquæ urbis Ambracium appellatum; præterquam quòd hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulò ampliùs tria millia passuum. Fulvius bina a campo castra modico inter se distantia intervallo, unum castellum loco edito contra arcem objecit; ea omnia vallo ac fossâ ita jungere parat, ne exitus inclusis ab urbe, neve aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ, Stratum jam edicto Nicandri prætoris convenerant Ætoli. Inde primò copiis omnibus ad prohibendam obsidionem venire in animo fuerat; deinde, posteaquam urbem jam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarum trans flumen loco plano castra posita esse; dividere copias placuit: cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum

commissa inter se munimenta urbem intravit. Nicandro cum cetera manu primò Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat; haud facili ab Romanis auxilio, quia flumen intererat; deinde periculosum inceptum ratus, ne quâ sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio, ad depopulandam Acarnaniam iter convertit.

U.c. 563. a.C. 189.

V. Consul jam munimentis, quibus sepienda urbs erat, jam operibus, quæ admovere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus; 6 tria paribus intervallis faciliore aditu a campo, adversùs 7 Pyrrheum, quod vocant, admovit: unum è regione 8 Æsculapii, unum adversùs arcem. Arietibus muros quatiebat; asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primò, & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos, pavor ac trepidatio cepit: deinde ut præter spem stare muros viderunt; collectis rursus animis, in arietes 9 tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum 1 stipitesve robustos incutiebant; falces, ancoris ferreis injectis, in interiorem partem muri trahentes asserem, per-

Oppugnatio.

6 *Tria paribus intervallis.. admovit.*] Intellige ex c. seq. tria opera adversùs unum Pyrrheum admota: a quibus diversa fuerunt ea quæ post nominantur: ita ut quinque a Romanis opera adversùs Ambraciam admota fuerint.

7 *Pyrrheum.*] Qui locus sic videtur dictus a Pyrrho rege, cujus regiam in ea urbe fuisse docet Livius infrà, c. 9.

8 *Æsculapii.*] Hoc dictum intelligimus, quasi ab *Æsculapium*, *ii*, quod est templum Æsculapii, Græcis Ἀσκληπιεῖον. Eâdem formâ dicunt Latini *Dianium*, *Minervium*.

9 *Tollenonibus.*] Vid. not. 11, ad XXIV, 34.

1 *Stipites... robustos.*] Stipites e robore durissimo ligno.

U.c.563 a.C.189. fringebant: ad hoc eruptionibus, & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes, ultro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam quum essent, jam Ætoli a populatione Acarnaniæ Stratum redierant; inde Nicander prætor spem nactus solvendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quemdam cum Ætolis quingentis Ambraciam intromittit; noctem certam, tempusque etiam noctis constituit, quo & illi ab urbe opera hostium, quæ adversùs Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret; posse ratus ancipiti tumultu, nocte augente pavorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempestâ nocte, quum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti 2 erupisset, 3 superato brachio in urbem penetrat: animique aliquantum ad omnia audenda & spei obsessis adjecit: &, simul constituta nox venit, ex composito repentè opera est aggressus. Id inceptum conatu quàm effectu gravius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est: seu metu deterrito prætore Ætolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis; quos Perseus Philippi filius, missus ad Dolopiam Amphilochosque recipiendos, summâ vi oppugnabat.

Ambracienses erumpentes repelluntur. VI. Tribus locis, sicut antè dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erant: quæ omnia simul, sed nec apparatu, nec vi simili, Ætoli aggressi sunt; alii cum ardentibus facibus, alii stuppam picemque & 4 malleolos ferentes,

2 *Erupisset.*] Mallemus *perrupisset.*

3 *Superato brachio.*] Superato munimento, quod bina castra & castellum inter se jungebat.

4 *Malleolos.*] Duplicis generis malleoli in usu fuere: alii simplices magis ac rudes, *manipuli nempe spar-*

totâ collucente flammis acie, advenere; multos U.c. 563.
primo impetu custodes oppresserunt; deinde a.C. 189.
posteaquam clamor tumultusque in castra est perlatus, datumque a consule signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferendam effunduntur. Uno in loco ferro ignique gesta res est: a duobus irrito incepto, quum tentassent magis quàm inissent certamen, Ætoli abscesserunt. Atrox pugna in unum inclinaverat locum; ibi diversis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & 5 prope certâ fovebant spe, jam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium invasurum. Hæc res aliquamdiu animos pugnantium sustinuit; ceterùm, posteaquam nullum ex composito signum a suis accipiebant, & crescere numerum hostium cernebant; destituti segniùs instare: postremò re omissâ, jam vix tuto receptu, fugientes in urbem compelluntur; parte operum incensâ, & pluribus aliquanto, quàm ipsi ceciderant, interfectis; quòd si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari unâ utique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Ætoli, non ab ejus solùm

tei, pice contecti, qui incensi aut in muros, aut in testudines jaciebantur. Alterum genus magis efficax & militare Ammianus Marcellinus sic describit: *Malleoli, teli genus, figurantur hac specie: sagitta est cannea, inter spiculum & arundinem multifido ferro coagmentata, quod in muliebris coli formam, quo nentur lintea stamina, concavatur, ventre subtiliter & plurifariam patens: atque in alveo ipso ignem cum aliquo suscipit alimento. Et sic emissa lentiùs invalido arcu, jactu enim rapidiore exstinguitur, si hæserit usquam, tenaciter cremat.*

5 *Prope certâ fovebant spe.*] Fovebant pugnantes, pugnantium animos incendebant prope certâ spe auxilii a Nicandro advertantis.

U.c 563 a.C.189. noctis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi a suis, segniores ad pericula erant; jam nemo eruptionibus, ut antè, in stationes hostium, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant.

VII. Perseus ubi adesse Ætolos audivit, omissâ obsidione urbis quam oppugnabat, depopulatus tantùm agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Ætolos inde avocavit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum sexaginta lembis Corinthium sinum invectus, adjunctis Achæorum, quæ Patris erant, navibus, maritima Ætoliæ vastabat; adversùs quos mille Ætoli missi, quacumque se classis circumegerat, per littorum amfractus brevioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros, aliquantum urbis nudaverant. Nec tamen penetrare in urbem poterant; nam & pari celeritate novus pro diruto murus objiciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant. Itaque quum apertâ vi parum procederet consuli res, cuniculum occultum, vineis antè contecto loco, agere instituit. Et aliquamdiu, quum dies noctesque in opere essent, non solùm sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. Cumulus repentè terræ eminens, index operis oppidanis fuit; pavidique ne jam subrutis muris facta in urbem via esset, fossam intra murum e regione ejus operis, quod vineis contectum erat, ducere instituunt; cujus ubi ad tantam altitudinem, quantæ esse solum infimum cuniculi poterat, pervenerunt, silentio facto, pluribus locis aure admotâ, sonitum fodientium captabant. Quem ubi acceperunt, aperiunt rectam in cuniculum viam; nec fuit

Cuniculo Rom. Ambraciam tentant.

magni operis; momento enim ad inane, suspenso furculis ab hostibus muro, pervenerunt; ibi commissis operibus, quum e fossa in cuniculum pateret iter, primò ipsis ferramentis, quibus in opere usi erant, dein celeriter armati etiam subeuntes, occultam sub terra ediderunt pugnam; segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculum, ubi vellent, nunc 6 ciliciis prætentis, nunc foribus raptim objectis. Nova etiam haud magni operis adversùs eos, qui in cuniculo erant, excogitata res est. Dolium a fundo pertusum, quâ fistula modica inferi posset, & fistulam ferream, operculumque dolii ferreum & ipsum, pluribus locis perforatum, fecerunt; hoc tenui plumâ completum dolium ore in cuniculum verso posuerunt. Per operculi foramina, prælongæ hastæ, quas sarissas vocant, ad summovendos hostes eminebant; scintillam levem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt; inde non solùm magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma quum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat.

U.c.563. a.C.189.

Repellantur.

VIII. Quum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Ætolis Phæneas & Damoteles, cum liberis mandatis decreto gentis, ad consulem venerunt; nam prætor eorum quum aliâ parte Ambraciam oppugnari cerneret, aliâ infestam oram navibus hostium esse, aliâ Amphilochos Dolopiamque a Macedonibus vastari, nec Ætolos simul ad tria diversa bella occursantes sufficere; convocato concilio, Ætolos principes, quid agendum esset, consuluit. Om-

6 *Ciliciis.*] *Cilicia* sunt quædam vela texta e pilo caprino quasi

U.c.563 a.C.189 nium eò sententiæ decurrerunt, *ut pax, si posset, æquis; si minùs, tolerandis conditionibus peteretur. Antiochi fiduciâ bellum susceptum. Antiocho terrâ marique superato, & prope extra Orbem terræ ultra juga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phæneas & Damoteles, quod e re Ætolorum, ut in tali casu, fideque sua censerent, agerent. Quod enim sibi consilium, aut cujus rei electionem a fortuna relictam?* Cum his mandatis legati missi, orare consulem, *ut parceret urbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere injuriis, miseriis certè coactæ insanire. Non plus mali meritos Ætolos Antiochi bello, quàm boni antè, quum adversùs Philippum bellatum sit, fecisse; nec tum largè gratiam relatam sibi, nec nunc immodicè pœnam injungi debere.* Ad ea consul respondit: *Magis sæpe, quàm verè unquam, Ætolos pacem petere; imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. Non paucis urbibus eum, de quarum libertate certatum sit, sed omni Asiâ cis Taurum montem, opimo regno, excessisse. Ætolos, nisi inermes, de pace agentes non auditurum se. Arma illis priùs, equosque omnes tradendos esse: deinde 7 mille talentûm argenti populo Romano dandum, cujus summæ dimidium præsens numeraretur, si pacem habere vellent. Ad ea adjecturum etiam in fœdus esse, ut eosdem, quos populus Romanus, amicos atque hostes habeant.*

Ætoli pacem petunt.

IX. Adversùs quæ legati, & quia gravia erant, & quia suorum animos indomitos 8 ac

7 *Mille talentûm.*] Marcas argenti 93750.

8 *Ac mutabiles.*] Verebantur legati indomitos simul ac mutabiles suorum animos; imo ob eam causam in negotio præsenti mutabiles, quòd indomiti forent. Quum enim nulla eos vis mali posset cogere, ut subactâ cervice ferrent jugum, fieri poterat, ut qui pa-

mutabiles noverant, nullo reddito responso, domum regressi sunt, ut etiam atque etiam, quid agendum esset, re integrâ, prætorem & principes consulerent. Clamore & jurgio excepti, quòd rem traherent, qualemcunque pacem referre jussi, quum redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, 9 quibuscum bellum erat, circumventi, 1 Tyrrheum custodiendi deducuntur. Hæc mora injecta est paci. Quum jam Atheniensium Rhodiorumque legati, qui ad deprecandum pro his venerant, apud consulem essent; Amynander quoque Athamanum rex, fide acceptâ, venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, ubi majorem partem temporis exsulaverat, quàm pro Ætolis sollicitus. Per hos certior factus consul de casu legatorum, adduci eos a Tyrrheo jussit: quorum post adventum agi cœptum est de pace. Amynander, quod sui maximè operis erat, impigrè agebat, ut Ambracienses compelleret ad deditionem; 2 id quum per colloquia principum succedens murum parum proficeret; postremò consulis permissu ingressus urbem, partim consilio, partim precibus evicit, ut permitterent se Romanis. Et Ætolos C. Valerius Lævini filius, 3 qui cum

U.c.563. a.C.189.

cem quibuscunque conditionibus, modò tolerabilibus, accipere parati fuerant, postea dictas a consule Romano leges, tanquam graviores justo, aspernarentur.

9 *Quibuscum bellum erat.*] Hoc membrum videtur suo loco excessisse. Repone: *Acarnanum, quibuscum bellum erat, insidiis prope viam positis circumventi.*

1 *Tyrrheum.*] Hæc eadem est urbs, quæ supra XXXVI, 11, dicitur *T[illegible]um*: quæ quidem vera hujus nominis scriptura est.

2 *Id quum... succedens murum parum proficeret.*] Vel dele *id*, vel ejus loco restitue *Et.*

3 *Qui cum ea gente pri-*

U.c.563. a.C.189 ea gente primùm amicitiam pepigerat, consu-lis frater, matre genitus eâdem, egregiè adjuvit. Ambracienses priùs pacti, ut Ætolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas; 4 dein (Ætoli) *ut quingenta 5 Euboica darent talenta, ex quibus ducenta præsentia, trecenta per annos sex pensionibus æquis: captivos persugasque redderent Romanis; 6 urbem ne quam formulæ sui juris facerent, quæ post id tempus, quo T. Quintius trajecisset in Græciam, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset. Cephallenia insula ut extra jus fœderis esset.* Hæc quanquam spe ipsorum aliquantò leviora erant, petentibus Ætolis, ut ad concilium referrent, permissum est. Parva disceptatio de urbibus tenuit: 7 quæ quum sui juris aliquando fuissent, avelli velut a corpore suo ægrè patiebantur; ad unum tamen omnes accipi pacem jusserunt. Ambracienses coronam auream consuli 8 centum & quinquaginta pon-

Ambracienses se dedunt.

Leges pacis Ætolis a Cos. dictæ.

mùm.] Refer τὸ *qui* ad nomen *Lævini*. De ipsa re vid. suprà XXVI, 24.

4 *Dein Ætoli.*] Adjecta est vox *Ætoli*, quia ex tota historia evidens est, has, quæ mox referentur, conditiones esse pacis, non cum Ambraciensibus, sed cum Ætolis factæ.

5. *Euboica... talenta.*] Vid. not. 1, ad l. XXXVII, c. 45.

6 *Urbem ne quam formulæ sui juris facerent.*] Ne quam urbem contribuerent sibi, & ad formulam legum Ætolicarum alligarent. In illo fœderis capite respexit procul dubio consul ad illas Thessaliæ urbes, Pharsalum, Echinum, Leucadem, quas sibi non redditas fuisse adeo indignati fuerant Ætoli, ut hac irâ maximè Antiochum in Græciam vocarent. Vid. suprà XXXIII, 13 & 34; & XXXIV, 23, &c.

7 *Quæ quum sui juris.*] Lege *quas, quum. Sui juris* autem intellige *Ætolici*.

8. *Centum & quinquaginta pondo.*] Marcarum nostratium 234, cum unciis 3.

eo dederunt : signa ænea marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia (quia regia ibi Pyrrhi fuerat) quàm ceteræ regionis ejus urbes erant, sublata omnia, avectaque; nihil præterea tactum, violatumve.

U.c. 563. a.C. 189.

X. Profectus ab Ambracia consul in mediterranea Ætoliæ, ad Argos Amphilochicum (viginti duo millia ab Ambracia abest) castra posuit; eò tandem legati Ætoli, 9 mirante consule quod morarentur, venerunt. Inde, posteaquam approbasse pacem concilium Ætolorum accepit, jussis proficisci Romam ad senatum, permissoque, ut & Athenienses, & Rhodii deprecatores irent, dato qui simul cum iis proficisceretur C. Valerio fratre, ipse in Cephalleniam trajecit. Præoccupatas aures animosque principum Romæ criminibus Philippi invenerunt: qui per legatos, per litteras, 1 Dolopas, Amphilochosque, & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiaque sua, postremò etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, averterat senatum ab audiendis precibus eorum. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon, Icesiæ filius, eloquentiâ etiam dicitur movisse: qui vulgatâ similitudine, mari tranquillo, quod ventis concitaretur, æquiparando multitudinem Ætolorum, usus, *quum in fide Romanæ societatis mansissent*, 2 *insitâ gentis tranquillitate*

9 *Mirante.. quod morarentur.*] Elegantius videretur *quid*.

1 *Dolopas, Amphilochosque, & Athamaniam ereptas.*] Si ita scripsit Livius, magis ad sensum quàm ad voces attendit, prorsus quasi dixisset, *Dolopiam, Amphilochiamque, & Athamaniam.* Sed fortasse dederat *ereptam*, vel *erepta*.

2 *Insitâ gentis tranquillitate.*] Sic l. XXVIII, c. 24, *insitâ hominum libidine.*

U.c.563. a.C.189.

quiesse eos aiebat: postquam 3 flare ab Asia Thoas & Dicaearchus, ab Europa Menetas & Damocritus coepissent; tum illam tempestatem cooriam, quae ad Antiochum eos, sicut ad scopulum, intulisset.

Pax Ætolis data Romae.

XI. Diu jactati Ætoli, tandem ut conditiones pacis convenirent, effecerunt. Fuerunt autem hae: 4 *Imperium majestatemque populi Romani gens Ætolorum conservato sine dolo malo. Ne quem exercitum, qui adversus socios amicosque eorum ducetur, per fines suos transire finito; neve ullâ ope juvato. Hostes eosdem habeto, quos populus Romanus, armaque in eos ferto, bellum pariter gerito; perfugas, fugitivos, captivosque reddito Romanis sociisque: praeterquam si qui capti, quum domos redissent, iterum capti sunt; aut si qui eo tempore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, quum 5 intra praesidia*

3 *Flare.*] Livius persequitur coeptam tractari similitudinem, loquiturque de belli Ætolici concitoribus, tanquam de ventis quibusdam violentis qui mare, per se tranquillum, agitent.

4 *Imperium majestatemque.*] Huc facit locus Ciceronis ex oratione pro Corn. Balbo, n. 35. *Adjunctum illud etiam est, quod non est in omnibus foederibus: Majestatem populi Romani comiter conservanto. Id habet hanc vim, ut sit ille in foedere inferior... Quum alterius populi majestas conservari jubetur, de altero siletur, certè ille populus in superiori conditione causaque ponitur, cujus majestas foederis sanctione defenditur.*

5 *Intra praesidia Romana.*] In exercitibus, in castris Romanis. *Praesidium* enim est id omne quo aliquid defenditur, (vid. not. 5, ad l. XXVII, c. 44;) tamque intelligi potest de exercitibus universis, quàm de minore militum numero, tuendae alicui regioni, vel loco, attributo. Haec autem locutio *intra praesidia* videtur ad eos tantùm pertinere qui in alicujus regis vel populi exercitibus, castris, tanquam socii, auxiliares, ami-

Romana Ætoli essent. Aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradantur; qui non comparebunt, quando quisque eorum primùm inventus fuerit, reddatur. Obsides quadraginta arbitratu consulis Romani dato: ne minores duodecim annorum, neu majores quadraginta. Obses ne esto prætor; præfectus equitum, scriba publicus; neu quis, qui antè obses fuerit apud Romanos. Cephallenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quam penderent, pensionibusque ejus, nihil ex eo quod cum consule convenerat mutatum. Pro argento si aurum dare mallent, darent convenit; 6 dum pro argenteis decem aureus unus valeret. *Quæ urbes, qui agri, qui homines Ætolorum juris aliquando fuerunt; qui eorum 7 T. Quintio, Cn. Domitio consulibus, postve eos consules armis subacti, aut voluntate in ditionem*

U.c. 563. a.C. 189.

ci, versantur, non de propriis illius regis vel populi copiis. Vid. c. 48, hujus libri, & l. XLVIII, c. 7.

6 *Dum pro argenteis decem aureus unus valeret.*] Principio quindecupla auri ad argentum proportio Romæ servata fuit. Verùm, postquam auri copia major Romæ erat, tum ejus pretium decrescere incepit: aurique ad argentum proportio, quæ primò quindecupla, jam decupla tantùm facta est, ut constat ex hoc loco, præsertim si eum conferas cum verbis Polybii, ex quo sumpsit hæc Livius. ἀντὶ.. τῶν δέκα μνῶν ἀργυρίου, χρυσίου μνᾶν διδόντες. *Pro decem argenti minis, auri minam danto.*

7 *T. Quintio, Cn. Domitio consulibus.*] T. Quintius non cum Cn. Domitio, sed cum P. Ælio consulatum gessit. Itaque hîc memoria Livium fefellit, eo quidem faciliore errore, quòd Cn. Domitius L. Quintii collega in consulatu fuit. Non tamen hîc reponi debere *L. Quintio* patet ex c. 9, suprà, ubi itidem recurritur ad id tempus, *quo T. Quintius trajecisset in Græciam*; itaque debuerat scribere Livius, *T. Quintio, P. Ælio consulibus.*

U.c.563. *populi Romani venerunt, ne quem eorum Ætoli*
a.C.189. *recepisse velint. Œniadæ cum urbe agrisque Acarnanum sunto.* His legibus fœdus ictum cum Ætolis est.

Bellum cum Gallogræcis. XII. Eâdem non æstate solùm, sed etiam iisdem prope diebus, quibus hæc a M. Fulvio consule in Ætolia gesta sunt, consul alter Cn. Manlius in Gallogræcia bellum gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum consul venit, acceptisque copiis a L. Scipione, & exercitu lustrato, concionem apud milites habuit: quâ, collaudatâ virtute eorum, quòd cum Antiocho uno prælio debellassent; adhortatus eos ad novum cum Gallis suscipiendum bellum, qui & auxiliis Antiochum juvissent, & adeo indomita haberent ingenia, ut nequicquam Antiochus emotus ultra juga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorum, de se quoque pauca, nec falsa, nec immodica, adjecit. Læti cum frequenti assensu consulem audiverunt, partem virium Antiochi fuisse Gallos credentes; rege superato, nullum momentum in solis per se Gallorum copiis fore. Eumenem haud in tempore abesse (Romæ tunc erat) credere consul, gnarum locorum hominumque, & cujus interesset frangi Gallorum opes. Attalum igitur fratrem ejus arcessit a Pergamo, hortatusque ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorumque operam, domum ad comparandum dimittit. Paucos post dies profecto ab Epheso consuli ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus, equitibus ducentis, Athenæo fratre jusso cum ceteris copiis subsequi; commendatâ iis custodiâ Pergami, quos fratri regnoque fidos credebat. Consul collaudato juvene, cum omnibus copiis ad Mæandrum progressus, castra posuit,

quia vado superari amnis non poterat, & contrahendæ naves erant ad exercitum trajiciendum.

U.c.563. a.C.189.

XIII. Transgressi Mæandrum, ad Hieran Comen pervenerunt. Fanum ibi angustum Apollinis & oraculum: sortes versibus haud inconditis dare vates dicuntur. Hinc alteris castris, ad Harpasum flumen ventum est: quò legati ab Alabandis venerunt, ut castellum, quod ab ipsis nuper descisset, aut auctoritate aut armis cogeret jura antiqua pati. Eódem & Athenæus Eumenis & Attali frater, cum Cretensi Leuso & Corrago Macedone, venit; mille pedites mistarum gentium, & trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum modica manu, castellum vi receptum Alabandensibus reddit; ipse nihil viâ digressus, ad Antiochiam super Mæandrum amnem posuit castra. Hujus amnis fontes Celænis oriuntur: Celænæ urbs, caput quondam Phrygiæ fuit; migratum inde haud procul veteribus Celænis: novæque urbi Apameæ nomen inditum, 8 ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul a Mæandri fontibus oriens, in Mæandrum cadit. Famaque ita tenet, Celænis Marsyam cum Apolline tibiarum cantu certasse. Mæander ex arce summa Celænarum ortus, mediâ urbe decurrens, per Caras primùm, deinde Ionas, in sinum maris editur, qui inter Prienen & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius, ex fœdere icto cum Scipione, ad frumentum exercitui dandum venit. Parva disceptatio de Attali auxiliaribus orta est: quòd

Iter consulis.

8 *Ab Apamea sorore Seleuci.*] Imò uxore Seleuci, filia Artabazi, matre Antiochi Soteris, qui conditor urbis Apameæ fuit.

U.c.563. Romano tantùm militi pactum Antiochum, ut a.C.189. daretur frumentum, Seleucus dicebat. 9 Discussa ea quoque est constantiâ consulis, qui 1 dimisso tribuno edixit, ne Romani milites acciperent, priusquam Attali auxilia accepissent. Inde ad 2 Gordiutichos, quod vocant, processum est; ex eo loco ad Tabas tertiis castris perventum; in finibus Pisidarum posita est urbs, in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare. 3 Integris viribus regionis ejus, feroces ad bellandum habebat viros. Tum quoque equites, in agmen Romanum eruptione factâ, haud modicè primo impetu turbavere: deinde ut apparuit, nec numero se, nec virtute pares esse, in urbem compulsi, veniam erroris petebant, dedere urbem parati; 4 quinque & viginti talenta argenti, & 5 decem millia medimnûm tritici imperata; ita in deditionem accepti.

XIV. Tertio inde die ad Chaum amnem perventum: inde profecti, Erizam urbem primo impetu ceperunt; ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventum est: cui fecerat nomen Indus ab elephante dejectus. Haud procul a Cibyra aberant: nec legatio ulla a Moagere, tyranno civitatis ejus, homine ad omnia

9 *Discussa ea quoque est constantiâ consulis.*] Quum de nulla alia disceptatione mentio superiùs facta sit, non est hîc locus particulæ *quoque*. Itaque ea aut recidenda, aut immutanda est.

1 *Dimisso tribuno.*] Per legiones & corpora exercitûs. Magis tamen placeret *misso*.

2 *Gordiutichos, quod vocant.*] Γορδίου τεῖχος, urbis nomen.

3 *Integris viribus.*] Olim, quum integræ vires essent.

4 *Quinque & viginti talenta.*] Marcæ argenti nostrates 2343, cum unciis 6.

5 *Decem millia medimnûm.*] Modii Romani 60000, nostrates 46250.

Infido atque importuno, veniebat. Ad tentandum ejus animum C. Helvium cum quatuor millibus peditum, & quingentis equitibus, consul præmittit. Huic agmini jam fines ingredienti legati occurrerunt, nunciantes paratum esse tyrannum imperata facere; orabant ut pacatus fines iniret, cohiberetque a populatione agri militem: 6 & in coronam auream quindecim talenta afferebant. Helvius integros a populatione agros servaturum pollicitus, ire ad consulem legatos jussit: quibus eadem referentibus consul, *Neque Romani*, inquit, *bonæ voluntatis ullum signum erga nos tyranni habemus; & ipsum talem esse inter omnes constat, ut de pœna ejus magis, quàm de amicitia nobis cogitandum sit.* Perturbati hac voce legati, nihil aliud petere, quàm ut coronam acciperet, veniendique ad eum potestatem tyranno, & copiam loquendi ac purgandi se faceret. Permissu consulis, postero die in castra tyrannus venit; vestitus comitatusque vix ad privati modicè locupletis habitum: & oratio fuit summissa & infracta, extenuantis opes suas, urbiumque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autem sub

U.c.565. a.C.189.

6 *Et in coronam auream quindecim talenta.*] Quindecim talenta argenti data coronæ nomine. Etenim constat coronarum nomine intellectum esse quidquid non ex tributi necessitate, sed tanquam a volentibus muneris loco daretur imperanti. Non tamen negamus veras quoque coronas datas esse imperatoribus Romanis a provinciis & regibus, quæ in triumpho ferrentur, ut passim in descriptionibus triumphorum hujus ævi memorat Livius. Sed hinc tantummodo sequitur, & coronas magni interdum ponderis, & aurum coronæ nomine a civitatibus dari solita. Utrumque veniebat nomine *auri coronarii*, cujus frequens apud scriptores mentio. Quindecim talenta æquant marcas seu selibras nostrates 1406, cum unciis 2.

U.c.563 a.C.189 eo, præter Cibyriam, Syleum & quæ Alimne appellatur. Ex his, ut se suosque spoliaret, quinque & viginti talenta se confecturum, prope ut diffidens pollicebatur. *Enimvero*, inquit consul, *ferri jam ludificatio ista non potest. Parum est, non erubuisse absentem, quum per legatos frustrareris nos, nisi præsens quoque in eadem impudentia persistas? Quinque & viginti talenta tyrannidem tuam exhaurirent? 7 Quingenta ergo talenta nisi triduo numeras, populationem in agris, obsidionem in urbe exspecta.* Hac denunciatione conterritus, perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ: & paulatim illiberali adjectione, nunc 8 per cavillationem, nunc precibus & simulatis lacrymis, ad centum talenta est perductus; adjecta decem millia medimnûm frumenti. Hæc omnia intra sex dies acta.

XV. A Cibyra per agros Sindensium exercitus ductus, transgressusque Caularem amnem, posuit castra. Postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum; 9 ad Mandropolim manserunt; inde progredientibus ad Lagon proximam urbem, metu incolæ fugerunt. Vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copiâ oppidum diripuerunt; inde ab Lysis fluminis fonte, postero die ad Cobulatum amnem progressi. Termessenses eo tempore Isiondensium arcem urbe captâ oppugnabant; inclusi, quum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem, orantes opem, miserunt; *cum conjugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies aut ferro, aut fame patiendam exspectare.* Volenti

7 *Quingenta... talenta.*] Marcas argenti 46875. *Centum talenta*, marcas 9375.

8 *Per cavillationem.*] Per morosas argutias, quas Galli dicimus *chicanes.*

9 *Ad Mandropolim.*] Nomen ignotum, & fortasse corruptum.

consuli causa in Pamphyliam divertendi oblata est; adveniens obsidione Isiondenses exemit. Termesso pacem dedit, 1 quinquaginta talentis argenti acceptis: item Aspendiis, ceterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) Comen posuit castra. Profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam urbem pervenit. Darsa proxima urbs erat; eam metu incolarum desertam, plenam omnium rerum copiâ invenit. Progredienti præter paludes, legati ab Lysinoe dedentes civitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, uberem fertilemque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longè optimi bello regionis ejus; quum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ urbis. Consul, quia nulla legatio ad finem præstò fuerat, prædatum in agros misit; tum demum fracta pertinacia est, ut 2 ferri agique res suas viderunt. Legatis missis, pacti quinquaginta talentis, & 3 viginti millibus medimnûm tritici, viginti hordei, pacem impetraverunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum, quem 4 Aporidos Comen vocant, posuit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die venit. Ægros inde & inutilia impedimenta quum Apameam dimisisset, ducibus itinerum ab Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum,

U.c.563. a.C.189.

1 *Quinquaginta talentis.*] Marcis 4687, cum unciis 4.

2 *Ferri agique.*] Vid. not. 1, ad XXII, 3.

3 *Viginti millibus medimnûm.*] Modiis Romanis 120000, nostratibus 92500.

4 *Aporidos.*] Possis suspicari *Acaridos.* Acaris est urbs Phrygiæ, propter quam situm fuisse vicum hunc probabile est, & ab ea nomen traxisse.

U.c.563. a.C.189. postero die Dinias Phrygiæ processit. Inde Synnada venit; metu omnibus circà oppidis desertis; quorum jam prædâ grave agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus appellant, pervenit; ad Anabura inde, & altero die ad Alandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra; ibi plures dies stativa habuit: quia perventum erat ad Tolistoboiorum fines.

Gallogræcorum origo. XVI. Hi Galli, magna hominum vis, seu inopiâ agri, seu prædæ spe, nullam gentem, per quam ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos pervenerunt; ibi seditio orta, & ad viginti millia hominum, cum Leonorio ac Lutario regulis, secessione factâ a Brenno, in Thraciam iter averterunt; ubi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium quum pervenissent, aliquamdiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis ejus urbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta ubertas terræ ejus esset, cepit: & Lysimachiâ fraude captâ, Chersonesoque omni armis possessâ, ad Hellespontum descenderunt. Ibi verò exiguo divisam freto cernentibus Asiam, multò magis animi ad transeundum accensi; nunciosque ad Antipatrum præfectum ejus oræ de transitu mittebant; quæ res quum lentiùs spe ipsorum traheretur, alia rursus nova inter regulos orta seditio est. Leonorius retro, unde venerat, cum majore parte hominum repetit Byzantium: Lutarius, Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naves, & tres lembos adimit; his alios atque alios dies noctesque transvehendo, intra paucos dies omnes copias trajecit. Haud ita multò post Leo-

norius, adjuvante Nicomede Bithyniæ rege, a Byzantio transmisit. Coëunt deinde in unum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant adversùs 5 Zybœam, partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. Atque eorum maximè operâ devictus Zybœa est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis concessit, Profecti ex Bithynia, in Asiam processerunt; non plus ex viginti millibus hominum quàm decem armata erant: tamen tantum terroris omnibus, quæ cis Taurum incolunt, gentibus injecerunt; ut, quas adissent, quasque non adissent, pariter ultimæ propinquis, imperio parerent. Postremò quum tres essent gentes, Tolistoboii, Trocmi, Tectosagi; in tres partes, quâ cuique populorum suorum vectigalis Asia esset, diviserunt. Trocmis Hellesponti ora data; Tolistoboii Æolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. Et stipendium totâ cis Taurum Asiâ exigebant; sedem autem ipsi circa Halyn flumen ceperunt; tantusque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magnâ sobole auctâ, ut Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerent. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto, præter omnium opinionem, affuit fortuna: & signis collatis superior fuit; non tamen ita infregit animos eorum, ut absisterent imperio. Eædem opes usque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt; tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non perventurum.

U.C.565. a.C.189.

Sedem capiunt circa Halyn.

XVII. Cum hoc hoste tam terribili omni-

5 *Zybœam.*] Vel potiùs *Zybœtam*, quem fratrem Nicomedis fuisse non absurda conjectura est.

U.c.563. a.C.189. *Manlius Consul. exercitum hortatur.*

bus regionis ejus quia bellum gerendum erat; pro concione milites 6 maximè in hunc modum allocutus est consul: *Non me præterit, milites, omnium, quæ Asiam colunt, gentium Gallos famâ belli præstare. Inter mitissimum genus hominum ferox natio, pervagata bello prope Orbem terrarum, sedem cepit; procera corpora, promissæ & rutilatæ comæ, vasta scuta, prælongi gladii: ad hoc cantus inchoantium prælium, & ululatus, & tripudia, & quatientium scuta in patrium quemdam morem horrendus armorum crepitus: omnia de industria composita ad terrorem. Sed hæc, quibus insolita atque insueta sunt, Græci, & Phryges, & Cares timeant.* 7 *Romanis Gallici tumultûs assuetis etiam vanitates notæ sunt. Semel primo congressu ad Alliam olim fuderunt majores nostros: ex eo tempore per ducentos jam annos pecorum in modum consternatos cædunt, fugantque: & plures prope de Gallis triumphi, quàm de toto Orbe terrarum acti sunt. Jam usu hoc cognitum est: si primum impetum, quem fervido ingenio & cæcâ irâ effundunt, sustinueris; fluunt sudore & lassitudine membra, labant arma: mollia corpora, molles ubi ira consedit animos, sol, pulvis, sitis,* 8 *ut ferrum non admoveas, prosternunt. Non legionibus legiones eorum solùm experti sumus, sed vir unus cum viro congrediendo. T. Manlius, M. Valerius, quantùm Gallicam rabiem vinceret Romana*

6 *Maximè in hunc modum.*] Sic infrà XXXIX, 9, *hoc maximè modo.* In hac locutione *maximè* idem est ac *ferè.*

7 *Romanis Gallici tumultûs.*] Romanis vanitates quoque Gallici tumultûs notæ sunt, quemadmodum & tumultus ipse, utpote assuetis: Romani, utpote assueti Gallicis bellis, & illum ad terrorem compositum pugnandi morem norunt, & quàm vanus sit ille terror.

8 *Ut.*] Etiamsi.

virtus, docuerunt. Jam M. Manlius unus agmine scandentes in Capitolium Gallos detrusit. Et illis majoribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat. Hi jam degeneres sunt; misti, & Gallogræci verè, quod appellantur: sicut in frugibus pecudibusque, non tantùm semina ad servandam indolem valent, quantùm terræ proprietas cœlique, sub quo aluntur, mutat. Macedones, qui Alexandriam in Ægypto, qui Seleuciam ac Babyloniam, quique alias sparsas per Orbem terrarum colonias habent, in Syros, Parthos, Ægyptios degenerarunt. Massilia, inter Gallos sita, traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana dura illa & horrida disciplina mansit? 9 Generosius in sua quicquid sede gignitur: insitum alienæ terræ, in id quo alitur, naturâ vertente se, degenerat. Phrygas igitur Gallicis oneratos armis, sicut in acie Antiochi cecidistis, victos victores cædetis. Magis id vereor, ne parum inde gloriæ, quàm ne nimium belli sit. Attalus eos rex sæpe fudit fugavitque. Nolite existimare, belluas tantùm recens captas feritatem illam sylvestrem primò servare, deinde, quum diu manibus humanis alantur, mitescere; in hominum feritate mulcenda, non eamdem naturam esse. Eosdemne hos creditis esse, qui patres eorum avique fuerunt? Extorres inopiâ agrorum profecti domo per asperrimam Illyrici oram; Pæoniam inde & Thraciam, pugnando cum ferocissimis gentibus, emensi, has terras ceperunt. Duratos eos tot malis exasperatosque accepit terra, quæ copiâ rerum omnium sagina-

U.c. 563. a.C. 189.

9 *Generosius in sua quicquid sede gignitur.*] Nihil hic videtur opus esse mutatione. Interdum enim *quidquid* pro *quidque* positum reperitur. Sic Cicero pro Cluent. n. 52; *sed ut quidquid ego apprehenderam, statim accusator extorquebat e manibus.*

U.c.563. a.C.189. *ret; uberrimo agro, mitissimo cœlo, clementibus accolarum ingeniis, omnis illa, cum qua venerant, mansuefacta est feritas. Vobis, mehercule, Martis viris, cavenda ac fugienda quamprimum amœnitas est Asiæ: tantùm hæ peregrinæ voluptates ad exstinguendum vigorem animorum possunt; tantùm contagio disciplinæ morisque accolarum valet. Hoc tamen feliciter evenit, quòd sicut vim adversùs vos nequaquam, ita famam apud Græcos parem illi antiquæ obtinent, cum qua venerunt: bellique gloriam victores eamdem inter socios habebitis, quam si servantes antiquum specimen animorum Gallis vicissetis.*

Galatiam ingrediuntur Romani. XVIII. Concione dimissâ, missisque ad Eposognatum legatis, qui unus ex regulis & in Eumenis amicitia manserat, & negaverat Antiocho adversùs Romanos auxilia, castra movit; primo die ad Alandrum flumen, postero ad vicum quem vocant Tyscon, ventum. Eò legati Oroandensium quum venissent amicitiam petentes, 1 ducenta talenta iis sunt imperata: precantibusque ut domum renunciarent, potestas facta. Ducere inde exercitum consul ad Plitendum: deinde ad Alyattos castra posita. Eò missi ad Eposognatum redierunt, & legati cum illis reguli orantes, ne 2 Tectosagis bellum inferret; *ipsum in eam gentem iturum Eposognatum, persuasurumque ut imperata faciant.*

1 *Ducenta talenta.*] Marcæ argenti 18750.

2 *Tectosagis.*] Debuit Livius scribere *Tolistoboiis.* Ita enim habet Polybius, unde hæc desumpta sunt. Et verò legati Eposognati infrà hoc ipso capite nunciant eos ad quos profectus erat ille regulus, *Olympum montem petere.* Oroandensium autem legati &c. seq. narrant *Tolistoboiorum civitatem Olympum montem cepisse: diversos Tectosages alium montem, qui Magaba dicatur, petisse.*

Data venia regulo. Duci inde exercitus per Axylon (quam vocant) terram cœptus. Ab re nomen habet; non ligni modò quicquam, sed ne spinas quidem, aut ullum aliud alimentum fert ignis. Fimo bubulo pro lignis utuntur. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra habentibus Romanis, apparuere cum magno tumultu hostium equites; nec turbarunt tantùm stationes Romanas repentè invecti, sed quosdam etiam occiderunt; qui tumultus quum in castra perlatus esset, effusus repentè omnibus portis equitatus Romanus fudit fugavitque Gallos, & aliquot fugientes occidit. Inde consul, ut qui jam ad hostes perventum cerneret, explorato deinde, & cum cura coacto agmine procedebat; continentibus itineribus quum ad Sangarium flumen pervenisset, pontem, quia vado nusquam transitus erat, facere instituit. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam fluens, miscetur ad Bithyniam Thymbri fluvio; inde major jam geminatis aquis per Bithyniam fertur, & 3 in Propontidem sese effundit; non tamen tam magnitudine memorabilis, quàm quòd piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen, præter ripam euntibus Galli Matris Magnæ a Pessinunte occurrêre cum insignibus suis, vaticinantes fanatico carmine, deam Romanis viam belli & victoriam dare, imperiumque ejus regionis. Accipere se omen quum dixisset consul, castra eo ipso loco posuit; postero die ad Gordium pervenit. Id haud magnum quidem oppidum est, sed 4 plusquam mediterraneum

U.c. 563.
Ab a.C. 189.

3 *In Propontidem sese effundit.*] Imò *in Pontum.*

4 *Plusquam mediterraneum.*] Plus quàm solet frequentari emporium mediis in terris longè a mari situm.

U.c.563. a.C.189. celebre & frequens emporium; tria maria pari ferme distantia intervallo habet: 5 ad Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ littora, quâ Cilices maritimi colunt; multarum magnarumque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maximè locum mutui usus contraxere; id tum desertum fugâ incolarum oppidum, refertum idem copiâ rerum omnium invenerunt. Ibi stativa habentibus legati ab Epossognato venerunt, nunciantes, *Profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse; ex campestribus vicis agrisque frequentes demigrare, & cum conjugibus ac liberis, quæ ferre atque agere possent præ se agentes portantesque, Olympum montem petere, ut inde armis locorumque situ sese tueantur.*

Galli in montes confugiunt.

XIX. Certiora postea Oroandensium legati attulerunt. *Tolistoboiorum civitatem Olympum montem cepisse: diversos Tectosagos alium montem, qui Magaba dicatur, petisse. Trocmos, conjugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistoboiis statuisse auxilium ferre.* Erant autem tunc trium populorum reguli Ortiagon, & Combolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maximè belli ratio sumendi fuerat, quòd, quum montes editissimos ejus regionis tenerent, convectis omnibus, quæ ad usum quamvis longi temporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostes censebant. *Nam neque ausuros per tam ardua atque iniqua loca subire eos: & si conarentur, vel parvâ manu prohiberi ac deturbari posse; nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes, frigus, aut inopiam*

5 *Ad Hellespontum.*] Intelligendum est mare ad Hellespontum; ita ut Hellespontus sumatur pro regione, non pro mari.

laturos. Et quum ipsa altitudo locorum eos tutaretur; fossam quoque & alia munimenta verticibus iis, quos insederant, circumjecere. Minima apparatûs missilium telorum cura fuit, quòd saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant.

U.c.563. a.C.189.

XX. Consul, quia non cominus pugnam, sed procul locis oppugnandis futuram præceperat animo; ingentem vim pilorum; 6 velitarium hastarum, sagittarum, glandisque, & modicorum qui fundâ mitti possent lapidum, paraverat: instructusque missilium apparatu, ad Olympum montem ducit, & a quinque ferme millibus locat castra. Postero die cum quadringentis equitibus & Attalo progressum eum ad naturam montis situmque Gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam averterunt; occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca exploranda profectus, quia nemo hostium extra munimenta processit, tutò circumvectus montem, animadvertit meridianâ regione terrenos, & placidè acclivos 7 ad quemdam finem colles esse; ad Septentrionem arduas & rectas prope rupes: atque, omnibus ferme aliis inviis, itinera tria esse: unum medio monte, quâ terrena erant; duo difficilia, ab hiberno solis ortu, & ab æstivo occasu. Hæc contemplatus, eo die sub ipsis radicibus posuit castra; postero die sacrificio facto, quum primis hostiis litasset, trifariam exercitum divisum ducere ad hostem pergit; ipse

Consul ad Olympum montem ducit, quem ceperant Tolistoboii.

6 *Velitarium hastarum.*] Earum brevem descriptionem pete ex not. 2, ad l. XXIV, c. 34.

7 *Ad quemdam finem.*] Usque ad quamdam altitudinem.

U.c.567. a.C.189 cum maxima parte copiarum, quà æquissimum aditum præbebat mons, adscendit. L. Manlium fratrem ab hiberno ortu, quoad loca patiantur & tutò possit, subire jubet: si qua periculosa & prærupta occurrant, non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexsuperabilibus vim afferre; sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini conjungi. C. Helvium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstivo occasu erigere agmen. Et Attali auxilia trifariam æquo numero divisit: secum esse ipsum juvenem jussit. Equitatum cum elephantis in proxima tumulis planitie reliquit. Edictum præfectis, ut intenti quid ubique geratur animadvertant; opemque ferre, 8 quò postulent res, properent.

XXI. Galli duobus lateribus satis fidentes invia esse, ab ea parte quæ in meridiem vergeret, ut armis clauderent viam, quatuor ferme millia armatorum ad tumulum imminentem viæ, minùs mille passuum a castris, occupandum mittunt; eo se rati velut castello iter impedituros. Quod ubi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnam; ante signa modico intervallo velites eunt, & ab Attalo Cretenses sagittarii, & funditores, 9 & Tralli Thraces: signa peditum, ut per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, ut missilia tantùm vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex intervallo loci prælium commissum est; primò par, Gallos loco adjuvante, Romanos varietate & copià

Prælium committitur.

8 *Quò postulent res.*] Magis videretur ex more Livii *postulet.*

9 *Et Tralli Thraces.*] Lege, *& Tralli, & Thraces.* Tralli enim sunt non e Thracia, sed ex Illyrico. Vid. suprà, 31, 35; & XXXIII, 4.

telorum. Procedente certamine, nihil jam æqui erat; scuta longa, ceterùm ad amplitudinem corporum parum lata, & ea ipsa plana, malè tegebant Gallos. Nec jam tela habebant, præter gladios: quorum, quum manum hostis non consereret, nullus usus erat. Saxis, nec modicis, ut quæ non præparassent, sed quod cuique temere trepidanti ad manum venisset, 1 ut insueti, nec arte, nec viribus adjuvantes ictum, utebantur; sagittis, glande, jaculis incauti ab omni parte configebantur: nec quid agerent, irâ & pavore obcæcatis animis, cernebant: & erant deprehensi genere pugnæ, in quod minimè apti sunt. Nam quemadmodum cominus, ubi invicem pati & inferre vulnera licet, accendit ira animos eorum; ita ubi ex occulto & procul levibus telis vulnerantur, nec quò ruant cæco impetu habent, velut feræ transfixæ, in suos temere incurrunt. Detegebat vulnera eorum, quòd nudi pugnant, & sunt 2 fusa & candida corpora, 3 ut quæ nunquam, nisi in pugna, nudentur: ita & plus sanguinis e multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ, & candor corporum magis sanguine atro maculabatur. Sed non tam patentibus plagis moventur; interdum 4 insectâ cute, ubi

U.c.563. a.C.189.

Missilibus Galli turbantur.

1 *Ut insueti.*] Videtur excidisse vocula *&*, quæ responderet membro præcedenti *nec modicis.* Saxis nec modicis utebantur, &, utpote insueti, ita utebantur, ut nec arte, nec viribus adjuvarent ictum.

2 *Fusa... corpora.*] Levia, & multâ carne teretia, ut nihil asperum, nihil scabrum, quod in corporibus macilentis contingit, emineat.

3 *Ut quæ nunquam, nisi in pugna, nudentur.*] Notat his verbis Livius diversitatem a consuetudine Romanorum & Græcorum, apud quos frequens balnei & palæstræ usus.

4 *Insectâ cute.*] Intus

U.c.56. latior, quàm altior plaga est, etiam gloriosiùs
a.C.189. se pugnare putant. Iidem, quum aculeus sagittæ aut glandis abditæ introrsus tenui vulnere in speciem urit, & 5 scrutantes quæ vellant, telum non sequitur, tum in rabiem & pudorem tam parvæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi, sic ut passim procumberent. Alii ruentes in hostem undique configebantur: & quum cominus venerant, gladiis a velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet: & in dextra hastas, quibus eminus utitur; gladio Hispaniensi est cinctus; quòd si pede collato pugnandum est, translatis in lævam hastis, stringit gladium. Pauci supererant jam Gallorum; qui posteaquam ab levi armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusâ fugâ castra repetunt, pavoris & tumultûs jam plena: 6 ut ubi feminæ, puerique, & alia imbellis turba permista esset. Romanos victores deserti fugâ hostium acceperunt tumuli.

Effusâ fugâ castra repetunt.

XXII. Sub idem tempus L. Manlius & C. Helvius quum, quoad viam colles obliqui dederunt, adscendissent, posteaquam ad invia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ una habebat iter: & sequi consulis agmen modico uterque intervallo, velut ex compo-

sectâ cute. Ipsi secant cutem, ubi, latiore quàm profundiore plagâ, spes est evelli posse telum quo vulnerati sunt: atque sic dilatatis plagis, eo se gloriosiùs pugnare putant, latas illas plagas, tanquam pignora fortitudinis, ostentantes.

5 *Scrutantes quæ vellant.*] Lege, nullâ prorsus mutatione, *scrutantes quà evellant.* Non enim scrutandum erat ipsis quid evellerent, sed quà viâ infixum & interdum abditum telum evellerent.

6 *Ut ibi.*] Quum in iis, nempe castris.

ſito, cœperunt; quod primò optimum factu, U.c.563. fuiſſet, in id neceſſitate ipsâ compulſi. Subſi- a.C.189. dia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo ſæpe uſui fuerunt: ut primis fortè deturbatis, ſecundi & tegant pulſos, & integri pugnam excipiant. Conſul, poſteaquam ad tumulos ab levi armatura captos prima ſigna legionum pervenerunt, reſpirare, & conquieſcere pauliſper militem jubet: ſimul ſtrata per tumulos corpora Gallorum oſtentat: *Et quum levis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab juſtis armis, quid ab animis fortiſſimorum militum exſpectari? Caſtra illis capienda eſſe, in quæ compulſus ab levi armatura hoſtis trepidet.* Præcedere tamen jubet levem armaturam: quæ, quum ſtaret agmen, colligendis per tumulos telis, 7 ut miſſilia ſufficerent, haud ſegne id ipſum tempus conſumpſerat. Jam caſtris appropinquabant: & Galli, ne parum ſe munimenta ſua tegerent, armati pro vallo conſtiterant; obruti deinde omni genere telorum, quum, quo plures ac denſiores erant, eo minùs vani quicquam intercideret teli, intra vallum momento temporis compelluntur, ſtationibus tantùm firmis ad ipſos aditus portarum relictis. In multitudinem compulſam in caſtra vis ingens miſſilium telorum conjiciebatur: & vulnerari multos, clamor permiſtus mulierum atque puerorum ploratibus ſignificat. In eos qui portas ſtationibus ſuis clauſerant, legionum anteſignani pila conjecerunt; hi verò non vulnerabantur, ſed tranſverberatis ſcutis plerique inter ſe conſerti hærebant: nec diutius impetum Romanorum ſuſtinuerunt.

7. *Ut miſſilia ſufficerent.*] in novum certamen. Ut copia ſibi eſſet miſſilium.

U.c.563. a.C.18[?]

Castra Gallorum capiuntur.

XXIII. Patentibus jam portis, priusquam irrumperent victores, fuga e castris Gallorum in omnes partes facta est; ruunt cæci per vias, per invia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant: nihil præter hostem metuunt; itaque plerique præcipites per vastam altitudinem prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul castris captis, 8 direptione prædaque abstinet militem; sequi pro se quemque, & instare, & perculsis pavorem addere jubet. Supervenit & alterum cum L. Manlio agmen: nec eos castra intrare sinit; protinus ad persequendos hostes mittit: & ipse paulo post, traditâ captivorum custodiâ tribunis militum, sequitur: debellatum ratus, si in illo pavore quàm plurimi cæsi forent, aut capti. Egresso consule, C. Helvius cum tertio agmine advenit; nec continere suos a direptione castrorum valuit: prædaque eorum, iniquissimâ sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ & victoriæ suorum, steterunt; deinde & ipsi, quantùm equi in colles subire poterant, sparsos fugâ Gallos circa radices montis consectati cecidere, aut cepere. Numerus interfectorum haud facilè iniri potuit, quia latè inter omnes amfractus montium fugaque & cædes fuit: & magna pars rupibus inviis in profundæ altitudinis convalles delapsa est, pars in sylvis vepribusque occisa. Claudius, qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad quadraginta millia hominum cæsa auctor est. Valerius Antias, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus capti-

8 *Direptione prædâque abstinet militem. Sequi pro se quemque.... jubet.*] Sic interpungendum est. *Abstinet*, id est, arcet, prohibet.

vorum haud dubiè millia quadraginta explevit: quia omnis generis ætatisque turbam secum traxerant, demigrantium magis, quàm in bellum euntium modo. Consul armis hostium in uno concrematis cumulo, ceteram prædam conferre omnes jussit: & aut vendidit quod ejus in publicum redigendum erat; aut cum cura, ut quàm æquissima esset, per milites divisit. Laudati quoque pro concione omnes sunt, donatique pro merito quisque, ante omnes Attalus, summo ceterorum assensu; nam singularis ejus juvenis quum virtus & industria in omnibus laboribus periculisque, tum modestia etiam fuerat.

U c.563. a.C.189.

XXIV. Supererat bellum integrum cum Tectosagis. Ad eos profectus consul, tertiis castris Anciram, nobilem in illis locis urbem, pervenit: unde hostes paulo plus decem millia aberant. Ubi quum stativa essent, facinus memorabile a captiva factum est. 9 Ortiagontis reguli uxor formâ eximiâ custodiebatur inter plures captivas: cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & avaritiæ militaris. Is primò ejus animum tentavit; quem quum abhorrentem a voluntario videret stupro, corpori 1 quod servum fortunâ erat, vim fecit. Deinde ad leniendam indignitatem injuriæ, 2 spem reditus ad suos mulieri facit; & ne eam quidem, ut amans, gratuitam; certo auri pondere pactus; ne quem conscium suorum haberet

In Tectosagos proficiscitur Cons.

Gallæ captivæ facinus.

9 *Ortiagontis reguli uxor.*] Nomine Chiomara.

1 *Quod servum fortunâ erat.*] Magis placeret, *fortuna fecerat.*

2 *Spem reditûs ad suos mulieri facit; & ne eam quidem, ut amans, gratuitam; certo auri.*] Sic distinximus, ut vox *gratuitam* regatur a verbo *facit. Ut amans*, id est, quod consentaneum erat facere amantem.

U.c.563. a.C.189. ipsi permittit, ut quem vellet, unum ex captivis nuncium ad suos mitteret. Locum prope flumen constituit: quò duo, ne plus, necessarii captivæ cum auro venirent nocte insequenti, ad eam accipiendam. Fortè ipsius mulieris servus inter captivos ejusdem custodiæ erat; hunc nuncium primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessarii mulieris ad constitutum locum, & centurio cum captiva venit; ubi quum aurum ostenderent, quod summam talenti Attici (tanti enim pepigerat) expleret, mulier linguâ sua, stringerent ferrum, & centurionem pensantem aurum occiderent, imperavit. Jugulati præcisum caput ipsa involutum veste ferens, ad virum Ortiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, pervenit; quem priusquam complecteretur, caput centurionis ante pedes ejus abjecit: mirantique cujusnam id caput hominis, aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset, & injuriam corporis, & ultionem violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est: aliâque (ut traditur) sanctitate & gravitate vitæ, hujus matronalis facinoris decus ad ultimum conservavit.

Tectosagûm legati. XXV. Ad Ancyram in stativa Tectosagûm oratores ad consulem venerunt, petentes, ne antè ab Ancyra castra moveret, quàm collocutus cum suis regibus esset; nullas conditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus in posterum diem constituitur, locusque, qui maximè medius inter castra Gallorum & Ancyram est visus. Quò quum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset, nec ullo Gallorum ibi viso regressus in castra esset; oratores iidem redeunt, excusantes, religione objectâ venire reges non posse; prin-

cipes gentis, per quos æquè res transigi posset, venturos. Consul se quoque Attalum missurum dixit. Ad hoc colloquium utrimque ventum est; trecentos equites Attalus præsidii causâ quum adduxisset, 3 jactæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus ducibus imponi non poterat, convenit, uti consul regesque eo loco postero die congrederentur. Frustratio Gallorum eò spectabat, primùm, ut tererent tempus, donec res suas, cum quibus periclitari nolebant, cum conjugibus ac liberis trans Halyn flumen trajicerent; deinde, quòd ipsi consuli, parum cauto adversùs colloquii fraudem, insidiabantur. Mille ad eam rem ex omni numero audaciæ expertæ delegerunt equites. Et successisset fraudi, ni pro jure gentium, cujus violandi consilium initum erat, stetisset fortuna. Pabulatores lignatoresque Romani in eam partem, in qua colloquium futurum erat, ducti sunt: tutius id futurum tribunis ratis, quia consulis præsidium & ipsum pro statione habituri erant hosti oppositum; suam tamen alteram stationem propiùs castra sexcentorum equitum posuerunt. Consul, affirmante Attalo venturos reges & transigi rem posse, profectus e castris, quum, eodem quo antea præsidio equitum, quinque millia ferè processisset, nec multum a constituto loco abesset; repentè concitatis equis cum impetu hostili videt Gallos venientes. Constituit agmen, & expedire tela animosque equitibus jussis, primò constanter initium pugnæ accepit, nec cessit: dein, quum prægravaret multitudo, cedere sensim, nihil confusis turmarum ordinibus, cœpit: postre-

U.c. 565.
a.C. 189.

Galli insidiantur consuli.

3 *Jactæ sunt pacis conditiones.*] Lege potiùs, *jactatæ*, id est, agitatæ, hinc & inde pensatæ.

U.c.563. a.C.189. mò, quum jam plus in mora periculi, quàm in ordinibus conservandis præsidii esset, omnes passim in fugam effusi sunt. Tum verò instare dissipatis Galli, & cedere; magnaque pars oppressa foret, ni statio pabulatorum sexcenti equites occurrissent. Ii procul clamore pavido suorum exaudito, quum tela equosque expedissent, integri profligatam pugnam acceperunt. Itaque eversa extemplo fortuna est, versus in victores a victis terror. Et primo impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & undique obvius hostis Gallis erat: ut ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos sequebantur. Pauci ergo effugerunt: captus est nemo: major multo pars 4 per fidem violati colloquii pœnas morte luerunt. Romani ardentibus irâ animis, postero die omnibus copiis ad hostem perveniunt.

XXVI. Biduum naturâ montis per se ipsum explorandâ, ne quid ignoti esset, absumpsit consul; tertio die quum auspicio operam dedisset, deinde immolasset, in quatuor partes divisas copias educit: duas ut medio monte duceret, duas ab lateribus ut adversùs cornua Gallorum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem, millia hominum quinquaginta; equitatum (quia equorum nullus inter inæquales rupes usus erat) ad pedes deductum, decem millia hominum, ab dextro locaverunt cornu. Ariarathis Cappadoces & 5 Morzi auxiliares

Prælium

4 *Per fidem violati colloquii pœnas.*] Pœnas colloquii interpositâ fide fraudulenter violati. Sic l. I, c. 9. *per fas ac fidem decepti.*

5 *Morzi auxiliares.*] Morzes fuit Paphlagonum rex.

in lævo quatuor ferme millium numerum explebant. Consul, sicut in Olympo monte, prima in acie locatâ levi armaturâ, telorum omnis generis ut æquè magna vis ad manum esset, curavit. Ubi appropinquarunt, omnia eadem utrimque, quæ fuerant in priore prælio, erant, præter animos & victoribus ab re secunda auctos & hostibus fractos: quia etsi non ipsi victi erant, suæ gentis hominum cladem pro sua ducebant; itaque a paribus initiis cœpta res eumdem exitum habuit. Velut nubes levium telorum conjecta obruit aciem Gallorum; nec aut procurrere quisquam ab ordinibus suis, ne nudarent undique corpus ad ictus, audebant: & stantes, quo densiores erant, hoc plura, 6 velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul jam per se turbatis si legionum signa ostendisset, versuros extemplo per fugam omnes ratus, receptis inter ordines velitibus, & aliâ turbâ auxiliorum, aciem promovit.

U.c.563. a.C.189.

XXVII. Galli, & memoriâ Tolistoboiorum cladis territi, & inhærentia corporibus gerentes tela, fessique & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorum tulerunt. Fuga ad castra inclinavit: sed pauci intra munimenta se recepere: pars major dextrâ lævâque 7 prælati, quâ quemque impetus tulit, fugerunt; victores usque ad castra secuti, ceciderunt terga: deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt, nec sequebatur quisquam. In cornibus Galli diutius steterunt,

Vincunt Romani.

6 *Velut destinatum petentibus.*] Romanis tanquam ad scopum tela dirigentibus. *Destinatum* hîc intelligendum est *scopus.*

7 *Prælati.*] Impetu fugæ præter castra ablati.

U.c.563. quia serius ad eos perventum est; ceterùm ne
A.C.189. primum quidem conjectum telorum tulerunt.
8 Consul, qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat, eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit; per aliquantum spatium secuti, non plus tamen octo millia hominum in fuga (nam pugna nulla fuit) ceciderunt: reliqui flumen Halyn trajecerunt. Romanorum magna pars eâ nocte in hostium castris mansit; ceteros in sua castra consul reduxit; postero die captivos prædamque recensuit: quæ tanta fuit, quantam avidissima rapiendi gens, quum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos, coacervare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in unum locum congregati, magna pars saucii aut inermes, nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserunt. Eos Manlius Ephesum venire jussit; ipse (jam enim medium autumni erat) locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans, victorem exercitum in hiberna maritimæ oræ reduxit.

Censura acta. XXVIII. Dum hæc in Asia geruntur, in ceteris provinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T. Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus senatum perlegerunt; princeps in senatu tertiùm lectus P. Scipio Africanus: quatuor soli 9 præteriti sunt, nemo curuli usus honore. Et in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. 1 Substructionem

8 *Consul, qui.*] Mallemus *quia.*

9 *Præteriti.*] Vid. not. 1, ad IX, 30.

1 *Substructionem super Æquimalium.*] Locavere censores exstruendum ædificium in Æquimælio, quæ area nuda manserat ab eo tempore, quo ædes Mælii dirutæ fuerant. Vid. suprà l. IV, c. 16. *In Capitolio*

super Æquimælium in Capitolio, & 2 viam U.c.563. silice sternendam à porta Capena ad Martis a.C.189. locaverunt. 3 Campani, ubi censerentur, senatum consuluerunt: decretum, uti Romæ censerentur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt. Tiberis duodecies campum Martium planaque urbis inundavit. Ab Cn. Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto, alter consul M. Fulvius, perdomitis Ætolis, quum trajecisset in Cephalleniam, circa civitates insulæ misit percunctatum, utrùm se dedere Romanis, an belli fortunam experiri mallent? Metus ad omnes valuit, ne deditionem recusarent; obsides inde imperatos pro viribus inopis populi, vicenos 4 Nesiotæ, Cranii, Pallenses, & Samæi dederunt. Insperata pax Cephalleniæ affulserat: quum repentè una civitas, incertum quam ob causam, Samæi desciverunt. Quia opportuno loco urbs posita esset, timuisse se aiebant, ne demigrare cogerentur ab Romanis; ceterùm ipsine sibi eum fixerint metum, & timore vano quietem exuerint, an jactata sermonibus res apud Romanos perlata ad eos sit, nihil

Fulvius Cephalleniam recipit.

Samæi desciscunt.

intellige, in clivo Capitolino, non in arce ipsa.

2 *Viam.. a porta Capena ad Martis.*] Antiquitus semitam a porta Capena ad Martis saxo quadrato stratam fuisse docet Livius, X, 23. Hic jam non semita, sed via, sternenda locatur, silice tamen, non saxo quadrato. Martis ædes extra portam Capenam erat, testante ipso Livio suprà VII, 23. Vid. & c. 47, l. X, sub finem.

3 *Campani, ubi censerentur.*] Ex quo Capua a Romanis capta fuerat, nullum erat in ea urbe corpus civitatis, nulli magistratus. Vid. suprà, l. XXVI, c. 16. Hinc videtur oriri illa difficultas, ubinam censeri deberent Campani.

4 *Nesiotæ.*] Nomen meritò suspectum, pro quo reponendum videtur *Pronæi*, vel *Pronesii*.

U.c.561. a.C.189. comperti est: nisi quòd, datis jam obsidibus, repentè portas clauserunt; & ne suorum quidem precibus (miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum popu-

Oppugnantur. lariumque) desistere ab incepto voluerunt. Oppugnari deinde, posteaquam nihil pacati respondebatur, cœpta urbs est; apparatum omnem tormentorum machinarumque transvectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat: & opera quæ facienda erant, impigre milites perfecerunt; duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.

XXIX. Nec ab Samæis quicquam, quo aut opera, aut hostis arceri posset, prætermissum est; duabus tamen maximè resistebant rebus: unâ, interiorem semper 5 juxtà validum pro diruto novum obstruentes murum; alterâ, eruptionibus subitis, nunc in opera hostium, nunc in stationes: & plerumque iis præliis superiores erant. Una ad coërcendos inventa haud magna memoratu res est. Centum funditores ab Ægio, & Patris, & Dymis acciti. A pueris ii, more quodam gentis, saxis globosis, quibus ferme arenæ immistis strata littora sunt, fundâ mare apertum incessentes, exercebantur; itaque longiùs certiúsque & validiore ictu, quàm Balearis funditor, eo telo

Funditores Achai. usi sunt. Et est non simplicis habenæ, ut Balearica aliarumque gentium funda: sed 6 triplex scutale crebris suturis duràtum, ne 7 fluxâ ha-

5 *Juxtà validum.*] Vel æquè validum, ac priorem: vel *juxtà* erit propè, eum scilicet locum ubi prior murus fuerat.

6 *Triplex scutale.*] Vocem *scutale*, quæ nusquam fortasse alibi reperitur, interpretari videmur posse mediam fundæ partem, in qua lapis ponitur.

7 *Fluxâ habenâ.*] Si habena minùs firma sit.

benâ volutetur in jactu glans, 8 sed librata quum sederit, velut nervo missa excutiatur; coronas modici circuli magno ex intervallo loci assueti trajicere, non capita solùm hostium vulnerabant, sed quem locum destinassent oris. Eæ fundæ Samæos cohibuerunt, ne tam crebrò, neve tam audacter erumperent: adeo ut precarentur ex muris Achæos, ut parumper abscederent, & se cum Romanis stationibus pugnantes quietè spectarent. Quatuor menses obsidionem Same sustinuit. 9 Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent, aut vulnerarentur, & qui superarent, fessi & corporibus, & animis essent; Romani nocte per arcem, quam Cyatidem vocant, (1 nam urbs in mare devexa, in occidentem vergit) muro superato, in forum pervenerunt. Samæi posteaquam captam urbis partem ab hostibus senserunt, cum conjugibus ac liberis in majorem refugerunt arcem, inde postero die dediti, direptâ urbe, sub corona omnes venierunt.

U.c.563.
1.C.189.

XXX. Consul compositis rebus Cephalleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, jamdiu arcessentibus Ægiensibus maximè ac Lacedæmoniis, trajecit. Ægium, a principio Achaici concilii, semper conventus gentis indicti sunt; seu dignitati urbis id, seu loci opportunitati datum est. Hunc morem Philopœmen eo primùm anno labefactare conatus, legem parabat ferre, ut in omnibus civitatibus, quæ Achaici concilii essent, in vicem conven-

Conf. in Peloponnesum trajicit.

8 *Sed librata quum sederit.*] Sed quum glans manserit immota in fundo, dum libratur rotatâ haben...

9 *Quum ex paucis quotidie aliqui eorum caderent.*] Redundat Τὸ *eorum.*

1 *Nam urbs.*] Quónam pertineat hæc parenthesis, unde pendeat, fatemur nos parum videre. Aliquid hìc excidisse suspicamur.

U.c. 563. a.C. 189.

tus agerentur: & sub adventum consulis 2 Damiurgis civitatum, qui summus est magistratus, Ægium evocantibus, Philopœmen (prætor tum erat) Argos conventum edixit; quò quum appareret omnes ferè conventuros; consul quoque, quanquam Ægiensium favebat causæ, Argos venit: ubi quum disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonii deinde eum in sua certamina averterunt. Sollicitam eam civitatem exsules maximè habebant; quorum magna pars in maritimis Laconicæ oræ castellis, 3 quæ omnis adempta erat, habitabant; id ægre patientes Lacedæmonii, ut aliquem liberum ad mare haberent aditum, si quando Romam, alióve quò mitterent legatos, simulque ut emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios usus esset, nocte adorti vicum maritimum, nomine Lan, improvisò occupavere. Vicani, quique ibi exsules habitabant, primò inopinatâ re territi sunt: deinde sub lucem congregati, levi certamine expulerunt Lacedæmonios; terror tamen omnem maritimam oram pervasit: legatósque communiter, & castella omnia vicique, & exsules, quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt.

Decretum Achæorum in Lacedæmonios.

XXXI. Philopœmen prætor, jam inde ab initio exsulum causæ & amicus, & auctor semper Achæis minuendi opes & auctoritatem Lacedæmoniorum, concilium querentibus dedit; decretumque eo referente factum est, 4 *Quum*

2 *Damiurgis.*] Damiurgi ex vi vocabuli sunt ii qui publica negotia administrant: a δῆμος, Doricè δᾶμος, populus, & ἔργον, opus. De iis vid. nostrum suprà XXXII, 22.

3 *Quæ omnis adempta erat.*] Vid. suprà XXXV, 12; & not. 3. ad XXXIV, 35.

4 *Quum in fidem Achæorum*

In fidem Achæorum tutelamque T. Quintius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, & quum abstinere his ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus esset, cædesque ibi facta; qui ejus rei auctores affinesque essent nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbum & indignum Lacedæmoniis visum est, ut, si antiqua civitatis fortuna esset, haud dubiè arma extemplo capturi fuerint; maximè autem consternavit eos metus, si semel primis imperiis obediendo jugum accepissent, ne, id quod jamdiu moliretur, Philopœmen exsulibus Lacedæmonem traderet. Furentes igitur irâ, triginta hominibus ex factione, cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exsulibus erat, interfectis, decreverunt renunciandam societatem Achæis: legatosque extemplo Cephalleniam mittendos, qui consuli M. Fulvio, quique Romanis Lacedæmonem dederent; orarentque eum, ut veniret in Peloponnesum ad urbem Lacedæmonem in fidem ditionemque populi Romani accipiendam.

U.c.563. a.C.189.

XXXII. Id ubi legati ad Achæos retulerunt, omnium civitatum, quæ ejus concilii erant, consensu, bellum Lacedæmoniis indictum est; ne extemplo gereretur, hiems impediit. Incursionibus tamen parvis, latrocinii magis quàm belli modo, non terrâ tantùm, sed etiam navibus e mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit; jussuque ejus Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modò, sed etiam altercatio fuit; cui con-

Achæi in Lacedæmonios bellum decernunt.

tum.] Vid. suprà XXXV, 13.

U.c.563 a.C.189. ful, quum alia fatis 5 ambitiosè, partem utramque fovendo, incerta refpondiffet, unâ denunciatione, ut bello abftinerent, donec Romam legatos ad fenatum miſiffent, finem impoſuit.

Legati ab utrifque Romam mittuntur. Utrimque legatio miffa Romam eft; exfules quoque Lacedæmoniorum fuam caufam legationemque Achæis injunxerunt. Diophanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt; qui diffidentes in republica, tum quoque minimè inter fe convenientes orationes habuerunt. Diophanes fenatui difceptationem omnium rerum permittebat; *eos optimè controverfias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros effe*: Lycortas ex præceptis Philopœmenis poftulabat, ut Achæis, ex fœdere ac legibus fuis, quæ decreffent, agere liceret; libertatemque fibi illibatam, cujus ipfi auctores effent, præftarent. Magnæ auctoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat: novari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat; ceterùm refponfum ita perplexum fuit, ut & Achæi fibi de Lacedæmone permiffum acciperent; & Lacedæmonii non omnia conceffa iis interpretarentur.

XXXIII. Hac poteftate immodicè Achæi ac fuperbè ufi funt. Philopœmeni continuatur magiftratus; qui veris initio exercitu indicto, caftra in finibus Lacedæmoniorum pofuit: legatos deinde mifit ad depofcendos auctores defectionis; & civitatem in pace futuram, fi id feciffent, pollicens, & illos nihil indictâ causâ paffuros. Silentium præ metu ceterorum fuit; quos nominatim depopofcerat, ipfi fe ituros profeffi funt; fide acceptâ ab legatis, vim ab-

5 *Ambitiosè.*] Molliter, & accommodatè ad gratiam captandam.

futuram, donec causam dixissent; ierunt alii U.c.563. etiam illustres viri & 6 advocati privatis, & a.C.189. quia pertinere causam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam aliàs exsules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil æquè alienaturum animos civitatis videbatur; tunc exercitûs totius prope antesignani exsules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto occurrerunt; & primò lacessere jurgiis: deinde altercatione ortâ, quum accenderentur iræ, ferocissimi exsulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Quum illi deos & fidem legatorum testarentur, & legati, & prætor summoveret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculaque jam quosdam injicientes arceret, crescebat tumultu concita turba. Et Achæi ad spectaculum primò concurrerunt; deinde vociferantibus exsulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibusque simul, *Nunquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus, quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio de integro fœdere obligarentur, noxios puniendos esse*: accensa his vocibus multitudo ad vocem unius, qui ut ferirent inclamavit, saxa conjecit: atque ita septemdecim, quibus vincula per tumultum injecta erant, interfecti sunt: sexaginta tres postero die comprehensi, a quibus prætor vim arcuerat, non quia salvos vellet, sed quia perire causâ indictâ nolebat, objecti multitudini iratæ, quum aversis auribus pauca locuti essent, damnati omnes, & traditi sunt ad supplicium.

Lacedæmonii principes violantur ab exsulibus.

6 *Advocati privatis.*] Adfuturi iis qui evocati fuerant, ob privatam cum iis necessitudinem.

U.c.563. a.C.189.

Leges pacis dictæ Lacedæmoniis.

XXXIV. Hoc metu injecto Lacedæmoniis imperatum primùm, ut muros diruerent, deinde ut omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terrâ Laconicâ excederent: tum, uti quæ servitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certam abirent: qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achæis jus esset: Lycurgi leges, moresque abrogarent: Achæorum assuescerent legibus institutisque: ita unius eos corporis fore, & de omnibus rebus faciliùs consensuros. 7 Nihil obedientiùs fecerunt, quàm ut muros diruerent: nec ægriùs passi sunt, quàm exsules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis iis factum est, & mentione illatâ, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmoniis adscriptos, (ita enim vocabant, 8 qui a tyrannis liberati erant) urbe excessisse, in agros dilapsos; priusquam dimitteretur exercitus, ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere jure prædæ placuit. Multi comprehensi venierunt; porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinites, quem injuriâ tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem civitati, ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnante. Per hæc, velut enervata civitas Lacedæmoniorum,

7 *Nihil obedientiùs fecerunt, quàm ut muros diruerent.*] Quia nempe muri a tyrannis exstructi, *deformes velut cicatrices ipsorum servitutis erant*, ut loquitur Lycortas, infrà l. XXXIX, c. 37. Vid. ibi not. 2, & not. 1, ad XXXIV, 38, suprà.

8 *Qui a tyrannis liberati erant.*] Servos a tyrannis libertate donatos.

diu

diu Achæis obnoxia fuit; nulla tamen res tanto erat damno, quàm disciplina Lycurgi, cui per septingentos annos assueverant, sublata.

U.c.563. A.C.189. *Disciplina Lycurgi sublata.* *Comitia.*

XXXV. A concilio, ubi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniosque disceptatum est, M. Fulvius, quia jam in exitu annus erat, comitiorum causâ profectus Romam, creavit consules M. Valerium Messalam, & C. Livium Salinatorem, quum M. Æmilium Lepidum inimicum eo quoque anno petentem dejecisset. Prætores inde creati Q. Marcius Philippus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Atinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fulvium in provinciam ad exercitum redire placuit: eique & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius, ex decemvirorum responso, & sejuges in Capitolio aurati a P. Cornelio positi; 9 consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim 1 clypea ærata ab ædilibus curulibus, P. Claudio & Ser. Sulpicio Galba, sunt posita ex pecunia, quâ frumentarios 2 ob annonam compressam damna-

9 *Consulem dedisse inscriptum est.*] Mos fuit veterum, ut in donariis dedicandis, monumentisve consecrandis, honorum quos gessissent, ac præsertim consulatûs mentionem facerent, seseque consules, v. g. inscriberent, quamvis consulatûs tempus tum exactum esset, quum ille titulus inscriberetur. Igitur (licèt Livius hîc dubitare videatur) P. Cornelius dum inscripsit se consulem sejuges dedisse, significare tantùm voluit se honore consulatûs esse perfunctum, non verò tunc consulem se fuisse, quum illud donum daret.

1 *Clypea ærata.*] An non potiùs, *aurata?*

2 *Ob annonam compressam.*] Ob compressum & retentum domi frumen-

U.c.563. a.C.189. runt; & ædilis plebis Q. Fulvius Flaccus duo signa aurata, 3 uno reo damnato, (nam separatim accusaverant) posuit; collega ejus A. Cæcilius 4 neminem condemnavit. Ludi Romani ter, plebeii quinquies toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C. Livius Salinator

U.c.564. a.C.188. M. Valerio, C. Livio Coss. consulatum idibus Martiis quum iniissent, de republica, deque provinciis & exercitibus senatum consuluerunt. De Ætolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia provincia decreta est;

Provinciæ. comparare inter se, aut sortiri jussi, & novos exercitus, binas legiones scribere, & ut sociis Latini nominis quina dena millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio urbana, P. Claudio peregrina jurisdictio evenit. Q. Marcius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Atinius ulteriorem est sortitus.

Exercitus. XXXVI. De exercitibus ita placuit; e Gallia legiones, quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Bruttios traduci: &, qui in Sicilia esset, dimitti exercitum: & clas-

tum, unde annona arctior ac proinde carior facta fuerat.

3 *Uno reo damnato, (nam separatim accusaverant.*] Ædiles accusabant ad populum: populus judex erat. Itaque quem reum dicitur damnâsse Q. Fulvius, is intelligendus est a Q. Fulvio ædili reus factus, a populo damnatus. Præterea solebant ædiles ambo simul accusare. Hic igitur observat Livius, hos ædiles separatim accusasse, id est, non communi consilio ambos iisdem reis, sed alium alii diem ad populum dixisse.

4 *Neminem condemnavit.*] Ex iis quos reos fecit, nemo condemnatus est.

sem, quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in iis provinciis erant, decretæ: & ut terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementum sociis imperarent, secumque transportarent. Priusquam in provincias novi magistratus proficiscerentur, supplicatio in triduum 5 pro collegio decemvirorum imperata fuit in omnibus compitis, 6 quòd luce inter horam tertiam ferme & quartam tenebræ obortæ fuerant; & novendiale sacrificium indictum est, quòd in Aventino lapidibus pluisset. Campani, quum eos ex senatusconsulto, quod priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent, (nam antea incertum fuerat, ubi censerentur) petierunt, ut sibi cives Romanas ducere uxores liceret; &, si qui priùs duxissent, ut habere eas; & ante eam diem nati, uti justi sibi liberi hæredesque essent: utraque res impetrata. De Formianis Fundanisque municipibus, & Arpinatibus, C. Valerius Tappus tribunus plebis promulgavit, uti iis suffragii latio (nam antè sine suffragio habuerant civitatem) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex auctoritate senatûs ferretur, quum intercederent, edocti, populi esse, non senatûs jus, suffragium quibus velit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, ut in Æmilia tribu Formiani & Fundani; in Cornelia Arpinates ferrent; atque in his tribubus tum primùm ex Va-

U.c.564. a.C.188.

Luce tenebræ obortæ.

5 *Pro collegio decemvirorum.*] Videtur dici supplicatio imperata *pro collegio decemvirorum*, id est, ex deliberatione & jussu collegii decemvirorum, quemadmodum ferè, l. IV, c. 44, *pro collegii sententia.*

6 *Quòd luce... tenebræ obortæ fuerant.*] Ob defectum solis.

U.c.564. A.C.188. lerio plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit; censa civium capita ducenta quinquaginta octo millia, trecenta octo. Lustro perfecto, consules in provincias profecti sunt.

Legationes Asiae ad Manlium. XXXVII. Hieme eâ quâ haec Romae gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primùm, deinde proconsule, hibernantem in Asia, legationes undique ex omnibus civitatibus gentibusque, quae cis Taurum montem incolunt, conveniebant: & ut clarior nobiliorque victoria Romanis de rege Antiocho fuit, quàm de Gallis, ita lætior sociis erat de Gallis, quàm de Antiocho. Tolerabilior regia servitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertusque in dies terror, quò velut tempestas eos populantes inferret; itaque, ut quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis, data esset; non gratulatum modò venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, ut pacis leges dicerentur, & ab Ariarathe rege Cappadocum venerunt, ad veniam petendam, luendamque pecuniâ noxam, quòd auxiliis Antiochum juvisset. 7 Ei ducenta talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, quum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges; civitatum legationes cum benignis responsis, lætiores etiam quàm venerant, dimissæ. Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentumque ex pacto cum L.

7 *Ei ducenta talenta.*] Magis placet *huic.* Hinc enim partitio quadrimembris incipit: *Huic... Gallis... civitatum legationes, Antiochi legati. Ducenta talenta* sunt marcæ argenti 18750.

Scipione fœdere jussi advehere: eò se cum exercitu venturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octavo Apameam venit; ibi triduum stativis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentumque regios convehere jusserat, pervenit, 8 mille & quinquaginta talenta argenti accepta Apameam deportantur; frumentum exercitui dividitur. Inde ad Pergam ducit: quæ una in iis locis regio tenebatur præsidio. Appropinquanti præfectus præsidii obvius fuit, triginta dierum tempus petens, ut regem Antiochum de urbe tradenda consuleret; dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. A Perga, L. Manlio fratre cum quatuor millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendum misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, jussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit.

U.c.564. a.C.188.

XXXVIII. Ibi ex decem legatorum sententia fœdus in hæc verba ferè cum Antiocho conscriptum est. *Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitum, qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorumve qui sub ditione ejus erunt, transire sinito: neu commeatu, neu quâ aliâ ope juvato. Idem Romani sociique Antiocho, & iis qui sub imperio ejus erunt, præstent. Belli gerendi jus Antiocho ne esto cum iis qui insulas colunt, neve in Europam transeundi. Excedito urbibus, agris,*

Fœderis cum Antiocho leges.

8 *Mille & quinquaginta talenta.*] Scribe *duo millia & quingenta*, ex Livio ipso suprà, lib. XXXVII, c. 45. Talenta 2500, sunt marcæ argenti Paris. 234375.

U.c.564. a.C.188. *vicis, castellis cis Taurum montem, 9 usque ad Tanaim amnem, & a valle Tauri usque ad juga quâ in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris, castellisque, quibus excedat; si qua extulit, quæ quòque oportebit 1 rectè restituito. Ne militem, neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum urbium cives quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intraque fines ejus regni sunt, Apameam omnes ante diem certam redeant; qui ex regno Antiochi apud Romanos sociosque sunt, iis jus abeundi manendique esto. Servos, seu fugitivos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Romanis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naves longas armamentaque earum: 2 neve plures quàm decem naves actuarias (nulla plusquam triginta remis agatur) habeto: neve monerem ex belli causa, quod ipse illaturus erit. Neve navigato citra Calycadnum, neve Sarpedonem, promontoria: extra quàm, si qua navis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus, quæ sub*

9 *Usque ad Tanaim amnem.*] Imò *Halyn.* Tanais procùl ab his regionibus abest.

1 *Rectè restituito.*] Vid. not. 2, ad XXXIV, 35.

2 *Neve plures quàm decem naves actuarias.*] Hæc videtur esse hujus loci sententia. Monerem distinguit Livius a nave actuaria. Monerem itaque intelligimus navem longam minimæ formæ, ut quæ uno ordine remorum agatur: sed tamen altiorem & validiorem actuariâ, quæ aperta erat. Jubetur ergo Antiochus tradere naves omnes longas, quas tunc temporis habeat. Conceduntur ei decem actuariæ naves pacem agenti. Si bellum ipse inferat, nihilo plus navium habere ei permittitur. Si bello lacessatur, licet ei naves longas parare, sed moneres, nec definitur earum numerus.

ditione populi Romani sunt, Antiocho regi jus ne esto; ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorumve quæ ædes ædificiaque intra fines regni Antiochi sunt, quo jure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorumve sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi, repetendique jus item esto. Si quas urbes, quas tradi oportet, ii tenent quibus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito; utique rectè tradantur, curato. 3 *Argenti probi duodecim millia Attica talenta dato intra duodecim annos pensionibus æquis, (talentum ne minùs pondo octoginta Romanis ponderibus pendat)* 4 *& tritici quingenta quadraginta millia modiûm. Eumeni regi* 5 *talenta*

U.c.564. a.C.188.

3 *Argenti probi duodecim millia Attica talenta... Talentum ne minus pondo octoginta Romanis ponderibus pendat.*] Atqui talentum Atticum sexaginta minarum est. Mina autem Attica par censetur Romanæ libræ. Gronovius, ut hanc difficultatem tollat, emendat ex Polybio. *Argenti probi Attici* (*ἀργυρίυ Ἀττικῦ ἀρίςυ*) *duodecim millia talentûm.* Talentum autem octoginta librarum ponderibus Romanis, Ægyptium est, ut apparet ex Plinio, l. XXXIII, c. 3. Porro quòd hîc exiguntur ejusmodi talenta, quum talenta tantùm Euboica, quæ minora sunt Atticis, postulentur in conditionibus a Scipione latis, suprà, l. XXXVII, c. 45, id quidem mirum videri non debet. Præterquam quòd enim nullum unquam hostem ita contempserunt Romani, ut Antiochum, sæpe senatus populusque Romanus aliquid addebant ad leges fœderum ab imperatoribus dictas. Exemplum insigne habes in Lutatiano fœdere, de quo suprà, l. 21, c. 18. Ceterùm duodecim millia talentûm, quorum unumquodque octoginta pondo pendat, paria sunt marcis argenti 1500000.

4 *Et tritici quingenta quadraginta millia modiûm.*] Modios nostrates 416250.

5 *Talenta trecenta quin-*

U.c.564 a.C.188 *trecenta quinquaginta intra quinquennium dato: & pro frumento 6 quod æstimatione fiat, talenta centum viginti septem. Obsides Romanis viginti dato, & triennio mutato, ne minores octonûm denûm annorum, neu majores quinûm quadragenûm. Si qui sociorum populi Romani ultro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi jus esto: dum ne quam urbem aut belli jure teneat, aut in amicitiam accipiat. Controversias inter se jure ac judicio disceptanto; aut, si utrisque placebit, bello.* De Annibale Pœno, & Ætolo Thoante, & Mnasilocho Acarnane, & Chalcidensibus Eubulida & Philone, dedendis, in hoc quoque fœdere adscriptum est: & ut, si quid posteà addi, demi, mutarive placuisset, ut id salvo fœdere fieret.

XXXIX. Consul juravit in hoc fœdus: ab rege qui exigerent jusjurandum, profecti Q. Minucius Thermus, & L. Manlius, qui tum fortè ab Oroandis rediit: & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, ut Patara extemplo proficisceretur; quæque ibi naves regiæ essent, concideret cremaretque. Profectus ab Epheso, quinquaginta tectas naves aut concîdit, aut incendit. Telmessum eâdem expedi-

quaginta.] Si hæc sunt talenta Attica, ut solet intelligi, quando talentum absolutè ponitur, fiunt marcæ argenti 32812, cum unciis 4.

6 *Quod æstimatione fiat.*] Latet mendum in voce *fiat.* Id arguit Polybius, qui habet Καθὼς ἐτίμησεν ὁ βασιλεὺς Ἀντίοχος. Jussus erat Antiochus Eumeni reddere quod frumenti reliquum erat ex eo, quod patri debebatur. Hîc pro illo frumento dare jubetur talenta centum viginti septem, ex æstimatione quam ipse fecerat: id est, ex pretio quo ipse frumentum taxaverat. Talenta Attica centum viginti septem efficiunt marcas argenti 11906, cum unciis 2.

tione (territis subito adventu classis oppidanis) recepit. Ex Lycia protinus, jussis ab Epheso sequi qui ibi relicti erant, per insulas in Græciam trajecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naves venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius, quum inter cetera, quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donoque Eumeni omnes dedisset; deinde causas civitatum, multis inter novas res turbatis, cognovit. Et Ariarathes rex, parte dimidiâ pecuniæ imperatæ, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiam, remissâ, in amicitiam est acceptus. Civitatum autem cognitis causis, decem legati aliam aliarum fecerunt conditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omnes vectigal pendere Eumeni jusserunt; nominatim præterea 7 Colophoniis, qui in Notio habitant, & Cymæis, & Mylasenis immunitatem concesserunt. Clazomeniis super immunitatem, & Drymusam insulam dono dederunt: & Milesiis, quem sacrum appellant agrum restituerunt: & Iliensibus Rhœteum & Gergithum addiderunt; non tam ob recentia ulla merita, quàm originum memoriâ; eadem & Dardanum liberandi causa fuit. Chios quoque, & Smyrnæos, & Erythræos, pro singulari fide, quam eo bello præstiterant, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocæensibus & ager, quem ante

U.c.564. a.C.188.

Res regum & urbium composita.

7 *Colophoniis qui in Notio habitant.*] Notium, *oppidum Colophonium* erat, & sic designatur a Livio suprà XXXVII, 26.

U.c.564. a.C.188. bellum habuerant, redditus; & ut legibus antiquis uterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant; Lycia & Caria datæ usque ad Mæandrum amnem, præter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros, quibus finibus tenuerat Antiochus, adjecerunt: in Asia Phrygiam utramque; alteram ad Hellespontum, majorem alteram vocant: & Mysiam, quam Prusias rex ademerat, ei restituerunt: & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim urbes, Tralles, atque Ephesum, 8 & Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos quum esset, quia pars ejus citra, pars ultra Taurum est; integra res ad senatum rejicitur.

Gallis leges dicta. XL. His fœderibus decretisque datis, Manlius cum decem legatis, omnique exercitu ad Hellespontum profectus, evocatis eò regulis Gallorum, leges, quibus pacem cum Eumene servarent, dixit; denunciavitque, ut morem vagandi cum armis finirent, agrorumque suorum terminis se continerent. *Manlius in Europam trajicit.* Contractis deinde ex omni ora navibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adductâ, copias omnes in Europam trajecit; inde per Chersonesum modicis itineribus, gravem prædâ omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ stativa habuit: ut quàm maximè recentibus & integris jumentis Thraciam, per quam iter vulgò horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem

8 *Et Telmissum.*] Tamen supra, l. XXXVII, c. 56. Telmissus excipitur, tanquam neque Rhodiis danda, neque Eumeni.

Melana, quem vocant, inde postero die Cypselα pervenit; a Cypselis via decem millium ferè sylvestris, angusta, confragosa, excipiebat; propter cujus difficultatem itineris, in duas partes divisus exercitus: & præcedere unâ jussâ, alterâ magno intervallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, pretiosaque alia præda. Itaque quum per saltum iret, Thracum decem haud ampliùs millia ex quatuor populis, Astii, & Cæni, & Maduateni, & Cœletæ, ad ipsas angustias viam circumsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum: eum scisse non aliâ quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, sollicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se moverunt, donec armati transirent; posteaquam primos superasse angustias viderunt, postremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas invadunt: cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant diripere, partim sub oneribus jumenta abstrahere. Unde posteaquam clamor primùm ad eos qui jam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, utrimque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa, impeditos oneribus, & plerosque (ut ad rapiendum manus vacuas haberent) inermes, ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum, barbaris per calles notos incursantibus, & latentibus interdum per cavas valles, prodebat; ipsa etiam onera plaustraque, ut fors tulit, his aut illis incommodè objecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit. Prout

U.c.564. a.C.188.

Thraces eum invadunt.

U.c.564. a.C.188. locus iniquus æquusve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus, (alii enim pluribus quàm ipsi erant, alii paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna est; multi utrimque cadunt. Jam nox appetebat, quum prælio excedunt Thraces; non fugâ vulnerum, aut mortis, sed quia satis prædæ habebant.

XLI. Romanorum primum agmen extra saltum 9 circa templum Bendidium castra loco aperto posuit: pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circumdata vallo mansit. Postero die, priùs explorato saltu, quàm moverent, primis se conjungunt. In eo prælio, quum & impedimentorum pars & calonum, & milites aliquot, quum passim toto prope saltu pugnaretur, cecidissent; plurimum Q. Minucii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen perventum est; inde Æniorum fines, præter Apollinis, 1 Zerynthium quem vocant incolæ, templum, superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minùs 2 confragosæ, quàm priores: sed quia nihil sylvestre circà est, ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eamdem spem prædæ Thrausi (gens & ipsa Thracum)

Alterum prælium.

9 *Circa templum Bendidium.*] *Bendin*, linguâ Thracum Dianam appellatam esse memorant: unde & *Bendidia* ejus feriæ Athenis vocabantur.

1 *Zerynthium quem vocant incolæ.*] Zerynthius Apollo dicebatur a Zeryntho antro, & urbe cognomine. Ceterùm vox *quem* videtur hinc ablegandа, quæ facilè suppleri potest, & videtur huc, invitô Livio, qui libenter genus hoc provocabuli supprimit, irrepsisse.

2 *Confragosæ.*] Asperæ ac difficiles ob inæqualia vallium colliumque.

convenere: sed quia nudæ valles, procul ut conspicerentur angustias obsidentes, efficiebant, minus terroris tumultûsque fuit apud Romanos; quippe etsi iniquo loco, prælio tamen justo, acie apertâ, collatis signis dimicandum erat. Conferti subeuntes cum clamore, impetu facto, primùm expulere loco hostes, deinde avertêre; fuga inde cædesque, suis ipsos impedientibus angustiis, fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra; postero die patenti itinere Priaticus campus eos excepit, triduumque ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex navibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab stativis, diei via Apolloniam fuit; hinc per Abderitarum agrum Neapolim perventum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. Reliquum inde per medios Thracas dies noctesque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam pervenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus, quum a Scipione eâdem viâ duceretur, habuerat, nullam ob aliam causam, quàm quòd prædæ minus, quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque Claudius auctor est, ad quindecim millia Thracum, præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse; quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hostes cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse; eumdem mox, quum jam Mutines, in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste conseruisset, terrorem ab tergo præbuisse; atque inde turbatos equestri velut procellâ hostes, ad peditum agmen non accessisse. Cn.

U.c. 564.
a.C. 188.

U.c.564. a.C.188. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit; inde per Epirum Apolloniam quum pervenisset; nondum adeo hiberno contempto mari, ut trajicere auderet, Apolloniæ hibernavit.

XLII. Exitu prope anni, M. Valerius consul ex Liguribus, ad magistratus subrogandos, Romam venit: nullâ memorabili in provincia re gestâ, ut ea probabilis moræ caussa esset, quòd solito serius ad comitia venisset. Comitia consulibus rogandis fuerunt ante diem duodecimum Kalendas Martias; creati M. Æmilius Lepidus, C. Flaminius. Postero die prætores facti, Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpicius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massa, Q. Fulvius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas provincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum consul; decreverunt duas Romæ juris dicendi caussâ; duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam; duas in Italia, Tarentum & Galliam: & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri jussi. Ser. Sulpicius urbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus: L. Terentius Siciliam, Q. Fulvius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minucius Myrtilus, & L. Manlius, quòd legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, jussu M. Claudii prætoris urbis, per feciales traditi sunt legatis, & Carthaginem avecti. In Liguribus magni belli, & gliscentis in dies magis, fama erat; itaque consulibus novis, quo die de provinciis & de republica retulerunt, senatus utrique Ligures provinciam decrevit. Huic senatusconsulto Lepidus consul intercedebat, *Indignum esse* prædicans, *consules ambos in valles Ligurum includi: M. Fulvium & Cn. Man-*

Comitia.

Qui pulsarant Pœnos legatos; traditi.

U.c.565. a.C.187. M.Æmilio, C. Flaminio Coss.

Ligures provincia Coss.

sium, biennium jam, alterum in Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atque Antiocho substitutos, regnare. Si exercitus in his terris esse placeat, consules iis potiùs quàm privatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes, quibus bellum indictum non sit; pacem pretio venditantes. Si eas provincias exercitibus obtinere opus esset; 3 sicut Man. Acilio, L. Scipioni consulibus M. Fulvius & Cn. Manlius successissent consules; ita Fulvio Manlioque C. Livium & M. Valerium consules debuisse succedere. Nunc certè perfecto Ætolico bello, receptâ ab Antiocho Asiâ, devictis Gallis, aut consules ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde reddique tandem reipublicæ debere. Senatus, his auditis, in sententia perseveravit, ut consulibus ambobus Ligures provincia esset: Manlium Fulviumque decedere de provinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam, placuit.

U.c.565. a.C.187.

XLIII. Inimicitiæ inter M. Fulvium, & M. Æmilium consulem erant: & super cetera Æmilius, seriùs biennio se consulem factum M. Fulvii operâ dicebat; itaque ad invidiam ei faciendam legatos Ambracienses in senatum, 4 subornatos criminibus, introduxit: qui *sibi*,

3 *Sicut Man. Acilio, L. Scipioni consulibus M. Fulvius & Cn. Manlius successissent.*] Hæc non omnino accurata sunt. Neque enim collegæ fuerunt Man. Acilius & L. Scipio, quemadmodum M. Fulvius & Cn. Manlius; nec eodem anno imperium habuerunt, hic in Asia, ille in Ætolia. Sed Man. Acilio L. Scipio, L. Scipioni, Cn. Manlius successit, collegâ interim M. Fulvio bellum Ætolicum semestri spatio intermissum redintegrante. Emenda: *Sicut M'. Acilio L. Scipio consul, L. Scipioni M. Fulvius & Cn. Manlius successissent.*

4 *Subornatos criminis*

U.c.565. a.C.187. *Fulvium Ambracienses accusant.*

quum in pace essent, 5 imperataque prioribus consulibus fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fulvio parati essent, bellum illatum questi; agros primùm depopulatos, terrorem direptionis & cædis urbi injectum, ut eo metu claudere cogerentur portas. Obsessos deinde, & oppugnatos se, & 6 omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione urbis: conjuges, liberos in servitium abstractos: bona adempta: &, quod se ante omnia moveat, templa totâ urbe spoliata ornamentis; simulacra deûm, deos imo ipsos, convulsos ex sedibus suis, ablatos esse. 7 Parietes postesque nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciensibus superesse. Hæc querentes, interrogando 8 criminosè ex composito consul, ad plura, velut non suâ sponte, dicenda eliciebat. Motis Patribus, alter consul C. Flaminius M. Fulvii causam excepit: qui *veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses* dixit. 9 *Sic M. Marcellum a Syracusanis, sic Q. Fulvium*

Defendit C. Flaminius.

bus.] Clam instructos criminationibus.

5 *Imperataque prioribus consulibus fecissent.*] Sic suprà, l. XXXV, c. 17. *Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant.*

6 *Omnia exempla belli edita in se.*] Vid. not. 3, ad XXIX, 27.

7 *Parietes postesque nudatos, quos adorent... Ambraciensibus superesse.*] Nihil aliud superesse Ambraciensibus, quod adorent, ad quod conversi precentur & supplicent, nisi parietes postesque nudatos, ablatis a M. Fulvio deorum simulacris.

8 *Criminosè.*] Accusatoriè; ita ut iis occasionem præberet novarum in Fulvium criminationum.

9 *Sic M. Marcellum.*] De his accusationibus Syracusanorum in Marcellum, Campanorum in Q. Fulvium, egit Livius, L. XXVI, c. 26, & seqq.

a Campanis accusatos. Quin 1 *eâdem operâ T. Quintium a Philippo rege, Man. Acilium & L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium a Gallis, ipsum Fulvium ab Ætolis & Cephalleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentaque ablata, & cetera facta quæ captis urbibus soleant, negaturum aut me pro M. Fulvio, aut ipsum M. Fulvium censetis, Patres Conscripti? qui ob has res gestas triumphum a vobis postulaturus sit; Ambraciam captam, signaque, quæ ablata criminantur, & cetera spolia ejus urbis ante currum laturus,* 2 *& fixurus in postibus suis. Nihil est, quòd se ab Ætolis separent; eadem Ambraciensium & Ætolorum causa est. Itaque collega meus, vel in alia causa inimicitias exerceat; vel si in hac utique mavult, retineat Ambracienses suos in adventum M. Fulvii. Ego nec de Ambraciensibus, nec de Ætolis decerni quicquam, absente M. Fulvio, patiar.*

U.c.565. a.C.187.

XLIV. Quum Æmilius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam rediret; certamine consulum biduum absumptum est; nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. Captata occasio est, quum æger fortè Flaminius abesset: &, referente Æmilio, senatusconsultum factum est, *Ut Ambraciensibus omnes suæ res redderentur: in libertate essent, ac legibus suis uterentur: portoria, quæ vellent, terrâ marique caperent, dum eorum immunes Romani ac socii Latini nominis essent. Signa aliaque ornamenta,*

S. C. in gratiam Ambraciensium

1 *Eâdem operâ.*] Uno tenore, pariter simulque.

2 *Et fixurus in postibus suis.*] Vid. not 7, ad l. X, c. 7.

U.c.565. a.C.187. *quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse; de iis, quum M. Fulvius Romam revertisset, placere ad collegium pontificum referri, & quod ii censuissent fieri.* Neque his contentus consul fuit, sed postea per infrequentiam adjecit senatusconsulto, 3 *Ambraciam non videri vi captam esse.* Supplicatio inde, ex decemvirorum decreto, pro valetudine populi fuit per triduum: quia gravis pestilentia urbem atque agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati consules, & delectu perfecto, (novis enim uterque maluit uti militibus) in provinciam profecti sunt: veteresque omnes dimiserunt.

Manlius petit triumphum.

XLV. Post consulum profectionem Cn. Manlius proconsul Romam venit; cui quum ab Ser. Sulpicio prætore senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse, commemoratis rebus ab se gestis, postulasset, ut ob eas diis immortalibus honos haberetur, sibique triumphanti urbem invehi liceret; contradixerunt pars major decem legatorum, qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpureo, & L. Æmilius Paullus. *Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ causâ, 4 fœderisque & legum, quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summâ ope tetendisse ut eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet: sed illum cognitâ fraude consulis, quum sæpe colloquiis petitis captatus esset, non congressum modò, sed conspectum etiam ejus vitasse. Cupientem transire Taurum, ægrè omnium legatorum precibus, ne*

Legati ipsius contradicunt.

3 *Ambraciam non videri.*] Vid. not. 2, ad l. XXXIV, c. 44.

4 *Fœderisque & legum.*] Dele copulam &.

carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fatales cladem experiri vellet, retentum; admovisse tamen exercitum, & prope ipsis jugis 5 *ad divortia aquarum castra posuisse. Quum nullam ibi causam belli inveniret, quiescentibus regiis, circumegisse exercitum ad Gallogræcos: cui nationi non ex senatûs auctoritate, non populi jussu, bellum illatum. Quod quem unquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis & Pœnorum recentissima bella esse; de omnibus his consultum senatum, populum jussisse; sæpe legatos antè missos, res repetitas: postremò qui bellum indicerent missos. Quid eorum, Cn. Manli, factum est, ut istud publicum populi Romani bellum, & non tuum privatum latrocinium dicamus? At eo ipso contentus fuisti? recto itinere duxisti exercitum ad eos quos tibi hostes desumpseras? an & per omnes amfractus viarum, quum ad bivia consisteres, ut, quò flexisset agmen Attalus Eumenis frater, eò consul mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ, Lycaoniæque, & Phrygiæ recessus omnes atque angulos peragrasti, stipem a tyrannis castellanisque deviis colligens? Quid enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis æquè innoxiis populis?*

U.c.565. a.C.187.

XLVI. *Bellum autem ipsum, cujus nomine triumphum petis, quo modo gessisti? Loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu verò rectè, ut diis immortalibus honos habeatur, postulas: primùm, quòd pro temeritate imperatoris,* 6 *nullo jure gentium bellum inferentis, pœnas luere exercitum*

5 *Ad divortia aquarum.*] Divortia aquarum videntur intelligi debere juga, unde in diversa aquæ. & cœlestes & perennes divertunt.

6 *Nullo jure gentium.*] Sine ulla ex iis belli causis

U.C.565 A.C.187 noluerunt; deinde quòd belluas, non hostes nobis objecerunt. Nolite nomen tantùm existimare mistum esse Gallogræcorum; multò antè & corpora, & animi misti ac vitiati sunt. An, si illi Galli essent, cum quibus millies vario eventu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? Bis cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus penè hostium aciem subjecit: ut, si non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda injicerent, obruere nos potuerint. Quid igitur incidit? Magna fortuna populi Romani est, magnum & terribile nomen. Recenti ruinâ Annibalis, Philippi, Antiochi, 7 prope attoniti erant. Tantæ corporum moles, fundis sagittisque in fugam consternati sunt: gladius in acie cruentatus non est Gallico bello: 8 velut avium examina, ad crepitum primum missilium avolavere. At hercule, nos iidem (admonente fortunâ, quid, si hostem habuissemus, casurum fuisset) quum redeuntes in latrunculos Thracas incidissemus, cæsi, fugati, exuti impedimentis

quæ jure gentium legitimæ habentur.

7 *Prope attoniti erant. Tantæ corporum moles, fundis sagittisque... consternati sunt.*] Verbum *consternati sunt* refertur ad Gallos, qui hìc designantur per hæc verba, *tantæ corporum moles*: prorsus quasi scripsisset Livius: Galli, tantæ corporum moles, consternati sunt. Porro malè distinguitur hic locus in vulgatis: *prope attoniti erant, tantæ corporum moles. Fundis sagittisque.....* Quî enim opponuntur stupor ille quo defixi steterunt, & corporum moles? At mirùm est profectò vasti & proceri corporis homines fundis sagittisque in fugam consternatos esse.

8 *Velut avium examina.*] Meliùs fortasse *apium*, sive *apum*. Ad *apes* enim aptissimè referuntur & ipsa vox *examina*, & *crepitus* ille quo fugantur.

sumus. Q. Minucius Thermus, in quo haud paulò plus damni factum est, quàm si Cn. Manlius, cujus temeritate ea clades inciderat, periisset, cum multis viris fortibus cecidit: 9 exercitus spolia regis Antiochi referens, trifariam dissipatus, alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem unam delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæque foret acceptum, de quibus hostibus triumphum peteres? De iis, ut opinor, quos tibi hostes senatus, aut populus Romanus dedisset. Sic huic L. Scipioni, sic illi Manio Acilio de rege Antiocho, sic paulò antè T. Quintio de rege Philippo, sic P. Africano de Annibale, & Pœnis, & Syphace, triumphus datus. 1 Et minima illa, quum jam senatus censuisset bellum; quæsita tamen sunt, quibus nunciandum esset; ipsis utique regibus nunciaretur, an satis esset ad præsidium aliquod nunciari. Vultis ergo hæc omnia pollui & confundi? tolli fecialia jura? nullos esse feciales? Fiat (pace deûm dixerim) jactura religionis: oblivio deorum capiat pectora vestra. Num senatum quoque de bello consuli non placet? non ad populum ferri, velint, jubeantne cum Gallis bellum geri? Modò certè consules

U.c.565.
a.C.187.

9 *Exercitus..., trifariam dissipatus... delituit.*] Intellige nomen *exercitus* inniti verbo *delituit*, ita ut triplex hoc membrum, *alibi primum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta*, connectendum sit his vocibus, *trifariam dissipatus*, tanquam iis explicandis appositum.

1 *Et minima illa... quæsita tamen sunt.*] Consulti sunt feciales de his, quæ haud sanè magni momenti esse videantur, nempe, utrùm regibus ipsis nunciari oporteret, an, &c. Id factum memoravit Livius quum in Philippo, l. XXXI, c. 8, tum in Antiocho, l. XXXVI, c. 3.

U.c.565. a.C.187. *Græciam atque Asiam volebant; tamen perseverantibus vobis Ligures provinciam decernere, dicto audientes fuerunt. Meritò ergo a vobis, prospere bello gesto, triumphum petent, quibus auctoribus gesserunt.*

Manlius se defendit.

XLVII. Talis oratio Furii & Æmilii fuit. Manlium in hunc maximè modum respondisse accepimus: *Tribuni plebis antea solebant triumphum postulantibus adversari, Patres Conscripti. Quibus ego gratiam habeo, quòd seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, ut non solùm silentio comprobarent honorem meum, 2 sed referre etiam, si opus esset, viderentur parati esse. Ex decem legatis, si diis placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæque victoriæ imperatoribus majores dederunt nostri, adversarios habeo. L. Furius, L. Æmilius currum triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt, quos ego, si tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum a me gestarum. Nullius equidem invideo honori, Patres Conscripti. Vos 3 tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum, auctoritate vestrâ deterruistis; triumphavit, quem non bellum injustum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici jactabant. Ego, qui cum centum millibus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnavi, qui plus quadraginta millia hominum cepi aut*

2 *Sed referre etiam.*] Jus referendi ad senatum, sive senatum consulendi de iis quæ viderentur ad rempublicam pertinere, habebant tribuni plebis.

3 *Tribunos plebei... impedientes Q. Fabii Labeonis triumphum.*] De hoc Fabio duobus tantummodo locis egit Livius, nempe c. ult. l. XXXVII, & c. 39 hujus libri, nec ullam hujus certaminis tribunorum adversùs eum mentionem fecit.

occidi, qui bina castra eorum expugnavi, qui citra juga Tauri omnia pacatiora, quàm terra Italia est, reliqui; non triumpho modò fraudor, sed causam apud vos, Patres Conscripti, accusantibus meis ipse legatis, dico. Duplex eorum, ut animadvertistis, Patres Conscripti, accusatio fuit; nam nec gerendum mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter, dixerunt. Non erant Galli hostes, sed tu eos pacatos imperata facientes violasti. Non sum postulaturus a vobis, Patres Conscripti, ut quæ communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanum scitis, ea de illis quoque, qui terras has incolunt, existimetis. 4 Gallos, remotâ universæ gentis infamiâ atque invidiâ, per se ipsos æstimate. Utinam rex Eumenes, utinam Asiæ civitates omnes adessent, & illos potiùs querentes, quàm me accusantem audiretis? Mittite agedum legatos circa omnes Asiæ urbes, & quærite, utrùm a graviori servitute, Antiocho ultra Tauri juga emoto, an Gallis subactis, liberati sint; quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant: quum vix redimendi captivos copia esset, & mactatas humanas hostias, immolatosque liberos suos audirent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio imperio fuisse pensuros, si a me foret cessatum. Quo longiùs Antiochus emotus esset, hoc impotentiùs in Asia Galli dominarentur: & quic-

U.c.565. a.C.187.

4 *Gallos,... per seipsos æstimate.*] Vox *Gallos* hìc suspecta esse debet locum accuratiùs inspicienti. Neque enim communiter de Gallis universis, sed de illis propriè qui Asiam incolebant, agitur. Videmur igitur legere debere: *ea de illis quoque, qui terras has incolunt, existimetis Gallis. Remotâ universæ gentis infamiâ atque invidiâ, per se ipsos æstimate.*

U.c.565. a.C.187. *quid est terrarum citra Tauri juga, Gallorum imperio, non vestro adjecissetis.*

XLVIII. *At enim sunt quidem ista vera; etiam* 5 *Delphos quondam, commune humani generis oraculum, umbilicum Orbis terrarum, Galli spoliaverunt: nec ideo populus Romanus his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus, quo nondum in jure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animadvertendumque quid in his terris fieret; & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem immunitatemve civitatibus datis, quo aliis fines adjiciitis, alias agro mulctatis, aliis vectigal imponitis: regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censetis esse, ut pacem terrâ marique habeant.* 6 *An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non putaretis liberatam Asiam: si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ dedistis regi Eumeni, rata libertas civitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te, L. Scipio, appello, cujus ego mihi, succedens in vicem imperii tui, virtutem felicitatemque pariter non frustra ab diis immortalibus precatus sum; te, P. Scipio, qui legati jus, collegæ majestatem, & apud fratrem consulem, & apud exercitum habuisti; sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum*

5 *Delphos... umbilicum Orbis terrarum.*] Sic Græci quamplurimi, & post eos Latini.

6 *An, nisi præsidia.*] Duo quæ sequuntur membra inter se ita connexa intelligi debent, ut unum ambo sensum efficiant. Qui non putaretis liberatam Asiam, nisi præsidia deduxisset Antiochus, an credetis ratam libertatem civitatibus futuram fuisse, si per eamdem Asiam effusi Gallorum exercitus vagarentur?

lorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu utroque (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaveritis, ut cum hostibus justis? cecideritis? spolia eorum retuleritis? 7 Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum & senatus decreverat, & populus jusserat: sed simul, ut opinor, cum his decreverant jusserantque, qui intra ejus præsidia fuissent: ex quibus, præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo nominatim fœdus ut fieret mandaveratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma adversùs nos tulerunt. In qua causa quum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni; ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii vestri coactis 8 luere peccata sua pacem pepigi: & Gallorum animos, si possent mitigari a feritate insita, tentavi: &, posteaquam indomitos atque implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum.

XLIX. Nunc quoniam suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio; in quo considerem equidem causæ meæ, etiamsi non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem, ubi in crucem tolli imperatores dicun-

7 *Atqui cum Antiocho.*] Hæc dicuntur cum respectu ad ea quæ præcessere. Pugnavere Scipiones cum Gallis, ut cum hostibus justis, vetis, legitimis, licet Antiocho, non Gallis nominatim bellum indictum esset. Sed nimirum decretum senatûs complectebatur eos quoque qui Antiochi sectam secuti essent, & intra ejus præsidia fuissent. Quum igitur Galli inter auxiliares Antiochi fuerint, legitimum cum iis bellum & Scipiones & ego gessimus.

8 *Luere peccata sua.*] Pecuniâ. Sic excusat & mitigat Manlius, suppresso etiam invidioso pecuniæ nomine, illam quæ ei objecta fuerat avaritiam, exactasque a tyrannis castellanisque ingentes auri & argenti summas.

U.c.565. a.C.187. *tur, si prospero eventu, pravo consilio rem gesserunt. Sed ego in ea civitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia 9 nullius calumniæ subjicit, ea quæ dii comprobaverunt, & in solennibus verbis habet, quum supplicationem aut triumphum decernit*, Quòd bene ac feliciter rempublicam administrarit, *si nollem, si grave ac superbum existimarem virtute gloriari, 1 pro felicitate mea exercitusque mei, quòd tantam nationem sine ulla militum jactura devicimus, postularem, ut diis immortalibus honos haberetur, & ipse triumphans in Capitolium adscenderem, unde votis rite nuncupatis profectus sum; negaretis hoc 2 mihi, cum diis immortalibus? Iniquo enim loco dimicavi. Dic igitur, quo æquiore potuerim dimicare. Quum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent, nempe eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid, si urbem eo loco haberent, & mœnibus se tenerent? nempe oppugnandi erant. Quid? ad Thermopilas æquone loco Man. Acilius cum Antiocho pugnavit? Quid? Philippum non eodem modo super Apum amnem juga tenentem montium T. Quintius dejecit? Equidem adhuc, qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint hostem fuisse, non invenio. Si degenerem & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel iniquo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum, & robore corporum, huicne tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca invidia est, Patres Conscripti, nec quidquam aliud scit,*

9 *Nullius calumnia subjicit.*] Nullius injustis & malitiosis cavillationibus deteri sinit.

1 *Pro felicitate mea.*] Libenter & hic præfigeremus particulam *si*. Neque enim facilè videtur posse suppleri.

2 *Mihi, cum diis.*] Si nihil hic vitii est, sensus erit; & mihi, & diis.

quàm 3 detrectare virtutes, corrumpere honores U.c.565. *ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis,* a.C.187. *Patres Conscripti, si longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit. An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex sylvestribus facere potui, & præstare necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces, ne quid sarcinarum raperetur, ne quod jumentum ex tanto agmine abstraheretur, ne quis vulneraretur, ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minucius moreretur? 4 In hoc casu, quo infeliciter incidit, ut talem civem amitteremus, hærent. Quòd saltu iniquo, loco alieno, quum adortus hostis non esset, duæ simul acies primi & novissimi agminis hærentem ad impedimenta nostra exercitum barbarorum circumvenerunt; quòd multa millia ipso die, plura multò post dies paucos ceciderunt & ceperunt; hoc si ipsi tacuerint, vos scituros, quum testis orationis meæ totus exercitus sit, non credunt? Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidissem; tamen triumphum in Thracia duobus præliis merueram. Sed jam dictum satis est; quin, pro eo quòd pluribus verbis vos, quàm volui, fatigavi, veniam a vobis petitam impetratamque velim, Patres Conscripti.*

L. Plus crimina eo die, quàm defensio valuissent, ni altercationem in serum perdu-

3 *Detrectare virtutes.*] Obtrectare virtutibus, debitam illis detrahere laudem: quemadmodum suprà lib. XXXIV, c. 15. *Cato, haud sanè detrectator laudum suarum.*

4 *In hoc casu.. hærent.*] In hoc infortunio, cujus culpam casus sustinet, exaggerando verbis hærent: in ea re multi sunt. At sedulò tacent ea quæ mihi in hoc ipso prælio laudi dari debent. Frustra tamen, quum testis adsit omnis exercitus.

U.c.565. a C. 187. xissent; dimittitur senatus in ea opinione, ut negaturus triumphum fuisse videretur. Postero die & cognati amicique Cn. Manlii summis opibus annixi sunt, & auctoritas seniorum valuit, negantium exemplum proditum memoriæ esse, ut imperator, qui perduellibus devictis, confectâ provinciâ, exercitum reportasset, sine curru & laurea, privatus inhonoratusque, urbem iniret; hic pudor malignitatem vicit, triumphumque frequentes decreverunt. Oppressit deinde mentionem memoriamque omnem contentionis hujus, majus & cum majore & clariore viro certamen ortum. P. Scipioni Africano (ut Valerius Antias auctor est) duo Q. Petillii diem dixerunt. Id, prout cujusque ingenium erat, interpretabantur. Alii non tribunos plebis, sed universam civitatem, quæ id pati posset, incusabant. *Duas maximas Orbis terrarum urbes ingratas uno prope tempore in principes inventas: Romam ingratiorem; si quidem victa Carthago victum Annibalem in exsilium expulisset; Roma victrix victorem Africanum expellat.* Alii, *Neminem unum civem tantùm eminere debere, ut legibus interrogari non possit: nihil tam æquandæ libertatis esse, quàm potentissimum quemque 5 posse dicere causam. Quid autem tutò cuiquam, nedum summam rempublicam, permitti, si ratio non sit reddenda? Qui jus æquum pati non possit, in eum vim haud injustam esse.* Hæc agitata sermonibus, donec dies dicendæ causæ venit. Nec alius antea quisquam, nec ille ipse Scipio consul censorve majore omnis generis hominum frequentiâ, quàm reus illo die in forum est deductus. Jussus dicere causam, sine ulla criminum mentio-

Triumphus Manlio decretus.

Scipio Africanus accusatur.

5 *Posse dicere causam.*] Posse accusari.

ne, orationem adeo magnificam de rebus ab se gestis est exorsus, ut satis constaret, neminem unquam neque meliùs, neque veriùs laudatum esse. Dicebantur enim ab eodem animo ingenioque, a quo gesta erant: & 6 aurium fastidium aberat, quia pro periculo, non in gloriam, referebantur.

U.c.565. a.C.187.

LI. Tribuni plebis 7 vetera luxuriæ crimina Syracusanorum hibernorum, & Locris Pleminianum tumultum, quum ad fidem præsentium criminum retulissent; suspicionibus magis, quàm argumentis, pecuniæ captæ reum accusarunt. *Filium captum sine pretio redditum, omnibusque aliis rebus Scipionem, tanquam in ejus unius manu pax Romana bellumque esset, ab Antiocho cultum. Dictatorem eum consuli, non legatum in provincia fuisse: nec ad aliam rem eò profectum, quàm ut id quod Hispaniæ, Galliæ, Siciliæ, Africæ jampridem persuasum esset, hoc Græciæ Asiæque & omnibus ad Orientem versùs regibus gentibusque appareret; unum hominem caput columenque imperii Romani esse: sub umbra Scipionis civitatem dominam Orbis terrarum latere: nutus ejus pro decretis Patrum, pro populi jussis esse.* 8 Infamiâ intactum, invidiâ quâ possunt urgent. Orationibus in noctem perductis, 9 prodicta dies est; ubi ea venit, tribuni in Rostris primâ luce consederunt. Citatus

Tribunorum criminationes.

6 *Aurium fastidium aberat.*] Nec audientium aures aspernabantur, gravabantur, hanc laudationem ab ipso Scipione sibi dictam.

7 *Vetera.... crimina.*] De his criminationibus in Scipionem egit Livius suprà XXIX, 19 & seqq.

8 *Infamiâ intactum, invidiâ.*] Quum non possent infamiam ei verorum criminum impingere, invidiam in eum concitant: quod ut possent viri magnitudo faciebat.

9 *Prodicta dies est.*] Vid. not. 2, ad III, 57.

U.c.565 a.C.187. *Scipionis ad popul. oratio.*

reus, magno agmine amicorum clientiumque per mediam concionem ad Rostra subiit; silentioque facto, *Hoc*, inquit, *die, tribuni plebis, vosque Quirites, cum Annibale & Carthaginiensibus signis collatis in Africa bene ac feliciter pugnavi. Itaque quum hodie litibus & jurgiis supersederi æquum sit, ego hinc extemplo in Capitolium ad Jovem Optimum Maximum, Junonemque, & Minervam, ceterosque deos qui Capitolio atque arci præsident, salutandos ibo: hisque gratias agam, quòd mihi & hoc ipso die, & sæpe aliàs egregiè reipublicæ gerendæ mentem facultatemque dederunt. Vestrûm quoque quibus commodum est, ite mecum, Quirites; & orate deos, ut mei similes principes habeatis:* 1 *ita, si* 2 *ab annis septemdecim ad senectutem semper vos ætatem meam honoribus vestris anteistis, ego vestros honores rebus gerendis præcessi.* Ab Rostris in Capitolium adscendit: simul se universa concio avertit, & secuta Scipionem est: adeo ut postremò scribæ 3 viatoresque tribunos relinquerent, nec cum iis, præter servilem comitatum, & præconem, qui reum ex Rostris citabat, quisquam esset. Scipio non in Capitolio modò, sed per totam urbem omnis

Concio eum in Capitol. sequitur.

1 *Ita, si.*] Quod quidem vos ita precari decet, si... non aliter postulo ut id oretis deos, quàm si...

2 *Ab annis septemdecim.*] Ab anno ætatis decimo septimo. Anno demum ætatis vigesimo quarto missus in Hispaniam fuit Scipio. Sed tribunus militum erat in pugna Cannensi, quo tempore haud multùm egressus erat annos septemdecim: ac deinde etiam, antequam in Hispaniam iret, ædilis curulis summâ populi voluntate, quum legitimam ætatem nondum haberet, factus fuerat. Vid. suprà XXII, 53; & XXV, 2.

3 *Viatores.*] Vid. not. 8, ad II, 56.

templa deûm cum populo Romano circumiit. Celebratior is prope dies favore hominum, & æstimatione veræ magnitudinis ejus fuit, quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus urbem est invectus. U.c.565. a.C.187.

LII. Hic speciosus ultimus dies P. Scipioni illuxit; post quem, quum invidiam & certamina cum tribunis prospiceret, die longiore prodictâ, in Literninum concessit; certo consilio ne ad causam dicendam adesset. Major animus & natura erat, ac majori fortunæ assuetus, quàm ut reus esse sciret, & summittere se in humilitatem causam dicentium. Ubi dies venit, citarique absens est cœptus, L. Scipio morbum causam esse cur abesset, excusabat. Quam excusationem quum tribuni, qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia non venire ad causam dicendam arguerent, quâ judicium & tribunos plebis & concionem reliquisset, &, quibus jus de se dicendæ sententiæ, & libertatem ademisset; his comitatus, velut captos trahens, triumphum de populo Romano egisset, secessionemque eo die in Capitolium a tribunis plebis fecisset: *Habetis ergo temeritatis illius mercedem; quo duce & auctore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. Et tantum animorum in dies nobis decrescit, ut, ad quem, 4 antè annis septemdecim, exercitum & classem habentem, tribunos plebis ædilemque in Siciliam mittere ausi fuimus, qui prehenderent eum, & Romam reducerent; ad eum privatum ex villa sua extrahen-*

Scipio in Literninum concedit.

4 *Antè annis septemdecim.*] Magis placeret *ante annos*. Quin etiam, quum parum necessaria hic videatur numeri annorum mentio, libenter pro his tribus vocibus, reponeremus, ex uno codice Mſ. *antea*.

U.c.565. a.C.187. *dum ad causam dicendam, mittere non audeamus.* Tribuni plebis appellati ab L. Scipione ita decreverunt, *Si morbi causa excusaretur, sibi placere accipi eam causam, diemque a collegis prodici.*

LIII Tribunus plebis eo tempore Ti. Sempronius Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant; is, quum vetuisset nomen suum decreto collegarum adscribi, tristioremque omnes sententiam exspectarent, ita decrevit: *Quum L. Scipio excuset morbum esse causam fratri, satis id sibi videri. Se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum; tum quoque, si se appellet, auxilio ei futurum, ne causam dicat. Ad id fastigium rebus gestis, honoribus populi Romani, P. Scipionem deorum hominumque consensu pervenisse, ut sub Rostris reum stare & præbere aures adolescentium conviciis, populo Romano magis deforme, quàm ipsi sit.* 5 Adjecit decreto indignationem: *Sub pedibus vestris stabit, tribuni, domitor ille Africæ Scipio? Ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor exercitus fudit fugavitque; ideo Syphacem cepit, Annibalem devicit, Carthaginem vectigalem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem hujus gloriæ L. Scipio) ultra Tauri juga emovit, ut duobus Petilliis succumberet, vos de P. Africano palmam peteretis? Nullisne meritis suis, nullis vestris honoribus unquam in arcem tutam, & velut sanctam, clari viri pervenient; ubi si non venerabilis, inviolata saltem senectus eorum confidat?* Movit & decretum, & adje-

Gracchi decretum in gratiam Scipionis.

5 *Adjecit decreto indignationem.*] Decreto, quod modò memoratum est, adjecit orationem plenam indignationis.

ea oratio; non ceteros modò, sed ipsos etiam accusatores, & deliberaturos se, quid sui juris & officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus; ibi gratiæ ingentes ab universo ordine, præcipuè a consularibus senioribusque, Ti. Graccho actæ sunt; quòd rempublicam privatis simultatibus potiorem habuisset: & Petillii vexati sunt probris, quòd splendere alienâ invidiâ voluissent; & spolia 6 ex Africani triumpho peterent. Silentium deinde de Africano fuit; vitam Literni egit, sine desiderio urbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se jussisse ferunt, monumentumque ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis, bellicis tamen magis, quàm pacis artibus. Memorabilior prima pars vitæ, quàm postrema fuit: quia in juventa bella assiduè gesta; cum senecta res quoque defloruere, nec præbita est materia ingenio. Quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram adjicias? quid Asiatica legatio, & valetudine adversâ inutilis, & filii casu deformata, & post reditum necessitate aut subeundi judicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque majus neque periculosius Romani gessere, unus præcipuam gloriam tulit.

Africani mors & laudes.

LIV. Morte Africani crevere inimicorum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui vivo quoque eo allatrare ejus magnitudinem solitus erat; hoc auctore existimantur Petillii, & vivo Africano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis: 7 *Velitis, jubeatis, quæratur,*

6 *Ex Africani triumpho.*] Ex Scipione Africano triumphato.

7 *Velitis, jubeatis, quæ-*

U.C.565. a.C.187. Rogatio de pecunia Antiochi.

qua pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quique sub ejus imperio fuerunt; quod ejus in publicum relatum non est, uti de ea re Ser. Sulpicius prætor urbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus quærere de iis, qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primò Q. & L. Mummii intercedebant: senatum quærere de pecunia non relata in publicum, ita ut antea semper factum esset, æquum censebant. Petillii nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpureo consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latiùs rogandum censebat; non quæ ab Antiocho modò pecuniæ captæ forent, sed quæ ab aliis regibus gentibusque: Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se, quàm adversùs legem dicturum apparebat, dissuasor processit; is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique, eam exortam rogationem est conquestus. *Parum enim fuisse, non laudari pro Rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. Et Carthaginienses exsilio Annibalis contentos esse: populum Romanum ne morte quidem*

ratur, qua pecunia.] Nobis admodum suspecta est vox *quæritur*. Has rogationum decretorumque formulas Romani incipere solent a pronomine, & integra est suisque numeris constans hæc oratio: velitis, jubeatis, uti prætor urbanus ad senatum referat de ea pecunia, quæ capta ab Antiocho est, quod ejus, id est, de ea scilicet illius pecuniæ parte, quæ in publicum relata non est. *De ea re* dixit, non simpliciter *de ea*, quia vox *pecunia* nimio intervallo distat: & nota est formula omnium senatusconsultorum, *de ea re ita censuerunt*. Non absimiliter structas orationes, vid. l. I, c. 32, & hoc ipso libro, c. 11. Igitur pro *quæritur* hoc loco legendum putamus *Quirites*.

P. Scipionis exsatiari; nisi & ipsius fama sepulti lacceretur, & frater insuper, 8 accessio invidiæ, mactetur. M. Cato suasit rogationem, (exstat oratio ejus de pecunia regis Antiochi) & Mummios tribunos auctoritate deterruit, ne adversarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus, uti rogasset, jusserunt.

U.c.565. A.C.187.

LV. Ser. Sulpicio deinde referente, quem rogatione Petilliâ quærere vellent; Q. Terentium Culleonem Patres jusserunt. Ad hunc prætorem, adeo amicum Corneliæ familiæ, ut qui Romæ mortuum elatumque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse, memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam 9 mulsum prosecutis funus dedisse, quòd ab eo inter alios captivos in Africa ex hostibus receptus esset; aut adeo inimicum eumdem, ut propter insignem simultatem ab ea factione, quæ adversa Scipionibus erat, delectus sit potissimùm ad quæstionem exercendam; ceterùm ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem, reus extemplo factus L. Scipio: simul & delata & recepta nomina legatorum ejus A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quæstoris: &, ut

8 *Accessio invidiæ.*] Altera victima invidiæ in P. Scipionem concitatæ; secundò loco objectus invidiæ, quâ prior P. Scipio conflagrarat.

9 *Mulsum prosecutis funus dedisse.*] Mulsum est potio ex vino & melle temperata; quæ apud veteres erat in deliciis. Eo milites in triumpho ab imperatore donabantur. Ita eo exemplo & more tum Livius significat Culleonem in Africani funere, renovatâ triumphi ejus memoriâ, dedisse mulsum, aut triumphi imitatum liberalitatem & imaginem hoc fecisse.

U.c.565. a.C.187. omnia contacta societate peculatûs viderentur; scribæ quoque duo & accensus. L. Hostilius, & scribæ, & accensus, priusquam de Scipione judicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati: *Quo commodior pax Antiocho daretur, Scipionem* 1 *sex millia pondo auri, quadringenta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium* 2 *octoginta pondo auri, argenti quadringenta tria: Furium quæstorem* 3 *auri centum triginta, argenti ducenta pondo.* Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inveni; in L. Scipione malim equidem librarii mendum, quàm mendacium scriptoris esse, in summa auri atque argenti. Similius enim veri est, argenti quàm auri majus pondus fuisse: & potiùs 4 quadragies quàm

Damnatur L. Scipio.

1 *Sex millia pondo auri.*] marcas 9375, *quadringenta octoginta argenti*: marcas 750.

2 *Octoginta pondo auri.*] Marcas 125. *Argenti quadringenta tria.* Marcas 629, uncias 5, semunciam 1.

3 *Auri (pondo) centum triginta.*] Marcas 203, unciam 1. *Argenti ducenta pondo.* Marcas 312, uncias 4.

4 *Quadragies.*] Supple, centenis millibus sestertiûm. Scilicet hæc circiter summa efficeretur, si poneremus trajectas esse, in iis quæ Valerius de pecunia a Scipione exacta dixerat, numerorum notas, ita ut ille scripserit: *quadringenta octoginta pondo auri, sex millia argenti.* Nam libra argenti est quadringentorum sestertiûm. Unde sequitur sex millia pondo argenti efficere vicies sestertium cum quadringentis sestertiorum millibus, sive sestertios 2400000. Jam verò quadringenta octoginta pondo auri, si statuatur auri ad argentum proportio decupla, æquiparantur libris argenti 4800; quæ efficiunt decies sestertium cum nongentis & viginti sestertiorum millibus. Verùm 2400000 & 1920000; si addantur sibi invicem, exsurgunt

5 ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quòd 6 tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt; librumque rationis ejus quum Lucium fratrem afferre jussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse, indignantem, quòd, quum 7 bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur; ab eadem fiducia animi, quum quæstores pecuniam ex ærario contra legem promere non auderent, poposcisse claves, & se aperturum ærarium dixisse, 8 qui, ut clauderetur, effecisset.

U.c.565. a.C.187.

4320000; sive quadragies sestertium cum trecentis & viginti sestertiorum millibus. Excurrentem autem illam trecentorum & viginti millium summam neglexit Livius, ut numerum suum rotundaret. Ceterùm quadragies sestertium efficit marcas argenti nostrates 15625.

5 *Ducenties quadragies.*] Supple itidem, centenis sestertiûm millibus. Sic æstimat Livius in Romana pecunia summam sex millium pondo auri, & quadringentorum octoginta argenti: quæ si accuratè omnino æstimaretur, efficeret ducenties quadragies sestertium cum centum & nonaginta duobus millibus sestertiorum. Ducenties quadragies sestertium æquiparatur marcis argenti 93750.

6 *Tantæ summæ.*] Nempe quadragies sestertii.

7 *Bis millies.*] Sestertios 200000000, id est, marcas argenti 781250.

8 *Qui, ut clauderetur effecisset.*] Hoc dictum Scipionis aliquid obscuri habet. An ideo a se clausum esse ærarium dixit, quòd in illud tantam pecuniam intulisset, ut jam opus non esset conferri a populo tributum, nec proinde ærarium ad tributum accipiendum aperiri? Sed id nusquam memoratum, & exstincti tributi decus ad victoriam Pauli Æmilii de Perseo rege refertur. An ideo, quòd perpetrato Punico bello finem attulerit sumptibus illis, quibus immensis exhaustum fuerat ærarium? Judicet lector,

U.c.565. A.C.187. LVI. Multa alia in Scipionis exitu maximè vitæ, dieque dicta, morte, funere, sepulcro, in diversum trahunt: ut qui famæ, quibus scriptis assentiar, non habeam. Non de accusatore convenit; alii M. Nævium, alii Petillios diem dixisse scribunt: non de tempore quo dicta dies sit: non de anno quo mortuus sit: non ubi mortuus, aut elatus sit. Alii Romæ, alii Literni & mortuum, & sepultum: utrobique monumenta ostenduntur, & statuæ. Nam & Literni monumentum, monumentoque statua superimposita fuit; quam tempestate disjectam nuper vidimus ipsi. Et Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt: quarum duæ P. & L. Scipionum dicuntur esse, tertia poëtæ Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solùm, sed orationes quoque, si modò ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Ti. Gracchi, abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Nævii tribuni plebis habet: ipsa oratio sine nomine est accusatoris; nebulonem modò, modò nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio, aut Petilliorum accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano ullam mentionem habet. Alia tota ferenda fabula est Gracchi orationi conveniens: & illi auctores sequendi sunt, qui, quum L. Scipio & accusatus, & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Etruria fuisse Africanum tradunt; quò post famam de fratris casu allatam, relictâ legatione cucurrisse eum Romam; & quum a porta rectà ad forum se contulisset, quòd in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse a corpore ejus viatorem; & tribunis retinentibus

aut quid commodius ipse excogitet.

9 magis piè quàm civiliter vim fecisse. Hæc enim ipse Gracchus queritur, dissolutam esse a privato tribuniciam potestatem: & ad postremum, 1 quum auxilium L. Scipioni polliceretur, adjicit, tolerabilioris exempli esse, a tribuno plebis potiùs, quàm a privato, victam videri & tribuniciam potestatem, & rempublicam, esse. Sed ita hanc unam imponentem ejus injuriam invidiâ onerat, ut increpando quòd degenerarit tantùm a se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ 2 pro reprehensione præsenti reddat. Castigatum enim quondam ab eo populum ait, quòd eum perpetuum consulem & dictatorem vellet facere: prohibuisse statuas sibi in Comitio, in Rostris, in Curia, in Capitolio, in cella Jovis poni: prohibuisse ne decerneretur, ut imago sua triumphali ornatu e templo Jovis Optimi Maximi exiret. Hæc vel in laudatione posita ingentem magnitudinem animi moderandis 3 ad civilem habitum honoribus significarent: quæ exprobrando inimicus fatetur.

U.c.565. a.C.187.

LVII. Huic Graccho minorem ex duabus filiis (nam major P. Cornelio Nasicæ haud dubiè a patre collocata erat) nuptam fuisse convenit. Illud parum constat, utrùm post mortem patris & desponsa sit, & nupserit: an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, quum L.

Graccho nupta Cornelia.

9 *Magis piè quàm civiliter.*] Ita ut pium fratrem ageret magis, quàm civem legum observantem. Sic, l. VII, c. 5. *Consilium... non civilis exempli.*

1 *Quum auxilium.. polliceretur.*] Meliùs *pollicetur.*

2 *Pro reprehensione præsenti.*] Ad pensandam hanc præsentem recentis facti reprehensionem.

3 *Ad civilem habitum.*] Ad modum qui civem liberæ reipublicæ deceat, qui non officiat æqualitati civium inter se.

U.c.565. a.C.187. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, jurasse, *Sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ causâ quicquam facere; sed, in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanum, in eum se fratrem ejus duci non passurum.* Senatum, eo die fortè cœnantem in Capitolio, consurrexisse, & petisse, ut inter epulas Graccho filiam Africanus desponderet; quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis, quum se domum recepisset, Scipionem Æmiliæ uxori dixisse, filiam se minorem despondisse; quum illa muliebriter indignabunda, nihil de communi filia secum consultatum, adjecisset, non, si Ti. Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse; lætum Scipionem tam concordi judicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanquam & opinionibus, & monumentis litterarum variarent, proponenda erant.

L. Scipio in carcerem duci jubetur.

LVIII. Judiciis a Q. Terentio prætore perfectis, Hostilius & Furius damnati, prædes eodem die quæstoribus urbanis dederunt. Scipio quum contenderet, omnem quam accepisset pecuniam in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P. Scipio Nasica tribunos appellavit, orationemque habuit plenam veris decoribus, non communiter modò Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ.

Defenditur a Nasica.

Parentes suos & P. Africani ac L. Scipionis, qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos viros. Eos, quum per aliquot annos in terra Hispania, adversus multos Pœnorum Hispanorumque & duces, & exercitus, nominis Romani famam auxissent, non bello solùm, sed quòd Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extre-

mium ambo pro populo Romano morte occubuisse. Quum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantùm paternas superavisse laudes, ut fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe divinâ satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, (ut, quæ in Hispania, quæ in Africa, quum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur) consulem, & ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia provincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur; & a fratre, cui post duos consulatus censuramque & triumphum legatus in Asiam iret. Ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus consulis officeret, fortè ita incidisse, ut, quo die ad Magnesiam signis collatis L. Scipio Antiochum devixisset, æger P. Scipio Elææ dierum aliquot viâ abesset. Non fuisse minorem eum exercitum, quàm Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Annibalem eumdem fuisse inter multos alios regios duces, qui imperator Punici belli fuerit. Et bellum quidem ita gestum esse, ut ne fortunam quidem quisquam criminari possit. In pace crimen quæri; eam dici 4 venisse. Hîc decem legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. Quin exstitisse ex decem legatis, qui Cn. Manlium accusarent; tamen non modò ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse.

U.c.565.
a.C.187.

LIX. *At, hercule, in Scipione ipsa leges pacis, ut nimiùm accommodatas Antiocho, suspectas esse. Integrum enim ei regnum relictum: omnia possidere eum victum, quæ ante bellum ejus fuerint: auri & argenti quum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in privatum versum. 5 An non præter omnium oculos*

4 *Venisse.*] Venumdatam esse.

5 *An non... tantum autem fit latum.*] Dele ver-

U.c.565. a.C.187. *tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantum non decem aliis triumphis, si omne in unum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum. Ea quanta regio Orbis terrarum sit, a Tauro monte in Ægæum usque prominens mare, quot non urbes modò, sed gentes amplectatur, omnes scire. Hanc regionem, 6 dierum plus triginta in longitudinem, decem inter duo maria in latitudinem, patentem, usque ad Tauri montis juga Antiocho ademptam, expulso in ultimum angulum Orbis terrarum. Quid, si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo, Macedoniam; Nabidi Lacedæmonem relictam; nec Quintio crimen quæsitum. Non enim habuisse eum Africanum fratrem: cujus quum gloria prodesse L. Scipioni debuisset, invidiam nocuisse. Tantum auri argentique judicatum esse in domum L. Scipionis illatum, quantum, venditis omnibus bonis, redigi non posset. Id ubi ergo esse regium aurum? ubi tot hæreditates acceptas? In domo, quam sumptus non exhauserint, exstare debuisse novæ fortunæ cumulum. At enim, quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & contumelias L. Scipionis petituros inimicos: ut in carcerem inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & 7 in robore & tenebris exspiret; deinde nudus ante carcerem proji-*

bum *sit*, & supple *esse*. Sed & mallemus, *si omnes... conferantur.*

6 *Dierum plus triginta... patentem.*] Supple, itinere. Quod sanè durius videri non immeritò possit.

7 *In robore.*] *Robur*, inquit Festus, *in carcere dicitur is locus, quò præcipitatur maleficorum genus, quòd antè arcis robusteis includebatur.* Nimirum olim sontes includebantur arcis e robore, sive ligno durissimo, factis.

ciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quàm urbi Romanæ fore erubescendum. U.c.565. a.C.187.

LX. Adversùs ea Terentius prætor rogationem Petilliam, & senatusconsultum, & judicium de L. Scipione factum recitavit: se, ni referatur pecunia in publicum, quæ judicata sit, nihil habere quod faciat, nisi ut prehendi damnatum, & in vincula duci jubeat. Tribuni quum in consilium secessissent, paulò post C. Fannius ex sua collegarumque aliorum, præter Gracchum, sententia pronunciavit, prætori non intercedere tribunos, quominus suâ potestate utatur. Ti. Gracchus ita decrevit: *Quominus ex bonis L. Scipionis quod judicatum sit redigatur, se non intercedere prætori. L. Scipionem (qui regem opulentissimum Orbis terrarum devicerit; imperium populi Romani propagaverit in ultimos terrarum fines; regem Eumenem, Rhodios, alias tot urbes Asiæ devinxerit populi Romani beneficiis; plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit;) non passurum inter hostes populi Romani in carcere & in vinculis esse, mittique eum se jubere.* Tanto assensu auditum est decretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, ut vix in eadem civitate videretur factum judicium. 8 In bona deinde L. Scipionis possessum publicè quæstores prætor misit; neque in iis non modò vestigium ullum comparuit pecuniæ regiæ, sed nequaquam tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia a cognatis amicisque & clientibus est L. Scipioni; ut, si acciperet eam, locupletior

Gracchus mitti eum jubet.

8 *In bona.*] Jussit prætor quæstores in bona L. Scipionis jus possessionis nomine populi Romani exercere.

U.c.565. a.C.187.

aliquando esset, quàm ante calamitatem fuerat. Nihil accepit; quæ necessaria ad cultum erant, 9 redempta ei a proximis cognatis sunt. Verteratque Scipionum invidia in prætorem, 1 & consilium ejus, & accusatores.

9 *Redempta.*] Intelligendum est vendita esse ea omnia quæ L. Scipionis erant, ut pecunia ex iis redacta in ærarium inferretur: ad illam autem venditionem accessisse proximos L. Scipionis cognatos, & ea quæ maximè necessarii usûs erant redemisse, ac Scipioni reddidisse.

1 *Et consilium ejus.*] Et judices qui cum eo L. Scipionem damnaverant.

FINIS.

CATALOGUE

DES LIVRES CLASSIQUES

Qui se trouvent chez le même Libraire.

CICERONIS Opera, recensuit Lallemand, 14 vol. in-12. 1768.

Orationes omnes, 3 vol. in-24.

Orationes quæ in Universitate Parisiensi vulgò explicantur, cum notis selectis, juxta accuratissimam Lallemand editionem, 3 vol. in-12. 1768.

Opera Philosophica, in-12.

Præcepta Rhetorices collecta ex libris de Oratore Ciceronis, in-12. 1766.

Eclogæ, quas in usum puerorum selegit, & Gallicas ex Latinis fecit Jos. Olivetus, in-12.

Oraisons de Cicéron traduites par Villefore, 8 *vol. in*-12.

Choisies, latines & françoises, 3 *vol. in*-12.

Les Livres de l'Amitié & de la Vieillesse, les Paradoxes, le Songe de Scipion, lat. & franç. *in*-12. nouv. édit. avec le latin revu sur les textes les plus corrects, 1768.

Les Offices, traduction nouv. *in*-12. 1768.

Cæsaris Commentarii, in-24. *cum notis Gall.* 1763.

Le même, lat. & franç. 2 *vol. in*-12. nouv. édit. revue par M. de Wailly, 1766.

Cornelius Nepos, ex recensione Valart, in-24.

Le même, latin & françois, *in*-12.

Cornelius Tacitus, *juxta accuratissimam Lallemand editionem*, in-12. 1769.

Le même, franç. 2 *vol.* *in*-12.

Dictionnaire de Danet, franç. & lat. *in*-4.

Idem. lat. gall. in-4.

Dictionnaire de Joubert, fr. & lat. *in*-4.

Ejusdem lat. gall. Duci Burgundiæ dicatum, in-4.

Dictionnaire du P. le Brun, fr. & lat. *in*-4.

Le même en abrégé, françois & latin, dédié à Monseigneur le Dauphin, ouvrage composé sur le modele du Boudot, *in*-8. 1768.

Du P. Gaudin, fr. & lat. *in*-4.

Du P. Pomey, fr. & lat. *in*-4.

Le Petit Apparat Royal, nouvelle édition, corrigée & considérablement augmentée, d'après les Dictionnaires du P. Joubert & du P. le Brun, *in*-8. 1765.

Officina latinitatis, in-8.

Universale, *seu Boudot*, in-8. 1768.

Novitius, 2 vol. in-4.

Gradus ad Parnassum, in-8.

Délices de la Langue Latine, *in*-24.

Eutropius, *cum notis gallicis*, in-24.

Erasmi, *Petrarchi & Corderii Selecta colloquia quibus adjectus est ejusdem Erasmi tractatus de civilitate morum puerilium*, *cum notis gallicis*, in-8. 1765.

Grammaire Françoise, par M. de Wailly, *in*-12, cinquieme édition, augmentée de la Prosodie, & dédiée à l'Université de Paris, 1768.

Abrégé de la même, cinquieme édition, augmentée, 1769.

Horatius, *cum interpretatione & notis Duhamel*, in-12.

Idem, cum interpretatione & notis Juvencii, 2 vol. in-12.

Idem, cum notis, in-12.

Le même, traduit par le P. Sanadon, 3 *vol. in*-12.

Juvenalis cum interpretatione ac notis Juvencii, in-12.

Le même, traduit par Tarteron, *in*-12.

Manuel des Grammairiens, *in*-12. 1769.

Maximes tirées de l'Ecriture Sainte, *in*-32.

De la Concorde, *in*-18.

Novum Testamentum, in-24.

Le même, traduit par M. Valart, *in*-24.

Faciles aditus ad Linguam latinam, seu Excerpta quædam ex colloquiis Math. Corderii, & Apophtegmatibus Erasmi. Accesserunt amœnæ Fabulæ, in-12. 1767.

Pensées de Sénéque, traduites en françois, pour servir à l'Education de la Jeunesse, par M. de la Beaumelle, nouvelle édition, *in*-12. 1768.

Coutumes & Cérémonies observées chez les Romains, pour faciliter l'Intelligence des anciens Auteurs, *in*-12.

Ovidii Metamorphoses, cum notis gallicis & Appendice gallico de Diis & Heroibus Poeticis, ad usum scholarum, in-12. 1766.

Les mêmes, traduct. nouv. 2 *vol. in*-12. 1766.

Phædri Fabulæ, P. Syri Sententiæ, Faerni Fabularum Libri quinque, cum notis gallicis, 1765.

Les mêmes, lat. & fr. chiffrées, *in*-12.

Les mêmes, latin & françois, *in*-18.

Plinii Epistolæ & Panegyricus, in-12. 1769.

Idem Panegyricus, in-24.

Lettres de Pline, traduites par M. de Saci, 2 *vol.* in-12.

Fables d'Esope mises en françois, avec figure à chaque Fable, & les quatrains de Benserade, *in*-12.

Q. Curtius, *cum notis*, in-12 & in-24.

Le même, traduit par Vaugelas, 2 *vol. in*-12.

Sallustius, *cum notis*, in-24. 1766.

Le même, latin & françois, *in*-12.

Selecta e novo Testamento historiæ ex Erasmi paraphrasibus desumptæ, in gratiam tyronum, in-12. *Nova editio diligenter recognita.* 1769.

Le même, lat. & franç. *in*-12. par M. de Wailly, 1764.

Titus Livius, *cum notis Clerici*, 3 vol. in-12.

Idem, *cum notis Crevier*, 6 vol. in-12. 1768.

Terentius, *cum notis Juvencii*, in-12.

Le même, traduit par Dacier, 3 *vol.* in-12. 1768.

Virgilius, *cum interpretatione & notis Ruæi*, 3 vol. in-12. 1768.

Idem, *cum notis*, in-12.

Idem, *sine notis*, in-12 & in-18.

Le même, latin & françois, traduit par Catrou, 4 *vol. in*-12, *avec figures.*

Velleius Paterculus, in-12 & in-24.

Le même, latin & françois, *in*-12.

Pensées de Cicéron, Catilinaires, Entretiens sur la nature des Dieux, Tusculanes, trad. par M. l'Abbé d'Olivet, 6 *vol. in*-12.

Remarques sur la Langue françoise par le même, *in*-12. 1767.